1945 – ANUL XXXVII No. 7-8-9 IULIE-SE[illegible]

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI D. I. SUCHIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA SFINTUL CONSTANTIN Nr. 8
ADMINSTRAȚIA: LIBRARIA SOCEC & Co., S. A. R., BUCUREȘTI

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI D. I. SUCHIANU

ANUL XXXVII
IULIE-SEPTEMVRIE 1945

SĂRMANĂ OMENIRE

Sărmană omenire cu suflet otrăvit
De suferința stearpă din anii învrăjbirii,
Acuma cînd măcelul nătîng s'a isprăvit,
Va trebui să vindeci cu balsamul iubirii
Putreziciunea urii din trupul tău strivit.

Va trece multă vreme pînă cînd
Să poți privi din nou surîzătoare
Adîncul cer majestuos și blînd
Pe care l-ai jignit, cutezătoare,
Cu pocnet de explozii și vuiet de motoare.

Făclia ta în templul azurului se stînge.
Ce drept mai ai să intri în templul pîngărit
Spre care ani de-a-rîndul tu n'ai trimis decît
Fum acru de incendii, voci amorțite'n gît
De groază și duhoare de hoituri și de sînge?

O, Prometeu, Titane cu suflet temerar,
Tu care-odinioară te-ai înfruntat cu Zeii
Ca să răpești din ceruri focul clar
Și oamenilor să-l aduci în dar
Odată cu scînteia lăuntric 'a Ideii,
Privește-i pe-acești oameni cît de nemernici par,
Mai răi decît Ciclopii, mai proști decît Pigmeii.

Nevrednici sunt de focul pe care l-ai adus
Și pentru care-ai suferit odinioară
In Caucaz, acolo sus,
Pe stînca unde Zeus înlănțuit te-a pus
Cu vulturul în coastă scurmînd cu plisc și ghiară.

Cerul e gol și Zeii au plecat
Și piatra Caucazului e goală.
Poeții spun, Titane, că te-ai desferecat
Și de mulțimea tîmpă alungat,
Ai dispărut în pulberea astrală.

O, dac'aș ști că spiritul tău încă
Mai rătăcește printre galaxii,
Te-aș implora cu jalea pămîntului adîncă
Să te scobori și printre noi să vii.

Să 'mprăștii iarăși duhul tău prin lume
Și rănile-omenirii să le'nchizi
Și gîndul tău spre bine să ne'ndrume
Și viermii învrăjbirii să-i ucizi.

Străvechiul foc, cu trudă căpătat,
Aduce omenirii și rău, nu numai bine.
Să fie'n el blestemul lui Zeus, înciudat
Că s'a lăsat ademenit de tine?

Nu! Darul tău a fost fără cusur,
Și numai oamenii au fost de vină
C'au folosit cu inimă haină
O flacără curată răpită din azur:

Cu-același foc ei făuresc și plugul
Dar și sinistrul tunului oțel;
Cu el coc pînea dulce, tot cu el
Aprind și rugul...

— Infășurat în veșnicia lui,
Titanul supărat nu mai răspunde.
Sărmană omenire cu rănile profunde,
Scăpare oare pentru tine nu-i?

Pe omul vremii noastre, neîmpăcat cu sine,
Nu-l mai veghiază'n ceruri niciun Zeu...
Și totuș, năzuința către Bine
Va crește iar în inimi ca iarba prin ruine,
Și'n suflete nădejdea va pîlpîi mereu,
Nestinsă rămășiță a flacării divine
Aprinsă'n om cîndva de Prometeu.

Mai 1945.

POPAS PE CULMI

Am mers destul. O clipă, să ne-odihnim puțin.
Un vînt cu foșnet moale ne mîngîie pe față;
Dar înaintea noastră e-un zid înalt de ceață
In timp ce'n urma noastră văzduhul e senin,
Și soarele-i statornic și-i veșnic dimineață.

Aici, amiaza noastră se'nclină către seară.
Și'n urmă, drumul nostru e de pe-acuma lung:
N'a fost întotdeauna un drum cu zare clară
Și n'au lipsit nici șerpii, nici spinii care'mpung,
Dar goarna dimineții cînta în noi prelung...

Să fie-aicea piscul pe care-l bănuiam
Cînd măsuram din vale cu veacuri orice clipă,
Și cînd, simțind în brațe avîntul de aripă,
La'ntrecere din fugă cu timpul ne luam?

Ce poate fi în dosul acestei pîcle grele,
Perdea de scrum ce merge cu noi în fața noastră?
Găsi-vom valea cerului albastră,
Amurgul lung de vară cu pîlpîiri de stele
Sau numai rîpi, adînci și neguri rele?

Tu, stîlp de negură înalt cît cerul,
Ciudată călăuză fără chip,
Cînd oare-ai să-ți desvăluești misterul,
Să știm ce-ascunzi: grădină sau pustă de nisip?

Nu ne mai trage, fioros magnet,
Spre cine știe ce meleaguri de mîhnire
Și lasă-ne să vețuim încet
Pe-această culme calmă și fără poticnire.

Să contemplăm mai bine priveliștea din vale.
De-aici din depărtare, asprimile dispar,
S'așterne umbră dulce pe tot ce-a fost murdar
Și totu-i numai luciu azur, lumină moale,
Și chiar mocirla rîde sub ceru 'nalt și clar.

Prietene, mai bine s'arunci ochianul tău
Cu care vrei să spulberi mirajul strălucirii.
Nu turbura cu mîlul părerilor de rău
Pîrîul limpede al amintirii!

Păstrează pentru ceasul revoltei creatoare
Mîhnirea adunată în anii grei. Acum,
Culege'n amintire cea mai frumoasă floare
Și pe-acest pisc de liniște și soare
Respiră iarăși vechiul ei parfum.

Popasul de pe culme s'a isprăvit. Privește:
Un curcubeu pe zidul de ceață se ivește;
Sub arcul lui o poartă albastră s'a deschis,
Și drumul înainte din nou te-ademenește
Spre viitorul care nu-i nicăierea scris
Dar care'n tine, de pe-acum, trăiește.

Mai 1945.

AL. PHILIPPIDE

14 IULIE 1945

In 1939 am avut ultimul 14 Iulie bun, iar acum, în 1945, primul, după atîția ani turburi și sîngeroși.

In 1939, „Viața Romînească consacra, la 14 Iulie, toate ale sale 200 de pagini comemorării revoluției franceze. Și azi, simțim din nou nevoia să vorbim despre Franța. O vom face nu scriind un discurs festiv și ocazional, ci așa cum ne spune inima. Și anume amintindu-ne.

* * *

Am în fața mea un dosar pe care scrie: „Franța". Găsesc în el tot soiul de însemnări, și, printre ele, zațul unui articol ce urma să apară în numărul de Septemvrie 1940, al revistei. Un articol despre capitularea Franței.

Numărul nu a mai apărut. Monitorul Oficial, care, prin definiție gîndește „oficial", ne-a reziliat contractul de tipărire. Monitorul Oficial, devenit legionar, a spart zațul pe jumătate cules al revistei. Dar am păstrat corectura în șpalt a acelui articol, care azi îmi produce o imensă bucurie.

Explicam acolo de ce Franța nu trebue „scuzată" că n'a mai continuat lupta, ci aproape felicitată. Francezii n'au capitulat fiindcă lupta era inegală. Pe Francezi nu-i sperie un războiu de unu contra șapte. Și de altfel ei declaraseră că sunt dispuși a-l face. Dar voiau să se știe „pentru cine" și „pentru ce".

De douăzeci de ani Franța trăise o vieață falsă. De douăzeci de ani era o țară trucată, unde în aparență poporul guverna, unde însă, în realitate, stăpîneau faimoasele „două sute de familii". Cetățeanul vota, parlamentul era tot mai de stînga, dar voința acestor parlamente nu se aplica niciodată. Senat, Președinție a Republicei, Presă — acești trei stîlpi ai reacționarismului traduceau voința celor două sute de familii, marea burghezie atotputernică.

De douăzeci de ani exasperarea claselor populare creștea. Nimic din voința lor nu devenea realitate dacă protipendada stăpînitoare era contra. O contradicție flagrantă exista între morala imensei majorități a francezilor și raportul economic de forțe. Proletariatul, paralizat în toate acțiunile lui, știa că numai o revoluție politică va repune lucrurile la punct. O revoluție sau poate un războiu mondial.

Ocazia a venit în 1939. Muncitorimea era sigură că, în fața agresiunii germane, cele 200 de familii, oricît ar fi fost de nărăvite în egoismul lor de clasă, vor avea un minimum de patriotism necesar pentru a reface pacea socială în interior. In cazuri de mare primejdie este nevoie de unanimitate. Vom lupta solidari, burghezi și proletari, — își spuneau aceștia din urmă. Chestiunea spaniolă nu fusese deajuns pentru a tranșa vechiul litigiu dintre burghezie și proletariat. Războiul lui Hitler, prin solidaritatea pe care o reclama, va rezolva vechea problemă.

Din prima zi a mobilizării, muncitorimea dă exemplul. Printr'o scrisoare publică a lui Cachin, ea se declară gata să-și verse sîngele pentru apărarea Franței.

Dar cele două sute de familii înțelegeau prin „Franța" o Franță a lor, ca altădată. In prima perioadă a războiului persecuția comuniștilor ia proporții îngrijorătoare. Și decepția, indignarea muncitorimii cresc. In momentele teribile din Mai 1940, gata să moară într'o luptă militară inegală, proletariatul francez pune, pentru ultima oară, vechea, penibila întrebare. Pe toate zidurile se lipesc afișe pe care scrie: „Pour qui?" „Pour quoi?"

Dar marea burghezie e surdă. Ea preferă o invazie germană, care îi va respecta privilegiile, decît o înțelegere cu muncitorimea. Acesteia i se lasă doar sarcina fără glorie de a lupta unu contra șapte pentru victoria și consolidarea propriilor ei persecutori.

Nu mai rămîne atunci decît o soluție: catastrofa. Numai un dezastru — total dar provizoriu — mai putea salva Franța. După cataclism, supraviețuitorii vor reclădi o Franță nouă. Datoria fiecărui adevărat Francez era de a *supraviețui*. Fiecare moarte militară devenea o crimă, căci ea lipsea Franța viitoare de adevărații ei viitori arhitecți.

Atunci, mai multe zeci de milioane de lucrători francezi și-au încrucișat brațele. Mediocri politicieni grupați în jurul lui Pétain au putut servi inamicului țara pe tavă fiindcă această țară luase hotărîrea să tacă deocamdată și să aștepte. Colaboraționiștii — și cu ei o mulțime de proști din alte țări — credeau că francezii sunt supuși. Se înșelau. Francezul nu capitulează niciodată. Capitularea militară era voită, și era eroică. Era prețul unei alte victorii, la care din acel moment francezii începeau să se pregătească. Muncitorimea știa că pactul dela Compiègnes va ruina pe asupritorii săi interni. Rolul ei era să aștepte, să reflecteze și să se prepare pentru lupta cea mare de mai tîrziu. Cît despre germani, îi va combate singură. Clasa stăpînitoare refuzase să lupte împreună cu ea contra străinului. Il va ataca atunci ea, singură, cu metodele ei proprii, cu armele conspirației și ale revoluției

cotidiene. In cugetul proletarului francez, încă din Iunie 1940, „mișcarea de rezistență" începuse. Iar la sfîrșit — căci la sfîrșit Germanii tot trebuia să fie învinși, pentru simplul motiv că răsboaiele imperialiste se termină totdeauna prost, la care motiv se mai adăugă și speranța în aportul final al Rusiei Sovietice —, la sfîrșit, muncitorimea franceză va clădi o Franță nouă, sau mai precis o Franță mai adevărată.

Acestea erau concluziile optimiste la care ajungeam, în August 1940, privind întîmplările din Franța. Azi, cînd îmi amintesc de ele, orgoliul meu nu este de a fi fost bun profet, ci de a-mi fi păstrat intactă credința în această mare și incomparabilă națiune.

* * *

In dosarul de care vorbeam, găsesc și alte însemnări. Recetirea lor mă turbură și mă înduioșează. In această zi de 14 Iulie 1945 simt nevoia să regîndesc toate momentele mele de amor și înțelegere pentru Franța.

Maurois scrisese pe atunci un studiu despre Jean Jacques Rouseau. Desprind dintrînsul o frază scurtă, de numai cîteva cuvinte, dar care rezumă tot spiritul francez:

Jean Jacques Rousseau — zice Mourois — *„m'irrite quand, de sa nature fortuite, il prétend déduire la nature humaine"*.

Rousseu „irită" pe d-l Mourois. Il irită fiindcă Jean Jacques confundă universul cu propria lui persoană; pentrucă raportează totul la Eul său umflat și van; pentrucă comite o eroare de judecată „pretinzînd a deduce natura omenească", din foarte întîmplătoarea lui umanitate individuală.

Avem impresia, la prima vedere, că ne aflăm aci în fața unui conflict ireductibil între spiritul francez — reprezentat de Maurois — și un spirit străin de cel francez, „spiritul Rousseau", acel spirit care a deconcertat pe toți contemporanii și a aruncat perplexitate peste generațiile de mai tîrziu. Chiar fără să fie francez, omul mijlociu se simte scandalizat, și moralmente și inelectualmente, în fața acestei fabrici de contradicții psihologice care e fenomenul Rousseau. Vagabond și cîteodată hoț, dar profesor de morală și educator al mamelor celor cinci continente; poet de un romantism fără frîu, și totodată meșter al silogismului riguros, al logicei strînse în cerc de fier; propovăitor al nouei etice sociale care avea să triumfe pretutindeni în Europa și povestitor deeșănțat al celor mai cinice confesiuni, — toate aceste contraste și excese nu au aerul foarte franțuzesc. Și totuși niciun scriitor n'a emoționat așa de tare pe Francezi ca dînsul. Francezul mediu dezaprobă fenomenul Rousseau și totuși constată, cu ciudă, că nu-i poate refuza un fel de simpatie atractivă.

De aci „iritația" lui Maurois și a tuturor celor din fa-

milia lui spirituală. Fiul bogatului și așezatului negustor de postav, cumintele școlar care a scris conștiincioase biografii de oameni ajunși; romancierul care, chiar în operele cele de imaginație, a zugrăvit mai ales calitățile solide și plicticoase ale familiilor chiabure din burghezia de provincie, — este agasat în fața geniului cînd cesta e purtat de un vagabond deșuchiat ca Jean Jacques.

Dar este Maurois, cum spun unii, așa de reprezentativ francez? Dacă el a putut fi socotit astfel este, probabil, pentrucă e, ca mai toți membrii burgheziei franceze, sîrguitor, cumpătat, serios, modest, meticulos și remarcabil de cultivat. Succesul său literar nu este explozia vreunei vocații incoercibile, ci o concidență normală între buna stare materială și o instrucțiune îngrijită. Multă vreme Maurois a vîndut stofele fabricate de părinții săi, și ideea de a deveni scriitor i-a venit întîmplător, fiindcă, apucîndu-se odată să scrie, a descoperit că publicului îi place cum scrie el. Și atunci a continuat, pur și simplu.

In fond, Maurois nu-i foarte reprezentativ pentru mentalitatea franceză, ci pentru o singură clasă, clasa burgheză din acea țară. Franța, Franța în general, este cu totul altceva și acestă „Franță în genere", este, mai de grabă Franța lui Rousseau.

La rîndul nostru avem dreptul să fim „iritați". De multă vreme se obișnuește a se tot aminti că Rousseau e originar din Geneva și că e de religie protestantă, pentru a explica de ce el nu are „spirit francez". Dar ce importanță pot avea asemenea amănunte de registru civil?

Rousseau — zice Maurois, „pretinde a deduce, din natura sa fortuită, natura omenească".

Așa dar, după Maurois, există soiuri de umanități. Natura umană în genere, pe care o gîndim cu majuscule, și întîmplătoarele mici neînsemnate naturi individuale.

Suntem convinși că Mourois se înșeală. Umanitatea, natura omenească e totdeauna individuală. Umanitatea nu-i o grupare ca civitatea sau ca națiunea. Este un sentiment de libertate și demnitate, care vibrează pretutindeni la fel, indiferent de clasă și stare. Este ideea centrală a moralei lui Bergson. In „morala închisă" — zice el — evoluăm dela clan la trib, dela trib la civitate, apoi la stătuleț teritorial, apoi la națiune, etc., etc. Dar există și o „morală deschisă", în care facem „un salt direct" dela individ la umanitate. Caracteristica așa numitei „naturi omenești" e că apare aceeași la toți, la un pierde-vară ca Jean Jacques, la un prinț al Științei ca Pasteur, la un om acru ca Renard, sau la un negustor cuminte ca Mourois. Umanitatea are tocmai această curioasă caracteristică de a putea fi „dedusă" din orice „natură omenească fortuită", de a fi peste tot identică și instantaneu transmisibilă.

Acest mare adevăr este o descoperire franceză. In această țară, pentru întiia oară, s'a construit o doctrină și s'a făcut o revoluție cu ideea că oamenii, toți cîți sunt pe lume, oricît de diferiți ar fi ca moralitate sau ca avere, ca inteligență sau ca instrucțiune, au, în sufletul lor, ceva identic și nespus de vibrant. Ceva în care toate ființele omenești pot să comunieze.

In veacul al XVIII-lea Francezii au descoperit că, înlăuntrul fiecărui suflet „fortuit", fabricat la capriciul norocului și la întîmplarea împrejurărilor sociale, se află cîteva nevoi adînci, indestructibile, identice la toți și prin aceasta susceptibile de strîngere laolaltă într'o înfrățire oricît de vastă.

Iar Jean Jacques Rousseau a fost primul care a pus în cuvinte scrise această descoperire a Franței din vremea lui. A făcut-o cu multă stîngăcie, cu multe contradicții și naivități, compensate ce-i drept cu izbucniri de frumusețe literară strălucitoare; dar în sfîrșit, a făcut-o. A exprimat ceea ce Franța cea vastă de atunci simțea și nu putea spune. Iată de ce el e mult mai tipic francez, mult mai „reprezentativ" decît toți acei francezi de gen Mourois care au ca singur mic merit de a putea exprima mai frumos ceea ce poate exprima ceva mai puțin bine oricare alt francez din clasa lui socială.

Franța veacului al XVIII-lea a descoperit natura omenească. Pînă atunci cuvîntul Umanitate era doar un cuvînt, un elaborat mental — concept de filosofie, sau termen tehnic de zoologie. Grație Franței acest cuvînt a început să deseneze o profundă realitate, una din cele mai directe realități sufletești, „un donnée", cum ar zice Bergson, „immédiate de la conscience".

Paul Morand, cu acea cunoscută a lui manie de a caricaturiza cu orice preț categoriile morale, pretinsese a defini întreg sufletul francez prin ideea de avariție. Este vechiul refren al celor ce voiesc a expedia, în doi timpi și trei mișcări, psihologia franțuzului. Clasicismul — scria Morand — preparat cultural eminamente francez, este și el efectul sgîrceniei. Clasicism înseamnă cumpătare, dozare moderată; înseamnă: „din fiecare cîte ceva", sau „cîte puțin din toate".

Teoria e de sigur foarte spirituală, dar perfect falsă. Nici că se poate exprima mai greșit adevăratul spirit francez. In fond, Franțuzul, departe de a aduna cîte puțin din fiecare lucru, are, dinpotrivă, vocația atitudinilor excesive. Dacă e sgîrcit, el va practica avariția ca niciun alt popor pe lume. Iar cînd e generos, de asemeni nimeni nu-l va putea întrece.

Morand va zice, poate, iarăși: vedeți: eclectismul, clasicismul francez; cîte ceva din toate: spirit critic, alături de

patriotism orb. Nu. Corect e să spunem așa: Francezul nu are temperament clasic, ci romantic. Capabil de cea mai sordidă și ingenioasă meschinărie el e, cinci minute după, capabil de cele mai desinteresante acțiuni. Fotografia morală a francezului o găsim în natura excesivă și în opera marelui romantic francez, a primului poet al libertății omenești, Jean Jacques Rousseau.

Acuzația lui Maurois ne vine iar în minte. In fond dacă, fără să scoatem sau să adăugăm ceva, schimbăm doar tonul reprobativ în ton expozitiv, fraza lui Maurois ar putea servi ca epitaf apologetic întregei opere a lui Rousseau:

„Il découvrit que, de toute nature fortuite, on puvait déduire la nature humaine toute entière".

*
* *

Tot pentru a apăra publicul împotriva unei greșite înțelegeri a spiritului francez, voiu mai repoduce cîteva însemnări, găsite tot printre vechile mele note, și tot în legătură cu meritul Franței de a fi priceput, în tot adevărul ei, ideea de umanitate.

Cultura are grade. Și cel mai înalt este, poate, acela cînd o societate parvine să producă capodopere semnate de autori necunoscuți. Capodopere „celebre" mai toate țările au. Mult mai greu este să deschizi o carte scrisă de cineva de care nimeni nu auzise încă, și să constați, deodată, că e cel mai frumos lucru pe care l-ai cetit vreodată. Cine cunoaște pe Marie Larue, sau pe Jean Paul Sartre? Cetiți însă „Les Croquevivants" sau „Nausée", și veți rămîne înmărmuriți de plăcere și turburare. Subiectul acestor două romane e foarte interesant. Ni se descriu: *oameni*. Oameni, nu evenimente. Oameni, indiferent de evenimete. Se face o călătorie verticală și de sens unic: sensul-suflet. Găsim în cursul voiajului milioane de trăiri de mult familiare nouă, căci sunt aceleași pe care oricare din noi le-a avut și pe care le păstrează cu amor, întrebuințîndu-le uneori, simțindu-le totdeauna la fundul și îndărătul acțiunilor sale.

In „Nausée" e vorba de un om care adună, la Biblioteca unui oraș de provincie, date pentru redactarea biografiei unui minuscul personaj din veacul al XVIII-lea. Dela bibliotecă se duce acasă și viceversa trecînd uneori pe la o cafenea și de sigur trecînd, totdeauna, pe stradă. Iată toată acțiunea. In „Les Croquevivants" e vorba de o fată care va fugi de acasă, dela părinții ei. Iată toată acțiunea. Dar ce importă acțiunea? La început, literatura a descris fapte. Este faza ei primară și grosolană. Acum literatura a ajuns în stare să descrie altceva: vise. De-a-lungul conduitelor noastre, sub ele și pe deasupra lor, se țese un neîntrerupt vis treaz. Această permanentă și activă rețea de gînduri, imagini și vorbe este însăși vieața noastră, însăși structura omului. Poetul, romancierul este fratele nostru privelegiat care poate transforma în cuvine scrise această mișcare constantă și imaterială. Cetindu-i cărțile, ne găsim propria noastră fotografie intimă. Un sentiment nespus de dulce de întoarcere acasă ne inundă atunci. Toate lucrurile stranii pe care le spun eroii celor două romane de care vorbeam sunt în fond cele mai puțin stranii lucruri din lume, de vreme ce ele sunt tocmai acelea pe care exact toți oamenii le au identice.

E bine să reamintim această fundamentală identitate a sufletului omenesc azi cînd oamenii, îngrădiți benevol în compartimente distincte și trufașe, se cred, fiecare, altfel decît ceilalați, fiecare superior celorlalți. De sigur, cît va exista omenirea, vor exista și compartimente cu caractere proprii — națiuni, civități, grupuri de civilizație comună. E bine să fie așa. Dar tocmai pentruca aceste colectivități să fie viabile și originale, ele trebue să-și construiască personalitatea sondînd necontenit în fondul de umanitate comun. Este paradoxul și legea inflexibilă a oricărei originalități această prealabilă căutare în adîncimile sufletului cel pretutindeni și totdeauna acelaș.

Există o țară unde aceste curioase adevăruri sunt pricepute mai bine ca oriunde aiurea. Este Franța. Acum cîteva săptămîni, am găsit acolo un document foarte caracteristic în această privință. Pn publicist, cu numele de Pierre Dominique, scria, în Nouvelles Littéraires (care nu e o revistă de avantgardă, poate fiindcă în Franța mai toate revistele sunt oarecum de avantgardă) scria, zic, aceste admirabile rînduri:

„Sunt, in Franța, 3 milioane și jumătate de străini. In fiece zi sosesc alții. Și nu-i putem împiedeca să vină. Cum i-am putea oare trimite înapoi? In timp ce aproape tot restul universului se compune din comunități ce se închid, aprig, în ele însele, noi n'o facem, din dorința de a rămînea un azil. Astfel, o invazie pacifică se revarsă, zilnic, peste noi, aducîndu-ne numeroși criminali, smintiți, bolnavi, teroriști, inamici ai Statului, oameni de un nivel foarte inferior nouă, într'un cuvînt „barbari". Dar nimeni nu se teme. Laolaltă cu multă mizerie și disperare, — primim la noi îndrăzneală și energie. Popoarele azi se cred datoare să-și construiască un caracter național pur, despuiat de orice aspect străin. Cred ele oare că astfel vor fi mai tari? In cazul acesta, grupările omenești cu sîngele cel mai curat, ca Laponii ori Tiberanii ar trebui să fie în fruntea civilizației. Nu. Amestecarea e, potrivă, un element de civilizație, cu condiția, firește, ca mixa-

jul să se facă destul de încet şi destul de profund, înt'un creuset destul de larg şi unde un element naţional destul de abundent există deja. E tocmai cazul nostru. La noi, rasele năvălesc şi se amestecă într'un enorm metisaj unde totuşi vechiul sînge galic îşi păstrează superioritatea — cu ajutorul pămîntului şi al cerului. Şi Parisul, ce este el oare dacă nu imaginea mereu anticipativă a Franţei, viitoare? In el vin să se piardă toţi provincialii şi toţi străinii. Parisul reprezintă ce este mai esenţial francez. El rezumă Franţa şi este sinteza acestei ţări. Ceva mai mult: Parisul se înalţă pînă la cosmopolitism, ca vechea Romă şi tot ca ea sfîrşeşte prin a deveni universal".

Franţa, Parisul, sunt legatarii testamentari ai Romei crede Pierre Dominique. Nu. Ar fi prea puţin. Franţa nu continuă Roma. Franţa nui urmaşul, ci, mult mai mult, este egalul Romei. După cum aceasta din urmă a descoperit Umanismul, adică acel *quid commune* care se găseşte în orice fiu al acestui pămînt; după cum Roma a adunat Barbarii tuturor locurilor, le-a dat cetăţenie şi a preparat materialele pentru acea strălucită lecţiune de umanitate care a fost şi este încă creştinismul, opera finală a Urbei Eterne, — tot astfel Franţa, de cînd există şi cît va exista va lucra la înfrăţirea barbarilor, la acele creştinisme moderne, cum a fost declaraţia Drepturilor Omului, la arătarea identităţii în calitate şi în respectabilitate a tuturora, de îndată ce ne dăm puţin osteneala să ne plecăm, ceva mai adînc, peste un suflet omenesc, oricare ar fi, şi ori de unde ar veni el.

Literatura franceză contemporană exprimă perfect această perpetuă căutare a „omului în sine". Alain Fournier ne desveleşte ceea ce în orice om, de orice vîrstă, poartă pecetea adolescenţei. Proust, cu o răbdare de pedagog de internat şi uneori plicticos ca şi dînsul ne învaţă să cetim, ca într'un manual de petrografie, în sufletul nostru profund şi nemărturisit. Giraudoux, acel mare profesor de frumuseţe, ne descrie toată graţia şi complicata armonie a visului, a gîndurilor care curg, ca firele de apă ale unui vîrtej sau unei cascade, se îmbină, se împletesc şi se despart făcîndu-se iar disponibile pentru împreunări spirituale nouă. Cocteau, cu tot stilul lui precis geometric, se grăbeşte, dela prima pagină a cărţilor sale, să facă un plonjon drept în acele adîncuri încîlcite unde toţi oamenii sunt deopotrivă de poeţi şi de copii. Proust, Cocteau, Giraudoux, Fournier — personaje celebre — Marie Larue, Jean Paul Sartre, şi alţi autori foarte recenţi, şi apoi atîţia alţi scriitori al căror nume nu-l cunosc pentrucă n'au scris încă, — toţi literatorii valabili ai Franţei noastre a tuturora sunt ca nişte mandatari ai Providenţei însărcinaţi a explica omului din ce omul este făcut.

Şi credeţi că această specialitate umanistică a poporului francez — activitate, veţi zice, pur contemplativă, — îl face, fatal, să se depărteze dela activităţi mai temporale, mai practice, mai social productive?

Ascultaţi ce recomandă concetăţenilor săi, acelaşi Pierre Dominique la sfîrşitul esseului din care citam adineaorea:

„In fine, acele teritorii de peste mare, acel imperiu colonial a cărui masă face speranţa şi orgoliul nostru — să nu-l privim numai sub aspectul geografiei fizice. Imperiul e compus din rasele cele mai diverse, ale căror glorii şi ai căror zei noi îi primim bucuros în Panteonul nostru. Prin asta, încă odată, ne purtăm la fel ca Roma de odinioară. Cum a făcut ea odată, cu Galii sau Ilirii facem noi astăzi cu Berberii sau Negrii, cărora le acordăm drepturi de cetăţean. Imperiul nostru devine astfel Biserică ferice, unde, moralmente, om şi om se egalează în valoare; unde refacem iar ideea creştină care în harapul creştin vede un creştin ca orice altul, şi-i dă preoţii şi episcopii lui de coloare neagră".

Astfel, arată Pierre Dominique, ideea de umanitate îşi are şi ea imperialismul ei. Nu-i numai o îndeletnicire metafizică sau literară, ci se poate oricînd traduce în conduite militante şi cuceritoare. Şi o asemenea politică are, asupra tuturor celorlalte, acest imens avantaj că victoriile sale sunt la adăpostul războaielor nenorocite sau al aranjamentelor internaţionale.

* * *

Am sub ochii mei o pagină ruptă dintr'un jurnal franţuzesc. Sus, la stînga, scrie data; la dreapta, cuvintele: pagina 5.

Pagina 5. Adică egal de departe de articolele editoriale cît şi de acele speciale pe care cetitorul le caută cu mîna sigură răsfoind dela coadă spre început. Pagina 5 este locul tip al umpluturii, al materialului de importanţă secundară.

Pe această pagină 5, în periodicul despre care vorbim, găsim, ca articol „de fond", cîteva ştiri mărunte din diferite ţări, la dreapta o fotografie umoristică ocupînd locul cel mai spaţios al paginii, apoi pe ici pe colo cîte-o reclamă, şi, în fine, la sud-estul foii, un articolaş intitulat: „Pour ou contre la gloire". Este o mică contabilitate în partidă dublă a cîtorva opinii asupra gloriei, opinii pentru şi contra, emise de scriitorii cei mai diverşi: Goethe, Bernard Graset, Renoir, Tucydide, Guy de la Fouchardière, Anatole France, Roux şi alţii.

Aşa dar gloria, în Franţa e un lucru despre care e decent să se vorbească în pagina 5-a, într'un loc mai umbrit, şi nu în acela de „plin-soare" al paginei prime. Franţujii totuşi au fost în cursul istoriei universale — şi vor mai fi încă şi pe

viitor — eminenţi profesori de glorie. Dar lecţiunile lor ei le dau prin intimitatea discretă a exemplului, nu prin trucul bătător la ochi al regiei. C'o fi vorba de glorie ştiinţifică ori militară, de glorie filosofică sau politică, artistică sau civică, gloria în Franţa nu întrebuinţează organizări spectaculoase, exhibiţii colective şi decoruri tapajoase. Pasteur nu defila pe bulevard în fruntea discipolilor; atîţia călugări misionari care au cutreierat ţări şi mări pentru a sădi bunătatea şi pacea sufletească printre semenii noştri albi, negri sau galbeni nu-şi regisau gloria cu megafoane şi ediţii speciale de presă. Gloria lor — căci şi ei au fost producători de glorie — această glorie ei s'au mărginit s'o suporte, lăsînd-o să acopere cu strălucirea ei Biserica franceză sau Ştiinţa franceză. Dar chiar faima sgomotoasă prin excelenţă care este faima militară, chiar şi pe aceasta ei o practică indirect şi neprofesoral, prin sugestia şi elocvenţa subtilă a pildei dela om la om, a faptei de toate zilele, a eroismului fără fraze şi praticat în tot momentul. Francezul care se bate în războiu înjură războiul tot timpul; dar aşa, cu toată atitudinea sa antiromanescă, el se bate ca un leu, zeflemisind gloria personală pentru a o face mai bine să se reverse asupra tuturor camarazilor şi asupra Franţei în sine. Are un instinctiv dispreţ pentru acea concepţie de glorie care socoate drept suprem ideal ca, printre milioane de şuruburi identice, să fii şurubul cel mai lustruit, cel mai la vedere. Soldatul francez nu e un ghivent al unei maşinării. Fiecare face răsboiu oarecum pe cont propriu. Fiecare se osteneşte să găsească un mijloc personal de a fi erou. Dar gloria care automat naşte din fapta lui, el nu o revendică pentru sine, ci o lasă să se adune cu a camarazilor, şi să formeze un bloc trainic şi imens. Iată pentru ce gloria personală agasează pe un francez dîndu-i impresia de camlotă şi bănuială de şarlatanie.

In acel articolaş despre glorie e foarte interesant de făcut o mică socoteală. La coloana de păreri „pentru", numai jumătate din autori sunt francezi; la rubrica cu păreri „contra", toţi sunt francezi şi toţi sunt plini de ironie, scepticism sau zîmbitor humor. „Gloria — spune Baudelaire — e rezultatul adaptării unui om la tîmpenia general-naţională". Sau — zice Flaubert — gloria consistă din „a face să se spună cît mai multe prostii pe socoteala ta". „Cum să credem oare în realitatea gloriei — se întreabă Anatole France — cînd secolul cel mai luminat acela al lui Voltaire, a dispreţuit pe Homer şi pe Dante, iar pe Shakespeare îl numea barbar şi mitocan? Şi noi, care am învăţat acum să iubim aceste umbre, noi nu putem pretinde totuşi că suntem mai deştepţi ca Voltaire. Atunci?..." Este o veche vorbă: „à vaincre sans péril on triomphe sans gloire", adică „o izbîndă fără primejdie este un triumf fără glorie". Cine — se întreabă atunci La Fouchardière —" cine este imbecilul care a putut spune asta? Dimpotrivă, gloria e rezervată tocmai acelora care n'au cunoscut niciodată primejdia". „Aş vedea cu păcere — scrie Talvart — ca nu cu lauri, ci cu frunză de pătrunjel să se încingă frunţile gloriilor noastre contemporane, căci ele au o înrudire vădită cu, şi o descendenţă secretă din bucătărie şi oficiu" „Gloria — încheie Jean Roux — este adesea un sgomot care începe nu se ştie cum şi perseverează nu se ştie de ce". Iar Tournade, observă, jumătate trist jumătate amuzat, că „după cîteva secole, gloria nu mai serveşte decît la plictisirea şcolarilor".

* * *

Şi, fiindcă a venit vorba de şcolarii din Franţa.

Printre alte tăieturi de jurnal păstrate din epoca 1939, găsesc una în care d-l Mario Roustan, fost ministru al Instrucţiei publice, discută despre învăţămîntul liceal.

Este o manie în Franţa: cînd vine vacanţa, francezii îşi fac datoria să atace bacalaureatul. Un alt profesor francez, ilustrul logician Goblot, scrisese o monografie asupra psihologiei burgheziei franceze, în care arăta cum liceul nu se face în beneficiul personal al şcolarului, ci pentru menţinerea privilegiilor de clasă ale adulţilor. Aşa se explică de ce sistemul liceal francez duce la o înmagazinare excesivă şi foarte provizorie de cunoştinţi inutile, pe care elevul se grăbeşte să le uite — din fericire pentru el — de îndată ce a întors spatele comisiei. Apoi acest regim barbar desvoltă sadismul examinatorilor care se complac în torturarea rafinată a candidatului. Apoi bacalaureatul este o pepinieră de tocitori, etc., etc.

Cu foarte multă dreptate observă Roustan că aceste obiecţiuni nu se pot aduce bacalaureatului, ci tocitorilor de bacalaureat, precum poate şi autorităţii şcolare care nu veghează la o desfăşurare corectă a examenului. Corectă, adică în sensul scopului firesc al bacalaureatului, care nu e un examen de specialitate, ci, cum zice Roustan, „un examen de pesage", de cîntărire generală a inteligenţei. Bacalaureatul — adaugă el — nu trebue să fie „preparat" în ajun, şi nici măcar cu un an înainte. El se prepară încă din primul an de liceu. Şi probele scrise sau orale trebue să arate nu ce cunoştinţi elevul are, ci cum ştie să se servească de cele pe care le are. In niciun caz, profesorul nu trebue să se ocupe de cunoştinţele pe care elevul *nu le are*, chiar dacă ele sunt prevăzute în programa analitică.

De altfel această programă e aşa de vastă încît, dacă am vrea să fim de rea credinţă, am putea interoga pe candidaţi asupra a tot ce există pe acest pămînt.

Aceste puteri discreţionare ale profesorului provin din situaţia pe care o studia filosoful Goblot: dascălul e un mic dictator în serviciul clasei burgheze. „Mic", fiindcă e totuşi un dictator subaltern, „în serviciul" sindicatului tacit al părinţilor cu stare, adică al clasei avute. Bacalaureatul nu e o preparare la o meserie, ci o emblemă de apartenenţă la o elită economico-socială.

Cu timpul însă, şi pe măsură ce societatea, totuşi, se democratizează, controlul de clasă slăbeşte. Copiii de oameni săraci parvin să se strecoare pe băncile liceului. Şi atunci, bacalaureatul primeşte o nouă critică, venită de data aceasta dela însăşi oligarhia dominantă, care făcuse din el, atîta vreme, o barieră de clasă. Bacalaureatul — se va spune — e prea accesibil; prin aceasta, el riscă să producă declasaţi, să devină o oficină de rataţi. Gîndiţi-vă — exclamă aceşti voitori de bine — gîndiţi-vă, ce oroare: există acum bacalaureaţi care sunt sergenţi de stradă! La care d-l Roustan răspunde simplu, scurt şi incisiv, într'un stil à la Talleyrand: „Gîndiţi-vă ce fericire: în Franţa am parvenit să avem sergenţi de stradă care sunt bacalaureaţi!". Şi această mică inversare a cuvintelor exprimă perfect spiritul drept şi generos al francezului. Intr'adevăr dece să spunem că e ofensator pentru un bacalaureat să fie sergent de stradă, şi să nu spunem că e foarte onorabil pentru un sergent de stradă să fie bacalaureat, şi că ar fi de dorit ca toţi gardienii păcii să aibă asemenea studii.

Aceste cîteva cuvinte, precum şi admirabila formulă, citată adineauri: „scopul examenelor de bacalaureat este să aflăm *cum* elevul ştie să se servească de cunoştinţele *pe care le are*", — aceste observaţii lapidare ale lui Roustan arată ce uşor e să deturnezi în sens democratic o instituţie dela scopurile oligarhice pentru care fusese creată. Am fost impresionat, ca de un record, de repeziciune într'adevăr franţuzească cu care o problemă gravă ca aceea a studiilor liceale a putut fi tranşată în două fraze...

* * *

Mă opresc aci. Căci aş putea continua indefinit. O profundă emoţie m'a cuprins în tot timpul cînd transcriam aceste vechi însemnări din 1939. Făcînd asta, simţeam că parc'aş fi aruncat o punte între Franţa veche şi nouă, şi că lungul coşmar din ultimii şase ani n'a fost un hiatus sau o soluţie de continuitate, ci doar febra puternică prin care lupta Franţa de mîine ca să fie cît mai asemănătoare Franţei de ieri — adică Franţei de totdeauna.

D. I. SUCHIANU

LIBERTATE ŞI SECURITATE: CEI DOI POLI AI PERPLEXITĂŢII CONTEMPORANE

Problema care face azi omenirea întreagă să-şi ţină, de emoţie, răsuflarea, s'a născut în veacul al 18-lea, sub numele de „revoluţie industrială". Intre această revoluţie — tehnică şi materială — şi o revoluţie iminentă care n'a izbucnit încă se interpun alte două: de continuare şi de pregătire: cea franceză din 1789 şi cea rusă din 1917, revoluţii economice, sociale politice şi morale.

In tot acest răstimp de două veacuri, autor al tuturor dramelor, a fost acea fiinţă curioasă care se chiamă „calul-vapor". După cum în primele istorii, în basmele cu smei, responsabil de toate miracolele este un cal cu aripi, mîncător de jăratic şi făcător de minuni, — tot astfel în ultima noastră istorie — zisă „contemporană" — responsabil e acel cal-vapor, apariţie cu mască dublă, totodată binefăcător şi feroce, dătător de nădejdi în progres, abundenţă şi bogăţie, dar autor direct al acelor groaznice „crize periodice, decenale, ciclice de supraproducţie", lichidate toate prin mii de patroni ruinaţi şi candidaţi la sinucidere, şi pe de altă parte, prin milioane de şomeri aruncaţi pe drumuri şi candidaţi la răscoală.

După două secole de miopie, omenirea binevoieşte a vedea primejdia şi consimte a-i cerceta cauzele. A menţine maşinismul, evitînd crizele ciclice şi păstrînd economia existentă — iată problema care obsedează toate minţile. Deunăzi, ea se oglindea deosebit de intens în două locuri privilegiate: la întrunirea dela Potsdam şi, puţin înainte de asta, în furtunoasele alegeri din Englitera.

In studiul pe care îl prezentăm aci cetitorilor, tînărul şi învăţatul nostru colaborator, d. Guy Pauker, cu o remarcabilă informaţie, analizează diversele teorii, pretenţii, aprehensiuni şi profeţii ale principalilor gînditori din lumea politică contemporană. Studiul de faţă este ca o fotografie a acestui

vast moment de panică în fața prăbușirii și de speranță într'o lume mai bună, pe care îl trăiește concetățeanul nostru din cele cinci continente. (N. R.).

N'au trecut decît 180 de ani de cînd Watt construia, în 1765, mașina cu aburi. Totuși mai puțin de două secole au fost deajuns pentru ca fața lumii să se schimbe. Prin înlocuirea forței omului cu forța mașinii, productivitatea muncii, rămasă neschimbată în decursul mileniilor, a crescut într'o măsură nebănuită pînă atunci.

Revoluția industrială dela sfîrșitul secolului al 18-lea, bazată pe mașina cu aburi, a asigurat în Occident trecerea dela manufactură la fabrică și triumful marei burghezii asupra aristocrației latifundiare și asupra micii burghezii meșteșugărești.

Increderea filosofilor secolelor al 17-lea și al 18-lea în nesfîrșitele posibilități de progres ale omenirii a fost întărită de „revoluția industrială". De unde pînă atunci credința în progresul moral al omenirii se baza pe triumful rațiunii, gînditorii secolului 19 încep să creadă în posibilitatea unui nelimitat progres material.

Pentru Saint Simon epoca de aur e în viitor, nu în trecut. Ea va fi rezultatul industrializării. De aceea, în lucrarea sa „Vederi asupra proprietății și legislației", cere organizarea proprietății pentru mai marele bine al societății întregi, sub dublul raport al libertății și bogăției.

Saint Simon nu vrea abolirea proprietății particulare, ci reconstituirea acesteia pe baze mai favorabile producției, cu asigurarea preponderenței industriașilor și savanților în societate. Un istoric contemporan al doctrinelor economice îl numește chiar „plutocrat".

Discipolii lui Saint Simon, care îi ordonează și îi depășesc gîndirea, socotesc însă că proprietatea particulară a capitalurilor este un privilegiu nejustificat, permițînd „exploatarea omului de către om". Astfel saint-simonismul devine — nu prin opera creatorului său, ci prin curentul căruia îi dă naștere — o mișcare socialistă.

Incă din primele decenii ale erei revoluției industriale apar însă și gînditori care condamnă categoric mașinismul.

Sismondi vede posibilitatea unei supra-producții de bunuri care să depășească în mod absolut nevoile consumatorilor și să ducă la crize grave, cu atît mai mult cu cît nu se poate realiza un sistem de distribuire care să asigure buna stare a tuturor. De aceea el compară mașinismul cu forțele pe care un ucenic-vrăjitor stîngaciu le-ar declanșa, fără a fi apoi în stare să le stăpînească.

Deși pe alocuri în opera lui Sismondi apare ideea că, în

fond, nu există limite absolute pentru consumație, el nu se oprește la această idee și rămîne profund pesimist față de mașinism.

Totuși, încă în plin ev mediu, unii filosofi își dăduseră seama că dacă, prin cunoașterea naturii, se va putea ajunge la construirea unor mașini, acestea vor fi foarte utile omului.

Nefericitul călugăr franciscan Roger Bacon îndemna, în secolul al 13-lea, pe cercetători să învețe să privească lumea, căci astfel se va putea ajunge la construirea unor mașini „care să navige fără vîslași — vasele mari, adaptate fluviilor și oceanelor, putînd fi conduse de un sigur om, mergînd totuși mai iute decît dacă sute de oameni ar mînui ramele". De asemenea ar fi posibile — scria el — vehicule terestre mișcate fără ajutorul unor animale de tracțiune, ba chiar și mașini care să sboare.

Dar abia peste aproape patru secole raționalismul triumfă cu Descartes, care scrie în „Discursul asupra metodei":

„De îndată ce am dobîndit cîteva noțiuni generale de fizică, mi-am dat seama pînă unde pot duce și cît de mult diferă ele de principiile folosite pînă în prezent; am crezut că nu le pot ține ascunse fără a păcătui împotriva legii care ne obligă — în măsura puterilor — să procurăm binele general al tuturor oamenilor; căci aceste cunoștințe de fizică m'au făcut să văd că e posibil să ajungem la cunoștințe foarte utile vieții și că, în locul acelei filosofii speculative care se predă în școli, se poate găsi una practică prin care, cunoscînd forța și acțiunea focului, apei, aerului, aștrilor și a tuturor celorlalte corpuri care ne înconjoară, tot așa de limpede cum cunoaștem diferitele meșteșuguri ale meșteșugarilor noștri, am putea să le folosim în acelaşi mod la atîtea întrebuințări pentru care sunt potrivite și astfel să devenim ca și stăpîni și posesori ai naturii. Ceea ce este deopotrivă de dorit nu numai pentru inventarea unei infinități de artificii, care ne-ar face să ne bucurăm fără nicio greutate de fructele pămîntului și de toate comoditățile ce se găsesc în el, dar mai cu seamă pentru păstrarea sănătății, care fără îndoială e primul bun și temelia tuturor celorlalte bunuri ale acestei vieți".

Revoluția industrială a ridicat de sigur mult standardul general de viează în Occident. Ea n'a reușit însă să creeze adevărata abundență și a dat naștere unor fenomene sociale noi, transformînd o mare parte din locuitorii diverselor țări în lucrători industriali, cărora modul de folosire al mijloacelor de producție le-a creat condiții grele de viează.

De aceea, la numai 80 de ani dela construirea mașinei cu aburi, care stătea la baza revoluției industriale și deci a

tuturor consecinţelor ei, bune şi rele, socialismul ia un nou aspect — totodată — ştiinţific, realist şi energic.

„Manifestul comunist" amintind în textul său pe ucenicul-vrăjitor al lui Sismondi, arată că societatea burgheză modernă e aceea care nu mai poate stăpîni forţele de ea însăşi create. „Sistemul burghez a devenit prea strimt pentru a cuprinde bogăţiile create in sinul lui" — scriu Marx şi Engels. „Cum va putea burghezia invinge această criză? Pe de o parte prin distrugerea forţată a unei masse de forţe productive; pe de altă parte prin crearea unor pieţe noi şi prin exploatarea mai perfecţionată a celor vechi. Ceea ce însemnează că ea pregăteşte crize mai generale şi mai formidabile şi micşorează mijloacele de a le preveni".

In a doua jumătate a secolului al 19-lea maşinismul nu mai inspiră însă economiştilor gînduri pesimiste. Ei nu mai cred că relele vin dela maşină, ci critică sistemul care nu îngădue tuturor oamenilor să folosească bunurile pe care maşina le creează. Samuel Butler, în romanul său filosofic „Erewhon", publicat în 1872, imaginează o ţară unde, după progrese tehnice foarte mari, toate maşinele sunt distruse şi reconstruirea lor interzisă sub pedeapsa cu moartea; „erewhonienii" se temeau să nu devină cu timpul sclavii propriilor lor maşini... Dar cartea lui Butler după ce se bucură de un scurt succes, este dată uitării. Abia în 1909, „Erewhon" cunoaşte o a doua ediţie.

Căci tocmai în perioada în care scria Butler, se puneau bazele unei „a doua revoluţie industrială", — cum o numeşte Georges Friedmann, — revoluţie de o natură mult mai complexă. Se inventează maşini-unelte automate, se modifică întrebuinţarea combustibililor lichizi şi gazoşi, se perfecţionează maşinile cu aburi, apar motoarele cu explozie şi motoarele cu uleiuri grele, se revoluţionează transporturile maritime şi aeriene, precum şi utilajul agricol, chimia pătrunde masiv în industrie şi în cultura pămîntului, desvoltînd în special metalurgia şi fabricarea îngrăşămintelor, se desvoltă apoi o tehnică nouă a comunicaţiilor şi distracţiilor: telefon, telegraf, radio, gramofon, cinematograf, exprimînd toate dominaţia suverană şi mondială a energiei electrice.

O maşină miraculoasă (dacă i se dă energie, generează electricitate, dacă i se dă electricitate creează mişcare), e inventată la 1869 de Gramme. Este dinamul. In aceeaşi epocă apar primele motoare cu explozie.

La începutul secolului nostru, maşinismul capătă o desvoltare pe care chiar cei mai clarvăzători contemporani ai primelor maşini cu aburi cu greu ar fi putut-o bănui. De aci şi persistenţa optimismului în ce priveşte posibilităţile de abundenţă, indefinită, — cu toată agitata istorie socială a secolului al 19-lea.

Primul războiu mondial, distrugător de bunuri şi de vieţi, dar dătător de noui impulsuri perfecţionărilor tehnice, nu sguduie de fel acest optimism. Abia cumplita criză economică, începută în 1922 cu un „crah" la bursa din New-York, sdruncină încrederea în posibilităţile regimului capitalist de a ajunge la o abundenţă absolută de bunuri.

De unde critica modului capitalist de producţie aparţinea pînă atunci campionilor luptei de clasă, acum şi economiştii ortodoxi care gîndeau şi activau în cadrul sistemului capitalist a cărui înlocuire nu o credeau necesară — încep să se întrebe dacă crizele economice sunt datorite numai unui comlex de factori care doar împiedecă buna funcţionare a sistemului capitalist liberal, sau sunt inerente acestui sistem.

In 1930 Adunarea Societăţii Naţiunilor hotărăşte să coordoneze studiile analitice asupra problemei revenirilor periodice de depresiuni economice. Cu concursul serviciului de studii economice al Societăţii Naţiunilor, profesorul Gottfried Haberler, publică în 1937 lucrarea sa despre „Prosperitate şi depresiune" în care examinează critic teoriile asupra ciclurilor economice şi caută să sintetizeze punctele comune, care ar putea duce la o explicaţie practic valabilă a acestor cicluri.

In prefaţa lucrării, d-nul A. Loveday, director al serviciului de studii economice din Societatea Naţiunilor, arată că volumul profesorului Haberler nu e decît un prim pas. Abia după verificări statistice minuţioase, se va putea arăta căreia din umătoarele trei cauze i se datoreşte neputinţa societăţii de a acţiona asupra destinelor ei: „sau ştiinţa nu a putut încă determina succesiunea cauzală a evenimentelor; sau adevărul a fost descoperit şi formulat, însă el este ascuns sub un morman de teorii false; sau, în fine, adevărul este cunoscut şi admis, dar crizele sunt o urmare inevitabilă a sistemului economic actual, după cum foametea era produsul inevitabil al unei economii mai primitive, căreia îi lipseau mijloacele de transport şi de stocare".

Profesorul Haberler, studiind ciclurile economice, adică alternanţele între prosperitate şi depresiune, arată că acestea nu pot fi înţelese decît combinînd cercetarea a trei indicii: numărul de muncitori întrebuinţaţi, venitul real consumat (adică volumul consumaţiei) şi venitul real produs (adică creşterea massei de mijloace de producţie).

Unul din factori, şi anume numărul de muncitori întrebuinţaţi în procesul de producţie, ia un aspect dramatic care, în momentele de criză devine evident chiar celor ce nu se ocupă cu studiul economiei. Căci şomajul periclitează însăşi obţinerea strictului indispensabil pentru cei rămaşi fără lucru. Celălalt aspect însă, falsa abundenţă, care depinde de volumul consumaţiei şi de creşterea continuă a masei mijloa-

celor de producţie, izbeşte aproape numai pe specialiştii în ştiinţa economică.

Revoluţia industrială a liberat braţe de muncă, făcînd deci posibil să se muncească mai puţin, — şi, totodată a creat mijloacele tehnice pentru obţinerea abundenţei. Ea n'a dat însă şi o modalitate economico-socială de a distribui tuturora bunurile create. Oamenii a căror muncă este înlocuită de maşini nu au cum să obţină bunurile care le sunt necesare, deoarece nu au nimic de dat în schimb, afară numai de o putere de muncă ce a încetat de a mai avea căutare.

Dacă pînă la uriaşa criză economică din 1929 numeroşi economişti credeau încă în binefacerile liberalismului economic de formă clasică, aceasta se datoreşte poate împrejurării că oamenii eliminaţi din procesul de producţie în urma perfecţionărilor tehnice aveau — dacă nu le lipsea curajul şi iniţiativa — o soluţie pentru rezolvarea problemei existenţei: emigrarea.

După calculele profesorului J. Henry Richardson dela Universitatea din Leeds, între 1864 şi 1924, peste 50 de milioane de europenei au plecat în Lumea Nouă. In total, 15 la sută din populaţia Europei. De aceea în problemele sociale accentul cade timp de aproape un secol mai curînd pe necesitatea îmbunătăţirii connditiilor de muncă şi de traiu, pentru cei care au de lucru, decît pe rezolvarea problemei şomajului cronic. Poate astfel se explică şi faptul că ideile de reformă socială au în această epocă mai mult succes decît ideile socialiste revoluţionare.

Criza din 1929 se produce însă într'o lume schimbată.

In 1923 Statele-Unite ale Americii reglementaseră imigrarea, liberă pînă atunci, stabilind cote după ţările de origină şi plafonînd la 150.000 persoane anual numărul total al imigranţilor. Inainte de 1914 aproape un milion şi jumătate părăseau anual Europa, iar între 1920 şi 1924 cca. 850.000.

Dispariţia „supapei de siguranţă", care era emigrarea, agravează problema şomajului şi problemele sociale în genere. D-l L. Dennis afirmă că „votarea legii din 1923 asupra restringerii imigrării, de către Congresul american, a făcut mai mult decît tratatul dela Versailles pentru pecetluirea sfîrşitului democraţiei şi al capitalismului în Europa".

Nu trebue să se acorde totuşi chestiunii migraţiunilor o importanţă exagerată. Şomaj cronic a existat, în mai mică măsură, e drept, şi înainte de primul războiu mondial, iar în cursul crizei începută în 1929 problemele sociale au fost tot atît de grave în Statele-Unite cît şi în Europa.

După datele Biroului Internaţional al Muncii, numărul maxim de şomeuri, în 32 de ţări capitaliste, a fost atins în 1932. In acel an 26.370.000 de oameni care puteau lucra nu şi-au putut găsi întrebuinţare. Iar în 1936, cînd apogeul

crizei trecuse şi producţia industrială ajunsese din nou la nivelul din 1928, şomajul totuşi atingea 20.580.000 oameni, deşi în 1929 (anul prosperităţii maxime), existau numai 5.500.000 şomeuri. Se vede limpede că datorită progresului tehnic un număr tot mai mare de muncitori erau eliminaţi din pocesul de producţie.

Exemplul cel mai izbitor îl oferă Marea Britanie. Intre cele două războaie mondiale, media şomajului a fost de 14,2 din 100 persoane asigurate contra şomajului. Deşi cifra e uluitor de apropiată de acel procent de 15 la sută din populaţia Europei plecată în decursul secolului trecut peste mări, nu înseamnează totuşi că înainte de primul războiu mondial nu a existat şomaj. Intre 1883 şi 1913, după calculele lui Sir William Beveridge, media şomajului a fost de 6 la sută.

Oricum, între cele două războaie mondiale şomajul a constituit o problemă constantă şi de interes universal. Unui singur stat această problemă nu i s'a pus. Prin suprimarea burgheziei şi cu preţul unei faze de tranziţie care a implicat eroice suferinţe pentru întreaga populaţie — un sistem economic cu totul nou se naşte în Rusia — sistem care nu a cunoscut şi nu poate cunoaşte şomajul.

Astăzi cînd sistmul socialist al stăpînirii şi folosirii mijloacelor de producţie apare consolidat prin peste 20 de ani de muncă planificată şi şi-a dovedit puterea de rezistenţă în decursul unui teribil războiu mondial, se poate spune că nu mai interesează, decît istoric, cum s'a ajuns la noul sistem, după cum burghezia victorioasă de azi nu se mai gîndeşte decît cu o curiozitate pur teoretică la violenţele revoluţiei franceze din 1789. Decît, — mintea omenească, capabilă de virtutea resemnării în faţa suferinţelor trecutului, o are şi pe aceea de a încerca şi dori să evite aceste suferinţe în viitor.

Astăzi, problema şomajului sau mai bine zis a muncii pentru toţi, se pune în modul cel mai serios: epoca de după sfîrşitul celui de al doilea războiu mondial vrea să fie ferită de experienţa cumplită a unor crize ca cea din 1929.

In cunoscutul său mesaj către Congresul Statelor-Unite din 6 Iannuarie 1941, Franklin Roosevelt a formulat cele patru libertăţi umane esenţiale pe care trebue să se sprijine lumea de mîine:

1. Libertatea cuvîntului şi exprimării.

2. Libertatea pentru orice persoană de a adora pe Dumnezeu aşa cum îi dictează conştiinţa.

3. Liberarea de nevoi, adică asigurarea bunei stări pentru toţi.

4. Liberarea de teamă, adică asigurarea liniştei şi păcii.

Primele două libertăţi sunt formulate într'un mod pe care l-am putea numi static. Căci asigurarea libertăţii gîn-

dului nu necesită o acțiune, ci mai curind o lipsă de acțiune, un neamestec care să permită exercitarea libertății de opinie și a libertății religioase. Pe cînd ultimele două libertăți sunt exprimate, ca să zicem așa, dinamic, printr'un verb: *liberare*, iar nu printr'un substantiv: *libertate*. Aceasta indică nevoia de acțiune pentru realizarea lor.

Asupra acțiunii care să asigure liberarea de teamă, adică pacea, se poate spune că, cel puțin în liniile generale, toată lumea e de acord. Cincizeci de națiuni, dintre care fac parte toate statele care vor mai putea fi considerate mari puteri la sfîrșitul acestui războiu, au întemeiat o organizație internațională pentru securitate și i-au dat o constituție: Charta Națiunilor Unite.

Dimpotrivă, asupra modului cum să se realizeze a treia libertate esențială — liberarea de nevoi — mari deosebiri de vederi există, atît printre oamenii de știință cît și printre bărbații politici din toate statele capitaliste.

La 5 Iulie aceste divergențe au fost înfățișate poporului într'una din cele mai înaintate țări capitaliste: Marea Britanie. Deși alegerile generale care au avut loc acolo nu pot fi considerate ca o experiență socială pură, în care cetățenilor să nu li se fi pus decît problema de a hotărî sistemul economic în care vor să trăiască pe viitor, răspunsul poporului a fost categoric: Camera Comunelor dispune de o impunătoare majoritate laburistă.

Pentru prima oară în istoria Marei Britanii, socialiștii au obținut o majoritate absolută în Parlament, căpătînd astfel posibilitatea de a-și realiza programul, fără compromisuri cu alte partide.

Poporul englez a hotărît astfel, deși a trebuit în același timp să decidă dacă în fruntea guvernului, în aceste vremuri grele, să rămînă sau nu un conducător de o excepțională anvergură, d-l Winston Churchill. Imensul prestigiu personal al celui care a salvat moralul națiunii în clipele cele mai grele ale războiului și a condus-o apoi la victorie, a acționat ca un factor de sine stătător, care nu poate fi neglijat. El a adus conservatorilor, deși aceștia au fost înfrînți în numeroase circumscripții tradițional conservatoare, peste 9 din aproape 25 milioane voturi exprimate.

Dar persoanele au jucat un rol secundar în alegerile din 1945, care vor intra în istorie, deoarece au transformat unul din cele mai puternice state capitaliste, în prima monarhie socialistă a lumii. Rezultatul atît de clar al alegerilor arată că factorul hotărîtor au fost principiile.

Din acest punct de vedere lupta electorală între partidul conservator, partidul liberal și partidul laburist (socialist) a fost extrem de interesantă și de semnificativă.

In primul rînd trebue constatat că niciunul din cele trei mari partide nu a cerut revenirea la forma istorică a liberalismului din secolul trecut. Nu numai laburiștii, ci și numeroși conservatori sau liberali și-au exprimat părerea că problemele sociale și economice ale prezentului și viitorului nu pot fi rezolvate prin vechiul „laissez faire", — neamestecul statului în vieața economică, — așa cum cereau economiștii liberali din secolul trecut.

In ce privește însă gradul și natura intervenției statale, fiecare din cele trei partide, a exprimat concepții și aprecieri foarte diferite. Pentru a scoate în evidență esențialul acestor discuții se poate, în primul rînd, face o apropiere între tezele conservatorilor și liberalilor pe de o parte, opuse amîndouă dintr'un anumit punct de vedere celei a laburiștilor.

Antagonismul consistă mai ales în accentul pus pe două probleme de bază ale societății contemporane: conservatorii și liberalii socotesc că bunul cel mai de preț al omului este libertatea individuală, pe care o vor cît mai largă și cît mai neîngrădită, laburiștii însă cred că securitatea socială, adică liberarea de nevoie și asigurarea muncii pentru toți, sunt bunuri și mai valoroase, și că ele trebuesc realizate chiar cu prețul unei interpretări noui și a unei restringeri a libertății individuale.

In lupta electorală fiecare din cele două tabere a pus accentul pe ceea ce i se părea mai de preț și mai de dorit, căutînd să treacă cît mai ușor asupra problemelor ridicate de partea adversă.

Libertatea individuală și securitatea socială sunt cei doi poli între care oscilează toate teoriile economico-sociale contemporane. Conservatorii și liberalii au stăruit asupra libertății individuale; laburiștii asupra securității sociale.

Deschizînd campania electorală la 4 Iunie, d-l Churchill a atacat imediat și vehement pe laburiști, spunînd: „Nu numai proprietatea, în toate formele ei, e lovită, dar libertatea sub toate formele ei e pusă în discuție de concepțiile fundamentale ale socialismului". Iar mai departe: „niciun guvern socialist, conducînd întreaga vieață și industrie a țării, nu își poate permite luxul de a admite ca nemulțumirile publice să se exprime liber, tranșant și violent". In fine: „Eu sunt pentru libertatea suverană a individului în cadrul legilor pe care un parlament liber ales le-a adoptat în mod liber".

Vorbind în ziua următoare, d-l Attlee, șeful laburiștilor, a declarat referitor la conservatori: „Ei par a crede că dacă fiecare individ își urmărește propriul său interes, într'un fel sau altul, interesele tuturora vor fi servite;... partidul labu-

rist, dimpotrivă, crede că dacă vrem să obținem anumite rezultate, trebue să recurgem la o concertată planificare".

Conservatorii nu au insistat în această campanie electorală asupra problemei șomajului, încrezători de sigur în faptul că într'o țară care a suferit atîtea distrugeri și unde populația a fost nevoită să-și reducă foarte mult consumația, munca de refacere va putea să fie foarte intensă, fără teamă de șomaj cel puțin pentru viitorul apropiat.

Laburiștii vor planificare totală în timp de pace așa cum a fost în timp de războiu; apoi cer și socializarea anumitor mijloace de producție. In felul acesta, programul lor rezolvă implicit și problema șomajului. De aceea, nici ei nu au pus accentul pe această problemă în campania electorală.

Cei care și-au centrat campania electorală în jurul problemei șomajului au fost liberalii, în rîndurile cărora se află economistul astăzi celebru Sir William Beveridge.

După ce a elaborat în Noemvrie 1942, la cererea guvernului de coaliție, un vast plan de asigurări sociale, ale cărui principii generale au fost acceptate de toate partidele, d-l Beveridge a publicat în Noemvrie 1944 un al doilea plan intitulat „Muncă pentru toți, într'o societate liberă".

Proiectul d-sale de asigurări sociale, finanțat prin contribuții ale salariaților, ale patronilor și ale statului, încerca să garanteze un minimum de existență, al cărui cvantum este stabilit pe baze realiste. Beneficiarii sunt șomeurii, persoanele lovite de o incapacitate de lucru provenind din boală sau accident, în sfîrșit bătrînii. Un sistem de ajutoare în caz de deces și de alocații speciale pentru copii, completează ideea.

Sir William Beveridge arăta însă că planul de asigurări sociale nu poate da roade decît dacă șomajul s'ar menține inferior cifrei de 15 la sută. Cum însă în anul cel mai greu al crizei economice dinaintea actualului războiu, în 1932, șomajul ajunsese în Marea Britanie la 22 la sută, se punea problema realizării unui program de „muncă pentru toți". Al doilea plan Beveridge căuta să găsească un sistem care să nu necesite măsuri de socializare.

Autorul prezenta planul: „muncă pentru toți într'o societate liberă", drept un sistem care, pe lîngă înlăturarea șomajului, mai trebue să asigure și: „libertatea credinței, a vorbirii, a scrisului și a învățămîntului; apoi, libertatea adunării și asocierii pentru scopuri politice sau altele, precum și putința de a schimba, prin mijloace pașnice, guvernele; în sfîrșit, libertatea de a alege o ocupațiune, și aceea de a întrebuința veniturile personale".

Pentru aceasta d-l Beveridge propunea în primul rînd dirijarea investițiilor totale, prin încurajarea consumației private sau a plasamentelor particulare, apoi, prin lucrări publice finanțate pe cale de impozite sau de împrumuturi; apoi prin desvoltarea exportului; în sfîrșit, prin combinarea tuturor acestor mijloace. Ca măsuri adiționale d-sa propunea controlarea localizării geografice a industriilor, astfel că întreprinderile să fie instalate acolo unde se găsește mîna de lucru și unde există resurse naturale, scutind pe muncitori de a se deplasa ei acolo unde întîmplător s'a creat o industrie. Iar mobilitatea mînei de lucru urma să fie asigurată printr'un sistem de oficii de plasare a șomeurilor, astfel ca aceștia să nu mai colinde din poartă în poartă pînă ce întîmplarea i-ar face să găsească un loc liber.

D-l Beveridge arăta că stabilirea și executarea unui program durabil de investiții planificate, bazat pe recunoașterea acelor nevoi sociale care au prioritate, va duce la un acord între toți. D-sa punea deci accentul pe un factor moral, scopul propus urmînd să întrunească aprobarea și sprijinul întregei colectivități naționale în timp de pace, așa cum cîștigarea războiului a putut capta eforturile tuturora în anii din urmă.

Iată, în cîteva cuvinte, gîndul autorului: „Teza principală e simplă. Calea pentru a distruge șomajul nu e să-l atacăm direct, ci să creăm de lucru pentru șomeuri, urmărind cu hotărîre țeluri destul de importante ca să se poată face apel la totalitatea energiilor noastre... Reușita va depinde de gradul în care conștiința socială va deveni forța motrice a vieții naționale".

Firește că planul pe care îl propunea Sir William Beveridge era elaborat în detalii, ținînd seama atît de problemele concrete care se pun azi în Marea Britanie, cît și de problemele economice internaționale. Detaliile tehnice nu pot fi expuse aci, cum de altfel nu putem intra nici în amănuntele programelor economice ale conservatorilor și laburiștilor.

In linii generale conservatorii propuneau reducerea, într'o măsură tot mai mare, a intevenției statului în vieața economică, ea urmînd să fie limitată la concentrarea eforturilor asupra cîtorva probleme: costruirea de locuințe, menținerea producției agricole — mult crescută în cursul războiului, — desvoltarea exportului, un program de asigurări sociale și un program sanitar.

Laburiștii au insistat asupra necesității unei planificări a întregii vieți economice, bazată pe unele măsuri de socializare, în special în sectorul producției de cărbuni, al energiei și al transporturilor.

Atacurile d-lui Churchill împotriva socialismului, bazate pe argumentul că socialismul sacrifică toate libertățile individuale, au fost respinse de d-l Attlee în numele partidului laburist: „aceste teorii ale primului ministru nu sunt decît o versiune de mîna a doua a părerilor academice ale unui

austriac, profesorul Friedrich August von Hayek, foarte popular acum în partidul conservator".

A doua zi profesorul von Hayek, care ocupă din 1931 catedra de Ştiinţe economice şi Statistică a Universităţii din Londra, a declarat unui corespondent al Agenţiei Reuter: „Ţin să precizez că nu am nicio legătură cu partidul conservator. D-l Attlee s'a referit în special la cartea mea intitulată „Drumul spre sclavie".

Pofesorul Hayek şi un alt economist, tot de origină austriacă, profesorul Ludwig von Mises, care trăieşte în Statele-Unite, sunt cei mai de seamă reprezentanţi contemporani ai liberalismului clasic.

D-l von Mises e cel mai consecvent susţinător, în lumea de astăzi, a atitudinii de „laissez faire". După d-sa în vieaţa economică toate relele se datorsec intervenţionismului şi măsurilor restrictive. Intr'o lucrare recentă, intitulată „Guvernul omnipotent, apariţia statului totalitar şi a războiului total" d-sa pretinde că lucrurile au început să meargă prost în lume de cînd, în urma eşecului revoluţiei liberale din 1848, latifundiarii prusieni au impus Germaniei protecţionismul, determinînd astfel Anglia, Franţa şi Statele-Unite să răspundă cu măsuri similare.

Aşa s'a ajuns — după d-l von Mises — la distrugerea mecanismului diviziunii internaţionale a muncii şi la anarhia prezentă a tarifelor vamale, la contingentări, la limitarea migraţiunilor, la dumping, devaluări concurente şi la cursa înarmărilor.

D-sa e ferm convins că singura soluţie posibilă e ridicarea tuturor restricţiunilor şi funcţionarea nestînjenită a liberei concurenţe într'o societate bazată pe proprietatea privată a mijloacelor de producţie. In caz contrar — afirmă d-l von Mises — întreaga lume capitalistă va ajunge la forma de guvernămînt totalitar de tip fascist.

Profesorul von Hayek nu e chiar atît de extremist liberal ca d-l von Mises, ci crede că statul trebue să intervină atît cît rtebue pentru a crea mecanismul concurenţei condiţii de funcţioare cît mai efectivă cu putinţă.

Ultima lucrare a d-lui von Hayek, al cărei titlu e amintit mai sus, a avut în special în Statele-Unite un excepţional răsunet, într'atît încît ne putem întreba dacă el se datoreşte numai valorii ştiinţifice a cărţii.

Revista „Reader's Digest", care apare lunar în vreo zece milioane de exemplare, a publicat în Aprilie a. c., largi exstrase. Revista „Look", care apare la New-York în peste două milioane de exemplare, a publicat în Februarie a. c., un fel de rezumat ilustrat al cărţii, subliniind ideea că singura planificare conformă intereselor americane e aceea capabilă să

asigure o mai autentică funcţionare a regimului liberei concurenţe.

Teza profesorului Hayek e că socialismul înţelege prin libertate altceva decît înţelege liberalismul. Acesta din urmă se gîndeşte la libertatea politică — situaţia de a fi supus unei constrîngeri exercitate de puterea arbitrară a altor oameni. Socialismul se gîndeşte la libertatea economică — ceea ce nu-i decît un alt nume pentru a spune redistribuire a bogăţiilor.

„Ca şi aşa numita libertate economică, şi cu mai multă dreptate, securitatea economică este dese ori reprezentată ca o condiţie indispensabilă a adevăratei libertăţi" — scria d-sa. „Intr'un sens aceasta este adevărat şi important. Independenţa minţii sau tăria caracterului sunt rar găsite între cei care nu pot avea încrederea că îşi vor putea croi drum prin propriile eforturi. Dar sunt două feluri de securitate: certitudinea unui minimum de existenţă pentru toţi şi, pe de altă parte, securitatea unui standard de vieaţă dat, a unei poziţii bine determinate, de care o persoană sau un grup se bucură în comparaţie cu alţii. Nu e nicio raţiune ca, într'o societate care a atins nivelul general de bogăţie pe care-l are ţara noastră, primul fel de securitate să nu fie garantat tuturora fără a periclita libertatea generală; se poate deci asigura un minimum de hrană, locuinţă şi îmbrăcăminte, suficiente ca să asigure sănătatea. Tot aşa nu există nicio raţiune ca Statul să nu sprijine organizarea unui larg sistem de asigurări sociale împotriva acelor riscuri comune ale vieţii, în contra cărora prea puţini pot lua precauţiile economice necesare. Planificarea însă în vederea celui de al doilea fel de securitate, are un efect deosebit de insidios asupra libertăţii.

Această din urmă planificare — adică „planificarea", menită să asigure indivizii sau grupurile împotriva micşorării veniturilor lor, n'ar putea fi realizată, după d-l von Hayek, decît prin puteri dictatoriale.

După cum se vede şi pe plan teoretic, şi în lupta politică, majoritatea discuţiilor se duc atribuind unuia din cei doi factori — libertate şi securitate — o importanţă mai mare decît celuilalt.

Oricît ar fi de interesantă problema libertăţilor individuale, pe care o ridică reprezentanţii liberalismului istoric, teoriile lor rămîn unilaterale şi insuficiente atît timp cît nu pot da soluţii practice pentru a împiedeca revenirea crizelor economice cu întregul lor cortegiu de suferinţe. Dacă aceste teorii liberale desuete sunt totuşi primite cu mult interes în Statele-Unite, aceasta se datoreşte faptului că massele muncitoreşti, care pînă dăunăzi ştiau că trăiesc „în ţara tuturor posibilităţilor", nu au încă o fermă conştiinţă de clasă.

Intr'o carte publicată de curînd sub titlul „Ce gîndeşte

poporul nostru", d-l William A. Lydgate, unul din conducătorii Institutului Gallup pentru cercetarea opiniei publice, afirmă că 9 americani din 10, indiferent de venitul pe care îl au, nu se consideră proletari, ci membri ai clasei „mijlocii", şi nu au acel sentiment de disperare socială pe care depresiunile economice l-au creat în massele muncitoreşti europene.

Pe acest fapt se intemeiază probabil şi d-l Henry A. Wallace, a cărui numire, în Februarie, ca secretar de stat pentru comerţ de către preşedintele Roosevelt a întîmpinat rezistenţe serioase în Senatul american, d-sa fiind considerat „de stînga". Unui cetitor european al programului d-sale i-ar fi foarte greu să descopere elementele „de stînga", deşi volumul d-sale „Secolul omului obişnuit" (publicat în 1943), denotă un categoric spirit progresist.

D-l Wallace afirma — într'un articol publicat recent:

„Cred că guvernul Statelor-Unite, tot aşa cum a încurajat pe salariatul din părţile răsăritene să devină proprietar-fermier în părţile apusene, trebue prin metode noi şi diferite să încurajeze pe orice salariat care are calităţile necesare să se ridice de pe banca artizanului salariat la tejgheaua întreprinzătorului independent. In loc să smulg copacul întreprinderilor americane libere, vreau să-l văd ramificînd şi înflorind tot mai mult".

In esenţă programul d-lui Wallace, căruia i s'a încredinţat misiunea de a lua măsurile care să asigure după războiu „munca pentru toţi" în Statele-Unite, constă în a sprijini din răsputeri întreprinderile mici şi mijlocii împotriva celor mari.

D-sa acordă o deosebită importanţă factorilor morali. In volumul citat mai sus, în care spiritul creştin-social este foarte puternic, d-l Wallace scrie:

„Ca să supravieţuiască, democraţiile trebue să elaboreze o cale graţie căreia, rămînînd ferm ataşate drepturilor umane, să facă în acelaş timp să pătrundă în sufletul fiecărui un sentiment de răspundere, astfel ca cetăţenii dintr'o democraţie să fie tot-atît de dispuşi să presteze, din toată inima, servicii altruiste ca şi cetăţenii unei puteri totalitare. Putem face aceasta dacă formulăm o Declaraţie a Indatoririlor, menţinînd în acelaşi timp cu hotărîre Declaraţia Drepturilor. Printr'o Declaraţie a Drepturilor şi Indatoririlor putem obţine o structură flexibilă, înlăuntrul căreia fiecare cetăţean să-şi poată aduce aportul la propăşirea generală".

Pe aceeaşi linie de preocupări se situiază şi lupta dusă de Senatul american împotriva monopolurilor, a cartelurilor naţionale şi internaţionale. In raportul pe care senatorul H. M. Kilgore, preşedintele subcomisiunii însărcinate cu studierea acţiunii cartelurilor şi monopolurilor, l-a prezentat la 12

Noemvrie 1944 Comisiei Senatului pentru afacerile militare, se declară categoric:

„Ceea ce s'a pus de-a-curmezişul eforturilor întreprinse de oameni pentru a atinge prosperitatea generală şi o pace durabilă este sistemul cartelurilor internaţionale, aşa cum a existat înainte de războiu şi cum există încă, de fapt, — pe sub mînă şi dislocat numai în parte — în cursul acestui războiu".

Deci în Statele-Unite se caută soluţii care, depăşind concepţia „laissez faire"-ului, să nu ajungă, totuşi, la schimbări adînci de structură.

Acest curent, reprezentat pe plan politic, în Marea Britanie, de sir William Beveridge, care nu a putut obţine un loc în Camera Comunelor, are ca principal teoretician european şi am putea spune naş (deoarece i- adat şi un nume) pe profesorul Wilhelm Röpke dela Universitatea din Geneva. D-l Röpke a publicat în 1942 un volum intitulat „Criza socială contemporană", în care — ridicîndu-se atît împotriva liberalismului cît şi împotriva socialismului, propune un „al treilea drum", folosind în special realitatea socială elveţiană ca o ilustrare a teoriilor sale.

El pune accentul pe factorul moral, ca şi d-nii Wallace şi Beveridge şi ca de altfel toţi gînditorii care caută un „al treilea drum", altul decît acela al liberei concurenţe în care fiecare nu urmăreşte decît propriul său interes, şi de asemenea altul decît acela al socializării mijloacelor de producţie.

Un prim remediu pentru atenuarea relelor rezultînd din economia capitalistă profesorul Röpke îl vede în mărirea sectorului economiei domestice (d-sa vorbeşte de „ţărănizarea muncitorului industrial"), astfel ca oamenii, producînd ei înşişi o parte din bunurile pe care le consumă, să depindă mai puţin de economia de schimb.

In plus, d-sa pune accentul pe introducerea unor practice de disciplină, încredere, cinste, armonie, echilibru şi un raport monopolist, pe care-l numeşte „feudalism industrial", şi prin care să ajungă la o desfăşurare cinstită a mecanismului concurenţei.

Pentru aceasta e necesar — după d-l Röpke — un stat puternic, dar nu în sensul ca statul să se amestece în toate şi să acapareze totul, ci în sensul ca statul să fie absolut independent faţă de diversele grupuri de interesaţi şi să-şi manifeste neînduplecat autoritatea şi demnitatea ca reprezentant al colectivităţii.

După cum se vede între cele două teorii extreme — liberalism şi socialism — care de fapt n'ar fi decît expresia intereselor respective ale burgheziei mari şi proletariatului, al treilea curent, care caută drumul de mijloc, se bazează pe un

apel la conştiinţa morală şi la solidaritatea socială a tuturor oamenilor, invitînd toate clasele la cooperare pentru rezolvarea problemelor economice.

Se pune însă întrebarea dacă această străduinţă are pe ce să se întemeieze în realitatea sufletului omennesc. Dacă este adevărat, cum crede filosoful german Eduard Spranger, că există mai multe tipuri psihologice de personalitate net deosebite între ele, structurat fiecare în jurul altei valori şi că deci tipul uman pentru care economicul e suprema valoare, este unul din ele, e greu de crezut că acest tip de personalitate va răspunde la apeluri care invoacă alte valori — în speţă pe cele morale.

De altfel constatarea aceasta nu e nouă:

„Incă odată zic vouă că mai lesne e să treacă o cămilă prin urechile acului, decît să intre un bogat întru împărăţia cerurilor". (Matei 19,24).

Iar unul din cei mai reci ingineri ai sufletului omenesc, Nicolo Machiavelli, îşi exprima respectul său pentru homo economicus sfătuind pe Principe: „Nimic după părerea mea nu face mai odios pe un principe decît violarea dreptului de proprietate". Istoricul florentin mai scria că „oamenii uită mai curind moartea părinţilor, decît pierderea patrimoniului".

Aşa fiind, problemele pe care le ridică împăcarea antagonismelor între libertatea individuală şi securitatea socială par a nu fi atît de simple. E drept, problemele securităţii sociale nu-s prea greu de definit, ele reducîndu-se în fond la asigurarea unei vieţi cît de cît omeneşti. In schimb libertatea individuală stîrneşte dificultăţi mult mai complexe.

E indiscutabil că, trăind în societate, omul trebue fatal să-şi limiteze activitatea, în aşa fel încît cel puţin să nu dăuneze altuia. Nimeni nu poate avea pretenţia să-şi deşerte găleţile în stradă în capul trecătorilor, sau să meargă în automobil pe străzile unui oraş cu o sută de kilometri pe oră şi nimănui nu-i e permis să vîndă stupefiante pentru alte scopuri decît cele medicale, chiar dacă aceasta ar reprezenta o foarte bună sursă de venituri.

Pornind dela acest criteriu ne putem întreba dacă şi libertăţile spirituale, indicate de preşedintele Roosevelt: libertatea religioasă şi libertatea cuvîntului, nu trebuesc şi ele definite din nou — oricît de dureros ar fi aceasta pentru orice adevărat intelectual — stabilindu-li-se cu mai multă precizie conţinutul lor.

S'ar părea că, după frămîntări care n'au lipsit aproape niciodată în decursul erei noastre, libertatea religioasă este pe cale să devină un bun definitiv cîştigat de omenire, în măsura în care bisericile se limitează la satisfacerea nevoilor spirituale. Evoluţia recentă în Uniunea Sovietică tocmai pledează în acest sens.

In ce priveşte libertatea cuvîntului, s'ar putea accepta eliminarea, dintre opiniile ce pot fi public susţinute, a acelora dovedite a fi dăunătoare societăţii — dovedite temeinic, pe fapte indiscutabile. Războiul actual a arătat efectele cumplite ale „ideologiilor" fasciste. Stîrpirea lor nu mai poate fi combătută în numele libertăţii cuvîntului.

Dar eliminarea opiniilor anti-sociale nu o pot face decît judecători de un înalt nivel intelectual şi moral şi absolut intransigenţi faţă de orice influenţe interesate din afară.

Criza economică dinaintea acestui războiu, a pus problema valabilităţii doctrinei clasice liberale, care priveşte crizele periodice cu indulgenţă, aproape cu simpatie. Dacă şi după acest războiu vor continua crizele economice catastrofice şi şomajul cronic, atunci şi doctrinele liberale vor putea fi condamnate ca anti-sociale.

Atunci vor trebui, poate, interzise opinii ca aceasta — pe care o ceteam acum cîteva luni într'un ziar romînesc:

„Cerem libera concurenţă, cerem libertatea absolută, nicio fixare a preţurilor, nicio organizare a producţiei, pentrucă fiecare e liber să-şi facă fabrici, bănci şi aşa mai departe".

Din nefericire, nu e deloc sigur că nu vor urma după acest războiu crize economice grave. Academicianul sovietic Eugen Varga, cunoscutul conducător al Institutului de economie mondială şi politică mondială dela Moscova, într'o discuţie din Ianuarie a. c. la acel institut asupra problemei ciclurilor economice după războiul actual, şi-a exprimat convingerea, bazată pe studii ştiinţifice serioase — că în linii generale, după trecerea crizei post-belice imediate şi după cîţiva ani de conjunctură favorabilă, va începe, în Statele-Unite şi în ţările europene capitaliste un nou ciclu economic depresiv. Acest ciclu se va asemăna — după pofesorul Varga — mai mult cu ciclul 1929—1937, decît cu cele anterioare în cursul cărora criza economică nu ajungea la proporţii atît de tragice.

Dacă viitorul va verifica previziunile d-lui Varga, atunci vom avea din ce în ce mai mult dreptul de a cere ca doctrinele „laissez-faire"-ului să fie stîrpite ca anti-sociale, întocmai ca cele fasciste.

Intre timp, omenirea face eforturi disperate pentru a evita greşelile trecutului. Profesorul Varga recunoaşte el însuşi că măsurile luate de Naţiunile Unite la Bretton Woods, pentru apărarea şi stabilizarea cursurilor valutare şi pentru ajutarea exportului capitalului, pot sprijini desvoltarea circuitului internaţional de mărfuri şi restabilirea unei economii europene.

Infiinţînd un Consiliu Economic şi Social, Naţiunile Unite şi-au propus să realizeze:

„a) un standard mai ridicat de vieaţă; muncă pentru toţi; condiţii de progres, desvoltare economică şi socială;

b) soluţionarea problemelor internaţionale economice, sociale şi sanitare; cooperare educativă şi culturală internaţională;

c) respect universal pentru drepturile şi libertăţile umane fundamentale, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie".

Aceste scopuri înalte au fost subscrise la San Francisco de reprezentanţii a cel puţin trei sferturi din totalitatea oamenilor de pe glob. Realizarea lor a fost începută la Potsdam, prin colaborarea reprezentanţilor a trei mari puteri, deşi fiecare din acestea este călăuzită de principii politice şi economice diferite: o republică întemeiată pe întreprinderi libere, o monarhie socialistă, o uniune de popoare care şi-au propus să înfăptuiască comunismul.

Poate că, în viitorul apropiat, popoarele vor continua să urmeze căi diferite pentru rezolvarea problemelor economice şi sociale. N'au trecut decît 180 de ani dela construirea primei maşini cu aburi... Un răstimp prea scurt pentru a schimba obiceiurile, tradiţiile, prejudecăţile tuturor oamenilor. Creştinismul a devenit religia oficială a Imperiului roman abia după 300 de ani. In viitorul mai îndepărtat însă — decenii, poate secole, — dar cu cît mai repede cu atît mai bine este cert că se va ajunge pretutindeni la un acelaşi sistem. Un sistem în care maşina să fie în slujba abundenţei pentru toţi, nu în slujba profiturilor pentru cîţiva. Un sistem în care ştiinţei să i se acorde în permanenţă, în folosul vieţii paşnice a tuturor oamenilor, importanţa care i s'a acordat în cursul actualului războiu.

Căci nu este admisibil că aceiaşi oameni care construesc şi folosesc instrumente de războiu atît de extraordinare că nici mintea celui mai îndrăsneţ Jules Verne nu le-a putut prevedea, să rămînă în vieaţa lor particulară la nivelul strămoşilor noştri de acum cîteva mii de ani. Nu vor mai putea coexista leacurile băbeşti cu penicilina, plugurile primitive cu rachetele sburătoare, casele luminate de opaiţe cu instalaţiile „radar".

Revoluţia deslănţuită de maşina cu aburi nu poate duce — oricît de lungi şi de anevoioase vor fi etapele — decît la realizarea dorinţei, „stîngii": abundenţă pentru toţi, — într'o societate în care ştiinţa să aibă rolul călăuzitor pe care i-l atribuia, acum un secol, Auguste Comte.

Nicio doctrină economică şi socială care urmăreşte alte scopuri, nu poate şi nu va putea vreodată să-şi justifice temeinicia. Pe de altă parte însă, nu pare indispensabilă aderarea la o anumită concepţie filosofică fundamentală pentru a se putea susţine cu deplină convingere orientarea vieţii

economice şi sociale în direcţia care să ducă la realizarea bunei stări a tuturor.

Intru cît nu vor mai fi folosite în sprijinul anumitor interese şi deci nu vor fi o piedecă în calea înfăptuirii sistemului economic şi social recunoscut şi necesar, ideile filosofice îşi vor afirma dreptul de liberă exprimare.

Poate că, după cum meritul secolului al 19-lea este că a indicat calea de urmat pentru rezolvarea problemelor create de revoluţia industrială — cale care în orice caz va fi urmată — meritul secolului al 20-lea va fi acela de a rezolva problemele din sfera economicului, fără a impune spiritualului altă obligaţie decît aceea de a nu stînjeni desvoltarea formelor care să asigure o vieaţă mai satisfăcătoare tuturor oamenilor.

Atunci, între cei doi poli ai gîndirii sociale contemporane — libertatea individuală şi securitatea socială — distanţa va putea fi micşorată astfel încît acele forme de vieaţă socială superioară să devină posibile pretutindeni, a căror expresie finală să fie: abundenţa adevărată, pentru toţi, într'o lume liberă.

GUY PAUKER

ORIZONTURI

Aşeză receptorul la loc şi se lăsă în fotoliu, istovit. Aşa dar, din această clipă se numea Ignaţiu de Loyola, cu toate că n'avea nimic comun cu martirul spaniol.

Nu fusese nimic premeditat în ideea de a-şi da, la telefon acest nume, după cum nu fusese premeditată nici absurda chemare telefonică, de care acum se ruşina. Nimic nu-l îndreptăţise să se poarte ca un licean ori ca tinerii de douăzeci de ani. Nu făcuse „copilării" cînd vîrsta i-ar fi dat dreptul. E adevărat că nimeni nu-i dădea anii pe care-i avea, şi mai cu seamă nimeni nu ţinea seamă de cei cîţiva cu cît depăşise patruzeci. Femeile — ştia bine că o făceau pentru a-i fi pe plac — scădeau şi din aceştia cu generozitate vreo trei, patru. O minciună în care se complăcea, adoptînd el însuşi teoria lor. Avea vîrsta pe care o arăta.

Cu toate astea, în clipa aceea nu se putea împiedeca de a-şi face un aspru rechizitoriu. „Aventura" îi dase emoţii; fapta însă îl ruşina. Absolvire nu găsea în însăşi această emoţie, care-l imobiliza acum în fotoliu. Primăvăratica lui acţiune găsea, în această neaşteptată înfiorare, circumstanţe atenuante. Se simţea îndreptăţit să aducă elogii vitalităţii sale spirituale, sensualităţii sale elastice care reuşise să vibreze încă, agitînd în adîncul său ape pe care le crezuse îngheţate sau în orice caz prea dense pentru a mai putea răspunde sunetului unei voci auzite prin pîlnia telefonului...

Pe Cristina o cunoscuse într'una din acele vizite anoste unde îl tîrau uneori Maria şi Letiţia. In acea după masă voise să scape de tovărăşia acestor femei tirane. Dar efortul se consumase într'însul. Şi pornise iarăşi încadrat între ele ca de obiceiu, cu indiferenţă.

Intîlni în acel salon oameni pe care-i văzuse şi în alte părţi, debitînd aceleaşi fraze, învîrtindu-se în jurul aceloraşi probleme.

Se aşezase într'un scaun, cu Letiţia la dreapta şi Maria la stînga.

De cinci ani lumea se obişnuise a-i accepta astfel, toţi trei împreună, după cum cincisprezece ani îl acceptase pe el cu Letiţia. De altfel nu exista, aparent, niciun echivoc. Toţi prietenii cunoşteau legătura lor. Despre ceea ce exista între el şi Maria nu ştiau decît el şi dînsa. Pentru ceilalţi, chiar şi pentru Letiţia, Maria rămînea o prietenă comună şi nedespărţită. Acest traiu dura de cinci ani. Cele două femei îl iubeau fiecare în felul lor, iertîndu-i slăbiciunile, pe care de altfel le mărturisea copilăreşte, trăgînd sforile pentru a nu afla una de cealaltă şi amîndouă de altele, cufundîndu-se în traiul acesta, devenit o obişnuinţă a minciunii, a falselor sincerităţi, fără a mai şti precis ce-l mai ţinea legat de Letiţia. De Maria însă, ştia fără ezitare.

Vieaţa lui cu a Letiţiei se împletea numai în virtutea iubirii lor de acum douăzeci de ani. Era al ei, cel de atunci, o fiinţă de care-şi aducea aminte prea puţin. Cel de acum nu aparţinea nimănui. Ar fi putut fi cel mult al Cristinei odată... Dar Cristina?!... Cristina era atît de departe, de inaccesibilă. Vieaţa ei cuprindea zone atît de diferite celor ce-l conţineau. Şi între aceste zone, un spaţiu vast şi plin de piedici!

Al Mariei era cel de acum cinci ani, fiinţă care iarăşi nu mai avea nicio contigenţă cu el. Niciuna din aceste două femei ce-l copleşeau cu dragostea lor, nu înţelegeau că trăiesc cu un mort, cu o amintire.

In toţi aceşti ani Letiţia nu reuşise să-i vadă chipul adevărat, căzuse în aceeaşi greşeală a mamelor care-şi iubesc prea mult copiii şi se trezesc la un moment dat descoperind că locul copilului a fost luat de un bărbat, fără ca ele să fi prins de veste. Copilul a crescut şi s'a desvoltat singur şi pe socoteala lui, aparent sub ochii ei, a cărei dragoste a împiedicat-o să-l vadă şi să-l cunoască.

Tot astfel Letiţia rămăsese cu Ilie Caer cel din vremea cînd s'au cunoscut, în timp ce el evadase de lîngă ea de mult, salvîndu-şi sufletul de indiscreţia vieţii.

Cît despre Maria, ea era un exemplar unic. N'avea nicio sfiiciune, nici măcar pe aceea de a-şi fi înşelat cea mai bună prietenă.

Dimpotrivă, poate gîndul că putea creia o fisură în această „pereche credincioasă", cum li se spunea, îi trezise interesul, iar mai tîrziu pasiunea. Ilie Caer nu reacţiona, simţul lui moral nu era treaz, n'avea timp să se gîndească la asta. Ea, Maria, nu i-o îngăduia. Pasionată, n'asculta decît de vocea ei lăuntrică pornită din trupul ei, care adeseori gemea după el, oferindu-se mereu nou, mereu altul şi mereu învăluit de o turburare pornită din adîncul funcţiunilor ei femenine.

Dar după cum Letiţia nu-i îndestula nevoia de bucurie

trupească, trezită ciudat cînd era cu ea, Maria nu-i oferea sufletește nimic.

Generoasă cu sine, îi da în schimb o trezire a ceea ce era biologic într'însul, satisfăcînd animalul care lîngă ea uita că era și om. Scăpat din brațele ei și revenit lîngă Letiția, simțea o oarecare satisfacție în situația echivocă, în înșelarea comisă. N'avea n'ciun regret. Apa căldicică cu care-l învăluia ea, nu-i trezea mustrări de conștiință. Dimpotrivă, îl ațîța.

...In fața lui, în acea după masă, se afla o femeie îmbrăcată într'o rochie neagră încheiată de sus pînă jos, cu o serie de nasturi de metal galben, ca niște bănuți perforați. Pe cap purta o mică pălărioară neagră cu un cuib în care se odihneau hulubii a două pompoane de mătase îndreptate oblic în sus.

Se trezi privind-o în clipa în care simți că ceva îl absoarbe din zarva discuției care se făcea, peste el, între Maria, Letiția și criticul Dosios proptit în față.

Intîiu văzu seria de nasturi ce încheiau original marginea rochiei. Ii trecu prin minte un calambur anost:

— O duzină de nasturi care nu sunt de duzină.

Pe urmă o văzu și pe Cristina propriu zisă. Nu știa dacă venise după el sau dacă fusese aci cînd intraseră ei. Nici dacă-i fusese prezentat. Știa doar că privirile femeii din fața lui l-au scos din sgomotul înconjurător, aducîndu-l cu sufletul lîngă ea. Părea cu totul izolat de ceilalți. Se întrebă dece se afla ea aci și cu cine venise. Părea că nu cunoaște bine încă pe gazdă și nici pe mosafiri, și un aer de sfiiciune o făcea să semene cu un copil puțin speriat.

Se strădui să-i vadă ochii și fruntea, dar borul mic al pălăriei i-i umbrea. In schimb se vedea bine părul auriu, chihlimbariu, de coloarea mierii. Aur, miere, chihlimbar: toate aceste sinonime le avea pe buze în clipa în care Cristina întorcea capul și razele plafonierei îi cădeau peste bucle.

O privi cîteva momente nemișcat, fără să clipească. Ea îl privi la fel ca și cînd s'ar fi înțeles să-i măsoare puterea de a nu coborî pleoapele. In vremea aceasta, alături, auzia vocea fără ton a Letiției continuînd polemica, neștiutoare de ce se petrece lîngă ea, ca o soție sigură de bărbatul ei. Pe Maria însă o simțea atentă. Mai proaspătă în viața lui, și pasionată cum era, intuise primejdia și acum veghea cu ochii ei negrii îndreptați cînd asupra Cristinei, cînd asupra lui. Pentru a nu se trăda, își încordă nervii și simți cum buza de sus începe a-i tremura, de circulația năvalnică a sîngelui.

Cristina, obosită poate și ea de încordare, întoarse capul spre dreapta privind în vag, undeva deasupra bibliotecii. Atunci văzu el și ochii, a căror coloare n'o putea descifra,

dar a căror formă mică, rotundă ca niște ghinde, n'avea să-i uite.

Pînă la urmă Maria, alarmată, dădu semnalul plecării, sculîndu-se în picioare fără explicație. Letiția își strînse geanta, fularul, mănușile, batista, risipite în jurul ei, în timp ce Ilie Caer porni între ele două, dîndu-le impresia că le urmează. In realitate sufletul lui îl părăsise, rămînînd în încăpere, așezat lîngă glesnele de gazelă ale Cristinei.

Din acea seară Cristina se inscăunase într'însul ca o boală. Cînd și cînd, dorința de a o vedea lua forme acute, durînd cîteva ceasuri sau chiar zile, în care timp exaltarea și o nevoie imensă de a vedea părul chihlimbariu și ochii ca ghinda ruginită nu-i da pace nici liniște. Ar fi dorit să o vadă, să o apropie, să sfarme toate legăturile ei, și ale lui.

Brusc, dela un moment la altul, febra scădea și mintea i se limpezea. Cristina dispărea cu totul, viața îl tîra, se lăsa supt de ocupațiile lui, de lucrul din șantiere, de preocupările cazaniere ale Letiției, de dramatismul vieții Mariei și de picloasele și intermitentele întîlniri trecătoare. Letiția și Maria îl tîrau unde voiau, fără împotrivire din parte-i, căci în toată frămîntarea aceasta, el nu punea nimic din ceea ce era „el" în acea clipă.

Și ochii Cristinei erau chihlimbarii: puncte de aur luceau în luminile lor. Toate aceste le reobservase Ilie Caer într'o neașteptată întîlnire, în hall-ul unei săli de concert.

Pe cînd ieșise să fumeze o țigară, lăsînd pe cele două femei în fotoliile lor, Cristina trecu pe lîngă el. Inainte de a o vedea, simți apropierea unei ființe cunoscute. Intorcînd capul spre dreapta fu peste măsură de turburat de neașteptata revedere. Nu-și aduse aminte dacă o cunoscuse „personal" vreodată, dacă, în acea seară cînd o văzuse pentru întîia oară, se găsise cineva care să-l prezinte ei. Emoția îi sugrumă toate amintirile. Hotărî deci că o cunoaște de mult. Și ea la fel, căci amîndoi veniră unul spre altul întinzîndu-și mîna cu prietenie.

Scăpat de supravegherea Letiției și a Mariei, îi spuse o mulțime de cuvinte pe care nu le mai rostise niciodată, care totuși se închegau ușor, devenite pe loc familiare. Voia parcă să nu piardă acest prilej de a-i trece, în răstimpul unei pauze, o mie de stări, de simțiminte, de vorbe, care în mod normal ar fi cerut multe împrejurări asemănătoare.

Cristina îl asculta zîmbind fără încetare, fără a răspunde. Nu părea că ascultă înțelesul cuvintelor, ci mai degrabă sunetul lor. Pe urmă, dispăru tot atît de neașteptat cum apăruse, lăsînd parcă un gol în jurul lui. In tot timpul concertului, el avu dinaintea ochilor coloarea de miere a privirilor ei, sbaterea pleoapelor ca și cînd mereu ar fi scuturat

de pe ele o pulbere de aur. Gîtul era foarte alb și foarte tînăr, zîmbetul cu totul deosebit de altele: părea că peste buzele ridicate într'o fermecătoare semilună, ar fi trecut un necontenit fior. Era înaltă și avea glesne subțiri de gazelă.

Lucrări urgente îl chemară la Galați, la Brăila. Și multă vreme, nu se gîndea la Cristina, sau mai curînd nu voise a se gîndi așa, numai în treacăt, cum facem cînd suntem ocupați. Aștepta răgazul unor zile mai libere.

Intors seara în București, se trezi dimineața cu dorința aprigă de a o revedea pe Cristina, de a-i vorbi.

Pînă acum, de două luni de cînd știa că în lume trăiește o femeie cu numele Cristina, nu se gîndise la posibilități mai simple de a ajunge la ea. Nu se gîndise că s'ar fi putut afla, în casă la dînsa, un aparat care se chiamă telefon, prin care i-ar fi fost atît de ușor să-i vorbească. Nici măcar nu se gîndise mai precis la locul în care putea fi casa ei. In această dimineață însă, toate nedumeririle se cereau lămurite și mai cu seamă această sete nemaitrăită de a-i auzi vocea trebuia să o potolească...

Căută febril în carte numele, și-l găsi, surprinzător de simplu. Făcu numărul, în vreme ce mîna-i tremura. Tot așa și vocea, de emoția recunoașterii glasului Cristinei, după ce întîiele cuvinte îi răsunaseră străine cînd ea îl întrebase cine e la aparat.

— Un om care te iubește.

Cine ar fi putut găsi o frază mai absurdă, mai ineptă! Prostia îl paraliza în așa măsură încît nu mai putu spune nimic, cu atît mai mult cu cît, de dincolo, îi parveni un fel de rîs care i se păru batjocoritor.

Cu toate astea, Cristina nu trînti telefonul cum ar fi trebuit să facă, ci consimți să vorbească mai departe.

— Și dragostea dumitale a isbucnit spontan... în clipa asta?

Nu răspunse, cu toate că ar fi voit să-i spună că o purta în el de mult, de cînd își părăsise sufletul lîngă glesnele ei de gazelă...

— De ce mai chemat dacă nu vrei să-mi răspunzi?

— Fiindcă mi-e teamă, reuși în sfîrșit să rostească, înfuriat de neputința de a fi stăpîn pe sine.

— De cine?

— De dumneata!

— De mine? Dar nici nu te cunosc. Cine ești?

— Ignațiu de Loyola.

Cristina rîse.

— Am auzit de un sfînt cu acest nume, dar nu cred să se fi sculat din groapă pentru a-mi face declarații sentimentale la telefon.

— Am glumit, continuă el precipitat, ca și cum lucrul ar fi putut fi luat ca real. Și vocea îi tremura.

— Și ce dorești, prea sfinte.

— Sunt un prost, trebuia să-ți mărturisesc că vreau să te văd.

— Te cunosc?

— Sigur, spuse de data aceasta ferm, stăpîn pe sine.

— Ignațiu de Loyola, repetă Cristina, după o mică pauză, care creie o stare de echivoc ce-l înfioră peste măsură. Nu cred să te fi întîlnit vreodată și nici nu cred că lucrul acesta se va întîmpla în viitor. Vocea devenită dură, tranșantă, ascundea parcă o știință pe care voia să o disimuleze.

— Vrei să-ți amintesc?... încercă Ilie Caer.

— Nu, nu rosti ca în grabă. Omagiul dumitale anonim mi-a făcut plăcere. Dacă ți-aș afla identitatea, farmecul s'ar risipi și m'ai angaja într'o poveste pe care n'aș putea-o continua — dacă ar fi s'o continui — decît neștiind niciodată cine ești... chiar dacă împrejurări viitoare m'ar ajuta la asta.

— Prin urmare ai ghicit cine sunt?

— Nu și nici nu mă interesează. Rămîi cu bine Ignațiu de Loyola.

Convorbirea se întrerupse pe această incertitudine. Nu știa dacă Cristina îl recunoscuse și nici n'ar fi putut spune dacă ea ar fi dorit să știe. Dorința lui imperioasă din acea dimineață se consumase odată cu convorbirea, lăsînd într'însul un gol și o tristeță ca după un eșec. Pentru un moment, imaginea Cristinei se evaporă din el, gonită de starea de jenă intimă pe care o simțea.

Gîndul i se îndreptă spre Letiția, spre îngrijorătoarele stări de suflet prin care trecea, și pe care i le comunica și lui, otrăvindu-l și gonindu-l de lîngă ea, pentru a se refugia lîngă Maria. Devenise insuportabilă această viează monotonă și fără surprize, care dura de aproape douăzeci de ani. Ca și, de altfel, vieața cu Maria, ce-l stăpînia cu simțurile ei abandonate. Maria totuși era paharul cu băutură tare luat din cînd în cînd pentru a înviora platitudinea și absurditatea legăturii lui cu Letiția.

Ii fusese dragă Letiția un an, doi, poate mai mult, dar nu putuse trezi într'însul niciodată o tresărire mai puternică, capabilă să-i dea un dor mistuitor și foame de prezența ei. Prins din tinerețe, așteptase alături de ea pînă ce anii trecură și vieața îi legase, făcînd din ei niște soți cu domicilii separate. Traiul lor intim nu le mai oferea nimic vibrant. Ea era cinstită, înfiorător de cinstită. Evadările ei erau numai spirituale. Conflictele ei sufletești le împărtășea cu tristețe, cu o voce obosită de pisică bolnavă, intrînd în detalii fanteziste, crezînd că, astfel, îl face bănuitor, sau că în felul acesta se

fixează în atenția lui, că-l preocupă, afișînd un gen de gelozie ipocrită, ipocrită fiindcă Letiția nici nu-și închipuia că ar putea fi părăsită vreodată.

Maria în schimb era simplă, de o simplitate rafinată cu îndrăsneli și intuiții primitive. Cu cinci ani în urmă, poposise el lîngă dînsa. Și de atunci sorbea, cu o regulată sete, narcoticul pe care i-l dăruia trupul ei...

Gîndul i se întoarse iarăși la dimineața aceea. Și, dela cele două femei, prin comparație, la Cristina.

...Ea, ea întrunea în imaginația lui, cele două calități pe care, de-a-lungul vieții, le întîlnise mereu despărțite. In prezența Cristinei și chiar numai la amintirea ei, toate valențele sale sufletești și trupești erau satisfăcute. In această clipă, cînd totul vibra într'însul, și cînd nici nu-și putea da seama dacă starea lui nu era dublată de sentimentul neplăcut al eșecului, chiar și așa era fericit.

Cu toate că pe Cristina o cunoștea de puțin timp, ea îl atrăgea și-l înspăimînta tot odată. Era asemenea unei prăpăstii întunecate peste care știa că totuși cerul se boltește înalt.

Ilie Caer își șterse fruntea. Era întîiul gest pe care reușise să-l facă după așezarea receptorului în furcă. Se ridică din fotoliu, cu turburarea limpezită ori căzută undeva în adîncul sufletului. Se îndreptă spre fereastră. Strada se întindea liniștită, pustie, cu casele de peste drum, familiare privirilor sale. Realitatea vieții, a lucrurilor ce-l înconjurau și pe care le vedea, îl coborîră din domeniul imaginației. Judecîndu-se, găsi că acțiunea lui fusese cu totul absurdă. Exaltarea se risipi ca un puf de păpădie. Nu voia să-și mai amintească de Ignațiu de Loyola. Nu putuse inventa ceva mai bun?

Coborî în stradă. Un vîrtej de vînt îl cuprinse, umflîndu-i pulpanele hainei ridicîndu-l o clipă pe sus și depunîndu-l un pas mai încolo, ca susținut de o parașută. Cerul era mohorît. Asta însemna că Letiția, către care se îndrepta, va avea sufletul întunecat și suspendat între dileme. Ar fi vrut să o poată ocoli astăzi. Dar obișnuința îl duse spre ea.

O găsi în fundul divanului, palidă, cu vocea obosită. Perdelele erau trase pe jumătate și în încăpere mirosea cumplit a veșted.

— Ai început să mă uiți, Ilie — îi spuse ea, cu ton stins. O frază cu care se obișnuise și pe care o repeta, sigură că spunea un lucru imposibil. N'o făcuse el cînd erau tineri, cînd ea și el și-ar fi putut alcătui altă vieață. Prin traiul lor comun de atîția ani — gîndea ea — Ilie își luase o obligație, chiar dacă această obligație nu fusese vreodată formulată în cuvinte. Erau legați unul de altul pentru veșnicie, mai trainic

decît dacă între ei ar fi existat un contract. Un contract înseamnă posibilitate de reziliere. Ei nu aveau ce rezilia.

Ilie Caer nu răspunse, ci se așeză pe colțul divanului, gîndindu-se la comanda de ciment pe care trebuia s'o facă. O să treacă încă astăzi la Băneasa. Va trebui mai cu seamă să plece neîntîrziat de aci, cu atît mai mult cu cît mirosea cumplit de tare a flori veștede. Totuși nu făcu nicio mișcare de plecare, ci, cu mîna, îi mîngîie obrajii. Simți pielea rece, întinsă peste oase, și avu impresia că deslușește scheletul capului, așa, ca la o pisică atunci cînd o prinzi de blană sub care parcă tot trupul fuge.

— Letiția, ești bolnavă? o întrebă el, subit îngrijorat.

O privi cum strîngea umerii și suspina. Îi fu milă. Grija de sănătatea ei ca și tandrețea pentru dînsa se treziră în el.

Aşi vrea să plec din oraș. Ia-mă cu tine la Galați. In clipa în care ascultă aceste cuvinte, fără a se fi gîndit la Cristina, îi auzi vocea în ureche, așa cum o auzise în seara concertului și în acea dimineață, în telefon. Plină, străbătută de vine sonore, sensuale, venite parcă din inimă. Pe dată, tot ce-l înconjura îi deveni odios. In această casă unde intrase tînăr și temător, cu douăzeci de ani înainte, nu se schimbase nimic. Totul curgea liniștit, prea liniștit: vocea, privirile, mișcările. Chiar cînd se certau, sau mai bine zis cînd nu erau de acord, discuția era tot lentă, ca și cînd amîndoi ar fi fost prea fragili pentru a putea suporta un cuvînt ori o mișcare violentă. De aceea nu reușia să se sfădească cu Letiția. Era obligat să-și tempereze furiile, suportînd tot ce-l înconjura și-l domina. Fără a ști de ce, ar fi vrut, în clipa aceasta, să facă ceva neobișnuit, ceva care să o uimească, pentru a-i auzi vocea ieșind din portativul cunoscut și monoton. De pildă, dacă ar sparge vasul de China care douăzeci de ani nu-și schimbase locul de pe cămin? Sau să schimbe așezarea mesei, a scaunelor, sau să mute tablourile de pe un perete pe altul. Să intre răsmerița în odaie. Să nu mai aibă impresia că toate s'au oprit aci din clipa în care trecuse el pragul casei, dînd o importanță de fatalitate acelui moment. Ca de obiceiu însă, nu făcu nimic. Și Letiția, văzîndu-l peocupat, greși ca întotdeauna.

— Ai plictiseli în afaceri? Prea ți-ai luat multe pe cap. Aşi vrea să văd și eu șantierul dela Galați, spuse ea cu vocea mică, leșinată.

Din fundul divanului, cerea dela el felurite escapade, care nu luau niciodată consistență, consumîndu-se în clipa chiar în care rostea propunerea. O deplasare reală ar fi depășit forțele ei, pe care de altfel le ignora ea însăși, menajîndu-le dela orice mișcare. Mai mult decît lenea, o stare structurală de neadaptabilitate la cea mai mică incomoditate o împiedeca să-și iasă din confortul normal, care propriu zis

se rezuma la imensul divan părăsit doar pentru o scurtă vizită, o cursă în oraș, sau, foarte rar, pentru un film de cinematograf. Universul fizic, pentru dînsa, nu trecea de cadrul acestui divan. In schimb fantezia n'avea limite și legi. Letiția se afunda într'însa creind cu o logică deformată, o altă lume în conflict cu ea, deci în conflict cu el, a cărui vieață o urmărea ireal, după simple deducții teoretice. De aceea n'o alarma Maria, a cărei pasiune n'o vedea, dar o speriau fantasmagoriile țesute, din fundul divanului, în jurul unui Ilie Caer ireal imaginar, atît de depărtat de cel adevărat...

Maria, mergea pe un drum scurt, fără complicații, direct în inima lucrurilor. N'avea închipuire nici cît o găină. In schimb, un instinct fără greș o călăuzea ca o voce niciodată înșelătoare.

Nu-l întreba ce și unde lucrează, sau cum îi merg treburile, sau dacă îl poate vedea pe șantier. Discreția ei era o amabilitate simplă, primară. Totuși, într'una din zile, el se trezi cu Maria la Galați, printre vagonete și pietriș.

— Am venit să văd cu cine ne trădezi. Și părul negru îi flutura în vînt. „Ne" însemna Letiția. Vorbea de ea fără nicio mustrare de conștiință. Știa că ele împreună aveau să fie înșelate cu o alta, cu o străină, dacă asta avea să se întîmple vreodată. Intre ele două nu se putea vorbi de trădare. Fiecare din ele oferea altceva, și care nu se găsea la cealaltă. Maria nu se amețea cu presupuneri și exaltări inutile. Sentimentul ei pentru Ilie era limpede cum este pentru un matematecian o problemă de aritmetică. Necunoscuta ar fi putut fi „pasiunea cea mare". Dar pentru Maria și acest factor era lămurit, etichetat și fără putință de a crea confuziune.

— Plec peste trei zile, Letiția. Dacă vrei să vii cu mine pregătește-te. Te iau.

Letiția se mișcă întinzîndu-se pe divan. Ilie Caer trecuse examenul, rezultat al frămîntărilor și presupunerilor ei fanteziste. Vru să întindă mîna, ca să-l recompenseze cu o mîngîere. Dar mișcarea ei tandră nu găsi ecou în Ilie, și gestul, prin neparticiparea lui, se schimbă într'unul stîngaciu și aproape impudic. Cuprins de silă, se ridică, și, fără a-i da răgaz să-l mai întrebe ceva, fără a mai privi înapoi, ieși grăbit pe ușă, spunîndu-i în fugă:

— Am să trec mîine să vorbim mai pe îndelete.

Se urcă într'o mașină și după zece minute se află în în mijlocul lucrătorilor. Cofretele erau scoase la clădirea principală și stîlpii de beton se ridicau cenușii. In mijlocul șantierului se simțea totdeauna mai liniștit. Lucrul era pentru el refugiu. Singurul mijloc de a uita sau de a nu băga de seamă ce se întîmplă. Numai astfel se explica scurgerea atîtor ani în care el nu văzuse ceea ce tocmai astăzi descoperise atît de neașteptat: absurditatea legăturii sale cu Letiția.

La început, pe cînd lupta cu greu ca să ajungă; cînd ani de zile nu știuse de nimic alt decît lucrul, Letiția, prin firea ei domoală și negălăgioasă, îl odihnea, îl stimula. Insuși faptul că avea o „legătură" i se părea că indică o stare mai confortabilă. Numai un om ajuns, avut, „realizat", putea să-și permită acest lux. Obișnuința și faptul că nu era stînjenit prea mult de Letiția, îl făcea să creadă că își croise o vieață strălucită. Acum, străbătînd șantierul, înțelegea povara ultimilor ani. Cum îi putuse suporta? Cum de nu le simțise apăsarea? De-a-lungul vieții nu făcuse decît clădiri pentru alții; nimic pentru sine.

... Și Cristina! Această femeie apărută neașteptat, și care-l turbura la simpla rostire a numelui...

Acum cînd urca pe schele înconjurat de meșteri și ingineri, cînd se împiedecă de mistrii și căldări cu var, sufletul îi era limpede, și mai vibrant ca niciodată. Nici în primele luni cu Letiția, nici cînd ridicase întîia clădire, nici chiar cînd proiectul lui de sistematizare a aeroportului fusese premiat, nu se simțise atît de fericit. Cu cît urca, prin scheletul clădirii, cu atît îi părea că lasă în urmă o vieață întunecată, fără sens, mergînd spre o zare care acum de abia se deschisese pentru el. Intîia oară în vieața lui, se gîndea la o femeie pe care ar fi dorit-o la el în casă zi și noapte. Letiția nu fusese decît odată în „casa lui", în „căminul" lui. Acolo, ea nu era decît o fotografie. Dacă fotografia aceea ar ascunde-o, cu ce s'ar mai vedea urma trecerii ei prin vieața lui? Era în asta un semn că, întotdeauna, o socotește ca pe o legătură exterioară menită a se sfîrși odată. Și chiar trebuia să se sfîrșească.

Maria, ca nu-i putea face asemenea complicații. Amîndoi știau prea bine că legătura lor era accidentală și că un efort de voință din parte-i făcea orice continuare imposibilă.

De altfel în măsura în care Letiția îl obosea cu monotonia, Maria îl istovea cu acaparanta ei sensualitate. Nici într'una, nici în cealaltă nu găsise un echilibru și la fiecare se supusese cu imbecilă resemnare. Pînă astăzi.

Iși amintise de seara cînd o văzuse pe Cristina la concert, depărtîndu-se de el. Ii privise linia coapselor, lucru cu totul neobișnuit. Pe femei, el le privea ori în obraz cînd vorbea cu ele, ori spre picioare cînd ele se depărtau. La Cristina se uitase altfel. Mijlocul și linia coapselor. Cu totul nepremeditat, îi țîșnise atunci această frază bizară: „mama copilului meu". Nu se gîndise niciodată, pînă atunci la posibilitatea de a avea copii. Nu înțelegea cum oamenii se complică astfel,

cum tinerii logodnici împletesc, în jurămintele lor de dragoste, dorinţe de a avea copii. Pentru el omul nu merita a fi băgat în seamă decît la vîrsta cînd te puteai înţelege cu el. Fetele ceva mai de vreme, băieţii mai tîrziu. Sub şaisprezece ani, aceste vietăţi îi apăreau ca nişte neinteresante gîngănii zămislite la temperaturi înalte, cînd părinţii au băut prea mult, ori au mîncat peste măsură. Se gîndea apoi, cu un egal dispreţ, la gelozie, la certurile care îi urmează, apoi la împăcarea în aşternut cu, drept rezultat, copilul nedorit, răsărit între dînşii. Dacă pentru a clădi o casă eşti obligat să pui toată atenţia la calitatea materialelor, ca să iasă un lucru desăvîrşit, cu atît mai mult trebue să fii atent cînd vrei să aduci pe lume un copil. Problemă delicată, în care nici prin gînd nu-i trecuse pînă atunci să se uite vreodată.

... Cristina, însă, trezise în el această dorinţă. Şi asta îi da bucurii de adolescent. Acum nu se mai gîndea la vreo prăpastie ce-i putea despărţi, ori la piedicele care le-ar putea sta în cale. Căci despre Cristina nu ştia doară nimic. Nu era decît o femeie pe care o întîlnise întîmplător şi pe care dorea cu toate fibrele fiinţei sale să o facă a lui. Era ingrozitor, gîndul acesta. Cine ştie ce rădăcini profunde o legau de aria vieţii ei de pînă acum? De unde ştia el dacă va reuşi să o smulgă şi să o transplanteze la el? Trebuia. Nu voia să ştie nimic, decît această desăvîrşită dorinţă. Mai mult ca o certitudine, Cristina trebuia să devină mama copilului său.

Se afla cum pe planşeul de sus al clădirii. Orizontul era liber. Aeroportul se întindea dela baza schelăriei pînă departe în marginea pădurii. De partea cealaltă era oraşul, pilonul de T.F.F., ca un deget îndreptat spre cer, şi alte clădiri mai mărunte pe care avea să le dărîme ca să ridice altele în loc.

Respiră adînc, umplîndu-şi plămînii. Se simţi neînchipuit de mîndru de ceea ce avea să-l bucure de aci înainte de ceea ce mintea şi sufletul lui va reuşi să înalţe. Va lucra nu pentru el, nu pentru alţii; va lucra pentru Cristina, pentru copilul Cristinei şi al lui...

IOANA POSTELNICU

VEAC NOU

Poezia aceasta pe care o scriu az',
Mi-a crescut în suflet, pe obraz;
A stat ascunsă'n pămînt
Ca un nesecat zăcămînt
De petrol sau huilă,
Ca un izvor pe argilă.

Primul viers l-am scris eu
In „noaptea sfîntului Bartolomeu"
Cu litere, care nu se şterg,
Din „legile dela Nürenberg".
De jur împrejur, în vecini,
Plutea o coroană de spini...

Ce făcea Europa? Adormise
Cu paginile istoriei nescrise?
Prin şiretlicuri, prin curse,
Se cîştigau jocuri de burse,
Se iscau certuri şi răzbunări
Care sdruncinau popoare şi ţări.

Unde era omul exploatat, omul sărac,
Omul acestui lung sfîrşit de veac?
O torţă, dintre atîtea torţi,
A aprins inima la toţi
De unde a pornit ca un ecou
Bucuria veacului nou.

INTUNERIC ȘI SOARE

Fugărit de vătaf, de jandarm,
Ascuns în dumbrăvi, în păpuriș,
Fără odihnă, fără'ncetare,
Cătam, însetat, o cărare
Pentru a fi scos la luminiș.

Apele pe care treceam,
Frunzișurile verzi și uscate
Cu nenumărați licurici,
Cu șopîrle, fluturi și arici
Păreau ca o cale de lapte.

Odată cu vulpile, cu liliecii,
Mă desprindeam de stînci, de copaci,
Urcam în deal, coboram în vale
Și cătam punctele cardinale
In sufletele și privirile celor săraci.

Nemișcat, lipit de pămînt,
Ascultam, (undeva 'n depărtare),
Cu sufletul ce cînta de bucurie,
Cum se da marea bătălie
Intre Intunerec și Soare.

DUMITRU CORBEA

DOUĂ FAZE IN ISTORIA LITERARĂ A OMULUI MIJLOCIU

DELA „BOUVARD ȘI PÉCUCHET" LA „BABBITT"

Cu tot interesul său sociologic și psihologic, literatura s'a ocupat relativ puțin de omul mijlociu, tipic și interschimbabil. S'a vorbit de el mai mult în eseuri — mai ales în ultimele două decenii. A fost pomenit adeseori fugar și a apărut în roman, ca personaj de al doilea plan.

Cauzele acestei prezențe literare reduse, pentru un tip pe care realitatea îl cuprinde cu atîta abundență, sunt, probabil, multiple. Literatura — aproape indiferent de tendințe — preferă reliefatul și abandonează tipicul științei. Incercercarea de fotografie literară a naturalismului nu a dus la tipic, pentrucă, străduindu-se să zugrăvească foarte amănunțit, naturalismul obținea un individual, de multe ori șters și mort, dar tot individual. Realismul, de asemeni, sub aspectele sale vechi și moderne, nu urmărește să creeze indivizi X, prototipi de grupe și clase sociale, ci oameni singulari. Arta cunoaște și planul exagerării esențelor cu valabilitate permanentă — caracterele din tragedia sau comedia clasică, romanul de tip „Adolphe", etc. Dar iarăși, e o diferență fundamentală între a asvîrli sonde cît mai adînci în conținutul complex al umanului și între a nota trăsăturile comune și mai mult exterioare ale unui tip general.

Poate să fi intervenit și teama, mai mult sau mai puțin conștientă, de a cădea în analiză și clasificare științifică sau în simplu pamflet. Și e drept că cele mai multe dintre operele consacrate „filistinului", „burghezului satisfăcut", „omului care gîndește prin formule", au mai curînd aspectul unor atacuri înverșunate ale unei părți direct lezate, decît transfigurării senine și detașate, pe care arta o imprimă unui material ținut la distanță. Aceasta, pentrucă literatul și artistul în general, s'au lovit foarte direct de suficiența și opacitatea omului mijlociu. Dela „Memoriile lui Joseph Prudhomme" și pînă în zilele noastre, mai tot ce i-a consa-

crat romanul, nuvela, piesa sau esseul, a avut caracterul răfuielii personale. Cu atît mai mult, cu cît, folosindu-se de posibilitățile sale de ubiquitate, omul mijlociu s'a strecurat de mult în artă.

Adoptăm denumirea de om mijlociu, cu toate rezervele pe care le implică imperfecția ei, care poate da loc la confuzii. In acest domeniu discriminările prudente sunt absolut necesare, căci, fapt deseori intîlnit, omul mijlociu este de multe ori primul, care denunță gîndirea automată și banală. In romanele lui Proust, snobii se arată cei mai pătimași adversari ai snobismului. Babbitt și cu prietenii lui vorbesc cu dispreț nimicitor despre locuitorii micilor orașe, care posedă foarte puține subiecte de conversație, și se mulțumesc să repete toți aceleași două, trei lucruri. E drept că această remarcă grupul Babbitt o reia pe rînd, în cuvinte prea puțin diferite. Dar simțul autocritic e rar. Posesorul unei diplome universitare și al unei stări materiale confortabile, se consideră perfect legitimat să vorbească de „idei bune pentru massă". E cel mai simplu mijloc pentru omul mijlociu să-și dăruiască iluzia desprinderii dintr'o categorie, căreia, totuși, îi simte uneori apartenența stingheritoare. Celălalt drum de evadare, încercarea de a gîndi critic, pretinde ceva mai mult: personalitate, metodă, efort și altele.

De sigur, o monografie a omului mijlociu ar cere volume. Să încercăm a-i schița trăsăturile, pentru a-l putea recunoaște și confrunta sub două ipostaze literare, pe care i le-au dat, la distanță de aproape trei sferturi de secol, Flaubert și Sinclair Lewis.

In două esseuri apărute în această revistă, „Prestigiul Banalului" și „Modelul mecanic", D-l Andrei Șerbulescu pornea dela alt capăt al problemei, ocupîndu-se nu atît de tipul uman al creatorului și răspînditorului de banal, cît de noțiunea tipică, de însuși banalul și de gîndirea după model mecanic, cărora le lumina cu subtilitate componetele și apariția. Din punctul de vedere care ne interesează, banalul e desigur un element esențial al definiției tipului uman, dar nu e singurul. Adaptarea plină de suficiență, uzul formulelor vide, sugestibilitatea, mediocritatea afectivității și voinții, rezistența la critică și originalitate, toate acestea întregesc portretul.

Este cert că opunînd cu marele său dar plasticizator, inteligența intuiției, Bergson s'a ocupat de un gen destul de bizar de inteligență, pur geometrică, lucrînd numai cu solide, la largul ei doar în lumea mecanică și neputincioasă în fața complexității și vieții. Această funcție mutilată, care numai printr'o convenție discutabilă poate fi numită inteligență, este oarecum modelul la un nivel încă ridicat al modului de gîndire teoretică a omului mijlociu. Neputînd renunța la nevoia

— născută din tendința către securitate, — a unei similiviziuni a lumii, el și-o creează, utilizînd aproape exclusiv gîndirea de tip mecanic, care are drept conținut banalul, sau formula rotundă, sonoră și vidă. Acel neîntrecut vînător de prostie omenească, care a fost Gustave Flaubert, a sesizat cu acuitate această trăsătură principală. Cristofori Columbi ai întregii cunoașteri, Bouvard și Pécuchet, fac ordine în știință, politică și artă, prin formule concise, care exclud incertitudinea. Astfel, în literatură: „Regulile nu sunt suficiente. E nevoie în plus de geniu". In istorie: „Conchiseră că faptele exterioare sunt neîndestulătoare. Trebue completate prin psihologie. Fără imaginație, istoria e defectuoasă".

Această viziune cosmică, tot atît de simplă și clară ca și cea a micului Pierre, al lui Anatole France, îl sensibilizează pe omul mijlociu față de gîndirea critică și de originalitate — sensibilizare în sensul medical de anafilaxie. Omul mijlociu nu poate suporta ceea ce tinde să-i deranjeze universul său ordonat și să-i lumineze parțial existența unei complexități care cere analiză, adîncire și efort. Schimbîndu-și clișeele, pe măsură ce evoluția culturală difuzează și încetățenește alte valori, omul mijlociu s'a arătat tot timpul adversarul înnoirii, folosind clișeele vechi împotriva aporturilor noi. De pildă, după ce s'a opus transformismului, se folosește acum de el, sau mai bine zis de locurile comune cernute din transformism pentru a nega posibilitatea schimbărilor bruște, mai ales a celor sociale. Reacția sa față de critică și noutate, e cîteodată la fel de violentă, ca și cea fiziologică la persoanele cărora fragii sau peștele le provoacă urticarie.

Dar această sensibilizare nu e de ordin pur intelectual. Produsul unei faze de evoluție socială, omul mijlociu e legat de stabilitatea unor anumite raporturi sociale și a unei forme de producție.

In studiul asupra banalului, d-l Andrei Serbulescu stabilește trei cauze pentru enorma expansiune pe care banalul a luat-o în ultimile două secole:

1. „Circulația de proporții nebănuite altădată a oamenilor, ideilor și mai cu seamă a mărfurilor.

2. Majoritatea europenilor și americanilor au învățat să scrie, să citească și să se ducă la cinematograf.

3. Munca s'a specializat și s'a uniformizat la extrem".

Iar în studiul asupra modelului mecanic, D-sa găsește rădăcinile — mai îndepărtate — ale gîndirii de tip mecanic în apariția mașinismului și deci a formei de producție capitaliste. Difuzarea extremă a banalului vehiculat de mijloacele tehnice moderne, este mai recentă decît modelul mecanic.

Aceasta, în ceea ce privește instrumentele de gîndire.

Pentru apariţia tipului uman, cercetarea prezenţei sale în literatură poate duce la constatări interesante.

In antichitate sau în evul mediu, cultura, rezervată unor cercuri foarte restrînse, implica, pentru participarea la ea, un act aproape de recreare. Degradarea ei în nişte formule desprinse de conţinut nu se putea concepe şi deci, nici tipul care să le folosească exclusiv.

Apariţia omului mijlociu nu coincide nici cu cea a burgheziei. In faza sa revoluţionară, cultura burgheză e critică. E drept că limitarea la bunul simţ, la raţiunea mijlocie, la claritățile desăvîrşite şi direct comunicabile, pe care în literatură le exprimă dogmatic biblia lui Boileau, a făcut clasicismul francez să-şi plătească soliditatea cu oarecare îngustare. Dar e evident că nu se poate discuta comparaţia între sentinţele lui Boileau şi cele ale lui Joseph Prudhomme.

Pe omul mijlociu îl vedem apărînd în literatură în secolul al XIX-lea, după dobîndirea puterii de către burghezie, după întărirea ei definitivă, ca o reacţiune exasperată a literatului, tradusă prin pamflet.

In prima jumătate a sec. XIX-lea alături de multe din personajele victoriene, găsim în Franţa pe Dupuis şi Cotonnet, ai lui Musset şi mai ales pe Joseph Prudhomme al lui Henry Monnier, cu gustul său pentru fraza nobilă şi eroic declamatoare.

Nu e o simplă coincidenţă. In tot secolul al XVIII-lea, materialismul lui Diderot, D. Holbach, Helvetius, La Mettrie fusese puternic colorat de mecanicism, care a constituit principala limită metodologică a neobositei lor curiozităţi cognitive. Ca într'o oglindă deformantă, cultura începe să se degradeze la o parte din dobînditorii de bunuri naţionale şi la cîteva zeci de ani după Revoluţie, păstrează din moştenirea unui secol de vioiciune intelectuală şi de mari sinteze, mecanismul, care, dela Voltaire la Bouvard ia cu totul altă înfăţişare, un oarecare gust pentru retoric şi o vagă atitudine antireligioasă. Poziţia antireligioasă, şubredă, chiar şi la omul mijlociu de tip francez nu apare ca o notă esenţială. Omul mijlociu, care străbate romanul englez din sec al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea dela primii victorieni şi pînă la Wells şi Galsworthy e caracterizat în special prin intoleranţa religioasă şi rigidă respectabilitate.

De sigur, omul mijlociu şi roadele activităţii sale în diverse domenii, nu se confundă cu cultura burgheză. Dar e un produs al ei, un produs periferic, născut prin degradarea unor anumite tendinţe simplificatoare şi mecanice, unite cu totală absenţă a spiritului critic şi a puterii de disociere. Din punct de vedere al localizării sociale, pătrunzînd, după cum s'a mai spus, la niveluri şi locuri foarte felurite, omul mijlociu caracterizează în special burghezia medie şi — cu variaţii în funcţie de stabilitatea sau sguduirile sociale — pe cea mică. Amîndouă îşi teoretizează adaptarea socială prin formulele ştiute.

* * *

Despre Flaubert se poate spune că era destinat să scrie „Bouvard et Pécuchet". De o extraordinară sensibilitate la toate măştile pe care le-a adoptat prostia, dela cea mai modestă la cea foarte gravă şi pretenţioasă, Flaubert scria, la douăzeci şi şase de ani un „Dicţionar al ideilor acceptate", despre care spunea singur că: „ar trebui ca, după ce l-a cetit, nimeni să nu mai cuteze să vorbească de teamă să nu spună ceva ce se cuprinde în el". Alături de forma sa ideologică, locul comun, el l-a recunoscut pretutindeni pe omul mijlociu şi dacă farmacistul Homais rămîne superioara sa transpunere literară, tipul se regăseşte sub aspecte diverse în „Education sentimentale" sau „Madame Bovary", atunci cînd Flaubert n'a preferat să fugă de lumea lui Homais, Bouvard sau Pécuchet, într'o evadare istorico-romantică, de genul „Tentation de Saint-Antoine" sau „Salammbo".

„Bouvard et Pécuchet", ultima sa operă, neterminată, a însemnat pentru el o eliberare. „Meditez la ceva în care să-mi dau drumul furiei..." scrie el într'o scrisoare din 1872. Sau într'alta: „Inainte de a crăpa sau mai bine zis, aşteptînd să crap, vreau să mă golesc de fierea care mă înnăbuşă". Planul operei prevedea la sfîrşit un album, care să încunune printr'o serie de citate împrumutate gloriilor consacrate, această epopee a stupidităţii.

Nu ultimii zece ani ai vieţii sale, 1870—1880, cînd a lucrat la carte, sunt cei care fixează momentul pe care monografia celor doi funcţionari, deveniţi rentieri, îl marchează în evoluţia omului mijlociu. Epoca în care au loc experienţele mondene şi intelectuale ale lui Bouvard şi Pécuchet este cea din ultimii ani ai domniei lui Louis-Philippe şi începutul celui de-al doilea imperiu. Precizarea este importantă, pentrucă cele două personaje reprezintă într'adevăr un anumit tip de om mijlociu, cel produs de o burghezie solid instaurată — este epoca începutului expansiunii coloniale, a cuceririi Algeriei — o burghezie în plină afirmare, dominatoare, pe planul practic ca şi pe cel teoretic. E epoca certitudinilor. Progresul tehnic merge alături de cel al ştiinţei pure. Să ne amintim că „L'avenir de la science" a lui Renan, publicată mai tîrziu, datează din 1848. Increderea în posibilităţile ştiinţei, devine la omul mijlociu, o siguranţă apodictică. Bouvard şi Pécuchet pornesc în călătoriile lor intelectuale înarmaţi cu această cer-

titudine. Trăsătură importantă omul mijlociu dela 1848 are multiple curiozități intelectuale, absente la Babitt, forma sa tehnicizată, din secolul al XX-lea.

Acest caracter al celor două personaje de a fi reprezentanții epocii lor, ai mijlocului veacului al XIX-lea, își găsește indirecte verificări literare. Opera lui Flaubert a avut cîțiva imitatori. Guy de Maupassant a scris acele „Dimanches d'un bourgeois de Paris" în care influența flaubertiană e covîrșitoare. La 23 de ani, în primul său volum „Les plaisirs et les jours" Proust și-a îngăduit jocul unei „Mondanité et mélomanie de Bouvard și Pécuchet". Cu posibilitatea de a se mula după model și extraordinarul său simț al pastișei, cu deosebita-i sensibilitate la locul comun, cu ironia, cînd superior tolerantă, cînd virulentă, Proust ar fi fost de sigur cel mai indicat să alcătuiască un portret definitiv al omului mijlociu dela sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor și se poate considera că a făcut-o indirect, într'o serie de personaje din „A la recherche du temps perdu": Verdurin, Cottard, etc. Schița unui nou Bouvard și Pécuchet din „Les plaisirs et les jours" — pe Flaubert, pe care l-a iubit îndeosebi, l-a mai pastișat și în alt volum: „Mélanges et Pastiches" — rămîne însă un joc de finețe, și de altfel, e clar că Proust n'a încercat altceva. Pe Bouvard și Pécuchet nu-i putem imagina transplantați în mod verosimil în epoca simbolismului sau în cea a aparatului de radio.

Cei doi eroi ilustrează contrastul temperamental pe care dacă psihologia l-a definit și studiat abia în zilele noastre cu Kretschmer sau Yung, intuiția literară îl sesizase încă dela perechea Don Quichotte-Sancho Pança. Bouvard e înalt și gras, jovial, expansiv, iubitor de masă bună și petrecere, bine implântat în viează, Pécuchet, mic și slab, închis și precaut, înclinat mai curînd spre formule abstracte. E celibatar, spre deosebire de Bouvard care a fost căsătorit.

Amîndoi funcționari, Bouvard și Pécuchet, se întîlnesc întîmplător își descoperă afinități și leagă o puternică prietenie. O moștenire îl îmbogățește pe Bouvard și le permite amîndorura să se stabilească la țară. E trăsătura bine cunoscută a mic burghezului francez, păstrată neschimbată pînă în zilele noastre, de a se transforma în rentier, îndată ce soarta îi permite. Experiențele celor doi prieteni sunt multe și deosebite. Cu un optimism mereu reînnoit, în ciuda eșecurilor succesive, ei trec dela agricultura științifică, la mondenitate gastronomie, chimie, medicină, astronomie, geologie, arheologie, istorie, literatură, politică, dragoste, gimnastică, magie pedagogie, sociologie. De fiecare dată, pătrund în noul domeniu cu aceeași atracție către mediocru și superficial, aceeași încredere abstractă în puterea științei și în autoritatea

cuvîntului tipărit, cu același dar de a orîndui totul în formule.

Există în Bouvard și Pécuchet o satiră a științei însăși alături de cea a omului mijlociu, sau cel puțin o satiră a științei universitare și vide, transmițătoare de nejustificate certitudini. Și tendința aceasta apare mai ales spre mijlocul cărții. Cele două satire alternează și uneori, par a-și atenua reciproc tăria. Bouvard și Pécuchet apar de multe ori ca mergînd prea adînc în domeniile cercetate și dacă diletantismul le explică adesea eșecurile, în alte rînduri, pare că Flaubert se folosește de dînșii ca de niște instrumente indiferente, pentru a da cîte o lovitură sceptică vreunui domeniu al științei. Și capătă, după expresia lui Raymond Quénéau: „un rôle socratique d'accoucheur de la bêtise, de révélateur photographique".

Literar, Bouvard et Pécuchet păstrează o valoare de permanență, ca monografia ironică a unui tip social. Coeficientul de viează al personajelor este redus. Ele au — după expresia lui Thibaudet — o dimensiune în minus față de cele din „Madame Bovary".

* * *

Ar fi eronat să se considere că Bouvard et Pécuchet și Babbitt constitue fotografiile aceluiași personaj, la două vîrste deosebite. Evoluția omului mijlociu e tot atît de puțin lineară ca și evoluția istorico-socială. Și pe lîngă trăsăturile proprii viziunilor artistice ale lui Flaubert și Sinclair Lewis, care nu se mărginesc niciunul la naturalismul fotografic, condițiunile naționale intră și ele în joc. Omul mijlociu american, din sec. al XIX-lea, nu posedă bagajul de retorică și abstracții, moștenit de cei doi eroi ai lui Flaubert, iar cel francez dela 1920, e departe să fi ajuns la nivelul de mecanizare care îl explică, în parte, pe Babbit.

Dacă Bouvard et Pécuchet se numără printre operele mai puțin realizate ale lui Flaubert, Babbitt poate fi socotită drept capodopera lui Sinclair Lewis. Faptul atenuează parțial distanțele. Multe din celelalte pagini mai puternice ale scriitorului american dau, după Babbit, impresia de repetiție. Flaubert și-a petrecut existența detectîndu-i pe Bouvard și Pécuchet. Despre Sinclair Lewis se poate spune că realismul lui minunat și pasiunea sa pentru realitatea americană, au fost solicitate de către multiplicitatea lui Babbitt. De sigur, la vremea lor, Bouvard și Pécuchet nu erau cîtuși de puțin rari. Dar în America anului 1920. Babbitt este chiar burghezul mijlociu, — aproape fără excepție.

1920, perioada esorului economic de după războiu, care permite un optimism neturburat, siguranţa deplină a viitorului, ba chiar speranţe de ascensiune socială —; cartea e, de fapt, povestea încercărilor alternative de ascensiune şi de evadare ale lui Babbitt.

Babbitt face parte dintr'o solidă burghezie mijlocie. Agent imobiliar, cîştigă opt mii de dolari anual şi ocupă un loc, nu de frunte, dar foarte acceptabil într'un oraş american în plină desvoltare: Zenith, pe care-l iubeşte cu un pasionat patriotism local.

Nu trebue uitat că Babbitt n'a făcut războiul, care, pentru omul mijlociu a năruit multe şi i-a modificat fundamental structura.

Cultural, Babbitt e un primitiv. Bouvard şi Pécuchet înlocuiau înţelegerea şi gustul absent, prin reverenţă faţă de cultură şi dorinţa de acumulare formală. Babbitt şi cei din jurul său — care au trecut, în majoritate, prin universităţi — ignoră arta sau teoreticul şi cele cîteva nume pe care le cunosc, Dante sau Virgil, le servesc să facă invocaţii în farsă, la şedinţele de spiritism. Din acest punct de vedere, tipul Babbitt reprezintă un salt milenar înapoi, şi efortul grec de cunoaştere desinteresată pentru lumea valorilor în sine, a rămas fără urme pentru el. Ideile şi talentele sunt evaluabile cu preciziune în dolari. Cum Fink „este un băiat care, scriind doar un poem şi cîteva reclame pe zi, face cincizeci de dolari pe an". Şi singura formă sub care poate înţelege şi venera ştiinţa, este cea reprezentată de doctorul Littlefield, inepuizabilă acumulare de fapte şi statistici.

La masă, pe cînd Ted, fiul lui Babbitt, elev în cursul superior de liceu îşi făcea lecţiile, se iscă discuţia asupra rostului învăţării lui Shakespeare şi Wordsworth şi a altor „baliverne demodate". Babbitt, deşi şovăind să se pronunţe asupra unei chestiuni, pe care nu a lămurit-o niciunul dintre ziarele sale, găseşte totuşi o explicaţie utilitară: „pentrucă se cere la examenul de intrare în Universitate".

Religios şi politic, Babbitt este un strict conformist. Ataşamentul său faţă de partidul republican, se uneşte cu o ură violentă împotriva „roşiilor", despre care ştie atît cît a cetit în ziarele sale, in „Advocate times" sau în „Evening advocate".

Fiul lui Babbitt reprezintă o formă şi mai perfecţionată a tipului. Speră să-şi termine studiile prin acele ingenioase cursuri prin corespondenţă, care, în cîteva lecţii, te învaţă dela distanţă, „de omni re scibili", dela elocvenţă la încredere în sine, box sau instrumente muzicale. La 17 ani, Ted are aspiraţii precise şi limitate „In timp ce Babbitt copil, năzuia la preşedinţia republicii, fiul său Ted aspira la un Packard de şase cilindri şi la o poziţie bine stabilită în aristocraţia automobilistică".

Foarte american prin prospeţimea şi permanenta lui curiozitate faţă de orice noutate tehnică şi de tot ceea ce-i dă impresia civilizaţiei monumentale, Babbitt e un „bon enfant", ciclotimic prin excelenţă adorîndu-şi familia şi pe prietenul Paul, foarte legat de grupul său social, pe care-l întîlneşte la recepţiile din cartierul „Inălţimile înflorite". Rotunjimea lui nu exclude oarecare ipocrizie, aproape inconştientă. Pomeneşte mereu cu convingere de viziunea în afaceri şi de ideal, — este de fapt mistica fordistă a „serviciului" care, în sine, nu e cu mult mai serioasă — dar refuză funcţionarilor săi prime şi gratificaţii şi nu se dă în lături dela un anumit grad de combinaţii îndoelnice. Totuşi, cînd un funcţionar concediat îi aruncă în faţă o serie de adevăruri asupra viziunii şi idealului, Babbitt e sincer surprins. Ignorînd introspecţia şi autocritica el nu urmăreşte consecvenţa. Ca şi vieaţa sa intelectuală, cea afectivă nu întrece prea mult în adîncime şi complexitate pe cea a copilului şi mai toată nevoia de reverie şi de poziţie îi este satisfăcută fie de prietenia faţă de Paul, fie de visul pe care, quinquagenar, îl retrăeşte în fiecare seară: o zînă copil care-l mîngîie pe obraz, „într'un peisaj cu lande primejdioase, mărginit de o mare splendidă". După cum, contactul său cu arta se mărgineşte la porţiile de vis în serie, pe care le primeşte la cinematograf. In mediocritatea-i afectivă, ura sa se îndreaptă mai mult în contra unor abstracţii. Totuşi, nu trebue să uităm că în Sud, varietăţi de Babbitt, fermieri sau mici negustori, linşează pe Negri.

Concepută monografic, cartea lui Sinclair Lewis îl urmăreşte pe Babbitt sub toate aspectele şi în toate situaţiile, fie satisfăcut şi jovial, fie în încercările sale de timid neconformism. Uneori, stăruinţa lui Lewis, mergînd pînă la repetiţie, pare obositoare, excesiv de migăloasă, dar romanul cîştigă în densitate şi mai ales în valoare documentară.

Cartea începe cu o zi a personajului, dela toaleta de dimineaţă şi pînă la visul familiar dela începutul nopţii. Zilele lui Babbitt se deosebesc prea puţin între ele. Biroul, dejunul la club, alături de alţi prieteni, oameni de afaceri sgomotoşi, care-i seamănă ca nişte fraţi, seara în familie, cu lectura solemnă a ziarului, discuţia politică şi micile ciorovăieli cotidiane. Din cînd în cînd o recepţie, la care se consumă o cină indigestă, se bea alcool cu voluptatea fructului oprit — suntem în epoca prohibiţiei — se fac încercări de spiritism, se spun anecdote şi grave locuri comune.

Am spus că opera lui Sinclair Lewis, este în special,

cartea încercărilor de ascensiune socială și de evadare ale lui Babbitt. Cu rare excepții, ascensiunea sa nu depășește limite destul de fixe. Babbitt va putea avea succese oratorice la Asociația agenților imobiliari, va putea cuceri un loc respectat printre oratorii electorali din Zenith ai partidului republican, și, îmbătat de glorie, va obține președinția clubului „Boosters". Nu va fi totuși invitat la milionarul Makelvey și cercul său social va rămîne același, urcînd dela Orville Jones, proprietarul unei spălătorii, pînă la Chum Fink, poetul specialist în reclame și la savantul doctor Littlefield.

Partea principală a cărții o formează încercările de evadare ale lui Babbitt. In sine, faptul că simte nevoia evadării e o noutate specifică pentru momentul Homo Americanus 1920. Lumea lui Bouvard și Pécuchet era încă destul de largă ca să le permită vagi încercări de frondă, conformiste neconformisme: să discute cu preotul despre originea lumii înarmați cu proaspetele lor cunoștințe științifice, sau să cocheteze cu socialismul. In Zenith, în 1920, conduita, sentimentele și ideile lui Babbitt sunt strict indicate, devierile pedepsite. Nu mai suntem în epoca generozității și discursurilor. Conformismul social e păzit de o organizație puternică și complicată, mergînd, dela Legiunea Americană sau corespondentele ei, la presă și predicile oficianților din diferitele rituri respectabile și folosind mijloace multe și gradate, dela izolare și boicot, pînă la incendierea caselor în timpul nopții.

De obiceiu, abaterile lui Babbitt dela conduita tip se reduc la unele oboseli și singura evadare e vilegiatura departe de familie, împreună cu Paul. Drama lui Paul va declanșa o criză mai adîncă.

Paul Riesling e un inadaptat. Sensitiv, cu sentimentul ratării unei vocații de violonist, tînjește în întreprinderea sa de mușamale și într'o căsătorie nepotrivită, prea slab ca să se elibereze, consolîndu-se cu mediocre adulteruri, otrăvindu-se lent cu propriile-i amărăciuni și neputințe. In cele din urmă, va încerca să-și omoare soția și va fi trimis pentru cîțiva ani la închisoare.

Drama prietenului răscolește echilibrul lui Babbitt și-l desprinde din mecanismul cotidianului. La început obscur, sentimentul unei lipse și nemulțumiri se exprimă printr'o serie progresivă de acte îndrăznețe. Babbitt își scandalizează prietenii mergînd la cinematograf în orele de birou, încearcă timid și fără succes aventuri extraconjugale cu dactilografa sau manicurista și sfîrșește, cucerind o văduvă coaptă și foarte accesibilă.

Tot atît de stîngaciu pășește și pe calea nonconformismului politic. O convorbire cu un fost coleg de școală, „roșu" hulit al orașului, îl convinge că socialismul nu este totuși

chiar așa cum îl văd cei de pe „Inălțimile înflorite", mai ales că numără printre adepții săi și lorzi.

Dar oricît de speciale și de nehotărîte ar fi noile vederi ale lui Babbitt, ele diferă îndeajuns de conduita impusă unui locuitor de pe „Inălțimile înflorite", și atitudinea lui șovăitoare în timpul unei greve, în care aparatul patronal funcționează foarte tăios, întărește convingerea lui Vergil Bunch, Chum Fink și celorlalți amici, că George F. Babbitt alunecă pe panta ereziei. Convingerea devine definitivă, cînd el refuză să facă parte din „Liga bunilor cetățeni", destinată să pună la locul lor pe radicali, pe greviști și pe toți cei care-și permit să acționeze și să gîndească altfel de cum hotărăsc cetățenii respectabili. Și sancțiunile nu întîrzie: Izolarea, apoi presiuni mai puternice. I se refuză creditele, i se lasă să se întrevadă amenințarea ruinii.

Babbitt se încăpățînează, dar teama îl cuprinde treptat. Izolarea morală îi este la fel de sensibilă ca și cea economică. Scos din mediul său natural, Babbitt nu e viabil. Independența îl apasă. Și nu găsește într'o vieață interioară lipsa glumelor lui Verg Gunch sau a schimbului de vederi dela Clubul Atletic. Va folosi cel dintîiu prilej să revină plin de căință la matcă. Cînd i se oferă din nou, intră cu entuziasm în Liga bunilor cetățeni. „Nu trecuseră nici două săptămîni și nimeni din Ligă nu era mai înverșunat decît George F. Babbitt împotriva perversității lui Seneca Doane, crimelor sindicatelor, primejdiilor imigrării și mai convins de farmecele golfului, bunelor moravuri și conturilor la bancă".

* * *

Aceasta era figura lui Babbitt în 1920, vreme de relativă securitate economică. Criza din 1932, apoi N. I. R. A. și toate celelalte eforturi rooseveltiene au scuturat adînc universul omului mijlociu și toate semnele indică o schimbare. Prin acțiunea principalilor săi consilieri, ziarul, aparatul de radio și cinematograful, omul mijlociu a devenit mai tolerant și a abandonat multe din prejudecăți. A pierdut în mare parte, disprețul față de Negri și de neamericani, care, pe plan politic, se traducea prin izolaționism. Se poate să nu fie decît o schimbare de clișee. Dar nu e indiferent faptul că la urmașii de astăzi ai lui Babbitt, clișeele au devenit mai largi, mai generoase.

Babbitt nu a murit. Dar nici nu e nemuritor. Produs al unei anumite forme de evoluție socială, se poate conjectura, neprecis dar cu probabilitate, că va lăsa locul altui tip uman, trecînd definitiv din actualitate în istorie.

SILVIAN IOSIFESCU

LA INCHISOARE'N LUNĂ

Dus cu visul-sentinelă
în pustietăți de lună
am stat nopți — am stat o lună
ani am stat pentru-o minciună.

Cine-ar mai putea să spună
c'a fost pedepsit să pună
bob de vers să crească'n lună?

Vîntul m'a găsit culcat
pe mindir nescuturat
plin de boală cu fantasme
plin de vorbe și de basme.

„Du-te om nerod în pat.
„Tîrgul tot te-a căutat.
„Visul uite-i adormit
„a slăbit și s'a chircit.

„Luna-i țarc — nu e moșie
„cu stăpîni și-arendășie.
„Teamă pentru ce să-ți fie
„să scobori din satelit
„peste care n'a venit
„nici în glumă, nici sever
„nici soldat și nici boier?

Am lăsat visul chircit
adormit în țarc — pe lună
și spălat de boli și basme
n'am luat decît fantasme.

Iată-mă acum mai jos
într'un pat de abanos.
La căldură cu miros

fierbe vinul tămîios.
Cîntă flaut — cîntă apă
taur furios s'adapă.

Am stat nopți — am stat o lună
și-a venit visul din lună.
Iată iarăși m'am întors
unde nu-s pisici și tors.

Umblu'n lung și lat pe lună;
Cui să-i spun eu „noapte bună?"
C'un regret și-o rugăciune
mie basme cine'mi spune?

Cui să-i dau fluier de os
sau viori de chiparos
pentru cîntec cu'nțeles
și'ntristare — mai ales?

EDVARD SBIERA

A DOUA NEBUNIE

Profesorul, care venea prin curtea ospiciului în pas mărunt și săltat, se opri brusc și după el, întreaga suită. Apoi, rotindu-se pe o jumătate de piruetă, dete un ordin scurt.

— Răspop, la curs...

Imediat, ordinul se transmise ierarhic: docent, șef de lucrări, asistent, medic secundar, intern.

— Răspop, la curs... Răspop, la curs...

Profesorul completă ordinul:

— Să fie pregătit pentru demonstrație.

Atunci, internul Bucheru, șeful salonului, se desprinse din grup îndreptîndu-se către farmacie. Era bine dispus. Ordinul șefului îi făcea vădită plăcere. Prin Răspop se punea și el în evidență, scos oarecum din anonimatul în care ospiciul tinde să îngroape de-a-valma pe toți, bolnavi și sănătoși, medici și interni. Și încă ceva: avea să petreacă. Căci a-l „pregăti pe Răspop", tradus din limba tehnică a ospiciului, însemna, nici mai mult nici mai puțin decît a-l îmbăta. Și Răspop era foarte amuzant la beție.

Din ce în ce mai fericit, speculînd petrecerea viitoare, internul intră în farmacie.

— Salutare, șefule...

Șeful farmacist nu răspunse. Cetea Universul. Era un bătrînel simpatic, bun tovarăș la glume și nebunii, gazdă primitoare și bancher fără camătă. In farmacie se întindeau chefurile, în farmacie se instala masa de pocher, în farmacie se țineau ședințele de spiritism. Șeful avea însă un moment solemn în vieață: cînd cetea Universul! Atunci era inabordabil.

— O poțiune Tod, domnișoară Păpurică..., zise internul.

Farmacista, o fată lungă și deșirată, pe care halatul alb cădea ca o cămașă de noapte, amesteca de zor într'un mojar.

— Ce?... De dimineață ai luat-o cu băuturica?

Bucheru răspunse în glumă:

— Care băuturică?... Parcă-i pentru mine...

— Dar pentru cine?

— Pentru Răspop. Trebue să-l pregătesc.

— Cum adică să-l pregătești? se auzi o altă voce.

Bucheru se întoarse. De după un clondir imens se ivi un alt chip de fată. Era Livia Graur, practicanta farmacistă.

— Ai să vezi... N'ai decît să vii la curs.

— Mi-e frică... spuse ea trăgîndu-se înapoi.

— Frică... o îngînă Bucheru. Ce-i aia?... Dacă ți-era frică trebuia să rămîi la mamița acasă, nu să vii aci.

Vorbea răstit, căci îl necăjea fata asta care după atîtea luni, păstra o putere decentă, aproape ofensătoare pentru atmosfera ospiciului. In fond, Bucheru rîvnea la ea. Dar conduita ei de școlăriță cuminte, de fată cu educație, îl desarma și-l făcea timid.

— Gata poțiunea... Am dres-o cu ceva alcool în plus.

Bucheru luă sticla dela interna farmacistă și plecă, în timp ce șeful continua să cetească Universul.

Cînd să coboare în curte, fu oprit, piept în piept de Bîrzu Porumbaș, „omul de cultură" și „dușmanul personal al lui Titu Maiorescu".

— Bestiilor!... îl apostrofă Bîrzu, înălțîndu-și trupul în fața lui, ca să-l poată privi de sus.

In ospiciu, Bîrzu era un om de mare suprafață. Toți bolnavii căutau la el cu respect. Ii impresiona făptura lui de colos, părînd și mai enorm în mantaua cenușie. Cu barba mare, cu părul în plete, cu privirea încruntată și în veșnică preocupare pentru problemele mărețe ale neamului, chipul lui Bîrzu era pe potriva delirului său de personalitate culturală răzvrătită.

— Bestiilor, iar aveți nevoie de efecte...

— Ascultă, Bîrzule, se înfurie internul, isprăvește... că de nu, te bag la carceră...

Bîrzu se ridică în vîrful picioarelor, apoi își întinse mîinile în sus, ca din înălțime să-l trăsnească. Bucheru se făcu mic și se strecură binișor pe lîngă el, trecînd mai departe.

— Bestie, bestie!... Nu s'a născut încă învrednicitul care să îndrăsnească s'atingă pe Bîzu, omul de cultură...

Dar și Bucheru era furios. Nu-l putea suferi pe Bîrzu. Omul de cutlură avea în vorba lui o impertinență de om sănătos, iar în delirul lui, un aer zeflemist și ofensător.

Cum trecu de prima ușă și intră în curte la bolnavii liniștiți, fu oprit de un grup de femei.

— Il îmbeți pe Răspop? întrebă una din ele chicotind.

Și după ea, celelalte:

— Il îmbeți pe Răspop?

— Da, madam Butterfly.

Madam Butterfly era bătrînă, mică, sgribulită. Sbîrciturile feței erau tencuite cu vopsea, ochii trași în creion și

buzele subțiate cu ruj. Imbrăcată într'un chimono răpănos, purta perucă japoneză cu coc mare, negru și lucios, și mergea păsărește, săltînd în vîrful degetelor. Vorbea repede, ascuțit și peltic, ciripind. O chema Sevasta Popescu și mult timp fusese o bolnavă banală, fără nicio personalitate clinică. Dar într'o noapte de vară auzi la patefonul șefului o arie din Madam Butterfly. Ce s'a petrecut în sufletul ei, nimeni n'a putut ști, fapt e că a doua zi a devenit eroina operei. Intreg balamucul, ca să se distreze a ajutat-o, atunci, în delirul ei: unul cu peruca, altul cu pieptenele, altul cu chimonoul. Mai pe urmă, se constitui și un mic cor de geishe.

— O să rîdem... făcu madam Butterfly către celelalte bolnave, țopăind pe loc în vîrful picioarelor și mișcindu-și vertical, ca pe niște țepi, degetele arătătoare ale celor două mîni.

Internul trecu mai departe. Curios cît de repede se duce vestea în azil. Nici nu dăduse profesorul bine ordinul și toți știau.

Imprejurul lui Bucheru, în vasta curte a ospiciului se plimbau tot felul de bolnavi. Paranoici gravi și importanți, idioți băloși la gură și strîmbi la chip, epileptici cu obrazul răvășit de spaimă și ochii porniți pe crimă... O defilare de trupuri schilave, damblagii tîrîndu-se cu greu, catatonici ținîndu-se ca berzele într'un picior, convulsionari ca posedații din biblie, tremurînd din tot trupul și schimonosindu-și, feroce, gura și ochii ; apoi uriași ieșiți din piele și pitici prinși ca în copci. Ici sărea un microcefal, cu craniul cît mingea jucînd pe-un gît de girafă, colo te împiedecai de un idiot, cu tigva umflată de apă, bălăngănind pe-un trup uitat în copilărie. Mai departe, ca la panoramă, capete țuguiate ca ardeiul, capete înguste și ca strivite în pumni, capete estropiate diforme privind c'un ochiu de ciclop...

Un vuiet lung și dureros, o pestilență grea de hazna desfundată, putoarea trupurilor fetide, a ulcerelor și a tuturor neputințelor. Această duhoare se combina cu aceea a gazului amestecat cu var și formol, cele două mirosuri reliefîndu-se unul pe altul, așa cum, pe un trup nespălat dar stropit cu Colonie, sudoarea și parfumul devin fiecare mai distincte.

— Domnul meu...

Internul se întoarse. Il oprise procurorul.

— Domnul meu, deși nu te cunosc, dar totuși trebue să-ți spun că dreptul nostru penal e completamente greșit...

— Ce spui, domnule procuror? se minună Bucheru.

— Da... completamente greșit. Tocmai acum lucrez la un nou proiect...

— Și, pentru ce e greșit? îl întărîtă internul.

— Pentrucă nu conține o justă proporționalitate între natura crimei și gradul pedepsei.

— Atunci, ești pentru pedeapsa cu moartea?

— Nu... răspunse calm și corect magistratul.

— Nu? se minună internul și, deși cunoștea pe de rost părerile procurorului, îi făcea plăcere să-l excite.

— Pedeapsa cu moartea e injustă și ineficace. O singură pedeapsă este în firea lucrurilor, satisface umanitatea și este folositoare societății.

— Care?

— Legea talionului.

— Ce spui?

— Da. Ți-a tras unul o palmă peste obraz?... Ei bine, smulge-i obrazul cu cîrligul înroșit.

Vorbea fără înverșunare, la rece, cu trăsăturile feței nemișcate. Ochii albaștri și luminoși dădeau tinerețe și nevinovăție făpturii lui care n'avea nimic din sumbra măreție a celor cu mintea rătăcită.

— Te-a tras de ureche?... Taie-i urechea cu satirul...

Bucheru ajunsese la pavilion, procurorul îl reținu apucîndu-l de mînă.

— Ți-a scos ochiul?...

Dar internul își trase mîna și intră în pavilion chemînd infirmierul.

— Unde-i Răspop ?

— In salon.

Internul deschise ușa. Salonul era gol. Numai Răspop, într'un colț, își repara vioara.

Răspop nu simțise pe intern intrînd, era prea cufundat în lucru. Ii plăcea, contrar obiceiului lăutăresc, să aibă vioara curată, fără urme de saciz sub căluș, cu lemnul rumenit ca de para focului, și corzile strălucind pe gîtul negru al instrumentului. Acum, cu un mic pămătuf de vată, puncta fiecare fir de praf între cuie, drăgăstos ca o mamă care-și scaldă mîngîind, copilul.

— Ei, Răspop...

Țiganul se întoarse puțin, tresări văzînd pe intern, și imediat se porni a cerși, țigănește:

— Conașule dă-mi drumul acasă...

Internul zîmbi.

— Las', că ți-oiu da.

— Cînd? se repezi Țiganul țîșnind din colțul lui, cu albul ochilor la vedere.

Dar o voce, pițigăiată de Vasilache, răspunse ca la comandă, prin fereastra deschisă.

— Cînd o fi muierea fată.
Și cocoșul n'o să poată...

Furios, internul își băgă capul printre zăbrele. Nimeni.

— Dă-mi drumul acasă, conașule, sărut mîna...

Asta era veşnica lui rugăminte şi Bucheru îi întoarse vorba glumind prietenos:

— Te aşteaptă gagica?

Şi d n nou vocea de Vasilache, dela fereastră:

— Mă, gagica ţi-e fudulă,
Se făleşte cu-altă sculă.

Ţiganul îşi propti capul în piept, parcă să n'audă.

— Dă-mi drumul... Zău, dă-mi drumul... se milogea el.

— Intîi să te faci sănătos.

— Sunt... să fiu al dracului că sunt...

— Eşti?

Şi iar răspunsul, la ţanc:

— Ca dracu, mînjit pe piept
Şi pe coadă c'untde neft...

Acum, internul se'nfurie de-a-binelea. Cine era măgarul de bolnav care îndrăsnea să-şi bată joc de el? Se duce iar la fereastră.

— Mă, care eşti acolo?

— Zent... răspunse o voce de bas profund.

Bucheru se întoarse. De sub patul de lîngă sobă se ivise un cap roşcat, cu nas coroiat şi urechile pleoştite ca la elefanţi.

— Tu eşti, Iţcovici?... rîse internul iar Iţcovici răspunse făcînd pe Ovreiul prost.

Si di şè si nu fiu dijà ?

— Fă-te'ncoa, banditule...

Iţcovici era simpatia balamucului. De meserie diseur într'un şantan de periferie, acolo unde mahalaua se continuă cu ţigănia, el îşi culegea izvoarele de inspiraţie din două lumi diferite, din umorul ţigănesc înălţat şi înnobilat pe măsură ce se apropia de mahala, şi din spiritul bulevardier, corupt şi deformat, venit din tavernă în tavernă pînă'n şantanul lui. Excitaţia lui de maniac îi dădea o notă de originalitate şi de voie bună, aşa că întoarcerea sa periodică la ospiciu, la răstimpuri aproape fixe, constituia o bucurie generală.

— Dă-mi drumul... se tîngui Răspop.

— Nu-i da, domnule intern, că-i stătut şi-şi omoară gagica.

Răspop îi aruncă o privire ucigătoare. Işi iubea nevasta şi nu permitea să fie batjocorită.

— Mă Răspop, stai aici cu noi... spuse Iţcovici, gagica şi-a găsit alt baroşan...

Răspop mîrîi odată cumplit şi Iţcovici sări doi paşi înapoi. Dar Ţiganul îşi concentră toată puterea pe vioară, parcă s'o spargă. Se reţinea cît putea, căci orice izbucnire ar fi fost o nenorocire. Il îngropa balamucul.

— Mă Iţcovici, tu făceai pe ventrilocul?... întrebă internul şi rîse.

Iţcovici se apropie.

— Eu.

— Cum dracu poţi?

Şi imediat, Iţcovici aruncă pe nas, ca tîrcovnicii, o altă improvizaţie:

— De-aia draga ţi-a fugit
Că eşti popă ras, scopit...

Răspop trînti furios vioara pe pat şi se ridică în picioare. Iţcovici se pitulă după intern.

— Domnule intern, domnule intern...

Bucheru opri pe nebun c'un gest.

Jos, Răspop...

Ţiganul se supuse.

— Ia şi bea acum... şi-i întinse sticla destupată.

Mirosul alcoolului pătrunse deodată toată făptura bolnavului şi o luptă cumplită se încinse în el. Se jurase să nu mai pună gura pe alcool, ca să poată pleca din închisoare. Beţia îl adusese aici. Cu multă cazna sufletească, cu sudori ca de friguri, cu opintiri ca'n piatră, se războise el cu băutura blestemată, doar, doar să se ducă acasă la nevastă; şi iată că acum, mirosul, dulce şi amăruiu, iute şi potolit, îi încerca nările, îi pişca limba şi-i aducea apa la gură.

— Hai, Răspop... şi-i juca sticla pe sub nas.

Răspop îşi îndoi gîtul, ca un cal în buestru. Gemea, spumega, se frămînta pe loc.

— Să vină infirmiera să-l lege şi eu să-l ţin de nas... se grozăvea Iţcovici dela distanţă.

Răspop, prins între batjocura Ovreului şi excitarea alcoolului, se chircise în el, tremurînd ghemuit, cu barba în gît şi pumnii încleştaţi în muşchii pieptului.

— Bea, Răspop... comandă Iţcovici, că de nu, îţi băgăm medicamentul cu tulumba prin şezut.

— Fugi, păcătosule, că te spintec... se înfurie nebunul.

Dintr'o săritură Iţcovici fu la uşă şi de acolo începu să-i facă în necaz, bătîndu-şi pumnii.

— Eu am să plec cînd mi-o trece accesul... dar tu, la necropsie...

Dar Răspop se scremea ca un epileptic care vrea să-şi reţină cu voinţă accesul.

— Hai, Răspop... că-ţi dau drumul acasă, îl îmb'a internul stropindu-l pe obraz cu licoarea alcoolică.

Acum, Ţiganul tremura din tot corpul, ca şi cum toţi porii i-ar fi fost înţepaţi cu ace. Gîtlejul îi ardea, şi inima i se strîngea ghem, pe cînd din stomacul gol se porneau leşinuri ca şi cum s'ar fi legănat pe valuri.

— Lasă-l, domnule intern, se înfurie Iţcovici. Dă-l dracului de nebun... Fac eu pe alcoolicul, la curs.

Dar Bucheru îşi continua provocarea.

— Răspop, n'ai să te mai duci niciodată acasă...

— Ăsta nu-i numai nebun, completa Iţcovici, dar e şi prost... O să ne strice lecţia, pe onoarea mea... Merg eu în locul lui.

— Ce spui, Iţcovici? întrebă internul amuzat. Ştii tu?...

— Pe onoarea mea... De cîte ori n'am făcut eu la şantan pe beţivul nebun şi pe nebunul din amor.

Răspop ridicase puţin capul şi asculta. Bucheru prinse imediat mişcarea: bolnavul ceda.

— Spune, Iţcovici...

— Intîi, şi discurul se înfoiè de importanţă, cum intru pe uşă mă răscracăr în faţa studenţilor şi-i înjur de mamă pe toţi dintrodată...

Răspop privea aiurit. Era uşor de înţeles ce se petrecea în sufletul lui. Iţcovici deşteptase în el dorul de exibiţie, dragostea de scenă, trebuinţa de a fi vedetă şi tot cabotinajul de care, în afară de nevastă, ducea lipsă.

— Ei, Iţcovici, mai departe, spuse internul plimbînd tot mai insistent sticla pe sub nasul Ţiganului.

— Apoi, îmi ochesc o gagică... îşi dădu Iţcovici drumul.

— E una mică, negricioasă, cu părul creţ... insinuă Bucheru.

— O ştiu, şmechere, făcu Iţcovici bătîndu-l amical pe burtă. E Guriţa, Grăuriţa, Găuriţa dela farmacie.

Bucheru se prinsese şi el, cît era de intern, în propria-i uneltire. Il imboldeau gînduri ciudate, pofte perverse. Atitudinea castă a Liviei Graur îl enerva. Voia să batjocorească pe fata aceasta pe care o dorea şi de care, din timiditate nu reuşise să se apropie. In răzbunarea lui stăruia un sentiment ţărănesc, brutal, ciudă flăcăilor refuzaţi, care mînjesc gardul iubiţei cu catran.

— Cum zic, repetă Iţcovici, mă proptesc în faţa ei, o privesc, şi apoi...

Atunci, Ţiganul răzbit, se ridică, smulse sticla şi o trase toată pe gît.

— Bravo, Răspop... il lăudă Bucheru. Acum ştii ce ai de făcut.

— Merg şi eu, propuse Iţcovici, ăsta e un prost... vă face fasonul. Să fiu eu rezervă. Ca la şantan. S'a porcăit unul? Sare numaidecît „rezerva"...

Toţi trei plecară bine dispuşi spre sala de curs, ca şi cum toţi trei ar fi fost beţi. La mijloc Răspop, într'o parte Iţcovici, în cealaltă Bucheru. Cînd să iasă din pavilion, internul făcu semn infirmierului să se ia după ei. Pe Răspop alcoolul îl întărîta la început. Excitaţia lui avea nevoie de multă mişcare, dar de o mişcare măruntă şi ritmată, care să-i mulţumească fiecare părticică a trupului. Incepu să joace uşurel, ca la nuntă, cu o mînă la căciulă şi cu alta ţinînd parcă ploscа. Iţcovici îi ţinea isonul:

— Leliţo de lîngă tei,
Harnic sunt, dar tu prea cei...

Răspop chiui odată de se speriară toţi bolnavii. Iar Iţcovici continua strigarea începută:

— La fierar merg ca să cer
Să-mi călească trupu 'n fier...

Trecînd pe lîngă madam Butterfly cu grupul ei de geishe, toate îl scuipară întorcîndu-i spatele. Nebun, derbedeu!... Răspop le înjură, Iţcovici completă imediat:

— Hop şi eu, că sunt mai greu...

Şi ca să-i facă şi mai în necaz:

— Frate, ţine-mă de cot,
Că de nu, mă 'nghite tot...

Vacarmul stîrni şi pe bolnavii din curte. Maniacii începură să dea în idioţi, iar idioţii se porniră pe răgete. Cîţiva epileptici căzură în criză şi paranoicii, deranjaţi din preocupările lor, se văzură nevoiţi a protesta, în timp ce grupul vesel îşi croia drum, cu braţale în sus, chiuind şi jucînd „tot pe loc, tot pe loc" ca la nuntă.

In anticamera sălii de curs tot felul de bolnavi. Catatonici fixaţi în atitudini imobile, demenţi măcinind o vorbărie fără sfîrşit, paralitici generali în faza de grandoare şi paranoici disimulanţi, şireţi şi printre ei, ascunşi, subchirurgii, infirmerii şi supraveghetorii pentru pază.

Internul intră în sala de curs şi se apropie de profesor, şoptindu-i cîteva cuvinte, şi peurmă trecu în bancă. Rînd pe rînd se perindau bolnavii, ca la menajerie, fiecare cu delirul, ideea sau mania lui prefăcute în „număr" de program pentru studenţi.

— Acum vreau să vă prezint un alcoolic, zise profesorul, un caz extrem de interesant.

Şi adresîndu-se internului:

— Să vină Răspop.

Bucheru ieşi din bancă, deschise uşa şi făcu infirmierului un semn. Răspop intră şi se opri în faţa sălii pline, privind cu ochi besmetici la lumea asta necunoscută. In capul lui imaginile se încurcau. Ar fi vrut o sală de restaurant, strălucitoare de lumină, cu lume aleasă, domni în negru, doamne în toalete de teatru, urmărind chelnerii cu tăvile întinse şi pe picolii cu bateriile la ghiaţă. Să-l pişte mirosul aromat al sosurilor de muştar, să-l mîngîie mirosul dulceag de cimbru al fripturilor mustoase, să adulmece din aer buchetul vinurilor scumpe, să-l gîdile spuma ţepoasă a şampaniei. Iar el, în frac, cu vioara la umăr, să se înalţe şi să scoboare, să se îndoaie şi să suspine în faţa tarafului, dominînd întreg localul. Apoi, din culmea gloriei să-şi vadă făptura mereu şi mereu,

reflectată, în oglinzile aurite de pe pereți. Imbunat peste fire să cate o înțelegere în ochii pe jumătate închiși de vin și de dragoste ai ascultătorilor. In loc de asta, ce vedea el acum? O lume mediocră de inși, oameni obișnuiți, un fel de funcționari, adunați fiecum, niște figuri șterse, așezate cuminte în bănci, mai rău decît copiii.

Bolnavul înaintă cîțiva pași. Privirea i se opri pe chipul negricios, cu părul ciufulit al Liviuței Graur. Cu ochiu expert Bucheru prinse greșeala nebunului și-i șopti:

— Uite-ți gagica...

In amețeala băuturii, închipuirea Țiganului săltă brusc ca în vis. Se văzu eliberat întors deodată acasă, în fața nevestei tinere și frumoase, cu trupul strună și ochii cărbune. De atîta vreme o dorea! Ea era. Nu pricepea cum și cînd ajunsese acolo, dar se simțea fericit. Ar fi vrut să-i vorbească, dar cuvintele i se încurcau. Nu izbuti decît să se tînguiască:

— Anico... Anicoo...

Studenții priveau fără interes. Altfel își închipuiseră el spectacolul. Proba alcoolului — așa li se spusese — era plină de haz.

— Anico, Anicoo... continua Țiganul tînguirea.

Și deodată se prăbuși înaintea ei în genunchi, plîngînd.

— Anico, Anicoo...

Bucheru ar fi fost fericit și răsbunat ca sala întreagă să izbucnească în hohote de rîs și Liviuța să se rușineze. Dar Țiganul, cu durerea lui sentimentală și cinstită, izbutise numai să înduioșeze asistența. Profesorul făcu un gest plictisit.

— Să-i ia...

Efectul fusese ratat.

Infiermierul se repezi la bolnav.

— Anico, Anico... suspina Țiganul.

Infiermierul îl ridică, căci Răspop era fără putere. Il doborîse alcoolul băut pe nerăsuflate, îl doborîse fericirea de a-și revedea iubita, îl doborîse dorul de casă. Bucheru se apropie din nou de profesor și-i șopti ceva. Acesta făcu un semn de aprobare.

— Să intre Ițcovici.

Deodată se deschise ușa, rupîndu-se parcă, și Ițcovici se opri în prag.

— Bă!... se răsti el la studenți.

Uimire generală.

— Bă!... făcu din nou Ițcovici înaintînd cîțiva pași. Ce stați cu capul între urechi?... Drepți!... N'auziți?...

In sală, capetele se ridicară, chipurile se adunară, prin ochii studenților începură să se ațițe luminile interesului. Un val de simpatie se revărsă asupra nebunului. Nimeni nu-l știa că joacă teatru. Scoase o monetă din buzunarul vestei și și-o asvîrli în ochi. Astfel, cu monoclu, răscrăcărat și cu

mînile în șolduri, în poză de general venit la inspecție, trase o înjurătură ca la cazarmă.

— Bă... Cristoșii și Dumnezeii ălora de v'au ouat...

Risetele și voia bună reveniră. Infirmierii surîdeau ca regisorii din culise, profesorul căta mulțumit de pe catedră, ca directorul din lojă. Ițcovici prinsese pulsul mulțimii. Iși scoase monoclul, și chipul lui roșcat cu nasul umflat și ochii cojiți se strîmbă șiret, scoțînd limba pe furiș cînd într'o parte cînd într'alta. Ca s'arate ce poate, se 'ncruntă privind în sală, căutînd parcă ceva, și deodată se opri asupra Liviuței.

— Pff!... uite-mi și gagica.

Ceea ce nu putuse realiza Țiganul Răspop cu nebunia lui cinstită, izbutea acum Ițcovici cu deșuchiatele lui pozne de șantan, potențate de excitația lui de maniac. Ițcovici folosea acum jargonul țigănesc al lui Răspop.

— Gagica afurisită, care mi-a fugit din pat în noaptea nunții...

Și, către studenți, făcînd cu ochiul.

— Zice că-s slab... mă'nțelegi... Uliuliu! Acu'n fața voastră... pe 'ntrecute, mă... care dă mai mult?...

In sală veselia e în creștere. Studenții rîd. Rîde și profesorul. Bucheru e mulțumit, Liviuța se înroșește, se mișcă în bancă încurcată. Ițcovici, după tipic, a început să se desbrace, dar infirmierul s'a și apropiat. Scena trebue să se oprească, în pragul obscenității, fără să-l depășească. Și Ițcovici știe asta. In același timp excitația lui maniacă, mărită de cabotinaj, îi sugerează tot felul de drăcii. Cu un gest larg și generos, se adresează tuturor studentelor:

— Fetelor, nu vă luați după dușmani... încercați-mă. Marfă autentică... lînă'n lînă... Made in England...

Și apoi bătîndu-se cu pumnul în piept:

— Pe toate vă iubesc... Să fiu al dracului... Odată pe toate...

Și imediat, pe ritm și asonanță, turnă în versuri „a la moment":

— Fetelor, hai dați năvală
Să-mi cunoașteți pielea goală.
Fetelor, cu piuliță,
Barosanul e de criță...

Așa mic de stat și pipernicit umflîndu-se în foale și asvîrlind gesturi largi și simbolice, apoi nechezînd ca armăsarul sau făcînd ca cocoșul ca să-și dovedească virtuțile, Ițcovici era de un comic incoercibil.

Dar profesorul făcu din nou semn, și infirmierul înhăță pe micul și generosul Cassanova, cu toate protestele lui, și-l scoaseră afară din sala de curs. Nebunia lui fusese bine condusă, pînă la pragul permis unei demonstrații psihiatrice.

Acum urma partea serioasă a lecţiei: discuţia cazului. Dar veselia continua încă. Studenţii îşi păstrează chipurile surîzătoare, şi chiar profesorul e mai bine dispus. Iar Bucheru e mai fericit şi de secreta lui răzbunare faţă de casta Liviuţa.

II

După masă, obişnuita petrecere în farmacie. Externi, interni, medicii secundari şi farmacistele sunt oaspeţii şefului. Programul, invariabil: la un pahar cu limonadă, se trec în revistă evenimentele din ospiciu. Bolnavi şi sănătoşi alcătuesc laolaltă un singur norod, unde lăsînd la o parte trupurile inerte ale stupizilor şi chipurile în nemişcare ale melancolicilor, oamenii simt o trebuinţă de mişcare, de viaţă agitată, o nevoie să iscodească, să afle, să poarte vorba... Bolnavii ascultă, pe la uşi, sănătoşii instigă prin colţuri, cu toţii prelucrînd, apoi materialul potrivit firii proprii. Pentru ca la urmă, nebunii să vorbească în limba cuminţilor şi cuminţii să se trezească cu apucături de nebuni.

Liviuţa Graur ascultă cu mare băgare de seamă. Nu se poate obişnui cu mediul. Toată lumea rîde şi petrece de păţania lui Răspop şi ea îşi dă silinţa să fie în notă. Se teme să nu rămînă, o fată de popă cu apucături sălbatice şi incapabilă de civilizaţie. Bucheru e mai grosolan ca oricînd, rîde tare, imită scenele cu Răspop, recită poeziile lui Iţcovici şi se grozăveşte ca de o mare ispravă.

— Al dracului Ovreiu... cum scoate el poeziile ca din buzunar...

Pentru el, improvizaţiile lui Iţcovici sunt poezii.

— Ei, domnişoară Liviuţo, ce zici?

Fata se roşeşte, se bîlbîie. Ar vrea să fie mai degajată, să nu-i pese de neruşinarea lui Bucheru. Ar vrea să-l poată plesni peste obraz cu vorba, ar vrea să-l taie c'o ironie cum l-ar tăia cu o lamă de briciu. Dar nu ştie ce să răspundă, o trădează puterile, o înşeală glasul. In Bucheru stărue acelaşi sentiment dur, grosolan, de ţăran care se răzbună pe iubită mînjindu-i poarta cu catran...

— Aşa-i pe la noi, la balamuc.

Deodată glasul i se curmă. Ţipete cumplite cerînd ajutor, amestecate cu guiţături de purcel gîtuit, schelălăituri de cîine strîns de coadă, apoi strigăte de lume speriată, rîsete de gurăcască şi ţignale de sergent de stradă. Ce-i scandalul ăsta? Nu, nimica... Bîrzu, omul de ştiinţă, a înşfăcat pe Iţcovici, c'o mînă îl ţine de turul pantalonilor, iar cu cealaltă de guler. Scena e tragi-comică. Colosul de Bîrzu, cu barba lui de moş Crăciun, cu braţul său de luptător, judecînd pe Iţcovici din gît şi turul pantalonilor, pare un Jupiter tonans care a svîrlit trăsnetul ca să prindă un şoricel. Dar mai caraghios e Iţcovici. Sbătîndu-se de moarte, cu mînile şi cu picioarele, ca un înnecat, nu-şi poate totuşi uita de drăcoveniile lui de artist ventriloc. Ca un scamator care din degete scoate şi asvîrle încoace şi încolo stofele unui magazin întreg, aşa şi el, numai din buze, creează, prin gălăgie imitativă, o lume întreagă. Parcă aleargă copii, parcă fug femei, parcă se îmbrîncesc bărbaţi... Acum, urlă ca sirenele, apoi şuieră ca şerpii, sau cotcodăceşte ca găinele.

— Bîrzule, dă-i drumul...

Bîrzu îl sgîlţie şi mai tare.

— Bestie, să te saturi de efecte ieftine.. Cabotinule!... Cirac al lui Maiorescu...

Iţcovici, care a simţit ajutorul aproape, dă drumul unei locomotive sub presă, începe să pufăe rar, ritmînd picioarele ca pistoanele, apoi pufăiturile se îndesesc din ce în ce, pînă cînd locomotiva dudue şinele se clatină, pămîntul se sgudue.

Bucheru intervine energic şi apucă pe Bîrzu de braţ.

— Dă drumul, Bîrzule...

Bîrzu îşi asvîrle prada ca pe o păpuşă de cîrpă şi se propteşte în faţa internului.

— Şi tu, banditule... şi tu te-ai dat de partea lui Maiorescu? V'aţi unit cu toţii să nefericiţi cultura romînească?... Pigmeilor!...

Şi pleacă grav, explicînd cu gesturi şi voce de bas, unui auditoriu imaginar, ideile sale filosofice şi estetice, atît de opuse pigmeului de Maiorescu.

— Voiu extirpa fără cruţare efectele goale introduse de acest mizerabil. Beţie de cuvinte? Auzi cabotinaj... Beţia poate fi de vin, de ţuică, de rom... dar beţie de cuvinte?... Acesta-i atac direct împotriva mea, susţinătorul neinfricat al imaginilor plastice şi plasticizante...

Intre acestea Iţcovici, refăcut, a uitat de spaimă şi de pericol. Excitarea lui de maniac face ca ideile să-i alerge, fără răgaz pentru a se putea fixa. E vesel, merge cu mînile în buzunar, petrecînd de unul singur:

— Frunză verde, foaie lată,
Eu cu mândra o fac lată...

— Tinere... Ei, tinere...

Iţcovici se întoarce.

E procurorul.

— Stai puţin, tinere.

Iţcovici se apropie, bine dispus. Ochii îi sclipesc şi tare ar lua pe procuror de guşuliţă să-l sărute pe gură.

— Tinere, am primit un denunţ împotriva dumitale.

In instabilitatea lui emotivă, Iţcovici sare imediat.

— Impotriva mea?

— Da... azi, la curs ai atentat la pudoarea unei doamne.

Cît e el de-al dracului, dar i-e o frică grozavă de parchet şi poliţie.

— Nu eu... Zău, să mor... Nu eu...

— Nu dumneata?... întrebă procurorul grav.

— Nu eu... Răspop...

Procurorul e implacabil.

— Din punct de vedere al moralităţii publice, chestiunea e foarte gravă.

— Exact, confirmă Iţcovici smerit.

— Va trebui o anchetă.

— Severă... veni completarea celuilalt.

— Asemenea faptă nu poate rămine fără sancţiuni.

— Aşa e.

Vorba procurorului a schimbat subit macazul în mintea jucăuşă a lui Iţcovici. Dela gravitate, gîndul lui sare la farsă, rîs şi petrecere. Lasă pe procuror să-şi expună teoria de unul singur, şi, într'un suflet, e la farmacie.

— Domnule intern...

— Ce-i, Iţcovici?

— Să-l dăm pe Răspop în judecată...

Bucheru nu pricepe nimic şi Iţcovici îi trage cu tifla peste cap.

— Să-l dăm în judecată pentru atentat la pudoarea Liviuţei.

Obrazul oacheş al lui Bucheru se acopere de un luciu albăstruiu. Pe ochiul drept, pleoapa începe să-i clipească ca un zîmbet viclean.

— Ce spui, mă? zise el, plescăind cu chef şi frămîntindu-şi mustaţa stîngă.

— O să rîdem, de-or să fugă şi purecii de pe noi...

— Hai, să te văd...

Iţcovici dă să plece şi apoi se întoarce.

— Unde ţinem judecata?

Bucheru pricepu de data asta.

— Aici, în farmacie...

— Atunci, dă dumneata ordin să aducă pe acuzat şi pe procuror, iar eu îl aduc pe apărător... şi după care o rupse din loc, în căutarea lui Bîrzu.

Iată pe duşmanul lui Maiorescu lîngă gardul balamucului, cu aceleaşi gesturi largi şi acelaşi glas susţinut.

— Domnule Bîrzu... Maestre...

Omul de cultură se întoarse. Iţcovici îngenunchiă şi se prinse cu amîndouă mînile de pulpana mantalei lui cenuşii.

— Domnule Bîrzu, maestre... un ordin dela Maiorescu...

— Ce spui? se înfurie Bîrzu, numai la auzul numelui vrăşmaş.

— Da, continuă Iţcovici cu nevinovăţie, un ordin acum sosit dela Maiorescu, a hotărît darea în judecată a lui Răspop.

Bîrzu începe să se agite, gata de luptă dialectică, gata şi de bătaie. Işi asvîrle fruntea de i se clatină coama căruntă, ca pentru un duel retoric dar totdeodată îşi sumete mînecile largi ale mantalei ca să i se vadă musculatura sculptată ca 'n piatră. Abia acum îndrăsneşte şi Iţcovici să ridice ochii. Bîrzu îl recunoaşte, dar mintea lui e înălţată pe potriva altor altitudini, şi de pe aceste piscuri, el porunceşte cu profund dispreţ:

— Scoală de-acolo, excrément de la terre...

— Maestre, un mare serviciu cere patria dela dumneata...

— Vorbeşte, peiorativă fiinţă...

Bîrzu uitase că niciun sfert de ceas nu trecuse de cînd îl ţinea de turul pantalonilor, gata să-l facă ţăndări.

— Maestre... vreau să vă implor ajutor pentru un nenorocit. Cuvîntul „nenorocit" luă dintr'odaă proporţii de catastrofă în sufletul gelatinos al lui Iţcovici, schimbînd toată starea sufletească. Acum se înduioşa sincer de nefericitul Ţigan, voia să-l ajute, îl iubea chiar şi începuse să lăcrimeze.

— Vorbeşte, infinitesimală valoare; şi nu te mai tîngui...

— Vor să-l judece pe Răspop. Cine ştie dacă nu-l vor şi omorî...

Vorbind, nebunul se înduioşa din ce în ce mai mult de soarta lui Răspop. Uitase că el îl batjocorise, că el era cu procesul. Condamnarea la moarte a lui Răspop, pînă atunci foarte firească, acum îl făcea să sufere. Tremura pentru soarta bieteului său camarad de dormitor.

— Vino, domnule Bîrzu, de-l scapă... vino, te rog.

Era atîta desnădejde în cuvintele lui, încît Bîrzu, dela înălţimea hipertrofiei lui morale, făcu un gest aprobător de largă înţelegere. Porniră împreună. Bîrzu înainte; după el, smerit ca cel mai nevinovat copil lîngă profesor, Iţcovici. In farmacie totul fusese pregătit pentru judecată. Acuzatul, pe un scaun, cu capul în jos, buimac şi idiotizat după beţia de dimineaţă. La masă procurorul. Un scaun liber lîngă acuzat aştepta pe apărător, iar altul, la masă, pe judecător. Publicul (externi, interni şi farmacişti), care în picioare, care pe receptură. Cînd intră Bîrzu, Bucheru îl întîmpină solemn.

— Ilustre maestre, o grea dar importantă misiune îţi încredinţează societatea...

Bîrzu îşi potrivi o poză marţială, încrucişînd braţele şi înălţîndu-şi trupul.

— Ai să aperi greaua cauză a acestui nefericit, acuzat de atentat la pudoare... dar apărarea să nu depăşească legea şi să nu ofenseze dreptatea...

La care, Bîrzu răspunse sentenţios:

— Amicus Plato, sed magis amica veritas...

Şi întorcîndu-se către Iţcovici:

— Să începem... Tu, Ițcovici ești judecătorul.

Gîndul lui Ițcovici schimbă din nou macazul. Își potrivi monoclul. Avea nevoie de gravitate și demnitate. Își potrivi gesturile pe măsura noii sale misiuni. Trebuia să țină la distanță pe acești „pgmei", pe aceste „peiorative ființe", pe acești „excréments de la terre", printre care, bine înțeles, îl număra și pe Bîrzu însuși. Intrase de-a-binelea în pielea personajului.

— Domnilor, spuse el, ocupînd locul prezidențial, avem de desbătut cauza foarte gravă a acestui nefericit (aci arătă pe Răspop), acuzat de atentat la pudoare...

In termeni juridici, cu un debit natural de parcă toată vieața lui fusese judecător, începu expunerea cazului. Apoi se adresă lui Răspop:

— Acuzat...

Acuzatul privea la vîrful papucilor de piele.

— Acuzat, fă-te 'ncoa...

Acesta nu se mișca. Bucheru scoase o mătură de sub receptură și-l îmboldi cu coada.

— Du-te în fața judecătorului.

Dar Răspop nici n'auzea.

— Cum te chiamă, acuzat ?

— ....

— Ce vîrstă ai?

— ....

— Ești căsătorit?

Tăcere. Atunci se ridică Ițcovici.

— Fiindcă acuzatul refuză orice lămuriri, trec la fondul procesului și dau cuvîntul domnului procuror.

Procurorul se scoală de pe scaun. Era de o liniște angelică, ochii lui albaștri păreau ai unui sfînt de ghips din bisericile catolice.

— Domnule președinte, onorată curte... Un caz grav se prezintă azi spre judecare... un caz care trebue sancționat cu cea mai mare asprime.

Nicio umbră nu-i întuneca obrajii, niciun tremur nu-i turbura ochii. Plutea parcă într'o lumină extatică.

— Știu dinainte ce va rosti domnul apărător.

Bîrzu își înălță privirea, parcă să-l facă atent.

— Știu că va invoca mila juriului... un biet nevinovat, un nebun, un bolnav...

Chipul lui se făcuse mai frumos și mai duios și în loc de a deveni teribil, apărea îmbunat și domolit.

— Nu, domnilor... Nebunia e o justificare prea ușoară. Pentru orice crimă, nebunia...

Și privind pe Bîrzu, îl apostrofă dulceag și competent cu un adagiu junimist:

— Tristă scuză... slabă scuză...

Apoi reveni la cauza penală, didact și precis, de parcă ar fi ținut un curs universitar.

— După vechiul principiu al dreptului penal, numai legea talionului s'a arătat eficace în decursul timpului...

Incepu să arate avantagele legii talionului. Devenise profund și erudit. Vorbele se înlănțuiau perfect, într'un sistem juridic inexpugnabil. Șeful farmacist, internii și laboranții îl ascultau uimiți și mai, mai să se convingă, atît era de documentat, de logic în expunere, și mai ales atît de fără pasiune în glas.

— Prin urmare, conchise el, pe unde a greșit, pe acolo să fie pedepsit...

Și, fără niciun gest, fără nicio ezitare în glas, concretiză sentința:

Propun castrarea delicventului Răspop, ca singura pedeapsă demnă și cinstită, într'o societate care vrea să-și asigure un viitor de sănătate morală și trupească... După care, se așeză pe scaun, la fel de angelic, la fel de duios.

— Domnul apărător are cuvîntul... rosti grav Ițcovici.

Bîrzu se ridică olimpic. Era un moment unic în vieața lui. Parcă se vedea la Academie, de unde fusese izgonit de dușmănia lui Maiorescu și a șleahtei lui de pigmei. Acum avea să țină una din acele cuvîntări memorabile, menite să rămînă incrustate pe răbojul antologiilor.

— Domnule președinte, onorat auditoriu... am ascultat cu multă atenție interesanta expunere a domnului procuror, în care, spre onoarea culturii romîne, erudiția stă fixată solid pe o logică de fier... dar să mă ierte domnual procuror, de a nu-l putea însoți pe drumul Domniei-sale... Punctul meu de vedere e altul, și anume: Cultura...

Și însoți cuvîntul cultură cu un gest larg și atotcuprinzător.

— Răspop, acest nefericit ostracizat, nu mă sfiesc să afirm că este un om de cultură... căci nu acea oficialitate, încleștată într'un steril academism...

Aci se înroși de necaz, apoi amintindu-și de importața ședinței, reveni la postura inițială, academică.

— Zic, acest steril academism... căci o adevărată cultură e cea vie, cea suptă din brazdele plugului, din mirosul reavăn al gliei... De aceea nu mă sfiesc a saluta pe Răspop ca pe un important element de cultură. Folclorist emerit, chiar autor de poezii populare, el a contribuit să îmbogățească tezaurul culturii noastre... Căci cine credeți că-i autorul anonim al Mioriței?..., cine a descris în versuri măestrite cea mai măreață, în trageria ei, baladă, Meșterul Manole?... Tot un Răspop oarecare...

Și începu să facă elogiul poeziei populare insistînd asupra teoriilor lui, combătute cu atita înverșunare de Maiorescu

și de odioasa tagmă de pigmei, precum și asupra importanței Țiganilor în procesul de creare al poeziei populare.

Toată cuvîntarea lui fu un model de eleganță de erudiție și avînt. In rezumat, ceru achitarea inculpatului, ba chiar se miră că în secolul acesta al civilizației, se mai pot propune mijloace sălbatice de pedeapsă corporală, în special mutilarea acelor organe absolut necesare creației, a acelor organe care, cu drept cuvînt, ar putea fi numite organele culturii...

Atîta fu deajuns pentru ca procurorul să se ridice turbat. Devenise de nerecunoscut. Ișì pierduse stăpînirea își uitase de decență. Obrazul lui lucios și rozat ca mărul se ofilise dintrodată, devenind gălbuiu și plin de crețuri; părul blond ondulat cu fierul se sburlise, și din ochii lui albaștri atît de puri și inofensivi țișneau acum flacări reci și întunecoase. Vocifera fără să articuleze, gesticula nestăpînit. Chipul întreg i se contractă ca la epileptici și, după ce-și șterse spuma dela colțurile gurii izbuti să răspundă svîcnit:

— Domnilor, pentru Dumnezeu!... unde ne găsim? Suntem constituiți într'un complet judecătoresc serios, sau ne-am pomenit tam-nesam într'o societate de diletanți?

Și aplecat peste masă, cu mîna întinsă și pumnul amenințător, el perora cu vocea vibrînd de o adîncă emoție.

— Domnilor, asupra verdictului nostru stau ațintiți ochii țării întregi...

Dar imediat se corectă:

— Greșesc... nu a țării, a Lumii întregi, căci noi punem azi temelia unui nou principiu în realizarea justiției imanente... Și fericit de izbîndă, dar obosit, se așează pe scaun potrivindu-și părul și ștergîndu-se pe frunte.

Acum se sculă Bîrzu. Și mai distant, și mai disprețuitor.

— Onorată curte, cred că domnul procuror și-a depășit atribuțiile îngăduite de lege.

— Domnule președinte cer arestarea imediată a apărătorului, țipă procurorul și bătu cu pumnul în masă.

— Ce?... Să mă aresteze pe mine?

Și cu un dispreț profund:

Nu s'a născut încă omul care să pună mîna pe Bîrzu, pigmeilor...

— Ce, pigmeu?... Eu, eu?... Eu, procurorul Atanase Demetrescu?... și svîrli în lături scaunul care-l incomoda, gata să se repeadă la Bîrzu.

Acesta îl aștepta în poziție olimpiană. Cu brațele încrucișate, cu trupul lui mare, el părea un manechin pentru antrenarea boxeurilor. Aveai impresia că oricît ai da în el, mai de grabă ți se scrintește pumnul decît să-l clintești din loc. Acum interveni și publicul auditor.

— Nu te lăsa, procurorule, țipa șeful farmacist.

— Bîrzu are dreptate... gesticula Bucheru.

Cei doi beligeranți, plini de mînie, stau gata să se înșface, cînd Ițcovici, președintele tribunalului se ridică.

— Curtea e luminată...

Ca prin minune se făcu tăcere. Prestigiul juriului învinsese cerbicia beligeranților. Procurorul se așeză la loc, Bîrzu îl imită, iar Ițcovici, cu aceeași gravitate, rosti sentința:

— Avînd în vedere articolul, 17943, din legea pentru combaterea atentatelor la pudoare, avînd în vedere că inculpatul Răspop, prin nestăpînirea lui, poate deveni pericol pentru fetele și soțiile noastre, avînd în vedere că el constitue o continuă ofensă pentru morala publică, avînd în vedere că, prin nesățioasa lui poftă, poate da naștere la prunci nebuni sau idioți, condamnăm pe împricinatul Iliuță Răspop, potrivit cererii domnului procuror, la pedeapsa scopirii.

Procurorul, cu chipul prefăcut într'o lumină serafică, luă loc la masă. Bîrzu, cu un rîs ironic între ochi, ca omul ce știe ce are de făcut, se ridică în picioare, sfidînd peiorativa adunare a pigmeilor. Dar, împotriva tuturor uzanțelor, deodată se produse un vacarm între auditori. Unii erau pentru, alții contra verdictului. Șeful farmacist, bătrîn și potolit, așa cum îl cunoștea lumea, se agita acum și cerea îndreptarea pedepsei.

— Recurs, recurs...

Bucheru, de cealaltă parte de baricadă, rînjind de satisfacție, parcă pentru a-i face în ciudă Liviuței, tuna și fulgera cerînd executarea imediată a sentinței. Localul farmaciei se preschimbase într'un balamuc în miniatură. Domnișoara Păpurică pisa într'un mojar, cîțiva interni duduiau cu picioarele în receptură, medicul secundar bătea toba într'un cazan, iar ceilalți urlau, vociferau, aplaudau. Deodată, Ițcocovici își trînti monoclul în ochi, se ridică în picioare și porunci:

— Liniște.

La glasul lui de stăpîn toată lumea se supuse, nimeni nu mai rîdea. Lucrurile luau o întorsătură serioasă, ca și cum în sală ar fi fost un judecător adevărat.

— Nu se admite nici un recurs, țipă el tăios. Sentința va fi executată pe moment.

Atunci se petrecu un fapt neașteptat și tragic. Răspop, trezit din abrutizare, se prăbuși în genunchi cerînd milă:

— Iertați-mă... iertați-mă...

Dar procurorul cu ploapele strunite și dinții la vedere, spuse nefericitului Țigan.

— Nu ți-e rușine, mizerabile?...

Și întorcîndu-se către judecător:

Nu există milă... Sentința se va executa.

Ițcovici se întoarse și arătînd mătura, porunci:

— Aduceți satîrul...

Acum toți reîncepură a rîde. Caraghioși fuseseră Ițcovici, Bîrzu și procurorul, dar încă mai caraghioși fuseseră și ei, sănătoșii care se lăsaseră, un moment, astfel păcăliți.

Ițcovici, cu mătura în mînă, se preschimbase din judecător în călău. Bîrzu părăsi furios adunarea.

— Pigmeilor...

Un infirmier prinse pe inculpat de umeri și-l fixă pe scaun. Răspop se sbătea de moarte ca și cînd ar fi fost pe scaunul de tortură.

— Nu mă nenorociți... nu mă nenorociți... Ce mă fac?... Ce mă fac?...

Iar procurorul, dela locul lui; se bucura frecîndu-și palmele.

Iți arde de gagică, ai?... Iți arde de muiere, păcătosule... Anico, Anico... striga Țiganul de zor.

Ițcovici, la mare distanță de inculpat cu mătura în mînă, dîndu-și seama de ridicolul situației, deveni din nou pungașul simpatic.

Tăcere... luați seama...

Toată lumea era cu privirea ațintită la călău ca la un scamator care avea să scoată din coada măturii un porumbel. Numai Răspop se sbătea pe scaun, ținut de infermier.

Unu, doi trei... făcu Ițcovici închizînd un pumn ca și cum ar fi prin o muscă din sbor, apoi trase cu coada măturii peste pumn, în semn de decapitare.

— Gata...

Toți riseră.

— Al dracului Ițcovici... Bravo!...

— Anico, m'au nenorocit... țipa Răspop și nu-și mai găsea loc pe scaun. Anico, m'au nenoroçit...

Procurorul rînjea plin de bucurie.

Aha!.., muiere ți-a trebuit, satură-te de muiere...

Intre timp, Ițcovici, fără să fie văzut, luase de pe receptură două greutăți de cîntar, le învelise în batistă și le juca pe dinaintea condamnatului.

— Uite, Răspop... uite aici...

Procurorul sări la el să i le smulgă.

— Dă-le încoace... corpul delict...

Răspop urlă ca o fiară rănită.

— La salon... comandă Bucheru.

Infirmierul îl înșfăcă. Procurorul se ținea după ei cu trofeul în mînă.

— Bravo, Ițcovici!... Na, o țigară... îl cinsti Bucheru.

Ițcovici plecă fericit. Petrecerea se terminase. La fereastra farmaciei rămăsese chicotind numai madam Butterfly, cu grupul ei de geishe, neîndurîndu-se să plece.

III

De a doua zi, Răspop fu obiectul risului general. Unde se ducea, aceeași întrebare: ce-ți lipsește, Răspop?

La bucătărie, șeful bucătar:

— Cum le pierduși, Răspop?

La baie, băieșul:

— Mă Răspop, te știam om întreg...

La vizită, Bucheru:

— Ia să te văd, nu cumva ți-au crescut la loc.

La o ședință științifică Bucheru a făcut chiar o comunicare: Sensibilitatea la alcoolici. Alcoolicul Răspop e convins că a fost mutilat, etc.

Practicanta Livia Graur, care asistase la ședință, nu se putea dumiri. Inainte de a învinui pe alții, se învinuia pe sine cum de putuse participa la așa infamie. E limpede: Răspop înnebunise a doua oară. De data asta din cauza oamenilor. Zadarnic se mustră, zadarnic își zicea că ea ar fi trebuit să se opună unei asemenea mișelii, dar se simțea prea slabă și nuș-și găsea niciun rost. Ea nu era medicinistă. Și apoi se temea de Bucheru. Sălbăticia oamenilor o indigna. Nu exista altă scăpare, sau să se adapteze, sau să fugă cît mai curînd din spital.

* * *

Cum a auzit că Răspop și-a spart vioara, dînd cu ea de perete, Liviuța s'a întristat și mai tare. Da, ea era de vină.. Se va duce la Răspop și, oricît i-ar fi de rușine, îi va arăta că a fost o glumă, o simplă petrecere, și că el e întreg.

La acest gînd se rușina. Nu știa cum să-i explice. Și dacă planul ei se află? Ce-au să zică toți acești oameni răi din jurul ei? O vor batjocori ca pe Răspop, au să-i scoată fel de fel de vorbe, o să-i găsească cine știe ce intenții ascunse, de-ar putea să înnebunească și ea. Totuși, se simte datoare să încerce. Plină de avînt, se îndreptă către curtea interioară a ospiciului.

— Domnișoară... o opri portarul, unde vă duceți?

— In salonul VIII.

— Nu vă e frică?

— *Nu.*

— Mai bine să chem un infirmier.

— Nu... mă duc singură. Vreau să văd pe Răspop.

Dar abia făcu cîțiva pași și fu înconjurată de bolnavi. Unii cerșeau, alții amenințau. Erau și din acei care o acostau cu propuneri.

— Dă-mi un ban... Dă-mi drumul de-aici.. Ce frumoasă domnișoară...

Biata fată începu să fie îngrijorată. Acum apăru și procurorul.

— Doamna mea, unde te duci?

E cel mai dulce, mai politicos și mai serviabil cavaler.

— Vreau să văd pe Răspop.

— Nu vă sfătuesc... Toți complicii lui Răspop vor avea aceeași soartă...

Fata face un pas înapoi, înspăimîntată. Portarul care își părăsise postul alergă spre ea.

— Domnișoară, domnișoară... O strigă din urmă madam Butterfly. Domnișoară... făcu ea cu mîna la gură, în secret.

— Ce e, madam Butterfly?

— Nu te duce la Răspop... lui îi lipsește... Și-și ascunse capul în pumni, să chicotească fără să fie văzută.

* * *

In salonul gol, Răspop plînge de unul singur. Zadarnic, cu talentul lui de ventriloc, Ițcovici aruncă prin fereastra deschisă vorbe de îmbărbătare, de geaba. Vicața-i e pustie, iubita și-a pierdut-o definitiv, cealaltă dragoste — vioara — la fel. Nu rămîne decît să se spînzure.

— Nu plînge, mă Răspop... îl încurajează Ițcovici.

Răspop îl aude, dar vorbele nu mai au trecere la el, cînd se simte fără virtute de bărbat și se știe fără vioară.

— Mă Răspop, fii serios...

Răspop plînge tot mai tare. Lui Ițcovici i se face milă. Lacrimile lui Răspop îi umplu sufletul lui cel în veșnică alunecare, i-l umple de un sentiment de compătimire. Se apropie de el.

Mă Răspop, nu fii prost... și-l mîngîie pe frunte.

Atingerea parcă mai ușurează durerea lui Răspop.

— Ce să mă fac?... Ce să mă fac?...

Ițcovici simte cum sufletul i se topește de milă.

— Lasă, mă, îți cumperi tu altă vioară...

Și imediat, gata să-i înlesnească el un împrumut:

— Or, n'ai bani?

La care Răspop răspunde printre sughițuri:

— Am bani... am mii și mii de lei, dar ce să mă fac cu ei... fără gagică, fără vioară...

Ovreiul simte un fior plăcut la aceste vorbe.

— Ai tu zece mii de lei?

— Ce să fac cu ei?

— Iți cumperi altă vioară.

Iar Răspop desasperat:

— Altceva îmi trebue mie...

Și deodată în capul lui Ițcovici a izbucnit o idee genială.

— Mă, te vindec eu... și-l sgîlții de umeri. Te vindec, te vindec...

Nebunul își privește tovarășul cu ochi holbați. Pricepe, dar nu poate bănui de unde să-i vină atîta fericire. Ițcovici s'a așezat pe pat lîngă Răspop.

— Mă, ascultă și pricepe... e foarte secret. Vrei să te duci la gagică?

— Vreau... sări Răspop.

— Cu zece mii de lei, te vindec eu.

Țiganul și-a oprit tînguirea.

— Dă mîna aici... și-l prinde de mînă. Poți face asta?

In starea lui de fericire, Ițcovici se simte plin de generozitate și umanitate.

— O să fii ca mai înainte, frate-meu...

Răspop nu-și mai amintește de nicio răutate, Ițcovici e frate-său. Dar în Ițcovici se întărește din ce în ce mai mult dragostea și entusiasmul. Face o afacere, dar face și un bine.

— Crezi că poți?

Ițcovici se bate cu pumnul în piept.

— Așa să-mi ajute Dumnezeu!

Și într'un suflet e la Bucheru.

— Domnule intern, vreți să rideți?

— Vreau.

— Uite, ce m'am gîndit... să-l vindecăm pe Răspop... o să fie și mai lată.

— Cum, mă?

— Să-i lipim niște fudulii de taur...

— Bravo, Ițcovici... Fir'ai al dracului să fii... Mîine o facem și p'asta.

Ițcovici s'a repezit la bucătărie.

— Bade Ioane, am nevoie numaidecît de niște fudulii.

— La ce-ți trebuesc?

— Lasă... ai dela mine cinci poli...

— S'a făcut... spuse bucătarul salutînd cu cuțitul cel mare.

Ițcovici pleacă fericit la Răspop. Toată lumea o să ridă Răspop o să se vindece și el o să umfle banii.

— Vrei tu să te iubească Anica?

Răspop i-a luat mîna și i-o sărută.

— Mă, Răspop, eu îți pun la loc ce-ți lipsește...

— Săru' mîna, conașule...

Trăgîndu-i o palmă peste burtă Ițcovici îl asigură:

— Iți pun fudulii de taur, să moară toate gagicile după tine...

Țiganul continua să se milogească:

— Săru' mîna, conașule... domnule Ițcovici...

Ițcovici pleacă, dar la ușa salonului se întoarce.

— Mă, dar fuduliile de taur costă, nu glumă...

Şi Răspop, tremurînd de bucurie:

— Dau, dau... dau cît de mult...

Iţcovici are să umfle douăzeci mii de lei. Are să ia în combinaţie şi pe madam Şali. Asta cunoaşte fete pe cinste. Şi toată lumea o să i se plece: Domnule Director... Iar el o să treacă mîndru, cu joben, cisme de călărie şi cravaşă, ca un baron, privind lumea de sus prin monoclu. Suna bine: domnul baron Iţcovici...

La uşa salonului îl opreşte madàm, Butterfly:

— Mă pungaşule, ce vrei să faci?

Iţcovici se înfurie.

— Hai sictir, madam Butterfly... or, ţi s'a făcut de...

Bolnava pleacă tropăind cu paşi mărunţi, ocărînd şi scuipînd printre dinţi.

— Ce Jidan mojic... Pfui, pfui!... Fir-ai al dracului de nebun... Pfui, pfui...

V. PAPILIAN

MATERIALISMUL DIALECTIC IN „ANTI-DÜHRING"[1]

Deşi trecuse mai bine de trei decenii dela schiţarea materialismului dialectic şi în tot acest răstimp Marx şi Engels expuseseră cît se poate de limpede şi nuanţat materialismul istoric, ilustrînd noua doctrină printr'o varietate de aplicări concrete a metodei materialist dialectice în toate problemele economice şi sociale, istorice şi culturale, nici măcar publicul ştiinţific nu avea idei precise despre importanţa şi sensul nouii concepţii. Nici militanţii nu erau suficient de lămuriţi asupra bazelor teoretice ale socialismului. Necesitatea de a expune tezele fundamentale ale materialismului dialectic şi istoric şi de a reliefa poziţia marxistă faţă de toate marile probleme teoretice ale filosofiei şi ştiinţelor, s'a făcut cu atît mai simţită, cu cît apariţia lucrărilor lui Dühring, pretins socialist şi filosof, risca să inducă în eroare chiar o parte din socialişti. Dühring se erijase în critic necruţător al socialiştilor în general şi al lui Marx în special. Dar răspunsul polemic pe care îl constituie „Anti-Dühring", nu numai că desvăluise contradicţiile, ignoranţa şi îngîmfarea docentului neamţ, cocoţat în vîrful sistemului lui metafizic, ci capătă o deosebită importanţă istorică prin *formularea pozitivă şi definitivă a materialismul dialectic şi istoric.*

In prefeţele, care numai ele au o deosebită valoare teoretică, pe care le-a scris la cele două ediţii, Engels arată că polemica împotriva lui Dühring a survenit în mijlocul unei perioade de restudiere şi adîncire a ştiinţelor naturii, cărora le dedicase mai bine de opt ani. Cu exigenţa lui obişnuită, Engels îşi critică singur unele formulări inexacte şi unele scăpări de amănunt, foarte fireşti într'o lucrare cu orizont enciclopedic, aşa cum este „Anti-Dühring" şi ierta aceste mici lipsuri, fiindcă pentru el esenţialul era să dovedească cum „în natură", se impun aceleaşi legi dialectice ale mişcării,

[1]) Cu prilejul comemorării a cincizeci de ani dela moartea lui Fr. Engels.

care domină în istorie, — legi la care parvin şi conştiinţa, gîndirea umană. Aceste legi dialectice fuseseră descoperite de Hegel, dar expuse într'o formă mistică. *Ele trebuiau dovedite ca legi ale materiei, iar nu ale conştiinţei.* Insă, subliniază Engels poziţia lui critică, legile dialectice nu trebuiau vărîte forţat în natură, ci trebuiau numai *„aflate"* acolo unde ele există. A inventa sau a crea legi dialectice ar fi însemnat întoarcerea la speculaţie metafizică prekantiană, nesocotirea experienţei şi a înfăţişării autentice a realităţii.

Engels era conştient de imensitatea proiectului teoretic de a dovedi în chip sistematic caracterul dialectic al tuturor fenomenelor naturii. De aceea în „Anti-Dühring" a trebuit să se mulţumească cu o „schiţă" a acestui program uriaş. (Studiile lui Engels au fost adunate postum şi constitue un volum de cca. 240 pag., intitulat „Dialectica naturii"). Din această „schiţă" reieşea însă limpede că *ştiinţele naturii, în faza lor de desvoltare modernă, desfiinţează toate acele „opoziţii diametrale", considerate ca inconciliabile şi insolubile, opoziţii care caracterizau vechea concepţie a naturii şi pe care Engels o numeşte „metafizică"*. Este „metafizică" după Marx şi Engels, acel tip de gîndire, care stabileşte pretutindeni linii fixe de demarcaţie între fenomene şi aspectele lor şi care nu poate vedea că adevărată şi reală nu este decît mişcarea, schimbarea. Orice opoziţie este numai momentană şi relativă; în natură există numai energie; în forme diferite există numai una şi aceeaşi energie sau materie.

Natura sau istoria se înfăţişează ca o serie nesfîrşită de relaţii, acţiuni şi reacţiuni, în veşnică prefacere. Ştiinţa a trebuit să înceapă prin studierea fenomenelor separate, prin descompunerea lor analitică. Prin aceasta s'au creat bazele ştiinţei moderne, dar în acelaşi timp a fost denaturată concepţia „naturală" a lumii, care oglindea schimbarea. *In loc să-şi dea seama că numai noţiunile sunt rigide, fixe, dar că fenomenele reale sunt în veşnică prefacere, omul de ştiinţă şi metafizicianul au conchis că realitatea însăşi trebue să fie şi ea rigidă şi fixă şi au negat caracterul dialectic al naturii, omului şi societăţii.* Simţul comun ne învaţă într'adevăr că un lucru nu poate, în acelaşi timp, să fie şi să nu fie. Dar bunul simţ, observă Engels, nu ne duce prea departe. Cînd vrea să devină metodă ştiinţifică, bunul simţ duce la o schematizare abstractă şi mărginită a devenirii naturii. Despre un animal putem spune că există sau nu. Dar biologia ne învaţă că în orice clipă organismul este şi nu este, fiindcă el nu există decît prin schimbul neîncetat pe care îl are organismul cu mediul. Se poate deci spune că el este şi nu este acelaşi, căci milioane de celule mor şi se nasc prin schimbul de materii dintre organism şi mediu. Gîndirea metafizică nu vrea să înţeleagă şi nu poate înţelege contradicţiile. Gîndirea

dialectică dimpotrivă cuprinde lucrurile în relaţiile, înlănţuirea, mişcarea, naşterea şi sfîrşitul lor. *Natura*, afirmă Engels, *este piatra de încercare a dialecticei. Imensele ilustrări pe care le oferă ştiinţele naturii dovedesc că natura procedează dialectic, iar nu metafizic.* Totuşi majoritatea savanţilor nu gîndesc dialectic, ci tradiţional, metafizic.

Vorbind despre Hegel, Engels arată că filosoful german a făcut încercarea genială de a descrie lumea ca un proces. Incercarea a dat greş, fiindcă şi spiritul lui Hagel şi ştiinţele epocei lui aveau limite care n'au putut fi depăşite decît prin evoluţia modernă a ştiinţelor şi, simultan, prin răsturnarea metodei dialectice idealiste, prin transformarea ei în metodă materialistă. Dar materialismul dialectic nu s'a mai ridicat „deasupra" ştiinţelor prin speculaţie fantastică, ci s'a constituit din chiar rezultatele ştiinţelor. In plus, marxismul a înţeles *istoria ca evoluţie*, şi *natura în istoria ei*.

Ce a determinat apariţia materialismului istoric, dialectic? Faptul că în veacul XIX au devenit evidente contradicţiile economice şi sociale ale regimului capitalist burghez. Vechea concepţie idealistă asupra istoriei a dat faliment în faţa acestor contradicţii care isbucneau în mişcări revoluţionare. Caracterul materialist al procesului istoric şi contradicţiile de clasă n'au mai putut fi tăgăduite, nici mascate. *Noua concepţie a materialismului istoric, a pornit dela studierea şi evidenţierea contradicţiilor* şi şi-a fixat drept temă explicarea lor ştiinţifică. Astfel s'a realizat istoria producţiei capitaliste şi s'a desvăluit sfîrşitul pe care şi-l naşte însuşi capitalismul. Socialismul, din utopic, a devenit ştiinţific, fiindcă în loc să se mărginească la plîngeri şi proteste sentimentale, a păşit la cunoaşterea rece şi obiectivă a tainei plusvalorii.

Polemica propriu zisă împotriva lui Dühring, începe după introducerea mai sus expusă, care defineşte esenţa gîndirii dialectice faţă de cea metafizică. In cursul desfăşurării problemelor, Dühring va fi dovedit ca tip speculativ metafizic. Ce înseamnă această denumire pentru un filosof? Mai întîiu, Dühring metafizicianul are ambiţia să construiască un sistem filosofic, cuprinzînd adevăruri absolute. Gîndirea dialectică însă, arată că nu există decît adevăruri relative, valabile pentru o epocă, dar insuficiente pentru veşnicie, fiindcă ştiinţele progresează continuu, iar orizontul intelectual al fiecărui individ şi al fiecărei epoci este limitat [1]).

A doua idee fixă a lui Dühring şi a metafizicienilor în general, este ideea că filosofia naturii, a societăţii, etc., filosofia ca ştiinţă supremă, este un edificiu de *principii for-*

[1]) Gîndirea tinde spre obiectivitate absolută, dar nici nu o poate realiza decît prin succesive şi relative momente.

-*male*. Filosoful, *în loc să caute principiile în fenomenele reale*, n'ar avea decît să le scoată din propriul lui cap. Ca să aibă valoare științifică, principiile trebue să fie rezultatul cercetărilor, ele trebue să fie *o concluzie, iar nu un punct de plecare*. Vieața, natura, societatea nu se potrivesc după principii stabilite dinainte, ci ideile noastre despre aceste fenomene trebue să concorde cu schimbările și contradicțiile pe care le observăm atunci cînd analizăm fenomenele. O altă curioasă părere a lui Dühring despre filosofie este concepția că adevărurile nu sunt produse ale gîndirii umane, ci că ideile ar *putea fi lipsite de o cauză, de o conștiință* care le gîndește. Materialismul dialectic restabilește faptul elementar că ideile sunt rezultatul activității unei conștiințe, care la rîndul ei este o formă de manifestare a naturii, un aspect ultim al evoluției materiei.

Cum își imaginează Dühring structura lumii? Dühring ne vorbește numai despre „unitatea" lumii, el nu vede nici varietatea, nici schimbarea, nici mișcarea. Lumea așa cum e concepută de Dühring seamănă cu neantul sau cel mult cu o planetă moartă, în care nu mai pulsează vieața cu diferențierile, contrastele și conflictele ei caracteristice. In ce privește felul cum își expune Dühring ideile lui despre principiile generale ale universului, Engels arată că Dühring nu s'a sfiit să-l plagieze pe Hegel, căruia în același timp îi aruncă insulte grosolane. Dühring folosește fără jenă ideile despre cantitate și calitate, causalitate și necesitate, copiind nesățios din „Logica" lui Hegel și avînd grija numai să schimbe unele denumiri. In speculațiile pe care le intitulează pompos „filosofia naturii", Dühring se încurcă în contradicții absurde, desvăluindu-și totodată poziția mistică și idealistă. Aceasta se întîmplă ca o consecință neașteptată a unor reflecții asupra infinitului. Dühring ajunge să conchidă că înlănțuirea nesfîrșită a cauzelor și efectelor din natură trebue să aibă un început, ceea ce sugerează direct ideea actului creației lumii de către o ființă. Engels arată de unde izvorăsc confuziile lui Dühring, lămurind că problema lumii ca nesfîrșită în timp și spațiu este cu totul altceva decît infinitul unei serii matematice infinite. Aceasta din urmă începe totdeauna cu o unitate. Dar procedeul nu poate fi strămutat și aplicat în problema spațiului infinit și a timpului infinit, căci ar însemna să stabilim un punct din care începe spațiul sau un moment din care începe să curgă timpul. Inseamnă să presupunem tocmai ceea ce trebue să dovedim. Seriile matematice, pozitive sau negative, trebue să înceapă cu o unitate, altfel nu se poate calcula cu aceste serii. „Dar necesitatea mentală a matematicianului e cu totul departe de a fi o lege a lumii reale". Engels arată că infinitul cuprinde în sine o contradicție: infinitatea lumii reale cuprinde o serie

de cantități finite. Contrazicerea este dată, este esențială lumii așa cum este. Cine vrea să suprime această contradicție, — tinde să suprime lumea reală și să o înlocuiască prin alta imaginară.

O altă idee curioasă a lui Dühring, care trezește verva polemică a autorului, este afirmația că, înainte de a începe să existe în timp, ca natura în devenire și prefacere, lumea ar fi existat într'o stare de *„identitate cu sine însuși"*, o stare de repaos, nemișcare și nediferențiere. Dar prin ce minune a trecut lumea din starea de repaos la mișcare, dela o stare de identitate la seria nesfîrșită a varietății prefacerilor? Postulînd ideea absurdă a stării originare identice, Dühring deschide drum teismului și creaționismului. Căci meritul transformării ființei în repaos într'o lume vie, îi revine în cele din urmă divinității. La aceasta ajunge hiperraționalistul Dühring, care se voia și născocitor al unui sistem socialist științific.

Față de teoria fantastică a stării identice originare, Engels restabilește simplu datele elementare ale fizicei.

Nu există decît materie în mișcare, mișcarea este modul de existență al materiei. Niciodată n'a existat și nu va exista materie fără mișcare, fie că aceasta se înfățișează ca mișcare mecanică cerească sau mișcare moleculară (căldură), curent electric sau magnetic. Orice stare de repaos sau echilibru este relativă unei forme anumite de mișcare. Mișcarea nu poate fi nici distrusă, nici creată, ci doar transmisă. In ce privește mecanica ordinară, Dühring nu poate înțelege faptul că mișcarea poate fi exprimată prin contrariul ei, repaosul. O greutate care se află suspendată la o anumită înălțime poate oricînd declanșa travaliu mecanic. Repaosul corpului suspendat reprezintă deci mișcare, se poate exprima sau manifesta prin mișcare. *Nimic mai firesc pentru gîndirea dialectică, nimic mai absurd pentru gîndirea metafizică. Gîndirea dialectică găsește firești contradicțiile, fiindcă ele sunt reale. Dühring nu le poate accepta, fiindcă vrea ca realitatea să se potrivească după schemele gîndirii metafizice.* Dühring creează în mod arbitrar o prăpastie inexistentă, o opoziție rigidă între „repaos" și „mișcare", și apoi se miră că nu găsește o punte de trecere între static și dinamic. El își crează pseudoprobleme, care nu pot fi deslegate, tocmai fiindcă sunt pseudoprobleme.

După ce „isprăvește" cu astronomia și natura anorganică, Dühring atacă problema vieții, a naturii organice. Engels îl urmărește pe toate terenurile și desvălue necruțător ignoranța pretențioasă, confuziile logice și concluziile strigător de absurde ale concepției metafizice. In biologie, Dühring nu are de spus prea multe lucruri pozitive. El găsește mai comod să atace darwinismul, născocindu-i vini imaginare și

ignorînd voit meritele epocale ale teoriei evoluționiste. Dühring se leagă de faptul că teoria selecției naturale a fost luată dela Malthus. Engels observă că Darwin nu a aplicat forțat o teorie împrumutată, ci a *aflat* în natură un fenomen analog celui descris de Malthus. In schimb, Dühring care aruncă epitete grele tuturor celor care nu judecă în felul lui, vorbește despre o „voință și subtilitate a naturii", introducînd astfel finalismul vulgar în biologie. In cele din urmă, Dühring sfîrșește prin a se împăca și cu ideea evoluționistă și cu teoria darwinistă a selecției naturale, dar cu o singură condiție: în loc să vorbim despre evoluție — ceea ce ar „depăși" prudența științifică, să spunem „compoziție"... Nu se știe de ce, lui Dühring noțiunea „compoziție" îi apărea mai științifică decît cea de „evoluție". Și dacă se schimbau epitetele, exigentul Dühring se declara satisfăcut... Pentrucă în domeniul biologiei, mai mult decît în celelalte, Dühring dovedise o ignoranță crasă, Engels face o scurtă expunere a cunoștințelor biologice din acea vreme, care firește au fost depășite în ultimele decenii. Important este faptul că fenomenul vieții i se prezintă lui Engels ca „mod de existență al corpurilor albuminoide". Vieața este deci o anumită înfățișare a materiei și nimic altceva. Oriunde întîlnim vieață, ea este legată de corpuri albuminoide. Engels are grijă să adauge că această definiție a vieții nu cuprinde toate fenomenele vitale, dar că ea este *temeiul* înțelegerii vieții. Astfel integrează Engels fenomenul vital ca o ilustrare în plus a materialismului dialectic.

Poziția aceasta, singura justă în biologie, a fost justificată și adîncită prin cercetările și teoriile biologiei din ultima jumătate de veac. Chiar dacă biologii nu s'au interesat întru cît descoperirile lor ilustrează și confirmă materialismul dialectic, evoluția biologiei moderne se află pe linia materialismului dialectic împotriva tuturor teoriilor finaliste sau mecaniciste.

Engels sublinia *definiția dialectică a fenomenului vieții* față de natura anorganică în chipul următor: în timp ce corpurile neînsuflețite se descompun prin faptul combinării cu diverse elemente luate din mediul înconjurător, corpurile organice continuă să existe *tocmai* prin faptul schimburilor cu mediul. Vieața, — mai precis: organismul, este caracterizat prin faptul că în acelaș timp este și nu este: nutriția și eliminarea substanțelor, care se petrec în el însuși, fac ca organismul să fie și să nu fie același.

Una din trăsăturile și ambițiile gîndirii metafizice este *credința în adevărurile definitive, absolute, veșnice*. Dühring revine asupra acestei teme, în acea parte a sistemului lui filosofic, închinată problemelor morale. Engels desvălue mai întîiu non-sensul concepției despre adevărurile absolute, *în lumina evoluției istorice a științelor*. Dühring vorbise naiv și pretențios despre „suveranitatea gîndirii". Dar ce poate să însemne această afirmație? Gîndirea este să zicem „suverană", prin tendințele și vocația ei de a domina natura, dar în realitate ea se realizează printr'o serie de trepte relative și prin corectări succesive ale erorilor. Progresul este *principial* infinit, dar *în realitate* gîndirea fiecărui individ și a fiecărei epoci științifice se dovedește *limitată*. Adevărurile elementare, de bază, ale științelor sunt impresionat de puține față de imensitatea problemelor încă nerezolvate sau numai parțial rezolvate. Științele, cu cît tratează fenomene mai complicate, cu atît înaintează mai greu și sunt mai expuse erorilor. Dacă matematicile și celelalte științe exacte sunt mai favorizate, nu este același lucru în biologie sau științele istorice și sociale. In biologie, istorie, sociologie, multiplicitatea relațiilor dela cauză la efect crește atît de mult, încît fiecare chestiune trebue descompusă, pentru a fi studiată bucată cu bucată. Științele moderne ale naturii sunt încă pline de ipoteze și descoperirile mari determină, la două-trei decenii, revizuiri totale ale teoriilor și concluziilor. Cît privește științele istorice și morale, tocmai în aceste științe setea de adevăruri veșnice nu poate fi satisfăcută decît cu adevăruri banale, cu adevărate platitudini: „Napoleon a murit la 5 Mai 1821" sau „oamenii nu pot trăi fără să muncească". Insă tocmai în domeniul istoriei și moralei mișună profeții care vor să mătura toate valorile „relative", spuse înaintea lor, pentru a instaura tablele valorilor și adevărurilor morale „veșnice". In științele naturii, adevărul de pînă azi devine eroare, prin faptul unei noui descoperiri. Insă și adevărul și eroarea trebue înțelese dialectic: Adevărul era adevăr relativ și de aceea nici nu devine eroare absolută prin faptul nouei descoperiri, ci o eroare relativă dialectic depășită. In morală, adevărurile — (noi spunem azi: „valorile") au variat după loc și timp. Singurul criteriu de orientare în haosul credințelor despre bine și rău, îl constitue ideea moralei de clasă. Astăzi, spune Engels, există simultan o morală feudală, una burgheză și morala proletariatului. Aceasta este și morala viitorului pentrucă ea se bizue pe desfășurarea evoluției economice. Ideile morale ale oamenilor sunt legate de condițiile materiale pe care se bizue situația lor de clasă. In momentul cînd nu va mai exista proprietate privată, interdicția: „să nu furi!", va deveni absurdă. Engels respinge hotărît ideea unei morale absolute, cuprinzînd legi morale veșnice, deasupra istoriei. Pînă acum cel puțin, fenomenul acesta n'a existat. O morală deasupra claselor va deveni o realitate numai într'o societate care va depăși și va uita conflictul de clasă.

Reluînd critica moralei pe care o oferea Dühring ca su-

pliment al sistemului lui filosofic, Engels are din nou prilejul să desvălue viciile metodei de gîndire metafizice. Cum fundează, pe ce elemente sau principii își ridică Dühring „sistemul" lui moral? Și ce poate de pildă să ne spună concret despre principiul egalității? Dühring, în loc să pornească dela analiza concretă a situațiilor istorice, a raporturilor juridice și sociale pe care le trăiesc oamenii, în loc să pornească deci dela realități, pornește dela o *ficțiune*. El imaginează un raport social fictiv între „doi oameni" și acești doi oameni reprezintă pentru el societatea. După aceea Dühring decretează că acești doi oameni (el spune „două voințe umane") *trebue* să fie egali. Prin acest fel axiomatic de a trata problemele istorice, Dühring denatura faptele cele mai elementare, căci oamenii nu s'au aflat niciodată în astfel de raporturi sociale „în doi" și oriunde există societate există inegalitate între indivizi, fie chiar numai aceea care izvorăște din deosebirile fizice și psihice. „Doi oameni egali" înseamnă doi oameni fictivi, scoși din complexul real al vieții, doi oameni la care au fost eliminate toate raporturile economice, politice, culturale, etc. Cu aceste scheme operează Dühring și încearcă să demonstreze teorema egalității absolute. Dar curînd este silit să dea el însuși la iveală o serie de inegalități sau deosebiri care există între oameni. Dühring mărturisește că unii oameni sunt deștepți, alții proști, unii buni, alții răi. In chip necesar, astfel de deosebiri calitative ajung să determine o inegalitate care poate merge pînă la aservirea unora de către ceilalți. Dühring își dărîmă singur teoria axiomatică a egalității absolute și desvălue încă odată viciile metodei metafizice. *Viciul fundamental evident al acestui fel de gîndire este abstractizarea, anularea sau violarea tuturor raporturilor reale, concrete, în care se află prins un fenomen. In loc să pornească dela realitate, ideologul metafizic pornește dela idee, dela un concept fix, după care vrea să muleze realitatea și din care deduce arbitrar, raționalist și schematic întreaga teorie speculativă.*

Pentru a da o probă pozitivă asupra chipului în care trebue tratată o problemă, Engels face o analiză materialist-dialectică a evoluției egalității. El amintește că în antichitate nu exista egalitate de drepturi decît între membrii aceleiași comunități, ai ginței de exemplu. In statul roman, de abia în epoca decadenței încep să se șteargă deosebirile juridice dintre cetățeni. In perioada creștinismului, egalitatea bunurilor a fost trecătoare, deoarece au apărut curînd deosebirile dintre laici și preoți. In evul mediu se naște, iar în epoca modernă se afirmă din ce în ce mai puternic, clasa menită să reprezinte revendicarea egalității. Societatea devine burgheză, în timp ce cadrul juridic rămîne feudal. Deoarece comerțul pe scară întinsă cerea libertatea și egalitatea

celor care îl practicau, iar pe de altă parte apariția manufacturii presupunea liberarea muncitorului de lanțurile corporative, libertatea a devenit dezideratul revoluționar al burgheziei. Insă nu a fost prezentată numai ca interes de clasă al burgheziei industriale și comerciale, ci a fost prezentată idealizat ca „drept al omului", deși masa țăranilor continua să muncească gratuit pentru senior, cea mai mare parte din timpul lor. Fiindcă burghezia revendică egalitatea, proletariatul caare ca egalitatea aceasta să se transforme în fapt, să devină egalitate economică și socială. In concluzie, ideea de egalitate este produsul unei îndelungate evoluții economice și sociale, iar nu un adevăr veșnic, cum decreta Dühring.

In ce privește cunoștințele și ambițiile lui Dühring în materie de drept, ele nu depășeau orizontul mărginit al dreptului prusac, care purta încă pecetea feudală. Ajungînd la problema tradițională a libertății morale, Dühring dă două definiții, dintre care una strălucește prin confuzie, iar cealaltă este o banalizare a faimoasei definiții hegeliene: Libertatea este înțelegerea necesității. Libertatea, comentează Engels, constă în dominarea noastră înșine și a lumii externe, dominare fundată pe cunoașterea legilor necesare ale naturii. Ea este deci un produs al evoluției istorice. Engels subînțelege că evoluția cunoașterii, care depinde la rîndul ei de invențiile necesare desvoltării mijloacelor de producție, are drept consecință realizarea progresivă a libertății. Libertatea se sprijină pe cunoaștere, este condiționată de dominarea tehnică a naturii.

Era firesc ca Dühring, care ignora importanța factorului istoric în explicarea tuturor problemelor și adevărurilor veșnice, era firesc să disprețuiască istoria. Ea îi provoca desgust, apărîndu-i ca „istorie a erorilor, a ignoranței și a violenței". Un alt motiv, era acela că odată și odată, peste mii și zeci de mii de ani, perioada istorică actuală va apare oamenilor atît de neînsemnată, încît... și nouă, care trăim acum, trebue să ne apară la fel... La argumentul acesta irezistibil, ca și la multe altele, de același gen, Engels era scutit să mai dea vreo replică. Mai ales că Dühring, pentru a-și încununa sistemul filosofic, încheia cu precepte de înțelepciune practică, adevărate pilule de pedanterie și filistinism, cam de calibrul următor: „Mijloacele de a ține treaz interesul total pentru vieață consistă în a face așa ca gusturile particulare și pentru a spune astfel, elementare din care se compune acest interes total să se desvolte și să se succeadă la intervale naturale". Dühring interzice numai fumatul și alcoolul, încolo admite orice mijloc pentru stimularea „interesului total

pentru vieață". Ceea ce nu-l împiedecă să celebreze în „Cursul de economie politică", virtuțile rachiului...

Axa ideologică din „Anti-Dühring" este o confruntare stringentă polemică între gîndirea materialist dialectică și speculația metafizică. Pînă la capitolul XII, polemica aceasta se desfășura pe toate laturile. In capitolul XII, care poartă titlul „Dialectica", este pusă fățiș și hotărît *problema sensului dialecticei.* Ce crede Dühring sau ce a înțeles Dühring din dialectica lui Marx și din cea a lui Hegel? In cursul lucrărilor lui, Dühring presărase invective și judecăți arhisumare asupra metodei „confuze", cum numea el dialectica lui Hegel și Marx. Mai întîi, Engels observă, că Dühring n'a fost în stare să distingă prin ce se deosebește dialectica idealistă hegeliană de cea materialistă. Să vedem deci ce afirmă Dühring despre gîndirea dialectică în general. Firește, Dühring nu s'a crezut dator să consacre acestei probleme decît vreo două pagini, fiindcă propriile elucubrații nu trebuiau să sufere nicio condensare. In aceste sumare pasagii, Dühring afirmă că dialectica are de aface cu „misterele logicei". Contradicția, pe care o evidențiază gîndirea dialectică, este o „absurditate" și este un principiu pe care Hegel și Marx l-au împrumutat din „teologie și mistică". Lui Dühring îi fuge prin minte faimoasa vorbă a lui Tertullian, care voind să arate că credința trebue să fie deasupra rațiunii, exclamase: „Credo quio absurdum est!". Este evidentă și pentru un licean, lipsa de orice legătură dintre motivul mistic al lui Tertullian și punctul de plecare filosofic al lui Hegel și Marx. Gîndirea dialectică nu cere să „credem" nimic, fiindcă ea este viziunea care cere numai rațiunii să nu rămînă la bunul simț. Aceasta este util în vieața zilnică, dar ridicul și neputincios în știință și gîndire. *Gîndirea sau metoda dialectică cere într'adevăr să evidențiem contradicțiile realității, dar nu pentrucă sunt absurde, ci pentrucă sunt reale.* Indată ce vrem să înțelegem fenomenele cele mai simple, ca mișcarea, ne izbim de caracterul lor contradictoriu, dialectic. Acolo unde bunul simț dă îndărăt, gîndirea trebue să meargă înainte. Pentru bunul simț un lucru nu poate să fie și să nu fie în acelaşi loc în spațiu. Și totuși mișcarea este această „contradicție vie", cum o definea Hegel. Dreapta e dreaptă și curba e curbă; și totuși prin calculul diferențial se consideră în unele împrejurări dreapta și curba ca identice.

Cînd considerăm lucrurile și fenomenele în stare de repaos, ele nu prezintă nicio contradicție. Proprietățile lor se lasă numărate și descrise. Dar cînd le considerăm în mișcare și în acțiunile lor unele asupra altora, contradicțiile răsar la orice pas. Gîndirea metafizică amețește în fața acestui spectacol și de aceea țipă și protestează, afirmînd că toate aceste contradicții nu sunt reale, ci absurde. In mecanică sau biologie, în psihologie, morală sau sociologie, în matematici sau teoria gîndirii, alternativa este limpede: *dacă rațiunea vrea să cunoască, trebue să oglindească realitatea, iar nu să o deformeze schematic și metafizic, apelînd cu lașitate la bunul simț. Cine vrea să cunoască, trebue să se lepede de prejudecata „contradicției".*

Poziția și justificarea gîndirii dialectice este simplă și luminoasă. Cînd dialectica trece la aplicarea concretă, ea cere nu numai un efort celui care lucrează cu această metodă, dar cere și un efort specific celui care vrea să urmărească și să cuprindă mișcările gîndirii dialectice. Dühring se împotmolise în pasagiile mai grele ale „Capitalului" și de aceea îi reproșa lui Marx „arabescurile de idei" și „întortocherile dialecticei". După el, dialectica lui Marx se reduce la o „prejudecată filosofică bine cunoscută, după care trebue căutate toate într'unul și unul în toate". „După Marx", afirmă Dühring, „în cele din urmă toate sunt una". Cu astfel de fraze voia Dühring să ruineze metoda dialectică marxistă, care lucrează continuu analitic reliefînd, — împotriva afirmației lui Dühring, caracterul particular și concret al fiecărui fapt, al fiecărui aspect sau moment al realității. Vrînd să bagatelizeze metoda dialectică, Dühring consideră o prejudecată filosofică principiul ei, de a căuta diversitatea în mișcare a tuturor aspectelor unui fenomen și efortul ultim de a regăsi unitatea de ansamblu a momentelor dialectice. Cît despre faimoasa lege dialectică a cantității și calității, pe care au folosit-o adînc și iscusit Hegel și Marx, Dühring îi aruncă epitetul „ideea hegelină nouroasă și confuză". Pentru a convinge cetitorul cît de „absurdă" este această lege dialectică, Dühring dă drept pildă explicația marxistă a formării capitalului, avînd bineînțeles grija să deformeze complet expunerea lui Marx. Marx arătase că nu orice sumă de bani se transformă în capital, căci transformarea în capital presupune (în posesia unui individ) o sumă determinată de bani sau valori de schimb. Capitalistul înainte de a cumpăra puterea de muncă producătoare a plusvalorii, trebue să posede o sumă de bani pe care să o poată învesti în unelte de muncă, materii prime, etc. In fiece epocă a evoluției economice și în fiece branșă această sumă minimă variază. Transformarea banilor în capital depinde deci de o anumită cantitate. Prin aceasta, spune Marx, se verifică legea lui Hegel. Adică: prin fapte constatate empiric și istoric se verifică legea lui Hegel. Dühring răstoarnă complet sensul acesta critic, științific al explicației lui Marx, punîndu-l pe Marx să spună: „pentrucă Hegel a arătat cum cantitatea se

transformă în calitate", *de aceea* o sumă de bani, în anumite condiții, se transformă în capital.

Legea dialectică a cantității și calității poate fi de altfel verificată în diverse domenii. Apa, sub o presiune atmosferică normală, la 0°, trece dela starea lichidă la cea solidă și la temperatura de 100°, dela starea lichidă la cea gazoasă. Simpla schimbare cantitativă a temperaturii determină schimbarea calitativă, starea de agregație, a apei.

Cooperarea unui număr de oameni in producție, este o fază nouă în producție. Deosebirea dintre manufactură și atelier este cantitativă, este deosebirea dintre numărul de oameni care muncesc, dar înseamnă simultan o nouă fază calitativă în evoluția modului de producție.

In seriile omoloage ale combinațiilor carbonului

$$CH_2 \quad C_2H_4 \quad C_3H_6O_2 \quad C_4H_8O_2$$

avem o serie de corpuri calitativ diverse, formate prin simpla schimbare cantitativă a elementelor, schimbare care se face intr'un raport constant. De altfel în întreaga chimie domină această lege a transformării cantității în calitate, ceea ce înseamnă că legea lui Hegel nu-i deloc „cețoasă și confuză", ci foarte clară și palpabilă.

O altă clarificare necesară era aceea asupra sensului pe care îl dă Marx legii dialectice a „negării negației". Dühring, care vroia să-l scoată pe Marx dialectician speculativ, care violentează faptele după idei abstracte, susținea următoarele: Marx ar fi pretins, că în baza legii dialectice a „negării negației", capitalismul care a negat (care a expropriat) proprietatea individuală a țăranilor, etc., va fi la rîndul lui negat, adică desființat și înlocuit prin faza ultimă, prin sinteza dintre proprietate individuală și cea colectivă, prin societatea socialistă. Interpretarea aceasta falsă, răsturna, ca mai sus, sensul critic al concepției lui Marx, care *după ce studiase empiric* istoria proprietății și tendințele regimului capitalist, afirmase că fenomenul are înfățișarea dialectică a negării negației. Marx pornise ca totdeauna dela experiență, dela inducție și apoi recunoscuse caracterul dialectic al fenomenului proprietății în evoluția lui. Dühring creia un Marx fictiv, asupra căruia se năpustea triumfător, fără să vadă că se războia cu o păpușă fabricată de el însuși.

Maestru în citate false sau falsificate, Dühring era lipsit de probitatea elementară cerută unei polemici științifice. Probitatea aceasta o suplea prin fraseologie megalomanică asupra propriilor virtuți intelectuale și invective abundente servite adversarilor. Marx arătase în amănunt următoarele fapte istorice: industria de odinioară, prin propria ei evoluție și-a creiat condițiile propriei desființări, adică exproprierea

micilor proprietari. (La un moment dat mica industrie, bazată pe proprietatea individuală a mijloacelor de producție, a născut forma socială de producție (cooperația) care a „negat" cu timpul mica industrie). Capitalismul, prin concentrarea capitalurilor, desvoltă la maximum exploatarea tehnică a solului și mijloacelor de producție. Acestea ajung să nu mai poată fi utilizate decît în comun, prin muncă socială combinată. Cadrul formelor juridice ale proprietății individuale burgheze devine prea îngust față de faza socială a evoluției forțelor de producție. Capitalul devine o cătușă a modului de producție, de aceea ajunge să fie „negat", adică desființat. „Negarea capitalului sau a negației" nu se întîmplă deloc *fiindcă așa sună legea dialectică a negării negației*, ci legea aceasta dialectică o cetim à posteriori, *după* reconstituirea migăloasă a desvoltării istorice concrete a mijloacelor de producție. Societatea viitoare nu o proclamă Marx în baza unei legi abstracte, cum voia să sugereze Dühring, *ci ca rezultat al unei evoluții reale economice și sociale.* Prin critica pe care a încercat-o asupra metodei dialectice, Dühring a dovedit că n'a înțeles nimic din caracterul ei *critic* și *practic*. Dühring căuta origina dialecticei la teologii mistici. Ca să evidențieze caracterul tendențios al afirmațiilor lui, care voia să prezinte dialectica într'un context idealist compromițător, Engels dă o ilustrare cît se poate de simplă și practică, banală chiar, a acestei pretins misterioase „negări a negației". Orice grăunte de grîu de pildă, cînd cade pe pămînt și întrunește condițiile prielnice germinației, se neagă, adică se transformă în plantă, care la rîndul ei produce alte grăunțe, este deci, la rîndul ei, negată. Cînd fluturii ies din ouă se poate descrie procesul ca o negare a ouălor. Cînd ei mor, după ce au produs la rîndul lor alte ouă, avem o negare a negației. Negarea negației este deci un fenomen real, material, evident. Simultan este o lege generală care ne ajută să înțelegem fenomenele cele mai diverse în geologie, economie politică, biologie sau istoria filosofiei. Bineînțeles, negarea negației nu este o formulă magică. Ea nu ne poate scuti de cercetarea analitică, de studierea migăloasă a tuturor aaspectelor și momentelor evoluției plantei. N'am explicat nimic dacă declarăm că evoluția grăunțelui de grîu sau transformarea proprietății, sunt „negări ale negației". Legea negării negației este o lege *generală* a desvoltării în natură, gîndire, istorie, care ne îngădue să înțelegem caracteristica *generală* a fenomenelor, *dar nu înlocuește cîtuși de puțin descrierea și analiza fiecărui fenomen și fapt în parte.*

Apoi: negarea negației n'are deloc sensul simplist, mărginit, pe care i-l atribue metafizicienii ca Dühring. Aceștia se întreabă: dacă neg afirmația „adolescentul este omul în formație" avem negația „adolescentul nu este omul în formație".

Şi dacă neg iarăşi această negare şi spun „totuşi adolescentul este omul în formaţie", cu ce am progresat faţă de prima afirmaţie? Nu ne învîrtim în cerc vicios? Negarea negaţiei n'are acest sens simplist formal. Cînd urmărim evoluţia unui grăunte de grîu, observăm felul specific real în care se petrece negarea şi ajungem să constatăm că negările succesive duc la un rezultat care este ceva nou, fie în sens cantitativ, fie în sens calitativ, fie că dintr'o sămînţă avem 20—30 seminţe, fie că forma ultimă a proprietăţii cuprinde posesia individuală a produselor, bazată pe posesia în comun a mijloacelor de producţie. Negările succesive ale proprietăţii colective primitive şi ale proprietăţii individuale au realizat o *depăşire*, nu numai o negare sterilă, a ambelor momente sau forme. Materialismul antic era o gîndire prea primitivă: ea a fost negată de idealism, care la rîndul lui a fost depăşit de materialismul dialectic, capabil să cuprindă şi să depăşească limitele istorice ale ambelor concepţii.

La cincizeci de ani după moartea lui Engels, materialismul dialectic de abia se vesteşte ca filosofia erei noui, ca o filosofie epocală în devenire şi realizare. Prin caracterul lui critic, pe care l-au subliniat insistent Marx şi Engles, prin substratul lui practic de continuă verificare şi nutrire a teoriei prin experienţă, materialismul dialectic şi istoric a reuşit să învingă toate concepţiile filosofice adverse. Faţă de caracterul totalitar, experimental şi critic al materialismului dialectic, concepţiile filosofice din ultimele decenii s'au dovedit ilustrări variate, mai mult sau mai puţin sterpe, ale gîndirii metafizice care ignoră sau schematizează, izolează şi denaturează realitatea. Aceasta nu-i decît desfăşurarea mişcărilor şi antinomiilor material condiţionate şi care nu se lasă prinse şi oglindite decît prin metoda materialist-dialectică. Materialismul dialectic a rezistat timpului şi a depăşit toate poziţiile unilaterale şi toate erorile idealiste şi logiciste, pentrucă a aflat cheia fermecată a gîndirii autentice: supunerea critică, cufundarea necondiţionată a gîndirii subiective în fluviul mişcării materiei obiective, creiarea teoriei celei mai viguroase prin contactul anteic cu solul experienţei sau practicei.

C. IONESCU-GULIAN

HENRI BARBUSSE

PATRIOT FRANCEZ ŞI PRIETEN AL U.R.S.S.

„Au existat îndrăzneţi magnifici, au existat purtători de adevăr. Oameni care în desordinea mondială au încercat să facă o orînduire limpede" — afirmă Barbusse în cartea sa *„Limpezime"*. Un astfel de purtător de adevăr a fost şi Henri Barbusse. In cele mai grele împrejurări, din adîncul tranşeelor Franţei, în timpul primului războiu mondial s'a ridicat vocea sa puternică, gravă şi a arătat poporului Franţei şi apoi popoarelor lumii adevărul, dreptatea. — *„In ardoarea mea, în nevoia mea şi din fundul prăpastiei mele am preferat aceste cuvinte, sonor în mijlocul tăcerii"*, — spune un personaj dintr'o carte a lui, dar aceasta este valabil pentru Barbusse însuşi. *„Focul"* este mai mult decît un roman, este mai mult decît un mesaj adresat omenirii, este expresia momentului cînd simplul soldat din tranşeile războiului trecut mondial a devenit conştient de poziţia sa în marea învolburare a lumii şi de sarcinile care-i stau în faţă. „Focul" este formularea plină de adîncime omenească şi superioară ca valoare artistică, a procesului de clarificare şi de ridicare la conştiinţă a milioane de oameni. Cînd Barbusse spune: *„Adevărul e mai frumos ca visul"*, Barbusse are dreptate. Şi cartea lui atît de reală, înspăimîntător de reală uneori, este, ca valoare artistică şi ca importanţă umană, înaintea tuturor operelor caracterizate prin liberul joc al fanteziei şi prin asociaţia sonoră şi muzicală a cuvintelor.

De aceea şi înrîurirea ei a fost uriaşă. Şi Barbusse a fost într'adevăr un inginer al sufletului omenesc, un făuritor de conştiinţe, un creator de noi făgaşe în omenire.

Patriotismul lui Barbusse s'a exprimat în aceeaşi măsură practic şi principial. Polemizînd cu negustorii de idealuri ieftine, cu şarlatanii ce încercau să amăgească poporul francez pentru a confunda patriotismul veritabil cu naţionalismul şovin, Barbusse scria:

„Rămîne o legătură adîncă şi dulce, o tandră şi emoţionantă atracţie pentru farmecul unei limbi (nu e nimic, pe

lume, decît limbile cari pot fi străine) o Preferință personală și delicată pentru anumite forme de peisaj, de monumente și de spirit".

Pentru Barbusse patriotismul nu este numai o legătură adîncă și dulce, o tandră și emoționantă atracție, pentru farmecul unei limbi, pentru farmecul unor peisaje specifice, ci este legătura indestructibilă cu o întreagă tradiție eroică de luptă pentru libertate, democrație, progres, este marea revoluție burgheză din Franța, sunt cuceririle oamenilor de știință, a marilor navigatori, creațiile poeților, ale moraliștilor, ale filosofilor. Pentru Barbusse, Franța este întruchipată în primul rînd în poporul francez, în poporul marilor revoluții din secolul al XIX-lea, în partizanii îndrăsneți ai lui Danton, Robespiere, Baboeuf, în mărețul proletariat parizian, făuritorul Comunei, este întruchipat în eroii muncii, științei și literaturii.

El consideră ca patrie *„și binefacerile trecutului: strălucirea revoluției franceze, darurile nemăsurate ale navigatorilor care au adus lumii vechi, lumi noi și miraculoasa excepție a descoperirilor științifice..."* Toate acestea se integrează concepției sale despre patrie.. Dar patria lui nu poate fi separată de alte patrii. Toate patriile, toate țările lumii trebue să se înfrățească și fiecare să contribue cu elementele ei specifice în marea orchestră mondială a păcii, a muncii și a culturii. Și Barbusse, care spunea că adevărul e mai frumos decît visul, arată care este numele adevărat al adevărului, *„omenirea e numele viu al adevărului"*. *„Fiecare patrie va fi o forță morală și nu una brutală și în timp ce toate forțele brutale se lovesc între ele, toate forțele morale se armonizează măreț"*.

Barbusse concepe patria integrată în umanitate. El este legat prin toate fibrele lui cu Franța, cu poporul francez și adîncirea propriului său patriotism îl duce la dragostea și apărarea patrioților din întreaga lume care se ridică în lupta împotriva reacțiunii, a terorii, a fascismului. Și vocea lui puternică s'a ridicat ori de cîte ori în vreo parte a lumii călăii popoarelor își desfășurau sinistra activitate. Și cartea sa „Călăii" ne stă mărturie...

Barbusse s'a interesat îndeaproape și de țara noastră și de țările vecine nouă. Și protestul lui hotărît a luat o formă organizată atunci cînd guvernele reacționare ale partidelor istorice din Romînia schingiuiau, masacrau, asasinau în masă pe luptătorii pentru progres și o democrație reală.

Dragostea lui pentru Franța nu era întrecută decît de dragostea Franței pentru el. Simpla apariție a lui la o întrunire populară, într'un loc public, pe stradă, ducea la o manifestare caldă de simpatie din partea poporului francez pentru înțeleptul și atît de talentatul său îndrumător.

Ura sa împotriva militarismului german, împotriva fascismului era profundă și înverșunată. Barbusse a fost acela care a ridicat din primul moment steagul luptei antifasciste. Inițiator al organizării pe plan mondial al acestei lupte, Barbusse spunea: *„Militarismul german este odios și trebue să dispară. Cisma iunkerilor, a kronprințului, a kaizerului, curțile lor de intelectuali și de oameni de afaceri veroși, pan-germanismul care vrea să vopsească Europa în negru și roșu și servilismul quasi-animalic al poporului german fac ca Germania să fie fortăreața cea mai puternică a militarismului. Da, întreaga lume este de acord cu aceasta"*. Atrăgînd atențiunea întregei lumi civilizate asupra pericolului militarismului german și apoi a hitlerismului și fascismului, Barbusse semnala că militarismul există în realitate și în alte țări mai mult sau mai puțin ipocrit și inconștient, dar gata de a lua totul, dacă o poate face. El a arătat pe nume tuturor popoarelor lumii cine este dușmanul intern: fascismul. Impreună cu Romain Rolland, cu alți mari scriitori, artiști, creatori în toate domeniile el redactează un apel înflăcărat către popoarele lumii și chemarea lor dă roade curînd. In sala Pleyel, la Paris se ține Congresul mondial împotriva fascismului. In cuvîntarea sa el îndeamnă la unitate, în primul rînd mișcarea muncitorească, apoi mișcarea democratică progresistă, el cheamă la unire toate popoarele pentru a bara drumul spre putere al fascismului în noi țări. Președinte al acestui congres, Henri Barbusse este un mare organizator și mobilizator. Membru al Comitetului Central al Partidului Comunist francez, el a fost unul din membrii fondatori ai partidului de avantgardă al proletariatului francez. Clarviziunea lui Barbusse, puterea lui de a pătrunde în negurile viitorului l-a făcut să scrie că dacă se va ajunge la războiu, războiul acesta va fi o luptă pe viează și pe moarte între forțele progresului al căror principal stîlp va fi Uniunea Sovietică și între forțele reacțiunii și ale întunerecului. In victoria forțelor progresiste, Barbusse vedea în același timp și victoria culturii, a umanismului. A luptat cu eroism pînă în ultima clipă a vieții sale pentru cauza măreață a libertății popoarelor. Și cu cît organismul lui trupesc era mai șubred, cu atît se înălța mai mult voința de a înfrînge greutățile fizice, de a domina prin spirit trupul. Și cînd pana lui a încheiat ultimul rînd din ultima sa carte, rezistența fizică se sfîrșise și Barbusse muri.

Patriotismul lui Barbusse s'a împletit indisolubil cu lupta pentru apărarea, popularizarea și întărirea marii patrii a celor ce muncesc, Uniunea Sovietică. Tocmai pentrucă a fost un bun patriot francez, a fost prietenul pînă în ultima clipă a Uniunii Sovietice. Cărțile sale despre Rusia și îndeosebi ace-

lea despre Stalin au contribuit enorm pentru ca marea țară a socialismului bastion al culturii celei mai înalte să fie cunoscute de pături din ce în ce mai largi.

Incă în 1928, într'o carte despre Georgia, Barbusse scria: *„că în 1927 se putea face o constatare grandioasă. In șase ani economia U. R. S. S. s'a reconstruit. Nivelul producției atinsese, în acel an — 1927 — depășise, nivelul dinainte de războiu. Creșterea materială a U. R. S. S. se continuă într'un ritm care cîștigă cea mai rapidă cursă... Pe majestuosul rezultat economic concret s'a grefat o desvoltare culturală enormă"*.

El a văzut în Uniunea Societică zorile vieții noi, zorile omenirii eliberate. El a văzut în Uniunea Sovietică prima înfăptuire a unei societăți în care a dispărut exploatarea omului de către om, în care demnitatea umană este respectată și poate înflori în libertate. *„Voi, cetățeni sovietici, voi oameni cinstiți, plin de elan, voi care ați orchestrat strigătul uriaș al vieții, voi care v'ați făcut, voi înși-vă și voi singuri, o țară nouă pe a șasea parte a globului pămîntesc... voi sunteți un mare popor, veți fi cel mai mare"*.

„Dacă războiul se va deslănțui — spune Barbusse — Uniunea Sovietică va apăra viitorul ei și al întregei omeniri". Iar mai departe: *„Orice ar ascunde în sine viitorul și dacă războiul se va abate peste lume, poporul Uniunii Sovietice își va depune toată încrederea lui în Stalin, care pentru el este chezășia victoriei"*. Increderea nețărmurită a lui Barbusse în puterile uriașe, în talentele magnifice ale poporului rus, ale popoarelor sovietice și al marelui lor conducător Iosif Visarionovici Stalin, a fost pe deplin confirmată. In marele războiu de apărare a patriei popoarele sovietice au apărat și cucerit victoria pentru toate popoarele lumii, pentru libertatea lor, pentru buna starea lor, pentru cultura lor. Ultima sa carte Barbusse i-a închinat-o lui Stalin. Și cartea aceasta nu are numai o valoare documentară, este un măreț poem în cinstea clasei muncitoare eroice a popoarelor sovietice, și a marelui lor conducător Stalin. Descriind amplu toată desvoltarea luptei împotriva țarismului, marea revoluție socialistă din Octomvrie, construirea nouei economii și nouii culturi, Barbusse reușește să redea adevărata vieață și luptă a popoarelor din răsăritul țării noastre. Una din mințile cele mai luminate ale omenirii, francezul Barbusse se înclină în fața eroilor luptei pentru libertate și progres și omagiază memoria lor. Iar cînd vorbește despre Marele Stalin, reușește să dea un tablou neîntrecut pînă astăzi poate.

La împlinirea a 10 ani dela moartea sa, opera lui Barbusse în care cuprindem atît creațiile sale în domeniul culturii cît și munca sa practică de organizare și mobilizare la luptă

împotriva fascismului, împotriva reacțiunii, pentru Franța, pentru Uniunea Sovietică, pentru libertatea popoarelor lumii se dovedește a fi avut un rol considerabil. Ca un făuritor și inspirator al nouei direcții pe care au luat-o popoarele și oamenii culturii, opera sa este nemuritoare. Și strălucirea ei va crește mereu pentrucă opera sa cuprinde enorma forță radiantă a adevărului.

Iar *„adevărul e mai frumos decît visul"* [1]).

MIRON CONSTANTINESCU

---

[1]) Iată o luminoasă paralelă între Lenin și Stalin pe care o desprindem din scrierile lui Barbusse:

„In munca lui (a lui Lenin), el ia contact cu foarte mulți oameni. Și toți oamenii aceștia îl iubesc, cred în el, au nevoie de el, string rîndurile în jurul lui, îl susțin și-l scot înainte. Cu întreaga sa statură el se ridică deasupra Europei și Asiei, deasupra trecutului și viitorului. Acesta este cel mai cunoscut și în același timp cel mai puțin revelat om din lume...".

„Acesta (Stalin) este un om de fier. Numele ne dă chipul său: Stalin-oțel. El e inflexibil și elastic ca oțelul. Forța lui e incomparabilă prin rațiunea sa sănătoasă, lărgimea cunoștințelor sale, minunata sa orînduire interioară, pasiunea pentru claritate, consecvența neînduplecată, rapiditatea, tăria și puterea hotărîrilor sale, grija permanentă pentru alegerea oamenilor".

„După moarte omul trăiește numai pe pămînt. Lenin trăiește peste tot unde sunt revoluționarii. Se poate spune însă; în nimeni gîndul și cuvîntul lui Lenin nu sunt atît de bine întruchipate ca în Stalin. Stalin e Lenin de astăzi".

LEAGĂN

Oglinzi de soare, spon de vînt, o mladă
Se clatină — și iar oglinzi de soare.
Lumina-i vînturată de răcoare
Și umblă — aur moale — prin livadă.

Te leagănă în plasa-i mișcătoare
Hamacu 'nalt, aeriană pradă.
Miroase fînul copt suit în cladă,
Auzi un stol de vrăbii — nor în soare —

Cum sfîrîe, spicnind în sbor, de-a-valma
Și te inundă, fără vrere, calma
Odihnă, care mîngîe și-adoarme.

— Ți-am împletit în cîntece, o altă
Legănătoare plasă, mai înaltă,
Pe care vîntul vremii să n'o darme.

VARA SÂNGELUI

Se coace dragostea, al vieții laur,
Ca un harbuz sub arșiță 'n ogoare,
Ca frumusețea ta dogoritoare,
Ce-și arde, oacheșă, un sînge maur.

Așteaptă holde'n miriști, toarse 'n aur,
Să le reteze seceri sclipitoare.
Aștepți pe prund — șopîrlă goală'n soare —
Culegătorul, necules tezaur.

Și viu. Halucinat, cu mîini febrile,
M'apropii să-ți cutremur calda lene
Și dorul, ațipit în spic de gene.

. . . .

Torida-ți coapsă freamătă'n sudoare.
Cuptor de patimi și vibrări subtile
Te sgudue din tălpi în subsuoare.

NOEMVRIE

Noemvrie, în mantie de brumă,
E cavalerul sur, tăcut şi rece.
Pe cal de fum, prin codrii galbeni trece,
Ca o nălucă stranie, postumă.

Cad foi de bronz în calea-i triumfală,
Boceşte vîntu'n alăute sparte.
In ochii lui aquatici — iazuri moarte —
Mocneşte vag tristeţea vegetală.

De spaimă, pădurarul, care-i vede,
Prin sita serii, umbra strigoiască,
Cum galopează — abur — spre livede.

Tresare clănţănind, ca prins de boală,
Inşfacă flinta 'n grabă, să-l ochiască,
Dar glonţul găureşte zarea goală...

GEORGE DUMITRESCU

CRIZA TEORIEI ATOMISTE

Dintre toate problemele pe care evoluţia gîndirii contimporane le propune filosofilor, una din cele mai semnificative este aceea a înţelegerii noilor progrese înregistrate de ştiinţele speciale şi mai ales de fizică. Teoria quantelor şi teoria relativităţii au ridicat o serie de probleme care, cu toate nenumăratele lucrări ce s'au scris despre ele, sunt departe de a fi rezolvate. Ecourile noului atomism al fizicei au fost multiple şi extrem de complicate, iar interpretările ce i s'au dat se izbesc de un aspect paradoxal al noilor teorii: pe deoparte „atomismul quantelor" a înregistrat o serie de succese experimentale dintre cele mai strălucite, dar, pe de altă parte, el s'a văzut pus în faţa unor crize evidente de interpretare. Aceste două laturi paralele dar contradictorii ale procesului evolutiv al fizicei, au creat o situaţie cu totul excepţională ştiinţei actuale, tinzînd să-i dirijeze mersul spre un moment cu totul revoluţionar.

Momentul acesta poate fi definit ca un faliment teoretic şi interpretativ al concepţiei atomiste, tocmai în clipa cînd ea părea a-şi fi atins apogeul: în timp ce mecanica quantelor înregistrează, pornind dela Bohr şi ajungînd la Broglie, Schrödinger, Heisenberg, Dirac, un incontestabil succes din punct de vedere al aparaturii matematice şi al verificării experimentale, în acelaşi timp, pornind tot dela Bohr începe eşecul din ce în ce mai accentuat al modelelor atomice şi al interpretării atomiste în fizică. Acest eşec al metodelor atomice, provoacă două mari crize de interpretare a teoriilor fizicale: criza cu privire la obiectul teoriilor fizicale şi cea cu privire la determinismul sau indeterminismul aceloraşi teorii. Ele se pot reduce la o dificultate esenţială pe care o comportă atomismul actual: *odată cu falimentul modelului atomic ce constituia expresia sensibilă şi intuitivă a obiectului teoriilor fizicale şi odată cu imposibilitatea de a determina în chip individual poziţia şi viteza unui electron, apar în fizică o serie de interpre-*

tări speculative ce contrazic însăşi fundamentele generale ale teoriei quantelor.

Mecanica ondulatorie şi mecanica matricelor făceau imposibilă o reprezentare individualizată a obiectului teoriei quantelor pentrucă, în primul rînd, ele nu putea decide în privinţa uneia sau alteia din laturile dualităţii undă-corpuscul şi, în al doilea rînd, pentrucă determinarea individuală a acestui obiect al teoriilor fizicale, făcuse loc determinării statistice, adică unei determinări *în grup.*

Teoria quantelor furniza aşa dar meditaţiei ştiinţifice cîteva fapte fundamentale de natură să infirme interpretarea atomistă a fizicei:

I. Eşecul treptat şi categoric al metodelor atomice şi odată cu el al oricărei posibilităţi de a reprezenta individul şi intuitiv elementele ultime ale realităţii fizicale.

II. Relaţiile de incertitudine ale lui Heisenberg arătau că poziţia şi vitesa electronului sunt indeterminabile şi deci imprevizibile, dar în acelaşi timp legile statistice arătau posibilitatea de a determina şi prevede evoluţia unui foarte mare număr de particule.

III. Dispariţia noţiunii de „element" fizical în sensul unei teorii individualiste *şi accepţia structurală a tabloului lui Neudebeif:* un element fizical H nu mai diferă de altul L prin specificitatea calitativă a „atomului" de H sau L, ci doară prin specificitatea structurii sale („elementele ultime" ca: electronul, positronul, neutronul fiind acelaşi la toate elementele). Tabloul periodic al elementelor capătă astfel o explicare teoretică de natură să contrazică în mod evident principiile unei teorii atomiste, adică principiile unei teorii după care proprietăţile fenomenelor fizicale pot fi derivate prin deducţie din proprietăţile elementelor ultime.

IV. Aparatura matematică a noilor teorii fizicale o constitue *teoria grupurilor,* teorie ale cărei postulate contrazic de asemenea o interpretare atomistă a fenomenelor.

Cum au reacţionat fizicienii faţă de o asemenea situaţie, faţă de o asemenea criză în care se găsea teoria atomistă?

In loc să dea teoriilor fizicale o altă fundamentare şi o altă interpretare, aşa cum în chip riguros o cereau faptele pe care le-au expus, ei au crezut că dificultăţile unei interpretări atomiste sunt dificultăţile teoriei quantelor, au confundat cu alte cuvinte însăşi fizica cu teoria atomistă, ceea ce reprezintă cea mai gravă eroare în care ei puteau să cadă.

Crezînd că însăşi fizica este primejduită prin falimentul teoriei atomiste, fizicienii au căutat să rezolve pe cale filosofică dificultăţile teoriei atomiste şi au recurs la o serie de concepţii filosofice dintre cele mai hasardate, pentru a justifica şi menţine teoria atomistă. Ei s'au văzut astfel nevoiţi,

pentru a salva atomismul, să facă un lucru de care pînă acum savanţii s'au temut totdeauna: să recurgă la filosofie şi încă la o filosofie dintre cele mai fanteziste posibile.

Nu este de loc inutil să schematizăm pe cît se poate problema pe care ne-am pus-o. Din analiza de pînă acum, reiese că teoria quantelor are trei componente distincte:

I. O teorie matematică.

II. Un suport intuitiv sau interpretativ.

III. Verificările experimentale.

Criza actuală a fisicei provine din discrepanţa ivită între teoria propriu zisă (demonstraţia şi calculul matematic) şi suportul intuitiv, adică între primul şi al doilea factor. Verificările experimentale aşa dar nu se mai aplicau teoriei atomiste (adică interpretării intuitive) ci numai calculului matematic. *Datorită acestei discrepanţe teoria atomistă nu-şi poate adjudeca niciuna din verificările experimentale pe care le-a realizat teoria matematică a dungilor spectrale, adică teoria quantelor.*

Iată aşa dar delimitată criza teoriei atomiste în fizica actuală: ea se rezumă şi se defineşte prin imposibilitatea de a reprezenta în chip intuitiv-sensibil relaţiile pe care tratamentul matematic al universului fizic le comportă: structura spaţiu-timp, axiomatica, relaţiile de „incertitudine", probabilitatea, etc. Cu alte cuvinte criza realităţii în fizică se poate defini ca o criză a realităţii individuale şi mai precis, ca o criză a teoriei atomiste.

In faţa unei asemenea crize fizicienii au recurs la soluţii cu totul în desacord cu o interpretare justă a problemei: ei au recurs la interpretări filosofice diferite şi contradictorii pentru a rezolva o asemenea criză. Toate aceste interpretări pornesc însă dela o premiză esenţial eronată: *că asemenea soluţii trebue să rezolve pe cale filosofică contradicţiile dintre teoria quantelor şi interpretarea ei în sens atomist.*

Asemenea soluţii filosofice se pot diviza în două mari grupe: cele care caută să rezolve dificultăţile în problema realităţii fizicale, deci cele privitoare la eşecul modelelor atomice (model care pînă acum constituise suportul realist al fizicei) şi cele privitoare la problema determinismului.

In prima grupă vom distinge două încercări mai importante de a reduce contradicţia dintre atomism şi teoria quantelor. Contradicţia poate fi definită mai precis astfel: *modelul atomic fiind respins de mecanica quantelor însăşi fizica pare a refuza creditul său atomismului.*

Concluzia aceasta n'au adoptat-o fizicienii pe baza unor speculaţii de ordin idealist sau realist-transcedentalist.

Unii fizicieni pornind dela Mach, au adoptat o poziţie idealistă care le îngăduia *să înlăture modelul atomic, fără a*

înlătura atomismul. Modelul atomic, spun ei, este posibil numai dacă admitem în fizică o poziţie realistă, adică dacă admitem că realitatea pe care ne-o desvălue fizica este realitatea ca atare. Cum însă fizica nu face altceva decît să coordoneze percepţiile noastre şi să prevadă, pornind dela percepţiile prezente pe cele viitoare, pretenţia de a stabili un model atomic care să exprime realitatea în sine, realitatea ultimă este absurdă. Aşa dar, nu e vorba în fizică de o criză a teoriei atomiste, ci de o criză a poziţiei realiste. Eşecul modelului atomic, vor să demonstreze asemenea fizicienii, nu înseamnă eşecul atomismului, ci eşecul realismului ştiinţific.

O asemenea soluţie poate fi bine înţeles luată în consideraţie cu o singură condiţie: ca poziţia idealistă să nu contrazică în liniile ei generale principiile generale ale fizicei. Din nefericire însă contradicţia între mecanica ondulatorie şi concepţia idealist-fenomenistă (Mach, Carnap, Franck, Brunschvicg, etc.) este flagrantă. A fi discipolul lui Einstein şi al relativităţii şi a lui Mach în acelaşi timp, aşa cum încearcă să facă Carnap de exemplu, este un adevărat record... Mecanica relativistă ca şi mecanica ondulatorie au sacrificat rînd pe rînd reprezentările sensibile ajungînd la o soluţie extremă în această privinţă: înlăturarea însăşi a sursei oricărei reprezentări sensibile, adică înlăturarea spaţiului cu trei dimensiuni. Aşa încît în timp ce fizica promovează şi efectuiază o desensibilizare din ce în ce mai acută a experienţei ştiinţifice, neo-positiviştii vor să ridice sensaţia la rangul unui principiu suprem în epistemologie... Contradicţia este mai mult decît flagrantă...

Eşecul modelelor atomice a mai fost explicat şi în cadrul unei analogii dintre situaţia fizicei actuale şi doctrina realismului transcendental al lui I. Kant. „Soluţia aceasta o propune cu multă ingeniozitate filosoful francez E. Meyerson: faptul că fizicianul, deşi postulează existenţa unui real (atomul), nu-l poate reprezenta şi nici determina, este de natură să nu surprindă pe un filosof... Intr'odevăr situaţia fizicei actuale nu este neapărat o situaţie absurdă deoarece fizica, deşi postulează elemente ultime pe care nu şi le poate reprezenta sau determina, nu face astfel decît să exemplifice doctrina realismului transcendental. Şi Kant postulase lucrul în sine, însă stabilise o imposibilitate principială de a-l determina şi cunoaşte.

Analogia cu lucrul în sine este însă falsă din două puncte de vedere. In primul rînd ar trebui ca indeterminarea electronului să se reverse şi la un foarte mare număr de electroni, la un cîmp fizical, ceea ce evident nu este cazul: în timp ce electronul e indeterminabil, cîmpul fizical este perfect determinabil. Dar, fie că se poate sau nu măsura, electronul este

o realitate de acelaşi ordin cu cîmpul fizical. Nu putem socoti electronul ca aparţinînd unui plan transcendent iar cîmpul fizical (în speţă: un foarte mare număr de electroni) aparţinînd planului fenomenal.

In afară de asta, electronul, în cadrul doctrinei lui Kant, aparţine el însuşi lumii fenomenale. Relaţiile de incertitudine ale lui Heisenberg nu pot fi puse pe acelaşi plan cu principiul incognoscibilităţii lucrului în sine.

Se poate vedea acum destul de clar că imposibilitatea realizării unui model atomic are drept bază principală relaţiile de incertitudine ale lui Heisenberg, *interpretate în sens indeterminist.*

Paradoxul unei asemenea interpretări ia forme din ce în ce mai acute însă: dacă electronul este individual indeterminabil, *cum se face că el este determinabil în grup?* Microfizica şi macrocosmul reprezintă în fond, una şi aceeaşi realitate. Atunci cum se explică faptul că aceeaşi realitate să fie şi determinată şi indeterminată? Edchington afirmă acest verificabil paradox: legile indeterministe înlesnesc tot atît de mult prevederea ca şi legile causale.

Fizicenii s'au obişnuit prea mult dela o vreme cu afirmaţii de felul acesta: este paradoxal, dar... experienţa decide astfel. Numai că nu experienţa decide, *ci interpretarea ei.* Fiindcă faptul că electronul nu reprezintă un element ultim şi ca atare problema existenţei şi determinării lui nu se poate expune decît în cadrul unui *cîmp fizical.* Electronul nefiind expresia ultimă a realităţii ci numai materialul amorf din care lumea este alcătuită, evident că individual el nu are proprietăţi şi nu este determinabil. *El nu există decît în funcţie de cîmpul fizical.* Este ipoteza unei realităţi fizice de natură non-individuală, ipoteza pe care dificultăţile atomismului o fac din ce în ce mai evidentă.

Aşa dar teza pe care vrem să o susţinem este în esenţă următoarea: că teoria quantelor, pe departe de a fi o teorie atomistă (o teorie a elementelor ultime) promovează ipoteza unei realităţi de natură non-individuală. Faptul că fizicienii au ignorat pînă acum acest lucru a avut drept rezultat „crizele" actuale ale fizicei, crize ce se explică perfect acum. Fiindcă dacă unei teorii fizicale i se dă o interpretare (cea atomistă) care contrazice principiul fundamental al teoriei, este evident că discrepanţa aceasta între teoria propriu zisă şi interpretarea ei nu poate duce decît la o serie de situaţii paradoxale.

Iată de ce cele două mari crize ale fizicei, criza realităţii şi criza determinismului, sunt în fond crizele teoriei atomiste. Teoria quantelor, odată desbărată de interpretarea atomistă redevine perfect clară: dualitatea undă-corpuscul nu

mai reprezintă nicio dificultate deoarece structura ondulatorie sau corpusculară e în funcţie de natura şi particularităţile unui cîmp fizical; eşecul modelelor atomice apare foarte firesc şi devine o probă în favoarea ipotezei unei realităţi de natură non-individuală; iar interdeterminismul electronului se dovedeşte a fi o problemă greşit pusă.

Disputa aceasta între o interpretare structuralistă sau atomistă a fizicei, este departe de a consta într'o ceartă de cuvinte, căci, dacă s'ar fi spus „teorie atomistă" şi s'ar fi înţeles o teorie structurală, noi n'am fi avut nimic împotrivă.

Disputa, încăodată, este departe de a avea acest caracter, fiindcă, după cum am văzut, *savanţii au făcut toate sforţările pentru a interpreta în sens atomist, consecinţele de natură non-individuală ale teoriei quantelor.* Din eşecul modelelor atomice ei au tras concluzii idealiste sau criticiste, iar din faptul că electronul nu e determinabil decît în funcţie de grupul din care face parte, savanţii au conchis în favoarea indeterminismului.

Toate aceste interpretări se dovedesc însă a fi artificiale şi în contradicţie cu consecinţele teoriei quantelor. De aceea ele nu au fost posibile decît cu preţul aşa ziselor „crize" ale fizicei actuale.

Unde poate duce neînţelegerea acestui adevăr fundamental: anume că teoria quantelor nu este o teorie atomistă, şi că realitatea fizicală e de natură non-individuală, fizica actuală ne-a arătat cu mult lux de evidenţieri.

FLORIAN NICOLAU

OMUL CARE N'A PUTUT SĂ MOARĂ

Aseară-a vrut să moară cineva;
Au mustit brazii odăilor răşină de tăcere
Biserica din deal a'ntunecat cu bună vrere
Tot ce vămile văzduhului strînseseră ca'ntr'o basma.

Omul care-a vrut să moară nu iubise
Şi nu căutase fericirea în taverne cu zări de tutun;
Ochii vînzătoarelor nu-l făcuseră nici mai rău nici mai bun
Şi cînele cu uitări şi spume nu-i deschisese porţile închise...

Lacătele dulapului cu taine şi păcate
Nu-i primiseră dorinţele pătrunzătoare ca nişte chei.
Işi crescuse împăcat copiii şi le făcuse cercei
Din metale rupte şi ruginite pe jumătate...

Şi totuşi pentrucă omul care-a trebuit să moară — n'a murit,
Ingerii s'au mîniat cu ocări de furtună,
Şi i-au hotărît să mai trăiască: zece, un an sau o lună
Şi să se stingă întocmai aşa cum a trăit.

Şi îngerii au mai pornit în stol
Să scapere omului viu încă, zile bătrîne
Să-i încuie cu mîinile rele — pîinea în grîne
Şi osteniţi să-i închidă ferestrele cerului gol.

IOAN I. HORGA

CRONICA SOCIALĂ

COOPERAȚIA ÎN U. R. S. S.[1])

I. — *Temeiurile teoretice.*

1. — Pentru a înțelege bine cooperația din Uniunea Republicelor Socialiste Sovietice este necesar s'o cunoaștem în legăturile ei cu trecutul cooperației în genere, — cu precizarea înțelesurilor cooperației —, precum și în legăturile ei cu împrejurările istorice în care s'a desvoltat. Aceasta revine la a ne strădui să-i cunoaștem temeiurile teoretice, ca și latura practică a experienții cooperative. Trebue să ținem seama întotdeauna aci și de una din caracteristicile cele mai de seamă ale regimului sovietic: în Uniunea Sovietică nu se face nici teorie stearpă, nici acțiune oarbă. „Teoria, zice Stalin în *Bazele Leninismului*, este experiența mișcării muncitorești din toate țările, experiența luată sub aspectul ei general. Firește că teoria rămîne fără obiect, dacă nu e legată cu practica revoluționară, întocmai după cum și practica devine oarbă, dacă nu-și luminează calea prin teoria revoluționară". Astfel este dela sine înțeles că, nici în materie de cooperație, Uniunea Sovietică n'a procedat la întîmplare și empiric. Și aci a existat o poziție teoretică precisă, care a luminat drumul acțiunii.

Teoria cooperativă este, am putem spune, parafrazînd citatul de mai sus, experiența mișcării cooperative, sub aspectul ei cel mai general. Precizarea conținutului ei s'a făcut apoi prin atitudinea luată față de mișcare de curentele sociale care au însoțit-o în desvoltarea ei, — în primul rînd mișcările muncitorești.

Cooperația a apărut și s'a închegat, sub formele ei de început, odată cu primele crize ale societății capitaliste, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Tot atunci apăreau — și pentru aceleași cauze — și primele manifestări socialiste. In această perioadă de timp, atît cooperația, cît și socialismul sunt influențate de raționalismul idealist și de individualism. Cooperația de acum este asociaționistă, am putea spune chiar contractualistă. Prestigiul liberalismului era prea mare pentru a îndrăsni să se ridice cineva cu ușurință împotriva lui. Cooperația pretinde chiar a fi mai liberală decît liberalismul capitalist, prin limitarea forțelor înlănțuitoare ale capitalului. Saint Simon cere asocierea „omului cu om", tocmai pentru a înlătura exploatarea omului de om. Fourrier și Owen predică idei asemănătoare pentru suprimarea profitului. Acesta este spiritul vremii, în care cooperație și socialism se confundă. Acest spirit este realizat practic de echitabilii pionieri dela Rochdale, care suprimă profitul prin creearea primei de consum, de Raiffeisen, care des-

---

[1]) Conferință ținută în cadrul soc. Arlus, secția „Viața Țărănească".

ființează dividendul și de alte forme de cooperative, mai mult sau mai puțin asemănătoare cu acestea. Ceea ce formează tăria acestor asociații, pe plan și economic și moral, este ideea ajutorului propriu, opusă filantropismului și mutualismului, predicate și ele în aceeași epocă, de Proudhon și mulți economiști și gînditori sociali, rămași pe linii mai strict individualiste.

Incadrată cu anumite limite în economia liberală, cooperația a putut lua ființă și chiar să se și desvolte. Marea întreprindere capitalistă o poate socoti și nevătămătoare pentru ca și chiar folositoare. In adevăr, în anumite condiții, cooperația nu atinge decît mulțimea intermediarilor mărunți, de care și marea întreprindere vrea să scape. Pe lîngă aceasta cooperația îndulcește efectele concentrării producției și proletarizării, prin ajutorul dat muncitorului în calitate de consumator. Pe această linie se permite cooperației să activeze și în acest sens poate ca să se desvolte.

Prin aceasta însă, cooperația se îndepărta de punctul ei inițial de vedere și care-i da culoare socialistă. De aceea socialismul ridică acum împotriva ei critici. Este cunoscută campania dusă de Ferdinand Lassalle împotriva lui Schultze-Delitzsch și în genere a cooperației de consum. Atîta vreme cît lumea e împărțită în patroni și salariați, zice el, viața social-economică va fi stăpînită de faimoasa lege de aramă. Mărești salariile, se mărește oferta de brațe. Prn aceasta însă se provoacă din nou prețul muncii. Ce mai folosește muncitorului cooperativa, dacă venitul lui e mizerabil? Ceea ce trebue făcut este să faci din muncitor propriul lui antreprenor și aceasta nu se poate realiza prin cooperativa de consum, ci prin cooperativa de producție.

Idei asemănătoare susține Louis Blanc și Karl Marx însuși. „Muncitorul, zice Marx, nu poate fi ajutat decît ca producător". Karl Marx nu este însă împotriva cooperației, cum se spune de obiceiu. Din contra el socotește cooperația ca pe cea mai isbutită experiență social-economică a secolului trecut. Numai că, zice el, pentru trecerea societății dela forma ei actuală, spre socialism și comunism, cooperația nu este suficientă. Rolul principal aci trebue să-l joace lupta politică organizată în vederea preluării puterii în Stat de către proletariat.

In fața criticilor ce i-au fost aduse, precum și a constrîngerii economice a sectorului capitalist, cooperația s'a strecurat și ea cum a putut, adaptîndu-se mai mult la cerințele capitalismului, decît la nevoile cooperatorilor. In procesul de transformare pe care-l încearcă, ea tinde să-și facă o doctrină proprie (vestita școală dela Nimes cu Ch. Gide, E. de Boyve, E. Poisson, ș. a., precum și așa numita „direcție dela Hamburg"), în care cooperația de consum este socotită singura formă de cooperativă pură. Deși era un punct de vedere direct opus socialismului științific, în sprijinul lui vin și unii socialiști ca Bernstein și în genere revizionismul, reprezentanții socialismului agrar și toată deviația economistă din cîmpul social-democrației. Din punct de vedere politic unii dintre aceștia susțin utilizarea cooperației de consum și ca armă politică, la dispoziția partidelor muncitorești (cooperatorii belgieni în special), cei mai mulți însă socotesc că mișcarea cooperativă trebue să fie cu totul neutră politicește. Această părere este adoptată de congresul dela Copenhaga din 1910.

Astfel, cooperația, după șapte decenii de existență se socotește în drept a se socoti un sistem nou de vieață economică, temelie pentru o nouă vieață socială. Ea are un for internațional — Alianța Cooperativă Internațională — și cîteva principii pe care și le socotește definitiv verificate. Sunt, în fond, principiile cu care au pornit la luptă echitabilii pionieri din Rochdale. Ele definesc cooperația ca o asociație de persoane, care, prin mijloace proprii, vor să înlăture profitul și pe intermediari, stabilind, cum spune Ch. Gide „prețul just". Caracterele cele mai importante ale acestei asociații sunt socotite a fi următoarele: libera aso-

cière, neutralitatea politică, religioasă şi naţională, conducerea democrată, vînzarea pe bani gata şi risturna sau prima de consum.

2. — Cooperaţia rochdale-iană este de sigur o realitate. Tot aşa cooperaţia de tip Raiffeisen sau de tipuri înrudite cu acestea. Ele sînt, cum spunea Marx, o mare experienţă isbutită, într'un sector de vieaţă. Dar trebue să recunoaştem că sectorul este destul de limitat şi fără influenţă politică prea mare, în regim capitalist. Criticile socialismului ortodox rămîn astfel în picioare.

Pe lîngă aceasta, în chiar domeniul cooperaţiei practice se vede cum cooperaţia de consum nu poate pretinde, în toate cazurile, nici măcar întîietatea. Dacă în unele ţări industriale, mai avansate, ea ocupă locul întîiu, în altele, mai puţin industriale, este nevoită să se mulţumească a ocupa un loc cu totul secundar.

Pentru aceste motive, credem, tendinţa ultimilor decenii este de a diminua importanţa cooperaţiei de consum, iar teoretic de a se reveni la Marx şi la o mai justă interpretare a atitudinei marxiste faţă de cooperaţie. Desfăşurarea vieţii cooperatiste în timp a urmat de altfel o linie dialectică precisă: după prima fază de cooperatism socialist, a urmat critica limitatoare antitetică a socialismului ştiinţific. Acum trecem la faza a treia a sintezei creatoare de noui forme cooperative.

Cum era şi firesc, noua orientare a cooperaţiei s'a produs într'un Stat, unde şi viaţa socială a căpătat o orientare cu adevărat nouă: în Uniunea Sovietică. Aci erau condiţii obiective pentru realizări practice ale nouilor forme cooperative, deci şi generalizarea acestor condiţii şi a posibilităţilor de lucru puteau fi mai uşor teoretizate.

Teoreticianul cooperaţiei în această nouă fază este însuşi Vladimir Ilici Lenin, care pune astfel, am putea spune, bazele concepţiei marxiste-leniniste despre cooperaţie.

Lenin fixează vederile sale cu privire la cooperaţie în 1923, în broşura intitulată „Despre cooperaţie". In fond el nu face de aci, decît ceea ce a făcut în general în materie socială, aplică marxismul la un nou moment social. El ştie că metoda marxistă este nemodificabilă în esenţa ei, ca orice adevăr strict ştiinţific. Datoria urmaşilor lui Marx este s'o aplice corect la noi momente politice şi sociale, — şi el acest lucru face.

Marx, în adevăr, n'a fost, cum greşit s'a interpretat, împotriva cooperaţiei. Ceea ce susţine el însă este că, în drumul spre schimbarea structurală a societăţii actuale, cel dintîiu lucru care trebue urmărit este scopul politic, cucerirea puterii în Stat şi instaurarea dictaturii proletariatului. Odată realizat acest lucru, celelalte vin dela sine. Căci este uşor de înţeles că, într'un fel poate să acţioneze cooperaţia în regim burghez, cu proprietatea privată a uneltelor şi cu predominarea economică a instituţiilor liberale şi altfel va lucra în regim de guvernare a proletariatului, fără constrîngeri din partea instituţiilor economice capitaliste, şi, mai ales, cu putinţa punerii în consum a uneltelor de producţie.

Marx a avut dreptate, cînd a afirmat că muncitorul nu poate fi ajutat complet decît în procesul de producţie. Prin urmare tipul superior de cooperativă, ce se poate înfăptui, este cooperativa de producţie. Aceasta nu înseamnă însă că trebue să pornim cu cooperativa de producţie şi mai ales nu este posibil acest lucru aşa de uşor în regim capitalist. Tocmai pentrucă este mai evoluată, cooperativa de producţie este şi mai greu de realizat.

Avem aşa dar, cooperative de tip inferior, care se amestecă doar la suprafaţa vieţii economice, în procesul de circulaţie (fie al banilor, fie al mărfurilor) şi cooperative de tip superior, care merg în adîncime la procesul de producţie. Cele dintîi pot fi realizate într'o măsură mai mare şi mai uşor şi în regim capitalist, deşi nici acestea în astfel de împrejurări nu vor scăpa de influenţa regimului. Cînd puterea trece în mîna muncitorilor, şi cînd aceştia deţin în puterea lor toate mijloacele

de producţie, atunci lucrurile se schimbă. Atunci şi cooperaţia din domeniul circulaţiei capătă alt înţeles, altă direcţie şi altă forţă, dar atunci este, mai cu seamă, posibilă cooperaţia de tip superior, adică aceea care va lua asupră-şi sarcini în producţie.

Punctul de vedere susţinut de Lenin era cel just, pentrucă el plutea oarecum în aer. Meritul lui este de a-l fi intuit cu claritate şi a-l fi formulat precis. Că este aşa se vede din faptul că idei asemănătoare sunt susţinute aproape în acelaşi timp — deşi nu cu aceeaşi hotărîre şi claritate — şi în apus. Astfel, la Congresul Alianţei Cooperative Internaţionale dela Gand din 1924, cînd Albert Thomas se ridică împotriva concepţiilor şcoalei dela Nimes, scoţînd în evidenţă însemnătatea cooperaţiei de producţie, mai ales în domeniul agricol. Tot la acest congres s'a precizat şi rolul pe care cooperaţia poate să-l joace în economia dirijată de Stat, cu grija însă de a păstra fiinţa neatinsă a cooperaţiei. Este o problemă care se punea altfel în Uniunea Sovietelor, dar punerea ei şi aci şi în apus este semnificativă.

Nu se poate spune că, prin concepţia nouă despre cooperaţie — concepţie pe care am putea-o numi concepţie marxist-leninistă — cooperaţia de tip vechi este anulată. Ea este numai depăşită şi încadrată noilor condiţii de vieaţă. Ea nu se mai mulţumeşte să proclame drept scop obţinerea „preţului just", ci desfiinţarea speculei şi speculatorilor sub orice formă. Ea merge apoi la temelia vieţii economice, la producţie, asigurînd aci, muncitorului intrat în cooperativă produsul muncii lui, potrivit cu munca depusă. Din tolerată, la marginea vieţii economice burgheze şi adesea din instrument docil în mîna capitalismului, cooperaţia devine acum un mijloc dintre cele mai de seamă pentru înfăptuirea socialismului în anumite sectoare economice.

In regim capitalist, cooperaţia sub forma ei cea mai apropiată de nevoile poporului, este cel mult protestatară şi serveşte socialismului indirect. In regim de guvernare muncitorească ea devine creatoare, ajutînd la edificarea socialismului.

II. — *Imprejurările istorice în care s'a născut şi s'a desvoltat cooperaţia sovietică.*

3. — Rusia ţaristă avea reputaţia unei ţări foarte înapoiate. Din unele puncte de vedere starea reală era poate mult mai rea decît însăşi această reputaţie. In adevăr, aci mai mult decît în multe alte părţi, unele forme de vieaţă rurală aminteau forme cu totul primitive de vieaţă, rămăşiţe îndepărtate ale comunismului primitiv. Aşa erau mirul, precum şi forma veche de artel, care contrastau violent cu alte forme de vieaţă ce se desvoltau în alte părţi ale întinsului imperiu.

Rusia ţaristă avea în unele regiuni ale ei şi o industrie destul de desvoltată, dar, în genere, era o ţară agricolă, cu o foarte nedreaptă distribuţie a proprietăţii agrare. In această privinţă numai ţara noastră mai putea oferi un exemplu asemănător. In adevăr în Rusia ţaristă 2,5% proprietari mari deţineau nu mai puţin de 43% din proprietatea funciară, în vreme ce restul de 57% din proprietate era deţinut de 97,5% din proprietari, — proprietarii mijlocii şi mici. Vieaţa orăşenească era desvoltată în unele centre mari. In altele ea era aproape absentă, cu aşezări şi relaţii economice vecine cu economia de troc.

Cu o astfel de structură economică şi socială, cooperaţia nu putea să prindă în Rusia Ţaristă decît într'o anumită măsură şi, mai ales, în anumite forme. Unii istorici ai cooperativei ruseşti vorbesc de cooperative de credit şi chiar de cooperative de consum, încă din anul 1865, după reforma agrară dată de Alexandru II. In realitate însă nu se poate vorbi de o mişcare cooperativă rusească decît din preajma anului 1900, ca şi la noi. Pentru cooperaţia de credit prima încercare de legiferare datează

din 1895, iar legea care izbuteşte să se impună pentru o vreme mai îndelungată este alcătuită şi pusă în aplicare în 1904. Cît despre cooperaţia de consum şi cea de producţie, acestea n'au avut niciodată legi speciale, fiind supuse codului de comerţ obişnuit.

După legea din 1904, cooperativele de credit au luat o desvoltare destul de întinsă. In timp de zece ani (1904-1914) numărul cooperativelor de credit se ridică dela 378, la 12.789, cu peste opt milioane membri. La început Statul însuşi contribue cu fonduri importante la susţinerea cooperativelor de credit; dar, se înţelege, acest lucru nu se face fără condiţii. De aceea tendinţa cooperatorilor este să micşoreze această participare, să mărească fondurile proprii, precum şi depunerile particulare. Această atitudine protestatară firească şi-o mai manifestă cooperaţia şi prin stăruinţele depuse de cooperatori de a se federaliza, pentru a strînge rîndurile. Guvernul însă se opune hotărît acestei tendinţe, aşa că anul 1914 găseşte Rusia numai cu două federale şi o Bancă Centrală Cooperativă la Moscova.

Cooperaţia de consum se întinde, cum era şi natural, mai mult în centrele industriale şi orăşeneşti, iar la ţară în centrele mai populate şi mai înstărite. Incă din 1897 ia fiinţă la Moscova un Magazin de Gros pentru nevoile cooperaţiei de consum, cu secţii speciale de activitate economică şi de îndrumare, iar în 1898 ia fiinţă şi Uniunea Moscovită a cooperativelor de consum cu şase secţii deosebite: organizare, îndrumare, economică, statistică şi informaţii, reviste şi anuar, publicaţii populare.

Cooperaţia de consum este şi mai opusă tendinţelor de acaparare ale Statului şi de aceea şi Statul o suspectează mai mult. Ea nu primeşte niciun sprijin dela Stat, pentru a nu primi nicio imixtiune. Ca organizaţie şi spirit merge pe linia cooperaţiei de consum din apus şi ajunge la o stare destul de înfloritoare în preajma primului războiu mondial. In 1912 erau în tot imperiul ţarist 6730 de cooperative de consum, cu peste un milion de membri, ceea ce înseamnă o bună parte din populaţia orăşenească şi muncitoare. Mai mult decît cooperaţia de credit, mişcarea cooperativelor de consum canaliza în ea spiritul opoziţionist şi democratic al poporului. Cooperaţia aceasta nu este cooperaţia desăvîrşită, dar este cooperaţia care se putea desvolta în Rusia, în condiţiile de vieaţă oferite de stăpînirea ţaristă.

Mai întîi este de observat un lucru: cooperaţia nu prinde decît în forme care pot activa în domeniul circulaţiei (al banilor, la ţară, al mărfurilor la oraş), — cooperaţie de credit şi cooperaţie de consum, ceea ce, în spiritul doctrinei socialiste despre cooperaţie înseamnă cooperaţie de tip inferior. Cooperative de tip superior nu puteau lua naştere şi avînt atunci, condiţiile economice existente nepermiţîndu-i aceasta. Acest tip de cooperaţie nu va putea să se desvolte decît după schimbarea condiţiilor nu numai economice, dar mai cu seamă politice, aşa cum spusese şi Marx, aşa cum spunea şi Lenin. Aceasta înseamnă după 1917, după revoluţia din Octombrie.

4. — După 1917, cooperaţia urmează întru totul drumul indicat de revoluţia generală a Uniunii Sovietice. Se ştie că, de atunci şi pînă azi, Uniunea Sovietică a trecut prin patru faze mai importante: faza revoluţionară şi de luptă împotriva intervenţiilor din afară (1917-1923) faza sau perioada N. E. P.-ului, cînd se aruncă primele jaloane ale noului regim cu mai mult calcul (1923-1928); faza planurilor cincinale, din timp de pace (1928-1939) şi faza din urmă a economiei de războiu, organizată pentru respingerea şi distrugerea fascismului care cutropise ţara. In fiecare din aceste perioade de timp, cooperaţia ia forme adecuate timpului.

In perioada primă, cea dintîi manifestare a noului regim faţă de cooperaţie este un decret din 18 Aprilie 1918. Prin acest decret cooperaţia de consum este subordonată Comisariatului Poporului pentru pro-

ducţie. El mai prevede introducerea monopolului de Stat asupra unei serii întregi de produse, precum şi încadrarea populaţiei, în special a muncitorilor în cooperative. Acest decret marchează deci o întorsătură bruscă în existenţa cooperaţiei de consum. Din despărţită de Stat şi protestatară, ea este ataşată acum Statului şi ajutată, este pusă să servească acestuia în lupta pe care acesta o duce pentru a realiza ordinea socialistă.

Odată cu instaurarea noueі politici economice (Nep), se revine la o politică mai liberală. Noua măsură este motivată de sfîrşitul stării de războiu. In această perioadă rolul Statului în vieaţa economică este mai redus, lăsîndu-se şi economiei particulare mai multă posibilitate de lucru. Societăţile particulare pot acum să lucreze şi ele, supraveghiate însă şi controlate îndeaproape de Stat. Acum se încearcă şi primele experienţe de cooperaţie de muncă agricolă, care în concepţia lui Lenin trebue să fie cu totul voluntare.

Experienţa Nep-ului se consideră încheiată încă în 1927. Acum diriguitorii Statului au acumulate o sumă de învăţăminte, pentru a le putea strînge într'un sistem coordonat, cu care să poată păşi mai departe pe calea realizărilor socialiste. In acest timp se depune un mare efort pentru elaborarea acestui sistem şi el apare sub forma planului cincinal, pus în aplicare începînd cu anul 1928. Tot acest efort, ca şi aplicarea primului plan cincinal, ca şi a celor ce vor urma, se face acum sub conducerea plină de previziune şi perseverenţă a lui Iosif Visarionovici Stalin.

Caracteristic pentru cooperaţie în această perioadă este inscăunarea ei în mod serios şi definitiv în domeniul producţiei agrare. Ceea ce în perioada Nep-ului este doar în stare de experienţă, sporadică, acum se întinde şi se consolidează. Kolhozul devine centrul preocupărilor cooperatiste şi, în general, a politicii economice a regimului. Este, cum a caracterizat Stalin anul 1928-1929 „anul marei cotituri". Izbînda planului se putea întrevede chiar după primul lui an de aplicare, de aceea se putea spune acest lucru despre acest an. Acum Stalin putea să spună hotărît, vorbind despre „natura kolhozurilor: „Kolhozurile, ca tip economic, sunt una din formele economiei socialiste. In privinţa aceasta nu mai poate fi nicio îndoială".

Cooperaţia de consum îşi continuă mersul ei, intrînd, de astădată din nou sub conducerea directă a Statului. De reţinut însă că, pe măsură ce vieaţa urbană se socializează, sectorul consumului orăşenesc se preiează din ce în ce mai mult la forme mai avansate de aprovizionare cu produse necesare consumului. De aceea vedem cum în 1935 se şi ia o hotărîre de către Sovietul Comisarilor Poporului şi de către Comitetul Central al Partidului Comunist, prin care cooperativele de consum urban sunt trecute în întregime în cadrul organizaţiei de Stat, la Comisariatul Comerţului. De domeniul cooperatist propriu zis rămîne cooperaţia de consum sătesc, de care ne vom ocupa mai departe.

Astăzi cooperaţia sovietică se prezintă ca unul din sectoarele cele mai importante ale economiei socialiste sovietice. Formele cele mai vechi de cooperaţie, deci şi mai uşor de realizat, — uşor de realizat chiar în Statele Capitaliste — cooperaţia de credit şi cooperaţia de consum orăşenesc, au trecut de acum în sistemul economiei de Stat, direct şi integral. Cooperaţia de consum rurală şi cooperaţia de producţie rurală (Kolhozul), alcătuesc un organism viguros şi bine organizat, care conlucrează în cea mai strînsă legătură cu sectorul economiei de Stat.

Astfel, Uniunea Republicelor Socialiste Sovietice se prezintă astăzi din punct de vedere economic cu două sectoare mai importante, din care cooperaţia este unul. Ea completează şi întregeşte economia planificată socialistă care, după cum spune economistul Eugen Varga este singură menită să scoată omenirea din criza în care se găseşte, pentrucă numai

ea poate să anuleze cheltuelile de prisos și să extindă echitabil consumul, la toate categoriile sociale.

Un alt economist sovietic, Grinko, vorbind despre reușita primului plan cincinal, spune că, această reușită se datorește următorilor factori: Partidul comunist, Statul sovietic, sindicatele, cooperația, presa și învățămîntul. Dacă observăm bine partidul, Statul, precum și presa și învățămîntul, care țin aci direct de Stat, sunt elemente ale puterii politice, despre care Marx spusese că sunt condițiile esențiale ale unei orientări noi și în cooperație. Sindicatele și cooperația au fost și înainte de revoluție. Numai revoluția însă și preluarea puterii de către proletariat, au putut face din ele cu adevărat mijloace de realizarea unei ordini cu adevărat noi și progresiste, ordinea socialistă.

III. — *Cooperația de consum in U. R. S.* S.

5. — După cum am văzut, cooperația de cosum are un trecut și am putea spune, o experiență acumulată în Uniunea Sovietică, încă din vremea țarismului. Intr'un fel, înainte de revoluție, ea era forma de cooperație cea mai avansată, cea mai bine organizată și, se înțelege, cea mai cooperativă.

După revoluție ea a continuat să existe și s'a adaptat repede noilor condiții de viează. In perioada revoluționară și a luptei contra intervențiilor străine, ea este subordonată țelurilor presante ale noului Stat, privind sarcina de a aproviziona, cu cele necesare, atît armata cît și populația civilă. In această perioadă ea este un instrument la dispoziția Statului, care, prin ea, își exercită monopolul pe care-l instituie asupra vieții economice.

In perioada Nep-ului, ea capătă oarecare independență, dar pierde și o parte din sectorul circulației bunurilor, care, acum, revine comerțului privat, în afară de cel pe care Statul și-l rezervă sie-și.

In perioada planurilor cincinale cooperația de consum revine sub controlul mai riguros al Statului. Acum ea se întinde mult în viața rurală, dar pierde treptat teren la orașe, unde aprovizionarea rămîne să se facă tot mai mult de către comerțul de Stat. Situația aceasta capătă o formă definitivă prin decretul din Septembrie 1935, cînd consumul orășenesc rămîne întreg pe seama comerțului de Stat, rămînind în seama cooperației consumul rural.

Astfel, ia naștere și se conturează cooperația de azi de consum din Uniunea Sovietică. Sunt așa zisele cooperative „Selpo" — societăți cooperative de consum rural. Ele sunt în realitate cooperative cu funcțiuni mai complexe — ceea ce obișnuuit se numește cooperativă cu funcțiuni multiple. In cadrul lor se face nu numai aprovizionarea satelor și sătenilor cu articole de consum, ci tot ele fac și colectare de produse și depozitarea lor, pentru a le vinde în comun, adică operațiuni de valorificare a produselor sătești.

Să vedem cum sunt organizate aceste cooperative.

6. — Cooperativele de consum rurale sunt cooperative care, după cum însuși Stalin le-a definit, au drept scop de a aduna la un loc pe locuitorii unui sat sau mai multe, pentru a organiza în comun cu forțele și mijloacele lor „un comerț sovietic, fără capitaliști mari sau mici, un comerț fără speculatori mari sau mici". Citind aceste cuvinte ale lui Stalin, Statul tip al cooperativelor Selpo mai adaugă: „Fiind dată victoria definitivă a regimului kolhozian la țară, creșterea permanentă a bunei stări și a cerințelor culturale ale kolhoznicilor, societatea cooperativă rurală își pune ca sarcină de a acoperi cerințele crescinde ale kolhoznicilor și tuturor muncitorilor în materie de mărfuri necesare, concurînd în acest fel la desvoltarea și progresul regimului kolhoznic".

Se vede de aci un lucru. Pe cîtă vreme vechile cooperative de

consum erau de sine stătătoare — ceva mai mult, în apus, ele aveau și au pretenția de a-și subordona puținele și slabele încercări de cooperative de muncă și producție, aci din contra, tipul cel nou și mai perfect, mai adînc, kolhozul, subordonează intereselor lui cooperativa de consum. Colectarea, aprovizionarea și desfacerea subordonate producției.

Pentru a-și atinge țelul cooperativa de consum poate înființa magazine, mici dughene, chioșcuri, poate organiza servicii de comerț ambulant și prin colportori, poate face cumpărături de mărfuri în contul uniunii cooperative sau a organizațiilor de stat, poate face stocuri de produse agricole, de materii prime sau de produse meșteșugărești, după sarcinile ce-i vor fi puse de guvern, organizează în acest scop puncte sau centre de primire și triaj și antrepozite de produse stocate, poate organiza, în sfîrșit restaurante, săli de ceai și de mîncare, brutării și alte întreprinderi industriale.

Școala dela Nimes am văzut că dă în sarcina cooperației de consum realizarea prețului just. Articolul 3 al statutului cooperației Selpo, dă acesteia o sarcină deosebită, în spiritul economiei planificate. El spune: „societatea cooperativă rurală duce munca sa, bazîndu-se pe calculul economic și avînd în vedere menținerea strictă a prețurilor fixate de guvern. Toată munca societății cooperative rurale este construită conform cu planul fixat, în acord cu sarcinile puse societății de către uniunea de district și aprobate de adunarea generală a membrilor".

Ca structură socială, cooperativele Selpo sunt asociații libere de cetățeni de ambele sexe, începînd dela vîrsta de 16 ani. Vîrsta economică este, după cum vedem cu doi ani mai mică decît cea politică. Sunt excluși cei ce n'au însă drepturi politice. Este dela sine înțeles că nu se face nicio deosebire de naționalitate, sau religie, între cei ce vor să devină membri. Fiecare societar are drept de vot și de a fi ales, de a face propuneri, de a cere convocarea adunării generale în conformitate cu prevederile statutare, drept la dividend asupra părții lui sociale. Statutul nu vorbește de primă de consum în forma în care se dă în apus, — aceasta poate și pentru faptul că aproape toți locuitorii unui sat sunt membri, cu nevoi asemănătoare. In schimb, statutul vorbește de drepturi de preferință la cumpărări ale societarilor față de nesocietari și de prime pentru membrii mai muncitori. Este o concesiune făcută spiritului țărănesc, în vederea unei emulații și pentru a lega și interesa mai mult pe țărani.

Față de societate, fiecare membru este responsabil în limitele unei părți sociale, așa cum ea este stabilită prin statut. O responsabilitate mai mare sau nelimitată, de sigur, nu este necesară în cooperația sovietică, pentru bunul motiv că nimeni nu cere cooperativelor garanții mai mari. Uniunile și Statul însuși are alte mijloace pentru a-și garanta averea lor. Este organizarea riguroasă, este îndrumarea atentă, este controlul permanent și serios.

Membrii nu-și pot transfera unii altora părțile sociale, dar se pot moșteni. De asemenea, în caz de schimbare de domiciliu părțile sociale sunt și ele transferate, prin îngrijirea direcțiilor celor două cooperative în cauză.

Pentru bunul mers al cooperativei, statutul prevede o serie de măsuri împotriva acelora dintre societari care încalcă regulele impuse de statut și adunarea generală. Excluderea nu poate fi pronunțată însă decît de adunarea generală, la care va fi asistat cel puțin ¾ dintre membri.

Organul suprem de conducere al cooperativelor de consum Selpo este adunarea generală a membrilor săi. Cînd cooperativa îmbrățișează un teritoriu mai mare se admite ca membrii să fie reprezentați și prin delegați. Adunarea generală cu prezența a 2/3 din membri aprobă anual planurile de activitate ce-i sunt supuse, dă descărcare pentru activitatea trecută și alege noua direcție (consiliu). Direcțiunea este compusă

din 5-7 persoane. Se alege de asemenea o comisiune de control (cenzorii), în fruntea căreia ca și la direcțiune stă un președinte. Direcțiunea și comisia de control sunt alese pentru un timp de doi ani.

Caracteristic pentru conducerea cooperativelor de consum Selpo este că între comisia de control și direcțiune este mai multă independență decît în cooperativele noastre. Comisia de control are un președinte al ei și în toate ține direct doar de adunarea generală, singura față de care are să răspundă de activitatea ei. Comisia de control poate propune chiar măsuri, cînd crede de cuviință, pe care, dacă direcțiunea nu le discută în termen de zece zile, devin obligatorii.

Direcțiunea este aceea care conduce, ca delegată a adunării generale toate întreprinderile cooperativei. Ea ia hotărîri în ședințe, care trebue să aibă loc cel puțin de două ori pe lună. Fără drept de deliberare și vot orice membru al cooperativei poate lua însă parte la ședințe.

In ce privește repartizarea beneficiilor, vedem în statute grija deosebită pentru consolidarea cooperativei. In adevăr, după ce se reține mai întâi impozitul de cifra de afaceri, restul se repartizează astfel: cel mult 20% dividend membrilor pentru părțile lor sociale, nu mai puțin de 50% capitalului de fonduri, iar ce rămîne, în sume care se fixează de adunare se dă pentru investiții noi, pregătirea de noi cadre, prime pentru cei mai muncitori membri, pentru diverse opere culturale și de asistență socială (locuri de joc pentru copii, leagăne, colțul roșu, etc.).

Din expunerea de mai sus se poate vedea ce apropie și ce desparte cooperativele de consum Selpo, de cooperativele noastre de consum. Din multe puncte de vedere, ele sunt asemănătoare celor dela noi. Ceea ce le deosebește mai ales este spiritul în care se lucrează. Cooperativele Selpo armonizează în conducerea lor suveranitatea adunării generale, cu autoritatea Centralei respective (Centrosoyons), care coordonează și planifică activitatea tuturor cooperativelor de consum. Cooperativele de consum Selpo, prin aceasta, deși la prima vedere nu se deosebesc mult de ale noastre, capătă nu rost nou, în cadrul economiei generale a Statului Sovietic și în special în cadrul economiei kolhoznice.

IV. *Cooperația de producție în U. R. S. S.*

7. Este vorba de cooperativele de producție din cîmpul agriculturii, care sunt astăzi în centrul preocupărilor economice. Pentru a înțelege însă bine rostul lor, este necesară o vedere de ansamblu asupra desvoltării problemei agrare în U. R. S. S.

Primul decret dat de Consiliul Comisarilor Poporului în Octomvrie 1917, după cîștigarea revoluției, a fost acela de confiscare a moșiilor și darea lor în folosință veșnică țăranilor. Prin aceasta se realiza un act de o mare importanță politică și se așeza piramida vieții economice pe baza ei firească.

In 1922, pe baza tuturor dispozițiilor luate între timp, pe baza experienții făcută și acumulată, la care se adaugă faptul că Uniunea Sovietică se găsea în situațiunea de a-și putea îngădui să ia măsuri noi, se alcătuește primul cod agrar, în care se inscrie și intențiile socialiste ale Statului proletar. Intre altele se arată aci drumul care poate să ducă gospodăria țărănească spre socialism. Nu se va trece dintr'odată la realizarea integrală a unui plan amănunțit, dar se aruncă jaloanele și ideea. Pentru gospodăria țărănească mijlocul care se înscrie, ca putînd să realizeze ideea, este cooperația, și anume trei forme de cooperativă rurală, dela forma cea mai ușoară și mai parțial realizată, la forma cea mai integral realizînd socialismul. El sunt: cooperativa de muncă agricolă, forma cea mai simplă, în care se pun în comun numai uneltele agricole; cooperativa de producție (artelul), formă mai avansată, în care se pun

în comun nu numai uneltele, ci și pămîntul și tot inventarul viu și mort; în sfîrșit, a treia formă și cea mai completă, comuna agrară, în care totul este comun, unelte, pămînt și modul de repartizare a bunurilor.

Toate aceste forme de cooperative agricole au căpătat denumirea de gospodării colective (pe scurt kolhoz). Cu timpul, cum cea mai răspîndită dintre ele ajunge a fi forma a doua, artelul, a ajuns ca prin kolhoz să fie desemnată mai ales aceasta.

Deosebit de acestea, mai există însă în Uniunea Sovietică și economie agrară de stat, corespunzătoare economiei de stat din industrie și comerț. Aceasta este forma de stat, cunoscută sub numele prescurtat de sovhoz. Sovhozul, întocmai ca o uzină oarecare este lucrată cu muncitori agricoli.

După cum am arătat însă, această primă așezare legislativă nu este trecută dintr'odată și total în fapt. Ea este mai mult avută în vedere ici colo, cu titlul de experiență și sporadic. Și s'a continuat așa în toată perioada Nep-ului.

In 1928, atitudinea Statului se schimbă, pentrucă se putea face acest lucru. In urma noilor experiențe acumulate și pentru a se preîntîmpina întărirea elementelor vrăjmașe, se trece mai hotărît la extinderea cooperației agricole, iar forma care prinde mai mult este artelul. Atunci se aduc și unele modificări codului agrar din 1922, dar ceea ce se face mai ales este încadrarea efortului de întindere a kolhozului, în planul de cinci ani.

In 1929, codul agrar se modifică din nou, acum aducendu-se o contribuție serioasă la definirea diferitelor categorii de țărani. Se deosebesc anume, patru categorii: culacul (țăranul chiabur cu pămînt mai mult decît îi trebue și care, deci, întrebuințează și munca altora, pe care o exploatează), serednіacul (cu pămînt atît cît îi este de ajuns), bedniacul (țăranul sărac, cu pămînt mai puțin decît îi trebue), batracul (țăranul fără pămînt, proletarul agricol).

In 1930, apele încep să se aleagă. Față cu opoziția pe care o face culăcimea colectivizării, față cu actele ei de sabotaj tot mai vădite și înmulțite, se declară lupta deschisă pentru lichidarea culăcimii sabotoare. Lupta dă rezultate peste cele scontate, căci kolhozul se întinde dela an la an peste prevederile planului. In același timp tehnica organizării, activității și conducerii lui se perfecționează an cu an, astfel că, în 1935 se poate socoti experiența ca încheiată. Ea poate fi generalizată și teoretizată. Se poate încerca o definire în statutul tip și acest lucru se face în adevăr în acest an. Așa a fost formulat statutul model al artelului săteano-gospodăresc, primit de congresul al II-lea din Uniunea Sovietică al kolhoznicilor udarnici și întărit de sovietul comisarilor poporului al U. R. S. S. și de Comitetul Central al P. C. (b) al U. R. S. S., la 17 Februarie 1935.

Vom analiza mai pe larg acest statut.

8. Scopul cooperativei de producție — artelul sau, cu numele mai răspîndit, kolhozul — este limpede arătat în statut. Statutul spune: „Țăranii ruditori ai satului... se unesc de bună voie în artelul săteano-gospodăresc, pentru ca, prin mijloace comune de producere și muncă organizată comună, să zidească o gospodărie colectivă, adică obștească, să garanteze biruința deplină asupra sărăciei și întunerecului, asupra rămînerii în urmă a gospodăriei mărunte individuale, să creieze o productivitate înaltă a muncii și astfel să garanteze kolhoznicilor o vieață mai bună".

Și statutul, la același capitol intitulat „țeluri și sarcini", continuă programatic: „Calea kolhoznică este calea socialismului, este singura cale dreaptă pentru țărănimea truditoare. Membrii artelului se obligă să întărească artelul lor, să muncească cinstit, să împartă veniturile kolhoznice de muncă, să păzească proprietatea obștească, să păstreze bunu-

rile kolhoznice, să păstreze tractoarele și mașinile, să stabilească o îngrijire bună a cailor, să îndeplinească sarcinile statului muncitoresc și țărănesc și în felul acesta, să facă kolhozul lor bolșevic, iar pe toți kolhoznicii înstăriți".

Al doilea capitol din statut este intitulat „Despre pămînt". El este elementul principal, după om, în economia kolhoznică. El a fost întotdeauna pentru țăran totul, iar pentru stăpînii satelor mijlocul sigur pentru exploatarea muncii țărănești. Despre pămînt, statutul artelului spune: „Toate hotarele, care mai înainte despărțeau suprafețele de cîmp ale membrilor artelului se înlătură și toate suprafețele de cîmp se prefac într'un masiv unic de pămînt, care se găsește în folosința colectivă a satului. Pămîntul pe care-l ocupă artelul este proprietatea poporului întreg, a Statului. El — conform legilor statului muncitoresc-țărănesc — se întărește artelului spre folosință nelimitată, adică pe veci și nu este supus nici cumpărării-vînzării, nici dării în arendă de către artel".

Tot în comun sunt puse și mijloacele celelalte de producție. „Se colectivizează: toate vitele de muncă, inventarul săteano-gospodăresc (plug, semănătoare, boroane, treerătoare, cositoare), rezervele de semințe, mijloacele de hrană în cantitate trebuincioasă, pentru întreținerea vitelor colectivizate, clădirile gospodărești trebuincioase pentru ducerea gospodăriei artelului și toate întreprinderile de prelucrare a produselor săteano-gospodărești".

Spre deosebire de așa zisa „comună agrară", precum și de sovhoz, artelul lasă însă și din pămînt o parte în proprietate individuală, precum și din mijloacele celelalte de producție. In adevăr, din pămîntul colectivizat se desparte cîte un sector „spre folosință personală fiecărei ogrăzi colhoznice". El se dă ca pămînt pentru nevoile casei, legume și pomi roditori. De regulă această bucată de pămînt variază între 1/4 și 1/2 ha. In unele părți poate să treacă însă și pînă la 1 ha. sau mai mult, după disponibilități.

Dintre celelalte mijloace de producție nu se colectivizează și rămîn în folosință individuală pentru fiecare curte kolhoznică: clădirile de locuit, vitele și păsările, clădirile necesare acestora. Fiecare ogradă kolhoznică poate avea în folosință individuală o vacă, pînă la două vite cornute tinere, o scroafă cu purcei, pînă la zece oi sau capre, pînă la 20 stupi de albine și oricîte pasări sau iepuri de casă. In regiunile de crescători de vite numărul acestora poate să mai crească încă.

Regula generală, în această privință, ca și în aceea a rezervei de pămînt de semănat, este că se are în vedere și disponibilitățile, dar mai se ține cont și de starea agriculturii în ținutul respectiv. Socotindu-se tipul de gospodărie colectivă cel mai avansat, care însă nu se poate realiza decît în anumite condițiuni economice și sociale obiective, care are nevoie de mașini și alte unelte mai perfecționate, precum și de om calificat pentru ele, se înțelege că în regiunile mai înapoiate sau în regiunile mai nepopulate de păstori, se va lăsa o parte mai mare sectorului individual. In regiunile mai ridicate însă, din toate aceste puncte de vedere, va precumpăni sectorul colectiv.

Scopul pe care și-l propune artelul ca să-l realizeze se atinge printr'o organizare cooperativă adevărată. Intrarea în kolhoz este liberă. Pot intra toți sătenii, indiferent de sex, dela vîrsta de 16 ani. Nu pot intra culacii și nici foștii culaci, care nu prezintă destule garanții că vor fi buni colhoznici. Pot fi primiți însă fiii culacilor.

Conducerea colhozului o are adunarea generală, care alege din sinul ei un președinte și un comitet de direcție. Președintele este ales separat, ceea ce evident, îi conferă puteri mai mari ca unui președinte care ar fi ales de comitet.

Alegerea la colhoz, spre deosebire de cooperativete de consum, nu se face prin vot secret. Votul e pe față.

Tot din sînul adunării generale se alege o comisie de control (cenzorii), cu atribuții și structură asemănătoare cu comisia de control a cooperativelor de consum.

Munca depusă de fiecare colhoznic se răsplătește după principiul socialist cunoscut: fiecăruia după munca sa. Și principiul se respectă cu strictețe, iar calculul echivalentului în salariu a fiecărei munci se face în cel mai științific spirit. Pentru evaluarea muncii se ia ca bază nu timpul, ci cantitatea de muncă realizată, munca numită obișnuit cu bucata. Se socotește cîtă cantitate de lucru poate fi realizată într'o zi stabilită ca număr de ore și se obține astfel o zi — normă de lucru. In medie muncitorii realizează această zi normă. Dar pot fi muncitori care pot să depășească normele, sau, în cazuri de nevrednicie să cadă sub normă. In genere însă muncitorii țin să obțină norme mai mult, într'un timp dat. Este ceea ce creează atmosfera și condiții drepte pentru emulația socialistă. Colhoznicii se întrec care să producă mai mult, pentru a fi mai bine plătiți, pentru a fi trecuți în brigăzile de șoc, pentru a fi socotiți în rîndul stakanoviștilor sau chiar pentru a fi declarați eroi ai muncii și decorați. Tot ca o dreaptă răsplătire, cînd colhozul a dat rezultate peste prevederile planului, atunci se acordă colhoznicilor, la finele anului un supliment de zile-norme de muncă. Se pot acorda pînă la 10% din numărul zilelor pe care le-a făcut fiecare colhoznic. Pentru udarnier (muncitorii de șoc), suplimentul poate să meargă pînă la 15%, iar pentru conducătorii lor chiar pînă la 20%.

Un cuvînt despre strîngerea și repartizarea recoltei. Din ceea ce s'a recoltat statul trebue să-și ia înapoi ceea ce a avansat colhozului, fie în bani, fie în natură. Se rezervă apoi partea ce se cuvine stațiunilor de mașini și tractoare. Se vinde apoi o parte din recoltă pentru a se acoperi nevoile bugetare ale colhozului, iar restul se împarte colhoznicilor, ca un dividend în natură.

Trebue să reținem aci un amănunt. In general, bugetul unui colhoz nu se execută pînă la ridicarea recoltei decît în proporție de 70%. Este o măsură de prevedere pentru eventualitatea unei recolte proaste. In cazul cînd producția a ținut pas cu planul sau l-a depășit, conducerea colhozului poate consuma și restul de 30% din bugetul inițial.

Concluziuni

Cooperația în U. R. S. S. nu este, după cum vedem, un fenomen suspendat în aer, așa cum s'ar crede, după părerea acreditată multă vreme, despre aproape tot ce s'a realizat de Uniunea Sovietică. Ea este însă ceva cu adevărat nou, totuși, prin schimbarea orientării în toate sectoarele vieții sociale.

Teoretic, am văzut, cooperația sovietică împlinește firul experienței cooperative din secolul trecut și mai ales a ceea ce au văzut în cooperație înaintașii socialismului științific, Marx și școala lui. Teoria cooperației socialiste a fost repusă în lumină și aplicată la momentul dat, de către marele continuator al lui Marx, Vladimir Ilici Lenin. După concepția marx-leninistă, cooperația este o experiență economică serioasă, dar cu aplicări și semnificații deosebite în regim burghez și regim proletar. In regim burghez ea poate avea cel mult un caracter protestatar, iar uneori se poate pune chiar în serviciul capitalismului. Pentru a-și schimba direcția este nevoie de schimbarea regimului. Principalul lucru este deci cucerirea puterii în Stat de către proletariat. Odată acest lucru realizat, se creează și pentru cooperație condițiuni noui de desvoltare. Noi raporturi economice îi creează noui orizonturi. In regim socialist, cooperația este și ea, cum spune I. V. Stalin, drum spre socialism.

In desfăşurarea vieţii economice în U. R. S. S., cooperaţia a fost chemată dela început să joace un rol însemnat, atît la oraş cît şi la ţară. La început ea n'a făcut decît să se pună la dispoziţia statului muncitoresc şi ţărănesc, cu organizaţia pe care o moştenea dela ţarism, schimbîndu-şi doar conţinutul. Cu vremea forme vechi de cooperaţie dispar şi altele noi apar. Dispare cooperaţia de credit şi dispare cooperaţia urbană, sectorul economic respectiv trecînd total în sectorul economiei de Stat. Apare în schimb un tip nou, complex şi complet, de cooperativă de consum rural şi apare cooperativa de producţie agrară.

In acea cucerire a cooperaţiei sovietice este, în adevăr sectorul economiei rurale, şi în primul rînd sectorul producţiei agricole. Marele său titlu de glorie este colhozul, cooperativa agricolă de producţie. In cuvîntarea rostită la primul congres al colhozurilor udarnici, în ziua de 19 Februarie 1939, Stalin se întreabă: „Cum stăteau lucrurile, pînă la desfăşurarea construcţiei colhoznice, pînă acum patru ani?" Şi tot el răspunde: „Chiaburii se îmbogăţeau şi prosperau. Ţăranii săraci sărăceau şi se ruinau, ajungînd în robie la chiaburi. Ţăranii mijlocaşi se căţărau spre chiaburi şi de fiecare dată se rostogoleau, îngroşind rîndurile ţăranilor săraci, spre bucuria chiaburilor. Nu este greu de ghicit că, în toată această harababură, cîştigau numai chiaburii şi poate cîte unul din ţăranii înstăriţi... Desfăşurînd construcţia colhoznică, am izbutit să desfiinţăm această harababură, această nedreptate, am sfărîmat jugul chiaburesc, am atras în colhozuri toată această masă de ţărani săraci, le-am dat în colhozuri o vieaţă asigurată şi i-am ridicat la nivelul de trai al ţăranilor mijlocaşi, care se pot folosi de pămîntul colhozurilor, de înlesnirile date colhozurilor, de tractoare, de maşini agricole.

Progresele realizate de cooperaţia colhoznică dela aşezarea primului plan cincinal, sunt în adevăr cu totul remarcabile. In primul an de aplicare a planului chiar se colectivizează colhoznic 1.400.000 ha. de pămînt arabil. In 1930 se ajunge la 15 milioane ha., în 1933 se trece la 75 milioane, iar în 1938 nu mai puţin de 92 milioane ha. sunt proprietate a colhozurilor. La sfîrşitul primului plan cincinal, realizat în patru ani, în anul 1933, nu mai puţin de 65% din terenul arabil e lucrat în sistem colhoznic. In 1938 procentul se ridică la 86%, rămînînd numai 6,5% pentru sectorul individual, iar 7,5% lucrîndu-se de către sovhozuri.

Pe drept cuvînt, aşa dar, Stalin a putut să numească anul 1928-29 anul marei cotituri, cotitură în toate domeniile vieţii economice, dar mai ales în acela al economiei agrare. In 1930 succesul era aşa de mare, încît se poate vorb de un adevărat salt. „Pe unii din tovarăşii noştri, spune Stalin, i-a apucat ameţeala, după urma succeselor şi şi-au pierdut pentru o clipă, limpezimea minţii şi cumpătul judecăţii".

Că aceste succese au contribuit serios la schimbarea condiţiilor de vieaţă ale săteanului, lucrul este neîndoios. Satul nu mai este o aglomeraţie pitorească, în care un procent infim de chiaburi duc o vieaţă mai comodă, iar toţi ceilalţi locuitori muncesc pentru ei, pentru cămătari sau pentru diverşi alţi intermediari speculanţi, dela sate sau dela oraşe. Grosul populaţiei săteşti — în unele părţi unanimitatea ei — este intrată în colhoz, cu un standard de vieaţă materială şi culturală ridicată în proporţie cu succesele realizate.

Ne-am putea întreba dacă lumea este mulţumită cu această nouă aşezare. Un vizitator ungur, contele Karoly, călătorind în Uniunea Sovietică în epoca de aplicare a primului plan cincinal, relatează o convorbire interesantă, pe care a avut-o cu membrii unei familii de colhoznici. Cel ce se arăta nemulţumit de noua stare de lucruri, este, se înţelege, bunicul. „Vezi d-ta, tovarăşe, zice bătrînul, mai înainte eu eram acela care încasam cîştigul copiilor mei, pe cîtă vreme acum ei îşi primesc direct plata dela colhoz. Chiar şi mica Sonia, care n'are decît 16 ani. Din cauza aceasta eu nu mai am nimic. „La aceasta însă feciorul mai

mare îi răspunde prompt: „Da, dar ia spune, tătucule, tu ai uitat să spui că acum colhozul îţi dă să mănînci".

Fiecare generaţie cu deprinderile ei de vieaţă şi cu ideile ei. Dar ceea ce contează sunt stările obiective, nu părerile subiective. Şi apoi să nu uităm că în Uniunea Sovietică peste 2/3 din populaţia ţării, cu vîrsta sub 40 de ani sa născut în regim sovietic sau a crescut o bună parte din copilăria şi tinereţea lor sub acest regim. Ei au suferit şi s'au bucurat de toate evenimentele care au asigurat Patriei lor starea de azi. Ei au parcurs un drum, care în alte ţări şi în alte împrejurări nu se realizează în zeci şi sute chiar de ani. Randamentul muncii aci s'a ridicat dela 0,8 klw. ora, la 2,9 klw. ora, iar, în unele sectoare s'au realizat progrese de-a-dreptul gigantice. Dovada cea mai bună a acestor progrese reale am văzut-o, de altfel cu toţii în anii din urmă. Datorită lor Uniunea Sovietică a putut trece cu un succes atît de strălucit proba de foc ce i-a fost impusă. In acest succes trebue să vedem şi contribuţia economiei cooperative sovietice, atît a cooperaţiei de consum, cît şi, mai cu deosebire, a cooperaţiei de producţie agricolă, în fruntea căreia stă artelul sau colhozul.

Prof. STANCIU STOIAN

CRONICA IDEILOR

LIMITELE CUNOAŞTERII ŞTIINŢIFICE

Poblema valorii cunoaşterii ştiinţifice a primit în cursul ultimilor
secole soluţii opuse. Increderea desăvîrşită în exactitatea gîndirii ştiinţi-
fice, care definea prima jumătate a veacului trecut, a fost sdruncinată.
Valoarea raţiunii, proclamată de secolul luminilor, şi-a răsfrînt prestigiul
asupra eficienţei gîndirii ştiinţifice. Autoritatea ştiinţei nu îngăduia îndo-
eli şi puncte de întrebare. Soluţiile date erau definitive şi fără controversi.
Mecanica şi calculul matematic, observaţia şi experienţa conduceau la o
rezolvare a tuturor problemelor şi la alungarea nesiguranţelor. Omul era
redus la o înjghebare mecanică, căci universul se reducea la o înscriere
de fenomene legate prin firul determinismului riguros şi al legilor imua-
bile. Intre *Omul-maşină* şi *Mecanica cerească* se stabilea legătura de con-
tinuitate a unei mereu afirmate încrederi în valoarea ştiinţei. Natura era
simplă sau reductibilă la fenomene elementare, pe care ştiinţa le putea
explica fără şovăieli. Cele cîteva nesiguranţe pe care le semnalau cercetă-
torii nu erau decît necunoaşteri provizorii, destinate a fi treptat inlă-
turate de progresele ştiinţifice. Gîndul unui decalaj, a unei neadaptări
între ştiinţă şi realitate, a unei aproximaţii a rezultatelor ştiinţifice, nu se
impusese încă cercetătorilor. Treptat, această siguranţă acordată metode-
lor ştiinţei a ajuns la o explicaţie de ansamblu a realităţii. Moleschott,
Büchner şi Haeckel au condus datele ştiinţifice pînă la ultimele lor con-
cluzii teoretice, închegînd o viziune unitară asupra realităţii fizice şi asu-
pra omului.

Către sfîrşitul secolului trecut şi în plină afirmare a valorii ştiinţei
a răsunat însă cuvîntul de faliment ştiinţific. Era un îndemn la prudenţă,
la simţ critic, în orice caz, un semn al unei noi epoci. Aceste semne nu au
întîrziat să se înmulţească. Explicaţia mecanică, precizia ştiinţei, exacti-
tudinea rezultatelor şi valoarea absolută a acestora au fost puse din nou
în discuţie. Einstein şi Henri Poincaré au fost printre primii care au pro-
clamat relativismul cunoaşterii ştiinţifice. Nenumăraţi alţi cercetători şi-au
adus contribuţia. Genetica, astronomia, fizica atomică, au lărgit cîmpul
cercetărilor, dar au pus în evidenţă numeroase necunoscute. Cu cît adîn-
cirea problemelor înainta, cu atît nesiguranţele sporeau. Certitudinile
nesdruncinate ale savanţilor veacului anterior au fost socotite ca rezulta-
tul unui entusiasm de început, iar persistenţa acestui spirit a fost tălmă-
cită ca un semn de simplism de judecată. Geometriile ne-euclidiene,
teoriile relativităţii, principiul incertitudinii, logica polivalentă au des-
chis perspective nebănuite gînditorului şi omului de ştiinţă. Coeficientul
personal al cercetătorului în stabilirea unui fapt ştiinţific s'a impus cu
hotărîre; din impersonală, ştiinţa a devenit o mărturie de totalitate a
fiinţei umane. Năzuinţa către absolut a făcut loc unei menţineri în re-
lativ; cercetătorul se limitează la studierea fenomenelor, în raport cu anu-

mite coordonate; simplicitatea de structură a faptelor devine, la scrutarea
omului de ştiinţă actual, o realitate complexă, care nu poate fi desprinsă
din cadrul în care se integrează. Steaua şi atomul, coloidul şi materia vie,
chimia şi vieaţa, devin aspecte ale aceleiaşi realităţi, pe care numai ne-
voile noastre de cercetare le separă în domenii izolate.

Redusă la dimensia omului, deposedată de atributele şi năzuinţa
către absolut, alcătuind un semn al căutărilor omeneşti, ca şi a nesigu-
ranţelor spiritului uman, gîndirea ştiinţifică îşi statorniceşte limite şi-şi
descoperă deficienţe. In fiecare domeniu, aceste nesiguranţe se impun
oamenilor de laborator, ca şi gînditorilor care pornesc dela datele pozi-
tive, pentru a ajunge la concluzii generale. Cu cît cercetarea înaintează,
cu atît se deschide în faţă o nouă formă de necunoscut. Fiecare descope-
rire, fiecare rezultat obţinut, nu fac decît să pună noui probleme şi mai
turburătoare. Am putea spune că există un raport invers între dobîndi-
rile pozitive ale ştiinţei şi vădirea de necunoscute pe care le revelează.
Ştiinţa este un fapt omenesc, care exprimă drama cunoaşterii. Ca atare,
raţiunea ei de a fi este de a întreţine această nelinişte a inteligenţei, în
căutare de probleme. Soluţiile sunt, toate, provizorii. Ele sunt destinate
a fi înlocuite cu alte răspunsuri mai puţin aproximative, sau ele nu fac
decît să semnaleze alte domenii de explorare, mai înainte nebănuite. Ase-
meni gînditorului, care, avînd de ales între Adevăr şi calea care duce la
acesta, preferă calea din urmă, omul de ştiinţă actual afirmă odată cu
relativitatea ştiinţei, caracterul activ, eroic, al cercetării.

*

Socotim că este caracteristic atît pentru starea actuală a ştiinţei, cît
şi pentru stadiul de faţă al culturii romîneşti, că un om de laborator, obiş-
nuit să lucreze cu datele pozitive şi cu metodele cele mai riguroase ale
cercetării, pune problema limitelor cunoaşterii ştiinţifice. In volumul pu-
blicat recent la Fundaţia Regele Mihai I, d. Alexandru Mironescu [1]) îşi
propune o atare desbatere. Studiul nu ne oferă însă un repertoriu de pro-
bleme, în care să se dovedească concret ajungerea gîndirii ştiinţifice la im-
pase şi nesiguranţe în toate domeniile cercetării. Autorul nu urmăreşte o
îmbrăţişare de totalitate a probemelor, în care să treacă în revistă vastitu-
dinea cîmpului de cercetare, dela microfizică la universul stelar şi dela
biologie la universul uman. D. Al. Mironescu ne expune mai degrabă un
examen de conştiinţă personal, exprimînd nedumeririle pe care le-a
întîmpinat în cursul cercetărilor proprii. Cartea, fără să urmărească gra-
ficul unei desbateri de conştiinţă filosofică, redă totuşi o problematică
personală. Cititorul care va căuta o tratare a problemei enunţate în titlul
lucrării, va constata lipsa unor sectoare importante ale ştiinţei, cu deose-
bire al astronomiei; dar omul de ştiinţă sau gînditorul care vor căuta în
aceste pagini o confruntare şi o verificare a propriilor nelinişti, vor găsi
în această carte o mărturie.

Deşi chimist, prin pregătire profesională, d. Alexandru Mironescu
este cu deosebire reţinut de microcosmul biologic, căruia îi consacră, de
altminteri, partea cea mai importantă a lucrării. In fiecare din problemele
desbătute se întrevede aceeaşi nevoie intelectuală de a insera faptul şi ca-
tegoriile de date ale unei cercetări în aparenţă circumscrise, în întregul
problemelor cu care se articulează. In acest mod, perspectiva depăşeşte
totdeauna un sector limitat de studiu. Unghiul de incidenţă sub care sunt
privite fenomenele, le integrează într'o realitate mai vastă, într'un cadru
mult mai larg decît acela pe care îl presupune aria propriu zisă a disci-
plinei respective. Astfel, adîncirea faptelor întîlneşte totdeauna zona mari-

1) Alexandru Mironescu. *Limitele cunoaşterii ştiinţifice*. Fundaţia
Regele Mihai I, 1945.

lor probleme și a marilor întrebări. Virusul-proteină, de pildă, ne conduce pe nesimțite la problema distincției între organic și inorganic și, prin aceasta, la problema originii vieții. Fiecare fapt științific, bine studiat în toate implicațiile lui, poate călăuzi astfel cercetarea înspre orizonturile cele mai largi ale gîndirii filosofice.

In concepția cercetătorului actual, știința și-a pierdut prestigiul de cuprindere obiectivă și absolută a realității. In centrul gîndirii științifice se află omul, sau cum notează d. Alex. Mironescu în prefață: „...Omul e întreg prezent în cercetarea științifică, cu însușirile și lipsurile lui fundamentale".

„Omul de știință instrumentează aceleași însușiri și se împiedecă de aceleași dificultăți ca orice creator".

„Activitatea științifică în trăsăturile ei adînci poartă urmele pe care le întîlnim și la celelalte îndeletniciri omenești, tocmai pentrucă toate izbucnesc dinlăuntrul acelorași posibilități pe care le întruchipează omul" (pag. 9).

Coeficientul personal al cercetătorului este subliniat de către toți cercetătorii moderni. Sir James Jeans notează în legătură cu acest punct: „...Punctul esențial (al fizicii sec. XX, n. r.) este că fizicianul nu se mai consideră în întregime distinct de natură: realitatea este fie ceea ce fizicianul creiază, alege sau extrage, fie ceia ce distruge; căci subt anumite aspecte ale sale, pe care le revelează teoriile quantelor, natura este o realitate pe care observația o distruge [1]).

*

Poziția d-lui Al. Mironescu întîlnește astfel gîndirea cercetătorilor moderni, care au depășit studiul brut al faptelor și s'au ridicat la perspective mai înalte de cuprindere a fenomenelor. D. Mironescu a știut să treacă dela reacția de laborator la gîndirea problemelor, dela datele imediate ale studiului, la nesiguranțele explorării. Autorul îmbină spiritul pozitivist al cercetării sistematice și stăruitoare, se supune la obiect, acceptă rigoarea metodelor, dar vădește la fiecare pas simț al misterului și neliniștea intelectuală a căutării.

ION BIBERI

1) Sir James Jeans. *Les nouvelles bases de la science*. Hermann. 1933, p. 12.

CRONICA PLASTICĂ

DESPRE O ESTETICĂ A RECONSTRUCȚIEI.

Luna trecută, la o ședință a Cercului de Studii al Uniunii Patriotice, s'a pus de către d-l Arhitect F. Schor problema reconstrucției Iașului. Intr'o expunere d-l F. S. a evocat principiile generale ale urbanismului modern. D-sa a situat reconstrucția capitalei Moldovei în planul regional de asanare al regiunii mlăștinoase învecinate orașului, conchizînd că aplicarea planului de sistematizare trebue grabnic începută. D-l F. S., vorbind de Rusia Sovietică și de reconstrucția orașelor distruse sau avariate de război, spune că noi nu avem mijloace ca marea noastră vecină, că Statul, pentru moment cel puțin, nu va putea interveni prea mult și că lucrul trebue început cu ajutorul inițiativei particulare. Această intervenție a arhitectului F. S. e binevenită, el pune toate gravele probleme ale reconstrucției: 1) problema planului de sistematizare; 2) spiritul în care orașul trebue reclădit; 3) mijloacele de a realiza această operă.

Planul orașului: Cu ocazia disertației arhitectului F. S. aflăm că există un plan de sistematizare al orașului. Deoarece Iașul nu este un oraș oarecare, dar un simbol al culturii romînești, ne surprinde că acest plan care, pe drept cuvînt, interesează atîta lume a rămas pînă acuma confidențial. Nicio expoziție, nicio publicație n'a răspîndit această operă în public sau măcar printre cei cărora acest subiect nu le rămîne indiferent. Iașul depășește mult importanța lui administrativă și politică. In totalitatea lui e un monument nu numai istoric dar și național, în care străduința creatoare romînească a ajuns la o exprosie superioară și în trecut și în epocile apropiate nouă. Reclădirea, reorganizarea și reinsuflețirea lui e de un interes general pentru cultura romînească. De aceea cerem ca un drept de a cunoaște acest plan cu ideile sale directoare. Cerem discuția publică a acestui plan, pentru a vedea în ce măsură s'a dat toată importanța realității simbolice a cetății moldovenești. Căci Iașul a fost și trebue să rămîe o cetate a tradiției noastre culturale și un punct de plecare pentru organizarea și împodobirea vieții de mîine. Iașul este un oraș de artă. Acest lucru e puțin știut. E adevărat că nu s'a făcut nimic pentru a pune tezaurele de artă ale acestui oraș în lumină. Oribilul centru comercial care s'a construit în ultimii treizeci de ani fără nicio normă și insalubrele cartiere mărginașe din valea Bahluiului dezonorau înfățișarea mîndră de altădată. In loc de a integra construcțiile Universității în cadrul orașului, de a beneficia de minunatele priveliști și de vechile grădini, de a compelcta construcțiile mînăstirești în instituțiile didactice, s'au suprapus vechiului oraș construcții bombastice și enorme iar vechile ansambluri arhitecturale sunt lăsate uitării și ruinei. Două exemple: mînăstirea Galata e un penitenciar, iar mînăstirea Frumoasa un spital de boli molipsitoare. Iar Cetățuia, care domnește cu atîta mîndrie asupra priveliștei ieșene, lăsată pe seama cîtorva monahi trîndavi și

anacronici. Vechile grădini și parcuri boierești din împrejurimi (căci pe vremuri împrejurimile Iașului erau o bogată lume vegetală) au fost tăiate, parcelate, nimicite, în loc de a fi fost expropiate la timp de municipiu pentru a deveni zone verzi utile populației. Acum 30—40 de ani se putea face din Iași, cu nu prea multe cheltueli, un centru prielnic studiilor, gîndului și reculegerii. Dar această problemă nu interesa atuncea pe nimeni. Iașul a fost lăsat să se scufunde în mediocritate și sărăcie. Metoda de a începe un lucru cu răbdare și voință ne lipsea. Nici intervenții individuale, sporadice ajutoare date cutărei sau cutărei instituții, nu puteau reînvia acest oraș și, mai ales, nu puteau scăpa de igrasia indolenței frumoasele monumente părăsite. Bine înțeles că planul orașului nu trebue tratat într'un spirit „paseist". Vechile monumente vor fi luate ca valori plastice actuale, ca premise ale euritmiei arhitecturale, ca nuclee generatoare în jurul cărora orașul să renască. Nu e vorba de a face din Iași un decor pentru turiști dar de a-i reda viață prin formă. Nu e vorba de a sublinia nostalgia unui trecut dar de a regăsi, printre ruinele cari rămîn izvoarele vii ale creațiunei. De aceea problema trebue atacată din toate părțile.

Spiritul în care orașul trebue reclădit. Acest spirit ar trebui desbărat de preocupări arheologice, dar față de elementele din trecut, de monumentele existente valabile și de foarte caracteristica alcătuire a peisajului, ar fi bine să ne ferim de o pripită înstrăinare cu forme scoase din reviste în numele unor principii nu prea bine controlate. Acolo, mai mult decît oriunde, trebue o adaptare și la natură și la trecut, o continuare și nu suprapunere. Totul acolo e prielnic unei astfel de opere. Și configurația terenului și chiar unele traseuri ale orașului vechiu. Nici blocuri, nici mașini de locuit nu sunt necesare acolo. Terenul este eftin și prielnic unui oraș grădină. Partea din șes a orașului are mai ales nevoie de o radicală reedificare, odată cu asanarea mlaștinilor. Iașul nu va fi niciodată un mare oraș industrial. Nici nu trebue să devie. Aicea e rolul Statului de a veghea ca Iașul să rămîe un oraș al învățămîntului, cu unele mici industrii locale. Dar un oraș al învățămîntului e prin definiție sărac. El trebue subvenționat cum se subvenționează însăși învățămîntul. Iașul trebue privit în ansamblul lui ca o mare instituție care ne e scumpă tuturora, care e necesară formării generațiilor viitoare, un refugiu al gîndului și al artei, în care imense bulevarde și autostrade sunt inutile, în care viența trebue ferită de publicitate, de jocurile de bursă și de febra inovației. La Iași totul ar trebui filtrat cu grijă și cercetat cu evlavie. E un oraș care nu trebue bruscat în numele modei, dar ridicat cu blîndețe din ruinele sale, la o scară justă, în armonie cu colinele sale umbrite, cu vîlcelele sale răcoroase, în armonie cu lumina sa argintie. Natura și trecutul pot fi utilizate acolo într'o egală măsură pentru alcătuirea unui prezent în care fiecare locuitor ar fi mulțumit. Căci, așa cum am mai spus-o, legea de bază a orașului de mîine, fie Iașul fie oricare altul, e ca frumusețile și comoditățile lui să fie în egală măsură la îndemîna fiecăruia.

Mijloacele de a realiza această operă: In privința mijloacelor de realizare d-l Arhitect F. Schor spune: „Revenind la Iașul nostru, din nefericire noi nu avem azi mijloace vaste de a face ceva din temelii, dar noi putem dirija inițiativele modeste individuale". Iată singurul punct în care nu sunt de loc de părerea colegului meu. E adevărat că România are de îndeplinit condiții economice ale unei păci în urma unui războiu pierdut. Dar reconstrucția unui oraș nu se poate face „cu dirijarea unei modeste inițiative private". Statul trebue să intervie întîi cu autoritate pentru a pune în studiu un plan valabil, pentru a-l pune în aplicație fără șovăiri, excepții și hatîruri și înfîrșit, trebue să finanțeze masiv această execuție a reconstruirii. Vechiul slogan antebelic: „nu sunt bani", trebue să dispară și Statul trebue să se obișnuiască cu o politică de investiții constructive și durabile. In timp de războiu sunt întotdeauna bani pentru tunuri

și muniții. In timp de pace va trebui cu orice preț să se găsească bani pentru reedificarea orașelor, căci nu se poate face ceva cu nimic. Oricît de multă bunăvoință s'ar găsi în inițiativa particulară, ea nu va putea nimic dacă Statul nu e în spatele ei și mai mult decît atît, dacă Statul nu dă exemplul. Dumuri, plantații, canalizări, instituții de cultură și de higienă nu pot fi ridicate de inițiativa particulară, precum nici inițiativa particulară nu va putea asana regiuni mlăștinoase și reface din temelii cartiere întregi muncitorești bîntuite de molimi și înnotînd în noroi. Reedificarea orașelor e o mare problemă socială, e temelia păcii sociale de mîine de care Statul, dacă vrea să dureze, va trebui să ție seama mereu cu un luminat spirit de continuitate. Problema refacerii și reorganizării orașelor nu e o simplă problemă arhitecturală, dar e o mare problemă socială care poate fi rezolvată numai cu mijloace arhitecturale. E de datoria lor de a nu face în această privință nici o concesie, ținînd trează stăpînirea și atrăgînd atenția asupra datoriei care îi incumbă și a pericolelor mortale care s'ar ivi prin amînarea rezolvării acestei probleme. Cu o voință dîrză și o metodă implacabilă se vor găsi și bani.

Orașele, dacă nu se îmbunătățesc, vor deveni plăgi pentru Stat în loc de a fi puncte de reazim pentru el. Problema locuințelor rurale se va rezolva singură, cum de altfel s'a rezolvat în parte dela exproprierea din 1920, prin îmbunătățirea economică a regiunilor agricole. La orașe însă trebue o cu totul altă vigilență.

Problema muzeelor. Domnul Mihai Ralea, Ministrul Artelor, expunîndu-și programul a vorbit de nevoia grupării muzeelor într'o singură instituție. Acest punct al programului e resimțit de mult de învățămîntul artelor. Dar concentrarea muzeelor într'un singur local depășește cadrul învățămîntului. Muzeul nu are numai un rol didactic căci un muzeu etnografic, de exemplu, ajută pe individ a-și face o noțiune mai exactă a țării sale, un muzeu de artă îi va arăta între altele năzuințele ideale ale propriei sale patrii față de civilizația europeană din care face parte și la care a aderat în plină conștiință de cauză acum mai bine de un veac.

In România, noțiunea de muzeu e limitată la mici ctitorii mai mult sau mai puțin culturale, care mai întotdeauna acopereau o vanitate postumă. Așa era muzeul Kalinderu, acest monument al nepriceperii și al întîmplării, precum și tristul templu al și mai tristei colecții cu același nume. Aman și-a lăsat casa Statului ca să devie un muzeu. Municipiul are și el o colecție publică de picturi contemporane. Mai există un muzeu de arte religioase și faimosul muzeu etnografic al Domnului Tzigara Samurcaș, care așteaptă în naftalină de 35 ani ca să i se termine localul. Monumentele istorice au și ele fie la sediul lor, fie răspîndite în țară, tezaure care așteaptă să fie văzute. N'am pomenit în această tristă enumerare muzeul de pictură al Domnului Oprescu, pentru că este tocmai singurul valabil. Avînd un material frumos și bine ales, un local agreabil și bine așezat, fiind specializat în pictura modernă mai ales romînească, înglobarea lui într'un muzeu național pare inutilă.

Cred că marele muzeu de care vorbește Domnul Ministru Ralea, fără a da amănunte, ar trebui să se grupeze în jurul muzeului etnografic, care s'ar complecta cu cel de artă bisericească (inclusiv colecțiile monumentelor istorice), muzeul de științe naturale cu fauna și flora României, precum și un muzeu geografic și istoric cu o galerie de artă. Muzeul astfel conceput ar da cetățeanului o imagine destul de completă și de autentică a țării sale, mai ales într'o vreme, pe care o nădăjduim apropiată, în care n'o să se mai vorbească de propagandă. Complectîndu-se construcția dela șosea, acest mare organism educativ și informativ ar putea să încapă acolo. Cînd această instituție va exista, multe colecții particulare se vor îndrepta în mod natural spre el, oferind o garanție de durată și de ocrotire a obiectelor donate. Pentru școlari, studenți sau chiar cei cari se cred formați, o astfel de instituție e de primă urgență. Acolo s'ar putea avea, într'un scurt timp, o imagine a evoluției formelor vieții

romîneşti, s'ar putea înţelege adaptarea poporului la condiţiile geografice, climaterice, economice şi politice la pămîntul care i-a fost sortit, pe care l'a muncit şi apărat. Acolo s'ar putea înţelege această alianţă între om şi natură, acest lung efort de a persista într'un hotar natural în luptă sau în tovărăşie cu diferite soiuri de oameni, acolo s'ar vedea născîndu-se această conştiinţă colectivă care e la temelia formării unei naţiuni. Aşteptăm, cu o încordată atenţie această înfăptuire care va cere timp, răbdare, priceperea unui spirit obiectiv şi bine înţeles, bani. Căci aici, ca şi în problema reconstruirii oraşelor, iniţiativa particulară poate prea puţin.

Pentru arhitecţii de azi şi mai ales pentru arhitecţii urbanişti statistica e un mijloc de informare ştiinţific. Dar ca orice document ştiinţific, el trebue cetit cu obiectivitatea unui spirit critic. Dacă luăm de exemplu o statistică a Bucureştiului constatăm două lucruri: 1. Că locuinţa individuală a scăzut mult în unele cartiere din centru, mai puţin în cartiere necomerciale şi deloc la periferie. Această statistică se poate interpreta în două feluri: că centrul mai evoluat şi mai bogat aplică principii adaptate progresului tehnic şi social în domeniul locuinţei, sau 2) Că acolo unde nu se speculează terenurile şi unde comerţul şi birourile nu stînjenesc locuinţa, cetăţeanul continuă să locuiască după cum îi place, în spiritul obiceiurilor locale. Care e interpretarea justă? Să încercăm o analiză.

S'a discutat mult prin presă despre oportunitatea construirii blocurilor de locuinţe. Au fost proteste sentimentale în faţa dispariţiei vechiului Bucureşti. S'au ridicat aspre critici în contra tendinţei de comasare a locuinţelor. Dar, în general ivirea clădirilor moderne în Bucureşti a rămas populară într'o anumită categorie de cetăţeni, străină şi antipatică altei categorii. In orice caz, ceea ce se poate spune e că Bucureştiul a crescut în voia soartei şi că fiecare categorie de cetăţeni a făcut ce a vrut sau ce a putut, fără aproape nicio ocrotire a Statului, fără niciun gînd director. Deci singura calitate a Bucureştiului de pînă acuma a fost că s'a desvoltat într'o libertate aproape absolută, cu regulamente veşnic călcate sau interpretate în modul cel mai fantezist. Deci, cu toate păcatele sale, cu lipsa lui de monumentalitate, cu încîlcirea străzilor sale, cu haosul său de stiluri, cu contradicţiile sale, cu aspectele sale tragice sau hazlii, cu modernismul său caricatural şi tradiţionalismul lui umoristic, cu înfăţişări, fie extrem occidentale, fie extrem orientale, Bucureştiul, oraşul tuturor contrastelor (vezi cartea lui Prager) e un document autentic pentru cine caută adevărul asupra tendinţelor urbanismului romînesc.

Pentru un hoinar atent Bucureştiul e o lume de surprize şi de taine. Intreaga noastră metropolă e o enormă mahala, unde fragmentare aparenţe de organizări încearcă stinghere să se cristalizeze sub aspectul unui bulevard, unei pieţe, unui cartier de vile sau unui parc. Restul a scăpat printre degetele autorităţii, urmînd în desvoltarea sa anarhică legi misterioase. Mahalaua nu este numai periferică. Ea reapare peste tot ironică şi hazlie, între blocurile de lux, în spatele construcţiilor monumentale care adăpostesc instituţiile de Stat, printre vile, atingînd chiar ici colea, ca în glumă, bulevardele principale. Mahalaua e poate partea cea mai autentică a Bucureştiului. Ea este o lume în formaţie, care reprezintă lenta dar stăruitoarea adaptare a ruralului la vieaţa de oraş, ea reprezenta lenta dar metodica infiltrare, asediul neîntrerupt al unei confuze armate care e hotărîtă, dacă nu să ia în posesie Capitala, dar în orice caz să-şi facă loc în ea. Această populaţie a fost în parte chemată din nevoia mînii de lucru a Capitalei, în parte a fost atrasă de posibilităţi de cîştig, ale comerţului unui mare centru prosper. Marile şi micile industrii au creeat acolo nuclee şi artizanatul şi-a găsit un mediu prielnic în această atmosferă semi-orăşenească. Terenurile rămînînd acolo

mereu ieftine, lotizările s'au făcut adesea mai generoase decît în centru şi oamenii şi-au construit casele şi atelierele, şi-au orînduit curţile aşa cum s'au priceput ei. Căci nu e unul care, întrebat despre rosturile gospodăriei sale, oricît de mizerabilă, ori de strîmbă ar fi, care să nu-ţi răspundă: „Mi-am făcut casa, mi-am aşezat gospodăria aşa cum am vrut sau cum m'am priceput eu". Acest răspuns ţi-l va da de altfel şi cel mai simandicos burghez din centru, care nu şade într'un bloc, cu mobile bine vernisate. Oricare proprietar de casă individuală, oricare posesor de vilă, vilişoară, castel în miniatură, palat bombastic, în formă de noptieră Louis XVI, sau de bloculeţ, casa în stil naţional, casa mexicană cu coloane de la Horez, casă vagon cu sau fără coloane la uşă, casă cu cerdac ca la ţară, căsuţă strîmbă pe jumătate îngropată, în care cobori ca să intri, oricare proprietar îţi va da cu aceeaşi mîndrie, acelaşi răspuns: „Mi-am făcut-o aşa cum am vrut eu".

De aceea spunem că Bucureştiul nu este poate un exemplu urbanistic, dar e cu siguranţă un document uman de valoare, care merită să fie luat în consideraţie şi asupra căruia se poate medita.

In expoziţia „Artă, Muncă şi Democraţie", un grup de tineri arhitecţi au arătat fotografii a celor mai puţin admisibile gospodării din mahalalele noastre şi cer cu drept cuvînt dispariţia lor. Acest lucru nici nu se discută. In cetatea de mîine mizeria trebue metodic combătută şi pînă la urmă suprimată. Aici nu apăr mahalaua, o cercetez şi îi caut semnificaţia, căci mahalaua e mai mult de jumătatea Capitalei şi mai ales e o manifestaţie socială liberă. Trebue descifrat ce vrea, în spre ce tinde această lume vie, foarte trează, muncitoare, plină de fantezie, de inventivitate şi de cîntec.

Noi suntem severi pentru unele manifestaţiuni de ale noastre, fără însă a le cerceta, invocînd în mod pripit exemple din străinătate. Dar, suburbiile Parisului, Londrei şi New-York-ului au adesea aspecte înspăimîntătoare, în care mizeria ia într'adevăr înfăţişări infernale. Acolo muncitorii, artizanii sau funcţionarii trăiesc în case poate mai bine zidite, dar pe care lepra mizeriei e încrustată, în care curţile adînci nu mai îngăduie lumina soarelui să ajungă pînă la încăperile umede în care ftizia ucide fără milă familii întregi, familii care plătesc chiar chirie pentru asta. La Bucureşti mahalaua este însă aproape în intregime proprietatea locuitorilor săi. Din cauza acestei puzderii de proprietăţi care s'a întins prin toate împrejurimile Bucureştilor, asimilînd satele din acea regiune, sunt prea multe străzi nepavate, fără trotuar, fără canalizare şi adesea fără apă suficientă, în spre care nici tramvaiele, nici reţeaua electrică n'a ajuns. Dar, în schimb lumina soarelui pătrunde oriunde, salcîmul şi teiul ocrotesc cu umbra lor modestele aşezări, curţile îşi au adesea colţul de grădini cu zarzavaturi şi flori, coteţe şi căsuţe pentru porumbei îşi găsesc loc lîngă casele oamenilor şi combaterea nevoilor şi a sărăciei se face mai liber.

Şi pe urmă, omul venit dela ţară nu se găseşte deodată într'un mediu cu totul străin. El mai poate urmări din ferestruica lui schimbările anotimpurilor privind cum răsar şi cresc în curtea lui cîţiva coceni de porumb, cum înfloreşte un cais, cum se sparg bujorii, mai aude vîntul şuierînd pe acoperişul lăsat ca o spinare obosită de cal nemîncat al casei sale, mai e la dînsul, în casa lui, aşa cum s'a priceput el s'o facă. Nu vreau să spun că în mahalaua noastră nu e şi acolo adesea o mizerie cruntă, încuibată temeinic prin bordeie insalubre. Cunosc statisticile asistenţei sociale, am cercetat însumi mahalalele. Mahalaua nu poate să rămînă aşa cum e. Ea trebue în viitor să se bucure de progresele materiale ale oraşului modern. Dar cum?

Intîi trebue să ţinem seamă de faptul că mahalaua şi-a spus cuvîntul. Mahalaua vrea exact ceea ce visează burghezul din centru: o casă individuală cu grădină şi curte, numai că omul din mahala şi-a

realizat programul cu mai mult gust și cu mai multă generozitate căci nu e atît de speculant. Locuitorul în comun e posibil numai în cazul unui standard constructiv ridicat. Aceeași gospodină care va avea o curte înflorită, o casă întotdeauna văruită la Paști cu încăperi cari miros a flori, va ruina un apartament cu frigider și bucătărie electrică. Omul din mahala nu vrea să fie depășit de progres. El vrea să simtă natura în jurul casei sale. Un balcon la etajul V, pe care e legat de picior un cocoș, nu-l mulțumește. Nu vrea flori în ghiveciu, dar în răzoare.

Cînd se va pune problema reconstrucției părerea mahalalei va trebui luată în seamă, căci ea are o valoare de plebiscit. Poporul Bucureștiului, cel activ, muncitor, inventiv și prea des neglijat și-a spus părerea nu în vorbe, dar de fapt prin exemplul chiar al vieții sale; el e pentru locuința individuală. El va trebui deci, ajutat în năzuințele lui și nu pus în cutii cu forme de bloc, bloculeț, cazarmă, siloz, etc. De altfel, fără a fi abonat la publicații străine de arhitectură și urbanism omul din mahala e pe linia reformelor urbanistice din străinătate, începînd cu U.R.S.S. căci omul din mahala are mult bun simț.

PICTURA. Nutzi Acontz Hasefer.

Inainte de a vorbi de Salonul Oficial să discutăm puțin despre pictură. In modestul antreu al librăriei Hasefer Domnișoara Nutzi Acontz a avut o modestă expoziție. Cîteva peisaje, cîteva naturi moarte și flori, cîteva figuri, toate de o excelentă calitate. Domnișoara Acontz se situiază aparte în pictura noastră contimporană. Am vorbit în aceste cronici de beția de colori, de acel exces cromatic, care denaturează rostul picturii, anulînd complet și subiectul și compoziția. Nimic din toate acestea în prezenta expoziție. Cromatica e stăpînită mereu în game austere care se ridică la o mare intensitate, fără de a ajunge vreodată pînă la stridențe. Din pînzele lui N. A. emană parcă tot ozonul bogăției vegetale, o frăgezime de instincte sănătoase, mult gust și destulă știință. E mult echilibru în talentul dumneaei și o amabilă bunăcuviință moldovenească. Prin pînzele sale sunt transmise celui care le privește și aproape exclusiv prin colori, misterul unei grădini, după o zi de ploaie, cînd natura renaște cu vigoare, adînca liniște a unui colț banal de țară, în care nuanțarea tonurilor verzi ajunge la nebănuite prețiozități. frumusețea unui buchet alcătuit din flori de cîmp care mai păstrează ceva din vântul care le-a legănat, o cratiță cu fructe a căror colori sugeră parfumurile unei veri tîrzii sau a unui început de toamnă. Și nu se vede o urmă de manierism în toate acestea. Tușele sunt întinse larg și generos, fără preocupări de smălțuitor, cu hotărîre și siguranță. Desenul e susținut și inteligent, chiar spiritual cîteodată. Figurile sale sunt pictate cu aceleași calități, dar cu o mai puțin directă originalitate. Aici reminiscențele se simt, pe cînd în celelalte subiecte ele sunt complet acoperite de personala sensibilitate și viziune a pictoriței. Există în această expoziție un satisfăcător echilibru între posibilități și realizări. Bine înțeles că nu poate fi vorba de mari orchestrări simfonice. Dar și un simplu cîntec poate să umple văzduhul.

SALONUL OFICIAL. Pictură și Sculptură.

In „Cuvîntul înainte", al catalogului Salonului Oficial cetim: „Salonul Oficial nu reprezintă o anumită artă oficială, după cum nu impune sau preferă un anumit curent artistic. In Salonul nostru Oficial își găsește locul orice tendință artistică, în cea mai perfectă libertate. Aceste diverse tendințe înfățișează adevărata realitate a spiritului și nivelului de cultură al epocii, în care se produc".

Cumințenia acestei declarații de principii e îmbucurătoare. Ea exprimă gîndul cinstit al artiștilor încercați cari compun Juriul. De

altfel, dacă Salonul nu e pe deplin satisfăcător el înseamnă un progres și mărturisește în ansambul lui o sforțare de seriozitate și selecționare.

Totuși Salonul Oficial dela noi are un viciu inițial. El nu este luat destul în serios, nu de cei care îl organizează, dar de cei care expun. Ideea inițială a Salonului e în fond un mare concurs public în care, fiecare an, artiștii unei țări se prezintă pentru a fi apreciați, judecați și încurajați prin recompense, sau consacrați prin premii. La noi prea mulți artiști se mulțumesc prin simple acte de prezență, trimițînd o lucrare oarecare și nu una reprezentativă, care să fie suma unui lung efort. De aceea și cu toate bunele intenții ale Juriului, Salonul nostru nu se poate desbăra de un stil amator care îi scade valoarea.

Tot în cuvîntul înainte juriul spune cu mîndrie: „In expoziția din acest an Juriul Salonului a deschis larg loc operelor tinerilor artiști cu talent, cari prin lucrările lor înfățișează mișcarea artistică a noii generații și a preocupărilor lumii ce se ridică. In aceeași ordine de idei Juriul împărtășește satisfacția sa vizitatorilor și artiștilor, constatînd înclinarea unora din domnii expozanți către compoziții și subiecte cu caracter social, ce reprezintă vieața reală a poporului, situînd astfel pe autorii acestor opere în mijlocul problemelor vii ce ne agită astăzi.

Această a doua parte a declarației Juriului e optimistă. Noi am văzut talente, avînt..., dar nu și compoziții. „Problemele vii ce ne agită astăzi" sunt tratate anecdotic și mai toate lipsite de compoziție, reprezentînd sumare schițări și nu lucrări temeinice. E ceva gazetăresc și ilustrativ în toate aceste prezentări. Nicăiri o năzuință monumentală. Niciunul din acești tineri artiști nu pare a se fi hotărît să pornească pe drumul lung și anevoios al creației. Schițări și iar schițări. Problemele care se pun azi probabil că ne agită încă prea mult pentru a fi meditate în liniște și cu seninătate. Problema muncii și a drepturilor omului n'au pătruns încă cu toată gravitatea în spiritul artiștilor pentru a-i mîna spre o pictură monumentală, singura demnă de a trata subiecte în legătură cu destinul uman. Această pictură monumentală are nevoie de o mare tehnică, de multe cunoștințe care nu pot fi însușite de artist numai datorită entuziasmului juvenil și generos. Cînd muncitorul sosește în zorii zilei pe șantier el nu e niciodată grăbit. Și asta nu din lene. E un moment de inhibiție a energiei care se produce în drumul dintre casă și locul muncii. Pe urmă muncitorul își cercetează încet și cu luare aminte uneltele, parcă le-ar regăsi după o lungă absență. Pe urmă el cercetează zarea, cerul își palpează brațele, strînge centura, scuipă în palme și începe. E multă semnificație în această atitudine a muncitorului, în acest ritual care precede munca. „Dar, mi se va răspunde: omul aceta nu e un creator, nu e frămîntat de pasiunea înfăptuirii care clocotește în noi". „Cu atît mai mult trebue să te apropii de munca ta cu sfială și evlavie dacă pasiunea clocotește în tine... și pe urmă chiar în cea mai umilă muncă există o licărire de creație. Această licărire diferențiază munca omului de mașină.

Pictura cu teme sociale cere un efort foarte mare pentru a fi scoasă din cadrul propagandelor efemere. Născută din actualitate ea trebue să intre în domeniul valorilor permanente. Nu e lucru ușor. La Salon se afirmă totuși unele talente care pot risca măreața experiență.

Alăturea de această gravă problemă majoritatea pictorilor, îmbătați de natură, continuă să picteze cu o juvenilă pasiune peisaje. Nutzi Acontz, Adam Bălțatu, Vasile Brătulescu, Pia Massaci Cojocaru, Sandra Slătineanu, au trimis luminoase și sensibile lucrări. Lucia Nerces, Elena Deșliu prezintă naturi moarte de o foarte valabilă sensibilitate. Petre Sușianu un nud pictat cu vlagă (de altfel nudul e în general ocolit cu spaimă în acest Salon), iar Alexandru Istrati rămîne interesant cu toată brutalitatea sa împovărată de reminiscențe.

Pictorii consacrați din vechea gardă sunt de față și ei. Eustațiu

Stoenescu prezintă într'o evocare de personaj o interesantă problemă spațială. Ștefan Popescu, Pătrașcu, Bunescu au trimis din lucrările lor mai vechi ca semn de solidaritate cu generațiile care se ridică.

Artiștii Bulgari sunt oaspeții acestui Salon. Marele panou din fund e ocupat în întregime cu lucrările lor, în care se pot desluși solide calități imitative. Sculptura lor e reprezentată de tînărul patriot bulgar Boris Caragea, care în statuile expuse exprimă bine vlaga materialistă a vecinilor noștri.

In ceea ce privește sculptura, ne mirăm în primul rînd că Pacea domnului Ion Lucian Murnu a fost distinsă de către Juriu. Probabil că au fost emoționați de subiect. Statua lipsește de monumentalitate, de construcție și mai ales de concepție. Gestul e de o tristă banalitate. Toate aceste defecte nu sunt măcar răscumpărate prin calități de modelaj. Portretul expus de același sculptor are dimpotrivă toate calitățile care lipsesc statuii. Un basorelief (femeie în vie) al domnișoarei Zoe Băicoianu are farmec, și e de un efect decorativ echilibrat și sensibil. Un portret de bronz de Demu Dumitru, un studiu de Alexandru Călinescu sunt lucrări care rețin atenția prin seriozitatea lor. Constantin Baraschi a făcut paradă de cunoștințele sale anatomice, de virtuozitatea lui, teatrală și totodată de lipsa lui de gust. Multe calități se pierd la Baraschi din cauza lipsei lui de spirit critic, de măsură și de echilibru. Arta lui e declamatorie... și declamă în deșert.

D-na Olga Porumbaru expune un mare nud în genul lui Mayol... numai că ilustrul ei model nu cade niciodată în excese de sensuabilitate și de fiziologie. Sculptura și arhitectura sunt arte solemne, în care nu încap unele amuzamente. Și sensualitatea poate duce pe căile evaziunii spirituale cu condiția ca să nu fie aplecată cu atenție asupra ei însăși, cum e statua doamnei Porumbaru.

G. M. CANTACUZINO

SCRISORI DIN RUSIA

După moartea recentă a poetului Utkin, căzut în lupta contra dușmanului Patriei, literatura Uniunii Sovietice a suferit de curînd o nouă pierdere în rîndurile sale prin moartea scriitorului Alexei Tolstoi.

Autorul lui „Petru I", unul din cele mai bune romane ale literaturii sovietice, s'a născut la 1883 în Nicolaevsk, într'o familie de mici moșieri descendenți din neamul conților Tolstoi. Și-a petrecut copilăria la țară, la moșioara „Sosnovka", într'un mdest mediu boieresc, unde a cules impresii prețioase pentru creațiile sale artistice viitoare. A terminat liceul real la Samara și apoi s'a înscris la Institutul tehnologic din Petersburg. După ce studiază cîțiva ani, împotriva adevăratei sale vocații, științele tehnice, întîi în țară și apoi în străinătate, Alexei Tolstoi abandonează studiile universitare cu puțin înainte de a le termina și se consacră literaturii.

Își face ucenicia literară în cercul simboliștilor decadenți și vine în contact cu poeții Balmont și Briusov, reprezentanții curentului. Primul său volum de poezii, „Lirica" (1907), poartă pecetea simbolismului. Temperamentul robust și realist al lui A. Tolstoi fiind străin de caracterul nebulos și abstract al poeziei simboliste, el se adresează la sursa literară cea mai vie, folclorul rusesc, scriind în spirit popular „Poveștile coțofanei", publicate la 1910, și utilizează cu îndemînare motivele mitologiei slave în volumul de poezii „De dincolo de rîuri albastre", apărut în 1911. Aproape simultan cu aceste opere, el publică o serie de mici povestiri, inspirate din epoca secolului al XVIII-ea, în care ni se desvăluie meschinăria vieții ascunsă sub rafinamentul aparent al acestui veac.

Aceste schițe, scrise în genul lui Gogol, marchează începutul prozei sale artistice. Acum el se scutură definitiv de influența simbolismului și trece la opere realiste în adevăratul înțeles al cuvîntului, care-i cuceresc un loc de frunte în presa rusească. El învață arta literară dela marii săi predecesori: L. Tolstoi, Gogol, Turghenev și în parte Cehov, continuînd tradiția glorioasă a realismului rusesc. Tabloul agoniei lente a Rusiei moșierilor devine astfel tema dominantă a majorității nuvelelor sale anterioare revoluției, adunate mai tîrziu într'un singur volum intitulat: „Sub teii bătrîni".

Pe paginile lui defilează o galerie nesfîrșită de maniaci, semi-nebuni, visători ridiculi, imorali și lipsiți de orice preocupări spirituale. Sunt epave ale vechilor familii boierești, care-și trăiesc vieața pe moșii părăsite și ruinate. Din cauza plictiselii, ei se distrează cu născociri absurde și neroade. Unul se amuză cu o mașină de ascuțit creioane, comandată special din străinătate, altul face din carton, în lungile seri de iarnă, case, mașini, mori, etc., un al treilea, minat de ambiția de a fi la înălțimea veacului aburului și al electricității, construește o mașină de călcat de dimensiuni uriașe pentru... curățirea zăpezii, care-l costă o avere și-l ruinează aproape. O soție de general caută mereu niște comori inexistente și visează ca soțul ei să ajungă pe tronul Suediei.

Dacă distracţiile celor mai mulţi dintre ei sunt inofensive, se găsesc
printre aceşti nerozi unii ale căror „glume" constitue un pericol real pen-
tru vecini. Mişuca Nalimov, de pildă, opreşte trăsurile ce trec prin faţa
casei lui, deshamă caii şi-i trimite la herghelia proprie, trăsurile le aruncă
în iaz („ca să nu se usuce"), iar pe nefericiţii pasageri îi sechestrează în
casa sa timp de mai multe zile.

O colecţie interesantă din aceşti maniaci se găseşte în minunata nu-
velă „Aventurile lui Rasteghin", scrisă în maniera şi stilul „Sufletelor
moarte". Ca un alt Cicicov, Rasteghin cutreeră moşiile boerilor, căutînd
un stil vechiu pentru mobilierul locuinţii sale. Ca şi în „Suflete Moarte",
se succed una după alta descrierile conacurilor boereşti şi portretele mo-
şierilor pe care îi viziteaază acest personaj.

Iar cînd Rasteghin nimereşte la un bal, autorul are prilejul să ne
arate într'o lumină mai vie întreagă această societate de boeri de moda
veche.

Dacă Turghenev a fost poetul duios a cuiburilor de nobili din Ru-
sia, A. Tolstoi a fost satiricul lor necruţător. Volumul „Sub teii bătrîni"
este o satiră crudă, lipsită de orice lirism, împotriva moşierilor ruşi sur-
prinşi în faza finală a dispariţiei lor din istorie.

Strîns legate de aceste nuvele, prin subiect, sunt romanele „Oameni
ciudaţi" şi „Un boer şchiop", tipărite primul la 1910 şi al doilea la 1912.

*

Revoluţia a lărgit cadrul inspiraţiei scriitorului, furnizindu-i
subiecte şi idei noi.

A. Tolstoi n'a înţeles însă din primul moment valoarea revoluţiei
socialiste din Rusia. Abia după cîţiva ani, el pătrunde sensul şi conţinutul
social al marei revoluţii, aderînd la ea, după propria sa expresie, „cu toate
simţurile".

Intre anii 1918 şi 1923, A. Tolstoi a stat în străinătate, în emigraţie.
Dar viaţa de emigrant contrastînd adînc cu firea lui de scriitor rus, legat
organic de patrie, el se întoarce în Rusia şi intră în rîndurile scriitorilor
sovietici.

Lumea emigranţilor însă, pe care a părăsit-o scîrbit de egoismul şi
deşertăciunea ei, n'a scăpat de satira penei sale. Intr'un ciclu întreg de
nuvele, ce s'ar putea numi „Povestiri despre emigranţi" („Manuscrisul gă-
sit sub pat", „Ibicus sau Aventurile lui Nevzorov", „Aurul negru", etc.,
scrise între 1922—1927), autorul ţintueşte la stîlpul infamiei pe compa-
trioţii săi, care s'au lepădat de patrie.

„Manuscrisul găsit sub pat", de pildă, este confesiunea plină de
amărăciune şi sarcasm a unui emigrant ce recunoaşte mizeria şi golul
vieţii emigranţilor, care au rupt legătura cu patria şi n'au niciun rost
pe pămînt.

Dar cea mai reuşită satiră împotriva emigranţilor se găseşte în bu-
cata „Ibicus sau Aventurile lui Nevzorov". Eroul bucăţii, contele rus Nev-
zorov, în decurs de cîţiva ani, îşi schimbă de mai multe ori numele şi
încearcă cele mai diverse meserii. Astfel, el este rînd pe rînd contele
francez de Nesor, supusul grec Semilapid Nevzorachi, contabil în armata
albă, agent în serviciul de spionaj al acestei armate, proprietar al unei
moşii din sudul Rusiei, patron al unei case de toleranţă la Constan-
tinopol, etc.

*

O parte din operele sale sunt dedicate Europei de după războiu
(„Vinerea neagră", „Asasinarea lui Antoine Rivot", etc.). Hasardul de bur-
să, speculaţiile ameţitoare, banii de care depinde soarta oamenilor, setea
de îmbogăţire care împinge uneori la crime — iată tabloul Europei post-
belice.

Caracterul special al acestor opere, în care abundă aventura, scene
melodramatice, episoade, misterioase, situaţii neprevăzute, etc. i-au impus
lui A. Tostoi o altă tehnică şi procedee nouă foarte asemănătoare cu teh-
nica romanelor poliţişte. Astfel în aceste lucrări apar pe scenă asasini, de-
tectivi, agenţi secreţi, care sunt personaje necesare în orice roman poliţist.

A. Tolstoi are şi cîteva lucrări cu subiecte fantastice sau utopice
„Aelita", „Hiperboloidul inginerului Garin", „Alianţa celor cinci"). Abor-
dînd genul dramatic, el scrie drama „Casaţca", tragediile istorice „Azef",
„Complotul împărătesei", piesa utopică „Revolta maşinilor" şi, în sfîrşit,
o comedie elegantă stilizată în gustul secolului al XVIII-lea „Dragostea,
carte de aur".

Un loc important în opera lui Alexei Tolstoi îl ocupă romanul auto-
biografic „Copilăria lui Nichita", care se bucură de o mare popularitate
printre copii. Această scriere poate sta alături de „Copilăria nepotului
lui Bagrov" a lui Acsacov şi „Copilăria" lui L. Tolstoi, capodopere ale
genului autobiografic. Acest admirabil roman este singura lucrare a lui
A. Tolstoi în care viaţa nobililor ruşi este descrisă fără satiră.

*

Prima sa operă în care se resfrînge artistic o întreagă epocă din
istoria Rusiei, este trilogia „Pe drumul suferinţii". Prima parte se nume-
şte „Surorile" şi a fost scrisă în anul 1921. Partea a doua, apărută în 1926,
se intitulează „Anul 1918" şi, în sfîrşit, începutul din partea a treia „O di-
mineaţă posomorîtă" a fost publicat în anul 1940.

Trilogia „Pe drumul suferinţii" oglindeşte progresele sociale reali-
zate în Rusia sguduită de războiu şi revoluţie. Acţiunea din partea întîia
cuprinde anii ce preced războiul mondial şi anii acestui războiu pînă la
revoluţie. Evenimentele părţii a doua se desfăşoară în perioada furtu-
noasă a războiului civil şi a intervenţiei.

In romanul „Surorile" subiectul este ţesut în jurul dramei personale
a două fermecătoare femei ruse: Katia şi Daşa.

Spre deosebire de alte romane de acest gen, în care subiectul nu de-
păşeşte cadrele înguste ale atmosferei de familie, în „Surorile", viaţa par-
ticulară a celor două femei, cu tot cortegiul ei de bucurii şi decepţii, este
prezentată pe un larg fond social şi politic. Iar fondul acesta reprezintă
tabloul sumbru al descompunerii vieţii burgheze din preajma războiului
şi a revoluţiei.

Iată cum ne descrie A. Tolstoi capitala Rusiei burgheze din ajunul
războiului:

„Petersburgul trăia o viaţă rece şi sătulă în vîltoarea orgiilor de
noapte. Vara, nopţi fosforice; iarna, nopţi fără somn, nebune şi volup-
tuoase; mese verzi şi sgomot de aur, muzică, perechi de dansatori în do-
sul ferestrelor, troici turbate, ţigani, dueluri în zorii zilei, în şueratul de
gheaţă al vîntului şi în ţînguirea stridentă a flautelor. Aşa trăia oraşul".

In contrast cu această lume în plină decadenţă, ne apar figurile
celor două surori şi a lui Teleghin, soţul uneia din ele. Suflete alese şi dis-
tinse, ei rămîn curaţi şi oneşti în mijlocul minciunii şi al desfrîului. Dra-
gostea dintre Teleghin şi Daşa estă o dragoste puternică, sinceră şi tot
aşa de castă ca şi eroii.

Teleghin este un caracter tare şi un om cu un înalt nivel moral. El
îşi iubeşte patria în mod sincer şi desinteresat. Deaceia, după revoluţia
din Octomvrie, el nu ezită să se înroleze printre primii în rîndurile arma-
tei roşii.

In romanul „Anul 1918", autorul ne dă imaginea unei ţări sfîşiate
de războiul civil, la capătul căruia avea să răsară din ruini o lume nouă,
lumea socialistă. Acţiunea se mută dela Petersburg la Moscova, apoi în
Ucraina, pe Don, în Cuban, etc. Sunt descrise etapele grele (epocele lui

Denikin, Kornilov, bandele lui Mahno, ofensiva ceho-slovacă, etc.) prin care a trecut Rusia Sovietică în lupta pentru conservarea independenţei.

In acelaşi timp, paralel cu dezagregarea armatei albe, scriitorul ne arată cum s'a născut în timpul luptelor, din detaşamente neechipate şi prost hrănite puternica armată roşie.

O altă operă care s'a inspirat din evenimentele revoluţiei şi a stîrnit multe discuţii în critica sovietică, este romanul „Pînea" (Hleb). Romanul cuprinde un episod foarte important — poate cel mai important — din luptele armatei roşii cu albii şi anume, apărarea Ţariţînului, care trebuia păstrat cu orice preţ, fiindcă de aceasta depindea aprovizionarea armatei roşii cu grîu în faza cea mai critică a războiului civil şi implicit, soarta revoluţiei. Prin pierderea Ţariţînului această armată ar fi pierdut legătura cu unica sursă de grîu (accesibilă în acel moment): Caucazul de nord, Cubanul şi Terecul.

O bucată de pîne neagră capătă în acest roman o semnificaţie cu totul specială, iar lupta pentru pîne se transformă în lupta pentru salvarea revoluţiei. Apărarea, care la început părea că priveşte numai oraşul Ţariţin, se ridică la înălţimea apărării Republicii Sovietice întregi. Acest lucru l-au înţeles în primul rînd, conducătorii supremi ai revoluţiei: V. I. Lenin şi I. V. Stalin, fixaţi în roman în portrete foarte reuşite.

Sufletul apărării Ţariţînului, al acestei lupte eroice, cu peripeţii de epopeie, a fost însă I. V. Stalin, care a condus personal luptele şi fără a dispera nici un moment, a ştiut să mobilizeze voinţele şi toate forţele revoluţionare pentru salvarea patriei sovietice.

Prin urmare, fiind descrierea unui singur episod al revoluţiei, romanul „Pînea" constitue un fel de complectare a părţii a doua din trilogia „Anul 1918", care ne dă aspectul general al războiului civil din Rusia. De remarcat că o parte din personajele care figurează în „O dimineaţă posomorîtă", a treia parte din trilogie, apar şi în romanul „Pînea".

In critica literară sovietică, relevîndu-i-se calităţile indiscutabile ale romanului, s'a insistat deasemenea şi asupra defectelor sale. S'a spus, anume, că figurile şi unele episoade din roman nu sunt zugrăvite totdeauna la înălţimea talentului literar al autorului, fiind adesea numai schiţate fără a căpăta un contur desăvîrşit.

Cu toate aceste imperfecţii de ordin estetic, romanul „Pînea" va rămînea un document viu al frămîntărilor uriaşe din care s'a născut statul sovietic.

*

Cea mai bună operă a lui A. Tolstoi este romanul istoric „Petru I".

In anul 1872, Leon Tolstoi, împărtăşind criticului Strahov intenţia sa de a crea un roman din epoca lui Petru cel Mare, îi scria următoarele:

„Nu mai pot lucra nimic. M'am înconjurat cu cărţi despre Petru I şi vremea lui, citesc, iau note, vreau să scriu şi nu pot. Ce epocă interesantă, totuşi, pentru un scriitor. Totul prezintă o problemă; o enigmă, a cărei deslegare e posibilă numai prin poezie. Aici se află nodul vieţii ruseşti".

Epoca lui Petru cel Mare, imaginea ei particulară, socială şi istorică, a ştiut s'o deslege Alexei Tolstoi.

Cu o rară artă şi cu o neobişnuită intuiţie artistică, el reconstitue o lume peste care s'au aşternut două secole, insuflînd viaţă genialului ţar şi tuturor personajelor istorice care au trăit în timpul lui.

O galerie întreagă de figuri reale şi fictive (prinţesa Sofia, prinţul Goliţîn, mitropolitul Nectarie, Alexei Menşicov, francezul Lefort, Brovkin, fierarul Jemov, Buinosov, etc.) trăiesc şi se mişcă în roman în lumina unui ireproşabil colorit istoric şi lasă o impresie neştearsă în mintea cititorului, asemenea eroilor din „Războiu şi pace" al lui L. Tolstoi.

Dar figura cea mai vie, cea mai perfectă, sub raportul creaţiei, este, fără îndoială, aceea a lui Petru I. Autorul n'a precupeţit nimic, niciun procedeu, niciun mijloc estetic şi niciun element din arsenalul său artistic pentru a eterniza literar pe cel mai mare ţar al Rusiei. Metoda autorului nu este cea descriptivă. Imaginea ţarului se încheagă prin mijloace concrete, dramatice (vorbirea, gesturile) şi se conturează treptat prin acumulare de detalii caracteristice. Petru I este mereu prezent pe scenă; cititorul îi simte respiraţia, îi aude glasul şi-l vede cum acţionează pe toată întinderea romanului.

Tabloul reformei este zugrăvit cu aceeaşi măiestrie ca şi în promotorul ei. Ca un erou legendar, Petru cel Mare dărîmă formele vechi ale vieţii ruseşti şi clădeşte altele noi după modelul celor apusene. Asistăm la un proces istoric unic în viaţa popoarelor: într'un timp uimitor de scurt, prin voinţa unui singur om, o ţară uriaşă devine din semi-barbară un stat puternic, bine organizat, înzestrat cu instituţii de cultură şi începe să se impuie Europei întregi. Urmărim, ca într'o epopee, lupta eroică a lui Petru I pentru desvoltarea meseriilor, culturii şi artei militare în Rusia. Nicio lacună a imperiului nu trece neobservată de acest ţar; el nu uită nimic, el face un inventar complect al necesităţilor patriei şi trece, fără şovăire, la realizarea lor imediată. El stabileşte legături comerciale cu Apusul; încurajează pe negustori, organizîndu-i în asociaţii; construeşte fabrici, întăreşte armata şi crează flota naţională; pe terenul cultural, întemeiază şcoli, academii, şi trimite tineri din clasa nobilă în străinătate pentru studii.

In rezumat, întrebuinţînd o celebră expresie rusească, „Petru I deschide o fereastră spre Europa".

Paralel cu evocarea grandioasă a activităţii lui Petru I, Alexei Tolstoi ne arată şi tabloul întunecat al vieţii ţăranilor, care au suportat sarcinile cele mai grele ale reformei. Trataţi ca nişte adevăraţi sclavi, ei erau trimişi cu forţa să lucreze în mine, în fabrici şi la construirea Petersburgului, care a costat mii de vieţi omeneşti. Ajunşi la capătul răbdării, ei iau drumul codrului sau se răscoală împotriva boierilor şi comit orori sîngeroase ce anunţă din depărtare revoluţia din Octomvrie.

Dacă Petru cel Mare n'a atenuat, ci dimpotrivă a întărit sclavia în care trăiau ţăranii ruşi — şi aceasta din cauza că sclavajul nu contrasta totdeauna cu metodele adesea barbare la care recurgea Petru I pentru civilizarea Rusiei —, nu se pot tăgădui tendinţele şi atitudinile democratice în activitatea marelui ţar. Zugrăvindu-i copilăria, autorul ni-l arată jucîndu-se cu copii de ţărani; mai tîrziu, ca tînăr ţar, îl vedem, în cămaşă murdară, cărînd cu roaba materiale de construcţie sau lucrînd, în haine pătate de smoală şi cu buclele părului lipite de fruntea transpirată, în fabrici, în ateliere, la şantierele navale, etc.

Acesta este portretul adevărat al lui Petru I, creat de Alexei Tolstoi.

Deasemenea, cînd este vorba să-şi aleagă sfetnici sau colaboratori, el nu ezită să ridice, fără să ţie seama de provenienţa socială, elemente capabile din popor.

Departe de a fi o idealizare, chipul lui Petru este o imagine obiectivă şi profund reală. Ilustrînd calităţile multiple ale acestei personalităţi complexe, (ca reformator, organizator, militar, diplomat, etc.) autorul nu se fereşte să scoată în relief şi slăbiciunile lui Petru. Astfel, dacă toate instituţiile şi realizările lui Petru I sunt produsul unei minţi luminate şi înţelepte, în schimb ucazurile lui temporare par a fi scrise, după expresia spirituală a lui Puşkin, cu cnutul. Ele poartă pecetea mîniei şi a impresiei de moment. Ca monarh, în relaţiile cu supuşii, el nu face niciun efort pentru a-şi stăpîni mînia şi recurge foarte des la acte de violenţă şi cruzime. In dorinţa de a grăbi occidentalizarea ţării, el nu ezită să facă uz de mijloace barbare în lupta contra barbariei. Deasemenea, el reprimă cu ultima asprime orice opoziţie întîlnită din partea boerilor.

Acelaşi caracter sălbatic capătă şi distracţiile sale. Astfel, pentru a

necinsti și a umili familiile boerești de viță veche, Petru I avea obiceiul, în noaptea de Crăciun, să pătrundă prin surprindere, cu o ceată de cițiva favoriți mascați, în casele nobililor, unde improviza, contra voinții stăpînilor, orgii nebune.

Crud cu dușmanii, brutal și mîndru cu boerii, Petru este capabil să fie delicat și prevenitor cu îndrumătorul său, francezul Lefort; stînd în fața mamei sale moarte, el este cuprins de tristeță și pronunță aceste cuvinte: „Iată-mă singur, părăsit printre străini". Altădată, aflîndu-se în odaia surorii sale și văzînd-o printre jucării, acest temut țar își aduce aminte de copilăria sa și începe să plîngă.

Puternica impresie pe care ne-o produce romanul „Petru I" se datorește în mare parte limbii în care este scris.

In acest roman sunt redate cu multă artă și fineță particularitățile limbii rusești dela sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui următor. Ceiace face, totuși, ușor accesibilă lectura romanului, în ciuda acestui colorit lingvistic al unei epoci dispărute, este faptul că el e scris în limba simplă, plastică și precisă a poporului, care se apropie mai mult de limba literară rusă actuală decît limba artificială a cărții din același secol, păstrătoare a tradiției slavo-bisericești.

Autorul nu încarcă prea mult romanul cu arhaisme și expresii vechi, întrebuințîndu-le cu prudență și numai atunci cînd necesități de ordin artistic i le impun. In schimb, limba vie, limba vorbită a vremii lui Petru colorează întreaga lucrare.

De asemenea, autorul a redat și schimbările ce se produc în limba rusă, din cauza contactului cu Apusul, prin invazia elementelor străine, în primul rînd a celor germane și franceze.

In ce privește stilul acestui roman, îl putem defini folosindu-ne chiar de cuvintele lui A. Tolstoi cuprinse în următoarele recomandări făcute de el scriitorilor începători: „A cizela stilul înseamnă a arunca tot ce este de prisos; un singur adjectiv este mai bun decît două; dacă puteți elimina un adverb și o conjuncție, eliminați-le. Cerneți tot gunoiul, curățiți de toate impuritățile sîmburele de cristal; să nu vă temeți că fraza va ieși rece; ea va sclipi totuși".

*

Prin moartea lui Alexei Tolstoi Uniunea Sovietică a pierdut pe unul din cei mai mari scriitori ai săi. Operele lui A. Tolstoi se bucură de mare succes nu numai în patria sa, ci și în străinătate. Iată cum apreciază, bunăoară, Romain Rolland romanul „Petru I" într'o scrisoare către A. Tolstoi din 1937: „Admir forța și abundența inepuizabilă a creației D-voastră care pentru D-voastră pare un lucru simplu. Mă uimește, îndeosebi în arta Dvs., puternică și verosimilă, chipul cum vă modelați personajele în mediul lor ambiant. Ele alcătuesc o parte inseparabilă a aerului, a pămîntului, a luminii, care le înconjoară și le hrănesc; D-voastră puteți exprima, cu o singură mișcare de penel, cele mai fine nuanțe ale mediului".

Iar Gorki a spus aceste cuvinte laconice despre același roman: „O carte care va rămîne".

*

Văzut în lumina comparației cu marii scriitori ruși din secolul trecut, în al căror cult și-a făcut educația literară, A. Tolstoi ne oferă o sinteză interesantă de mai multe tipuri artistice, care-l înrudesc cînd cu unul cînd cu altul dintre predecesori.

Astfel, de Turghenev, A. Tolstoi se apropie prin eleganța și estetica excesivă a stilului; cu L. Tolstoi el se înrudește prin metoda de creație (de exemplu, maniera de a zugrăvi portretele eroilor treptat, prin difuzare de trăsături și observații caracteristice pe tot întinsul romanului,

spre deosebire de Turghenev, care, de obiceiu, dă portretul complect al eroului într'un singur loc al operei); de Gogol, el se apropie prin nota satirică, iar de Cehov — prin cea umoristică a scrierilor sale. Dela acesta din urmă A. Tolstoi a mai învățat și secretul stilului simplu, după cum dela Gogol el a moștenit unele procedee de a reda viziunea și momentele dramatice ale unei bătălii istorice.

*

Alexei Tolstoi a fost apreciat în Uniunea Sovietică nu numai pentru meritele sale literare, ci și pentru activitatea lui socială și publicistică, fiind ales deputat în Sovietul Suprem al URSS și decorat de partid și de stat cu decorația „Lenin" și cu „Insigna de Onoare". In anul 1939, Alexei Tolstoi a fost ales, împreună cu Șolohov, membru al Academiei de Științe din URSS.

A. ZACORDONET

SCRISORI DIN ENGLITERA

POLEMICA CHURCHILL-CRIPPS.

Pentru a înțelege tot dramaticul conflict de mentalitate exprimat
cu ocazia alegerilor engleze, vom reproduce în extenso două discursuri:
acel al fruntașului laburist, Sir Stafford Cripps, rostit la 20 Iunie, și răs-
punsul din 21 Iunie al d-lui Churchill. Un duel între două lumi este oglin-
dit în cele două texte, care prin aceasta devin și documente vrednice
de consemnat.

* * *

„Intr'o zi din 1941, — spune d-l Cripps — pe cînd mă plimbam pe
străzile Moscovei cu un prieten și observam felul în care populația mer-
gea pe drum prietenul acesta zise, pe un ton nițel agasat: „Ii vezi cum
umblă? Parc'ar fi proprietarii locurilor pe care calcă". I-am răspuns:
„Chiar și sunt".

„Aș vrea să pot spune acelaș lucru despre țara noastră.
De sigur, în timpul războiului, deși n'am devenit proprietari pe
țara pentru care luptăm, am avut cel puțin un control asupra ei. La
multe case mari și parcuri private, inscripția: „proprietate particulară"
a fost scoasă, pentru vre-un folos național oarecare. Deasemeni, toate re-
sursele noastre au fost puse la dispoziția națiunii. A trebuit să fie așa.
Altminteri n'am fi putut planifica întrebuințarea lor cea mai eficace
Și altfel n'am fi putut cîștiga răsboiul.

„Dar pacea ? N'avem oare bătălii de dat pentru a cîștiga pacea?
Sărăcia, nesiguranța, lipsa de locuință, șomajul, maladia și ignoranța, toate
aceste rădăcini hrănitoare de războiu și neliniște, nu-s ele dușmani tot
atît de fatal primejdioși pentru viitorul și fericirea noastră precum fu-
seseră naziștii? Cum să ne apărăm de ele acum? Cum să căpătăm, pen-
tru copiii noștri lucrurile pe care nu le avem? Salariu plin pentru toată
lumea — ideal inaccesibil în tot decursul celor optsprezece ani de gu-
vernare conservatoare dintre cele două războaie; o mai bună educare —
mereu făgăduită, niciodată realizată; un nivel de vieață mai ridicat,
distracții pentru timpul liber, neîncetat promise, niciodată împlinite. Și
căminurile acelea pentru nouii căsătoriți pe care nimeni nu le-a văzut.

„Mulți dintre cei de față își pot aminti de sfîrși'ul celuilalt răz-
boiu. Ce fior de speranță adusese acea zi de Noemvrie 1918; sentimentul
că intr'adevăr începeam o nouă eră a istoriei noastre. Cei ce luptaseră
primeau asigurarea că se vor întoarce într'o țară anume amenajată pen-
tru eroi. Și unde se întorceau ei în realitate? Inghesuială și șomaj. Foști
soldați cerșeau pe la colțurile străzilor, oameni înșirați în cozi nesfîrșite
căutau zadarnic lucru. Apoi, soluția: pomana pentru șomeri, cu toate
problemele și anxietățile pe care ea le ridică.

„Poporul a fost prostit. Acea „țară destinată a fi locuită de eroi"

n'a existat decît pe hîrtie sau în făgăduelile electorale. Și nu mă veți
convinge că n'am fi putut-o totuși avea dacă ne-am fi pregătit să o că-
pătăm. Știu prea bine ce poate poporul englez atunci cînd pornește
dîrz la treabă. Nu. N'a fost că nu puteam. A fost doar că n'am insistat
cu destulă tărie pentru ca promisiunile făcute să se transforme în do-
rinți împlinite: case, slujbe, școli, și toate celelalte. Am consimțit să ne
lăsăm prostiți și rătăciți. Nu ne-am dat nici măcar osteneala să ne în-
trebăm cum acele făgădueli urmau a fi realizate.

„Și acum, iată-ne la sfîrșitul unui alt războiu mondial, a unui nou
paroxism de suferință și eroism. Războiu pe care l-am fi pierdut așa
de ușor, dacă n'am fi insistat, noi, în 1940, ca guvernul Tory de sub
d-l Chamberlain să fie înlocuit cu unul al tuturor partidelor, condus de
d-l Churchill. Și nu-i tocmai de bun augur pentru țară faptul că așa de
mulți din colaboratorii d-lui Chamberlain s'au reîntors în cabinetul tory
renăscut astăzi.

„Ce este de făcut? Să ne lăsăm păcăliți ca altădată cu promisiuni
de hîrtie bazate pe aceeași inoperantă politică și pe aceleași neserioase
programe? Sau să tragem folos din lecția trecută și să insistăm a cere
nu frumoase cuvinte, ci fapte reale, toate acele lucruri necesare pentru
a face din țara acasta o țară cu adevărat potrivită bărbaților și femeilor
care au luptat precum și milioanelor de oameni care s'au trudit în in-
dustrii, în mine, pe ogoare și în cămin? Să nu dăm ascultare acelora
care, foarte numeroși, ridică din umeri și zic: „nu se poate". Și nici
acelor optimiști, numeroși și dînșii, mai ales în rîndurile conservatorilor,
care-și închipue că e de ajuns să ne întoarcem la libertatea comerțului
de înainte de războiu pentru ca toate să meargă iarăși bine. Noi știm
care a fost strălucita situație creată de politica de înainte de războiu.
Ascultați numai statistica șomajului și gîndiți-vă la cantitatea de sufe-
rință exprimată prin aceste simple cifre: 1932: 2.800.000; 1934: 2.200.000;
1936: 1.800.000; 1938: 1.900.000.

„Și în toată această vreme conservatorii dispuneau, în Parlament,
de majorități uriașe, putînd face exact tot ce ar fi dorit. Și atunci, din
două una: ori n'au încercat — în care caz n'ar trebui să li se mai dea
puterea niciodată, sau au încercat cît au putut de bine, dar au dat greș —
în care caz guvernarea lor e nefolositoare țării.

„Dacă vrem condiții noi și mai bune, trebue să avem o politică
nouă și mai bună. Dacă vreți case curate, lucru pentru toți, securitate
socială și muncă dreaptă, trebue să cereți, neobosit, un guvern din cele
ce știu da acestor prime necesități o primă urgență. N'am luptat și su-
ferit în acest războiu pentru a apăra puterea privată a bancherilor și
industriașilor și pentru a le proteja abilitatea la cîștig. Ne-am bătut
cu disperare pentru a ne ocroti casele și familiile față de inamic și pen-
tru a ne putea spune răspicat dreptul nostru la o vieață decentă și vo-
ioasă. A fost o sforțare uriașă aceea care ne-a permis și să ne luptăm
și să producem ce ne trebuia. Acest miracol de încordare fizică și mo-
rală — l'am împlinit victorios. Dar cum? Cum am ajuns la izbîndă? Răs-
punsul e rezumat într'un cuvînt: planificare; meticuloasă planificare și
supunere a economiei private unui control al Statului.

„Și tot acesta e drumul — singurul drum — ca să învingem sără-
cia și șomajul, acum după războiu. Țara noastră — și comunitatea bri-
tanică în genere — are datoria să fie tare, căci are datoria să aducă pace
și prosperitate materială lumii întregi. Și nu putem fi tari dacă ne risipim
substanța pansînd rănile șomajului și producînd anarhic mărfuri la
întîmplare.

„Economie dirijată, așa cum am avut în timpul războiului. Numai
așa putem asigura lucru pentru toți și bunuri pentru toți, împiedecînd
producția articolelor destinate luxului cîtorva.

„In ambele războaie, ca director de fabrică în primul, ca ministru
al producției aeronautice în cel de al doilea, am putut experimenta

virtuțile planificării. In schimb, pe toată vremea dintre cele două războaie, in toți acești ani tragici, planificarea socială a fost abandonată. Fiecare intreprindere, mare sau mică, se gîndea numai la beneficii, indiferent dacă, pentru a le obține, fabrica articole de lux, puține și pentru puțini sau dimpotrivă bunuri ieftine de consumație populară. Singura idee era ciștigul. Și nu e zis că cîștig și consumație populară trebue să coincidă. Mai de grabă nu coincid. Mărfurile multe dar ieftine sunt o mai proastă afacere comercială decit cele puține și scumpe. Și astfel, am avut o economie anume ticluită pentru fericirea bogaților.

„Libera intreprindere privată are prea adeseori tendința de a restringe producția pentru a păstra prețuri inalte. O raritate artificială menține profituri ridicate. In felul acesta prețurile sunt controlate și riguros reglementate. Un singur exemplu: pentru oțelul necesar clădirii Wembley Town Hall, șaisprezece oferte au fost inaintate, dar toate purtau același preț! Cineva, de sigur, a operat această uniformitate. In interesul cui? De sigur, nu al poporului, ci al citorva mari industriași.

„Astfel, și în trecut, industria noastră a cunoscut planificarea; dar o planificare în vederea maximului de beneficii. Baza ei era greșită. Să schimbăm această bază greșită. Planificarea să fie luată din mîinile anonime și iresponsabile ale indivizilor particulari, și să fie așezată în acele ale reprezentanților poporului intreg, adică în mîinile guvernului. Așa am ciștigat războiul. Așa vom putea procura poporului și bunurile necesare păcii.

„Chiar în epocile de glorie ale intreprinderii private, intreprinderea publică, în momentele decisive, o alunga pe cea dintii. Reprezentați-vă cu gîndul protestele acelor „privateers" din zilele reginei Elisabeta, indignați de ideea unei flote naționale și invocînd prosperitatea și profiturile „merchant-adventurers"-ilor din era victoriană. Cam acesta e și azi mentalitatea și soluția socială a partidului conservator.

„Una din principalele noastre obiecții contra intreprinderii particulare este incapacitatea de a menține la un nivel modern utilajul și metodele de fabricație. Aceia din d-voastră care lucrează în comitetele de studii din uzine nu cunosc decît prea bine adevărul unei asemenea acuzații. Educația industrială, buna calitate a personalului de conducere, desvoltarea tehnică și cercetările de știință aplicată — toate acestea au fost date la o parte pentru a permite ingroșarea în voie a dividendelor. Asta nu mai poate merge așa. Sau atunci se va fi sfirșit și cu renumele de mare națiune industrială al Marei Britanii.

Tehnicienii noștri, cercetătorii noștri în știința aplicată sunt — o spun în cunoștință de cauză — cei mai buni din lumea întreagă. In timpul războiului au obținut rezultate splendide. Acum însă recad in deloiala concurență a fiilor de bogătași. Șansele de a-și realiza talentul se împuținează iarăși. Și asta se aplică nu numai inginerilor, dar chiar și lucrătorilor calificați, minunații noștri lucrători calificați, dintre care numeroși sunt cei a căror competență, artă de a dresa un program de lucru, dar mai ales de a organiza o industrie în vederea intereselor obștești, întrec pe departe capacitatea directorilor și patronilor existenți, puși la conducere prin influențe de familie și fără considerațiune pentru vocația proprie.

„Industriile noastre trebue să fie conduse după criteriul științei, talentului și experienței. Activitatea și inițiativa conducătorilor industriali să nu mai fie jenată de financiarii, speculatorii sau prepușii acestora, cărora puțin le pasă de progresul tehnic general.

„Lucrătorii trebue și ei să aibă un cuvînt de spus cu privire la metodele de lucru în uzină. Ei azi, prea adesea, se mărginesc a asista cum se merge din rău in mai rău, cu singurul drept de a calcula dimensiunile șomajului ce va rezulta din asta.

„Industriile țării noastre alcătuesc, toate împreună, o temelie națională, și nu un privilegiu de securitate pentru întreprinderea privată.

Dela fiecare lucrător trebue să folosim inițiativa și ideile, dela lucrătorul-șef la simplul operator mecanic. Asta se poate realiza doar prin controlul Statului, combinat cu o mare libertate, pentru cei ce au idei, de a le experimenta eficacitatea.

„Intreprinderea privată, în multe industrii, a dat lamentabil greș. Și nu ne e permis să lăsăm ca suferințele poporului să continue numai pentru a permite ca intreprinderea privată să dea greș mai departe.

Suntem azi încărcați cu o înfiorătoare responsabilitate. Noi, adică voi, generația noastră. Și nu ne e îngăduit să aruncăm această răspundere pe alți umeri. Dacă iubiți și cinstiți această țară,

„This land of such dear souls, this dear, dear land
„Dear for her reputation through the world" [1]).

cum zicea Shakespeare, atunci trebue să fiți ageri și nepregetători în meseria voastră de cetățeni. Sute de mii de tineri, bărbați și femei, au suferit și murit pentru ca noi să trăim în libertate și să putem păzi democraticele drepturi pentru care s'au bătut bunicii noștri. Noi, supraviețuitorii, avem datoria să facem ca această democrație să-și justifice numele. Să avem curajul de a folosi, acum, aceste drepturi ale democrației noastre, pentru a cîștiga cu ele noile drepturi care vor marca, pentru cei ce ne vor urma, cea mai durabilă, cea mai potrivită piatră de amintire a sacrificiilor făcute.

„Sarcina nu-i simplă. Drumurile păcii se vor dovedi poate mai grele încă decît strimtorile războiului. Vom avea nevoie de aceeași hotărîre și jertfă de sine, același simț de dreaptă judecată a valorilor, care, prin războiu, ne-au minat la victorie.

„Toate avuțiile noastre trebue puse în serviciul poporului. Milioanelor de tineri care veți vota acum pentru întîia oară, aș vrea să vă spun așa:

„Nu lăsați să vi se plece entuziasmul și să vi se răcească ardoarea. Vă este dat să trăiți cu fața spre viitorul ale cărui fundații le așezăm acuma. Dați-ne ajutor cu fantezia voastră și vigoarea voastră, ca să putem intra fără frică intr'o mai bună lume nouă. Ne trebue avîntul și vlaga voastră, înlănțuite cu vlaga și avîntul camarazilor de pretutindeni de-a-lungul pămîntului, dacă ne este intr'adevăr dat să rupem cu drumurile proaste ale tradițiilor ruginite ale unui trecut sfîrșit".

„Noi, cei din partidul laburist, luăm înfiorător de serios implinirea țelurilor noastre. Nu căutăm putere ieftină și succes ușor. In această disperat de gravă luptă electorală mașinațiile de ultimă oră nu ne interesează. Vrem să învingem pentrucă știm că opera pe care ne înhărnăm să implinim este deosebit de grea, dar mai știm că, totuși, bărbatul mijlociu din Englitera, femeia mijlocie din țara noastră, pot s'o ducă la bun sfîrșit, dacă s'au hotărît să vrea.

„Intrăm — precum se știe — în veacul „omului colectiv". Reprezentanți ai acestuia, noi revendicăm dela alegător sprijin, încrezători în puterea noastră de a însufleți viitorul țării noastre supunînd interesele secundare binelui mai înalt al comunității. Nația noastră nu se va ridica deasupra națiilor, decît dacă se proptește pe faptele voastre ale tuturora. Este un mare țel moral acela pe care ni l-am ales politicii noastre. Lăcomia și cîștigul, oportunismul și profitul nu-s temelii pe care să se poată clădi o mare societate. Există un ideal îndărătul politicei noastre, ideal pentru care bărbați și femei, în trecut, au murit fără glorie și fără ceremonie: idealul de a servi altora, prietenia în adversitate, dorința de dreptate și traiu bun pentru cei de jos. Dar acest ideal, de voi alegătorii, depinde ca să-l vedem prefăcut în faptă".

[1]) Această țară cu atît de scumpe suflete, această scumpă, scumpă țară, Scumpă pentru faima ei de-a-lungul întregii lumi.

Vom reveni la urmă asupra acestui frumos discurs. Caratèristica lui generală și care contrastează cu toate discursurile d-lui Churchill, este de a pune accentul pe problemele sociale și de a trece sub tăcere problema războiului cu Japonia. D-l Churchill patetizează intenționat efortul războinic viitor care va trebui făcut contra Niponilor. La d-l Crips, această chestiune nici măcar nu este menționată. Că lupta, că sacrificiile, bănești și umane, se vor face de acuma exact ca și în trecut, aceasta este pentru laburiști „a matter of fact" un lucru dela sine înțeles, despre care e inutil să se mai vorbească. Dimpotrivă, la d-l Churchill războiul cu Japonezii constitue o problemă atît de absorbantă încît pe ea își întemeiază, încă dela primul său discurs din Mai, cererea de a amîna alegerile și de a i se încredința guvernarea fără a se mai consulta poporul.

Discursul d-lui Cripps este din 20 Iunie. A doua zi, d-l Churchill îi răspunde. Iată această cuvîntare, reprodusă, ca și cea dintîi, în întregime:

* * *

„Multe voci răsună azi, din tumultul, huruiala și zumzetul acestor alegeri. Dumneavoastră va trebui să alegeți, cum veți putea mai bine, cine are dreptate și cine va mîna țara noastră spre timpuri mai bune și mai ferice.

„Am stat, de aproape șase ani, sub un crud blestem. Ne mai rămîne încă o luptă împotriva Japoniei, care trebue sfîrșită înainte ca pacea să se reîntoarcă peste torturata noastră lume.

„Americanii ne-au ajutat — și noi i-am ajutat pe ei. Deosebit de asta, trebue să ne gîndim la propriile noastre posesiuni, cucerite și ravajate de Japonezi. Dintr'acolo ne vine, de asemeni, o chemare a onoarei, pentru liberarea acestor ținuturi și reînvierea lor.

„Socialiștii ne spun, foarte sgomotos, că singura cale de salvare a Marei Britanii și a viitorului este să-i aducem pe dînșii la putere, cu mandat de a preface insula noastră, cît mai iute posibil, într'o comunitate socialistă sub autoritatea lor. Din toate părțile se aud strigătele lor războinice, însoțite de promisiunea că toate relele și nenorocirile umanității se vor vindeca prin planurile ce ne vor aduce și prin regulile cărora ei ne vor supune.

„Pentru a dovedi că politica lor e cea dreaptă și că ea ne va tămădui de toate supărările, ei își revarsă pe noi atacurile și ofensele, osîndind în bloc condițiile de viează pe care le-am trăit pînă acuma și afirmînd că niciunul din păcatele suferite după celalt războiu și chiar de acum cîteva săptămîni, după ce ei au părăsit guvernul, nu ar fi existat dacă sistemul lor ar fi fost realizat.

„Sir Stafford Cripps v'a vorbit, ieri seară, despre cum ați suferit în răstimpul dintre cele două războaie. A fost de sigur multă disperare în lume în acei ani dintre cele două cutremure de pămînturi. O știm prea bine. O știm chiar mai bine azi decît o știam atunci. Dar, pe de altă parte, a fost, în această perioadă, mult mai puțină suferință în Marea Britanie decît în oricare altă țară europeană lovită de războiu, și importante îmbunătățiri s'au făcut chiar în asemenea timpuri de dificultate.

„Nația engleză, care începea noul războiu din 3 Septemvrie 1939, a fost o rasă mai tare, mai sănătoasă, mai bine desvoltată, mai bine hrănită, o rasă care avea locuință mai bună și educație mai bună decît trecuții eroi care trăseseră sabia în 4 August 1914."

* * *

De sigur, progrese materiale și culturale s'au făcut în intervalul dintre cele două războaie. Dar toate aceste îmbunătățiri se datoresc în cea mai mare parte valului de popularitate al curentelor socialiste. Au fost micile concesiuni cu care partidele conservatoare își plăteau rămînerea la putere în ciuda favorii populare care mergea spre stînga. In tot cazul ele nu-s ceva cu care dreapta ar avea dreptul să se laude.

Și d-l Churchill spune mai departe:

„Și acuma, ni se spune că structura actuală a societății noastre să fie măturată. Aceste alegeri ar trebui — după socialiști — să aibă drept rezultat o lume socialistă, o Anglie socialistă, unde toate mijloacele producției, repartiției și circulației să fie proprietatea Statului și folosite de Stat prin oficii ministeriale rezidînd în Whitehall sau aiurea.

„Ceva mai mult, guvernul central va planifica existențele noastre personale. El ne va spune cu precizie unde trebue să ne ducem și ce trebue să facem, iar neascultarea de poruncile lui va fi pedepsită. Acest punct de program nu-i, de sigur, decît ultimul „goal" al partidei; cît va trebui pînă să se ajungă la el, aceasta, firește, atîrnă numai de domniile voastre.

„Sir Stafford Cripps ne-a făcut limpede să înțelegem că el și neamul său politic va trebui să ne poată porunci nouă tuturora. Și dacă parlamentul va spune sau măcar va întreba lucruri inoportune, aceste întrebări vor fi supraveghiate și măturate din drum, iar desbaterile retezate. Din chiar prima zi a erei noui, va trebui după părerea sa, ca o lege de excepție să fie promulgată, prin care să se dea leader-ilor majorității puterea de a lucra fără cenzura Curților de justiție.

„D-sa, precum și alți socialiști (nu toți, din fericire) vorbesc de folosirea violenței față de noi dacă e nevoie, pentru a ne sili, frumos și repede, să ne conformăm binevoitoarelor idei a acestor autocratici filantropi, care aspiră să schimbe sufletul omenesc ca printr'o baghetă magică, și să ne devină, în același timp, conducători."

* * *

Că d-l Stafford Cripps nu s'a exprimat așa de radical cum o afirmă d-l Churchill, cetitorul a putut-o constata cetindu-i discursul reprodus în extenso aci. Este multă exagerare în felul dlui Churchill de a prezenta programul laburist. Exagerare polemică ce merge accentuîndu-se în pasagiile următoare:

„V'am avertizat de aceste primejdii în trecut, și sfaturile mele n'au fost ascultate. Cred încă că sunt în stare să vă ajut în acest critic viitor care se năpustește asupră-ne. Cred că vă pot ajuta tot atît de bine ca oricare altul. Atîta vreme cît facultățile mele și confiența d-voastră vor dăinui, mă voi sili s'o fac. Să nu vă închipuiți însă, cum am auzit din anumite cercuri, că m'aș putea asocia vreodată cu sisteme de planificare prin care să se pună jugul socialismului pe grumajii liberului nostru popor britanic. O asemenea tentativă ne-ar duce la o perioadă de dezordini și conflicte între partide, și la o eclipsă a parlamentarismului cum nu s'a mai întîmplat în toată lunga și constanta desvoltare istorică a țării noastre".

* * *

Este, în acest pasagiu al discursului, o frază caracteristică. D-l Churchill spune: „Cred că vă pot ajuta tot atît de bine ca oricare altul". D-l Cripps spusese că ajutorul său, adică al laburiștilor, este planificarea, și că această planificare nu este numai un drum sigur, dar „singurul drum" capabil să scape Anglia și lumea de catastrofă. Modestia din tonul leaderului conservator contrastează cu tonul apodictic al fruntașului laburist. Dar să nu ne înșelăm. Modestia unuia este o figură ora-

torică și o cochetărie de stil. Atitudinea prezumțioasă a celuilalt marchează în realitate curajul de a lua o răspundere dificilă. Laburiștii promit că vor salva societatea și înțeleg să tragă urmările unui insucces. Din contra, nu se poate niciodată aduce o acuzație capitală unui om care făgăduește doar că va ajuta națiunea „tot atît de bine ca oricare altul".

Dar iată și programul pozitiv al d-lui Churchill:

„Aceasta vor face socialiștii dacă le acordați puterea într'un moment cînd întreaga noastră forță trebue concentrată asupra unor probleme practice, acele probleme practice care se prezintă, încruntate, fiecare dimineață la pragul ușii noastre cerîndu-ne atenție și răspuns: să ne aducem acasă soldații, să ne clădim casele pe care nu le-am putut clădi în timpul războiului sau care au fost doborîte de dușmani; să alcătuim armate noui, și flote, și avioane care să meargă contra Japoniei; să facem comerțul nostru să lucreze atît în țară cît și afară; să elaborăm prin Parlament și să punem în aplicare enormul program social cuprins în planul de patru ani, asupra căruia o atît de largă aprobare există.

„Dece nu ne-am concentra asupra acestor realități, fără a fi siliți să discutăm acceptarea unui sistem complect nou de societate?

După cum se vede, realitățile d-lui Churchill sunt în număr de cinci, dintre care două se referă la războiul cu Japonia (aducerea acasă a soldaților și retrimiterea lor în Pacific). Un al treilea post privește clădirea de noui locuințe. Un al patrulea se raportă la planul Beveridge, despre care Beveridge el însuși declara că ar fi total inoperant dacă nu s'ar face în cadrul unei schimbări de structură a societății. Acest plan — spunea Beveridge — „ar fi o rețetă atît de insuficientă pentru fericirea omenirei, încît nici n'ar merita să mai vorbim de el, dacă acest plan l-am considera ca unicul mijloc de reorganizare socială — sau chiar numai ca principalul mijloc. El trebue să fie însoțit de o fermă hotărîre de a utiliza toate puterile Statului pentru garantarea muncii pentru toți".

In sfîrșit, al cincilea punct de program este o mărire a comerțului extern. Fără să vrea, d-l Churchill atinge aci cea mai dramatică problemă a Englterei contemporane. Toți sociologii care s'au ocupat cu Anglia de după 1918 constată că această țară se afla într'o stare de „criză" permanentă, și care se putea totuși suporta grație unei penibile stratageme: abdicarea dela clasica situație de mare putere exportatoare. Siegfried, unul din cei mai buni cunoscători ai realităților britanice, spunea, în 1930, că Anglia e pe punctul de a-și găsi un „nou echilibru", cu sacrificiul însă al puterii de export. Și iată că acum ea trebue să renunțe la acest nou echilibru, tentînd exact ceea ce poate exista mai greu pentru dînsa: o intensificare a exportațiunilor. Aceasta presupune, mai mult ca orice, o schimbare profundă de structură. Laburiștii o promit prin mijlocul planificării. D-l Churchil o făgăduește la rîndu-i, dar, lucru curios, prin mijlocul acelei libertăți a comerțului exterior care tocmai scosese Anglia din rîndul marilor țări exportatoare...

Cele cinci realități ale programului pozitiv schițat de d-l Churchill nu sunt de natură a entuziasma pe alegători. De aceea, ele-s doar pomenite, pentru a se reveni repede înapoi la polemică:

„Asemenea discuțiuni — continuă fostul prim-ministru — care atacă rădăcinile însele ale societății omenești sunt noui pentru cei, pentru foarte mulți din cei ce urmează să-și arunce votul lor decisiv în aceste alegeri. Cînd ei vor pune crucea pe buletinul de vot, nu-și vor da poate, seama, din pricina grelelor munci pe care le-au îndurat, de pericolele ce pot isvorî dintr'o hotărîre greșită.

„V'am spus deunăzi că o impunere violentă a sistemului socialist, așa cum este acum cerută de elementele extremiste — și poate dominante — ale partidului socialist, — ar implica restrîngerea guvernului

parlamentar așa cum îl avem azi și degenerarea drepturilor opoziției așa cum pînă acuma le-am practicat în această țară.

„Dar cum se va resfrînge aceasta asupra obicinuitului salariat? Dați-mi voie să vă spun că asta l-ar deposeda de libertatea, de neatîrnarea lui personală într'o măsură necunoscută pînă azi.

„Voiu merge mai departe, pînă la a spune un lucru oarecum ciudat, asupra căruia fără îndoială o să existe și alte păreri decît a mea. Voiu spune că este în interesul lucrătorului și în genere al salariatului să nu aibă un patron prea puternic peste capul lui.

„Aș fi bucuros să-l văd pe acest patron, tare, puternic în sensul eficacității economice, ca producător și concurent pe piața mondială. Dar ar fi odios, pentru ideile noastre de libertate, ca acest patron să aibă puteri nejustificate asupra salariaților săi.

„Azi, sub actualul sistem democratic, proletarul poate apela la Trade-Unioane. Apoi, dreptul sacru al contractului colectiv intră și ele în joc, acel contract colectiv promovat într'o așa de largă măsură de partidul conservator. In sfîrșit mai este și Parlamentul — cîtă vreme mai rămîne liber — în fața căruia purtările patronului, atît în general cît și în particular în diversele cazuri individuale, pot fi aduse în discuție în plina lumină a zilei.

„Dar niciuna din aceste binefaceri n'ar mai fi cu putință într'un Stat socialist, unde n'am avea dreptul să atacăm conduita guvernului și să-l silim să renunțe la ea, într'un cuvînt să ne exercităm critica noastră.

„Și vă declar răspicat că libertatea salariaților de a-și alege sau schimba angajarea lor, sau de a folosi contractul colectiv, prin toate mijloacele inclusiv dreptul la grevă, merge categoric contra doctrinei socialiste și teoriei acesteia asupra Statului".

Urmează un pasaj de asemeni caracteristic, căci oglindește felul particular în care conservatorii înțeleg tactica partidelor de stînga:

„Am cetit — spune d-l Churchill — că mulți s'ar plînge de ideea noastră de a ne intitula „guvern național" — și m'am grăbit a vă explica de ce avem dreptul de a ne da un asemenea nume.

„Dar ce să zicem de partidul socialist care se intitulează „Labour Party", partidul muncii? De sigur, oricine se poate numi ori cum, într'o țară liberă. Dar ce să credem de cuvîntul muncă ca titulatură a partidului laburist? Sunt ei singurii care muncesc în această țară? Sunt ei singurii care au luptat în războiu? Singurii cu inima curată, curățită de orice interes egoist? Singurii care au aderat la Trade Unions și participat la acțiunea lor?

„Milioane de trade-unioniști sunt conservatori și cîteva alte milioane se pregătesc a vota pentru guvernul național din motive patriotice, gîndindu-se la primejdiile în mijlocul cărora ne aflăm în momentul de față."

* * *

Așa dar, și alții au dreptul să se intituleze „labour party" fiindcă și alții „au luptat în războiu" sau „au inima curată, curățită de orice interes egoist"...

Afară de asta, să nu uităm că „labour party" este un nume istoric, pe cînd numele de „guvern național" luat de cabinetul de alegeri din 1945 e un nume recent și actual, pe care contemporanii au dreptul să-l discute așa cum îl avuseseră și contemporanii fundării partidului laburist.

In sfîrșit, labour party înseamnă nu partidul singurilor oameni care muncesc, ci doar un partid care socoate că soarta păturii uvriere trebue să fie principala problemă politică. Aceasta e deosebirea față de celelalte partide, și care îi justifică titulatura.

Dar d-l Churchill este atît de preocupat de problema onomastică încît o discută nu numai privitor la grupare, ci chiar la persoanele ce o compun. Astfel — spune d-sa:

„Partidul socialist are tot atît de puțin dreptul de a se numi partid al muncii pe cît are drept d-l Attlee el însuși de a-și zice leader.

„Căci iată ce s'a întîmplat în ultima săptămînă (și vă rog să cumpăniți serios asupra situației la care am ajuns și asupra lucrurilor ce avem datoria să facem).

„Cînd am explicat colegilor mei socialiști și liberali din ultima coaliție guvernamentală că trebue să mergem înainte, într'o bună camaraderie și o loială colaborare pînă la victoria împotriva Japonezilor — unul din gîndurile mele cele mai grave și mai îngrijorate fusese acela de a menține direcția politicii noastre externe pe un drum constant de-a-lungul precautelor și intimelor negocieri care urmau să aibă loc în intervalul dintre înfrîngerea Germaniei și capitularea Japoniei.

„Aceste ale mele speranțe au fost dezamăgite. Atunci am încercat altceva. Mi-am adus aminte de fructuosul și cordialul acord de opiniuni care a existat în principalele momente ale politicii noastre externe între miniștri socialiști și ceilalți miniștri. Și mi-am spus că cea mai bună soluție ar fi ca, deși situația internă nu mai era aceeași, să invit totuși pe d-l Attlee, leaderul titular al Socialiștilor, să ne însoțească, pe d-l Eden și pe mine, la viitoarea conferință cu Prezidentul Truman și cu Mareșalul Stalin. Eram sigur că voiu avea să mă bucur de sfaturile d-lui Attlee în toate etapele discuțiunilor, și că d-sa va susține mai departe lucrurile cu care se va fi declarat de acord. Și din cîte îl cunoșteam, pe d-sa și vederile d-sale în ultimii cinci ani, nu mă așteptam să existe o singură chestiune asupra căreia să nu ne înțelegem în mod amiabil. Iar acceptînd invitația mea, d-l Attlee a arătat că împărtășește această promițătoare opiniune.

„Iată însă că o figură nouă a țîșnit la orizontul notorietății. Situația fu complicată și întunecată prin repetata intervenție a profesorului Laski, președintele Comitetului executiv al Partidului socialist. El ne-a reamintit, nouă tuturora — inclusiv d-lui Attlee lui-însuși — că hotărîrea finală în politica externă rămîne, în tot ce privește partidul socialist, sub dominația comitetului executiv al acestuia. Profesorul Laski a declarat în mai multe ocazii că nu există identitate de scopuri între politica externă a coaliției din ultimii cinci ani, continuată de actualul guvern național, și politica externă a puternicelor organizații de culisă cum e aceea al cărei prezident d-sa este".

Raționamentul d-lui Churchill e foarte simplu. Pînă la capitularea Germaniei, laburiștii renunțaseră la punctele lor de vedere proprii în politica internă și externă, dînd mînă liberă d-lui Churchill. Motivul era starea de războiu. După înfrîngerea naziștilor starea de războiu continuă față de Japonia. Ergo, abdicarea laburiștilor ar trebui să continue și dînsa.

Decît, războiul contra lui Hitler și cel contra Niponilor nu se aseamănă decît cu numele. Cel dintîi a fost o luptă de moarte, care anula orice preocupare alta decît efortul de războiu. Cealaltă luptă, dimpotrivă, este o victorie sigură, unde nedeterminată nu-i decît data scadenței. Japonezii vor fi bătuți la fel, chiar dacă în Anglia ar fi revoluție în fiecare săptămînă. Nu-i nevoie aci de unanimitatea absolută a tuturor gîndurilor, de acea simplificare mentală și suspendare a judecății cetățenești pe care o reclamase încleștarea cu un inamic ca Hitler, în mai multe rînduri gata să-și înghită adversarul. Capitularea Germaniei, de sigur, n'a făcut să înceteze situația *juridică* a „stării de războiu"; dar a terminat, odată pentru totdeauna, situația morală — atît de umilitoare pentru un englez — de a-și amîna sine die exprimarea opiniilor sale politice particulare.

Cînd Hitler a fost bătut, cetățeanul britanic a răsuflat ușurat nu

atît pentru victoria însăși pe care o știa de multă vreme sigură, ci pentru admirabila senzație de libertate, libertatea de a avea, iarăși, grave opiniuni politice. Conducătorii laburiști au înțeles fenomenul. Ei au simțit cererea largilor pături ale populației engleze, cererea de a reveni la dreptul, suspendat din pricina Germanilor, dreptul de a face politică, de a discuta contradictoriu pentru a găsi soluții apropriate. Iar în străinătate, cei ce urmăreau evenimentele engleze, cei ce asistau la redeșteptarea civismului britanic cinci ani uniformizat nemțește de nemțeasca primejdie, au putut pronostica certul succes al laburiștilor în alegeri. Cu atît mai ușor cu cît ei vedeau pe adversarii laburiștilor persistînd, ca d-l Churchill, să identifice războiul antigerman cu cel, de o cu total altă structură psihologică, împotriva Japonezilor.

De altfel, este omenească și stimabilă această judecată a d-lui Churchill. D-sa a fost campionul luptei încordate care reclamase coaliția unanimă pe frontul intern. E firesc ca d-sa să creadă în necesitatea coaliției unanime chiar după ce ea a încetat de a fi o condiție a victoriei. D-l Churchill a tremurat prea tare la gîndul prăbușirii posibile pentru ca această temere să nu persiste și după ce primejdia a fost definitiv alungată. Iar cînd foștii săi tovarăși de unanimitate provizorie îi explicau, a doua zi după capitularea hitleriștilor, că situația s'a schimbat, și că-și reiau libertatea de opiniune, — e natural ca d-l Churchill să se socoată „dezamăgit" și să creadă în alte reale „primejdii" viitoare.

„Dezamăgit", d-l Churchill încearcă atunci „the next best thing", cum zice d-sa, adică „lucrul cel mai bun imediat următor", și anume invitarea șefului laburist la Potsdam. Aci, iarăși, raționamentul d-sale e eminamente conservator. Fiindcă în ultimii cinci ani d-l Attlee nu făcuse critici de doctrină, d-l Churchill deduce că d-l Attlee nu le va face nici de aci înainte. Și pentru că d-l Attlee totuși face acum asemenea rezerve, d-l Churchill deduce că d-l Attlee nu mai e adevăratul d-l Attlee, ci un instrument orb al organizațiilor subterane politice. De aci ideea de a contesta legitimitatea însăși a titulaturei sale de „leader al partidului laburist".

Decît, criticele d-lui Churchill nu pot modifica sensul cuvîntului „leader de partid". Se numește astfel acel ce „conduce" (în Cameră, în întruniri, la conferințele internaționale, etc.), *opiniunile partidului*. Un conducător de opiniune poate fi, în același timp, și un creator de doctrină, adică sistematizatorul teoretic al opiniunilor unei anumite colectivități. Dar acest cumul de calități e doar întîmplător. Leaderul este, proprio sensu, cel ce dirijează, difuzează și coordonează opiniile grupării. Opinii pe care el însuși le *primește*. Iar depozitarul acestor opiniuni este comitetul executiv al partidului respectiv. La toate partidele politice din lume se întîmplă așa. Este un fenomen universal. Și este o curioasă idee la d-l Churchill de a vedea în comitetul executiv o organizație aproape clandestină, un fel de maffie tiranică și ocultă. În sfîrșit, last but not least, d-l Churchill își închipue că, la fel cu această „grupare de culisă" mai există încă multe altele în obscurele funduri ale partidului laburist („powerfull back-room organisations over *one of which* Mr. Laski presides").

Dar iarăși, această judecată a d-lui Churchill este omenească și stimabilă. Căci izvorăște din cele ce a văzut petrecîndu-se în propriul său partid. Acolo, comitetul executiv, pe cînd avea ocazia să funcționeze, a profesat o constantă politică de simpatie penru naziști, deși doi importanți leaderi conservatori, d-l Eden și d-l Churchill el însuși, aveau idei exact contrare. Amintirea acestor nepotriviri între executivul partidului și leader-ii săi îl face pe d-l Churchill să considere anormal acordul dintre d-l Attlee și comitetul executiv al partidului laburist. Iar cînd această anomalie o atribue influenții personale a d-lui Laski, d-l Churchill ascultă de aceeași firească pornire de a da persoanelor o importanță

mai mare decît colectivului de partid. Această concepție carlyle-ianà a politicei apare și în rîndurile următoare ale aceluiași discurs:

„Poporul britanic — spune d-sa — a dorit întotdeauna pînă astăzi să fie condus de oameni *pe care să-i cunoască*, și a dorit ca acești oameni să lucreze sub *priveghere și cu aprobarea Camerii Comunelor*. Și iată că acum pare că trebue să depindem de un obscur Comitet și să fim guvernați de persoane *nereprezentative*, care au secrete și *dau ordine* unor *așa ziși miniștri* responsabili ai Corpanei; persoane care nu apărea pe băncile Parlamentului, ținînd discursuri pentru care au primit instrucțiuni, instrucțiuni nu *dela propria lor inimă* și nici *măcar dela proprii lor alegători*, ci dela acele conclave subterane de care vorbeam".

Noi am subliniat anumite cuvinte din acest pasaj, care exprimă în chip strălucit cele două concepții despre democrație care se înfruntă azi — sau poate s'au înfruntat pentru ultima oară ieri — în Englitera.

„Oameni cunoscuți". Este concepția vedetistă a politicii, oglindită de asemeni în ideea că sursa fundamentală a opiniilor unui politician este „propria lui inimă", sau, în cel mai rău caz, „instrucțiile date de alegători". In caz contrar, adică atunci cînd politicianul primește instrucțiunile dela partid, el nici nu-și mai merită numele de ministru responsabil, și devine doar un „așa-zis ministru"...

In fond, „inima proprie" are mai puțină importanță — și sigur mai puțină utilitate pentru națiune — decît opinia sever cumpănită a partidului care a întrunit, și mai ales care „ar întruni în acel moment" majoritatea sufragiilor alegătorilor. A alegătorilor în genere iar nu a acelor cîțiva din circumscripția locală care l-au ales, cîndva, pe deputatul în chestiune. Căci alegătorul nu alege un deputat, ci, peste capul acestuia, un anume partid. Alegătorul votează cu opiniile acelui partid. După alegeri, comitetele executive ale partidelor devin depozitarul real al opiniei publice. De acolo trebue să emane toate „instrucțiunile", căci acolo se află, concentrată și sistematizată, „suveranitatea națională", dreptul de a „porunci" altora. Parlamentul nu e, cum crede d-l Churchill, controlorul diverselor discursuri ale deputaților și cenzorul unei republici de vedete autonome, ci doar un simplu punct spațial de întîlnire. Controlorul efectiv rămîne partidul, mandatarul veritabil al opiniei publice.

Aceste explicațiuni lămuresc și o altă nelămurire a d-lui Churchill, cînd d-sa vorbește cu ironie de „notorietatea subită" a d-lui Laski. D-l Laski este președintele comitetului executiv al celui mai popular partid din Englitera. Se poate atunci vorbi serios de d-sa ca de un om „pe care lumea nu-l cunoaște?"" Iarăși acel parti-pris de vedetism politic, după care personalitate „cunoscută" nu este decît acel pe care spectatorul l-a văzut, vreme îndelungată, strălucind în Parlament, socotit ca unică scenă politică a națiunii.

D-l Churchill este adevăratul reprezentant al ideii conservatoare. Toată gîndirea sa se sprijină pe conservarea, după scadență, a două situații deja trecute. Una este starea de panică în fața unui pericol mortal. D-l Churchill a fost omul care a întruchipat acest moment de panică, devenit acut în 1940, și lichidat în Mai 1945. D-sa a personificat toate însușirile morale necesare luptei din acele momente. Iar acum, acest sentiment de angoasă nu-l mai poate părăsi. Tot pentru acest motiv, d-sa vede polițism și hitlerism la cea mai vagă analogie cu disciplina de partid pe care fără voie o asimilează acelei tiranii pe care partidul național-socialist o avea față de membrii și fruntașii săi. Nepolițist și nefascist nu mai rămîne, în ochii d-lui Churchill, decît ceea ce fusese, în Anglia, înainte de războiu.

* * *

Sunt mulți care acuză opinia publică engleză — recte pe laburiști — de ingratitudine față de d-l Churchill, de o imoral de rapidă uitare a imenselor servicii aduse de dînsul.

Acuzația este nedreaptă. Națiunea engleză, și laburiștii în deosebi, au avut, față de d-l Churchill, o atitudine de un rar cavalerism în cursul campaniei electorale.

Dacă recitim discursul d-lui Cripps, constatăm că el este, în partea lui polemică, o critică aspră a politicii conservatoare din preioada cuprinsă între cele două războaie. Dar, lucru curios, această critică omite sistematic de a vorbi tocmai despre principala acuzație ce se poate aduce cabinetelor conservatoare, și anume aceea de a fi încurajat pe Hitler, pe Mussolini, pe Franco, pe Japonezi, și de a fi făcut posibil un războiu pe care, cu un minimum de energie, l-ar fi putut categoric împiedeca. Pentru ce s'a renunțat la o armă propagandistică atît de eficace?

Răspunsul e lesne. Din deferență pentru d-l Churchill. Copleșit de criminale păcate, acest partid conservator este totuși acela pe care d-l Churchill — fosta lui victimă — avea cavalerismul să-l apere și să-i poarte greutatea pe umeri. Gestul generos al d-lui Churchill — oricît de contestabil ar fi fost sub raportul folosului național — trebuia totuși respectat pentru unicul motiv că venea dela d-l Churchill. Ș'apoi, ar fi trebuit atunci să se arate contradicția dintre intransigența antigermană a d-lui Churchill și nazifilia sistematică a partidului susținut de d-sa.

Pentru toate aceste motive, și în ciuda aprigei călduri a luptei electorale, laburiștii au luat o gravă hotărîre: aceea de a uita și ierta una din cele mai mari vinovății din cîte cunoaște Istoria. A fost un cuvînt de ordine să nu se spună o singură vorbă despre rolul determinant pe care l-a avut în declanșarea războiului hitlerist atitudinea amicală a conservatorilor în epoca lor de atotputernicie. Acesta a fost darul, magnificul dar pe care adversarii laburiști l-au făcut aceluia față de care nutresc o admirație și o recunoștință nemărginită.

D. I. SUCHIANU

SCRISORI DIN AMERICA

UN RECORD AL ECONOMIEI DIRIJATE. — POLEMICA SUMNER WELLES-WALTER LIPPMANN

„Economia dirijată", sau „planificată" era, pînă la războiu, un cuvînt odios în cele două țări anglo-saxone. Cetățeanul britanic sau american vrea comerț cît de liber posibil, și toată amintirea vremu- lor trecute îl îmboldea a iubi și lăuda virtuțile concurenței și luptei eco- nomice. In Statele Unite nu numai opinia publică, dar însăși Curțile de justiție au combătut trusturile și le-au pus la imense amenzi, pen- tru motivul că acești coloși viciază liberul joc al concurenței, și prin aceasta-s potrivnici sacrelor principii de libertate ale Constituției ame- ricane.

Nu ne vom căsni, de sigur, nici o clipă, să apărăm marile tru- turi. Trebue totuși să constatăm că ideea dirijării producției și preț- rilor se bucură de o favoare crescîndă. In Anglia, de abia acum, cu ocazia alegerilor laburiste, planificarea a fost nu numai susținută, dar chiar prezentată ca unica salvare a națiunii. Cît despre Statele Unite, care trecuseră, în 1929, printr'o criză de o gravitate necunoscută în Englitera — și necunoscută, în genere în toată Istoria Capitalismu- lui — acolo planificarea devine, dela început, fundamentul progra- mului lui Roosevelt. Și printre primele posturi ale acestui program, fi- gurează faimoasa *TVA*, adică *Tennesse Valley Authority*. Raționali- zînd cursul și căderile de apă ale rîului Tennessee, Roosevelt — ajutat de acel celebru al său *Brain Tust*, adică „Sindicatul Creierului", a elaborat un program de vastă îmbogățire: prin inundație, irigație, navi- gație și producție ieftină de energie electrică —, îmbogățire ce avea să se reverse pe o suprafață de circa 640.000 mile patrate, adică cît Franța și Germania reunite.

Numai cine cunoaște mentalitatea americană își poate da seama ce revoluție în idei a fost acest TVA, care, pe calea împrumutului și a autorității de Stat concura sălbatic întreprinderea privată, în deosebi marile trusturi de energie electrică, reducând costul curentului la mai puțin de o treime.

Americanii sunt convinși — și dealtfel cine n'ar fi? — că ief- tinătatea curentului electric este una din bazele civilizației și chiar cul- turii cele mai spirituale. Iată de ce sunt ei, și de ce au ei dreptul să fie atît de mîndri de gigantica instalație de pe Tennessee Valley, și de pe văile care i-au urmat exemplul. Fusese un timp cînd Dniepropetrovsk anihilase recordurile americane, plasînd Rusia în fruntea producției de energie electrică. Războiul a ras celebra centrală Sovietică, care, chiar de ar fi existat azi, ar fi fost handicapată de noul TVA american. Cînd Rușii își vor reface uzinele, vor depăși ei oare din nou, ca odi- nioară Dniepropetrovskul, industria americană? Nu putem ști. Deocam- dată am socotit util să dăm cetitorilor „Vieții Romînești" o descriere

detailată a acestui efort industrial, căci pe asemenea uriașe sforțări se reazimă buna stare care la rîndu-i permite și propășirea culturală.

*

Un vast program de exploatare a rîurilor, menit a stăpîni vastele resurse de energie ale apelor din America în folosul marilor masse de populație, s'a întocmit, ca o parte integrantă a New-Deal-ului, a noului plan social și economic. Imbrățișînd împătritul obiectiv al inundațiilor, irigațiilor, navigației și al producerii de energie electrică, proiectul se bazează pe un sistem unitar de desvoltare regională. Succesul neegalat, al exploatării Văii Tennessee (Tennessee Valley Authority, prescurtat: T.V. A.), emanație a guvernului federal, a netezit drumul pentru acest program Realizările T. V. A.-ului în desvoltarea unificată a Văii Tennessee au dat impuls puternic proiectelor similare pentru celelalte cursuri de apă din întreaga țară.

„Cele șeapte T.V.A.-uri". — Președintele Roosevelt recomandînd in- stituirea T.V.A-ului în congresul U. S. din 10 Aprilie 1933, afirma : „Dacă vom reuși aici, putem progresa pas cu pas, într'o desvoltare similară a altor mari unități teritoriale naturale înăuntrul granițelor noastre". Trei ani mai tîrziu Președintele desemna 7 astfel de unități, țărmul Atlanticului, marele lacuri și valea Chio (centrul vest); basinul de drenaj al rîurilor Tennassee și Cumberland (Centrul Sud); basinul Missuri, cuprinzînd Red River dela Nord (centrul nord-vest și centrul); basinul Arkansas împre- ună cu de River și Rio Grande; basinul Colorado împreună cu rîurile ce se varsă în Pacific la sud de linia Oregon-California (vest), și bazinul rîului Columbia (țărmul Pacificului).

Propunerile Președintelui au fost deseori numite „Cele 7 T.V.A. Adaptate cerințelor geografice ale diferitelor regiuni, ele cuprind princi- piul de bază al New-Deal-ului: pe o scară întinsă întreprinderile, admi- nistrate după principii de drept public, să lucreze pentru deplina realizare a resurselor umane și naturale, nestînjenite de interesele particulare. Me- todele folosite pentru aceș scop, reprezintă din punct de vedere economic și technologic, o marcantă deosebire față de procedeele tradiționale. Pre- ședintele T.V.A.-ului, David E. Lilienthal, spune: „un program american de desvoltare pentru perioada de acuma pînă la 1975, care poate fi enun- țat în termenii concreți de: pămînt, fluvii, electricitate, păduri, minerale și activități".

Rîul Tennessee. Valea Tennessee, un mare basin fluvial drenînd o arie de 40.600 mile patrate (105.000 khm. p.) cuprinde regiuni din 7 state ale Statelor Unite : Tennessee Alabama, Carolina de Nord, Kentucky, Vir- ginia, Georgia și Missisippi.„

La isvoarele lui din munții Smoky și Blue Ridge, rîul Tennessee cade dela o înălțime de 900 m. într'o cascadă de aprox. 90 m. la Paducah Kentucky, unde se varsă în Rîul Ohio care la rîndul lui se varsă în Mi- ssisippi. Media căderii ploilor este de 132 cm. ridicîndu-se la 200 cm. în unele locuri. Cea mai mare întindere a rîului măsoară 1.040 klm. dela Knosville, Tennessee, la Paducah, Kentucky.

Muscle Shoals. La Muscles Shoals, o localitate mai departe de orașul Florența, Alabama rîul cade dela 40 m. pe o lungime de 60 klm. disanță care pe timpuri prezenta obstacole naturale pentru navigație. Problemele puse de Muscles' Shoals, au îndreptat atenția asupra rîului Tennassee, încă din 1824, cînd secretarul S. U. John C. Calhoum a sugerat proectul unui canal mai tîrziu construit de Stat, și deschis în 1834. In urma unui act aprobat de guvernul federal din 1871, canalul construit la început cu 17 ecluze, a fost mărit. Intre 1852 și 1918, congresul a autorizat 17 re- cunoașteri sau proecte pe rîul Tennessee, și 10 pe afluenții săi. In 1916, în timpul prezidenției lui Woodrow Vilson, Congresul a făcut pregătiri

pentru construcția la Muscles Shoals a unei uzine hidraulice, a furnizării de presiune cu aburi și a 2 uzine pentru fabricarea nitraților, ingredient servind la fabricarea explozivelor. O fabrică a fost construită în timpul războiului 1914—1918, cealaltă, digul Wilson, a fost începută în 1917 dar n'a fost în stare de funcționare pînă în 1925. Uzina dela Muscles Soals a fost dstinată furnizării de importante cantități de intrați în timpul războiului 1914—1918, dar nu și-a îndeplinit scopul inițial.

După răsboiu, Muscles Shoals deveni subiectul unei lungi și inlocate controverse, din dorința guvernului de a completa proectul și de a fabrica îngrășăminte de fosfați în loc de nitrați. Industriașul Henrici Ford se oferă în 1921, să cumpere fabricile și să le utilizeze pentru fabricarea îngrășămintelor.

Totuși propunerile pentru exploatarea particulară în districtul Shoals, se dovediră nesatisfăcătoare. Intre timp chestiunea cea importantă, transformarea potențialului acestei văi într'un nou fel de viață pentru cei 4.500.000 locuitori, lua proporții.

Din cele 10.500.000 hectare din vale, 2.800.000 ha. erau predispuse la eroziune. Inundațiile erau responsabile pentru o medie de pierderi anuale de 1.780.000,98% din ferme nu aveau electricitate pînă în 1933, cam 50% din familiile care trăiau în regiunile de deal ale sudului trăiau din fondurile de ajutor ale guvernului.

Instituirea T.V.A.-ului. La 10 Aprilie 1933, în mesajul lui către Congres, Președintele Roosevelt semnala un pasagiu de introdus în lege de senatorul George W. Norris, din Nebraska, prin care se crea Oficiul văii Tennessee (TVA), act care însemna o schimbare fundamentală în concepția utilizării și desvoltării resurselor naționale. Roosevelt declara:

„Este clar că desvoltarea lui Muscle Shoals nu-i decît o mică parte din utilitatea potențială a întregului rîu Tennessee. Această utilitate, dacă este privită în întregime, depășește o simplă problemă de energie electrică, îmbrățișînd un larg domeniu, în care intră: controlul inundațiilor, eroziunea pămîntului, știința forestieră, renunțarea la folosirea agricolă a pămînturilor mărginașe, o nouă distribuire și diversificare a industriei. Pe scurt, această desvoltare de energie din timpul răsboiului duce în mod logic la un plan național de împărțire fluvială completă, interesînd multe state, deci viitorul și buna stare a milioane de oameni.

Administrarea Văii Tennessee spunea Președintele este „o corporație cu putere de guvernare, dar posedînd maleabilitatea și inițiativa unei întreprinderi particulare".

Propunerea fu aprobată de ambele Camere ale Congresului în 17 Mai 1933. In ziua de 18 Mai, președintele Roosevelt o semnă.

T.V.A.-ul a fost instituit ca o agenție federală automată cu putere decisivă pe regiuni. Această agenție federală regională trebuia să-și împartă lucrul cu agențiile locale, stataie și cu altele agenții federale. Funcțiile administrative trebuiau deci centralizate. In caz că instituțiile de stat sau locale puteau administra o parte din lucrul TVA--ului, acest lucru le era dat lor cu preferință, și nu agenției federale.

Introducerea actului care creia TVA cuprindea următoarele obiective:

„Să amelioreze navigabilitatea și să aibă grijă d controlul inundațiilor rîului Tennessee, să îngrijească de reîmpădurirea și buna întrebuințare a terenurilor mărginașe din Valea Tennessee; să îngrijească de reîmpădurirea și buna întrebuințare a terenurilor mărginașe din Valea Tennessee; să aibă grijă de desvoltarea agricolă și industrială a acelei văi; să îngrijească de apărarea națională prin crearea unei corporații pentru acțiunea proprietăților guvernamentale la și lîngă Muscles Shoals în Statul Alabama".

I s'a dat putere să achiziționeze adevărate moșii pentru construirea de diguri, linii de transmisiune, rezervoare și alte construcții. TVA, avea dreptul să vîndă surplusul de energie statelor, județelor, municipiilor, cor-

porațiilor, asociate ori individuale, dînd preferință primelor trei. Revînzările trebuiu să se facă la „Prețuri rezonabile, drepte și cinstite".

Președintele Roosevelt recomanda din cînd în cînd, Congresului: „1) un control cît de mare asupra inundațiilor; 2) o cît mai mare desvoltare a rîului Tennessee pentru scopuri de navigație; 3) o cît mai mare producție de energie electrică în acord cu controlul inundațiilor și cu navigația 4) întrebuințarea adecuată a malurilor. 5) o metodă potrivită pentru împădurirea tuturor pămînturilor în bazinul de drenaj făcut pentru aceasta; 6) buna stare economică și socială a locuitorilor din numitul bazin fluvial.

Prevederile legii nu se refereau numai la valea Tennessee, ci și la teritoriile alăturate, care puteau fi în raport cu, sau asupra cărora se puteau resfrînge rezultatele desvoltării: Desvoltarea geografică, economică și socială a suprafețelor menționate putea fi susținută prin studii, experiențe și demonstrații.

Direcția puterilor investite în T.V.A. o avea un consiliu de directori numiți de președinte și cu aprobarea senatului. Dr. Arthur E. Morgen, președintele Colegiului Antioch, a fost numit director al T.V.A.-ului în 26 Mai 1930. In 3 Iunie, președintele Roosevelt a numit 2 mebri suplimentari. Dr. Harcourt A. Morgan specialist în agricultură și președintele Universității din Tennessee, și David E. Lilienthal a fost numai mai tîrziu director al TVA-ului, poziție pe care o păstrează și acum.

T.V.A. și unitățile particulare. Statele față de drepturile Federale. Criticile aduse T.V.A-ului au pornit dela companiile particulare de energie, care susțineau că agenția le invadase teritorul. Alte companii puneau la îndoială constituționalitatea actului, susținînd că este o impietare asupra drepturilor statelor.

Fiind o agenție corporatistă a guvornului federal, TVA este supusă legilor țării: „Am avut intenția să compunem o urzeală legislativă, dar nu s'o închidem într'o cămașă de forță legislativă. Avem intenția ca această corporație să aibă mult din libertatea esențială și elasticitatea unei întreprinderi particulare".

Constuționalitatea acestei libertăți și elasticități au fost desbătute în 57 de desbater i judiciare, în timpul primilor cinci ani ai existenței T.V.A.-ului. Din 26 de atacuri împotriva lucrărilor ei au fost respinse toate, afară de unul singur.

In Ianuarie 1938, o propunere căutînd să oprească construcția de diguri și operațiile de producere și vînzare de energie electrică a TVA-ului, a dus la următoarea hotărîre a unei Curți din Nordul districtului Est, Tennessee: „Obiectivele TVA-ului fiind legale și legea fiind constituțională, digurile de înaltă putere și uzinele constituind mijloace potrivite pentru îndeplinirea unor scopuri legitime: ele nu încalcă drepturile Statelor". Reclamanții uzinei electrice, potrivit deciziei Curții, nu erau așa dar, imuni la concurență, chiar dacă afacerea lor ar fi fost prin asta redusă sau chiar distrusă.

După ce obiecția a fost astfel înlăturată de Curtea Tennessee, 14 petiționari au adus-o în fața Curții Supreme a St. U. In 30 Ian. 1939, Curtea Supremă a declarat că reclamanții nu au avut de suferit într'atît încît să justifice un proces. Potrivit deciziei Supremei Curți, proprietățile Campaniei de Energie Electică Tennassee, o întreprindere particulară, au fost vîndute T.V.A.-ului (tranzacția a fost negociată de def. Wendel Vilkie). Alte cumpărări au aplanat conflictul dintre TVA și interesele particulare.

Un important aspect al problemei drepturilor federale față de drepturile confederate Statelor a fost acela al plăților. Dacă cele 7 state implicate nu ar fi supus TVA-ul la plăți metodic repartizate și reglementate, instituția foarte curînd n'ar fi putut funcționa. Pe de altă parte s'a discutat ca Statele să fie despăgubite de către TVA pentru veniturile energiei electrice transferate agenției.

Soluţia a evoluat astfel: 5% din produsele mari ale vînzării energiei uzinelor Alabama să fie plătite Statului, şi în acelaşi timp o plată să fie făcută pentru energia produsă la Norris şi alte diguri din Tennessee; 5% din toate produsele energiei dela celelalte diguri să fie împărţită între Albania şi Tennessee. Revizuirea procentajului trebuia prezentată aprobării prezidenţiale după o ascultare a statelor implicate. Cumpărarea de uzine electrice Tennessee de către TVA,a pus o altă problemă care se raportă la drepturile Statelor, aceea a compensaţiei taxelor ridicate anterior de către State şi comune din ţinuturile de rezervoare şi la explatarea unităţilor electrice, în ultima vreme controlate de T.V.A.

Un amendament statutar prevede să se plătească Statelor şi judeţelor procentaje fixe anuale din marile venituri rezultate din vînzările de energie la un curs de 10% pentru anul fiscal 1941. O reducere de jumătate din 1% pentru fiecare din anii următori - era specificată pînă în 1949, cînd preţul va fi redus la 5% şi va rămîne fix. Energia se măreşte paralel cu expansiunea lucrărilor TVA-ului şi cu reducerea preţului.

In urma creării T.V.A.-ului, anumite cercuri s'au temut că o întreprindere a guvernului ar înăbuşi expansiunea industriei particulare. Totuşi rezultatul contrar a avut loc. Stimulate prin ieftinirile energiei electrice, controlul inundaţiilor, cercetările industriale şi ştiinţifice şi crearea unei căi fluviale navigabile de 1.040 klm., întreprinderile particulare din acea regiune au înflorit mai mult decît afacerile din întregul U. S. în aceeaşi perioadă de timp. Aceasta este evidenţiat statistic prin sporirea vînzării în detaliu, prin creşterea depozitelor în bancă şi crearea de noi concernuri de fabrici în Vale.

Realizările TVA-ului. — 26 de diguri sunt construite de TVA pentru controlul rîului Tennessee. Barajele superioare regulează afluenţii rîului, iar zăgazul din canalul principal permite rîului să se verse în fluviul Ohio. Un canal, navigabil pentru comerţ, de 27 metri, extinzindu-se pe 1.040 klm. de-a-lungul fluviului dela Paducah, Kentucky, la Knoxville, Tennessee, cuprinde una din cele mai mari căi navigabile interioare din lume, prin care Valea este legată de centrele industriale Pitsburg, de oraşele de pe marile lacuri, şi de porturile din golful Mexicului.

TVA-ul a construit 16 zăgazuri în ceva mai mult de 10 ani, îmbunătăţind şi modificînd 5 din cele deja construite, şi construind toate celelalte cu două excepţii, (Norris şi Digul Wheeler, desemnate de către biroul St. U. şi de biroul reclamaţiilor şi Corpului Militiar al Inginerilor). Circa 86.400.000 m. c. de rocă şi pămînt au fost vărsate şi aşezate de TVA ca să ţie Tennessee-ul, un volum de 12 ori mai mare ca al celor 7 piramide din Egipt.

Pentru realizarea acestui tur de forţă de construcţie, 70.000 ha. de pămînt au fost curăţate, aproape 23.000 m. c. de rocă şi pămînt scoase, 1.930 klm. de şosele şi 225 klm. de cale ferată construite şi reparate. Zăgazurile au schimbat valea într'o „regiune de lacuri" transformînd fluviul într'o şosea peste care au fost îmbarcate mari mase de încărcătură. Ceva mai mult de 67.000.000 klm. de tonaj puteau fi transportate pe fluviu în 1928; în 1943, 300.700.000 de klm. de tonaj de marfă mergeau în susul canalului.

Digurile TVA-ului au făcut din regiune a doua mare producătoare de energie din St. U. Un total de 12 miliarde kilovaţi/oră de electricitate sunt produse anual, din care trei sferturi sunt întrebuinţate pentru nevoile războiului. 85.000 de ferme din 7 State utilizează electricitate adică o medie de o fermă din 5. Cu zece ani mai de vreme, doar o fermă la o sută, în Mississippi, avea electricitate; în Georgia, una la 36; în Tennessee şi Alabama, una la 25; în prezent un total de 550.000 de case, ferme şi fabrici sunt aprovizionate electric de 130 de agenţii publice în fiecare localitate, cumpărînd energie la preţul de engros dela TVA.

Energia electrică a adus un nou fel de vieaţă pentru locuitorii Văii. In ferme a însemnat înlocuirea găleţilor de apă cu pompe electrice. Laptele în lăptăriile moderne este răcit electric. Energia economiseşte ore plicticoase la treburile casei, ca de exempplu: afumatul şuncii, prepararea alimentelor. Gospodinelor li se economiseşte oboseala prin întrebuinţarea fierului de călcat electric, cuptoare electrice şi alte asemenea economicoase procedee. Vînzarea de instrumente electrice în 1938 au totalizat 1.612.000 dolari. Trei ani mai tîrziu această sumă s'a ridicat la 18.500.000 dolari. Investigaţiile TVA-ului şi experienţele lui au revoluţionat viaţa agricolă din Vale. Cu ajutorul unui îngrăşămînt de fosfaţi descoperit de specialiştii TVA-ului, cîştiguri importante au fost realizate în producţia solului. TVA a sprijinit demonstraţiile întreprinse pe 31.500 de ferme în 28 de State. Aleşi de vecini ca să demonstreze uzul ştiinţific al îngrăşămintelor de fosfaţi, fermieri îndeplinind planul au obţinut rezultate fără precedent.

Un fermier şi-a tratat pămîntul sub direcţia TVA-ului cu fosfaţi şi calcar, îmbogăţindu-l cu plante azotoase. Cînd s'a întors la recolta de grîu şi porumb, producţia de grîu s'a ridicat dela 332 la 458 de litri pe ha. Porumbul dela 704 la 1.410 litri. Raportîndu-se la progresul a 103 ferme folosind metodele TVA-ului, Directorul Expansiunii Statului Georgia a spus:

„Producţia de bumbac a crescut dela 12 la 18 kgr. pe ha. Producţia de grîu a fost mărită dela 705 la 1037 litri pe 4 hectare. Măsurătorile de recoltă a culturilor pe fermă au sărit dela 4 la 14 hectare. Numărul animalelor s'a dublat.

După o perioadă de 10 ani cîştigul în grăunţe mici de-a-lungul Văii s'a ridicat cu 13%, fînul cu 33%. Procentul de mărire a producţiei a fost de 3 ori mai mare pe fermele model. 30—60% mai multe ouă, carne, lapte şi produse lactate, erau produse fără mîna de lucru sau măsurătoarea suplimentară.

Dela începutul războiului, cea mai mare proporţie din producţia de îngrăşăminte a TVA-ului, a fost transportată din Statele Unite în străinătate pe baza unor contracte de împrumut. O singură încărcătură de vapor cu fosfaţi a TVA-ului, trimisă în Marea Britanie,a mărit producţia solului într'o măsură egală cu mai multe încărcături de alimente. TVA a contribuit la organizarea a 13 uzine pentru a împacheta 3.400.000 de kgr. de fragi petru a fi îmbarcate spre Anglia.

Metodele ştiinţifice ale TVA-ului au mărit numărul peştilor din regiune de 40 de ori. Circa 2.700.000 kgr. de peşte comestibil au fost produse în 1940. Se crede că acest număr se va ridica la 11.500.000 kgr. O amenajare ştiinţifică a resurselor lemnului a fost demonstrată în 33 de judeţe, cu eforturi vizibile pentru prevenirea incendiilor de păduri. TVA a dat îndrumări în amenajarea proprietăţilor forestiere care cuprindeau 80.000 ha. de pădure.

Valea s'a desvoltat industrial sub TVA. S'a progresat în fabricarea de aliaje de fier, aluminium, produse de gumă, făină şi materiale chimice. TVA produce nitraţi de amoniu, o materie vitală pentru explozivele grele. S'a făcut experienţe pentru scoaterea aluminiului din argilă, şi extragerea magneziului din olivină. Uzinele TVA-ului produc carbid de calciu, esenţial pntru producerea Neoprenului, un cauciuc sintetic.

Industriile care s'au răspîndit de curînd în regiune cuprind tipografii, muniţii, oţel, hîrtie, produse textile şi medicinale. Energia digurilor a transformat regiunea, după părerea directorului Lilienthal, într'o „Vale de Electrometalurgie şi Electrochimie, de chimicale uşoare şi grele".

Aspectele Internaţionale ale TVA-ului. TVA-ul a devenit un simbol de planificare regională integrală a cărui importanţă a stîrnit inte-

resul întregii lumi. Vizitatori din aproape fiecare țară din lume, au venit la TVA sporind în număr dela războiu încoace. 40 de agricultori și ingineri din China și un număr asemănător din 12 republici sud-americane au primit îndrumări tehnice dela TVA. Technicieni ai TVA-ului au conlucrat cu ingineri ruși la planuri și contracte de uzini generatoare de energie. Scrisori din toată lumea au început să curgă, manifestînd un viu interes. In *Architectural Review* din Iunie 1945, Julian Huxley om de știință și scriitor englez spunea:

„Ideea TVA-ului, ideea unei desvoltări planificate a regiunilor naturale ca văile de rîuri și-a găsit drum în gîndirea omenească. Metodele TVA-ului ajută la formarea de noi agenții planificatoare ca de exemplu: CONSILIUL DE APROVIZIONARE MIDDLE EST. Au fost făcute studii pentru a vedea cum o agenție de sine stătătoare de tipul TVA-ului ar putea fi adaptată pentru a servi ca o agenție internațională, dărîmînd și trecînd peste suveranitatea națională, așa cum TVA dărîmase și trecuse peste drepturile Statelor confederate și organizîndu-se astfel încît să promoveze desvoltarea planificată a regiunilor celor mai neevoluate din lume, ca de pildă anumite părți ale Africei".

Legea zisă de „Reclamație Federală". — Nivelul înalt de realizări atins de TVA, n'a fost ajuns dintr'odată. Iși are rădăcinile într'un plan federal de control al apelor care a fost început în Satele Unite la începutul sec. XX. Acest plan a urmat un model a cărui desvoltare, după ce a arătat drumul, a atins un punct de unde influențează vieața, veniturile și obiceiurile a milioane de Americani.

Prima acțiune federală în controlul apelor, s'a întîmplat în 1902 prin legea de „reclamație federală", care stabilește irigația suprafețelor aride ale țării. Inaintea acestei legi, simple canalizări se făceau dela sute de rîulețe și rîuri din Vest, care irigau 3.800.000 de hectare pînă în 1900. De aceste proiecte se ocupau întreprinderile individuale, corporatiste, cooperative și statale. Cînd cea mai mare parte din canalizări a fost completată, s'a văzut că construcția digurilor de depozit, canalele și celelalte lucrări erau sarcini la care numai guvernul federal putea să facă față.

Aproape 9 ani după ce președintele Theodor Roosevelt iscălise legea de reclamație federală s'a afirmat un principiu care avea să influențeze în mare măsură desvoltarea altor proiecte. Vorbind la digul Roosevelt, pe rîul Salt, construit de serviciul de reclamații, ex-președintele Statelor Unite a declarat la 11 Martie 1911: „Cunoșteam imposibilitatea ca proiecte mai ample să fie desvoltate prin întreprinderi particulare. Sau atunci aceste proiecte ar fi devenit monopoluri particulare, lucru ce nu voiam. Trebuia prin urmare ca ele să fie luate de guvern. O asemenea treabă nu putea să fie făcută decît de un singur om: Unchiul Sam".

Legea de reclamație din 1902 cuprindea numai cîteva sute de cuvinte. Legislația următoare a mărit mult corpul legii condensîndu-l la principiile originale și la schimbările strict necesare. Irigația a fost adoptată la început pe o bază de rambursare, care cerea 90% din veniturile vînzărilor pămînturilor publice, necesare irigației Statelor din Vest. Imigranții de pe acele meleaguri plăteau fără dobîndă costul construcțiilor de care se serveau. In acest mod un fond rotativ a fost înființat prin plăți individuale și din venituri. Insă, cînd vînzarea pămînturilor publice a scăzut din ce în ce, veniturile s'au luat din alte surse ca de exemplu: dividende dela ulei și minerale scoase din pămînturile publice.

Evoluția dela simple proiecte de irigație la construirea de mari baraje, a condus la proiecte mai complicate pentru procurarea surselor de energie a protecției contra inundațiilor și navigației. Odată mai mult un principiu enunțat de Teodor Roosevelt își găsea expresia. In 1901, Roosevelt spusese Congresului: „Este tot atît de normal pentru guvernul național să facă folositoare fluviile și rîurile din regiunile aride

prin lucrări technice de aprovizionare cu apă, cît și de a face folositoare rîurile și porturile din regiunile umede prin lucrări technice cu un caracter diferit".

Digul Boulder. Contractul rîului Colorado. — In decursul ultimului sfert de secol, biroul de reclamații a întreprins numeroase proiecte de control fluvial. Unul dintre primele a fost construcția digului Boulder pentru înfrînarea rîului Colorado, al treilea fluviu în lungime al Statelor Unite. Drenajul bazinului Colorado acoperă 631.960 de kilometri pătrați, a 12-a parte din întreaga suprafață a țării. — Afluenții rîului se întind peste 7 state apusene, bazinul superior acoperind o suprafață de drenaj în Utah, Wyoming, Colorado, New Mexico; iar cel inferior cuprinzînd parte din Nevada, Arizona, California.

La o întrunire a reprezentanților guvernelor Statelor din apus din 1920, a fost aprobată o popunere pentru un contract între State la care participau fiecare din cele 7 State ale bazinului Colorado. In 24 Nov. 1922, contractul Rîului Colorado a fost semnat de reprezentanții a 7 State. Se efectua o alocație de apă între cele 2 bazine indicîndu-se Lee's Ferry pe țărmul Arizona-Utah ca punct de separare între bazinul superior și cel inferior. Distribuirea apei înlăuntrul fiecărui bazin rămînea să fie stabilită prin înțelegeri ulterioare.

In 21 Dec. 1929, proiectul canonului Boulder prezenta Congresului sub numele de proectul Swing-Jonson, deveni lege. Acest act aproba contractul rîului Colorado, stipulînd existența unei ratificări a 6 state ceace se și întîmplă mai tîrziu. El autoriza construcția digului Boulder la Black Canyon, pe rîul Colorado în punctul unde formează granița Arizona-Nevada și construcția unui canal pur american legînd Valea Imperială și Valea Coachella cu rîul Colorado. Un fond de 165.000 dolari a fost votat pentru construcție. Aprobînd construirea digului Boulder, Comitetul Senatului pentru Irigație și Reclamație, a declarat : „Un rîu puternic care acum este un isvor de distrugere va fi înfrînat și pus să lucreze în interesul societății".

Iată cîteva din numeroasele beneficii ale digului :

1. Dirijarea inundațiilor în folosul a peste 100.000 de persoane; 2. Apa necesară irigației unei suprafețe de aproape 800.000 ha. pămînt, din care o treime se află deja în stare de cultură. 3. Apă pentru necesitățile domestice, industriale și municipale în regiunea de coastă a Californiei. 4. Suprimarea depozitelor de aluviuni, a căror îndepărtare ar fi costat peste un milion de dolari anual. Apoi: producția energiei electrice la un preț scăzut, îmbunătățirea navigației, construirea de terenuri de joc, și refugii pentru păsări și animale, etc., etc.

Cel mai mare dig din lume : Boulder, a fost complet terminat în 1935, ridicîndu-se 217 metri dela fundament. Lacul Mead, rezervorul digului Boulder, are o capacitate de aprovizionare de 40 klm. cubi, capacitate care poate procura fiecărui bărbat femeie și copil din Statele Unite 302.000 litri de apă. Terenurile din văile Imperial, Coachella, Yuma și Palo Verde, reprezentînd proprietăți de mare valoare, sunt acum ferite de inundații cu ajutorul rîului Colorado.

Spectrul secetei nu mai amenință bogatul ținut de ferme din sud-vest. Două mari suprafețe aride : Valea Imperială din California și Valea Yuma în Arizona și New-Mexico, au înflorit, iar pămîntul lor a devenit bogat și productiv ca un rezultat al irigațiilor, făcînd din sud-vest un isvor național de legume și fructe pe tot timpul anului.

Digul Boulder aprovizionează cu apă 13 orașe, socotind printre acestea și o parte din Los Angeles, situat la distanță de sute de kilometri. Cel mai mare sistem independent de aprovizionare cu apă din lume, apeductul rîului Colorado, poartă apă pe o distanță de 387 klm. peste munți și în pustiu, pentru distribuirea ei în casele și în industriile din sudul Californiei. El are o capacitate de 42 m. c. pe secundă sau aproximativ 3.800.000.000 litri pe zi.

Digul Boulder a creat un nou teren de sport național. In 1940, cînd greutățile de a călători datorită războiului încă nu începuseră, numărul de turiști ajungea la 600.000. Lacul Mead are un mal de 885 klm. pentru excursii, băi, vîslit și pescuit, ajungînd la partea inferioară a marelui Canion pînă atunci inaccesibil. Fiind desemnat ca un refugiu pentru animale, digul Boulder este interzis vînătorilor. Aproape 260.000 hectare care înconjoară lacul Mead, constitue un rai pentru animale și păsări.

Uzina hidroelectrică Boulder furnizează orașelor lumină și energie prin liniile de transmisiune de înaltă tensiune pornite dela dig. Cei 3 mari contractanți ai energiei digului Boulder, sunt orașele Los Angeles, Compania Edison a Californiei de sud și Corporația electrică Nevada-California.

Clienții acestor orașe au crescut aproape cu 30% din 1935 pînă la 1940. Spre sfîrșitul lui 1945, această cifră se va dubla.

Circa 1.500.000 de consumatori casnici, industriali și comerciali vor depinde de digul Boulder pentru 75% din producția lor. Cam 3.800.000 persoane care locuesc în regiune au ajutat la producerea apei și energiei digului în 1940. Se așteaptă că această cifră să crească la 5.250.000 pînă în 1950. Energia la preț redus a stimulat renașterea operațiilor miniere în Nevada, cu posibilitatea de noui desvoltări în Arizona. Cam 1.600.000 m. c. de ulei, care altminteri ar fi fost întrebuințate la producerea de electricitate ,a fost astfel conservată anual în California.

Digul Grand Coullee. Proiectul Bazinului Columbia. — Legea rîurilor și porturilor din 30 Aug. 1935 autoriza un proiect prin care mai mult de 400.000 ha. de pămînt uscat din Statul Washington trebuia transformat într'o regiune productivă capabilă să întreție aproape 250.000 oameni. Cel mai mare proiect de reformă din cîte au fost vreodată întreprinse în Statele Unite, acest plan a fost reautorizat prin proiectul bazinului Columbia, din 10 Martie 1945. Structura cheie din acest proiect de irigație este Digul Grand Coullee, care acoperă mai mult de 400.000 ha. în Statele Washington, Oregon, Montana, Vyoming, Utah, Nevada și părți din Columbia britanică în Canada.

Digul Grand Coullee a fost început în 1933, și completat la 1 Ian. 1942. De o structură masivă, digul are o înălțime de 13,5 m. și o lățime de 14 m. Digul și Uzina au o capacitate de energie de 1.944.000 kv. Ele au furnizat electricitate orașelor și uzinelor din nord-vestul Pacificului, începînd din Martie 1941. Astăzi energia lui Grand Coullee varsă zilnic o energie de 20.000.000 k. v./oră în industriile de războiu ale coastei Pacificului și mai ales în uzinele de aluminium, mori electrice, uzine de avioane și vapoare.

Alte lucrări de irigație planificată vor fi întreprinse după războiu, cerînd un sistem enorm de pompe, rezervoare și canale. Suprafața prevăzută este de 1.000.000 ha. cuprinzînd pămînturi aride și semi-aride din regiunea Big Bend a rîului Columbia. Totalul populației de pe pămînturile prevăzute în proiect este de aprox. 10.000. Din suprafețele cuprinse, cam 90% sunt proprietate privată, iar cele 10% procente rămase, vor aparține Guvernului Federal, Statului Washington și județelor. La origină s'a hotărît ca cca. 20.000 ha. să fie irigate anual în primii ani ai desvoltării. Această cifră va putea crește în perioada postbelică, oferind avantagii de stabilire veteranilor ce se întorc, cît și lucrătorilor de războiu demobilizați. Cu toate că legea, în forma ei prezentă, nu dă preferință foștilor soldați, Ministerul de Interne a propus ca totuși această preferință să fie prevăzută în întocmirea programului.

Intre timp, marea întindere de pămînt e gata să fie împărțită în 32—64 hectare, care să fie irigate și cultivate.

Biroul de reclamații autorizat să cumpere pămînt necultivat, a luat măsuri de protecție ca să previe speculația cu terenuri. Guvernul va cere moșierilor cari vor să aibă apă, să-și vîndă pămîntul prin con-

tract, păstrînd numai porțiunea specificată, la prețuri fixate de experți, pe baza valorii curente a pămîntului. Un individ sau o corporație nu va putea cumpăra decît o singură fermă destul de mare pentru a menține o familie.

Coloniștii vor plăti guvernului în 40 de rate anuale după o perioadă de desvoltare de mai mulți ani. Aceasta se va face fără dobîndă asupra cheltuielilor de construcție necesare irigației. S'a socotit că această sumă va atinge o medie de aprox. 85 dolari pe 4 hectare. Costul pămîntului în sine va fi cam de 8—20 dolari pe hectar, depinzînd de cheltuiala cerută de irigații și de lucrările de îmbunătățire a pămîntului. Cea mai mare parte din plan va fi finanțată din veniturile vînzării de energie.

Prin planuri similare de irigație pe o scară mai mică, Biroul de Reclamații a aprovizionat mai mult de 70.000 ferme în ultimii 40 de ani, din care mii erau construite de veteranii războiului trecut, cărora li s'a dat întîietate la pămînturile făcute irigabile între anii 1919 și 1939.

Digul Bonneville. In jurul rîului dela Grand Coullee este Digul Bonneville construit de corpul de ingineri al armatei Statelor Unite, care creiază împreună cu Grand Coullee un bazin de energie pentru industriile din nord-vest, între care cinci uzine de aluminium, producînd 2.720.000 kgr. aluminium anual.

Administrația Energiei Bonneville se prepară să folosească productivitatea bazinului rîului Columbia, pentru o mulțime de scopuri de timp de pace. Cinci state din nord-vestul Pacificului — Wyoming, Odaho, Montana, Oregon și Washington au format Asociația desvoltării Statelor prin care hotărîsc să-și adune interesele într'un plan comun de desvoltare a Bazinului de drenaj Columbia.

Asociația celor cinci State pregătește un vast program de desvoltare în cooperație cu guvernul federal. Integrarea sistemului energetic al regiunei, este unul din numeroasele obiective ale Asociației de Energie Bonneville, lucrînd pentru utilizarea capacității întrunite a Digului Bonneville și Grand Coullee, adică 2.500.000 k. v.

Planurile B. P. A. au de gînd să cheltuiască o sumă mare de bani pentru construcția liniilor de transmisiune și a unor subcentre de energie. Se va ocupa și cu supravegherea centrelor de desfacere a industriașilor particulari, cu stațiunile de pompare a irigației pentru municipii și alte centre. Se socotește că acest program va furniza cca. 35.000 oameni pentru construcția și fabricarea materialelor.

Experții cred că dacă o sursă de electricitate eftină poate atrage industriile dependente de această putere în acea regiune, nord-vestul Pacificului va suporta cu ușurință o creștere a populației de cel puțin 2.000.000 în viitorii 20 de ani.

intr'o vale aridă de 800 klm. din
Mai departe de-a-lungul coastei, va furniza
centrul Californiei, proiectul Văii Centrale, după completare,
o irigație pentru 800.000 ha. valabilă pentru cultivări de un an. Pe
acest sector digurile Shasta și Friant fac posibilă transformarea pămîn-
turilor uscate, în suprafețe fertile. Digul Shasta înfrînează rîul Sacra-
mento curgînd spre nordul Văii. Digul Friant controlează rîul San Joa-
chim, curgînd din Sud.. Rezervorul Shasta nu numai că furnizează apa
pentru irigație, dar a format și un lac de munte înlăuntrul pădurii na-
ționale Shasta, dînd naștere la o navigație anuală pe rîul Sacramento.

Legislația propusă. Administrarea văii Misuri. Mai multe proiecte
de lege înregistrate pentru a fi supuse Congresului Statelor Unite pri-
vitoare la desvoltarea rîurilor, cuprind un amendament introdus de se-
natorul James Murray din Montana, care propune stabilirea administra-
ției Văii Missuri ca o parte din programul celor „7 TVA-uri" ale Pre-
ședintelui Roosevelt. Succesul TVA-ului a sugerat o legislație pentru
un M. V. A. pentru Mississipi. Memoriul senatorului Murray, introdus
în 18 Aug. 1944, propune o astfel de administrație după modelul TVA-ului

cu puterea de a construi diguri, uzine, proiecte de irigație, și pentru a garanta deplina prosperitate a Văii.

Rîul Missuri este lung de 3.950 klm. Un total de 7.000.000 persoane trăiesc pe suprafața lui de drenaj, care include totalul sau o bună parte din 9 State: North Dakota, South Dakota, Montana, Colorado, Nebraska, Iowa, Kansas, Missuri. Versanții rîului Missouri acoperă 17½% din suprafața Statelor Unite. După legislația propusă de senatorul Murray, M. V. A. ca și TVA, urma să fie condus de un consiliu de 3 directori numiți de președinte cu consimțimîntul senatului, cu dreptul de a construi planuri pe Missouri și afluenții săi precum și în regiunea înconjurătoare, planuri în vederea controlului irigației, a navigabilității, a cultivării pămînturilor, a desvoltării și utilizării energiei hidroelectrice. Amintirea inundațiilor care făcuseră ravagii în Valea care străbate unul din cele mai fertile teritorii din Statele Unite, merge cu ani în urmă. In 1943, pagubele inundațiilor din regiune s'au ridicat la un milion de dolari. Numai în primăvara anului 1943, 1.104.000 hectare de pămînt fertil au fost inundate, ruinînd recolta și sdruncinînd economia întregei regiuni. Suprafața de pămînt arid și neproductiv amenințat de secetă, a fost evaluată la 2.000.000 ha.

La 22 Dec. 1944, Președintele Roosevelt a semnat un memoriu asupra Controlului Inundațiilor pentru perioada de după războiu. Memoriul autoriza de asemeni construirea unui plan multilateral al Basinului Missisipi, care să fie lucrat de Corpul Inginerilor și Biroul de Reclamații. Președintele recomandase în 27 Nov. 1944, ca această lucrare să fie desvoltată și administrată de Oficiul Văii Missouri.

Memoriul de Control al Inundațiilor, prevede construirea a mai mult de 80 de diguri și rezervoare cu o capacitate de depozitare de 90 klm. cubi de apă, putînd fi disponibile pentru aproape 2 milioane de ha. uscate și descărcări cu ajutorul uzinelor. Planul Inginerilor armatei prevedea construirea unui canal navigabil de 27 m. pe care să circule vapoare dela Sioux City, Iowa (vestul centrului) spre Florida (sud-est), Texas (sud vest) sau Canada (nord).

Avocații M. V. A.-ului subliniau beneficiile multilaterale ale T. V. A.-ului, ca o dovadă că o agenție unificată similară ar dubla succesul obținut în Valea Tennessee. S'a făcut socoteala că persoanele din 9 State ale Văii Misouri ar economisi pe an 100.000.000 dolari de energie electrică, pe baza cheltuielilor suportate in general de TVA. W. G. S'oan, inginerul șef din Biroul de Reclamații spunea:

„Credem că există o metodă practică pentru desvoltarea a 1.800.000 ha. suplimentare de pămînt, din statele nordice ale rîului Missouri. Acest număr este aproape egal cu suprafața în prezent irigată, permițînd astfel aproape o dublare a populației. Valoarea recoltei va spori, iar populația din statele nordice va trage un mare folos din apele rîului Missouri. Tot astfel și cele din Bazinul de Jos.

Calea de apă St. Lawrence. La o conferință de presă din 14 Nov. 1944. președ. Roosevelt și-a exprimat speranța într'o acțiune legislativă promptă cu privire la calea de apă St. Lawrence, proiect care a dat naștere la mari desbateri în Congresul Statelor Unite. De cînd există o cooperare între Canada și Statele Unite, dela început a fost controversă în congres dacă conlucrarea să fie îndeplinită prin tratat. In cazul tratatului trebuia aprobarea a 2 treimi din Senatul Statelor Unite, pe cînd prin bună înțelegere o simplă majoritate de voturi în ambele Camere ale Congresului era deajuns.

Proiectul apăru în fața Senatului în 1932, în forma unui tratat cu Canada, negociat de Henry L. Stimson, pe atunci Secretar de Stat și Președintele Herbert Hoover. Vaste ședințe s'au ținut în 1933, la Comitetul Senatului de relațiuni cu străinătatea, care recomandau ratificarea proiectului. Examinarea lui a fost amînată în Senat pînă în Martie 1943, cînd trecu cu un vot de 46 la 42.

In 18 Martie 1941, s'a ajuns la un acord executiv între Canada și Statele Unite, autorizînd construcția unei rețele de apă și a unui proiect de energie ca o întreprindere post belică. După aceea proiectul apăru în fața Congresului în forma unui acord.

Comitetul Rîurilor și Porturilor din interior au ținut ședințe timp de 2 luni, aprobînd proiectul cu un vot de 17 contra 8. In 22 Nov. 1941, memoriul fu adus în Cameră. Dar, 2 săptămîni mai tîrziu Statele Unite intrînd în războiu, examinarea proiectelor pe o lungă perioadă fu iar amînată.

In primăvara anului 1944, Senatorul George D. Aiken, din Vermont, un Stat din New England cerea să se aprobe acordul între Canada și Statele Unite din 18 Martie 1941, autorizînd construcția unei rețele de apă, ca o lucrare post belică. Intr'o scrisoare adresată Senatorului Aiken din 3 Martie 1944, Președintele Roosevelt spune: „Sunt convins că a sosit momentul unui efort imparțial pentru ca Congresul să autorize desvoltarea Căii St. Lawrence astfel ca chestiunea să fie examinată imediat după războiu. Memoriul dvs. are aprobarea mea".

Aiken oferi memoriul său ca o îmbunătățire adusă memoriului pentru rîuri și porturi, introdus în al 78-lea congres. In 12 Dec. 1944, Senatul refuză printr'un vot de 56 contra 25, să adauge proiectul St. Lawrence la memoriul de rîuri și porturi. Se așteaptă ca propunerea să fie reexaminată în fața Congresului al 79-lea, care va examina și memoriul de rîuri și porturi care nu a putut obține destule voturi în Senat pentru a fi raportat în conferință.

Astfel privit în acordul dintre Canada și Statele Unite, canalul St. Lawrence și proiectul energetic ar desvolta resursele naturale ale Bazinului Marelui Lac, furnizînd Centrul Vest cu o scurgere adîncă spre Oceanul Atlantic și înfrînînd apele Rîului St. Lawrence pentru captarea de energie. Imbunătățirea navigației pe rîu va permite transportarea cargourilor dela Porturile Marilor Lacuri ca: Toronto, Hamilton și Ford William în Canada, și Duluth, Chicago și Detroit din Statele Unite, la orice port maritim din lume, fără a le reîncărca. Desvoltarea energiei hidroelectrice ar produce cea mai mare cantitate de energie obținută de vreun proiect din întreaga lume.

Planurile inginerilor au nevoie de construcții pe o lungime de 184 klm. pe rîul St. Lawrence între Oddesbourg, New York și Montreal, Canada, începînd la 139 klm. în josul curentului dela Lacul Ontario. Granița între Statele Unite și Canada este formată din porțiunea de vest a acestei întinderi de rîu care apoi curge spre nord-est, între malurile canadiene în spre mare.

Canalele și ecluzele deja construite de canadieni pe St. Lawrence vor fi reconstruite. Va fi ridicat un dig principal de navigație și energie de-a-latul rîului la Barnhart Island între Masena, New-York și Cornvall, Ontario. Canalul Welland de-a-latul prăpastiei Niagara, completat de Canada în 1932, și noua ecluză dela Saoult St. Marie, Michigan, construit în 1942—1943 de inginerii armatei Statelor Unite, au extins rețeaua adîncă a canalului dela Duluth, Minesota, la Ogdensborg, New-York.

Canalizînd în mai multe puncte în cursul drumului, vor creia în afară de îmbunătățirile aduse, o rețea navigabilă, întinzîndu-se pe 3.800 klm. dela Duluth la Oceanul Atlantic. Canale adînci și ecluze noui ar putea primi vapoare de 7½ m. cuprinzînd și vase mai vechi, remorchere, purtătoare de vas tip C, vapoare Liberty și Victory. Vase mici de ocean trec acum de-a-lungul canalului. Totuși cele mai multe din chimicale, metale, alimente, echipament de mașini și mașinării îmbarcate din sud-centrul Canadei și nord-centrul Statelor Unite, sunt acuma reîncărcate în porturile maritime sau ajung la coastă cu trenuri. Se socotește că capacitatea de tonaj a Statelor Unite ar fi mărită astfel cu 9.000.000 tone metrice pe an. Capacitatea canadiană ar fi mărită cu 5.300.000 tone metrice.

Unul din avantajele principale ale acestei căi, ar fi grîul canadian, acum în mare parte transportat pe calea ferată dela Lacul Superior la Golful Hudson, pentru transportul pe Oceanul Pacific. Rezervele de grîu transportate din porturile Statelor Unite ca: Duluth la Liverpool, Anglia, s'ar ridica la 52 de cenţi litrul sau 1,74 dolari tona. Cărbune, peşte, încălţăminte, textile şi alte bunuri produse pe coasta de est a Americii sau în străinătate, ar ajunge în centru cu aceeaş economie de transport.

Energia electrică a sectorului Curentului Internaţional a Rîului St. Lawrence, dela o uzină care se va construi lingă oraşul Masena, New York, va avea o capacitate generatoare de 13 milioane de k. v./oră. Distribuită pe o rază de 480 klm., această energie ar servi fermelor şi consumatorilor reşedinţelor din Toronto, Oven Sount şi oraşul Quebec City din Canada şi New York, New England, şi o parte din Pensylvania în Statele Unite. Abonaţii ar beneficia de 64% reducere faţă de preţurile din 1937. Electricitatea ar fi la îndemîna multor suprafeţe rurale, lipsite de electrică pînă în prezent.

Acordul executiv din 18 Mai 1941 arată că energia curentului internaţional va fi împărţită între Canada şi Statele Unite. Acordul cuprinde planuri pentru desvoltarea energiei hidro-electrice pe rîul Niagara, pentru a furniza producerea de energie în acea regiune. Costul în Statele Unite s'a ridicat în 1941, la aprox. 285.000.000 dolari. Statul New York căruia i s'a dat controlul generării şi distribuirii energiei, ar contribui cu 93.000.000 dolari la această sumă. In schimb, guvernul canadian ar desvolta canalele fluviale în teritoriul canadian, la curentele Soulanges şi Lachine.

Planuri post-belice. Departamentul Internelor. La cererea Preşedintelui Roosevelt diferite departamente şi agenţii ale Statelor Unite, au fost solicitate să întreprindă studii asupra bunei stări a soldaţilor întorşi la sfîrşitul războiului. Secretarul Harold L. Ickes al Ministerului de Interne a tipărit proiectele prevăzind lucrări de construcţie care singure ar produce echivalentul întrebuinţării pe an a mai mult de 1.250.000 oameni. Cu consimţimîntul Congresului, Biroul de Reclamaţiuni al Departamentului ar fi pregătit să înceapă după războiu cu 236 de proiecte în 17 State din Vest.

Sortite să canalizeze energia Marilor Rîuri din Vest, aceste proiecte ar aduce la înflorire planurile de lungă durată ale Biroului consecutive primelor legi ale Biroului de Reclamaţii. Planurile cer perfecţionarea celor mai multe părţi de construcţii, într'o perioadă de 4 ani imediat după războiu. Construcţia ar da de lucru la 333.000 de oameni pe un preţ evaluat la 2.952.613.000 de dolari. Această sumă cu excepţia părţii afectată controlului inundaţiei şi al navigaţiei, ar fi rambursabilă conform legilor Biroului de Reclamaţii.

Diverse planuri de irigaţie ar furniza apa pentru 2.715.482 hectare,
pentru un sol cu potenţial de mare fertilitate, dar nefolosit. Apa supli-
mentară ar fi canalizată pe 3.790.036 hectare de pămînt, supuse unui
regim de ploi nesigure şi neadecuate. Se crede că programul Biroului
de Reclamaţiii ar creia 155.000 de ferme nou irigate şi ar stabiliza vieţa
a mai mult de 150.000 de familii de fermieri, în plus asigurîndu-le apro-
vizionarea cu apă.

*

D-nii Walter Lippmann şi Sumner Welles sunt de sigur două din
cele mai în vogă dintre personalităţile Americii contemporane, atît prin
situaţia lor politică, cît şi prin celebritatea de librărie a cărţilor lor
(de pildă „Momentul decisiv" de Welles, sau „Ţelurile de războiu ale
Statelor Unite" de Lippmann.

Părerile lor asupra soartei ţărilor mici ne interesează în deosebi.

Iată de ce ne-am oprit asupra unei controverse dintre cei doi autori publicată de „Newsweek" după invitaţia cercului de cercetări „Postwar Horizons" (Orizonturi postbelice). Desbaterea contrardictorie poartă asupra chestiunii:

„Care trebue să fie relaţiile marilor puteri cu naţiunile mai mici în problema organizării păcii?" D-l Welles a răspuns cel dintîiu, iar după d-sa d-l Lippmann. I s'a dat atunci d-lui Welles posibilitatea de a răspunde d-lui Lippmann, iar după aceasta, d-l Lippmann a avut ultima replică.

Poziţia d-lui Welles. — Mi s'a cerut să-mi dau părerea asupra relaţiilor, care trebue să existe între marile puteri şi cele mai mici, în cadrul oricărei organizaţii internaţionale. Pentru asta trebue dela început să facem lumină asupra unui punct. Cred că planurile imediate ale unei organizări internaţionale nu trebuesc să aibă în vedere, decît perioada de tranziţie care va începe atunci cînd se va obţine victoria în Europa şi în Extremul Orient. Mi se pare imposibil în acest moment, să se precizeze în ce fel trebueşte alcătuită o organizaţie internaţională perfectă şi definitivă. Numai timpul şi experienţa care va fi dobîndită în timpul primilor ani după războiu, vor da guvernelor şi popoarelor înţelepciunea necesară luării unor hotărîri sănătoase, în această privinţă.

De aceea, punctul meu de vedere se referă la o formă provizorie de organizaţie internaţională, care, după părerea mea, trebue să fie realizată cît mai repede cu putinţă.

Plecînd dela această idee, este absolut necesar, să luăm în con-
sideraţie anumite chestiuni de ordin practic. Atunci cînd războiul va fi
terminat, una din problemele absolut esenţiale ce se pune naţiunilor
iubitoare de pace care vor fi cîştigat victoria, este ca în timpul peri-
oadei turburi şi nesigure ce va urma cu siguranţă după războiu, să dis-
pună de o forţă armată suficientă pentru ocuparea Germaniei şi Japo-
niei, pentru împiedecarea unei agresiuni reînnoite, pentru reprimarea des-
ordinelor militare internaţionale, oriunde ar izbucni. In primii ani după
războiu, Statele Unite, Marea Britanie şi Uniunea Sovietelor, vor fi sin-
gurele puteri, care vor dispune de suficiente forţe militare, navale şi ae-
riene, pentru a putea întreprinde opera de poliţie generală. Adică tocmai
cele trei puteri, care vor fi făcut cele mai mari sacrificii de vieţi ome-
neşti şi bunuri, pentru a sdrobi puterile Axei şi a obţine victoria. Ele
trebues să se asigure că aceste sacrificii nu vor fi fost zadarnice şi că
pacea va fi păstrată în lume. Prin înţelegerile existente şi viitoare între
cele trei puteri, sunt luate măsuri de colaborare, aşa încît în pe-
rioada de tranziţie, forţele lor sub controlul respectiv al fiecăruia, să
poată fi întrebuinţate în comun sau separat, ori de cîte ori o acţiune de
poliţie internaţională este necesară.

Pentru aceste motive este indispensabil, ca în orice fel de organi-
zaţie internaţională posibilă, aceste trei puteri să fie îndrituite a lua
asemenea măsuri de poliţie, în calitate de delegaţi ai celorlalte Naţiuni
Unite, şi fără ca acestea din urmă să se poată amesteca.

In măsura în care China va fi în stare la capătul acestui războiu
să se alăture unei asemeni politici de poliţie generală, China va fi de
sigur chemată să-şi ia şi dînsa o asemenea obligaţie.

Organul executiv al Naţiunilor Unite, în perioada de după războiu,
trebue să fie un consiliu executiv provizoriu în stare să acţioneze în
numele tuturor acestora. Este evident că în oricare asemenea consiliu,
puterile care vor avea la dispoziţia lor forţa fizică necesară menţinerii
ordinei internaţionale, vor fi individual reprezentate. Dar nu este mai
puţin evident, că dacă acest organism executiv urmează să fie compus
numai din cele patru mari puteri, aceasta n'ar însemna alta decît o
alianţă militară între ele, cu drept de a exercita un control dictatorial
asupra celorlalte naţiuni. Cel de al doilea războiu mondial a fost înce-
put pentru a împiedeca cele trei puteri ale Axei, de a duce la bun sfîrşit

eforturile lor de a domina restul lumii. Bărbaţii şi femeile libere, cetăţeni ai unor state mai puţin puternice, membri ai Naţiunilor Unite, nu vor accepta cu bucurie ca celelalte puteri să exercite o asemenea dominaţie. La temelia solidă a unei lumi pacifice viitoare nu se poate pune o alianţă pur militară de acest fel. Iar o asemenea alianţă, dacă ar fi bazată doar pe oportunităţi trecătoare, s'ar dovedi a fi transitorie. Pentru ca o organizaţie internaţională să aibă succes, ea trebueşte să se bazeze pe un cod bine stabilit de conduită internaţională, precum şi pe colaborarea voluntară a tuturor popoarelor libere, în cadrul unei organizaţii internaţionale.

In orice consiliu executiv provizoriu al Naţiunilor Unite, ce urmează să fie creat, principiul „egalităţii de suveranitate a tuturor statelor iubitoare de pace" trebueşte afirmat atît în teorie cît şi în practică. Puterile mai mici trebue să aibă drept deplin de a participa la toate hotărîrile luate de un asemenea consiliu, altele decît acelea care implică acţiuni pur militare. Acestea urmează să fie întreprinse de către marile puteri, care vor asuma, la început, funcţiuni mai importante de poliţie.

Pentru ca un consiliu executiv să poată funcţiona cu eficacitate, el trebue să funcţioneze repede. Dacă acel consiliu executiv ar fi compus din reprezentanţi ai fiecăreia dintre Naţiunile Unite — la care s'ar alătura după aceea, cîte un reprezentant de fiecare stat neutru — Consiliul executiv ar fi compus din mai mult de cincizeci de membri. Niciun consiliu atît de numeros n'ar putea acţiona cu eficacitate. Pentru a fi în stare să facă acest lucru, el n'ar trebui să cuprindă mai mult de unsprezece membri.

Pentru ca să se poată da puterilor mai mici posibilitatea de a fi reprezentate într'un asemenea consiliu, naţiunile suverane ale fiecărei regiuni din lume, trebue să-şi aleagă reprezentanţii, în urma unor alegeri regionale, fiecare reprezentant ales urmînd să-şi păstreze mandatul pentru o perioadă, care să nu depăşească un an sau doi. Cele patru mari puteri, deşi sunt fiecare din ele reprezentate în consiliu, trebuesc să aibă dreptul să participe la aceste alegeri, fiecare în regiunea respectivă, pe un picior de egalitate cu celelalte naţiuni din regiunea ei.

In cazul acesta, republicile americane, ar alege doi membri: naţiunile orientului apropiat, un membru; naţiunile extremului Orient, un membru, iar dominioanele independente ale commonwealthului britanic, un membru. Prin urmare, consiliul executiv va cuprinde reprezentanţii individuali ai celor patru mari puteri şiş pe cei şapte membri, aleşi în felul de mai sus, din sistemele regionale, ceea ce înseamnă un total de unsprezece membri.

De obiceiu, se crede că funcţiunile consiliului executiv al unei organizaţii internaţionale, în perioada imediată de după războiu vor trebui să se mărginească la luarea de măsuri poliţieneşti. Nu cred că ar fi bine aşa. Responsabilităţile acestui organism politic vor trebui să fie cu mult mai mari. El va avea să găsească mijloacele necesare concilierii echitabile şi paşnice a controverselor pe măsură ce s'ar ivi; tot el va avea să pună în practică dispoziţiile cuprinse în reglementările finale de pace, implicînd transferuri de teritorii sau de populaţii, şi să grăbească nenumăratele acţiuni cu caracter economic, financiar şi de reconstrucţie, prealabile, oricărei reconstrucţii mondiale. In orice fel de chestiuni de acest fel, asistenţa imparţială şi tehniceşte capabilă, pe care o pot oferi reprezentanţii naţiunilor mai mici, va fi de mare preţ. Adeseori judecata lor obiectivă în chestiuni implicînd controverse între cele patru mari puteri, s'ar putea dovedi a fi de cea mai mare importanţă. Pentru ca necesităţile practice ale celor patru mari puteri, în această primă perioadă provizorie, să fie pe deplin asigurate, cred că este necesar ca hotărîrile consiliului să fie luate cu o majoritate de două treimi din membrii votanţi, iar aceste două treimi, trebue să cuprindă în mod necesar şi votul afirmativ al celor patru mari puteri. In felul

acesta, ele vor putea fi sigure, că nicio acţiune pozitivă nu va putea fi întreprinsă fără consimţimîntul lor.

Consiliul executiv provizoriu va fi autoritatea generală a organizaţiei internaţionale. Dar dacă sisteme regionale asemănătoare celui interamerican deja existent, s'ar înfiinţa, funcţionînd sub întinsa supraveghere a organizaţiei mondiale, s'ar realiza mari avantaje practice. Fiecare sistem regional va avea răspunderea primă pentru menţinerea păcii şi împăcării conflictelor în interiorul propriei sale regiuni. Acest lucru ar elimina nevoia permanentului amestec militar sau politic al puterilor mari sau mici în probleme ivite în afara propriei lor regiuni. Numai în cazul în care asemenea probleme ar lua proporţii primejdioase pentru pacea lumii sau ar afecta interesele vitale ale tuturor naţiunilor, numai atunci să fie chemată a interveni însăşi organizaţia internaţională a Consiliului şi marile puteri să facă treburile de poliţie.

In propunerile de organizaţie internaţională ale preşedintelui Roosevelt din 15 Iunie erau cuprinse şi crearea unei adunări sau congres al Naţiunilor Unite în care fiecare naţiune să fie individual reprezentată. Se cerea şi o Curte internaţională în faţa căreia să se poată aduce toate chestiunile juridice. Una din primele îndatoriri ale proiectatului Consiliu executiv era de a favoriza instalarea unei Curţi internaţionale pentru trimiterea în faţa ei a cît mai multor controverse de natură juridică, sustrase astfel competinţei consiliului executiv care trebue să rămînă un organism pur politic.

Este de dorit în cel mai înalt grad ca adunarea propusă să devină o realitate. Ea va da fiecărei naţiuni ocazia de a face cunoscute lumii opiniile şi reclamaţiile ei cu privire la acţiunile preventive. Dar este improbabil, cel puţin la începuturile perioadei de transiţie, că o asemenea adunare ar putea avea vreo autoritate executivă.

In sfîrşit, orice proiect de organizare internaţională, chiar cele cu caracter provizoriu, trebue să se bazeze pe acceptarea, de către naţiunile participante, a cîtorva principii clare de conduită internaţională, precum şi pe recunoaşterea unor anumite obligaţii specifice, regionale şi internaţionale. Obligaţiile pe care şi le asumă aceste naţiuni trebue să garanteze ceea ce se cunoaşte de cîtăva vreme sub numele de „Declaraţia internaţională a drepturilor" cuprinzînd libertatea religioasă, aceea a informaţiilor şi a cuvîntului.

Diferenţele de opinii între d-l W. Lippmann şi mine, în ceea ce priveşte organizarea internaţională, apar în mod clar, în articolul d-lui Lippmann din 27 Aprilie. In acest articol, d-sa subliniază ceea ce constitue în mod evident, cele două opinii de bază ale d-sale. El spune:

„A angaja o ţară să întrebuinţeze forţa, este o problemă foarte serioasă. Angajamentul trebue să fie clar şi definit pentru că este special şi limitat. El trebue să se limiteze la asigurarea condiţiilor de pace ce vor fi impuse Germaniei şi Japoniei, iar obligaţia de a întrebuinţa forţa trebueşte înscrisă nu în pactul fundamental al organizării mondiale, ci în tratatele de pace cu inamicii noştri... Nu are rost să ne angajăm acum în poliţia celorlalte naţiuni. Nimeni nu poate prevedea cine va avea nevoie să fie administrat. Nu este suficient ca cineva să aibă nevoie de supraveghere poliţienească pentru ca angajamentele de a întrebuinţa forţa să intre automat în funcţiune; întrebuinţarea forţei trebue să depindă şi de acordul celorlalte naţiuni.

„Trebue prin urmare, să ne concentrăm principala noastră atenţie nu asupra unui cod doctrinar de principii sau asupra unor angajamente ducînd automat la întrebuinţarea forţei, ci asupra înţelegerii şi mijloacelor de consultare între naţiuni.

„Problema esenţială este de a se face din aceste consultări piatra unghiulară a întregului proiect, precum şi de a întări consultările prin convenţii speciale, în aşa fel ca, pe baza unei liste de acţiuni internaţio-

nale, fiecare să aibă datoria de a explica ce dorește să facă iar celelalte state dreptul de a fi ascultat".

După opinia mea, niciun fel de organizație internațională, nu poate fi construită cu succes pe vreo bază asemănătoare celei propuse de d-l Lippmann. Dacă întrebuințarea forței s'ar limita la garantarea condițiilor de pace impuse Germaniei și Japoniei" atunci am avea doar o alianță militară limitată, între cele patru mari puteri. In practică, puterile mai mici, nu vor avea aproape nimic de spus. Este drept că d-l Lippmann a propus ca această consultare să fie „piatra unghiulară a întregului proiect" și că fiecare stat să „aibă dreptul" de a fi ascultat. Dar de vreme ce d-sa nu recunoaște deocamdată nevoia unei înțelegeri între națiuni, bazată pe principii de conduită internațională, pînă la cele din urmă cele patru mari puteri se vor dovedi a fi judecători și jurați în fiecare caz.

Dacă istoria celor 25 de ani care au trecut nu a prea dovedit multe lucruri, totuși a dovedit cel puțin că într'un moment de criză internațională, consultările realizează prea puțin din punct de vedere practic.

Poziția d-lui Lippmann. — D-l Welles și cu mine suntem de acord că ce ne interesează acum nu este o organizație internațională definitivă și concepută în toate amănuntele ei, ci aranjamentele provizorii ale perioadei de tranziție de după sfîrșitul ostilităților. Niciunul din noi nu credem că este cu putință acum să se ia decizii definitive dincolo de această perioadă. Ne deosebim însă asupra unei chestiuni fundamentale și anume felul în care trebuesc să se facă respectate condițiile impuse Germaniei și Japoniei. D-l Welles dorește să încredințeze această sarcină unui consiliu executiv provizoriu al Națiunilor Unite, compus din cele patru mari puteri și alte șapte state alese pentru o scurtă perioadă. Numai două din aceste șapte sunt europene și ele sunt presupuse — după propunerea d-sale — să „reprezinte" toate celelalte state europene. Acest consiliu executiv poate acționa numai printr'un vot afirmativ a două treimi din membrii consiliului, ceea ce înseamnă că opt state să fie de acord, inclusiv cele patru mari puteri.

Toate acestea mi se par cu totul greu de pus în practică și cu siguranță greu de acceptat. S'ar da, de pildă Chinei, un drept de veto absolut asupra oricărei acțiuni menite să întărească tratatul cu Germania și nu pot crede că Marii Britanii, Uniunii Sovietelor, Franței precum și multor alte state europene, atacate de Hitler, le-ar trece prin gînd să consimtă la un asemenea lucru.

Părerea mea este că asigurarea aplicării tratatelor cu Germania și Japonia nu poate și nu trebue încredințată, unei asemenea organizații internaționale. Pentru a supraveghea Germania în mod efectiv, în timpul perioadei de transiție, trebue ca toate națiunile interesate din punct de vedere strategic în problema germană să joace un rol. China nu va supraveghea Germania și deci nu trebue să aibă un drept de veto absolut asupra acțiunilor acelora care o vor supraveghea. Pe de altă parte, oricare ar fi cele două state europene, ele nu pot să „reprezinte" alte state europene într'o chestiune atît de vitală. Pentru supravegherea Germaniei, este absolut necesară deplina participare a tuturor vecinilor imediați ai Germaniei și anume: Franța, Belgia, Luxemburg, Olanda, Danemarca, Polonia, Ceho-Slovacia, la care trebue să se adauge Marea Britanie, Rusia și Statele Unite. Pentru acest motiv, pledez cu insistență ca obligația de a respecta reglementarea ce se va aduce problemei germane să fie semnată, ratificată împreună și separat, de toate statele care au participat în mod activ la războiul împotriva Germaniei.

Puterile care vor asigura aplicarea tratatului cu Japonia, nu pot fi aceleași în cazul Germaniei. Polonia și Ceho-Slovacia, de pildă, pot participa la supravegherea Germaniei, dar ele nu au ce căuta în Extremul

Orient. Pe de altă parte, nu se poate păși, așa cum propune d-l Welles, la organizarea unui Consiliu, special însărcinat cu menținerea păcii, atît în Europa cît și în Asia și care ar fi totuși paralizat din cauza principiului celor două treimi și în stare să fie făcut pe de-a'ntregul inutil și prin dreptul de veto al unei singure puteri. Dacă înțelegem să asigurăm respectarea tratatelor cu inamicii noștri, e nevoie să facem tratate speciale, semnatarii lor trebuind să aibă nu numai *datoria* dar și *dreptul* de a face respectate condițiile impuse inamicilor.

A spune, ca d-sa, că nici „o acțiune pozitivă" menită să asigure respectarea condițiilor impuse inamicilor noștri, nu poate fi luată fără de votul afirmativ al celor patru mari puteri, iar mai pe urmă numai cu o majoritate de două treimi, în care puterile non-europene au majoritatea, înseamnă ca securitatea Franței, Poloniei, Ceho-Slovaciei, Țărilor de Jos și Uniunii Sovietelor să depindă de opinia unor țări foarte îndepărtate, care au un interes cu totul secundar în reglementarea problemei germane.

Susțin prin urmare că nu trebuește să mai încurcăm încă odată lucrurile, așa cum făcuse Wilson, stabilind ca responsabilitatea executării tratatelor cu principalii noștri inamici să fie înscrisă într'un pact internațional nou. Această responsabilitate specială trebuește fixată în chiar tratatele de pace.

Prin urmare, după mine, noul pact fundamental nu trebuește să cuprindă obligația de a întrebuința pe viitor forța militară împotriva unui inamic ipotetic. De sigur acest lucru va spulbera speranțele multor oameni cu ale căror scopuri sunt cu totul de acord. Dar le cer acestora să ia în considerație două lucruri. Mai întîi, eu încep prin a stabili măsuri mult mai precise decît acelea propuse de d-l Welles cu privire la asigurarea respectării condițiilor impuse Germaniei și Japoniei. In al doilea rînd, nu există niciun mijloc de a angaja vreo națiune, cu atît mai puțin națiunea noastră, de a purta un războiu teoretic, pentru o dată nedeterminată, împotriva unei puteri necunoscute, și în condiții ce nu pot fi prevăzute. Dacă la un moment dat, s'ar întîmpla ca războiul să ne amenințe din nou, atunci omul care va fi, atunci, președinte, Congresul în sesiunea lui de atunci, poporul din acel moment, vor decide care trebue să fie, atunci, atitudinea noastră. Plecînd dela aceste considerații, socotesc că orice angajamente generale și ipotetice de a întrebuința pe viitor forța, sunt fără de viitor și în măsura în care ele crează o securitate iluzorie, sunt primejdioase.

Socot prin urmare că adevărata funcțiune a unei organizații in-
ternaționale este să favorizeze consultări efective și continue. D-l Welles
îmi reproșează că eu „înlătur ideea nevoii imediate a unei înțelegeri
între națiuni bazată pe principiile unei conduite internaționale". Eu susțin
că fraza mea, pe care o citează d-l Welles, anume: „este de datoria fie-
cărei națiuni să explice ceea ce dorește să facă, iar dreptul celorlalte
state este să fi ascultate" constitue un principiu cu totul nou de con-
duită internațională, de o deosebită importanță. Nu-mi pot închipui prin-
cipiu mai pregnant ca acesta. In loc ca națiunile să fie ținute de o serie
de reguli echivoce, ca acele ale Chartei Atlanticului, principiul de mai
sus le obligă să dea socoteală de toate actele lor internaționale. Dreptul
tuturor națiunilor de a fi consultate precum și datoria tuturor de a supune
consultării asemenea acțiuni este cred eu, cel mai riguros și vast prin-
cipiu de conduită internațională, care poate fi găsit.

Ceea ce nu-mi place este acel sistem de coduri de conduită inter-
națională," care pretind a stabili tot ceea ce toate națiunile, de pretutin-
deni și de totdeauna, trebue sau nu trebuește să facă. Asemenea liste
de principii, din care am avut atît de multe în ultimii 25 de ani, discre-
ditează morala. Neputînd fi respectate, ele duc la cazuistică și ipocrizie.
D-l Welles, de pildă, este unul din autorii Chartei Atlanticului, dar d-sa
crede în același timp în necesitatea cedării Prusiei Orientale Poloniei.

Cum se împacă aceste două lucruri? Spunind în cartea sa (pag. 355), el explică cum Charta nu interzice transferul de teritorii ci numai acel de „populații, împotriva voinței acestora". Frumoasă interpretare a Chartei Atlanticului, prin care orice teritoriu poate fi anexat, cu condiția să se dea voie populației din acel teritoriu să emigreze! Cred că ar fi mai bine să nu se mai promulge Charte și prea multe principii, dacă acesta este felul în care ele urmează să fie interpretate.

Deosebirile dintre noi sunt importante cu privire la garantarea tratatelor cu inamicii noștri și cu privire la puterile nouei organizații internaționale. Dar ele nu-s ireconciliabile. O desbatere mai amplă cred că ne-ar duce pînă în cele din urmă la un acord. Noi diferim asupra mijloacelor politice, nu asupra scopurilor. Aș spune că d-l Welles este gata să încredințeze nouei organizații putere și răspundere mai multă decît socotesc eu că aceasta poate exercita. Cred că noua ligă, așa cum și-o închipue dînsul, nu poate fi, în următorii zece ani, suficient de puternică pentru a garanta tratatele. Pacea va fi amenințată, dacă ea va fi încredințată ligii. Iar faptul acesta va duce la însăși distrugerea nouei ligi.

Doresc să nu existe riscuri cu privire la garantarea tratatelor. Căci dacă, de data aceasta, nu se pune capăt în mod defintiv serilor de războaie germane și japoneze, nicio organizație pacifică nu are vreo șansă oarecare de succes.

Chestiuni de felul acesta, oricît de vitală ar fi importanța lor, rămîn în primul rînd chestiuni de mecanism.

Replica d-lui Welles. — Argumentul expus în mod atît de viguros de d-l Lippmann este bazat pe o premiză cu totul greșită. El nu are nimic de a face cu propriele-mi credințe sau cu propunerile făcute.

Am afirmat în repetate rînduri, în tot ceea ce am scris în ultimile șapte luni, că marile puteri, care vor avea de făcut poliția reclamată de împrejurări și de luat asupra lor principalele responsabilități în vederea respectării condițiilor impuse țărilor Axei, nu trebue să fie stingherite de celelalte puteri, în împlinirea datoriilor militare.

Este de neînchipuit ca orice condiții ale armistițiului impuse Germaniei, în urma acordului comun al Statelor Unite, Uniunii Sovietelor și Marei Britanii, să nu fie acceptate în unanimitate de celelalte națiuni unite. Este în aceeași măsură de neînchipuit, ca cele trei mari puteri, care au contribuit în cea mai mare măsură la înfrîngerea Germaniei, să nu fie îndrituite să aplice dreptul viitor, al acesteia prin Comisiunea de securitate și armament, organism al Consiliului executiv provizoriu al Națiunilor Unite.

Cu alte cuvinte, cel puțin în primele timpuri ale perioadei de tranziție, sarcina de a face poliție trebue să fie delegată, de către puterile mai mici, puterilor mai mari, capabile de a îndeplini această obligație.

Sunt de acord cu d-l Lippmann că problema fundamentală asupra căreia părerile noastre diverg, constă în faptul că eu socotesc că noua organizație internațională trebue să aibă puteri și responsabilități mai mari decît este dispus domnia sa să-i acorde. Mă întreb dacă nu cumva cauza profundă a tragediei, căreia trebuește să-i facă azi față poporul nostru, precum și multe alte popoare, nu este faptul că nu s'a înțeles încă bine că un războiu de agresiune, în oricare parte a lumii, oricît de depărtată, constitue o lovitură dată propriei tale securități.

Impărtășesc obiecția pe care o face d-l Lippmann principiului „universalității", adică obligația, bunăoară, a Statelor Unite, de a-și trimite forțele în orice colț îndepărtat al pămîntului ar izbucni desordinea. Acest lucru ar deveni și inutil dacă se creează sisteme regionale sub autoritatea ultimă a unei organizații mondiale (afară de cazul în care ne-ar amenința un nou războiu mondial). Dar mențin că singura bază sigură a unei lumi pașnice și ordonate este recunoașterea de către fiecare popor că războiul, oriunde ar izbucni afectează în mod direct propriile lui interese. Pentru acest motiv fundamental, orice popor al lumii trebue să aibă vot în organismul executiv al nouei organizații internaționale.

Replica d-lui Lippmann. — Trebue să admit că nu l-am înțeles pe d-l Welles. Nu înțelesesem niciodată, pînă n'a spus-o în replica d-sale, anume că, în vederea întăriri tratatelor cu puterile Axei, „organismul" urma să fie cu totul independent de Consiliu. După d-sa (pag. 376) Consiliul *creează* organismul în chestiune, dîndu-i pe seamă o serie de responsabilități. De asemeni nu înțelesesem mai înainte, că înăuntrul „organismului" său, care urmează să fie compus din reprezentanții a unsprezece guverne, trei din ei pot să aibă ultimul cuvînt față de toți ceilalți. In felul acesta în problema vitală a reglementării păcii cu inamicii noștri, Consiliul d-lui Welles urmează să domnească, dar nu să guverneze. Nu cred că recurgînd la un asemenea proiect complicat s'ar putea ajunge la altceva decît la neînțelegeri.

Acum după punerile la punct ale d-lui Welles, nu Consiliul și Adunarea, ci Anglia, Uniunea Sovietelor și Statele Unite, urmează să determine și să asigure respectarea reglementării păcii în Europa. Aș adăuga Franța, Polonia, Cehoslovacia, Țările de Jos și Danemarca, ca state ce trebuesc neapărat să ia parte la o asemenea acțiune. Atunci care sunt funcțiunile și puterile Consiliului și Adunării și în ce măsură se mai deosebesc părerile mele de ale d-lui Welles? Eu spun că aceste corpuri sunt organe de consultare. D-l Welles afirmă în proiectul său că ele ar trebui să fie de fapt, mai mult decît atît. Eu arăt că acel Consiliu al său poate acționa numai în cazul unui acord complet al celor patru mari puteri și apoi al unui acord complet în același sens, a patru puteri mai mici. In acest caz aceste stipulații reduc rolul consiliului la o simplă consultare. Pentrucă el nu are nicio autoritate, decît în cazul în care puterile consultate ar fi de acord.

Nu este atunci mai bine să spunem lucrurilor pe nume, decît să dăm lumii celeilalte o serie de speranțe iluzorii, iar la noi acasă, un argument care nu este necesar, privitor la suveranitate și la angajamentele americane?

Există, în ceea ce scrie d-l Welles, o vagă dar suficient de clară sugestie, că unul din noi servește idealurile mai înalte ale umanității, în timp ce celălalt le neagă și nu le apreciază. A spune că eu propun o împărțire a lumii în orbite dominate de marile puteri militare, înseamnă a face o caricatură simplistă a discuției mele privitoare la relațiile națiunilor occidentale, înăuntrul Comunității Atlanticului. Principala teză a cărții mele este că „principiile de conduită internațională și de democrație internațională" își au originea și locul lor de desvoltare înăuntrul acestei comunități istorice. Deocamdată ele nu sunt încă principii între națiuni. Dar continuînd consultările și colaborarea între națiuni, ele ar putea deveni universale. Prroblema ordinei internaționale și aceea a păcii urmează să fie rezolvată, laolaltă cu Uniunea Sovietelor și cu puterile care se ridică în Asia, pentru ca în felul acesta să se poată pune bazele unei societăți universale, care să învețe pe oameni a fi de acord asupra principiilor universale.

MISCELLANEA

ANIVERSAREA ZILEI DE 23 AUGUST.

Jurnalul romînesc de actualităţi cinematografice reprezenta dăunăzi trecerea trupelor noastre prin Oradea Mare, în drumul lor de întoarcere. Intre pachetele compacte de soldaţi, ofiţerii şi plutonierii se puteau vedea mai bine. Şi ce lucruri curioase se puteau vedea la dînşii! Treceau pe sub lungi panglici întinse în curmezişul străzii, care purtau inscripţii entuziaste privitoare la armata roşie şi la amiciţia romîno-sovietică. Gradaţii călcau vesel pe flori, cu o expresie de semi-zei bine dispuşi.

De sigur, acest spectacol apărea publicului din sală ca normal şi banal. Imaginea de pe ecran coincidea cu linia generală de pe întregul glob terestru. Pe figura fiecărui spectator romîn se cetea un placid sentiment de lucru dela sine înţeles.

Admirabil spectator romîn, care cu un an înainte găsea tot atît de naturală o defilare de ostaşi printre svastici şi alte embleme de „frăţietate" romîno-germană.

Dar există şi alţi spectatori romîni, care acum un an priveau asemenea oribile lucruri cu sarcasm. Ştiau — sigur ca şi cînd ar fi văzut-o aevea — că într'un scurt viitor spectacolul va fi altul, şi că adevăratul prezent va fi cel de mîine. Căci, spre deosebire de prezentul-clipă, punct fără dimensiune, intersecţie ideală între trecut şi viitor, — noi numim „prezent adevărat" prezentul durabil, dacă se poate chiar indestructibil. Iar soldaţii cei trecători, care nu ştiau prea bine ce fac, sau care, cei mai mulţi, înjurau în barbă, ne apăreau atunci ca nişte foarte ironice fiinţe, cărora nu le-am putea găsi un nume mai bun decît acela de „fantome viitoare".

Pentru prezentul nostru de acum, care era viitorul de atunci, aceste figuri sunt simple fantome ale unui trecut odios, vedenii aproape ireale ale unui coşmar lichidat. Şi e destul de straniu să avem, în faţa prezentului, sentimentul trecutului. Psihologii numesc aceasta: „paramnezie", sau „iluzia de deja văzut". Dar fenomenul mai are o variantă. Este anticiparea aşa de sigură asupra desfăşurării evenimentelor, încît viitor şi realitate se topesc laolaltă, iar clipa trăită capătă, chiar dela început, parfum de trecut mort. O asemenea turburătoare stare sufletească au putut cunoaşte odinioară strămoşii noştri, proletarii din circenses, cînd auzeau crudele cuvinte: „morituri te salutant". Dar acolo era vorba de o dispariţie doar probabilă, pe cînd aci ea devenea o absolută certitudine. Acelora dintre noi care priveam soldaţi romîni defilînd în numele nazismului ni se părea scamatorie ca aceşti oameni să poată umbla, vorbi, respira. Şi simţeam chiar un fel de orgoliu de a şti că aceşti oameni nu erau reali, şi că pe noi aparenţele nu ne pot păcăli. Iar, ca o întregire şi o rectificare a viziunii noastre, aveam, halucinantă,

imaginea aceloraşi soldaţi călcînd pe flori, şi trecînd pe sub portice decorate cu figura lui Stalin şi Roosevelt...

Aniversarea lui 23 August este o zi de felicitări pentru toţi cei ce au văzut că anumite scurte realităţi erau istoriceşte minciuni; că în matematica mai adîncă a lucrurilor anumite existenţe echivalează practic cu inexistenţa. Şi aceeaşi zi de 23 August este prilej de condoleanţe şi comizeraţiune pentru acele fiinţe fragile care-şi petrec vieaţa schimbînd steagul, pierzînd o credinţă pentru a cîştiga o alta pierdută dinainte, şi mărturisind tot timpul că iar s'au înşelat. Sau nemărturisind, ceea ce este, după părerea psihiatrilor, o sursă de şi mai mare amărăciune.

Am spus: „pierzînd o credinţă pentru a cîştiga o alta pierdută dinainte". Avem azi un exemplu tipic al acestui fenomen. Erau mulţi acei ce, la 23 August 1944, au recunoscut sincer că se înşelaseră. Dar abjurarea e un sentiment diavolesc, şi cel mai bun fel de a o defini este a spune că o abjurare nu se produce aproape niciodată pentru întîia oară. Cine abjură, a mai abjurat deja; şi sigur va mai abjura încă. Abia un an a trecut dela 23 August 1944, şi mulţi nu mai cred în 23 August, căutînd altă teorie, inventînd dubioase posibilităţi de regrupări mondiale, sperînd în imaginare conflicte între puteri şi atribuind marilor vedete ale politicei internaţionale interese, gînduri şi conversaţii de o desesperantă absurditate.

Şi cînd plîngem pe aceşti nenorociţi, ne gîndim la păcătoşii cei de bună credinţă. Nu este de demnitatea nimănui să se preocupe de vulgarii şireţi care, în ziua de 23 August 1944 şi-au zis, dela început, că va fi o păcăleală ca oricare alta şi o sursă de profit ca în orice schimbare. Încă odată, aci ne întristăm pentru cei de bună credinţă, care au crezut în 23 August şi care acum nu mai cred. Ne întristăm în faţa acelui jalnic şi romînesc obiceiu de a confunda cele mici cu cele mari şi cele obşteşti cu cele personale. De îndată ce Romînului nu-i place ceva, nu se întreabă dacă cusurul e principal sau secundar, dacă e organic sau trecător; sau măcar dacă e real sau numai aparent. Romînul se crede deştept şi Romînul e grăbit. Atunci, la cea mai mică supărare, schimbă steagul.

Această aniversare a zilei de 23 August este onomastica morală a Romînilor care nu schimbă steagul. In tenebroasa epocă a uuterii nemţeşti, au fost Romîni care nu şi-au clintit credinţa. După plecarea Germanilor din ţără, în anul acesta de greutăţi nenumărate, de lichidare a vinovăţiilor şi de sărăcie europeană generală, au existat Romîni care au ştiut distinge între frumuseţea scopurilor şi puţinătatea mijloacelor, între constant şi vremelnic, între faptă proprie şi moştenire dela alţii. Şi acei Romîni, în ciuda supărărilor de tot felul, în ciuda unor multiple mărunte nedreptăţi inerente unei stări de haos care nu e a Romîniei ci a lumii întregi, — acei Romîni au păstrat mai departe steagul. Acelaşi steag, pe care îl purtaseră întotdeauna.

Aniversarea zilei de 23 August este aniversarea lor.

ADEVĂRURI VIITOARE. — LIBERTATEA PRESEI.

S'a spus că presa e a patra putere în Stat. Cred că ar fi corect să zicem că este a doua. Nu-i o şicană de cifre. Este o precisă realitate de istorie şi sociologie. In Statul contemporan, cele trei puteri clasice pe care le definise Montesquieu nu se mai pot exercita democratic decît dacă o altă putere colaborează cu ele, şi această altă putere este Presa. Legislativul, Executivul şi Judiciarul sunt variante ale unei forţe de acelaşi gen. Presa este a doua forţă în Stat, de un tip diferit, şi fără de care cealaltă, sub niciunul din ale ei trei aspecte, n'ar mai putea azi funcţiona democratic.

Parlamentul e un organ de guvernare excelent. Dar activitatea lui e lentă și poruncile lui prea generale.

Disciplina ierarhică din Administrație împiedecă întru câtva arbitrarul instinctiv al funcționărimii. Dar acest control e și el nesigur și încet. Funcționarul sancționator va ține totdeauna seama că are de pedepsit tot un funcționar. Spiritul de corp îl va predispune la indulgență.

Rămâne recursul contencios. Dar justiția tribunalelor este și ea extrem de lentă și complicată. Termene, proceduri speciale, multiplicitate de instanțe, toate acestea, dacă asigură seriozitatea cercetării, în schimb o și îngreunează.

Așa dar, subt toate trei ale sale aspecte: legislativ, executiv, judiciar, puterea Statului nu poate fi democratică — *adică supusă controlului cetățenilor* — decît prin proceduri lente și greoaie. In schimb, există un control al guvernării tot odată precis, rapid și detailat. Este controlul prin presă.

Inainte de a se ajunge la proces, nedreptatea făcută cetățeanului de către un organ administrativ oarecare trebue să treacă, IN LIMINE LITIS, prin coloanele unui ziar. In presa democratică de mâine, un anumit spațiu al gazetei va trebui să fie zilnic pus la dispoziția administraților pentru plîngerile lor împotriva administratorilor.

Aceste inserțiuni nu trebue să rămînă niște simple doleanțe platonice. Ele trebue să atragă automat răspuns din partea autorității incriminate. Răspuns ce poate fi de două feluri. Ori reclamația a fost întemeiată, și atunci funcționarul vinovat este pe dată sancționat — și pedeapsa publicată în coloanele aceluiași ziar în care fusese semnalat abuzul; ori funcționarul e găsit nevinovat, și în cazul acesta i se aplică automat o pedeapsă cetățenului care a turburat mersul administrației și a deranjat opinia publică cu o plîngere neîntemeiată.

Numai după ce aceste mecanisme sancționatoare au fost epuizate, va putea eficace interveni calea judiciară propriu zisă. Și vom avea atunci un recurs în contencios deosebit de interesant, căci va fi combinat cu un proces de calomnie prin presă (cetățeanul e defăimat prin publicarea pedepsei căpătate), și cu un proces împotriva întregei administrații respective, acuzată de a fi acoperit fapta delictuoasă a unuia din membrii ei, proces oarecum politic, și cu răsunet moral considerabil în opinia publică. Asemenea judecăți reclamă instanțe speciale, și anume tribunalele de presă cu procedură rapidă, care se vor ocupa numai cu delicte perpetrate pe calea presei. Judecătorii acestor Curți vor fi aleși cu o deosebită grijă, sau — *căci e același lucru* — vor fi special de bine retribuiți.

Iși poate închipui oricine euforia democratică a cetățeanului care dimineața deschide jurnalul la rubrica reclamațiunilor și la cronica tribunalelor de presă. El vede acolo, cu orgoliu, opera colegului său de cetățenie. Dar, vede, uneori, și urmările costisitoare ale răspunderii pe care o implică exercitarea gravei meserii de cetățean.

Numai într'un Stat unde presa, devenită a doua mare putere publică, colaborează cu legiuitorul și cu judecătorul, în felul schițat mai sus, numai acolo se poate vorbi de democrație, adică de o societate — cum spunea Roosevelt — unde administrația este servitoarea supusă și amabilă a administratului. In măsura în care aceasta există, există și democrație.

In cele două țări anglo-saxone, presa are un rol imens în controlul guvernului. Dela Prezidentul Confederației pînă la simplul funcționăraș local, toți sunt supuși atacurilor prin gazete. De sigur, acest precontrol ziaristic este posibil grație controlului eventual și ulterior în fața judecătorului. Acest al doilea control există și el, în țările anglo-saxone. S'a spus că judecătorii americani sunt foarte corupți. De sigur, se exagerează. In tot cazul, venalitatea loor nu e generală. In America, cel mai venal judecătoor se teme să dea un verdict nedrept, când politica și în genere autoritatea Statului e implicată în proces. Această distincție între afacerile particulare și cele cît de cît publice o face pînă și ucigașul de meserie. Moraand, în cartea sa despre New-York, povestește ce simplu și relativ ieftin este să cumperi moartea unui om în U. S. A. Cînd însă clientul este un om politic, cît de vag amestecat în treburile publice și activitatea de partid, asasinul profesionist nici măcar nu urcă tariful: pur și simplu refuză comanda.

In Statele-Unite este mare respect pentru politică. Judecătorul cel mai corupt ezită să trafice cu asemenea lucruri. Și apoi nu toți judecătorii, și nici chiar cei mai mulți sunt venali. Aceștia din urmă-s, probabil, extrem de puțini și tocmai de aceea impresionanți, fiindcă distonează cu restul și findcă trebuesc căutați bine de cel ce are nevoie de ei. Faptul că criticii infierează atît de vehement corupția în magistratura americană, dovedește tocmai importanța pe care judele o are în guvernul republicei, guvern pe care doctrina franceză, chiar îl numește „le gouvernement des juges".

Așa dar, numai în țările unde judiciarul primează asupra executivului, unde, cu alte cuvinte, represivul tribunalelor are întîetate asupra preventivului polițienesc, și unde acest control judecătoresc al guvernării este combinat cu o presă la dispoziția cetățenilor reclamanți —, numai acolo se poate vorbi de democrație.

De sigur, în țările anglo-saxone acest control cetățenesc prin ziare este cam haotic, ca tot ce se face într'un regim capitalist prin definiție anarhic și incoherent. Dar, principalul e că se face; că gazetele sunt o tribună nu numai pentru a lustrui vedete, ci și pentru a găzdui jalbele nedreptățiților. Și fundamentul acestor posibilități, aici, ca în toate, este de natură economică. Presa e liberă, adică cetățeanul poate ataca pe ori cine, fiindcă cetățeanul nu poate abuza de dreptul lui, nu poate calomnia nepedepsit: iar această îngrădire la rîndu-i este posibilă grație existenței unor judecători *bine plătiți*.

Condițiile materiale, aci ca pretutindeni, prejudecă asupra celor morale.

Există în Romînia o anumită presă care șoptește, despre ea însăși, că este singura cu adevărat democrată, și ai cărei membri se declară, în conversațiile lor particulare, adversari hotărîți ai actualului regim din Romînia. Bine înțeles, în coloanele ziarelor lor, găsim opiniuni exact contrare și laude ditirambice la adresa celor — oameni și lucruri — pe care oral le critică și le urăsc.

Dar — se scuză ei — nu pot face altfel, din pricina cenzurii. Dacă și-ar declara în scris părerile, ar risca să nu mai apară. De sigur, mai este și o altă cale, aceea adoptată, pe vremea lui Antonescu, de către veritabilii democrați romîni: este publicarea de foi clandestine. Dar se pare că riscurile inerente unor asemenea procedee nu cadrează cu sentimentul demnității și cu plăcerea de a trăi a „adevăraților" democrați romîni contemporani.

Ca să fim complet imparțiali, trebue să recunoaștem că ei, totuși, își exprimă cîteodată și foarte indirect opiniunile. Subt pretextul unei întîmplări recente, ei zugrăvesc starea de libertate a presei din Anglia sau Statele Unite. Scopul e să nască în sufletele Romînilor încătușați dorul libertății pe care nu o au.

Inchipuiți-vă un pacient obligat să țină dietă. In loc să i se aplice tratamentul apropriat pentru a-l face din nou în stare să mănînce orice, închipuiți-vă că cineva vine să-l monteze împotriva tiranici doctorilor și familei, și-i descrie, în termeni entuziaști și plastici, feluri de mîncare savuroase consumate în acea zi de alții. Este exact genul de perversitate al gazetarilor, care ne excită cu spectacolul libertății presei din țările unde judecătorii au apunctamente de o jumătate miliard de

lei. Conduita acestor democrați este tot atît de logică cum ar fi aceea de a protesta împotriva medicilor care interzic convalescenților de apendicită sacra libertate de a mînca prăjituri.

Și în toate acestea nu ne-am ocupat decît de aspectul ușor și clar al controlului prin presă: denunțarea abuzurilor administrative, unde probațiunea e relativ facilă. Există însă critica faptelor propriu zis politice, care poate ruina reputația unui om sau unei grupări, și care reclamă dovezi mai subtile și mai circumstanțiate. Aici primejdia calomniei este imensă, și rolul magistratului chemat să judece extrem de delicat. In America, judecarea chestiunilor politice importante, ca aceea a conflictelor dintre State și Republica federală este încredințată Curții Supreme, ai căror membri primesc apuntamente, care, evaluate în lei, se ridică la sume astronomice. Așa se rezolvă — și numai așa se poate rezolva problema justiției. Gradul de iscusință și probitate al judelui se măsoară direct și sigur prin cifra salariului.

Făuritorii Statelor-Unite n'au avut, de sigur nimic marxist în gîndurile lor. Dacă au adoptat soluții marxiste este numai fiindcă erau singurele corecte.

Astfel, este asigurată democrația în cele două țări anglo-saxone. Intervenția neîncetată a presei în opera de guvernare, și, ca un corectiv împotriva defăimării și histeriei criticiste, o riguroasă sancționare a afirmațiilor nedovedite, a arătărilor neadevărate —, sancționare prin tribunale ai căror judecători primesc salarii considerabile.

Ar fi amuzant de făcut o mică socoteală. Presupunînd că am vrea să constituim în România o elită funcționărească, compusă din 2500 funcționari administrativi și 2500 judecătorești, — ce sumă de bani ar fi necesară? Vom calcula nu salariile regești din țările anglo-saxone, ci modestele apunctamente ale funcționarilor superiori din România-Mică de înainte de 1916. Adică în medie 1.000 lei lunar. Aceasta făcea pe atunci 50 de napoleoni, adică 7 milioane și jumătate de azi. (De fapt, mai mult, căci aurul însuși s'a depreciat). Pentru 5000 de funcționari, aceasta totalizează 450 de miliarde pe an.

Cum trebue să considerăm această sumă? Trebue ea socotită exorbitantă, sau dimpotrivă, ușor realizabilă?

Depinde. Raportată la resursele noastre proprii și actuale, cifra apare enormă. Secătuiți de războiu, îngreunați de plata păcatelor trecute, loviți și de hazardul unei secete dezastruoase, 450 miliarde anual reprezintă azi o sumă fantastică. Raportată însă la sumele pe care țările bogate și învingătoare le vor da — și le vor da „à fonds perdus" — pentru ajutorarea țărilor europene în mizerie, ajutorare care, făcută repede și hotărît, este singurul mijloc capabil să consolideze, pentru o durată nedefinită, economia capitalistă; raportată așa dar la sumele imense pe care le vor reprezenta aceste viitoare și inmancabile „cadouri interesate", cifra de 450 miliarde de lei — adică 45 milioane de dolari — apare ca o bagatelă.

Dar mai este un aspect al problemei. Presupunînd că am constitui acest corp funcționăresc de elită, nu înseamnă oare să așezăm căruța înaintea boilor? Vrem să realizăm democrația introducînd nu cauzele provocatoare, ci efectele rezultate. Este oare aceasta posibil?

Mai întîi, trebue să observăm că existența unui corp funcționăresc bine plătit — în deosebi cel judecătoresc — nu este istoricește un efect al democrației, ci doar efectul unui fenomen, tot economic, și anume buna stare materială a clasei mijlocii. Pe măsură ce-și ridică nivelul veniturilor, această clasă a voit și a putut să-și finanțeze un corp de magistrați care să-i apere averea, libertatea și onoarea. Magistrații bine plătiți sunt efectul progreselor patrimoniale ale claselor de jos. Iar democrația, regimul politic și moral cunoscut subt acest nume, a fost doar efectul, o consecință a celor două cauze economice combinate. De altfel,

aproape întotdeauna fenomenul economic e cauză și nu efect al fenomenului etic, juridic sau cultural. Cînd un fenomen economic e efect, cauza, de cele mai multe ori, este ca însăși economică, cum tocmai e cazul salariului ridicat al magistraților, efect al standardului material ridicat al claselor populare.

De bună seamă, în România, nu putem, ca în țările occidentale, aștepta cîteva secole pentru ca ultimul fenomen să se producă; e suficient să-l producem noi pe primul. Nu imediat, căci mijloacele proprii ne lipsesc, iar pentru ajutorul din afară trebue să așteptăm ca binefăcătorii să priceapă că e mai mare interesul lor de a da, decît chiar al nostru de a primi. Oricare însă ar fi scadența evenimentului, se poate spune de pe acum care va fi efectul lui social.

Simpla prezență a unui corp funcționăresc incoruptibil nu rezolvă toate problemele democrației și nici nu creează vreo înavuțire a claselor de jos. Cel mult poate grăbi, sau în tot cazul asigura o înstărire deja provocată prin alte mijloace.

In schimb, existența acestor cîtorva mii de magistrați de elită pot asigura instantaneu libertatea presei, libertatea opiniunilor, liberarea cetățeanului de calomnie, de delațiune polițienească și în genere de arbitrarul administrativ. Aceasta —, o poate face sigur, sigur și imediat, simpla existență a unei elite funcționărești bine retribuite. Ceva mai mult: fără această elită, libertatea presei este o imposibilitate de fapt, asemenea langustei și icrelor negre propuse unui convalescent de tifoidă în numele democraticului drept de a mînca ce ne place.

Pînă atunci, și oricît ar părea de paradoxal, regimul de cenzură al presei poate constitui o garanție mai sigură de democratizare decît un regim de libertate gazetărească more antico, aplicat imediat, și înainte ca un corp judecătoresc bine retribuit să se fi constituit. Revenirea la libertatea presei din 1916 sau din 1920 implică existența măcar a salariilor de la aceste date. Și chiar dacă mergem cu gîndul mai tîrziu, de pildă în 1940, cînd un consilier de Curte primea 30.000 lei lunar, adică azi, după indicele de scumpete calculate de Biroul Internațional al Muncii, peste un milion pe lună, în loc de circa 100.000 lei, cît primește în realitate.

Condițiile nu mai sunt aceleași. De aceea, un regim de libertate a presei copiat, din vremi atît de neasemănătoare, ar duce la cel mai odios regim de calomnie nepedepsită, la o rea credință gangsterească, la o zăpăcire generală a minților, la o minciună sistematică practicată de cei bogați, care vor guverna tiranic la adăpostul acestei ideologice mistificări.

Iată de ce acest gen de libertate a presei este inadmisibil într'o epocă de tranziție ca a noastră, cînd condiția materială fundamentală lipsește pentru o practicare cinstită și sancționabilă a libertății cuvintului. Și atunci, cu toată repulsiunea instinctivă a democratului pentru cenzură, el va trebui să o adopte vremelnic, așteptînd să poată realiza condițiile permițînd să o suprime.

Democrația, în țări ca a noastră, este o realitate prezentă, în sen-
sul că azi mai mult ca oricînd trebue să se lucreze la crearea condi-
țiunilor ei indispensabile. Intr'o altă privință, democrația e doar vii-
toare. Viitoare nu numai fiindcă condițiile vechi lipsesc, dar și pentru
că altele noi dar permanente, s'au ivit aduse de noua ordine interna-
țională ce se elaborează sub ochii noștri, așezăminte și ele totodată pre-
zente și viitoare

DESPRE SEMI-ADEVĂRURI.

Adevărurile de azi sunt, în mare parte, viitoare. Cele de ieri, care persistă în ciuda vremii, prezintă curiosul aspect al unor „semi-adevăruri". Este o foarte interesantă categorie morală, fundată pe şiretenie intelectuală şi ducînd la mistificare nepedepsită.

In ţări de adevărată opinie publică, semi-adevărurile au sfîrşit prin a fi detectate şi sancţionate. Vom cita un exemplu caracteristic, găsit într'o carte de Paul Morand, colaboraţionist bine cunoscut şi ferit de orice acuzaţie de a simpatiza cu democraţia.

Vizitînd Camera Lorzilor, unde şedea de vorbă cu unul din pairi, Morand auzi pe interlocutorul său spunînd: „Uite, Lordul Kelsington s'a reîntors printre noi". Unde fusese el pînă atunci? Intr'o înaltă misiune politică, pe potriva înaltei sale poziţiuni sociale? Sau într'o croazieră în jurul globului? Nici decum. D-l Kelsington, Lord şi Pair al Engliterii, Mare Cruce al Ordinului Jaretierei, Preşedinte al unei societăţi de navigaţie, aproape contemporană cu Compania Indiilor Orientale; lordul Kelsington, vice-amiral al Galilor de Sud, preşedinte al mai multor întreprinderi industriale de prima mărime, vechiu sfetnic al Coroanei —, se întorcea acum dintr'o şedere de o lună la închisoare.

Vina lui fusese că una din societăţile prezidate de el, societate extrem de prosperă, lansase noui acţiuni. In prospectele de emisiune, se omisese a se spune că pe ultimii doi ani dividendele fuseseră plătite nu numai din beneficii, dar şi din rezerve. Bine înţeles, rezervele provin ele înşele din beneficii. Totuşi, trebuia explicat clar. De sigur, nu conţinea nici un neadevăr, prospectul incriminat. Dar, pentru simpla bănuială că redacţia lui ar fi putut înşela pe eventualul subscriitor, preşedintele consiliului de administraţie al societăţii, lordul Kelsington a trebuit să îmbrace treizeci de zile haina vărgată a puşcăriaşilor dela Dartmoore.

Nu se glumeşte în Marea Britanie cu sinceritatea şi probitatea textelor tipărite. Ingenioasele minciuni indirecte pe care le-am numit „semi-adevăruri", sunt aspru reprimate, chiar atunci cînd victima eventuală e lovită numai în averea sa. E lesne de închipuit ce riguroşi vor fi judecătorii cînd victima e lovită în onoare.

Prin contrast cu Anglia, ţară cu democraţie adevărată şi judecători bine plătiţi, vom cita un exemplu de semi-adevăr difuzat în Romînia.

Intr'un jurnal de dimineaţă apărea următoarea frază: „D-l Constantin Vişoianu, alungat din diplomaţie şi dela conducerea unei publicaţii pentru crima de a fi prietenul lui Titulescu şi susţinătorul politicei de înţelegere cu Uniunea Sovietică".

In aparenţă, fiecare cuvînt al pasagiului exprimă un adevăr. D-l Vişoianu a fost realmente alungat din postul de ministru plenipotenţiar. D-l Vişoianu a fost realmente alungat dela conducerea unei publicaţii (în speţă, dela revista „Viaţa Romînească"). D-l Vişoianu a fost realmente prieten cu Titulescu. Prietenia cu Titulescu a fost realmente socotită, la un moment dat, o vină. Insfîrşit, d-l Vişoianu a fost realmente partizan, pe atunci, al unei politici de amiciţie cu Sovietele.

Şi, totuşi, rareori o frază a putut mistifica mai tare pe publicul cetitor. Aproape fiecare cuvînt conţine un neadevăr.

Dar, iată faptele, pe care nu le relatasem pînă acum din delicateţă pentru un fost camarad, care, pe deasupra, mai fusese şi victimă. Acum însă suntem provocaţi, şi, ipso facto, deslegaţi de asemenea scrupule.

In timpul războiului ruso-finlandez, presa noastră era unanimă în a exalta vitejia Finlandei şi a înfiera rapacitatea Rusiei. Atunci, am

pus la cale un complot, bine înţeles fără ştirea lui Vişoianu, care era net de partea Finlandei. Printre colaboratorii cei mai fecunzi şi mai devotaţi ai revistei, era un tînăr evreu de 26 de ani, de o remarcabilă cultură sociologică şi maturitate intelectuală. Se numea Adolf Catz, şi scria, între altele, cronica militară. M'am înţeles atunci cu el să explice, limpede şi documentat, cum stau realmente lucrurile în conflictul sovieto-finez. Printr'o serie de şiretlicuri, articolul a apărut, necontrolat de nicio cenzură.

E uşor de închipuit scandalul declanşat. Eram siguri de suspendarea revistei, poate şi destituirea personală din funcţiune a conducătorilor (unul din ei era profesor universitar, celălalt consilier legislativ; numai d-l Vişoianu nu avea vreo stuaţie). Spre surprinderea noastră (regimurile de dictatură au conduite totdeauna imprevizibile), regele Carol ne-a comunicat că revista nu mai poate apărea decît dacă d-nii Vişoianu, Catz şi alţi colaboratori judeo-comunişti îşi încetează colaborarea.

D-l Catz (care ocupă astăzi un loc de seamă în presa sovietică) era încîntat de blîndeţea sancţiunii. Principalul era că revista putea apărea mai departe. Nu acelaşi spirit de echipă l-am întîlnit la d-l Vişoianu. Acesta s'a supărat în mod foarte personal pe revistă, cu atît mai mult cu cît — spunea D-sa — nu avusese nici o vină, ba chiar, în chestiunea ruso-finlandeză era de partea Finlandei, lucru pe care îl declara cu orgoliu tuturora, inclusiv domnilor dela Legaţia Sovietică, cu care întreţineam cordiale raporturi. Ba chiar, la o masă în cinci, la Capşa, la care luau parte d-l Kokulev şeful misiunii sovietice, d-l Gurvitch, consilierul economic al Legaţiei, d-l Vişoianu, apoi autorul acestor rînduri, şi, al cincilea, autorul frazei din jurnalul de dimineaţă citat la început, — d-l Kokulev a spus, cu foarte mult humor: „Vous voyez? Mr. Vişoianu est pour la Finlande. Et il saute. Mr. Suchianu, il est contre la Finlande. Et il reste. Ça c'est votre justice bourgeoise".

N'am pomenit pînă azi de toate acestea fiindcă nu voiam să arătăm cum Vişoianu fusese contra Rusiei într'una din chestiunile unde dreptatea sovietică era deosebit de evidentă. Oricum, Vişoianu era partizan al înţelegerii noastre cu Rusia. Atitudinea lui anti-rusă în afacerea finlandeză i-ar fi dăunat. De aceea am tăcut, cu toată dorinţa ce aveam de a povesti o faptă care constitue unul din motivele de orgoliu ale revistei noastre.

In tot cazul, şi ca să revenim la „semi-adevărurile" cuprinse în nota de ziar, nu susţinerea cauzei ruseşti fusese pricina alungării d-lui Vişoianu dela Viaţa Romînească. In al doilea rînd, şi este un al doilea neadevăr, nu noi l-am alungat, ci atît noi cît şi el am fost puşi în situaţia de a opta între neapariţie şi plecarea lui Vişoianu. Plecare de altfel pur formală, căci putea mai departe colabora sub pseudonim, cum făceau comuniştii şi evreii dela revistă. Dar, d-l Vişoianu a refuzat această soluţie.

Se va observa poate că, deşi pro-finlandez, Vişoianu era considerat anti-finlandez de către regele Carol. Dar nici aceasta nu-i adevărat. I s'a comunicat, în mai multe rînduri Regelui Carol, că Vişoianu, cel puţin de această dată, era net împotriva Rusiei. Dar, nu pentru aceasta fusese el „alungat". De mult urmărea Regele Carol să-i procure o neplăcere lui Vişoianu. Căci fostul suveran era personal furios de felul cum acesta îl criticase pretutindeni, mai ales cînd îl reprezenta în străinătate ca ministru (în care împrejurare trebue s'o recunoaştem, Regele Carol avea oarecare dreptate). Spre exasperarea însă, a Regelui, Vişoianu era invulnerabil. Nu-l putea lovi în nimic. N'avea nici profesiune, nici vreo ocupaţie, publică ori privată. Iar economiceşte, veniturile sale erau inatacabile. („Economii" — spunea el celor ce-l întrebau din ce trăeşte) Scandalul dela „Viaţa Romînească", era deci pentru Regele Carol o

ocazie inesperată de a-i face rău lui Vişoianu. Iată de ce, în bucuria sa, a uitat de ceilalţi „vinovaţi".

In tot cazul, alungarea dela „V. R." n'a avut nicio legătură cu filorusismul lui Vişoianu, sau cu „crima de a fi fost prieten cu Titulescu". Cum de altfel, nici „alungarea din diplomaţie". Au mai existat şi alţi prieteni fideli şi declaraţi ai lui Titulescu, care au fost în acea epocă trimişi miniştri în posturi importante, ba chiar unul din ei, poate cel mai devotat colaborator al lui Titulescu, a fost numit de Carol ministru de Stat în guvern, creîndu-se chiar un departament special pentru dînsul. Aşa încît nu „crima de a fi prieten cu Titulescu", ci vinovăţii mult mai „terre-à-terre" pricinuiseră „alungarea din diplomaţie" — sau mai precis din postul de ministru la Varşovia, căci „în" diplomaţie Vişoianu nu fusese propriu zis nicodată. (Un semi-adevăr în plus sau minus nu are importanţă...)

Ne-am permis a plictisi pe cetitor cu toate aceste detalii pentru că „semi-adevărul" nu se poate combate decît cu adevărul integral şi detailat. Afară de asta, vrem să arătăm aci un model de calomnie indirectă, care în Anglia se pedepseşte exemplar, dar care în cele mai multe ţări trece şi azi nesancţionată.

Din pasajul citat, cetitorul neprevenit e obligat să deducă că „publicaţia" dela care fusese „alungat" d-l Vişoianu practică o politică energic anti-rusă, şi că direcţia revistei l-a alungat pe d-l Vişoianu pentru divergenţă de opiniuni. Iar cînd cetitorul, cercetînd, ar fi aflat că publicaţia era „Viaţa Romînească", el şi-ar fi format o părere neadevărată şi calomnioasă despre o revistă care a fost constant amică a Rusiei celei noui, şi care, în conflictul ruso-finez, fusese singura publicaţie romînească unde să se fi susţinut teza filo-sovietică.

Suntem convinşi că, dacă Lordul Kelsington a căpătat o lună închisoare pentru fapta sa, autorul articolului despre Vişoianu, dacă ar fi scris în Anglia, ar fi obţinut o pedeapsă cel puţin dublă.

Din nefericire, nu suntem în Anglia. Aşa încît semi-adevărul, cea mai perfidă formă de calomnie, scapă nu numai sancţiunei tribunalelor, dar chiar şi vigilenţei cenzurei.

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMÎN

Intr'un mare jurnal de dimineaţă cetim:

„Starea sănătăţii d-lui Eden s'a îmbunătăţit şi se crede că ministrul de externe îşi va putea relua atribuţiile în cursul săptămînii viitoare".

Nu ştim de ce maladie a suferit d-l Eden. Este o maladie nouă care are curiosul efect de a suprima „atribuţiile" politice ale pacientului. Fireşte, cînd „starea sănătăţii se ameliorează", bolnavul îşi „recapătă atribuţiile"...

*
* *

Tot în presa de dimineaţă:

„După îndeplinirea acestei condiţii, generalul Scobie va informa pe Mareşalul Alexander, care va face paşii necesari pentru a pune capăt ostilităţilor democratice, de care se va bucura toţi grecii, indiferent de partidele cărora aparţin".

E prima oară în lume că se vorbeşte despre „ostilităţi democratice". Ce înseamnă oare aceste ostilităţi democratice? Sunt ele ostilităţile democraţilor contra duşmanilor lor? Sau din contra, ostilităţi împotriva democraţiei? Sau poate certurile democraţilor între ei? Nu ni se spune. Tot ce ştim e că de ele *„se va bucura toţi grecii"*.

* * *

Intr'un jurnal de pe vremea mareşalului Antonescu găsim, la rubrica „Ultime informaţii", trei ştiri succesive a căror redactare stilistică exprimă mai eloquent ca orice comentariu acea tandră atmosferă de întoarcere pe dos a tuturor noţiunilor de morală care caracteriza epoca nazistă a Europei.

Cetim:

„In ziua de 20 Ianuarie a. c. se împlinesc trei ani de cînd d-l general de corp de armată Dumitru I. Popescu conduce ministerul de interne".

Se pare că acest general era un om foarte de treabă. Stranie însă este ideea de a ne minuna că, după trei ani, cineva nu a fost încă dat afară din slujbă. Şi această uimire este atît de emoţionată încît ia, în chip firesc, forma literară a „faire-part"-ului.

Apariţia „faire-part"-ului e un fenomen interesant în Istoria socială a mitocanului universal. Cînd moare cineva, sau cînd un cetăţean se căsătoreşte, se trimit scurte scrisorele prin care cunoscuţii sunt poftiţi la nuntă sau la înmormîntare. Cînd însă asemenea evenimente de stare civilă afectează persoana unui şef de stat, cum el nu poate invita întreaga naţiune să asiste la ceremonie, se mulţumeşte să anunţe populaţia că s'a născut sau dimpotrivă că a încetat din vieaţă, fără să mai cheme lumea la petrecere.

Snobul, ciupercă apărută în jurul tronurilor, apoi progresiv în jurul clasei aristocratice, pe urmă al clasei bogate — snobul, sau cum spunem noi: „mitocanul" a imitat aci ca în toate stilul regelui şi procedura nobilimei, şi a început a trimite şi el simple faire part-uri, fără invitaţie efectivă, oridecîte ori un nou Popescu sau Ionescu venea pe lume sau risca, însurîndu-se, să nască la rîndu-i un număr nedefinit de ioneşti ori popeşti viitori.

A trebuit însă să vină strania epocă a hitlerismului, epocă de confuzie morală şi de zăpăcire a tuturor valorilor, pentru a vedea alcătuindu-se „fair-part"-uri prin care se anunţă că eroul este în aşa hal de indispensabil naţiunii, sau de abil în arta de a se aranja cu şefii, sau pur şi simplu atît de personal norocos, încît după un timp absolut enorm, adică după trei ani, el încă nu a fost dat afară din slujbă...

Sau poate ne înşelăm. Poate că „faire-part"-ul însemna exact contrariul, anume că, în epoci de jaf şi dezonoare ca aceea a mareşalului, a fi ministru e un sacrificiu aşa de mare, încît trei ani de suportare a unei asemenea suferinţi reprezintă un record fiziologic şi spiritual. Această teorie circula în Romînia pe timpul hitlerismului. Cînd vreunul din miniştri de pe atunci se întîmpla să-mi fi fost coleg de şcoală, îl întrebam de ce intrase el într'o asemenea absurdă aventură. Aproape totdeauna, el se desvinovăţea spunînd, foarte confidenţial, că mareşalul l-a ameninţat că îl închide în lagăr dacă îndrăzneşte să plece dela minister...

Dar puţin importă motivarea. Amuzant e faptul în sine al întrebuinţării stilului „faire-part" pentru asemenea lucruri. Ne gîndim la plăcerea de a ceti, bunăoară, că:

„D-l Christofor Constantinescu, referendar şef la Inalta Curte de Conturi, anunţă pe prieteni şi cunoscuţi, că astăzi, 23 August, se împlinesc trei ani de cînd nu a fost înşelat de soţia sa Aglae".

Imediat după anunţul aniversării a trei ani de ministeriat al d-lui general Popescu, cetim:

„Corespondentul agenţiei D. N. B. transmite: d-l André Masson, comisar general, a fost eliberat de funcţia sa".

Este un record, deci, invers faţă de acel al d-lui Popescu. D-l Masson, după ce luni şi ani a implorat guvernul din Vichy să-l dea afară, a obţinut, în sfîrşit, să fie congediat. Ceea ce, fidel tradiţiei sale revoluţionare, agentul hitlerist d. n. b. numeşte, eroic: „liberare".

In continuarea „ultimelor informaţiuni" cetim o ştire în care descoperim o expresie şi mai impresionantă:

„O telegramă din Washington, retransmisă de corespondentul agenției D. N. B., anunță că d-l Iturralba, noul ministru de externe al Boliviei, a sosit în Statele Unite pentru a influența recunoașterea noului guvern bolivian.

Așa dar „pentru a influența". Aceste cuvinte, în toate limbile normale, exprimă un delict și o odioasă excrocherie morală. In teoria fascistă a cunoașterii, delictul e încă un act de bravură, pungășia e procedură de Stat, mistificarea sau corupția mijloc normal de guvernare. In alte timpuri, am fi putut ceti:

„Călătoria d-lui Iturralba în Statele Unite este o simplă coincidență. Guvernul bolivian nu a vrut prin aceasta să influențeze pe acel al Statelor Unite"

In logica răsturnată a hitlerismului, scuzele se prefac în laudă și desvinovățirea în ingimfare. Iată de ce pare foarte natural ca un ministru să debarce întro țară străină cu scopul de a cumpăra, mistifica sau exercita presiuni — într'un cuvînt: de a „influența" guvernul respectiv. Și o asemenea ispravă îmbracă, bine înțeles, forma literară a „faire-part"-ului...

*

* *

Cetim într'o gazetă recentă:

„Eri dimineață, între orele 10—13, agenții brigăzii de moravuri de pe lîngă Prefectura Poliției Capitalei, au făcut o razie pe la băile „Centrală", „Meltzer" și „Marenco". Cu acest prilej au fost ridicate 20 de tinere, care nu și-au putut explica prezența la aceste băi".

Este eminamente național și democratic să se controleze cu rigoare frecventarea băilor publice, care trebue rezervate exclusiv cetățenilor murdari ai Capitalei. Numai murdăria poate fi o explicație a prezenței cuiva în asemenea localuri. De aceea ar trebui determinat și coeficientul de jeg minimal care îndritueşte intrarea. Probabil că d-nii agenți polițienești au găsit că cele 20 de tinere fete nu îndeplineau quantumul de murdărie legală pentru a li se putea permite accesul la bae.

NICANOR & Co

RECENZII

LUCREȚIU PATRAȘCANU, Un veac de frămîntări sociale 1821—1907, „Cartea Rusă", Buc., 1945.

Cu excepția unor lucrări de pură documentare istorică, studiile asupra frămîntărilor sociale din veacul al nouăsprezecelea au fost la noi timide și întreprinse de oameni fără competență în materie. Sensul „răzvadei" pandurilor ca și acela al revoluției dela 1848, reformele lui Alexandru Ion Cuza au fost greșit interpretate, rău înțelese. Despre răscoala dela 1907 nu s'a scris mai nimic (romanele lui Rebreanu, Stere, Cezar Petrescu neputînd fi luate în considerație aci). Se simțea nevoia unei priviri critice de ansamblu asupra evenimentelor care au contribuit (într'o oarecare măsură) la instaurarea regimului democratic din Romînia.

Inceput acum 12 ani, studiul d-lui Lucrețiu Patrașcanu din care *Viața Romînească* a publicat în 1937-38 cîteva capitole semnate atunci Ion C. Ion și, în Decemvrie 1944, capitolul al treilea, înfățișează evoluția țării noastre prin prisma desvoltării capitalismului în cele două principate. Cu acest punct de vedere, evenimentele capătă o nouă explicație și o temeinică deslegare.

Cercetînd aspectele economice și sociale ale vieții noastre din secolul al optsprezecelea, autorul ajunge la concluzia că între 1700—1750 a avut loc un fenomen important: trecerea treptată dela regimul feudal la cel iobăgist. Caracteristica vechiului regim era existența rentei în produse, în regimul iobăgist principala îndatorire a țărănimii deveni renta în muncă. In regimul feudal, rolul capitalului comercial a fost destructiv. In cel iobag, tendința lui este progresistă, iar cei ca e-l mînuesc devin agenții și purtătorii de cuvînt ai ideilor noi. In lumina acestei distincții, o mulțime de fapte vor fi revizuite de istoricul marxist.

Mai întîiu nu anul 1829 este momentul crucial în desvoltarea vieții economice, sociale și politice a poporului romîn din Principate, cum socoteau Gherea și Zeletin. Prima fază din lungul și sbuciumatul proces istoric „al cărui ultim capitol n'a fost încă scris" este revoluția lui Tudor Vladimirescu.

De ce revoluția dela 1821 a apărut în Oltenia? Pentrucă nivelul economic — bine înțeles în cadrul formelor precapitaliste — era mai ridicat acolo și pentrucă aci păturile negustorești — negustori și meșteșugari — erau mai numeroase. Revoluția pandurilor nu are un caracter țărănesc, Tudor și oamenii lui erau niște reprezentanți ai capitalului comercial și cămătăresc. Mica boierime și negustorime a fost o forță ideologică și politică relativ suficientă ca să conducă mișcarea din 1821. Dar această forță nu reprezenta o clasă, ci doar embrionul burgheziei de mai tîrziu. Ea nu putea împinge forțele revoluționare pe drumul răsturnării stărilor sociale existente și al înscăunării regimului burghezo-democratic și de aceea a capitulat curînd în fața atotputernicei protipendade.

„In lupta dintre reprezentanții vechiului regim și cele dintîi elemente ale unei burghezii în formație, primii au învins pentrucă adversarii lor nu au fost în stare să deslănțue și să conducă o adevărată revoluție". Pentru reformatorii din 1821, iobăgia n'a existat. Interesele lor nu cereau o modificare a relațiilor dintre stăpînii de moșii și țăranii iobagi, fapt care a dus la desolidarizarea acestora din urmă și la eșuarea completă a răzvadei.

La fel au procedat elementele burgheze ridicate în anul 1848. Interesele burgheziei au fost subordonate de ei intereselor marilor boieri în masa cărora capii revoluției s'au contopit. Așa s'a întîmplat în Moldova unde mișcarea a avut mai mult aspectul unei încăierări de familie. In Muntenia, conducătorii erau în mare parte ei înșiși boieri (frații Golescu, Ion Voinescu II, C. A. Rosetti), iar burghezia, la 1848, a fost doar progresistă, nu revoluționară, în sensul real al cuvîntului. Lipsa unui conflict fundamental, de natură economică, între burghezie și marea proprietate feudală explică tergiversările, compromisurile și ezitările șefilor mișcării. Chestiunea țărănimii iobage a fost ocolită și acum, fiindcă ea nu apărea vitală pentru revoluționari. Singurul care o punea, era doar Nicolae Bălcescu (element ieșit — cum se știe — din poporul de jos). Dacă țărănimea ar fi fost atrasă în revoluție, dacă țelurile revoluției ar fi rămas consecvente celor proclamate la Islaz (împroprietărirea, eliberarea de sarcinele iobăgiste), mișcarea ar fi triumfat poate. Fraternizarea burgheziei cu exponenții marii proprietăți, impreciziunea scopurilor (dreptate-frăție), au dus dimpotrivă la eșec.

Pînă în veacul al XIX-lea, ideea înfăptuirii unirii principatelor n'a existat. Cucerirea Ardealului și Moldovei de către Mihai-Viteazul are un caracter pur defensiv. Abia pe măsura întinderii relațiilor comerciale, a intensificării traficului internațional și a cuprinderii din ce în ce mai mult a ținuturilor dunărene în angrenajul capitalismului european, necesitatea unirii devine imperioasă. Desvoltarea circulației mărfurilor în urma păcii dela Adrianopol, tendința înjghebării unei piețe interne pentru primele începuturi industriale, acestea sunt resorturile care au dat naștere unirii. Insuși Napoleon III a sprijinit unirea fiindcă urmărea expansiunea economică. Puterea militară a Franței era doar suportul puterii acaparatoare a capitalismului.

Care este situația țărănimii în acest timp? Regimul iobag e în floare, cîteva răscoale se iscă chiar sub domnia lui Cuza. In aceste condiții, Kogălniceanu introduce cunoscuta reformă agrară din 1864. Cum se explică această lovitură de stat, organizată tocmai de un mare proprietar? Kogălniceanu, renunțînd la latifundii, vorbește în numele acelei părți din burghezie care reprezenta începuturile capitalismului în Romînia, sub forma desfășurării capitalului industrial. In această calitate el și-a dat seama că desvoltarea Romîniei nu e cu putință dacă marea proprietate nu e îngrădită, dacă regimul iobag nu e abolit. O conduită asemănătoare a avut Cuza. In divanul ad-hoc el fusese deputat de Galați, oraș cu puternice începuturi industriale, și fiind din fire „boieroctin" (cum îl numește Bolintineanu) a sprjinit pe Kogălniceanu în realizările lui.

După un sfert de veac, țărănimea se răscoală din nou, în 1888. Care sunt cauzele acestei răscoale și a celei din 1907 care a urmat? Mulți au dat vina pe imperfecțiunea reformei lui Kogălniceanu, pe modul în care ea s'a aplicat. Răscoalele au fost produse însă de înrăutățirea crescîndă a condițiilor de muncă. Devoltarea rapidă a marii industrii, cuprinderea din ce în ce mai adîncă a întregii economii orășenești în cadrul capitalist, salturile pe care după 1880 le face marea proprietate și toate formele de activitate bancară, comercială, lărgea deosebirile dintre oraș și sat în dauna satului. Țăranii în mare parte se proletarizează.

Este evident că țelul revoluției din 1907 era distrugerea și împărțirea marei proprietăți. Răscoala însă n'a reușit nici de data aceasta pentrucă burghezia națională întărită prin desvoltarea capitalismului dela

1864 pînă la 1907 și preponderentă în politica internă, nu s'a putut hotărî la exproprierea marii proprietăți funciare. Ca și în trecut, burghezia capitalistă autohtonă s'a opus la desființarea rămășițelor iobăgiste care ar fi transformat țărănimea în consumatoare de fabricate și cumpărătoare de mărfuri. Din lărgirea pieții interne, capitalul autohton, care, înainte de 1914, abia putea satisface o mică parte din necesitățile ei, n'ar fi tras beneficii. Așa dar rolul burgheziei *trebuia* să rămînă la 1907 antiprogresist. Alte clase vor prelua moștenirea anului 1848: muncitorimea și țărănimea. Cea dintîi va lupta pentru votul universal, pentru democratizarea țării, pentru drepturi și libertăți politice, cea de a doua pentru abolirea marilor proprietăți, pentru desrobirea ei politică și socială.

„Veacul de frămîntări sociale" se oprește la răscoala din 1907. Cu reforma agrară din 1921 d-l Lucrețiu Patrașcanu s'a ocupat deja în *Problemele de bază ale Romîniei* (pp. 73—83). Ea a fost o soluție de compromis burghezo-moșierească și nu a stins vechile relații de producție cu caracter iobag și semi-iobag. Viitorul istoric va arăta obiectiv mai tîrziu efectul reformei din 1945 realizată prin lupta dusă cu tărie și de d-l Patrașcanu.

Scrisă cu o remarcabilă claritate, amplu documentată (140 de izvoare au fost puse la contribuție) lucrarea d-lui Lucrețiu Patrașcanu analizează într'un spirit marxist ortodox și leninist o sută de ani din istoria frămîntată a poporului nostru. Un unghiu de privire critic, rece, strict științific însoțește viguroasa dialectică sociologică. Unică în materie și completă *Un veac de frămîntări sociale* este o carte deschizătoare de drumuri.

AL. PIRU

EUSEBIU CAMILAR, *Avizuha*, „Cartea Romînească", Buc., 1945.

Cu prilejul apariției romanului *Prăpădul Solobodei* am spus că d-l Eusebiu Camilar, scriitor tînăr, încă în formație, dar scriitor de reale însușiri, are predilecție pentru nume ciudate. Titlul noului volum (de nuvele și schițe) nu ne desminte. Oamenii înșiși cu care d-l Camilar lucrează se numesc Manai, Samca, Frivona, Ștronț, Știma, Filofim, Vil, Vasoc, Griga, Maldan, Zenov, Donya, Talpizoi, Filion, Voron. Aceste nume încep să definească o atmosferă proprie, caracteristică pentru lumea primitivă, aspră, stranie, superstițioasă și eretică, aproape bogomilică a scriitorului.

Și mai demn de relevat ni se pare faptul că d-l Camilar se individualizează. In *Avizuha* nu mai e nimic din Sadoveanu, nimic din Panait Istrati. Viziune personală, relief și stil, iată calități cu care autorul se impune. De sigur, mai sunt unele rudimente în care scriitorul persistă ca de pildă abuzul de instrumente tăioase: topoare, coase, cuțite: „Eu i-am tras o muche de topor în moalele capului, dar ar fi trebuit să-i retez gîtul" — zice Ion Trișcaru. „Să-mi spui drept cum a fost... că de nu, îți scot măselele..." amenință Manai care apoi își „tot ghiontea (fiica) cu vîrful leucii printre coaste". „Ii tai gîtul cu toporul", „fac moarte de om" sunt expresii ce revin cam des la d-l Camilar. Dar în descrierea psihologiei satului, a mentalității aparent crude și în același timp naiv umane a clanului, nuvelistul are îndemînarea sa. Eresuri din Epistolia și Visul Maicii Domnului, din Minunile Sfîntului Sisinie, reminiscențe din fabuloasele Apocalipsuri vin sub condeiul acestui scriitor țăran curios și de loc popular cu o autentică memorie a copilăriei. In Lisaura e

secetă, pămîntul e ars, vitele slabe, oamenii stăpîniți de coșmarul unui blestem divin. Se arată semne înfricoșătoare: „Prin grajduri și prin hambare se înmulțiseră șoarecii. Șobolani vărgați apăreau ziua'n amiaza mare din fundul pămîntului și fugeau în lungul drumului. Șerpi vineți, coropișnițe cu zeci de picioare, ieșeau pe cărări și nu se mai fereau din calea oamenilor... Intr'o diminează, o gospodină intrînd cu donița în grajd, văzu un șarpe negru, lung, gros ca mîna, încolăcit pe picioarele de dinapoi ale vacii, și capul lui mare ca de mîță se legăna pe sub uger, sugînd pe rînd țîțele... Șapte copii au fost îngropați de vii sub un mal..." „Un frig" trecu în lungul spatelui unor lisaurieni pe cînd ceteau din Biblie încît dinții le-au clănțănit: „Bîlbîiau cu spume la gură, răcneau, împingîndu-se unii pe alții. Lumînările s'au stins toate de-odată: cîțiva care stăteau în picioare lîngă ușă, fugiră afară, văetîndu-se. Femeile și copiii țipau ca arși de vii". In sfîrșit Manai sapă o fîntînă și ploaia începe să cadă *(Seceta)*.

Intîmplările povestite au o mică desfășurare epică și o bogată documentație în latura interioară. *Avizuha* e un episod din vremea războiului trecut cu invazia holerei în lagărele de prizonieri. Sătenii cred că holera e o femeie „cu botul de cățea" care se poate preface și în muscă pentru a „linge" pe cei sortiți morții. Mulți bănuesc că molima se datorește pripășirii în sat a unei fete venită să caute pe tatăl ei plecat de mult în războiu. Fata capătă din această cauză, numele diavolului, Avizuha. Ca să preîntîmpine boala, toți întorc seara lucrurile cu fața la perete, „pentrucă orice lucru poate coborî dela locul lui să deschidă ușa cînd bate holera". Cînd musca bîzîie în casă, copiii „trag jolul peste cap".

Un cioban moștenește dela tatăl său o comoară de galbeni. El însă e nefericit pentrucă are femeie urîtă și cînd o „silișteancă" îl ademenește își lasă tot aurul furat *(Cîmpia)*. Pasiuni elementare, amintirile unei copilării chinuite, acestea sunt temele.

Prețioase devin unele notații prin prospețimea lor. De obiceiu maturul uită imaginile specifice vîrstelor anterioare. D-l Camilar știe să și le amintească în chipul cel mai surprinzător. Așa, el își aduce aminte că atunci cînd ploua „gîgîiau gîștele". Copil, seara se uita cum „mîța pe creasta șurii prindea rîndunici". Dacă împărțea cu cineva porția de mămăligă la masă, se uita să nu-i dea „partea cea mai mare". Cei mari îl poreclеau Belzebuth.

Există în proza d-lui Eusebiu Camilar un bun material monografic în legătură cu satul bucovinean, dar nu asupra lui am vrea să insistăm. Interpretarea sociologică ar fi fastidioasă aci. O atenție mai însemnată impune stilul, halucinant și nervos cînd e vorba de narațiunea propriu zisă, minuțios și pregnant cînd descrie. In două trei rînduri sunt figurate gesturi, mișcări repezi, aglomerări de oameni și de turme: „Vecinii au smuls pari din garduri și-au tăbărît în ogradă la noi. Numai că eu ascunsesem cînele (turbat) în stogul cu fîn și-l acoperisem bine, după ce i-am uns cu seu rana dela gît. Vecinii au răscolit toată gospodăria noastră cu furcile, cu parii. Unul a venit cu pușca". Sau: „Cădeam în gropi, unul peste altul și săream afară fugind mai departe, din toate puterile. Rîul se ivi departe sub malul negru, ca un tăiuș de argint și noi am țipat amîndoi, deodată, zărindu-l. Vite vinete își arătau din întunecimi capete speriate, cu coarne răsucite. Cai negri rîncheazau în urma noastră, a spaimă".

Nicăeri d-l Camilar ocupîndu-se de vieața țăranilor nu pune făți probleme și nu predică idei. *Avizuha*, ca și *Cordun* dealtminteri, sunt scrieri eminamente subiective, foarte des lirice. O singură dată în *Infirmieria de cai* un soldat bătrîn, „mustețos" face observația semnificativă: — „Bre, la cai îi ca și la oameni. Ce-i mirlan, de o parte; ce-i boieresc, de altă parte".

In literatura noastră tînără, d-l Eusebiu Camilar are un loc de frunte: e un scriitor autentic ce se refuză oricărei formule simplificatoare, un talentat nuvelist, întîiul scriitor bucovinean.

AL. PIRU

CONST. TITEL PETRESCU, Socialismul în Romînia, Societatea Națională de editură și arte grafice „Dacia Traiană", București.

Mișcarea socialistă romînă are, în sfîrșit, prin lucrarea d-lui Const. Titel Petrescu o istorie completă, din cele mai vechi timpuri (circa 1835) pînă la 6 Septemvrie 1940. Scrisă pe înțelesul marilor mase, cartea arată țelurile socialdemocrației romîne și pune la îndemîna cetitorului un bogat material documentar, precum și o sumă de foarte interesante clișee cu grijă adunate de autor.

In ultima vreme partidul liberal și cel național țărănist au făcut mult caz de „istoricitatea" lor. La rîndul său, partidul socialdemocrat este și el destul de vechiu: începuturile lui datează din 1892. Ar fi prin urmare foarte îndreptățit să-și revendice titulatura de „istoric", chiar mai îndreptățit decît partidul național țărănist, care nu există decît din 1900, cînd s'a desprins din partidul liberal fuzionînd apoi cu partidul ardelean al lui Iuliu Maniu.

De sigur, ar fi multe obiecții de adus acestui volum: nu e momentul potrivit să le facem. Cîteva scăpări din vedere ni se par totuși demne de semnalat. G. Ibrăileanu, de pildă, (Cezar Vraja), nu era încă profesor — cum crede d-l Titel Petrescu — cînd colabora la *Critica* socială, ci numai student, de 21 de ani. De asemenea, student (și nu profesor) era și Raicu Ionescu-Rion, de 22 ani. Constantin Stere nu a debutat la „Munca literară și științifică", ci la *Adevărul*, în 1895. El n'a fost și nu s'a intitulat niciodată „socialist". Doctrina pe care o propaga, încă de pe acum, directorul de mai tîrziu al „Vieții Romînești" era poporanismul, rezumat în ideea de „datorie" față de țărănime (singura clasă muncitoare pozitivă) și ideea de „specific național". Că a elaborat programul partidului liberal în 1900 și pe acela al partidului național țărănist în 1920 este just, dar prin aceasta nu poate fi acuzat de „trădare" față de socialiști. De altfel, încă din 1896, I. Delescu scria în *Lumea Nouă* nr. 44 din 23 Ianuarie că „tinerii socialiști trebue să intre neapărat în lupta poporanistă", ceea ce înseamnă că ideologia lui Stere cîștigase adepți. Care erau idealurile poporanismului politic? A spus-o pe larg Stere în 1907—1908. Deocamdată însă, ca și socialiștii, el lupta pentru cele două reforme esențiale: exproprierea și votul universal, înfăptuite, dacă nu ne înșelăm, tocmai prin tactica lui. In 1899 (cînd „generoșii" au trecut la aripa stîngă a partidului liberal sub injoncțiunea lui Stere) ca și în 1920 (cînd aripa stîngă, democrată și țărănistă, s'a desprins din partidul liberal constituindu-se în grupare aparte), partidul socialdemocrat nu era un partid guvernamental. Era prin urmare o chestiune de tactică intrarea generoșilor în partidul liberal la 1899, fiindcă prin guvernarea acestuia reformele puteau fi realizate mai grabnic. Așa s'a și întîmplat după războiu, cînd condițiile deveniseră favorabile. Fost-a însă Stere un „țărănist?" Greu de spus. Concepția democrației rurale pe care o avea în 1907-1908 a fost socotită ca mic burgheză, reacționară. Dar cine ne obligă să credem că a rămas toată vieața închistat în ea? Dimpotrivă, prin 1923—1924, el a meditat la completarea doctrinei antebelice, caracterul pur agrar al societății noastre ne mai putînd fi susținut cu ușurință în urma alipirii regiunilor puternic modificate de instaurarea capitalismului european. Atunci Stere a scris for-

midabilul său studiu despre *Cauzele și perspectivele revoluției ruse*, magistrală evocare a intronării regimului comunist. Cei care l-au cunoscut pe Stere la Bucov, unde devenise un mare solitar, într'o epocă de absurdități politice, știu că omul își dădea cu totul adeziunea la situația din U. R. S. S. El regreta chiar că în marea enciclopedie rusă fusese trecut printre narodnici, cînd în realitate era un bolșevic convins. Rîndurile d-lui Const. Titel Petrescu prin care atitudinea lui Stere este pusă la index ni se par de aceea nedrepte pentru un atît de măreț precursor.

A. P.

ALEXANDRU PHILIPPIDE, Floarea din prăpastie, Buc., Ed. Contemporană, 1942.

Ideea că o povestire senzațională este un gen literar inferior, lipsit de interes artistic, reprezintă încă una din prejudecățile criticei românești. Despre roman, nuvelă, în general despre epică, circulă la noi o serie întreagă de clișee. Romanul trebue să fie de analiză interioară, dogmatic tipologic, interesul scrierii căzînd doar pe factorul observației. Fantasticul, epicul pur, gratuitatea acțiunii sunt proscrise ca inferioare, romanul polițist fiind privit drept culmea de jos a căderii. Există cu toate acestea un Edgar Poe, E. T. A. Hoffmann, T. Gautier, o întreagă literatură fantastică și de aventuri, căreia nimeni nu-i poate tăgădui finețea. Totul vine dintr'o proastă educație artistică și mărturisesc deschis că prefer *Cei trei mușchetari* acelui roman romînesc care evocă pe patruzeci de pagini o criză menstruală, sub pretext de proustianism. Și apoi, scriitorii cei mai realiști (cazul lui Balzac) au scris în același timp excelente romane de aventuri. Plăcerea produsă de astfel de compuneri vine la creator din libera manifestare a fanteziei, dintr'un sentiment de spontaneitate și în același timp al construcției perfecte, care nu poate să nu fie gustat de posteritate.

Orice acțiune bine condusă, sobră, lipsită de facilitate, cu atenția îndreptată spre un desnodămînt ascuns cu grijă, produce o emoție artistică, mult mai bună decît s'ar putea bănui. Tot așa, după cum, descoperirea treptată a unui șir de articulații inedite devine cauza unei plăceri asemănătoare, de care numai cetitorul inteligent își poate da seama. Acestea au fost cu siguranță și gîndurile d-lui Al. Philippide, scriitor de o educație artistică superioară, mare cetitor al romanticilor germani, consumator priceput de literatură fantastică. Plecînd dela Hoffmann (din care a dat nu de mult remarcabile versiuni romînești), Al. Philippide și-a propus să scoată o variantă personală, potrivită mediului nostru, cu respectarea acelor constrîngeri subconștiente, prezente în orice creație. Amestecul hoffmannesc de basm metafizic, salamandre, filtre, magie, spectre, automate și de observație burgheză, realistă, nu se mai putea realiza întocmai. Studenții, arhivarii și consilierii lui Hoffmann își găsesc cu ușurință anumite corespondențe romînești. Fantasticul pur este însă cu mult mai greu de evocat, mediul autohton constrîngînd fantezia la un sbor ceva mai terestru.

Lipsește din aer tradiția metafizică, conștiința miturilor și a supranaturalului, după cum este absentă totodată și imagina unui ev-mediu cețos, gotic, negru, populat de călugări infernali, alchimiști și vrăjitoare. Cetățile noastre în ruină n'au fantome și apoi, vorba d-lui Camil Petrescu, „Romînii e deștepți". Mitică nu are noțiunea fantasticului, fiind un individ sociabil, înclinat spre blagă, ironie, sceptic și superficial cum este. Cine aduce vorba de spectre, fachirism sau magie (vezi Mircea Eliade) trece — în cel mai fericit caz — drept un abil mistificator. In fața acestor condiții, d-l Al. Phillippide se vede constrîns doar la o

sinteză posibilă de elemente locale. Arhivarii băutori de bere din Hoffmann sunt înlocuiți prin respectabile figuri bucureștene, fantasticul fiind degradat cu o treaptă, prin păstrarea elementului senzațional, de valoare universală. Epicul și aventura înfloresc oriunde și d-l Al. Philippide ne va înfățișa în consecință două întîmplări ciudate, tulburătoare, într'un decor autohton, studiat în amănunțime. Mai puțin fantasticul, estetica aceasta este profund hoffmannescă, scriitorul romantic amestecînd delirul cu pagini perfect obiective. Imaginația își ia sborul numai după o germinație pregătitoare în realitatea imediată.

In *Floarea de prăpastie* participăm la drama, cu substrat oniric, a unui personagiu de o mediocritate absolută. Ștefan Budu, inginer petrolist, este un burghez ordonat, conformist la culme, lipsit de personalitate, copleșit de noțiunea respectabilității. El este dominat de soția sa Viorica (situație tipic romînească!), femeie trivială, rece, calculată și autoritară. Vieața soților Budu se scurge automatic, într'o platitudine decentă, cînd un accident se produce. Ștefan Budu descopere că visează, din ce în ce mai intens. In existența sa ordonată, acest fapt neprevăzut începe să capete proporția unei adevărate catastrofe. Budu descopere dintr'odată că ducea în același timp o altă vieață, interioară. La început faptul îl uimește; îi produce o emoție inexplicabilă, apoi întîmplarea începe să-l obsedeze. Visele au un caracter erotic (substratul freudist al nuvelei este învederat) și sunt o urmare a unor insatisfacțiuni conjugale. Viorica, asemenea Lysistratei antice, refuza să asculte de îndatoririle sale firești.

La prima împrejurare favorabilă, iritarea lui Ștefan Budu va urma calea obișnuită a nemulțumirilor de acest fel. Ocazia se înfățișează curînd. Soții Budu încep să frecventeze societatea snobă a capitalei. Sunt primiți în salonul directorului general al societății, ai cărui invitați formau un cerc amestecat, cosmopolit, bizar în multe privințe, mai ales pentru un personagiu cu o redusă experiență socială. Ștefan Budu face cunoștință cu o Excelență plictisită, blazată, afemeiată, maniac spiritist, cu un Emil Racliș, aventurier internațional, tip interlop, stilizat și cinic, dar mai ales cu soția acestuia, Mara-Dor, femeie stranie, fascinantă, cu aerul de *vampă* exotică. In mijlocul acestei societăți mondene, timidul Ștefan Budu apare cu desăvîrșire uluit, confuz cînd aude de spiritism, pase magnetice, materializări, de existența obiectivă a viselor. Dar mai ales este atras de misterioasa Mara-Dor, femeie suplă și de rasă, care-l obsedează prin aerul său enigmatic. Paginele în care transformarea ascunsă a lui Ștefan Budu este urmărită, paralel cu evocarea competentă a societății bucureștene, snobe și amestecate, sunt printre cele mai bune ale nuvelei. Al. Philippide vădește spirit de observație, sobrietate, instinct al detaliilor tipice și mai ales acel inefabil al descripției, care ne face să ne simțim la noi acasă.

Evocarea unei ședințe de spiritism, în casa lugubră a Excelenței, este făcută cu un ușor iz esoteric, imperceptibil umoristic (fondul etnic apare!), fără a se cădea însă în puerilități, sau într'un senzațional ieftin. Ștefan Budu se așează pe scaun, lîngă misterioasa Mara-Dor, asistă la demonstrații uluitoare (o mașină scrie singură, etc.), el care era un pozitivist convins și vede cum o floare roșie este smulsă dintr'un vas, de o mînă nevăzută și asvîrlită spre Mara-Dor. Floarea este prinsă în sbor și agățată cu cochetărie feminină la piept. Floarea roșie, evocată în atmosfera stranie a ședinței, va însemna pentru Ștefan Budu un punct hotărîtor de obsesie, un fel de floare albastră, în genul lui Novalis. Inginerul se îndrăgostește violent de aventurieră, folosită de soț în vederea capturii Excelenței. Mara-Dor, impresionată de violența pasiunii lui Ștefan Budu, acceptă să vie la o întîlnire. Va reveni și a doua oară cînd din umbră o ființă apare, trăgînd un foc de revolver. Ștefan Budu se prăbușește, în timp ce asasinul murmura cuprins de o îngrozitoare decepție: „Nu-i el, nu-i el, nu-i el...". Era Coralia, o boliviană, altă ființă stranie,

medium și ex-amantă a Excelenței, care ucide din gelozie. Credea că Mara-Dor se întîlnea cu Excelența și-i urmărise în de aproape. Spre sfîrșit, nuvela capătă o cadență repede, vie, iar finalul cade neprevăzut, ca o lovitură de gong. Povestirea (care putea forma substanța unui întreg roman) se dovedește a fi bine articulată, ușor construită, stilul senzațional conturîndu-se treptat, începînd cu evocarea recepției decisive.

Privită pur epic, *Floarea din prăpastie* apare oricînd ca o bună nuvelă senzațională, scutită de lungimi prea evidente și de impurități puerile, revelînd în același timp calitățile certe de observator ale autorului. Al. Philippide are o justă percepție a mediului romînesc aristocratic și în același timp, pe alocuri, intuiția gesturilor profund feminine. Oricine va recunoaște amestecul tipic de snobism, mitocănie, lichele, indecență ascunsă, ipocrizie și franțuzism, al saloanelor noastre, precum și atmosfera solemn trivială dela *Clubul Primăverii*, unde fusese acceptat Budu. Clubul este frecventat de snobi, fils-à-papa, domni bine, militari *gaga* în retragere, tip generalul Babic, expert în femei, băuturi și cai, trișori eleganți ca Racliș, de ratați în felul lui Cernea, sau epicurei ca Agalidi. Toată această parte a nuvelei seamănă izbitor cu amosfera din *Craii de Curtea Veche*, fiind vorba de aceeași societate, la distanță doar de o generație.

Ca dovadă de finețe analitică trebue citat un singur exemplu. Mara-Dor se duce la întîlnirea propusă de Ștefan Budu, atît din curiozitate, cît și dintr'o mișcare mai profundă. Oricînd femeea este atrasă de un fond puternic de pasiune virilă. Complexitatea situației este bine surprinsă. Deși Mara-Dor era complicea de afaceri a soțului, ea simte dintr'odată desgust pentru cinismele vulgare ale acestuia și se îndreaptă instinctiv spre iubirea pasionată, timidă și sinceră a lui Budu. Dragostea totală și adîncă mișcă totdeauna pe femeia cea mai decăzută și Mara-Dor, care era doar o aventurieră, distinsă, simte dintr'odată nevoia purității. Ștefan Budu, deși lipsit de grații fizice, apărea în ochii acestei femei obosite, ca fiind plin de candoare. Pe nevăzute se va simți atrasă, compătimindu-l atunci cînd îl vede amestecat în machiavelismele unui soț cinic, față de care schițează un ușor gest de protecție maternă.

Mara-Dor este o apariție feminină nu lipsită de personalitate, deși nuvela apare pe alocuri vădit stilizată, în sensul unei patine cinematografice. Coralia, de altfel, reprezintă o figură tipică a ecranului și este de observat că filmul american aduce totdeauna, în astfel de ocazii, femei misterioase, înalte, tăcute, cu ochii exotici ,cu fața măslinie de creolă. Desgustul progresiv al lui Ștefan Budu față de soția trivială, trezirea lui neașteptată la o vieață sufletească proprie, ducînd la revolta de mult timp comprimată a timidului, este analizată în pagini dense, asemănătoare, pline de mici detalii, care trădează o conștiință artistică. Este regretabil că Al. Philippide n'a stăruit în această direcție, după cum perfect explicabilă, prin mediocritate, este și lipsa de importanță acordată de critică acestei meritoase scrieri.

Din punct de vedere tehnic, mult mai apropiată de condiția senzaționalului este cea de a doua nuvelă, *Imbrățișarea mortului*, narațiune bine condusă, deși finalul dovedește oarecare facilitate. Facem cunoștință cu un bătrîn profesor, maniac entomolog, care moare subit. Testamentul dispare și fiul său, începînd o anchetă, descopere că bătrînul primea uneori vizita misterioasă a unui individ straniu. Vizita se repetase în preziua morții. Ciudatul personagiu apare în sfîrșit la lumină, făcînd gesturi dezordonate, rînjind sardonic, cu un limbaj violent, abuziv, enervant la culme. Arată treptat că este fiul natural al bătrînului, declasat în urma participării la o mișcare anarhistă și cere pe dată să i se dea banii amintiți în testament. Intre cei doi frați are loc o explicație violentă. Se produce o busculadă și anarhistul, primind un pumn în tîmplă, moare.

Devenit criminal din imprudență, eroul ascunde cadavrul într'un dulap, cu acea luciditate prevăzătoare, specifică asasinului. De abia acum se produce accidentul bizar, care închee neașteptat nuvela. Ușa dela dulap se deschide încet. „Ușa era împinsă pe dinăuntru. Ușa în dosul căreia se afla mortul". Asasinul sufere o sincopă, în timp ce cadavrul se rostogolește peste trupul inert al fratelui său. Povestirea, oricum, este construită cu pricepere, atmosfera de mister mai accentuată decît în *Floarea din prăpastie*, elementele fiind propuse cu acel aer de surpriză, care încîntă spiritele în căutare de destindere. De cît un insipid roman de analiză, o nuvelă curat senzațională este de preferat și d-l Al. Philippide a intuit cu inteligență acest lucru.

ADRIAN MARINO

AL. ROSETTI, Cronicarii romîni. Antologie, „Universul", Buc., 1945.

Cu privire la cronicarii noștri domină două concepții. Una, impusă de filologi (în accepția veche a termenului), constă în aceea că letopisețele sunt privite ca simple materiale în care se poate urmări cu strictețe evoluția limbii. Alta, impusă de istorici, învață că singură partea documentară interesează în cronici.

Criticii literari propriu ziși — cînd sunt puși în fața textelor cirilice — se uită cu neîncredere. Niciodată, E. Lovinescu n'a vorbit despre Ureche, Neculce, Miron Costin. Istoriografii privesc pe cronicari ca pe niște istorici și scriitori totodată și le studiază cu mijloacele scolastice obișnuite ideile și stilul, fondul și forma. In realitate, letopisețele nu se cetesc și istoricii literari își copiază reciproc comentariile. Pînă mai eri nu aveam nici edițiile complete, nu critice, ale cronicelor.

Antologia întocmită cu autoritate de d-l Al. Rosetti are multe merite. Intîiu ea face să înceteze o lipsă de mult simțită (antologia publicată de Ovid Densușianu în „Biblioteca pentru toți" e epuizată, cele tipărite de Lucian Predescu în biblioteca „Dimineața" n'au „existat" niciodată). Fragmentele reproduse acum nu sunt cele obișnuite în manualele de școală. S'a avut în vedere criteriul valorii literare, documentare și actuale, la comunicarea extraselor. Nu mai vorbim de exactitatea transcrierii textelor, de utilitatea explicațiilor care le precedează, de interesantul glosar dela sfîrșit.

Am cetit din nou capitolele aci scoase din istoriografia în slavonește, din Mihail Moxa, din Grigore Ureche-Simion Dascălul, din Miron și Nicolae Costin, din Ioan Neculce, Radu Popescu și Constantin Cantacuzino. Nicio îndoială că Neculce are un stil, un adevărat talent, vervă, humor și o savoare absolut specifică. Scenele din istoria Moldovei povestite de el sunt mai evocatoare decît orice reconstrucție posibilă. Iată, de pildă, situația, în preajma dezastrului dela Stănilești, cînd a venit la noi Petru cel Mare, prietenul și aliatul lui Dimitrie Cantemir:

„Atunce Moldovenii, cum au văzut Moscalii, precum sînt învățați la jacuri cînd văd cîte un lucru burzuluit, au și purces, unii cu poruncă, alții fără de poruncă, a tăia pre Turci și a-i robi, unii în Iași, alții prin alte tîrguri, unde și-i afla prin toată țara. Și-i jăcuia de odoare, de cai, de borfe, de boi, de oi, de miere de ceară și de tot ce găsia la dînșii iar băcăliile sta vărsate pre ulițe, de era sătui și copiii. Strafide, smochine, alune era destule pre la toate babele. Iară pe cerii Turcii nu-i tăia, îi ducea cu pelea de-i da robi domniei"...

Așa se răzbunau ai noștri pe aceia care ani de-a-rîndul îi împilase cu tot felul de biruri și cazne...

Pentru lumea şcolară, căreia i se adresează în special, *Antologia* d-lui Al. Rosetti este ireproşabilă. Pentru ceilalţi cetitori, ea este un prilej de a reveni, un ceas pe zi, la acele pagini pline de înţelepciune şi dulceaţă arhaică scrise în ceţurile unui trecut viforos.

Nu avem multe antologii în literatura noastră. In cele pe care le întîlnim totuşi, criteriile sunt excluziv didactice şi îndoelnice. *Cronicarii romîni* în antologia d-lui Al. Rosetti cîştigă în farmecul lor vetust.

Al. ROSETTI şi J. BYCK, Gramatica limbii romîne, „Universul", Buc., 1945.

Lucrarea de faţă nu e singura în materie. Mai există cîteva gramatici romîneşti dintre care putem aminti cu mîndrie *Gramatica limbii romîne* a d-lui Iorgu Iordan completată prin *Limba romînă actuală* (O gramatică a „greşelilor") foarte utile pentru scriitori în deosebi. Apărută acum şapte ani, *Gramatica* d-lui Iordan este însă de mult epuizată aşa că prezenta *Gramatică a limbii romîne* de d-nii Al. Rosetti şi J. Byck umple într'adevăr un gol.

Dar această gramatică nu seamănă cu celelalte. Este aproape în întregime cu totul altceva. In primul rînd nu e un simplu cod, nu cuprinde „reguli" imuabile de vorbire şi scriere. Este o gramatică descriptivă, nu una normativă. Numai cînd e absolut necesar, se dau indicaţii asupra „calităţii" formei linguistice recomandîndu-se evitarea ei. Şi inovaţia nu stă toată aci.

La fonetică se reţine numai valoarea funcţională a sunetelor, singura care interesează de altfel. Faptele de limbă aparţinînd sintaxei sunt separate de cele care ţin de morfologie, căci aceasta din urmă se ocupă doar cu sensul cuvîntului, pe cînd sintaxa lămureşte construcţia, relaţiile şi rolul semnelor linguistice (cuvintelor) în frază. Aşa, de exemplu, la morfologie se dau numai paradigmele declinărilor sau conjugărilor insistîndu-se asupra modificărilor dezinenţelor nominale sau verbale, în vreme ce la sintaxă raporturile gramaticale exprimate prin flexiune sunt comentate din punct de vedere al înţelesului lor în context. Necontenit autorii au în minte limba scriitorilor „depozitari ai tradiţiei linguistice, dar şi creatori", precum şi limba vorbită.

Partea cea mai importantă însă din această gramatică este *stilistica*. Nicio gramatică romînească n'a mai închinat un capitol special acestui domeniu. Concepţia d-lor Rosetti şi Byck este aci, încăodată, revoluţionară. Există şi în Romînia linguişti care studiază texte literare şi anume valoarea lor estetică! Contribuţia d-lui Al. Rosetti, acest intelectual pasionat de frumos, este, de sigur, copleşitoare în această parte. Antologia de bucăţi de lectură pentru cele opt feluri de stiluri (oral, romantic, retoric, expozitiv, alcătuind o sinteză nouă cu acorduri personale, realist, artist şi sobru), e fără îndoială, opera sa exclusivă.

La prima vedere, s'ar părea că procedeele de analiză sunt cele ale vechii poetice. Dar nu e aşa. D-l Al. Rosetti descoperă cu un mare şi fin simţ al nuanţelor creaţia individuală în exprimarea, ca să vorbim astfel, a scriitorilor. D-sa ştie să distingă precis şi fără greş, ceea ce e procedeu afectiv, vorbire curentă, ironie, zicere populară, expresie dialectală, imagine poetică, metaforă, epitet, pitoresc, figură de cugetare, ritm, dialog natural, în limbajul scriitorilor. Gustul cu care sunt alese fragmentele din opera lui I. Heliade Rădulescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, I. L. Caragiale (pentru stilul oral), Mihai Eminescu (pentru stilul romantic), Nicolae Bălcescu, Alecu Russo, Alexandru Odobescu, Vasile Pîrvan (pentru stilul retoric), Titu Maiorescu, E. Lovinescu, Nae Ionescu, Lucian Blaga (pentru stilul expozitiv), Mihail Sadoveanu, Gala Galaction,

Tudor Arghezi, N. Iorga, Camil Petrescu, G. Călinescu (sinteze nouă cu acorduri personale), Ion Ghica (stil realist), Ionel Teodoreanu, I. Vinea, Matei Caragiale (stil artist) şi Liviu Rebreanu (stil sobru) este revelator pentru intuiţia linguistului şi veritabilului critic de artă ce ni se prezintă acum, d. Al. Rosetti.

AL. PIRU

EUGEN JEBELEANU, Ceea ce nu se uită, Fundaţia Regele Mihai I, Buc., 1945.

Exponent al ultimei generaţii literare, d-l Eugen Jebeleanu a suferit toate neajunsurile acestei vîrste. Volumul de debut *Schituri cu soare*, apărut cînd poetul n'avea decît frageda etate de 18 ani (1929), n'a fost remarcat. Nişte *Poeme* traduse din Rainer Maria Rilke (1932) erau un simplu exerciţiu. In sfîrşit *Inimi sub săbii*, 1934, au smuls premiul unei edituri de prestigiu. Critica a fost de acord şi la 23 de ani poetul era consacrat. Cariera strălucit întrevăzută nu s'a produs totuşi mai tîrziu. Avîntat într'o jurnalistică inteligentă şi plină de nerv, scriitorul şi-a păstrat aureola timp de şase ani. Din 1940 a fost silit să tacă.

Mai sunt însă şi alte motive pentru care d-l Eugen Jebeleanu vreme de 11 ani n'a publicat nimic. Poetul are, ca toată lumea, arhiva sa, dar animat de un mare spirit autocritic, primejdios — cînd se trag din el toate consecinţele, — n'o expune. Foarte puţini cunosc conţinutul unor poezii *(Elegii şi alte poeme, Cîntecele regilor de jos)* în curs de divulgare..

Actualul poem, *Ceea ce nu se uită*, scris în vara anului 1944, nu putea fi imprimat atunci. Ca o răsplată, el apare acum în admirabile condiţii tehnice, pe hîrtie offset mată, într'o plachetă de lux, pentru bibliofili, cu ilustraţii de Florica Cordescu.

Ne aşteptam ca poetul să-şi reamintească patul de suferinţă, foamea, vagabondajul, promiscuitatea, tinereţea pierdută în oraşul luminii, desmăţului şi al pierzaniei. *Ne aşteptam* ca împotriva compromisurilor, a împilării, a seninătăţii cu care o generaţie a fost asasinată, d-l Eugen Jebeleanu să scoată un strigăt de revoltă. Uimitor este faptul că poetul nu renunţă nici de data aceasta la rigoarea care-l caracterizează rămînînd astfel neclintit în arta lui. Căci deşi glasul pare pregătit pentru o imensă imprecaţie, tonul e mereu blînd şi supraveghiat:

Dacă voiu uita tot ce-am îndurat,
Nu voiu mai urî niciodată.
Dar cum singurul meu bun e memoria,
O memorie de optsprezece carate,
Şi cum ura-i singura iubire
Cu care m'aţi învăţat voi, capete 'ngrăşate,
N'am să uit niciodată nimic,
Sub luna aceasta, şi ea îndopată.

„Capete 'ngrăşate", „lună îndopată", acestea sunt singurele cuvinte prin care se desvăluie un dispreţ superb la adresa universului. In alte împrejurări, poetul care-şi exprimă cu melancolie ameninţările puţin vindicative, ar fi fost un semen bun şi altruist. Acum el nu suferă decît din pricina memoriei. In acest chip, d-l Eugen Jebeleanu, graţiosul evocator al „leatului sur", izbuteşte să nu cadă în trivialităţi. Şi poemul d-sale grav, solemn şi patetic, poate fi memorat.

AL. PIRU

DAN ER. GRIGORESCO, Melange, Atelierele „Cartea Romînească" S. A. R. Buc., 1945.

Mai sunt oameni cu stare, lipsiţi de simţul realităţii, snobi pînă la absurditate, care-şi pot permite luxul de a-şi imprima pe cont propriu cele mai anoste naivităţi. Ei cultivă cu încăpăţînare poemul în proză, această formă edulcorată şi ratată de poezie care se începe la noi cu antediluvianul poet (recent premiat de Academie) Alexandru Maria Teodor Stamatiad şi sfîrşeşte cu albumul domnişoarei refulate din clasa a patra a gimnaziului de industrie casnică din Ploieşti.

D-l Dan Er. Grigoresco (cu *o!*) a tipărit de curînd un astfel de amestec din care — nu glumim! — s'au tras: 22 exemplare pe hîrtie Kunstdruck Martelé gris (14 numerotate dela KM 1 la KM 14 şi 8 nepuse în comerţ, marcate HC); 22 exemplare pe hîrtie Kunstdruck Martelé chamois (14 numerotate dela KMC 1 la KMC 14, şi 8 nepuse în comerţ, marcate HC); 50 exemplare pe hîrtie japoneză (!), numerotate dela J1 la J32, şi 18 nepuse în comerţ marcate HC (hors commerce). 906 exemplare pe hîrtie Kunstdruck albă, din care 880 numerotate dela K1 la K880 şi 26 nepuse în vînzare (marcate HC) formînd ediţia originală.

Poemele sunt redactate în franţuzeşte (ca să nu le înţeleagă toată lumea) şi sunt închinate „a une toute petite". Ele sunt atît de graţioase încît cetind cîteva (toate ar fi inutil) ne-au venit lacrimi de duioşie. Să împărtăşim şi cetitorului, cu sgîrcenie, una (n'are titlu):

„...passée...

La journée, telle une passante, me sourit: attrayante. Mais toujours elle passe *(extraordinare!)*

Et passante immuablement je ne puis l'arrêter *(quel malheur!)*

Je ne la désire pas toujours, mais quand je la désire, se suis pris de folie: folie du désir. Du désir de vivre! *(voilà!)*

Je veux cette passante, je... *(eh, toi?)*

...la passante est passée!"

Această carte s'a tipărit în ziua de 3 Mai anul MCMXLV şi se face cadou de către autor cu cartea de vizită însoţită de provocarea în duel.

P.

ERIC KNIGHT: This above all (aceasta mai presus de orice); în versiunea franceză: Fidele à soi même. Edit. Marguerat: Lausanne 1943; 517 pag. în 140.

Ca un semn de expansiune matură şi dominantă, Attica lumii anglosaxone, adică Marea Britanie, a dat, în ultimele decenii, un val de romane cari s'au impus, reabilitînd acest gen literar. S'au impus printr'o anume tehnică, dar mai ales prin climatul lor sufletesc.

In cazul de faţă autorul foloseşte, ca izvor de emoţii artistice, chiar tragicul războiului actual. De aci discuţii dacă ne găsim în prezenţa unei opere literare sau dacă e doar o simplă romanţare a însemnărilor unui ziarist imaginativ. S'a mai spus că e un roman documentar, ceea ce e de sigur adevărat dacă înţelegem prin aceasta un sub-gen literar autonom.

O reexaminare, sub aceste diferite unghiuri, este deci necesară.

Autorul nu se opreşte la ciselări şi miniaturi. Pictează larg, sigur, repede, ca o frescă. Este fresca vremilor ce trăim, aprig încordate în chinurile facerii şi prefacerii. Fără voie ne gîndim la Renaştere, cînd Occidentul se prefăcea cu sevă de Orient mai vechiu sau mai nou.

In această frescă de azi, izvorul tragicului stă în stringenţa problemelor şi conflictelor sufleteşti. Sunt probleme adînci, permanente ale tuturor celor ce au muncit ca să creeze sau să menţie. Iar conflictul stă în lupta dintre avîntul lor şi mrejele destinului. Ca destin orb, aci este dureros evocată desaxarea adusă de marele războiu precedent şi de condiţiile războiului totalitar. Evident, o asemenea vină are componente ereditare adînci, de mare vigoare şi mult dinamism, inerente acestui popor. Alte componente, tot aşa de normative, îi vin din largul dresaj de auto-analiză tăioasă dar tonică, deprins după secole de creştinism în gamele protestante. Sau, poate că e mai adevărat de spus că, din cauza temperamentului lor gata de contestaţie, creştinismul lor a devenit organiceşte protestant. Oricum, aşa s'a desvoltat o foarte puternică vieaţă interioară, cu obiceiul de a lumina sincer toate ungherele conştiinţei, şi nevoia unei redresări sufleteşti prin propriile puteri. Nu-i de mirare deci că romanul englez, mai mult ca altele, a cucerit o particulară uşurinţă de a evoca şi manevra suflete aşa de dinamogene în nuanţarea lor.

Autorul alege, ca eroi, un soldat în permisie şi o fată înrolată în serviciile auxiliare ale armatei. După un preludiu scurt, situează momentul şi locul. Conflictul este pus brutal şi strident chiar din uvertură: eroii se cunosc, în sensul biblic, din începutul primei seri, în camuflaj. Nu se văd însă la faţă decît peste cîteva zile.

Apoi, în tot cuprinsul romanului, sufletele lor se vor căuta, fără să poată ajunge la un acord care să confirme acordul lor fizic, impus ca un trăsnet. Suavitatea afecţiei şii apropierea sufletelor, gîndul unui cămin, al unui copil, nu se manifestă decît în final. Un final orchestral, sombru ca pentru cei alungaţi din paradis: tînărul soldat e rănit la cap dînd ajutoare după un bombardament aerian. La operaţie i se descopere o meningită tuberculoasă, desvoltată dintr'o lungă pneumonie, căpătată la Dunkerque stînd zile în apă pentru a ajuta evacuarea rîniţilor, cedînd ultimul loc, în ultima barcă, altuia mai slab. Şi asta după ce la Douai, fusese „grup de rezistenţă" pînă la urmă, evacuînd căpitanul său grav rănit. Totul în condiţii pline de tragic sau de humor, ajutat fiind de „Monty", aspect epic al leatului britanic. Interesul, simpatia cetitorului erau chiar dinainte cîştigate eroului. Işi începuse tinereţea cu muncă grea, după primul mare războiu european, între răstimpuri de şomaj, forţat fiind să schimbe meserii de o variaţie şi ingeniozitate, de un pitoresc al unui Dickens modern, într'o concurenţă crudă, nebănuită prin meleagurile noastre. Şi totuşi rupînd ore libere pentru biblioteci, cursuri serale, studii grele. El, Clive, moare încet; asistăm la trecerea lui nemiloasă, nemeritată. Iar ea, Prue, ne face să simţim grozăvia unui atare sfîrşit, precis redat în pur stil de roman realist, dar fără bolnăvicioase insistenţe naturaliste. Drama unei astfel de vieţi tinere, plină de sforţare, privaţii şi ingeniozitate stă înainte ochilor, analizată în toate cutele sale. E aşa de contagioasă suferinţa, îndoiala, truda lui Clive, că analiza, oricît de neocolită şi adîncă, nu-i de loc rece.

Cadrul acţiunei e plin de contraste violente: sau infinitul unei faleze însorite, sau taverne încinse de tutun, alcool şi emanaţii animale. La fel, pe de o parte sarcasme, adevăruri nerectificate, scene brutale de pur Zola, — şi instantanee jalonate doar: — alcool, pumni, alarme şi bombardamente, grozăviile unui războiu total, redate fie ca naraţii, fie mai ales încarnate prin animozitatea atitudinilor, acţiunilor şi reacţiunilor. Tipic rămîne acel scabros început al unui roman de dragoste unde Prue aduce seninătatea unei maturităţi decise şi curate, precum şi

devotamentul unui suflet funciarmente „credincios lui însuşi". Pe de altă parte, Clive şi Monty, eroi în vacanţă, nu ajung să relateze acţiunile lor eroice decît pe la jumătatea naraţiunii şi numai indirect. Aceeaşi discreţie şi delicateţă de pensulă pentru nevoia lor de afecţie, pentru rigorismul şi conformismul lor, ce răsbat prin orice valuri tulburi.

Contraste evidente între ideile abstracte asupra devotamentului, aşa cum încă le mai vede Prue, deşi eşită din bunele tradiţii prin chiar înrolarea sa ca voluntară, şi între experienţele unui „şomer" recidivant.

Stilul, limbajul sunt cursive. Marea artă e ajustarea lor cu persoane şi situaţii. Materialul nu ar fi permis o altă tratare. Foloseşte des crepităţiile unui dialog de o măiastră naturaleţă şi vivacitate. De altminteri, parcul englez e lăsat la fel, fără simetriile voite dela Versailles, Aranjuez sau Tivoli. La fel, compoziţia e liberă, nemăsluită, decît doar prin voită intercalare a unor personagii şi episoduri secundare. Acestea au însă darul să amplifice şi susţină tema principală, fondul etic, care e desaxarea morală a războiului, şi — mai ales — acea desaxare care a făcut cu putinţă un astfel de războiu.

Ca şi în clasici, toată acţiunea principală observă un fel de unitate de timp: totul se desfăşoară în limitele unei permisii, — lungite cu cîteva zile nepermise. Unitatea de loc o dă lipsă de orice interes a ambianţei fizice. Unitatea de acţiune e reală, dar voit întreruptă de cîteva teme secundare, — poate ca să se evite monotonia şi să permită consemnări documentare. De aci şi croiala capitolelor: cel culminant e o naraţie belică de o rară putere. Capitolul e montat artistic, ca o piatră preţioasă şi cuprinde 46 pagini. Altele au cîteva pagini numai.

Se poate spune că, în principiile tehnicei lui, există apropieri între compoziţia narativă a romanului englez şi compoziţia wagneriană, în ambele cazuri „desvoltarea" temei principale, reluarea ei, detalierea ei, sunt un privilegiu autocratic: artistul îşi făureşte propriile sale canoane estetice. Publicul e doar convocat, dacă vrea şi le poate urmări, la această monumentală sau difuză autodescifrare. Căci autorul trăieşte într'unul sau în mai mulţi eroi, şi obiectivarea artistică se obţine prin siguranţa şi mijloacele unei arte multi-seculare. Dacă se poate prelungi paralela, o atare psiho-disecţie, de colorit protestant, cu desvoltări wagneriene, pare mai adecvat mijloacelor romanului, care în esenţa lui rămîne o naraţie şi poate răsuna în mai multe suflete, bucurîndu-se de o mai lesnicioasă comunicare, reluare şi adîncire, între autori şi public, decît drama muzicală wagneriană.

Partea documentară a romanului trece în revistă toate chestiunile zilei, persoanele de primul rînd ale Angliei ca şi ale inamicului. Este vorba de Windsor, de blocus, de Hitler, de probleme sociale, de falsa noastră cultură, pur cărturărească, adevărată „greaţă mentală" şi ceva mai mult de războiu, de bombardamente. Apoi de ovrei lăsaţi să se salveze singuri, de religie, — care a binecuvîntat, şi în războiul trecut, fiece armată. Pot surprinde aceste entorse făcute tradiţionalelor menu-uri ale cetitorilor de romane-tip: dar dece literatura să nu aibă dreptul a-şi croi stofa din ţesătura zilnică chiar a zilei de azi, — însă înobilată prin bogăţia înţelesului, amplificată de perspectiva eternului omenesc, vivifiată de talent şi tehnică?

Tot ca documentare, romanul acesta arată plastic riscurile feminismului activist care duce femeia la armată şi la uzină: decurg fatal apucături masculine, pe care nici Octave Mirbeau, nici Pierre Louis nu le imaginaseră.

Dacă urmărim fiece replică, autorul nu-şi părăseşte, nu-şi uită ţara, nici idealurile umanismului englez. E semnificativ cum schiţează caricatural siluete şi detalii americane: Lahurn, „omul făcut prin el însuşi", are munţii lui, cea mai mare crescătorie de vite; manifestă o bucurie copilărească pentru orice face; tineretul american e prea bine hrănit; iarba lor e prea verde; contrastele lor prea vii; prea multă abundenţă şi excentricitate; cred Anglia epuizată. In contrast, trimisul englez să trateze cu acest rege al oţelului, se uită pe sine pentru buna reuşită a misiunii lui patriotice, rezistă rigorist tentaţiilor sentimentale foarte simplist date ca model U. S. A., arată o subliniată corectitudine; e sportiv, stăpînit, atent.

Franţa defilează scurt, în două fraze lapidare: soldaţii englezi nu-şi mai numesc fraţii aliaţi decît „eroicele trupe franceze", cari nu mai ssesc pe cîmpul de luptă sau fug; şi toţi francezii la un loc: „une bonne vieille nation de pince-fesses".

In schimb, Londra e declarată, semnificativ, dar paradoxal: „străbuna tuturor oraşelor". Pentru conduita sa, Albionul va recolta sigur „admiraţia întregei lumi". De mai multe ori se spune „e greu de închipuit că s'ar putea întîmpla ceva rău vechei şi iubitei Londre... acest lung crepuscul fără fine, care, ca orice din Anglia, era aşezat, cumpănit, fără grabă, nici vulgară brutalitate". Sunt deci două feluri de brutalităţi, din care numai una e declarată vulgară. Incă mai lirică şi neaşteptată e comparaţia Londrei, pe'nserate, cu o doamnă care din voită rezervă, nu-şi pune podoabele de pietre preţioase decît la piept şi la pantofi: luminiţele dela ferestre şi oglindirea lor în pavele mereu lucioase de umezeală. E totuşi alarmat de „rassarea excesivă" a poporului său: şi prevede un viitor mai drept, mai bun, liberat de atîtea greşeli acumulate, ce au dus la războiu. Şi de aci, alt izvor de teme polemice, căci cei doi iubiţi, ca şi Monty — care ia rolul corului din tragedia elenă — schimbă apostrofe şi invective. Aci nu-i doar pur şi simplu un roman de iubire, ci acesta se profilează, ca umbre animate, pe un fond de războiu, de bombardamente aeriene, de verificări pe orice plan, — pe un fond de chinuitoare actualitate. Asta, fireşte, pentru cei ce caută să-şi măsoare destinul, „sinceri cu ei înşuşi", oricînd. .

Cartea se termină cu o săgeată: „un sunet pe care nicio vietate nu-l mai auzise de secole: bombănitul (le grondement) Londrei care se apără". Toţi sunt calmi, decişi, atenţi: „asemenea oameni ar putea fi ucişi şi pierde războiul. Dar greu".

Documentarul se îmbină strîns cu romanul propriu zis. Căci simţim războiul, cu toate grozăviile lui, mai ales prin artistica şi savanta reacţionare, prin comportarea protagoniştilor: încordări supra-omeneşti, dar şi îndoieli, renunţări, chiar laşităţi ale celui care a clacat, cedează un pas, ca să prelungească rezistenţa, sau să scape. Prue mărturiseşte tatălui ei, care este mare celebritate în neuro-chirurgie, felul ei catastrofal de a-şi descoperi un logodnic; tatăl acceptă, nu fără grele frămîntări, însă ei nu spun nimic mamei, „care nu ar putea pricepe". Aci stă drama războiului: relaxarea strînsorilor obişnuite; renunţări şi diminuări, pierderea şi irosirea altor vieţi încă nerealizate, precum Clive, care a redat ca un gentleman potenţial. Eroul se dedica unora din cele mai avîntate probleme ştiinţifice: foto-micrografia electronică! Aci orgoliul albionic vrea ca cel puţin în acest roman, să se ia act că, deşi microscopul electronic a fost descoperit pe continent, de duşmani, — totuşi cel puţin ideea şi problema să fi fost puse în minţi britanice. Atari cataclisme morale, mai puţin definitive chiar decît cele fizice, au însoţit toate războaiele, în măsura violenţii, duratei şi extensiunei lor; romanul acesta ni le exemplifică doar, cu procedee beletristice.

Alte ţări, cum este a noastră, au cunoscut, la ele acasă, cataclisme istorice, secole la rînd, tocmai de asta poate, beletristica noastră e mai săracă în tonuri şi semi-tonuri, în armonii şi orchestrări, întocmai ca şi muzica orientală.

Cu toată desvoltarea dată părţei documentare, scrierea rămîne totuşi un roman. Chiar replicile tăioase între Clive şi Prue, înfruntarea ireductibilă se atenuiază, nu prin logică, ci afectiv şi mai ales la gîndul că un copil va fi poate rodul acestei iubiri. Totul sub speranţa viitorului mai bun şi mai drept.

Rămîne un roman viu, și tot ceea ce autorul vrea să cuprindă în acest calup de vieață, rămîne armonic, credem, pentru două motive. Primul e conflictul caracterelor: e cu neputință să nu se ciocnească în păreri, date fiind deosebirile de începuturi, de desvoltare, de posibilități, de sarcini sociale. Al doilea e limba: devine naturală și vie întreaga frămîntare tragică a acestor suflete care se exprimă fără scrobeli literare și fără cute stilistice, modelate dup quintesența vreunei arte sublimate. Aci obiectul, materialul, protagoniștii reclamă, cu maxim de artă, o aparentă lipsă de artistificare în limbaj. Calitatea estetică a limbajului derivă din aceea că este perfect adaptat situațiilor, că e propriu fără a fi vulgar, nici artificial, deși e plivit și netezit ca o perfectă pajiște de gazon. Stil britanic prin excelență.

Rămîne un roman cu adînc colorit nu numai omenesc, dar și național, al colțului de pămînt unde s'a cristalizat: în ce altă țară ar avea grijă autorul să ascundă abateri de purtare, de limbaj, de morală chiar prin resursele așa de speciale dramatismul războiului și al unei boale care frămîntă chiar și ideația eroului? Fie în treacăt amintit, e vorba de o meningită tuberculoasă, boala de mizerie, agravată de greutățile unui războiu greu, dus sincer, „credincios cu sine însuși". Cum să nu suferi cu eroul, țintuit de atîtea dureri și poveri eterne omenești, cari răstoarnă simțul lui moral?

Operele literare oricît de artistic construite, nu se mențin decît în măsura universalității lor. Și, incontestabil, de aci decurge valoarea acestui roman, care deși documenar, sau poate tocmai ca atare, îmbină, destul de fericit, elementele documentare cu cele de pură ficțiune literară.

Comparația cu romanele războiului precedent este în favoarea lui Knight. Autorul aduce aci o tehnică discretă și un verosimil proaspăt, prin intercalarea ascendentă a narațiilor. Capitolul cu adevărat istoric, al rezistenței dela Douai și Dunkerque, văzute ca în „Războiu și Pace", pe măsura insului luptător, nu apare decît la mijlocul acestui roman destul de întins. Și împacă conformismul și protocolul burghez, încarnate în Prue, cu desmățul de Falstaff belic al lui Monty. Acesta idealizează leatul național, ce trece prin orice, cu o glumă potrivită situației.

Felul și curba reacțiilor acestor suflete este esențial determinată de condiții generale din jur. Dacă literatul poate romanța istoria naturală a caracterelor, de ce să nu aibă dreptul să detaileze fiecare din acele condiții, arătînd acțiunea și reacțiunea, fluxul și refluxul psihic corespunzător? Chiar dacă acele condiții decurg din educație, condiții sociale, economice, politice sau naționale. Privind lucrurile în adîncime, aceste vocabule trebuesc desghiocate de aspectul lor cărturăresc, ca miezul din coaja de nucă trebue luat doar înțelesul lor, cuprinsul lor ca valori vii, de „quanta" de vieață. Și aceste quante sunt determinante, decisive în conflictul sufletesc al eroilor acestui roman excepțional de viu și trăit.

E. C. CRACIUN

(Număr triplu)
PREȚUL LEI 2400.–

PREȚUL ABONAMENTELOR:

In țară:	Pe un an	Lei 5000
	Şcoli şi biblioteci	„ 5000
	Autorități şi instituții	„ 10.000
In străinătate:	Pe un an	„ 10.000

Abonamentele se pot face la Librăria Socec & Co., S. A. R. București sau prin orice Librărie din țară

1945 — ANUL XXXVII Nr. 11-12 — NOV.-DEC.

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINȚĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI D. I. SUCHIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA SFT. CONSTANTIN Nr. 8

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ, ȘI IDEOLOGIE

EDITURA „UNIVERSUL" S. A. BUCUREȘTI, BREZOIANU 23-25

c. 15.785

ARTA CA PLACERE A ARTIFICIALITAŢII

Caracterul fundamental al artei e reacţiunea plăcută (de o plăcere sui generis) faţă de reuşita unei alcătuiri artificiale.

Ce este artificialitatea? Opusul acestui concept e acela de natural. Natura, într'o anumită privinţă, se defineşte prin ideia de spontaneitate. Dar mai e şi un alt aspect. Natura e o specie particulară de realitate: aceea legată de fenomenele cosmice şi de prelungirile lor directe. Ca orice realitate, natura ne este exterioară. Domeniul ei se desfăşoară dincolo de fruntariile eului. Limita ei înspre noi e porţiunea care ia contact imediat cu eul nostru. In acelaş timp, ea ne este anterioară. O găsim la naştere, la primele percepţiuni pe care le căpătăm din afară. Prin situaţia ei de vecinătate se stabilesc fatal atingeri şi relaţiuni, ca între două existenţe contigui Natura e ceeace ne provoacă, ceeace ne stârneşte atitudini. In raport cu noi, ea se prezintă într'o ipostază de *cauză*. Fie că e vorba de o excitaţie care declanşează conduite pozitive, fie că e vorba de o rezistenţă la iniţiativele noastre, ceeace cere din partea noastră un supliment de sforţare, ea se prezintă în orice caz ca un determinant. Situaţia ei de extindere şi existenţă dincolo de noi realizează raportul necesar între antecedent şi consequent, cerut de orice nexus cauzal.

Artificialul din contra nu e ceva luat din afară de noi, existent în mediul înconjurător. E un produs al omului. Seria e aceasta: natură-om-artificialitate. Infăţişarea artificialităţii e aceea de *efect* al muncii noastre. De data aceasta omul devine cauza creaţiunii şi obiectul ori acţiunea artificială se prezintă ca rezultate. Acestea sunt strâns legate de posibilitatea de construcţie a omului. Artificialitatea purcede din noi şi e posterioară actului. Ea e legată de aptitudinea noastră de fabricaţiune. Atâta timp cât e o prelungire a nevoilor noastre strict naturale, legată de instincte şi necesităţi organice, ea păstrează o legătură directă cu mediul natural. Crearea de instrumente de vânătoare ori agricultură, cari asigură omului hrana sau locuinţa nu face parte dintr'o producţie artificială,

deoarece construirea acestor unelte e provocată, determinată de cerințe exterioare nouă, care pornesc din mediul natural. Pentru ca un lucru să fie complect artificial e nevoie ca el să nu răspundă unor trebuințí organice, adică să nu se integreze în determinismul natural. In noțiunea de artificialitate intră așa dar un element de gratuitate în raport cu cererile imperioase ale naturei. De aceea trebue să deosebim două feluri de construcții. Unele au un rost practic. Un pod, o cale ferată, o casă, o mașină, servesc unor necesități vitale. Ceeace plăsmuesc inginerii, chimiștii, într'o privință arhitecții, sunt instrumente destinate a ușura o trebuință vitală. Alături de aceste construcții cu caracter practic, omul mai creiază altele care n'au în el nimic interesat de logica vitală. Ele n'au un rol practic, și invențiunea lor e legată numai de acte de înțelegere, de expresie a unor senzuri pe care le dăm unor obiecte ori fenomene. O emblemă, o decorație, un talisman, un stindard n'au alt rost decât să arate un înțeles acordat unei stări de lucruri pe care o voim tălmăcită prin el. Așa dar în timp ce unele construcții *servesc*, altele se mulțumesc să *semnifice*. Unele le numim *instrumente*, pe altele *simboluri*. Utilizarea instrumentelor în vederea unei finalități practice constituie tehnica. In faza primară a societăților tehnica, adică întrebuințarea *utilă* a instrumentelor și arta, întrebuințarea *perfectă* a simbolurilor, nu se deosibesc una de alta. La început artă și tehnică se confundă. Diferențierea lor e operă istorică târzie. Amândouă servesc: abia în civilizații înaintate arta se mulțumește numai să semnifice. Cum a observat Bergson, omul e o ființă fabricatoare, industrioasă. Preocuparea sa e de a construi unelte spre a-și îmbunătăți viața. Evoluția tehnologiei cuprinde două faze: Prima e de natură *proectivă*. In această etapă unealta e o prelungire în afară a propriilor noastre organe, e o depășire în obiectiv a mijloacelor de apărare și cucerire a corpului. Bergson constată că instinctul înzestrează corpul cu membre care îl fac apt de a lupta cu mediul. El lucrează pe materia organică, pe fiziologia corpului nostru, creiând, prin diferențiere ori achiziția de noui organe, o instrumentație vie. Inteligența obișnuește să lucreze pe anorganic, inventând instrumente din materia moartă, pe care știe să le întrebuințeze și să le adapteze conform cu nevoile sale vitale. Iscusința, abilitatea practică minunată a insectelor, a mamiferelor e închisă în corpul lor. Se întrebuințează simțurile și o serie de organe specializate spre a efectua lucrări, pe care omul nu le poate realiza numai cu mijloacele trupului.

„S'a remarcat adeseori că cea mai mare parte din instincte sunt prelnugirea sau perfecționarea însăși a organizației vitale... In metamorfozele larvei în nimfă și în insecta desăvârșită, metamorfoza care cere din partea larvei demersuri apropriate și o anumită inițiativă, nu se poate deosebi o linie

de demarcație netă între instinctul animal și sforțarea de organizare a materiei vii. Se poate spune că instinctul organizează instrumentele de care se va servi și că organizația se prelungește în instinctul care trebue să utilizeze organul. Cele mai minunate instincte ale insectei nu fac altceva decât să desvolte în mișcări structura sa specială, în așa fel încât acolo unde viața socială împarte munca între indivizi și le impune astfel instincte diferite, se observă și o diferență de structură: se cunoaște polimorfismul furnicilor, a albinelor, a viespelor și a unor pseudonevroptere" [1]).

Inteligența să depășeste limita corpului. Ea trece dincolo de el în materia neînsuflețită și își fabrică din ea elemente de lucru. Aceste două metode de acțiune asupra mediului, au avantagiile și inconvenientele lor. „Instinctul își găsește la îndemână instrumentul potrivit: acest instrument care repară el singur, care prezintă ca toate operele natruii o complexitate de detaliu infinită și o simplicitate de funcționare minunată, execută imediat, la momentul voit, fără dificultate, cu o perfecție admirabilă ce e chemat să facă. In schimb el trebue să conserve o structură invariabilă, fiindcă modificarea ei presupune și o schimbare a speței. Instinctul e deci în mod necesar specializat, nefiind altceva decât utilizarea, pentru un scop determinat a unui instrument determinat.

Din contra instrumentul fabricat cu ajutorul inteligenței e un instrument imperfect. El nu se obține decât cu prețul unei sforțări. E totdeauna de o manipulare penibilă. Dar, pe de altă parte, cum e făcut dintr'o materie neorganizată, el poate lua orice formă, servind la orice întrebuințare, poate scoate ființa vie din orice greutate care apare, conferindu-i o serie nelimitată de întrebuințări. Forța vitală are astfel „alegerea a două moduri de a influența materia brută. Ea poate obține o acțiune *imediată* creiându-și un instrument organizat cu care va lucra sau una mediată fasonându-și ea singură materia anorganică... Instinct și Inteligență reprezintă deci două soluții divergente, egal de elegante, a unei singure și aceiași probleme" [2]).

Iată dece într'o primă fază, tehnica omenească, depășind instinctul și creiându-și unelte din materia înconjurătoare, nu va fi altceva, decât o prelungire a mijloaclor fiziologice. Se va găsi un obiect lucrat astfel încât, cu duritatea și durata lui, să poată servi tendințelor corpului, de a se servi de el într'o anumită direcțiune. Securea, ciocanul, ferestreul, pânza de corabie, vâsla, sunt continuări ale vieții organice. Grecii vechi numeau aceste unelte cu cuvântul *„organon"*. Mâna e modelul acestor instrumente și la început ele sunt construite din

1) H. Bergson: L'évolution créatrice, p. 152-153.
2) H. Bergson: L'évolution créatrice, p. 154—155.

piatră, os, bronz, lemn sau fier, după chipul ei. Alteori aceleaşi instrumente mai imită şi anumite forme pe care natura le-a dat unor obiecte, cu care în mod mecanic se efectuează azi anumite evenimente. O piatră ascuţită rupe uşor o creangă, omul îşi va fabrica securea la început după înfăţişarea pietrei care poate rupe crengi. O bucată de lemn uşor pluteşte pe apă. Prima luntre se va face din acelaş material şi cu aceiaşi formă [1]). Maimuţele observate de Köhler îşi vor alcătui primele lor instrumente în acelaş fel. O corelaţie de asociaţie şi inteligenţă elementară se stabileşte între lucrul naturii şi nevoile omului. Creiarea de unelte o presupune [2]).

In curând însă această tehnică proiectivă e depăşită. O alta, s'o numim artificialistă, apare. Acum nu e vorba numai de a face instrumente care continuă organele noastre, ci de a găsi raporturi între fenomene şi obiecte care, puse împreună într'un anumit mecanism, să constitue o armă mai perfecţionată în mâna omului.

Tehnica artificială e o *punere în relaţie dirijată* a unor fenomene sau obiecte. Ea e opera pură a inteligenţei. Instinctul nu mai are ce căuta aici. Această nouă construcţie nu se mai chiamă, la greci, primul popor fabricator: „organon", adică instrument, ci „myhany", maşină. La început acest cuvânt are o semnificaţie morală. Inseamnă combinaţie ingenioasă, „o serie de mijloace întrebuinţate cu socoteală în vederea unui scop, ceva care se apropie de o stratagemă, o şiretenie". Acesta e sensul pe care i-l dă Platon în al său „Gorgias. Alteori pentru aceiaşi noţiune se întrebuinţează cuvântul „taumata".

Nu mai e vorba de ceva alcătuit în sensul naturei, ci ceva neaşteptat, paradoxal, contrar naturei, ceva secret şi invizibil. La început această nouă construcţie ia forma fiinţelor vii. Din „taumata" ele devin „avtaumata", automate. Câte odată aceste minunate maşini automate au formă de păpuşi. Aristot povesteşte despre o Venus de lemn şi alte statui, care începeau să umble când li se vărsa mercur. Aceste mecanisme erau făcute din frânghii şi din scripete, altele din roţi de bronz sau fier. Aveau, probabil un mecanism de ceasornic. Xerxes se servea de cabestanuri — numite măgari — spre a întinde dela un mal la celălalt al Helespontului cabluri care susţineau podurile. Homer vorbeşte de trepieduri miracuoase „puse pe roţi de aur, care singure se duceau la adunarea zeilor şi singure reveneau la locul lor" [3]). Focul şi mai târziu maşina cu aburi fac parte din aceste ingeniozităţi ale spiritului uman. Ele presupun o judecată relaţională a fenomenelor şi o tendinţă către ştiinţa teoretică. La început ele au avut, fără îndoială, în parte,

---

1) **A. Espinas:** Les origines de la technologie, p. 84—85.
2) **L. Noiré:** Das Werkzeug und seine Bedeutung für die Entwickelungsgeschichte des Menschen, p. 277—278.
3) **A. Espinas:** op. cit. p. 86—87.

o origine magică. In timp ce religia se apropie de metafizică, magia păstrează prin practicele ei o tendinţă către influenţarea cauzală a lucrurilor. Ea tinde să servească prin puterea ei, să acţioneze pragmatic, punând în relaţie anumite fenomene. „După cum religia tinde către abstract, magia merge către concret. Ea lucrează în sensul în care acţionează tehnicile, industria, medicina, mecanica noastră. Magia e prin excelenţă o artă de a face... Ea a triturat materia şi a făcut experienţe reale şi chiar invenţiuni" [1]). Este o formă primitivă de ştiinţă, după cum alchimia e precursoarea chimiei, sau farmacopea populară aceea a terapeuticii ştiinţifice. E greu de susţinut, după cum remarcă L. Weber [2]) că tehnica nu-şi are şi o origină proprie în nevoile materiale ale omului, după cum e greu de afirmat dacă magia e anterioară tehnicei sau vice versa. E mai probabil că amândouă au coexistat şi că şi-au împrumutat elemente, şi-au dat concurs în mod reciproc. E neîndoios însă că magia a preparat împreună cu tehnica spiritul ştiinţific modern. L. Weber crede că tehnica şi ştiinţa teoretică şi-au alternat eforturile într'o succesiune ritmică, urmând o lege pe care el o botează a celor două stări. Una e a descoperirilor teoretice şi cealaltă a aplicaţiunilor practice.

Dacă privim în tot cursul ei geneza tendinţelor tehnice a omului putem constata o curbă de evoluţie clară. Intr'un prim moment instinctul confundat cu însăşi opera vieţii, aşa cum a arătat H. Bergson creiază în chiar corpul animalului structuri, şi organe potrivite diferitelor nevoi de adaptare. După aceia, într'o a doua fază, omul îşi alcătueşte din materia anorganică instrumente de lucru care, după cum am văzut sunt o prelungire a organelor sale. In faza treia, tehnica îndepărtându-se dela mijloacele directe se fundează pe relaţiuni dirijate între fenomene, construeşte maşini artificiale, care nu mai sunt în legătură cu corpul nostru. Infine e necesar de deosebit a patra fază în care construcţiunea artificială părăseşte scopul util şi plăsmueşte opere care nu interesează decât prin semnificaţia lor. Când asemenea opere se pot produce, arta apare. Avem astfel deaface nu cu o lege a două stări cum vrea L. Weber ci mai degrabă cu o lege a patru stări: adaptare organică, instrumentaţie proiectivă, tehnică artificială bazată pe relaţiile dintre fenomene şi care duce la maşină; însfârşit *construcţie pentru construcţie*, adică artă. *Arta e oarecum o tehnică ce şi-a uitat scopul.* Nu o mai preocupă decât revelarea anumitor senzuri, cu ajutorul simbolurilor.

Imboldul pentru care creiăm simboluri poate fi foarte variate. Poate avea drept sursă la început, un impuls de ordin religios ori magic, o dorinţă de a creea obiecte materiale me-

---

1) **H. Hubert et M. Mauss:** Esquisse d'une théorie générale de la magie, — in Mélanges d'histoire des religions.
2) **L. Weber:** Les rythmes du progrès, p. 155.

nite să concretizeze ori să supravieţuiască unor forţe sau situaţiuni inefabile, inexprimabile, de natură pur mistică. Alteori simbolurile pleacă dela o tendinţă ludică, o nevoe de distracţie reprezentând un joc de imitaţie, ca o uşurare în momente neacaparate de grija vitală. Alteori ele servesc ca mijloace de comunicare socială cum e cazul limbajului. Combinate, aceste năzuinţi duc la acea acţiune fabulatorie în care omul visează marile viziuni mitologice ale realităţilor presimţite dincolo de simţuri. Poate fi vorba deasemeni de acea activitate fabulatorie aşa de obsedantă la copiii care-şi spun singuri poveşti în care cred, sau la oamenii primitivi, sau la unii romancieri care trăesc cu eroii lor ca într'o societate autentică. Rostul principal al simbolului însă e acela de a acorda senzuri lucrurilor. Simbolul poate fi obiect, cuvânt, insignă, sunet, culoare, formulă chimică ori matematică.

Totuşi, simbolul trebue deosebit de semn. Acesta indică o expresie convenţională, aplicată unui lucru în vederea unui anumit înţeles pe care voim să i-l dăm. Intre simbol şi lucrul ori fenomenul pe care vrea să-l exprime nu este numai o legătură arbitrară convenţională, impusă doar printr'o înţelegere comună. Simbolul e şi semnificaţie *de analogie*, de afinitate între forma pe care o reprezintă şi obiectul reprezentat. O culoare aleasă pentru un steag, un pseudonim, o insignă a unei societăţi sportive, nu sunt decât semne. Intre ele şi obiect nu e nici o legătură naturală. Când vreau să simbolizez însă ideia unei fericiri pătată de suferinţe spunând că orice trandafir nu e lipsit de spini, între formă şi fond e un raport de analogie.

L. Brunschwig cu dreptate spune că simbolul se opune semnului prin aceia că el posedă o putere internă de reprezentare. Deosebirea a fost văzută, înainte, de către Hegel. Semnele sunt alese la întâmplare. Intre ele şi obiectul semnificat nu e nici o legătură organică. Alegerea semnului e arbitrară şi impusă prin convenţie. Formulele din Chimie ori Algebră nu sunt simboluri, ci doar semne. Intre ele şi noţiunea exprimată nu se poate stabili nici un fel de analogie. Totuşi prin repetiţie şi obişnuinţă, prin experienţă socială şi tradiţie istorică, semnele se apropie de obiectele pe care le exprimă într'atât încât se încorporează lor, stabilesc cu ele legături aşa de strânse încât cu timpul devin simboluri. „Sunt, dacă vreţi, parveniţii din lumea simbolurilor, dar nişte parveniţi care şi-au câştigat titlurile lor şi şi-au făcut situaţie, astfel, încât au şters ceeace era contingent şi arbitrar în originea lor. S'ar fi putut întâmpla, de pildă, ca Isus, în loc să fie crucificat, să fi fost spânzurat, înecat, sau asasinat prin orice altfel de supliciu. Condiţiile istorice ale timpului i-au fixat supliciul aplicat de romani sclavilor.

Crucea, aşa dar, nu are prin ea însăşi, nici un senz simbolic, dar istoria i l-a dat. Astfel, crucea devine pentru creştini simbolul unui Dumnezeu care moare ca să salveze oamenii prin sacrificiul său, în aşa fel încât trebue făcută o analiză critică spre a constata că nu e nimic analogic în ceeace s'a numit simbolul crucii. Deasemeni, porumbiţa cu ramura de măslin în cioc, care a venit pe arca lui Noe, a luat senzul simbolului păcii, fiindcă ea vestea sfârşitul potopului şi a furiei lui Iehova, dar nu era în fond prin ea însăşi, mai simbolică decât crucea" [1]). Astfel asociaţii, strânse şi repetate de generaţii, transformă simple semne în simboluri. La început ele nu oferă nici o analogie cu lucrul reprezentat. Dar din cauza strânsei lor legături o anumită semnificaţie psihologică apare. Culorile unui drapel nu conţin un sens special pentru caracteristica unei naţiuni. Cu timpul însă ele se confundă cu noţiunea reprezentată, devenind simbolul acesteia.

Unele analogii pe care le exprimă simbolul sunt evidente şi uşor de prins de către oricine. Altele sunt cu mult mai indirecte, indică corespondenţe ascunse, sensuri nebănuite care nu se pot prinde cu uşurinţă. In aceasta stă misiunea poeţilor şi artiştilor: de a ne indica raporturi de analogie pe care noi nu le vedem.

Cuvintele, considerate izolat, când exprimă direct o noţiune, sunt mai degrabă semne, decât simbolrui. De cele mai multe ori însă ele exprimă figurat esenţa unui fenomen ori a unui obiect. A gândi se exprimă la origină prin cuvântul a cântări (pensare), a înţelege prin a prinde sau cuprinde (comprehendere): noţiunea de simplu prin imaginea unui obiect cu o singură cută (simplex), etc., etc. Cuvintele exprimă în fond, prin metafore, analogic senzul unei acţiuni. In această privinţă ele au fost simboluri. Convenţia socială precizează, cel puţin pentru o epocă dată înţelesul cuvintelor. El se fixează, se sclerozează. Puterea de expresie a limbajului scade.

Bergson a arătat cum cuvintele destinate a exprima concepte sociale, nu pot indica nuanţe ori stări în devenire. El cere ca senzul să iasă din utilizarea cât mai simbolică a raporturilor dintre cuvinte, sau din întrebuinţarea imaginilor luate prin comparaţii din toate domeniile gândirii, adică a simbolurilor.

Prin evoluţia sa semantică, o limbă schimbă mereu senzul simbolic al cuvintelor. Dar mai ales prin producţie literară, poetică, prin care scriitorii forţează analogiile uzate, le depăşesc, indică altele noi, le înmulţesc şi prefac complect materialul simbolic al unei limbi într'un moment dat. Acelaş lucru şi cu simbolurile pe care le reprezintă culorile ori sunetele. Senzurile uzate sunt părăsite. Noui asociaţii, noui analogii le iau locul. Alte raporturi de asemănare sonoră ori vizuală se

1) G. Dumas: La symbolisation, in: „Traité", vol. IV. — E. Cassierer nu face această distincţie necesară între simbol şi semn; v.: Philosophie der symbolischen Formen.

stabilesc şi puterea de exprimare a materiei artistice se îmbogăţeşte necontenit.

După cum ingeniozitatea practică a „construcţiilor-instrumente" perfecţionează confortul vieţii practice, tot aşa inventivitatea „construcţiilor-simboluri" rafinează la infinit multiplicitatea relaţiilor de analogie între lucruri şi fenomene şi ţese o reţea fără sfârşit de expresiuni a unei realităţi care creşte şi ea odată cu mijloacele ei de exprimare.

Nu e vorba aici, bine înţeles, de concepte sau de noţiuni cu caracter logic ori ştiinţific. Acestea sunt ori semne, ca în algebră sau chimie, ori noţiuni abstracte a căror natură se sprijină pe un mecanism de subsumare şi de generalizare, nu de analogie, de prindere a sensului prin comparaţie ca în cazul simbolurilor. Din toate construcţiile artificiale, arta nu se interesează astfel nici de instrumente, nici de semne, nici de concepte. Ea reţine numai simbolul, cu puterea lui de indicare a unui senz sprijinit exclusiv pe analogie. Şi iarăşi trebue adăugat că această revelaţie a unui raport de analogie nu e descoperit în natura simbolului prin operaţii de raţiune discursivă, ca în judecăţile cunoscute în logică sub numele de judecată de analogie, ci imediat, implicit şi nemijlocit, pe cale intentivă. Judecăţile de analogie descopăr treptat relaţia de asemănare; simbolul o prinde prin *revelaţie* instantanee.

Din punctul de vedere al valorificărei, criteriul de apreciere al instrumentelor e în funcţie de mărime a serviciului adus, de gradul de soluţionare al unei nevoi. Tot acelaş e şi criteriul ce trebue aplicat semnelor ori conceptelor ştiinţifice, care urmăresc, fie chiar sub forma căutării adevărului sau a verificărei unei ipoteze, tot un interes, mai mult ori mai puţin practic. Criteriul de valorificare al simbolurilor, nu poate fi altul decât gradul de perfecţionare al semnificărei, adică desăvârşirea construcţiei, considerată în ea însăşi, independent de orice folos adus. Ceeace ne interesează în acest gen de construcţiune e grija ca ea să fie bine făcută, exact executată, complect realizată în senzul intenţiei iniţiale sau al voinţei de formulare.

Care e natura reacţiunii afective pe care o avem în prezenţa unei situaţii artificiale?

In faţa elementelor naturii sunt posibile următoarele trei sentimente: concupiscentă (nevoie de apropiere, de posedare), atracţie, repulsie. In faţa unui fel gustos de mâncare, a unui obiect folositor sau plăcut, a unui instrument de muncă, a unei femei frumoase, tendinţa noastră este de a ni le însuşi, de a face din ele proprietatea noastră, cu drept de uz şi abuz.

Pentru un om sau un animal plăcut, graţios, vom avea sentimente de atracţie, adică de apropiere faţă de situaţia ori soarta lui. De asemeni pentru o fiinţă răufăcătoare sau disgra-

ţioasă vom nutri o atitudine de evitare, de repulsie, o nevoie de îndepărtare a acestei fiinţe din vecinătatea noastră.

Apropriere, atracţie, repulsie, iată cele trei atitudini pe care le luăm în raport cu natura înconjurătoare. Nimic din toate acestea în contactul cu o situaţie artificială. In faţa ficţiunii tendinţele noastre nu sunt în erecţiune, ele nu reacţionează angajând sistemele de apărare, de luptă, pe care conduita noastră obişnueşte să le ia ori de câte ori are de aface cu fiinţe saû obiecte reale. Vigilenţa noastră vitală nu e trezită, nu e provocată la o atitudine necesară şi potrivită intereselor noastre de conservare ori prosperare. Urgenţa biologică nu e alarmată. Mecanismul psihologic e acelaş ca în prezenţa unei iluzii, pe care o recunoaştem ca atare.

Observaţi un câine care întâlneşte un alt câine. El devine numai decât agresiv ori curtenitor. Instinctul său de conservare s'a alarmat şi a luat atitudinea cuvenită. Observaţi acelaş câine când se priveşte în oglindă. La început el poate crede că are de a face cu un alt animal care-i seamănă şi poate lătra. Indată însă el îşi dă seama că se găseşte în faţa unei ficţiuni, lătratul încetează şi atitudinea lui devine imediat indiferentă şi potolită. Ce s'a întâmplat? Mobilizarea forţelor agresive a încetat în faţa aspectului artificial al propriei sale icoane. Acelaş lucru se întâmplă şi cu noi. Ori de câte ori se înlocueşte obiectul cu imaginea lui, reacţiunea noastră îşi pierde virulenţa. Agresivitatea ori simpatia sunt scăzute până către o stare afectivă aproape neutră. Suntem ca un om sătul în faţa unei mese bune, ca un bolnav iremediabil în faţa unor probleme active, ca un bogat în faţa averii. Emoţia căpătată dela o producţie artificială nu mai e în raport decât cu felul sau calitatea procedeului întrebuinţat. Chiar în raport cu conţinutul, ea nu poate avea intensitatea unei emoţii propriu zise.

Nietzche a putut să spună că „obiecţiunile mele contra lui Wagner sunt fiziologice; respir cu greutate, piciorul meu se supără şi se revoltă; stomacul meu protestează deasemeni, inima, circulaţia sângelui, viscerele. Corpul meu în întregime cere muzicei o uşurare; ca şi cum toate funcţiunile animale ar trebui accelerate prin ritmuri uşoare, îndrăzneţe..., ca şi cum viaţa de aramă şi plumb ar trebui să-şi piardă greutatea sub acţiunea melodiilor aurite, delicate şi dulci ca untdelemnul". Dar Nietzche, probabil, se înşela. Cercetări mai atente au arătat că toată întovărăşirea organică descrisă de W. James în cortegiul unei emoţii obişnuite, tocmai lipseşte din emoţia artistică. Evident, când asistăm la reprezentarea unei tragedii, nervii noştri pot fi puternic zguduiţi. Dar emoţia căpătată prin arta dramatică nu se poate compara cu stările afective obţinute în contact cu celelalte arte. Spectacolul dramatic se apropie de viaţă. Intr'o privinţă e chiar un crâmpei de viaţă care se desfăşură dinaintea noastră. Elementul simbolic al

ficțiunei e aproape înlăturat. Vedem aevea în fața noastră oameni sbuciumați, suferind. Conștiința ficțiunei se pierde ușor și identificarea cu viața reală ne poate da emoțiuni propriu zise. In schimb artele particulare (desprinse din dramă, care, la origine le cuprindea deavalma pe toate), arta plastică, dansul, muzica, poezia nu ne pot zgudui ca situațiile naturale din viață. S'au făcut cercetări experimentale asupra emoției muzicale. Efectele produse țin mai mult de intensitatea sunetelor, decât de formele artistice în care ele sunt legate. Excitația produsă de ascultarea unei bucăți muzicale așa cum ar dovedit-o experiențele lui Féré, Binet, Weld, prezintă o modificare organică și cenestezică de mică importanță. Funcțiunile fiziologice se păstrează în ritmul lor normal. Viscerele noastre nu se frământă în mod deosebit, așa cum pretindea Nietzche. Tonalitatea afectivă pe care o simțim în audiția muzicală nu e determinată de senzații organice ca la celelalte emoțiuni. „Calitatea propriu zis muzicală a plăcerei muzicale nu pare a se înscri în organism prin urme care să poată fi citețe" [1]. Dacă muzica care e cea mai afectivă dintre arte, nu produce în noi o prea mare modificare cenestezică, cu atât mai puțin alte arte, ca pictura, dansul ori poezia.

Adevărul e, că furtuna afectivă nu poate fi stârnită de o situație fictivă de al cărui caracter fictiv suntem conștienți. Atitudinea noastră subiectivă la o situație artificială obiectivă se traduce prin aceia că sentimentul aparenței ne apare ca un fel de corelat al sentimentului de realitate. Sufletul nostru e împărțit din acest punct de vedere în două jumătăți: una cred în realitate și lucrează ca atare, o alta exclude categoric realitatea. Meinong a arătat că există judecăți perfecte formulate din punct de vedere logic dar cărora le lipsește credința în existența lor reală. El le numește „Annahmen". Tot așa în fața percepției stă iluzia, în fața sentimentului real, sentimentul ideal, în fața dorinței proprii dorința fantezistă, etc. [2]. Sentimentul ficțiunei se opune sentimentului serios. Max Dessoir crede că sentimentul artificialității e datorit unei alt fenomen. Percepția e o reunire de mai multe feluri de senzații care se complectează unele pe altele. Masa din fața mea există în mod real, fiindcă pot nu numai s'o văd, dar și s'o pipăi, s'o aud răsturnându-se, etc. Un simț controlează pe celalt ca să confirme o existență reală. Dar o masă pictată se adresează unei singure senzații: aceleia vizuale. Eu nu pot, s'o pipăi și nici s'o aud. O stafie pot numai s'o văd. N'o pot simți și cu celelalte simțuri, care complectând datele vizuale, complectează și verifică în acelaș timp realitatea existenței.

Faptul însuși că fiecare artă, se adresează unei singure

1) H. Delacroix: Psychologie de l'art, p. 110.
2) Witasek: Allgemeine Aestetik, p. 111—112.

senzații, îi și dă caracterul de ficțiune [1]). O reprezentare rămâne mai unilaterală, mai mărginită, mai săracă decât o percepție. Firește și sentimentul pe care reprezentarea îl trezește e mai fad, mai clorotic, mai puțin impetuos ca acela pe care-l provoacă o percepție. De aceia, nu numai noi spectatori sau contemplatori de artă, avem stări emotive mai puțin violente, dar chiar creatorii, a căror răceală sufletească e cunoscută, nu se pot „ambala" prea mult pe ficțiunile imaginației lor.

Atunci care e natura plăcerei pe care construcția artificială o trezește în noi?

Dela Schopenhauer încoace s'a vorbit mereu de seninătatea contemplației. Aceasta se ridică la o stare vecină cu extazul. Eliberați de orice greutate care să ne apese, emoția artistică ne dă o impresie de plutire eterică în sfere serafice, deasupra a tot ce e pământesc meschin, vulgar.

Dezbrăcată de metaforele sale cam metafizice, în linii generale această descriere a plăcerei estetice e justă. Sentimentul de ușurare, de seninătate și eliberare e datorit faptului că ficțiunile permit suspendarea urgenței vitale. Plăcerea estetică nu provoacă în noi nicio atitudine interesată. Ea nu invită la fenomene de reacțiune, nu angajează nicio acțiune, anulează deci orice fenomen de voință. Cu drept cuvânt susține Schopenhauer că arta paralizează voința, adică fenomenul tipic de afirmare al vieței. Nici una din problemele biologice nu e pusă în acel moment. Eul nostru, el însuși, nu are de luat nici o atitudine, fiindcă absolut nimic nu-l amenință. Artificialitatea ne dă o perfectă securitate. Orice frică, orice grijă, orice ambiție e suspendată. E nefiresc ca ficțiunile să ne turbure în existența noastră. Nimeni nu se teme de manechine ori de păpuși. Fantomele pe care le știm că sunt fantome nu ne pot neliniști. E adevărat că adeseori uităm conștiința ficțiunei și ne confundăm cu opera de artă ca și cum ar fi reală. Dar aceasta e mai rar și în orice caz e o chestie de tipologie. După cum a arătat R. Mueller Freienfels, există două feluri de contemplatori: unii rămân spectatori separați, Zuschauer punând o distanță între ei și operă, o stăpânire de sine critică, orice și alții (Mitspieler care rămân spectatori separați, Zuschauer punând o distanță între ei și operă, o stăpânire de sine critică rece, și alții, Mitspieler care participă, se confundă cu conținutul emotiv al operei contemplate. Rare ori sunt chiar și aceștia complect lipsiți de sentimentul că se află în fața unei iluzii provocate.

Deobicei oamenii simpli, naivi, lipsiți de cultură estetică, deci aceia care nu cunosc specificul trăirii estetice, sunt înclinați a se lăsa confundați cu „subiectul" operei, și au sentimentul că trăiesc aevea conținutul ei. Aceștia nu execută o judecată estetică. Arta spune F. Muller Freienfels, începe atunci

1) Max Dessoir: Aestetik, p. 38.

când încetează „ce" și apare „cum"; atunci când se ivește la noi o preocupare de a aprecia modul de realizare al construcției, procedeul folosit.

Lipsită de obiect în ce privește reacțiunea naturală și interesată, fiind pusă în fața unei situații iluzorii emoția estetică se întoarce dela considerarea fondului real inexistent, la un fel de *curiozitate* asupra formei, asupra procedeului, asupra modului și mijlocelor de concepție și de execuție a construcției. Degajată și indiferentă la fascinația finalității interesului vital care n'a putut fi trezit de o pură imagine, ea cântărește și descompune prin analiză, construcția în sine și mecanismul ei. Conduita estetică deosebește elementele și combinația lor, noutatea premiselor puse și ingeniozitatea soluționării. Opera de artă devine o problemă. Problema de fabricație pentru creator, problemă de înțelegere a drumului parcurs și a mijloacelor întrebuințate pentru contemplator.

Arta e triumful mijlocului și neglijarea scopului. E o operație de finalitate întoarsă în care scopul devine mijloc. Ceace interesează e realizarea: aceasta e posibilă numai când mijlocul se transformă el însuși în scop. Dar orice ființă vie, chiar cele mânate de simple tropisme, sunt animate de tendințe, adică de proecțiuni către scopuri. Numai arta reușește să paralizeze pentru o clipă obsesia finalistă, preocuparea de țel, de ajungere, de atingere a unei dorințe sau a unui proect. A nu te mai gândi la ce urmărești, ci numai la cum urmărești, e o slăbire fiziologică. A pierde din vedere scopul, a te opri în drum spre a desăvârși mijlocul înseamnă a debilita dinamismul vital. A realiza scopuri prin mijloace oarecari este obiectul politicei, al economiei sau moralei. A servi un scop numai cu mijloace grele, ingenioase sau subtile este conduita estetecii. In sport, în politică, se poate realiza artă dacă se întrebuințează mijloace elegante. Un om care dorește să facă avere sau să ajungă poate fi util biologic. A reuși estetic în viață înseamnă a-și *alege* mijloacele. Astfel, arta subordonează scopul mijlocului Mai bine deloc decât în condiții urâte, își zice estetul în fața celui mai interesant avantaj. Inlăturarea finalității nu e posibilă decât fiindcă se urmărește o creație artificială.

Neglijență față de altă țintă, preocuparea estetică se întoarce asupra perfecționării construcției. Ea situează în diferite ranguri reușita mijloacelor de creațiune care duc la opera de artă. Valoarea instrumentelor e gradul serviciului adus. Valoarea construcției estetice e gradul *de izbutire* al rezultatului ultim obținut prin execuție, față de problema pusă, față de intenția inițială a creatorului. Există totdeauna între o serie de premise artistice și desăvârșirea lor concretă, ultimă, un decalaj. In drum spre realizare se pierde totdeauna ceva. Intre tema propusă și reușita finală sunt o serie de grade. Inăuntrul valori estetice care e izbutirea integrală, putem stabili o serie

de ranguri care pot merge dela *ratarea* totală la reușirea integrală. Plecând dela gradul minim, în care realizarea e aproape nulă, aceste trepte către desăvârșire pot fi:

a) *ratarea:* rezultatul final e cu totul altul decât premisă inițială dela care s'a pornit. Diferența între produsul ultim și intenție n'are un caracter sintetic. Opera obținută, n'are nici o legătură cu ceeace s'a voit ca realizare. Ea e complect heterogenă în raport cu punctul de plecare.

b) *aproximația* In acest caz sinteza obținută conține o serie de elemente eterogene, altele rămânând însă de esența primelor intențiuni. Procesul de alterare între datele temei alese și acela al rezultatului obținut, nu e total. Un sentiment de înrudire, un aer de familie perzistă.

c) *reușita. Aici* legătura sintetică între elementele care au servit la concepție și produsul final căpătat se realizează strict. Sentimentul pe care-l avem e acela de succes, de achitare justă și onorabilă a sarcinei luate. Realizarea e conținută aproape total în datele concepției.

d) *perfecțiunea.* E o realizare totală, în cele mai mici detalii, în așa fel, încât sentimentul pe care-l avem ne indică parcă o depășire peste misiunea propusă, o întrecere chiar a voinței prime de a înfăptui în toate aspectele ei problema pusă.

Contactul afectiv cu fiecare din aceste trepte ale plăzmuirii ne dă o serie graduală de plăceri. Pe lângă elementul de eliberare senină față de grijile vieții, plăcerea estetică cuprinde un altul care e legat de acele diferite trepte ale perfecțiunii. Ratarea ne dă un sentiment penibil de dezarmonie, anarhie, și neputință; aproximația unul de insuficiență, de eroare, de putere relativă; reușita un sentiment de echilibru, de justețe, de normalitate; perfecțiunea unul de entuziasm, de încântare și triumf.

Aceste plăceri graduale nu le putem avea în raport cu un aspect frumos al naturei. Mai întâi fiindcă frumosul natural nu ia niciodată aspectul de problemă constructivă. Nu cunoaștem nici autorul, și cu atât mai puțin tema de realizare pe care și-a pus-o. Nu putem să ne dăm seamă de gradul de realizare pe care a reușit să-l obțină. Frumosul natural, nu poate da loc la judecăți de valoare, de oarece comparația între voința inițială și izbutirea finală, care singură asigură rangul valorii estetice, e un proces hărăzit numai construcțiilor artificiale. Ceace e dat și nu făcut de mâna cuiva nu poate suferi nici aprecierea valorificatoare care e rezervată muncii, talentului și sforțărei omenești. Valoarea estetică se stabilește după gradul de apropiere între o voință și un rezultat. Natura n'are nici intenție, nici voință și nu lucrează după un finalism conștient. Nu se poate judeca estetic decât un fenomen care se pune pe acest teren, care urmărește acest punct de vedere și care are să fie judecat după ceace a voit. Criteriile care

stau la baza valorilor estetice, etice, religioase sunt aprecieri omenești, pentru opere omenești. Natura nu urmărește nimic din toate acestea. A o judeca totuși după tabla noastră de valori înseamnă a o autropomorfiza.

Situați pe acest mod de a vedea, problema raporturilor dintre frumosul natural și cel artistic, devin clare. Nu există — o repetăm — decât un singur fel de frumos: acela creat de construcția artificial omenească, frumosul realizat prin artă. Când judecăm totuși un aspect frumos al naturii noi împrumutăm elemente din educația noastră artistică pe care le aplicăm naturii. Categoria de frumos n'ar fi existat dacă n'ar fi existat arta. Un copil crescut undeva într'o insulă sălbatică, fără să fi văzut niciodată o operă artistică, n'ar fi în stare să aplice acest criterii unui superb asfințit de soare sau unui uragan grandios pe ocean. Tot cu elemente luate din artă se judecă și natura. Deaceia sentimentul naturei e un fenomen de civilizație înaintată. Primitivii, oameni simpli, needucați artistic n'au nici un fel de admirație pentru pasagile fermecătoare ale naturei. Odată, într'o excursie la Cheile Bicazului, înainte de a ajunge la locul cel mai frumos am întrebat pe un țăran din partea locului dacă peisagiul e frumos. Mi-a răspuns: — Ce să fie frumos? Chietre! Nici n'ai unde paște oile. Punctul de vedere primitiv e ori utilitar ori mistic. Țăranul dela Bicaz nu văzuse în viața lui nici o cromo litografie, fiindcă dacă ar fi văzut-o ar fi avut poate un început de punct de vedere estetic. E de o adâncă semnificație balada în aparență paradoxală a lui Oscar Wilde care pretinde că natura copiază arta și nu invers. Nu vedeți cum peisagiile seamănă de o bucată de vreme cu tablourile d-lui Corot? spunea el. La început a fost arta și apoi a venit concepția naturei ca o operă de artă, ca o construcție care presupune punctul de vedere artistic. Criteriul estetic a fost inventat pentru a judeca reușita unei opere artificiale. Pe urmă, nelegitim, printr'o forțare metaforică a lucrurilor, s'a aplicat naturei. Dar contemplația naturei ca o operă de artă e un produs social, o formă de cultură.

Criteriile instinctive, naturale, pentru aprecierea frumosului nu sunt estetice. In limba franceză „une belle femme" nu înseamnă o femeie frumoasă, ci o femee voinică, sdravănă, bine desvoltată. Un animal frumos e un animal crescut bine, mare, sănătos. Frumusețea naturală înseamnă prosperitate fizică. Ea se reduce la ceva normal. In artă însă un om urât, un cal schilod, un tip degenerat pot fi teme pentru tablouri de înaltă valoare artistică. Menținându-se în cadrul biologic, frumosul natural poate stârni atitudini de concupiscență, de atracție ori de repulsie. Dar acestea, după cum am văzut, nu sunt sentimente estetice.

Judecățile de valoare se stabilesc în artă și în natură după

criterii aproape contrarii. Frumusețea naturală e prea puțin interesantă în artă. Ea e indiferentă preocupării estetice. Din contra un lucru urât în natură poate deveni frumos în artă. Rodin a exprimat clar acest lucru. „Lumea vulgară își închipue bucuros că ceace judecă ea ca urât în realitate nu constitue o materie artistică. Ea ar vrea să ne interzică ceace îi displace ori o ofensează în natură. E o eroare profundă: ceeace se numește în mod comun urât în natură poate deveni în artă o mare frumusețe. In ordinea lucrurilor reale se numește urât ceace e diform, nesănătos, ceace sugerează ideia bolii, a debilității și a suferinței, ceeace e contrar regularității, semn și condiție a forței; un ghebos e urât, mizeria în zdrențe e urâtă. Urâte încă sunt sufletul și conduita omului imoral, a omului vicios și criminal, a omului anormal care strică societății, urât sufletul paricidului, al trădătorului, al ambițiosului fără scrupule. Dar când un mare artist sau un mare scriitor se preocupă de una sau alta din aceste urățenii, el o transfigurează... cu o singură lovitură de baghetă magică el face din ea ceva frumos [1]).

Astfel arta salvează sentimentele naturale de repulsie în fața urâtului, transformându-le în atitudini de interes artistic. Ceace în cadrul naturei ne-ar produce desgust, în construcția artistică ne atrage atenția și ne captivează pentru felul reprezentării.

Dealtfel punctul de vedere estetic ne considerând decât artificialitatea subiectul, conținutul urât care e un aspect al naturii, nu îi rămâne complect indiferent. Benedetto Croce are dreptate când spune că singura formă de urât de care nu are a se ocupa arta e *inexpresivul*, adică ratarea unei opere, aceia ce nu are nimic de exprimat sau care n'a reușit să ne sugereze ceva. Față de conținutul urât nu se pot avea decât sentimente naturale: milă, indignare, antipatie, oroare și care pot fi intovărășiri asociative ale plăcerei estetice, dar nu emoția estetică ea însăși. E adevărat însă că urâtul sau ruda sa de aproape caracteristicul, introduse în artă de creștinism și naturalism, romantism, sunt mai apte de a fi tratate estetic ca teme decât frumosul banal pentru că lasă o margine mai mare imaginației constructive și sunt mai excitante pentru artist [2]). Arta modernă, neglijând raporturile de armonie și echilibru, care formau preocuparea artei elene și aceleia a renașterii, se aplică mai mult la căutarea caracteristicului, a individualului expresiv. Nu urmează deaici că urâtul trebue preferat, căutat peste tot, așa cum a voit naturalismul, care dintr'o imparțială și aproape științifică reproducere a realității, a devenit, cel puțin în opera unui E. Zola sau Maupassant, o viziune pesi-

1) H. Rodin: L'art. Citat de Gh. Lalo: Introduction à l'Esthétique, p. 110.
2) A se vedea în această privință studiul nostru: „Arta și urîtul" în volumul: „Intre două lumi".

mistă a lumii. Prin aceasta naturalismul şi-a trădat propria sa neputinţă doctrinară: aceia de a copia natura. Lunecând către o viziune pesimistă a lumii, naturalismul a renunţat la o reproducere „tale quale" şi a adoptat o interpretare apriorică.

Şi pe alte căi s'a evidenţiat divorţul între atitudinea strict estetică şi naturalism. Nu numai pentru motivul că reproducerea fotografică a naturii e imposibilă fiindcă arta se adresează unui singur simţ, pe când natura tuturora: un peisagiu nu e numai vizualitate ci şi mişcare (cinematograful rezolvă această insuficienţă) sgomot, miros şi tact; pictura nu lucrează însă decât pentru ochi. Nu numai pentru că o pasivitate total imparţială e imposibilă, deoarece artistului poate evita interpretările, siblinierea şi exagerarea a ceiace e caracteristic, prezentând alături de aspecte fotografice, altele caricaturale unde atitudinea sa de falşificare a realităţei în scopul opticei personalităţei sale se evidenţiază. Cea mai grea incompatibilitate între punctul de vedere estetic şi concepţia naturalistă a artei stă după noi mai ales în faptul, că voind a copia natura, a-i imita procedeele, naturalismul duce la confuzia cu sentimentele naturale de concupiscentă ori repulsie. Sforţându-se a reproduce exact în toate detaliile, cu fidelitate fotografică, un colţ de viaţă, artistul naturalist, tinde şi câteodată izbuteşte, să suprime conştiinţa iluzionară, sentimentul de ficţiune, de artificialitate care anulează pornirile vitale. Urmează atunci acea uitare a caracterului aparent şi apoi o contopire cu realitatea, o fascinaţie care ne dă impresia unei trăiri aevea. In locul seninătăţei avitale, în locul curiozităţii faţă de procedeu şi reuşită — cele două elemente ale plăcerei estetice, — năvălesc în sufletul nostru sentimente naturale de poftă, de simpatie, de ură etc., ca şi cum ne-am afla în faţa vieţii brute, reale, neprefăcute de artă. In cazul descrierilor ori prezentărilor pornografice, orice contemplaţie de ordin artistic dispare şi invazia instinctului sexual cu toată violenţa ei cu turburările sale fiziologice cuprinde în întregime sufletul. Arta pornografică serveşte ca material biologic un scop cu totul străin artei propriu zise.

Formula naturalistă, care părăseşte legile de prefacere şi îndepărtare a datelor brute, care crede că prezentarea materialului crud, nativ, cu cea mai mare fidelitate, nu poate servi misiunea metodei estetice. Arta urmăreşte transfigurarea realităţei pentru ca stimularea afectelor provocate de stări naturale să fie cât mai îndepărtată, cât mai indirectă. Elementele naturei trebuesc desfigurate ca să nu mai poată fi recunoscute şi deci să nu mai aibă asupra noastră nici o influenţă directă. Scăpaţi de influenţa lor interesul şi atenţia noastră să se îndrepte asupra mecanismului constructiv şi asupra gradului lui de reuşită.

Iată dece artiştii ca şi criticii de artă se menţin în faţa

operii de artă, cu toată răceala necesară, lipsiţi de orice fel de sentimentalism, disecând cu senină curiozitate problematica edificiului realizat şi soluţiunile întrebuinţate. Cu multă dreptate spune Paul Valery că sentimentalismul e frate bun cu pornografia. Căderea pe panta duioşiei e o vină tot aşa de mare pentru artist ca şi cultivarea în artă a libidinozităţei. E aceiaşi cultivare a sufletescului frust, aceeaşi lipsă de prefacere prin gust şi măsură. „Sentimentul ferbinte şi cordial e totdeauna banal şi inutilizabil... Artistul e pierdut când devine om şi începe să simtă" ne anunţă Thomas Mann. Iar Balzac remarcă: „a simţi în mod prea viu în momentul în care trebue să executăm, înseamnă insurecţia simţurilor contra creaţiunii". Şi mărturisirile artiştilor se pot inmulţi la infinit [1]). Le veţi găsi la scriitori, la pictori şi muzicanţi. Cu toţii se arată atenţi şi preocupaţi asupra modului şi metodei de a construi. In această privinţă formalismul estetic explică o bună parte din secretul artistic. Ceace rămâne, în opera de artă ca reziduu, ca zgură, ca simbioză parazitară, cu alte cuvinte ca element brut de natură se găseşte în conţinut. Tema, „subiectul", e un dat. Numai prin forma în care va fi turnat i se va adăuga şi o valoare artistică. Numai forma, adică stilul tehnic, contribuţia artificială alungă valorile de conţinut care pot fi sociale, morale, religioase sau pur psihologice, dar nu estetice.

Refugiată în artificiu, ea rupe legăturile directe cu natura, îndepărtează dela un contact imediat cu realitatea vitală. Ea purifică, prin abstractizare, într'o zonă indiferentă, tendinţele vieţii. E adevărat că creaţia artistică îşi culege elementele din domeniul naturii. Dar elementele acestea n'au nici o valoare estetică, atât timp cât rămân izolate. Elementele sunt ale naturii, relaţiile între ele sunt ale artei. Ceeace interesează deci sunt raporturile. De aceste raporturi, de tipologia şi natura lor depinde acea poliarmonie, — după expresia lui Ch. Lalo —, care produce efectul artistic. Prezentate anarhic, fără raporturi agreabile între ele şi fără o unitate care să le lege într'un principiu unic, ele n'au nici o valoare.

Aceasta nu înseamnă însă că trebue să se creieze un dualism între formă şi conţinut, aşa cum au voit formaliştii, îngreuind situaţia esteticei cu inutile probleme. Orice fond îşi cere în mod necesar o anumită formă care singură îi convine. Orice temă îşi reclamă unica sa tratare posibilă. Aceasta nu înseamnă că natura comandă artei, ci numai că fiecare subiect îşi are rezervat un anumit stil de expresie şi că legătura între fond şi formă e indisolubilă şi oarecum fatală. Wölflin pentru plastică, ca şi H. Riemann pentru muzică, au arătat în evoluţia istorică aceste stiluri legate de un anumit gen, de anumite procedee tipologice. Formalismul, în orice caz, e mai

1) v. alte citaţii în acelaş sens, în H. Delacroix: op. cit., p. 87.

aproape decât alte explicații de natura artificială a artei și de plăcerea ei specifică, o plăcere eterizată, degajată de preocupări practice, nițel cam fadă ca orice e lipsit de suc vital, ca orice sentiment produs de ceva ireal, fictiv, dispensat de a lua atitudini interesate. Voluptate care nu reese din conținutul elementelor naturale utilizate, ci din alcătuirile lor formale, din raporturile în care se leagă, din figurile caleidoscopice pe care le compune.

Acest sentiment de *indiferență vitală* nu se obține decât în condiții de saturație, de satisfacție a instinctului vieții, atunci când trebuințele organice, cele legate de eu și de ambițiile sau veleitățile lui, de poziția noastră practică (în senzul kantian), în lume sunt prealabil asigurate. ată Idece arta capătă (fiindcă în fond are deja) un caracter de surplus, de supliment, de lux; de ce ea nu poate apărea decât la indivizi cu trebuințe biologice reduse sau la alții a căror necesități au fost mulțumite, în fine la colectivități și popoare cărora civilizația le-a asigurat securitatea și le-a creiat nevoi auxiliare crescute peste satisfacția trebuințelor prime. Mai mult, societăți în care plăcerea fără violență a artei să se fi diferențiat de celelalte valori, religioase, morale ori practice față de care în primele faze ale culturei, arta nu e decât un mijloc, pentru a deveni autotelică, adică urmărind propria sa perfecționare.

Pornită la început ca o plăcere negativă, rezultată din lipsa de amenințare pe care ceva care nu e viu, care nu e natural, nu ne-o poate da, plăcerea estetică, pe lângă indiferență vitală, se caracterizează în al doilea rând printr'o plăcere de triumf relativ sau absolut, adică printr'un sentiment *de stabilire a gradului de izbutire*. Nici acest de al doilea aspect nu e pur la început. După cum am văzut, el se naște în legătură cu calitatea unei construcții. Oricine face o casă, un pod, o mobilă, o voește bine făcută. Această dorință are fără îndoială un caracter utilitar: atingerea scopului pentru care e destinată. La început arta nu e altceva decât o preocupare de ameliorare a travaliului depus. De aici însă urmează analiza și examinarea felului cum s'a făcut, a diferitelor condiții de reușite, aprecierea realizării perfecte. Preocuparea de a face bine, de a construi fără greșală, grija de procedeu, de ingeniozitate, de invingere a dificultăților ivite din rezistența materialului, cu un cuvânt de calitate a muncei, se desprinde de ideia satisfacerei destinației practice căreia servește noua construcție, pentru a deveni un scop în sine, o realitate cultivată și îmbunătățită pentru ea însăși.

Autonomia artei încearcă să se realizeze astfel pe două căi: mai întâi pe aceia a indiferenței vitale și în al doilea rând pe aceia a preocupării de reușită, de clasare a gradului de perfecțiune a travaliului efectuat, independent de ceeace e menit el să servească. Iată de ce mașinismul și producția sa nu poate atinge nivelul artei. Construcțiile lui urmăresc numai serviciul adus și nu calitatea muncii, aceea ce artizanii francezi numesc „du travail fini", ambiția de a face ceva bine executat, indiferent de aceia la ce poate servi.

Evident că procesul de autonomizare al artei nu poate fi niciodată complect. Indiferența vitală ca și stabilirea gradului de reușită sunt preocupări care nu pot atinge niciodată starea curată, disociându-se total de celelalte fenomene culturale. In opera de artă, ca într'un minereu impur, ele se găsesc amestecate cu o serie de reziduri de care nu se pot disocia cu totul. Mai întâi starea de indiferență vitală nu se poate feri de sugestii sau de asociații care ne vin din conținutul operii și care amestecă în seninătatea contemplație, adresată unei situații artificiale, atitudini, resentimente, simpatii, ca și cum s'ar adresa unor fenomene naturale. Conștiința iluziei nu funcționează totdeauna. Câte odată suntem fascinați de „realitatea" operei și credem că ea se petrece aevea. Puterea de inhibiție, chiar a celui mai pasionat și mai fanatic artist nu reușește să separe stările estetice de stările psihologice vulgare. Sufletul nostru e un tot. El reacționează global, așa cum ne explică psihologia structurală. Nu se poate împărți în sectoare, în porțiuni disociabile. Vechea împărțire pe facultăți sufletești a teoriei asociaționiste putea admite o fracționare a sufletului în diferite regiuni. O concepție însă corectă, deci integralistă a vieții psihice o refuză. Iată dece, atitudinea estetică antrenează cu ea porțiuni anestetice din sufletul nostru. Curentul conștiinței poartă cu el alături de reacțiunea estetică și fragmente de atitudini morale, politice, etc. Un artist e și el un tată, un cetățean, un credincios. Sferele acestea se vor încălca fatal. Ele nu pot fi diferențiate în regiuni fără contact, fără interdependență între ele. Autonomia estetică rămâne astfel doar o *tendință*. Arta se muncește să se separe și să funcționeze pe cât posibil despărțit. Autonomia estetică nu poate atinge un grad absolut, dar reușește să afirme un punct de vedere spiritual nou, care-i aparține în propriu și care înseamnă o altă formă de înăbușire a pornirilor naturale printr'o suprastructură ce opune și liberează pe om față de acestea.

MIHAI RALEA

SPLEEN

— DUPĂ CHARLES BAUDELAIRE —

Când cerul scund și greu ca un capac apasă
Pe sufletul dat pradă urîtului și când
Ne toarn'o zi mai tristă ca noaptea și pâcloasă,
Intinsul cerc al zării întregi îmbrățișând;

Când lumea se preschimbă în umedă'nchisoare
Unde Speranța ca un biet liliac se zbate
Lovindu-se de ziduri cu-aripi șovăitoare,
Izbindu-se cu capu'n tavanele surpate;

Când ploaia își întinde șiroaiele ei dese
Ca gratiile unei imense temnițí grele
Și-o hoardă de painjeni, nemernică, își țese
In creierele noastre sinistrele rețele,

Clopote furioase deodată 'ncep să sară
Și către cer s'aruncă și urlă 'ngrozitoare
Ca niște duhuri fără stăpân și fără țară
Care scâncesc într'una cu încăpățînare.

— Și lungi și nesfârșite convoaie mortuare
Incet și fără muzici prin suflet trec mereu;
Speranța 'nvinsă plânge; și rea, dominatoare,
Infige Spaima negrul ei steag în craniul meu.

AL. PHILIPPIDE

ORAȘUL PLACERILOR

Fred sosi în țară pela mijlocul primăverii, într'o zi de sărbătoare când tot Bucureștiul era ieșit la plimbare. Din slugărnicia băeților dela restaurant ori dela vagonul de dormit, din exuberanța mulțimilor în gări, din inocentele aere de grandoare pe care și le dădeau cei mai mulți călători (poate simple croitorese, poate simpli cetățeni) numai pentrucă veneau din străinătate; din ușurința cu care intrau unii cu alții în vorbă, din limbuția lor, recunoscu încă dela graniță atmosfera țării. El însuși făcând pe bogătașul, pe omul care călătorea, după ce atâta timp la mânăstire (abia acum își dădea seama) dusese o viață atât de despersonalizantă, simți că trăește, că, dacă n'ar fi fost decât în ochii personalului de serviciu, al necunoscuților din tren, era cineva. Aspectul de Duminică al Bucureștiului pe care în urma sumbrei experiențe aproape îl uitase, întrecu tot ce putea presimți ca viață veselă. Oamenii se apostrofau, vorbeau ca la ei acasă unii cu alții. Invălmășeală, în care predomina tinerețea, buna dispoziție, grația chiar... S'ar fi zis, cum era încă dimineață când mahalaua nu se revărsase încă pe străzi, o lume anume creată pentru plăceri. Așa da, să simți că trăești! își zise Fred. Și nici Celui de Sus nu putea să-i pară rău de mulțumirea oamenilor. Numai să se întremeze puțin și pe urmă, oho! n'o să se lase nici el mai prejos. In satisfacerea poftelor, a tuturor poftelor, își va căuta deacuma încolo pacea sufletului. Numai să se mai întremeze!

Ii fusese atâta timp dor, nu știa de cine, — poate de oamenii anonimi din țară? — căci când, de-alungul drumului, zări vreo două cunoștine își întoarse capul ca să nu salute. Dealtminteri, așa cum arăta, cu ochii în fundul capului, cu figura cât un pumn în timp ce hainele atârnau pe el ca de căpătat, era greu să-l recunoască cineva. Totuș, își zicea el, s'ar putea. Și deocamdată nu ținea să aibă deaface cu lumea veche. S'ar fi jenat să răspundă la întrebări, să spue că venea dela mânăstire...

— Incotro? întrebă șofeurul, când ajunseră în Piața Palatului.

Ii dădu adresa unui hotel lângă Cișmigiu unde știa că nu vin cunoscuți dela Constanța.

Incă dela intrare, niște canapele și fotolii de catifea roșie, o draperie din aceeași catifea a canapelelor, care cădea în falduri grele la o ușă în fund, covoarele, mesuțele din salonul vast, des-

părţit de hol printr'o simplă arcadă, un luminător care împrăştia o lumină amortizată, îi satisfăcu gustul de lux şi de confort care în doi ani de viaţă monahicească fusese înfrânt.

— Aşi vrea o cameră cu bae şi cu salon, — zise pe un ton cât putu mai stăpânit, din care reeşi, totuş, dorinţa copilărească, avidă, s'ar fi zis, a omului nedeprins cu confortul care ţinea, măcar odată în viaţa lui, să-şi plătească fantezia unei camere luxoase, a unui pat bun.

— N'avem! fu, răspunsul portarului, căci domnul în haine prea largi, care părea atât de impresionat de luxul înconjurător, nu-i inspira prea mare încredere.

Dar un băiat dela lift care fusese în serviciu la „Union", unde trăgea altădată, îl recunoscu şi, prin aer, din privire şi din gest, ca la o baghetă magică, portar, omul de serviciu care-i purtase geamantanul, un comisionar care din indiferent cum fusese până atunci se transformă în cineva surâzător, toţi ştiau acum că, împotriva aparenţelor, solicitatorul era darnic şi ghiabur.

— Pentru d-voastră însă... reluă portarul...

Fu condus pe urmă de băiatul dela lift iar geamantanul transportat puţin în urmă pe-o scară de serviciu, cu o atenţie înoită.

Aşa dar acesta era adevărul adevărat. Pentru cine nu-l ştia, arăta ca un flămând, ca un calic. Dar nu se supără.

Rămas singur în cameră se trânti pe pat, desfătându-se o lungă clipă întins pe patul cu somieră şi cu saltea moale de lână. Examină cu plăcere copilărească dulapul cu haine, biroul, fotoliile din salonaşul de-alături, dădu drumul la robinete... Dumnezeule, aproape că pierduse noţiunea de higienă, de confort! Bae în bae nu mai făcuse decând plecase de-acasă! Iar după ce umplu cada cu apă cât mai fierbinte şi intră întrânsa, stătu un moment să-şi aducă aminte unde se îmbăiase ultima oară... Intr'un orăşel în Franţa, într'un hotel cu pereţi subţiri şi cu uşi care se cutremurau când mergea cineva în camerele de deasupra. Nu exista în hotelul acela decât o cameră de bae pe etaj şi trebuise să aştepte până pela unu noaptea să-i vie rândul, cu toate că a doua zi la patru dimineaţa venea un taxi să-l ducă la mânăstire. Cada era de zinc iar robinetele funcţionau cum puteau. Din pricina cazanului, o instalaţie cu petrol, care duduia şi pocnea de parc'ar fi vrut să explodeze, aproape că nu se putuse spăla... Brr... la dracu cu amintirile! Să spălă cu dichis, săpunându-se de două ori. Aşa, omului îi e dat să-şi întreţie şi trupul curat, nu numai sufletul. Cum să te gândeşti liniştit la viaţa viitoare când te mănâncă pielea ori când te încearcă junghiuri, sau când eşti hămesit de foame? Mai degrabă îţi vine să ucizi...

Dar gândurile continuau să ia acelaş şi acelaş sumbru curs pe care îl luau de-atâtea zile. In cele din urmă se grăbi să iasă în oraş. O doamnă la restaurant, cum stătea la o masă alături, îl privi de câteva ori. Avea, poate, un aer ciudat, cine ştie, un aer de om bolnav, de om care a suferit mult? Căci la un succes nu se putea gândi, doamna fiind întovărăşită de doi bărbaţi. Unul dintre ei, mai ales, arăta foarte bine. Dealtminteri aşa fu privit câte-

va zile ori unde apărea, parcă i-ar fi stat scris în frunte că venea dela mânăstire. Se bucură încă multă vreme de somnul de dimineaţă pe care îl prelungea uneori până la amiază. Intr'o seară, portarul îi făcut rost de-o fată. Dar, nemulţumit de ea, o expedie repede. Ii trebuia, totuş, societate. Işi aduse aminte de Jenică, fost coleg, veşnic fără sfanţ, şi căruia îi plătise de mai multe ori datoriile. Ii telefonă la Constanţa să-l întrebe dacă-i liber. „Când intru undeva şi dau de o adunare, — avea Jenică altădată, aproape cu mândrie, obiceiul să declare, — mi se pare că sunt mai nemernic decât toţi, iar pentrucă sunt luat drept bufon, intru în rol". In schimb plângea şi se văita când se îmbăta: „Sunt un caraghios! Nu sunt decât un bufon". Tocmai ceeace-i trebuia, cineva care să-l distreze!

In acelaş timp se împrieteni cu George, avocat şomeur în căutare de clienţi. Portarul i-l plasase, într'o zi când avusese nevoe de cineva care să se ocupe de interesele lui pela bănci. Cum îşi arendase moşia, se vedea pentru câtva timp, fără ocupaţie, deci rentier. Şi rentierului îi trebue distracţii, slugi plecate. In schimbul camerei la hotel şi la început, regulat, a meselor la restaurant, George fu o slugă devotată. El îi prezentă şi pe Vera, mica droghistă, care în urma unei căsătorii nenorocite vroise să se sinucidă iar George intervenise la timp ca s'o salveze. Mirosea cât de colo o mică afacere. Dar droghista era drăguţă şi sentimentală şi Fred se prefăcu că nu-şi dă seama de nimic. O aştepta seara după ce se închidea prăvălia. Avea un păr bogat, cu reflexe arămii şi-i plăcea şi pentrucă i se umpleau ochii de lacrimi când, în plimbările lor solitare ori seara în pat, afla cât fusese el de nefericit. Intr'o zi, la un pahar de vin, le povesti tuturor, cum se petrecuseră lucrurile la mânăstire. Abia putuse fi strunit, — declară el, — să nu-l lovească şi pe stareţ. Descoperit, divulgat de un frate că ieşea noaptea din mânăstire, fusese pedepsit. Noaptea aceea din urmă când nu putuse dormi de durerea rănilor căpătate!

— Te-au bătut? se mira Vera şi plângea totodată.

George de asemeni fu revoltat, cu obsechiozitate însă:

— O personalitate ca d-voastră! păru el înspăimântat de în-

drăzneala acelora. Am putea să le deschidem acţiune! Ce-are a face că's călugări şi că flagelaţia intră în regulele mânăstirii! Mai ales că n'aţi fost, decât... Dar nu găsea cuvântul.

— Oblat, completă Vera, explicând la câţiva, aşa cum ştia dela Fred, că în calitate de oblat oricând se poate părăsi mânăstirea.

In timp ce, tot mai expansiv, Fred completa:

— Le-am spus: Părinte să mă rugaţi în genunchi, dela mine un ban n'o să mai vedeţi...

Printre musafiri, două fete bete râdeau cu poftă. La fel râdea şi „Urangutanul", reporter ziarist şi poet decadent, a cărui scăfârlie apărea mititică din faţă, şi bombată disproporţionat din profil, ca la pitici. Fruntea, cu toate că înaltă, era atât de plină de păr pe tâmple încât amintea de maimuţă, mai ales că boltea nişte ochi stranii a căror privire pe Fred de rândul ăsta îl înfiorau.

— Să plece, — strigă, când îl văzu că râde. După ce un moment înainte se crezuse înțeles, apărat de Vera și de George, aceeași societate își permitea acum să râdă. Până și Vera, până și George zâmbea. Ii înjură pe toți. La urmă, îi iertă. Erau beți, recunoscu și el.

— Mă, ochii ăștia par'că ar fi de altă dihanie, numai de om nu! îl apostrofă la urmă pe „Urangutan" după ce încă odată, fascinat, se uitase lung în ochii lui.

„Urangutanul" dealtminteri avea și rol de manager al celorlalți doi paraziți „en titre", Jenică și George, ambii aspiranți la rangul de favorit. Urangutanul avea darul să-i ațâțe treptat, ca pe urmă, spre hazul tuturor, să-i lase singuri în furia discuției. „Slugoiule" era epitetul cel mai delicat pe care în asemenea împrejurări și-l azvârleau unul altuia. Tot el avu într'o zi ideea să i se dea lui Jenică de mâncare, — fură aduse cele mai alese mâncări și mai cu seamă sărături, — fără să i se dea de băut. Nenorocitul plângea, se ruga de iertare, dar de ce era mai nenorocit, de ce se făcea mai mult haz, și Fred rămânea mai neînduplecat. A doua zi trebui să-i trimeată un doctor pentrucă delicata glumă sfârșișe cu o criză de ficat.

In cele din urmă Jenică, într'o seară când întâmplător îl descoperi pe George la Fred, scărpinându-l pe acesta înainte să adoarmă, se resemnă să-l recunoască pe George superior în arta lingușirii. „Nu stătea în firea lui cum stătea în a lui George să se ploconească". In fiecare zi George izbutea să-l întărească pe Fred într'o cât mai bună părere despre sine. Se înființa de dimineață. Uneori ca să nu-l trezească din somn, aștepta în fața ușii până auzea mișcare în odae. In fiecare zi, frecându-și mâinile cu aerul de familiaritate al omului care se simte ca la el acasă, apărea el cu aceeași privire inundată de fericirea de a-l vedea. „Pe cuvântul meu de onoare..." „N'am spus eu?"... erau fraze stereotipe care, rostite cu devoțiune, păreau expresia celor mai nobile sentimente, înlocuind penuria de gândire și uzura informațiilor, etern aceleași. El dădea semnalul că intrarea la Fred era liberă. El pregătea zilnic atmosfera de adulație de care Fred, atâta vreme hulit, era însetat acuma. Când însă Vera se mută la dânsul, trebui să afișeze la intrare că nu se mai servește dimineața cafeaua cu lapte.

La Olga nu se mai gândea decât ca să se întrebe: ce fel de femee fusese? Căci încă dela mânăstire, într'o noapte când străbătea pădurea împrejmuitoare ca să se ducă în sat la o ibovnică, își dăduse seama de perfidia Olgăi și că fusese învinovățit pe nedrept. Un mic fapt, mult timp uitat, descoperi brusc în noaptea aceea adevărul. Două zile înainte s'o bată, Olga îl rugase să-i cumpere un termometru. „Nu știu ce am dar de două zile, de când m'am tăiat cu cutia de tinichea, mă simt rău". Așa dar, înainte de bătae. Nu se mai interesase pe urmă dacă avea temperatură. Dar noaptea se sculase de câteva ori de lângă el ca să-și încălzească apă în care își înmuia degetul bolnav. De ce, când el îi ceruse iertare, nu spusese o vorbă să-l dezvinovățească? Ce s'ar fi întâmplat, totuș, dacă nu l-ar fi rugat pe el să cumpere termometrul, dacă nu s'ar

fi știut de infecția dela cutie? Căci atunci când o rugase să-l ierte, ea nu pomeni nimic de toate acestea ci, acuzatoare, îl sfătui doar să nu se mai lase în voia impulsiunilor. Murise pe urmă atât de senină, atât de desprinsă de cele pământești, de parcă ar fi avut o sută de ani, nu douăzeci și șease. Da, ce fel de femee fusese? se întreba el încă. In schimb de când nu mai avea remușcări, îi părea rău că se lăsase prea mult guvernat, că, conform gusturilor burgheze, firii ei, dusese o viață prea cumpătată. Iși zicea, abia acum, că dacă i-ar fi fost mai puțin fidel, ar fi trezit-o, poate, și pe ea din amorțire. L-ar mai recunoaște oare, dacă ar învia, cât de mult se schimbase? In acelaș timp se simția fericit, liber, cum nu mai fusese vreodată. In aspectul lui, era acum ceva puternic, bărbătesc, care impunea. Nu se simția prea legat nici de Vera. La început, îndrăgostită încă de George, ea juca un dublu joc. Se revoltă când odată, sau de două ori Vera îi reproșase că se uită și la alte femei. Dar el, — n'o împărția cu altul? Și afară de asta îi era lehamite de orice amintia o viață burgheză, morală. Simția că nu-și putea găsi echilibru și liniște decât în destrăbălare și'n viață improvizată. Și Vera asta ce deziluzie! Ce burgheză inveterată! Poate voia să se mărite cu el?

— Ia-ți-o înapoi, îi spunea lui George, când la orizont se ivia vreun nou vânat. Pentruca, după câtăva vreme, chiar ea, docilă, să-i înlesnească unele apropieri ca să-i facă plăcere și să nu-l piardă. Devotament care-l măgulea foarte, totodată întărindu-i autoritatea și prestigiul! Așa dar rețetă bună ca să te faci iubit de femei: să le fii cât mai necredincios. Păcat că nu făcuse experiența asta înainte s'o fi cunoscut pe Olga. Absurd, dela o vreme n'o mai regreta pe Olga decât dintr'un spirit de fanfaronadă retrospectivă.

La București începuseră căldurile și se hotărî să plece cu toată banda la Brașov. Fu trimis Jenică să reție camere, în timp ce George, la București, îi descoperea, dela niște poloneji refugiați, un Buic pentru șease persoane, marfă care se găsea greu pe piață și care s'a arătat a fi o bună afacere. Și într'o bună zi, — după amânări și tergiversări, hotărându-se greu să se despartă de comoditățile Capitalei și mai ales de gloriola care-l însoțea când apărea în localuri, — el, Vera, George, Jenică și „Urangutanul", cel din urmă însoțit de Miți (mica dansatoare deocamdată fără angajament), ca un maharajah cu suita, descinseră în orașul dintre munți, la început ușor decepționați de liniștea înconjurătoare, ca niște călători care după ce pe transatlantic au dus viață prestigioasă, mondenă, odată debarcați, se simt pierduți în anonimatul portului străin. Dar cu bani mulți nu fu greu să obție și la Brașov prietenii, comodități, satisfacții de vanitate și tot ce inima îi poftea. Aproape că, pe stradă, erau arătați cu degetul în timp ce prin case faptele lor erau comentate și amplificate.

Abia toamna când se întoarse la București, i se făcu lui Fred dor de familie. Ar fi vrut s'o vadă pe Cristi, să afle ce deveneau ceilalți frați. Nu vroia însă s'o vadă pe Ana ori pe mama. Ii comunică la telefon lui Grig, nu că ar fi avut ceva anume să-i spună,

dar ținea să stea de vorbă cu el. Ii convenea să se întâlnească într'o berărie? Il așteptă într'o seară la „Carul cu Bere". Era lume multă la subsol unde își alese o masă. Tocmai pentrucă era sgomot acolo, se gândi că puteau vorbi în voe, fără să fie auziți. Stătea de vreun sfert de oră cu două halbe de bere și cu o farfurie de ridichi în față, fără să bea și fără să mănânce, cu gândul dus, când apăru Grig. Ca deobicei fu impresionat de frumusețea lui. Ochii îi avea ca și Fred, adânciți puțin în orbite, n'avea însă retragerea de deasupra arcadei care lui Fred îi dădea o înfățișare întunecată, brutală. In contrast cu Fred, o mare seninătate era răspândită pe întreaga lui înfățișare.

— Ai avut o surpriză, ce zici? întrebă Fred pe un ton nonșalant și parcă cu ușor dispreț. Ai înștiințat-o desigur și pe Ana, ai comunicat, poate, chiar și la Constanța, nu că m'ași fi întors, căci de asta trebue să fiți demult informați, dar că... am dat semn de viață?

Grig zâmbi înainte să răspundă. Nu înștiințase pe nimeni.

— Ceva mai mult, Nadiei care era acasă și care m'a întrebat cu cine vorbeam la telefon, i-am spus o minciună.

— De ce?

— M'am gândit că de vreme ce mă chemai în oraș și nu întrebai de nimeni, aveai un interes.

— Mă mișcă, nu mă așteptam la atâta înțelegere. Și câtva timp mâncară în tăcere ridichile și băură halbele de bere. Comandară pe urmă alte halbe de bere și niște fripturi. Iar după ce chelnărul strânse resturile de pe masă și se îndepărtă, câtva timp, tăcură mai departe fiecare pierdut în gândurile lui. Duseseră paralel, o viață grea de experiență, dar ca două linii paralele rămâneau despărțiți De atâta vreme nu știau nimic unul despre altul! Grig, știindu-l pe Fred bănuitor, și ca să nu aibă aerul că-l descoase, nu îndrăznea să-l întrebe nimic. La rândul lui Fred își zicea că dacă Grig s'ar mai îndoi că nu el ci Olga făptuise o crimă (atunci când pe patul de moarte, intenționat omisese să-l dezvinovățească), — toată întorsătura pe care o luase viața lui în ultimul timp și pe care el o considera ca pe o izbândă și un triumf al nevinovăției, nu mai putea azi să-i apară decât ca o comedie lipsită de sinceritate. Și nu vroia să vorbească deschis decât dacă avea siguranța că i se va răspunde cu dragoste și înțelegere. Altfel totul ar fi vorbărie zadarnică iar pe deasupra s'ar face și caraghios. Totuș, Fred fu acela care întrerupse primul tăcerea:

— Pe tine te iubesc toți, Grig, cu toate astea n'ai avut noroc în căsătorie, după cum mi s'a spus. Păcat! Eu în schimb, dacă familia nu mă iubește și dacă întâia oară, — din dragoste, poate? — Olga a vrut să-mi distrugă viața, am acum noroc la dragoste, — zise cu un aer de mister. Il privi pe urmă în ochi când îl întrebă:

— Despre viața mea actuală nu știi nimic?

Cineva își ceru voe să ia scaunul pe care își puseseră amândoi pălăriile și Grig tăcu un moment înainte să întrebe:

— Vrei să spui că după ce atâta timp ai fost însetat de iubire și nu ți s'a răspuns, ești iubit abia acum când tu nu mai iubești pe nimeni?

— Cam așa ceva.

Grig, cum stăteau față în față, întinse mâna peste masă ca să i-o cuprindă pe a lui Fred:

— Ai suferit mult, Fred dragă?...

Lui Fred i se umplură ochii de lacrimi. Nu se aștepta la o atât de spontană înțelegere!

— Vezi, tu, — zise pe urmă dintr'odată deschis, încrezător, — de mult doream, nu știu de ce, să mă apropii de tine. De ce m'am adresat azi ție, nici asta n'o știu. Am, se vede, încredere în caracterul tău, te știu nepărtinitor, drept, bun. Erai prea tânăr, eu am treizeci și patru de ani și tu n'ai decât douăzeci și patru. Dar de multe ori, când eram acasă, am simțit că m'ași putea înțelege cu tine. Rămâneai rece față de dragoste întocmai cum eu disprețuiam antipatia pe care o inspiram celor mai mulți. Și simțiam că asta ne apropie. Răceala ta față de atențiile unora mi se părea tot atât de provocătoare cum erau ieșirile mele nesăbuite când ceva îmi leza amorul propriu. Nu cerșeam dragostea nimănui, după cum nici tu nu țineai să-ți apropii pe cineva. Erai iubit fără să-ți dai osteneala pentrucă erai dela natură înzestrat să placi, după cum pe mine cei mai mulți mă urau fără să le fi făcut nimic, tot numai pentrucă ceva în aspectul meu îi prevenea în defavoarea mea. Am sfârșit însă, după o lungă și dureroasă experiență, prin a achiziționa darul pe care, după cum îți spuneam, tu l-ai avut dela naștere, de a mă impune atenției, admirației, — nu râde! așa este, — dacă nu chiar iubirii unora!

Grig îl întrerupse un moment ca să confirme:

— Intr'adevăr, mă uit la tine și-mi zic, ai o frumusețe nouă pe care nu ți-o știam. Ți s'a accentuat expresia de energie, de violență... Nu te supăra, asta-i ceeace cred că impune și în cele din urmă place.

— Nu's schimbat, — urmă Fred, — în reacțiunile mele, am rămas tot atât de violent, dar acum sunt violent nu numai din amor propriu rănit, ci și din plăcerea de a înspăimânta, de a teroriza. Nu zic, trebue să fi fost în sâmbure, toate aceste, încă decând eram mic.. Nu numai că nu-mi mai stăpânesc poftele ci mă simt împuternicit de ele să uzez de orice mijloace ca să obțin ce vreau. Și cu toate că deocamdată mă țin de petreceri, în acelaș timp visez afaceri. Ai să vezi, frate, că nu's doar un zăpăcit cum par, deocamdată. Dar nu mi-am trăit viața. Olga, — zise mai în șoaptă, — a fost mai tare ca mine. Iar după o scurtă pauză: Dealtminteri fondul de sălbătecie, pe care singur mi-l recunosc, toți frații îl avem. Moștenire, cred, dela Miroslav, și dela strămoșii lui!

— Cred că Miroslav avea o natură mai largă, și că Ana îi seamănă lui...

Dar Fred nu putea suferi să i se recunoască calități Anei:

— Ana, natură largă? zise cu un ușor gest de enervare, de mirare totodată. Dar voia să se înțeleagă cu Grig, și nu critică mai mult.

— Noi suntem mai egoiști, eu cel puțin recunosc că sunt mai egoist decât Ana, mă dăruesc greu... Suferința altora de cele mai multe ori mă lasă indiferent. Și am impresia că și pe tine, la fel. Asta cred că e moștenire dela bunicu Frederic care, chiar dacă din fire ar fi fost mai puțin egoist, trebue să fi făcut școală în lumea aspră a industriei, a afacerilor în care a trăit pe urmă. In acelaș timp, nu se putu impiedica să nu-și spună că el moștenise nu numai sălbătecia ci și ceva din natura sărbătorească, a bunicului Miroslav, inspiratul. Dar dacă frate-său nu o recunoștea, era greu, singur, să-și atribue superiorități. Obiectă tot el: așa reci cum par a fi sașii, mama a avut, totuș, o viață de familie altfel decât a avut-o tata, și decât o au cei mai mulți români. Dar pe urmă reveni. Ori poate că la sași spiritul de familie nu-i numaidecât ceva pornit din inimă, ci un efect al educației?

— Nu mai simt nevoia să am prieteni, nu țin decât să fiu slujit, iar cu bani poți avea oricâte slugi...

Multă vreme discutară astfel. Masa o terminaseră demult și tot mai discutau.

— De aceea vroiam să te văd, ca să-ți spun toate astea și altele, nu cum ai crezut că aș fi avut să-ți spun ceva anume, — zise Fred în concluzie căci rămăseseră aproape singuri în berărie. Chelnării începeau să ridice scaunele pe mese.

Se mai întâlniră de câteva ori. Tot așa, numai ei doi.

— M'am săturat de viata, numai de petreceri, pe care o duc. Vreau să fac o societate de export-import.

Și curând după aceea, atât Nadiei, cât și Anei începu să le trimeată mandarine, portocale, grapefruit, cu mențiunea, pe lăzile care veneau pe adresa Anei, „pentru Cristi". Dar la Grig, acasă, tot nu se ducea. Și nici pe Cristi de un an decând se întorsese, n'o văzuse încă. Un an care, i se părea lui, îi despărțea cât o viață. De câteva ori, la telefon, Cristi își exprimă dorința să-l vadă, dar el o refuzase regulat, amânând mereu întâlnirea. După atâtea schimbări în viața lui, s'ar fi simțit încurcat, n'ar fi știut ce să vorbească cu ea.

Pe de altă parte, i-ar fi venit greu Cristinei, care la Academia Comercială începea cursurile dimineața de vreme, să întârzie noaptea. Dar nici noaptea, nici ziua, deocamdată, Fred nu ținea s'o întâlnească. Până își va ordona într'un fel viața.

— N'am oră fixă la dejun, nu's liber! îl refuză și pe Grig, când acesta îi propuse s'o aducă pe Cristi ziua, la restaurant. In acelaș timp Fred se mira că visătoarea de acum un an se înscrisese la Academie. Paralel cu el părăsise și ea înălțimele ca să se avânte către care alt țel? Urma însă și filozofia. Două facultăți care, după părerea lui, se bătea cap în cap. N'avu însă curajul să dezlege taina acestei vieți. Avea impresia că în tot acest răstimp exercitase o influență asupra ei și se temea să nu-și descopere propriul lui chip în oglinda acestui suflet pe care el îl dorea cât mai neîntinat. In schimb cu Grig se întâlni de câteva ori și la dejun, mese la care luau regulat parte George și Jenică. Dealtminteri la întâlnirile lor începu să ia parte și Vera. O femeiușcă nostimă, — i se păru și lui Grig, — și care după felul cum lăcrima și râdea ușor, denota sensibilitate, — își zicea el.

— Uite la ea ce gușă a făcut de atâta trai bun! N'avea de nici unele când am luat-o, iar acum, i-a privește-o, — i-o arăta lui Grig, cum de fiecare dată când se întâlneau, Vera apărea cu altă rochie, cu blănuri, cu bijuterii...

Uneori îi critica nasul puțin cârn:

— Privește-l, te rog, din profil, — i-l arăta lui Grig.

Ori se lega de pistruii ei:

— S'o vezi dimineața când nu-i pudrată! Nici Olga n'avea ten frumos, dar n'avea pistrui ca asta...

Vera însă, deocamdată, nu se supăra de nimic; în momentele când era astfel criticată, dintr'odată umilă, docilă surâdea.

Pe Cristi, Fred n'o întâlni decât când, începând pregătirile de războl, fu concentrat Grig. Intâia oară când se duse la Grig acasă, să-i vadă copilul. Nadia, care tocmai se pregătea să iasă în oraș, îl primi ceremonios, ca pe un străin, apoi îl lăsă singur cu Cristi. In primul moment Cristi îi reproșă că atâta timp nu căutase s'o vadă dar pe urmă dansă, ca pe vremuri, de bucurie că-l vedea. Și imediat redeveniră prietenii de altădată.

— Ce a naibii ești tu, Cristi. Credeam că te-ai schimbat.

Și Cristi, într'adevăr se schimbase. Sburdălnicia din primul moment nu mai apăru în tot cursul întrevederii. Cristi era acum o fată înaltă, bine dezvoltată, nu palidă și slăbuță, cum era cu un an înainte, când protecția, dragostea lui îi erau încă de atâta ajutor! In timp ce la el surplusul de tandrețâ, ca o apă revărsată peste marginile firești, părea să se fi evaporat, să fi secat. Și unul și altul, dela această întâlnire, simțiră că intimitatea de odinioară, când fiecare căuta la celălalt un refugiu și o înțelegere, dispăruse. Adoptară dela întâlnirea aceasta un ton gălăgios, camaraderesc. Halo Fred, — îl apostrofa acum Cristi americănește când se întâlneau, în loc să-i sară de gât și să-l sărute ori să-i treacă mâna prin părul ondulat cum făcea cu un an înainte. Dela viața lipsită de afecțiune părintească pe care o avusese în copilărie și dela criza de misticism, dintr'odată Cristi păru să disprețiască tot ce amintea de-o viață a sufletului.

— Reneg trecutul, aproape că mi-e rușine că am avut o sensibilitate, că am visat să devin sfântă! declara ea prietenei sale de totdeauna Michi, când aceasta mai puțin supusă fluctuațiilor vârstei și, poate fiind ceva mai personală, îi imputa Cristinei că nu mai era aceea pe care o știa. Intuitivă, Michi însă își dădea seama că la Cristi deocamdată totul nu era decât fanfaronadă și nevoe de reacțiune:

— Numai să-ți placă cineva și ai să vezi cum ai să redevii visătoare și sentimentală!

Lui Fred însă îi plăcea că, odată cu el, se schimbase și Cristi. Îi plăcea să vadă și la ea acelaș spirit pozitiv, practic. Își zicea că-i samănă. Vorbea față de ea deschis despre afaceri, subiect care însă nu creea intimitatea de altădată și pe care dealtminteri nu se simțea în largul lui să-l discute în doi ci față de un al treilea,

totdeauna față de nedespărțitul George, pe care Cristi nu-l putea suferi, și'n gălăgia restaurantelor unde vechile deprinderi de afecțiune, fiind mai ușor date uitării, nu veneau să stânjenească cu amintirea lor această nouă înțelegere. Singurul cusur la aceste conciliabule în trei Cristi îl găsea în alegerea celui de al treilea. Cunoștea atâția care l-ar fi putut servi mai bine pe Fred.

— Un prost și un lingușitor, — Cristi își permise să spue, într'o zi când Fred, la ieșirea din restaurant, întârzie cu ea la garderobă. Dar Fred se supără și Cristi trebui să suporte mai departe tovărășia avocatului. Când se mută însă în Parcul Jianu, depărtare care nu sperie pe niciunul dintre prieteni, casa încăpătoare devenind pentru fiecare și un cămin, o bucată de vreme Cristi fu iar exclusă din viața lui. Odată, de două ori îi telefonă; de fiecare dată însă Fred pretextă câte ceva ca să n'o întâlnească. Dar în vârtejul traiului nebunesc abia îi mai rămânea timp să se odihnească. Îi făcea în schimb cadouri, căci paralel cu viața libertină, realiză și câștiguri considerabile ușoară, în tot acest răstimp realiză și câștiguri considerabile. Dealtminteri viața aceasta îi dedea o luciditate drăcească. „Simt că dezlănțuindu-mă întreg, că lăsând liber șuvoiul josniciilor, fărădelegilor, îmi cresc și celelalte puteri, — nu se mai sfia acum să declare. O aventură cu o fată urâtă și bolnăvicioasă care, îndrăgostită nebună de el și care vrând să-i țină isonul ca să-i placă, se îmbolnăvi și muri, îl lăsă fără nicio părere de rău. Nicio remușcare că, atinsă puțin la plămâni, o obligase deatâtea ori să bea, să stea noaptea la petreceri.

— A avut în schimb partea ei de fericire, fără mine ar fi murit fără să fi știut ce-i asta viața, iubirea.

George fu acela care, în cele din urmă gelos pe Vera și ca să se răzbune, organiză, după ce Fred se muta în casa cea nouă, petreceri cu dansatoare și femei de stradă alături de femei din societatea bună. Fata care avea să se îndrăgostească de el și să moară, venise la una din aceste petreceri adusă excepțional de niște prietene de ocazie. Cum o știau rezervată vroiseră să se amuze pe socoteala ei. Fascinată, nu-și mai luase ochii în seara aceea dela Fred. Ceva în figura lui amintindu-i și de un personaj prestigios dintr'un film, care ducea o viață dublă de bandit și de om sensibil, de om de gust căruia îi plăcea muzica, artele, viața elegantă de societate... I se părea că personajul din film avea ceva în privire prin care tot ce atingea suferea o transformare; în nevinovăția ei nu-și putuse preciza ce fel de transformare, dar se cutremură când, simțindu-se privită, observă aceeași expresie la Fred. Ce fel de om era și oare dela ce înfrângeri, dela ce izbânzi, dela ce spiritualitate inumană, emană acel fluid care pe ea o răscolea? Nu putu întrezări în seara aceea și chiar niciodată că, om de pradă, Fred o încolțise ca pe o varietate interesantă, dintr'o dorință de bestialitate și de cruzime, din plăcerea de a profana, de a batjocuri și din aceeași nevoie de a se răzbuna care era imboldul mare al vieții lui, dar pe care abia acum îndrăznia să și-l dezvăluie întreg. Om fără mijloace, acelaș spirit de răzbunare ar fi făcut ușor din el un criminal, sau un terorist. Și nici pe urmă,

cele câteva luni cât arse pe rugul dragostei, fata nu se lămuri mai mult. De ce, când existau atâtea fete mai decorative, ca ea, aceeași privire răscolitoare o țintuia ca într'un insectar? Dela George aflase că are o familie, o mamă, o soră în București pe care nu se ducea să le vadă.

— Să-i ia dracu, — izbucni el când ea îl întrebă dacă nu seamăna cu vreunul din ei.

La cincisprezece Iunie însă, cum se împlineau șeapte ani dela moartea tatălui său, fu chemat la parastas.

— Parastas, ce parastas, nu țin eu la parastase, — fu răspunsul lui când Cristi îi telefonă cu o săptămână înainte.

Cum însă mama ținea ca el să nu lipsească, fu delegat unul dintre frați să se ducă la el acasă să-i vorbească.

„O gospodărie foarte pusă la punct", — i se păru lui Miroslav când, în așteptarea lui Fred și profitând că Vera nu era acasă, vizită locuința. Nu și-ar fi permis, dar o bucătăreasă, veche cunoștință de-a Verei care nu părea să-și stimeze prea mult noua stăpână, se oferi să-l conducă. Odăile erau despărțite prin draperii ori simple arcade. O singură bancă de marmoră într'o sală mare cu dalaj dela care scobora scara la parter arăta un gust pentru simplitate, pentru o viață fără slăbiciuni, în contrast cu luxul mătăsurilor, al aranjamentului de teatru din odăile de dormit. Tot astfel apăreau abia mobilate odăile dela parter: într'o sufragerie în care trona un cămin mare, dulapurile în perete printre lambriuri lăsându-se greu descoperite; și tot astfel în holul mare cât o casă doar câteva sofale înguste pe subt ferestre și două, trei mese, de diferite stiluri, ici, colo. Din sufragerie pe subt o arcadă mai joasă ca celelalte și după ce cobori câteva trepte Miroslav descoperi o a treia încăpere. Văzându-i nedumerirea, bucătăreasa îi explică:

— Ăsta-i studio religios!

Cine se închina? Ori poate pentrucă se certase cu biserica, își adusese biserica acasă? Totuș, așa cum odaia era despărțită de restul casei doar printr'o arcadă, nu era un loc izolat, un loc de reculegere.

— Da, spuneți și d-voastră, cine să se închine? Cucoana Vera, poate? zise bucătăerasa cu ușoară revoltă.

Unde era Olga, burgheza econoamă, să vadă ce fantezii costisitoare își satisface Fred? se gândea Miroslav în așteptarea lui frate-său, în timp ce, rămas singur, de pe marginea unei sofale admira încă perspectiva celor două odăi mari, observând tablourile de pe pereți, vasele, statuetele din cele câteva nișe în pereți... Ceva sfârși prin a-l revolta, totuș, ceva ce reerea din tot acest aranjament, deocamdată fără să-și fi putut preciza ce anume.

„Aha, cu vreo misiune de-acasă!" — își zise Fred când prin ușa dela vestibul, pe care o deschise încetișor, îl zări pe Miroslav. Intrase în propria-i casă, după ce i se spusese cine venise, cam ca un hoț. Îl privia de câteva clipe, cu o veche și naivă plăcere de pândă, când Miroslav băgă de seamă în sfârșit.

— A! făcu Miroslav, ușor intimidat. Pe urmă avu în fața lui

un om care se mișca cu o liniște impresionantă. Nu se apropie din primul moment să dea mâna cu el ci după ce traversă holul să ia ceva dintr'un dulap în sufragerie, după ce sună și-și trase apoi un scaun în fața lui Miroslav rămas pe sofa și, după ce, cu aceeași liniște impozantă, se așeză pe scaun încrucișându-și picioarele și-i oferi, tot pe mutește, o țigară din pachetul pe care îl luase din dulap, abia după toate aceste, cu o figură întrebătoare, așteptând ca celălalt să vorbească întâi, nu-i întinse mâna ci ridică în semn de salut, dreapta. De unde îi venea stăpânirea asta nouă? Altădată, chiar dacă l-ar fi pândit un moment cum îl pândise, curios, l-ar fi întrebat pe urmă repede, cu o vorbă a lui de totdeauna: ce vânt fârtate? Dar își zise că totul nu era decât ostentație ca și studio-ul religios, ca și luxul înconjurător când, apărând slujnica pe care o sunase Fred, întrebă dacă telefonase „cucoana" Vera. Revenindu-și din întâia surpriză Miroslav nu-l trată ca pe un mare bogătaș, ca pe un personaj de marcă cum se aștepta, ci-l zeflemisi ca pe vremuri:

— Nu mă săturam adineaori, înainte să vii, să admir fastul,— vorbi rar, apăsat. Se sculă și el de pe scaun cu mișcări cât mai încete, imitându-l, înainte să ia de pe-o masă o cutie de chibrituri ca să-și aprindă țigara de-adineaori și-și trecu de câteva ori, cu ochii într'o oglinjoară, un pieptănaș prin părul ceva mai blond ca al lui Fred, dar tot atât de des și de vălurit, înainte să continue:

— Ideea cu... studio religios, o fi fost fantezia arhitectului ori, dintr'un gust pentru decor, pentru teatru, a cucoanelor care te frecventează, a **cucoanei** Vera, poate?

Marele bogătaș, omul de gust simți cum clocotește. Iar s'amesteca familia să-i critice viața, gusturile, să-l ironizeze, să nu facă caz de el. Nu reușea nici acum să-i intimideze...

— Mă, țâncule...

Dar Miroslav clocoti la rândul lui:

— Dacă ideea ți-ar aparține, ar fi, după șederea la mânăstire și după cele ce-ar trebui să ai pe conștiință, o... profanare.

— Deșteptule...

Se certară ca pe vremuri. Nu mai fu vorba de invitație la parastas. Era, totuș, singura ocazie când se mai putea face o apropiere între el și familie. O sonerie și apariția lui Grig, care venise în permisie, puse capăt conflictului. Izbuti chiar să-i împace. Dar Grig era amărât. Nadia nu se ocupa de copil. Intr'un acces de enervare concediase pe sora care îl îngrijia, iar de câteva zile copilul fusese lăsat pe mâna unei derbedeice care abia dacă era în stare să țină casa curată. Iar Nadia care nu vroia să renunțe la teatru! Se certase cu ea și plecase amărât pe străzi până ce se trezi că ajunsese în dreptul casei lui Fred. Se gândea să-l dea cuiva să-l crească, dar cui? Mamei? Era prea bătrână. Anei? Dar oare Ana va primi să-și ia o sarcină ca asta? Când sosi Vera într'un târziu ei încă discutau asupra problemei căsătoriei, a copilului, asupra rolului femeii în societate. Sub impresia discuției fu expediată scurt de către Fred:

— In seara asta, după cum vezi, vreau să fiu singur.

— Dar unde să mă duc? se miră ea, căci n'avea altă locuință.

— La moaș'ta, la teatru, oriunde, să-ți cauți un apartament, să vii numai când te chem. Așa fu începutul despărțirii de Vera, fără discuție, dela o simplă părere. La fel îl expedie și pe George când, ca deobicei, seara, îl întrebă la telefon dacă era acasă.

— Fie, — recunoscu Fred mai încolo, deschis ca între frați, după ce băuse mai multe pahare de vin, sunt uneori un om crud, pervers, dar simt că partea aceasta a caracterului meu îmi înzecește puterile, mai ales în momentul de față, după criza de virtute și de misticism. Mi se spune că sunt și bun. Cu Olga am fost de-o bunătate rară. Eu singur nu mai știu cum sunt...

De mult nu mai discutase cu frații și se simția în largul lui, ca într'o haină mult purtată. Din când în când își aprindeau unul dela altul țigările. Miroslav, pierdut în visătorie, părea foarte înduioșat de declarațiile lui Fred. Din când în când aproba pe jumătate vesel, pe jumătate emoționat:

— De fapt așa sunt și eu, nici eu nu's mai bun, zise într'un târziu.

Grig asculta și el interesat, dar aburul de tristețe în care era învăluit ca într'un halo, nu putu fi risipit. In timp ce pe Fred părea să-l satisfacă mult prezența fraților. Cum de-i dase atâta timp uitări, se lipsise atâta timp de ei? singur nu înțelegea.

— Iar dacă sunt lacom de câștig, — zicea tot el, — profită și alții, atâția trântori, după urma mea...

In jurul mesei scunde din hol, unde li se servise o masă frugală, frații încă mai discutau când apăru Vera însoțită de Jenică.

— Peli...

— Pele...

— Pelo...

Discuția începuse dela enumerarea călătoriilor Cristinei. Cea dintâi, — zise Miroslav, — cu Ana în Grecia, a doua după bacalaureat la Barcelona, iar acum vrea să plece a doua oară în Grecia, să revadă, zice ea, și **Peliponezu.** Iar când îl corectară pe rând, în două feluri, se revoltă exagerat. Il credeau, poate, incult?

— Peli, — se încăpățâna el să repete, gata să se încaere, când îi văzu că râd.

— E o lună afară! zise Jenică ca să schimbe conversația, abia ținându-se să nu râdă la fel ca ceilalți doi.

Ieșiră toți cinci pe terasă. Dar de cedat nu cedă nimeni:

— Peli...

— Pele...

— Pelo... continuară toți trei frați și afară la lună.

In timp ce Vera îl mângâia pe Fred, lipindu-se strâns de brațul lui. Ce-l apucase adineaori de-a izgonit-o?

— Fred, Fredi, Didi...

Dar Fred era ferm hotărît să-i închirieze un apartament, ca să fie liber să-și primească, ca în seara asta, familia.

SANDRA COTOVU

COPACUL

*Sunt un laş uriaş
Legat fedeleş
De-al pământului leş —*

Dece rădăcini, dece lanţuri?

*Rob prins în pornirea avântului
Şi ferecat pământului, —
Batjocura vântului,
A hoinarului meşter de danţuri
Cel cu piciorul lesne
Şi cu aripi la glesne.*

*Soartă neroadă
Care mă 'ngloadă
In morţii mormintelor,
Să fiu tainei lor iscoadă
Fără să fiu miruit
Şi cu harul cuvintelor!...*

*Şerpii rădăcinilor
Imi învenină vinele
Cu dospeala toată a tinelor,
Mă înmăduvesc şi mă cresc
Puterile beznelor,
Imi urcă iz de putred
In darul miresmelor!...*

*De-aceea poate florile
Mi-s aşa netrainice, —
Ar putea fi crainice,
Solie de bucurie,
Dar, săracele,
Poartă racile tainice.*

*O, cum aş vrea să le desnod
De făptura mea de glod!
Adesea reped mânios,
Eu robnicul buture,
Câte-un pumn noduros
Să le desprindă din ram, să le scuture,
Fluturi slobozi spre zări să fluture,
Să-şi soarbă proprii destine
Din mai curate reşine,
Nectare de-avânt, de ardoare
Din fagur de soare,
Din rodnica boare
A vieţii ce vine, —
Lumi noi fiecare în sine
Vrând astru în slăvi să se 'mplânte
Şi vestea şi darul să-şi cânte.*

*Dar ele,
Bolnice, nevolnice,
Ne 'ncrezătoare minunii,
Se cer, se cern, se aştern
Lenevos, tot în jos,
Spre mai lesne,
Spre rădăcinile mele din besne,
Să 'ngraşe,
Ca birnice laşe,
Tot brazdele putreziciunii.*

Martie, 1943.

A. TOMA

RESPECTUL PENTRU OM

SUBSTRATUL IDEOLOGIC AL NAŢIUNILOR UNITE

Dacă omul ar fi fost creat dintr'odată, în ziua a şasea, după chipul şi asemănarea unei fiinţe superioare perfecte, ar fi de neînţeles ca abia în anul 1945 al erei noastre respectul pentru fiinţa umană să fi fost consacrat într'un text de drept pozitiv comun întregei omeniri civilizate. Dar omul este rezultatul unei îndelungate evoluţii care a pornit cândva dela o mică massă de materie vie lipsită de conştiinţă şi ridicarea sa la nivelul raţional s'a făcut încet, în societate, şi se face din nou, anevoie, în fiecare din noi.

„Din punct de vedere practic, esenţa naturii umane, stocul de instincte şi impulsuri, de calităţi şi atitudini, de care trebue să ţină seama oamenii noştri de Stat este acelaş nu numai cu al Faraonului sau al lui Nabuchodonosor, dar şi cu acela al şefilor de triburi din epoca de piatră. Fiecare copil care se naşte — în măsura în care n'a fost subiectul unor influenţe prenatale — este un copil al epocii de piatră", observă Sir Alfred Zimmern, un cercetător englez al relaţiilor internaţionale.

Faptul că încă de acum două mii şi trei sute de ani unii „copii ai epocii de piatră", s'au putut ridica până la înălţimile de gândire ale stoicilor greci a fost un eveniment cu totul remarcabil. Când Diogene şi-a dat seama că este mai mult decât atenian, că este om, evoluţia dela celula vie la fiinţa raţională părea desăvârşită. Iar când continuatorii romani ai gândirii stoice au proclamat câteva secole mai târziu că „în virtutea legii naturale toţi oamenii sunt dela origină născuţi liberi" remarcabila evoluţie părea definitiv consolidată.

Numai că este în natura lucrurilor că marile cuceriri omeneşti sunt nu numai lente ci şi foarte şubrede. Epoca de violenţă care a urmat destrămării imperiului roman a întunecat claritatea perspectivelor la care se ridicase gândul şi oamenii au trăit din nou, timp de un mileniu, ca strămoşii lor din epoca de piatră, neputincioşi şi speriaţi. Stoicii învăţaseră că scopul suprem al vieţii este realizarea fericirii. In epoca agitată a Evului Mediu, când obţinerea fericirii pe pământ

era cel puţin dificilă pentru cei mai mulţi, obligaţi să muncească pentru a-şi duce zilele de azi pe mâine şi pentru a asigura fericirea celor puţini care dispuneau de forţa necesară ca să şi-o procure luând mai mult decât o parte dreaptă din bunuri, oamenii s'au refugiat în consolările religiei resemnându-se să „dea Cezarului ce este al Cezarului".

Se pare însă că marile nenorociri au anumite virtuţi galvanizatoare. Aşezarea socială statornicită prin forţă de triburile barbare care au năvălit la sfârşitul Antichităţii în Europa a fost profund zguduită în secolul al XIV-lea de acea molimă cumplită care s'a întins din Anglia până în China şi pe care contemporanii au numit-o Moartea Neagră. Masacrele din perioada de cuceriri a năvălirilor barbare par să fi fost de proporţii neînsemnate faţă de pierderile de vieţi omeneşti de pe urma pestei. Supravieţuitorii au fost constrânşi de stăpânii lor să muncească peste puteri ca să înlocuiască braţele dispărute.

Rezultatul au fost răscoalele ţărăneşti din secolul XIV în cursul cărora — după cum afirmă H. G. Wells — englezii au auzit pentru prima oară vorbindu-li-se de egalitatea naturală şi de drepturile omului. John Ball, un preot din comitatul englez Kent, a stăruit timp de 20 de ani (1360—1381) în predicile sale, asupra învăţămintelor sociale care decurg din egalitatea naturală a oamenilor.

„Dacă ne tragem toţi din acelaş tată şi din aceiaşi mamă, cum pot ei (adică nobilii) să spună şi să dovedească că valorează mai mult decât noi?" — întreba Ball. Intrebare pe care au pus-o mulţi oratori în cuvântările lor şi mulţi scriitori în scrierile lor în decursul următoarelor patru veacuri, dar care abia în secolul al XVIII-lea a devenit o ideie-forţă, având o hotărîtoare influenţă socială.

Intre timp istorica descoperire a lui Columb oferise un prilej de emancipare unor oameni având o fire mai dârză şi destul spirit de aventură. Urmând calea celor plecaţi în 1620 pe „Mayflower" în căutarea libertăţii religioase, cei care nu se împăcau cu stările de lucruri din bătrâna Europă, întemeiaseră dincolo de Atlantic aşezări noui, de oameni liberi.

Când libertatea le-a fost pusă în discuţie, ei şi-au proclamat independenţa faţă de Lumea Veche. Conştiinţa de sine a omului, regăsită de italienii Renaşterii, dusă până la ultimile consecinte raţionale de ideologii secolului al XVIII-lea — „secolul luminilor" — s'a manifestat pentru prima oară într'un document politic în Declaraţia Independenţii din 1776.

Prin condeiul lui Thomas Jefferson americanii proclamau: „Socotim ca evidente prin ele însile următoarele adevăruri: toţi oamenii sunt creaţi egali; ei sunt dotaţi de Creatorul lor cu anumite drepturi inalienabile, între cari sunt viaţa, libertatea şi căutarea fericirii...".

Cuvinte într'adevăr memorabile, care dovedeau că izvoarele înțelepciunii antice a stoicilor nu secaseră, că ele au continuat să curgă subteran, până au găsit din nou prilejul să iasă la suprafață. Tânărul francez La Fayette învățase în Statele Unite că drepturile omului pot fi consfințite în texte de lege. Treisprezece ani mai târziu, când Adunarea Națională și-a propus să dea Franței o Constituție, el a cerut inserarea în textul ei a unei „Declarații a drepturilor omului și a cetățenilor".

Dar, fiind o expresie a clasei burgheze victorioase, Constituția anului 1791, se depărta de simplicitatea înțeleaptă, universal valabil, a formulei Declarației Independenții. In articolul 2 ea proclama:

„Scopul oricărei asocieri politice este conservarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului. Aceste drepturi sunt libertatea, proprietatea, siguranța și rezistența la opresiune".

Dacă comparăm cele două texte vedem imediat în ce se deosebesc ele. Rezistența la opresiune nu este în fond decât un corolar al dreptului la libertate și în textul de mai sus un pleonasm. Dar unde americanii scriau „căutarea fericirii", francezii Revoluției au socotit mai conform cu interesele lor să vorbească de „proprietate". Posedarea de bunuri înlesnește desigur considerabil căutarea fericirii. Numai că marea majoritate a oamenilor nu erau și nu sunt în această plăcută situație. „Declarația drepturilor omului și cetățeanului" nu vorbea în numele tuturor oamenilor, ci în numele burgheziei franceze.

Intrate în tezaurul de idei al omenirii civilizate, „drepturile omului" aveau să-și croiască drumul în realitatea socială dealungul secolului al XIX-lea. Divergențele asupra conținutului acestei noțiuni au persistat până în epoca noastră, căreia îi incumbă poate sarcina de a clarifica ideia.

Indată ce drepturile omului au fost proclamate, reacțiunea s'a manifestat atât pe plan politic cât și pe plan ideologic. La 26 Septembrie 1815, împărații Austriei și Rusiei și regele Prusiei au încheiat Sfânta Alianță, printr'un act în al cărui art. 2 recomandau „cu cea mai tandră solicitudine popoarelor lor, ca unic mijloc de a se bucura de acea pace care izvorăște din conștiința curată și care este singura durabilă, să se întărească zilnic mai mult în principiile și în exercițiul îndatoririlor pe care dumnezeiescul Mântuitor le-a propovăduit oamenilor...". Timp de patru decenii oamenilor li se vorbise de drepturile lor. Acum li se amintea de îndatoririle lor...

Sfânta Alianță nu avea la îndemână altă ideologie decât aceia oferită de răstălmăcirea ideilor religioase ale trecutului. Pe plan teoretic problema avea să se pună curând altfel. Dacă omul este realitatea ultimă, consecința logică este că drepturile sale sunt însuși fundamentul dreptului. Sistemul filosofic al lui Hegel face însă din Stat concretizarea „ideeii". Omul fiind numai o parte din Stat, nu un întreg de sine stătător, libertatea lui nu poate consta decât în identificarea sa cu țelurile Statului, în ascultarea de legile pe care Statul le proclamă, urmărind asigurarea intereselor sale superioare. Intrucât drepturile omului nu se identifică cu interesele superioare ale Statului ele sunt neglijabile.

Ideile susținute în 1821 în „Grundlinien der Philosophie des Rechts" au fost timp de peste un secol, până în epoca noastră, izvoare fertile pentru justificarea tuturor ideilor autoritare, de dreapta. Dacă Statul este realitatea superioară, voința sa creiază în mod suveran dreptul, iar atributele sale sunt: în relațiile internaționale, suveranitatea absolută, deasupra dreptului internațional; iar în relațiile interne, deplinele puteri, de nimic limitate, față de oameni. Fascismul n'a fost decât ultima consecință, dusă până la extrem, a acestei gândiri.

Secolul al XIX-lea n'a cunoscut însă numai desvoltarea ideilor democrației burgheze despre drepturile omului și asalturile împotriva lor sprijinite pe nouile născociri ale unor filosofi germani. Gândind în numele omului obișnuit, care nu are proprietăți, dar are totuși drept la „viață, libertate și căutarea fericirii", socialiștii au ajuns să dea noui conținuturi vechei noțiuni.

Dreptul la viață este fără îndoială o garantare împotriva legii junglei, în care cel mai tare răpune pe cel mai slab. Dreptul la libertate este o noțiune mai complexă. Desigur libertate însemnează lipsă de constrângere. Statul lui Hegel nu trebue să-și poată impune voința, în urmărirea așa numitelor sale interese superioare. Dar omul trăește între alți oameni. Libertatea sa este limitată de libertatea celorlalți. Cu aceste rezerve, noțiunea dreptului la libertate se clarifică.

Ce este însă dreptul la căutarea fericirii? Fericirea este o stare subiectivă și ca atare greu de definit. Ea este însă ușor de citit în ochii oamenilor. Când vedem un om fericit, îl recunoaștem imediat. Nu putem face pe oameni fericiți. Le putem da însă anumite condiții fără de care nu-și pot găsi fericirea ei înșiși.

Omul obișnuit trăește din munca sa. Prin muncă dobândește el toate acele bunuri care sunt indispensabile vieții. Numai după ce a obținut acel minimum indispensabil se poate el ridica cu gândul până la căutarea fericirii. Istoria ultimelor decenii a arătat că oamenii nu au asigurată posibilitatea de a munci, oricum s'ar desfășura viața economică a societății. Crizele, șomajul cronic, nu mai pot fi trecute cu vederea. Nu este locul aci să examinăm care sunt structurile economice ce pot asigura posibilitatea de a munci tuturor oamenilor.

Este evident însă că dreptul la muncă și la un echivalent just pentru munca prestată face parte din drepturile fundamentale ale omului.

Dar chiar dacă ființa biologică a omului este asigurată, dacă în schimbul muncii sale poate obține hrana, îmbrăcămintea și adăpostul de care are nevoie, drumul spre fericire nu-i este încă deschis fără îndeplinirea unei alte condiții prealabile. Fără cunoștințe, neputând să se ridice la o viziune de ansamblu asupra lumii și vieții, neputând să înțeleagă cuceririle minții și să participe la ele, omul se deosebește foarte puțin de animalul de povară, care, și el, capătă în schimbul muncii sale nutrețul și adăpostul de care are nevoie. De aci rezultă un alt drept fundamental al omului: dreptul la învățământ.

După cum Constituția franceză a anului 1791 proclama acele drepturi ale omului la a căror înțelegere ajunsese burghezia franceză, pentru care — odată ce proprietatea era garantată — anumite probleme ca acelea ale mijloacelor de existență și a posibilității de a învăța nu se mai puneau, prima constituție socialistă a lumii, Constituția sovietică din 1936 conține acele drepturi ale omului la a căror înțelegere ajunsese secolul al XX-lea.

Capitolul X al Constituției sovietice, întitulat „Drepturile și datoriile fundamentale ale cetățenilor" prevede în art. 118 că „cetățenii U.R.S.S. au dreptul la muncă, adică dreptul de a căpăta o muncă garantată și plătită potrivit cu cantitatea și calitatea ei" și în art 121 că „cetățenii U.R.S.S. au dreptul la învățământ".

Aceste din urmă două drepturi nu sunt, firește, singurele consfințite de noua Constituție sovietică. In alte articole ale capitolului X se prevede dreptul la odihnă și drepturi din domeniul asigurărilor sociale, două categorii recunoscute de întreaga omenire civilizată, precum și libertățile spirituale: cea religioasă, a cuvântului, presei, etc. Dar dreptul la muncă și dreptul la învățământ reprezintă aportul cel mai de seamă al gândirii socialiste la stabilirea conținutului „drepturilor omului" și o etapă nouă pe calea începută acum un secol și jumătate.

In ce privește libertățile spirituale trebue desigur ținut seama de calificările pe care le implică caracterul nou, revoluționar, al sistemului sovietic. După cum au arătat soții Beatrice și Sidney Webb în lucrarea lor „Comunismul sovietic — o civilizație nouă", Uniunea Sovietică a desăvârșit în douăzeci de ani trei revoluții care în Europa occidentală au avut loc, în etape separate, în răstimpul a patru secole: o revoluție spirituală, o revoluție economică și o schimbare radicală a formei de guvernământ. Condensate într'o perioadă de timp reprezentând a douăzecea parte din cât a fost necesar pentru realizarea lor în Occident și desfășurate pe o suprafață enormă, aceste trei revoluții în una singură au dat firește loc la frământări de o intensitate considerabilă, deși nici în Occident revoluțiile corespunzătoare nu s'au desfășurat fără adânci zguduiri. De aceia și libertățile spirituale au fost supuse unui regim special, în care manifestarea unor anumite păreri — cele contra-revoluționare — a fost împiedicată.

După cum observă profesorul Sorokin dela Universitatea Harvard, tocmai când tensiunea internă în Rusia se terminase, ceeace s'a manifestat pe plan politico-juridic prin noua Constituție din 1936, situația internațională s'a înrăutățit. Astfel — adaogă d-sa — Uniunea Sovietică, prevăzând iminenta agresiune fascistă, a intrat într'o perioadă de pregătire a apărării externe, situație care, în orice stat, nu este prielnică garanțiilor constituționale. Abia acum, după câștigarea victoriei, sistemul constituțional sovietic se va putea desfășura deplin, pe toate planurile. Cuvinte simptomatice din partea unui rus emigrat.

Recunoașterea drepturilor omului, a cărei evoluție în doctrină și în practica statelor am schițat-o mai sus, a intrat astfel treptat în practica constituțională a tuturor națiunilor civilizate. Concepția că statele sunt entități suverane a împiedicat însă trecerea acestei noțiuni din dreptul intern în dreptul internațional. Chiar statele care înlăuntrul lor garantau prin texte constituționale speciale drepturile omului, nu ar fi putut concepe, până de curând, că problema ar depăși limitele teritoriale ale fiecăruia din ele și că ar fi o chestiune interesând întreaga omenire.

E drept că sunt cunoscute din trecut câteva cazuri când un stat a intervenit în favoarea unei minorități, de obiceiu religioasă, persecutată în alt stat. Dar aceste exemple din cursul luptei între protestantism și catolicism sunt sporadice și nu au devenit o practică constantă a lumii civilizate.

Singurul caz pentru care Europa a arătat un interes mai susținut a fost acela al creștinilor din imperiul otoman, pentru cari s'au făcut numeroase „intervenții de umanitate" în special în perioada de după tratatul dela Kuciuk Kainardji din 1774. Un specialist al problemei, d. A. N. Mandelstam, a arătat în cursul pe care l-a ținut în 1923 la Academia de drept internațional dela Haga că nu poate fi pus la îndoială caracterul dezinteresat al acestei „intervenții de umanitate" în Imperiul Otoman, pe care Puterile au făcut-o colectiv în tot secolul al XIX-lea, deși țelurile lor politice erau adesea antagoniste.

Regula generală, admisă de doctrină, a fost însă aceia a neintervenției în afacerile interne ale altui stat, pe care și Kant o prevăzuse în art. 5 al opusculului său „Zum ewigen Frieden", în care afirmase că „nici un stat nu trebue să se

amestece cu forța în Constituția și guvernământul altui stat".

Abia în a doua jumătate a secolului trecut câțiva autori au adoptat părerea contrară. Primul a fost, pare-se, belgianul Arntz care a scris pe la 1876:

„Când un guvern, deși acționează în limitele drepturilor sale de suveranitate, violează drepturile umanității, fie prin măsuri contrarii intereselor celorlalte State, fie prin excese de nedreptate sau de cruzime care rănesc profund moravurile și civilizația noastră, dreptul de intervenție este legitim. Căci oricât de respectabile ar fi drepturile de suveranitate și de independență ale Statelor, există ceva și mai respectabil, anume dreptul umanității sau al societății umane, care nu trebue ultragiat... Dar, într'un asemenea caz, un Stat izolat nu-și poate aroga dreptul de intervenție. Acest drept nu poate fi exercitat decât, în numele umanității, de toate celelalte State, sau cel puțin de cel mai mare număr din Statele civilizate, care trebue să se reunească într'un Congres sau tribunal pentru a lua o hotărîre colectivă".

Doctrina nu s'a raliat însă, până de curând, acestei păreri. In faimosul său tratat de drept internațional, Oppenheim, autorul cel mai des citat de specialiștii anglo-saxoni, arăta în ajunul primului războiu mondial că drepturile omului „nu se bucură în fapt de nici un fel de garanții decurgând din dreptul internațional".

După primul războiu mondial problema drepturilor omului s'a pus, pe plan internațional, oamenilor de stat reprezentând la Paris Puterile Aliate și Asociate. Doctrina nu evoluase, după cum am arătat, de pe vremea Congresului dela Berlin din 1878 care impusese Bulgariei, Muntenegrului, Serbiei, României și Turciei să nu stabilească discriminări împotriva minorităților lor religioase.

Redactând proectul său pentru un pact al Societății Națiunilor, Wilson avea în minte idei similare. El prevăzuse într'un articol:

„Societatea Națiunilor va cere tuturor statelor noui să se oblige, ca o condiție premergătoare recunoașterii loc ca state independente sau autonome, și Cosiliul Executiv va obține din partea tuturor statelor care cer admiterea în Societatea Națiunilor, promisiunea că vor acorda tuturor minorităților rassiale sau naționale dinlăuntrul jurisdicției lor respective întocmai acelaș tratament și aceiași siguranță, atât în drept cât și în fapt, care sunt acordate majorității rassiale sau naționale a poporului lor".

Alt articol al aceluiaș proect prevedea:

„Recunoscând că persecuția și intoleranța religioasă sunt surse fertile de războї. Puterile semnatare convin prin aceasta, și Societatea Națiunilor va obține din partea tuturor Statelor noui și a tuturor Statelor cerând admiterea în Societatea Națiunilor, promisiunea că nu vor discrimina în nici un fel, fie în drept fie în fapt, asupra celor care practică vreo anumită credință, religie sau convingere, ale cărei practici nu sunt incompatibile cu ordinea sau morala publică".

Aceste două articole nu au trecut în Pactul Societății Națiunilor. Primul a fost eliminat în cursul discuțiilor preliminare anglo-americane, iar al doilea la ședința a 6-a a Comisiei pentru Societatea Națiunilor. Ele au dat însă naștere sistemului de protecție a minorităților, sub supravegherea Societății Națiunilor, stabilit prin tratate speciale cu Polonia, Cehoslovacia, Jugoslavia, România și Grecia, capitole speciale în tratatele de pace cu Austria, Bulgaria, Ungaria și Turcia, declarații făcute în fața Consiliului Societății Națiunilor de Finlanda, Albania, Lituania, Letonia, Estonia și Irak și clauze speciale în tratatele referitoare la Memel și la Silezia Superioară.

Primul din aceste tratate, care a servit de model pentru toate cele care au urmat, a fost încheiat la 28 Iunie 1919, în aceiași zi cu Tratatul dela Versailles, între Statele Unite, Imperiul Britanic, Franța, Italia și Japonia deoparte și Polonia de altă parte. Drepturile omului, ale omului izolat, nefăcând parte din vreun grup, căpătau o garanție de o formă specială. Polonia se obliga în art. 1 al tratatului să introducă în Constituția sa anumite stipulații privind aceste drepturi ca legi fundamentale, anume să acorde tuturor locuitorilor ei „deplină și integrală protecție a vieții și libertății lor, fără deosebire de naștere, de naționalitate, de limbă, de rassă sau de religie". (art. 2). Garanții indirecte, căci constau doar din obligația de a le insera în Constituția respectivă, putând însă fi lesne eludate prin măsuri administrative. Garanții, în fond, de ordin intern, constituțional, și nu internațional.

Numai grupurilor minoritate li se acordau garanții directe de ordin internațional. Art. 12 al tratatului menționat prevedea că „Polonia acceptă ca, în măsura în care stipulațiile articolelor precedente vizează persoane aparținând unor minorități de rassă, de religie sau de limba, aceste stipulații constitue obligații de interes internațional și vor fi puse sub garanția Societății Națiunilor".

Sistemul a fost resimțit ca o discriminare foarte supărătoare de către statele obligate să accepte clauze de garantare a statutului minorităților fiindcă s'a refuzat sistematic generalizarea principiului. In practică, întreg sistemul a funcționat prost, deoarece nu numai garanțiile constituționale, dar chiar și cele directe au fost ușor eludate prin măsuri administrative. In cele din urmă, la 13 Septembrie 1934 colonelul Beck a declarat la Geneva, în numele Poloniei, că „până la punerea în vigoare a unui sistem general și uniform de protecție a mi-

norităţilor, guvernul său va refuza pe viitor orice colaborare cu organele internaţionale controlând aplicarea de către Polonia a sistemului de protecţie a minorităţilor". Franţa, Anglia şi Italia, semnatare ale tratatului din 1919, au protestat împotriva acestei declaraţii, dar s'au mulţumit cu atât.

Cinci ani înainte de a fi atacată de Germania nazistă, Polonia destrăma astfel, printr'o denunţare unilaterală a unui tratat care o lega, rudimentarul sistem de protecţie internaţională a drepturilor omului, a cărui edificare începuse la Versailles. Inconvenientele acestei atitudini avea să le resimtă foarte curând, când populaţia ei a fost supusă de cuceritorii nazişti celor mai inumane discriminări şi regimului celui mai sălbatec.

Atunci, în 1934, politica germană nu dusese încă până la ultimele consecinţe principiul „rassei superioare", iar celelalte ţări se simţiau încă legate de tratatele pentru protecţia minorităţilor. Gestul Poloniei a arătat tuturor că opinia publică mondială nu era pregătită să ia măsuri împotriva violării acestui sistem. Ce a urmat nu a fost decât desvoltarea firească, pe care oricine ar fi putut-o prevedea.

In anii care au urmat, concepţia germană a unei „rasse superioare" şi măsurile luate împotriva evreilor germani precum şi a adversarilor politici ai nazismului, au amintit lumii civilizate importanta respectului pentru om, pentru drepturile şi libertăţile sale. In Statele Unite indignarea a dus până la o abatere dela regula neimixtiunii în afacerile interne ale altui stat:

„Seria hidoasă de atrocităţi comisă de guvernul german împotriva evreilor în toamna anului 1938 a ridicat indignarea publică în Statele Unite până la un punct de fierbere. Decizia guvernului american de a-şi retrage ambasadorul dela Berlin ca o indicaţie oficială a ororii generale a poporului american, a fost aprobată în tot cuprinsul Statelor Unite, cu excepţia elementelor izolaţioniste sau orb-pacifiste" relatează d. Sumner Welles, fostul subsecretar al Departamentului de Stat, în volumul d-sale „The Time for Decision".

In vara aceluiaş an, între 6 şi 15 Iulie 1938 avusese loc la Evian reunirea unui comitet inter-guvernamental, convocat din iniţiativa preşedintelui Roosevelt, pentru a studia problema refugiaţilor. Deşi comunicatul publicat atunci începea cu constatarea că „problema emigrării involuntare s'a desvoltat considerabil şi că soarta nenorociţilor în chestiune a devenit o problemă justificând deliberări inter-guvernamentale" (paragraful 1 al comunicatului), nu s'au luat atunci măsurile care ar fi putut salva nenumăraţi oameni dela moartea atroce care i-a aşteptat în lagărele germane.

In ajunul conferinţei dela Evian, la 28 Iunie 1938, Sir John Hope Simpson, un specialist în acest domeniu, ţinuse la „Royal Institute of International Affairs" din Londra o conferinţă despre chestiunea refugiaţilor, în care arătase că după primul războI mondial problema căpătase o amploare considerabilă, dar că dificultăţile create atunci erau pe cale să fie rezolvate. Politica nazistă dăduse însă o nouă amploare acestei grave chestiuni.

In discuţiile care au urmat, profesorul Norman Bentwich şi-a exprimat convingerea că „nu ar fi o sarcină enormă pentru naţiunile lumii să găsească un loc pentru câteva sute de mii de oameni inteligenţi, energici, capabili şi disciplinaţi".

Totuşi, după cum am arătat mai sus, la conferinţa dela Evian nu s'a luat nici un fel de măsuri eficace.

Am stăruit asupra aspectului pe care l-a avut problema refugiaţilor în ajunul celui de-al doilea război mondial, deoarece din atitudinea adoptată de naţiuni în această chestiune se vede cel mai bine că respectul universal pentru fiinţa umană scăzuse considerabil — altminteri, într'adevăr, căpătuirea câtorva sute de mii de oameni nu ar fi constituit o problemă de neinvins.

E drept că gândirea doctrinarilor dreptului internaţional făcuse oarecari progrese în această chestiune. O influenţă decisivă a avut d. Andrei Nicolaevici Mandelstam, jurist rus trăind la Paris, care şi-a consacrat activitatea ştiinţifică protecţiei internaţionale a drepturilor omului cu o energie demnă de laudă deşi a manifestat în acelaş timp o regretabilă neînţelegere a problemelor sociale din ţara sa de origină.

In urma rapoartelor d-lui Mandelstam, Academia diplomatică internaţională a adoptat la 8 Noemvrie 1928 o rezoluţie în care se afirma că „o generalizare a protecţiei drepturilor omului şi cetăţeanului este în cel mai înalt grad dezirabilă" şi se exprima dorinţa ca „o convenţie mondială să fie stabilită sub auspiciile Societăţii Naţiunilor, asigurând protecţia şi respectul acestor drepturi".

Iar la 12 Octombrie 1929 Institutul de drept internaţional, în sesiunea sa dela New-York, a adoptat cu 45 de voturi contra unu şi 11 abţineri o „Declaraţie a drepturilor internaţionale ale omului".

In această importantă declaraţie se spunea că „conştiinţa juridică a lumii civilizate cere recunoaşterea unor drepturi ale individului sustrase oricărei atingeri din partea statului", că „declaraţiile de drepturi înscrise într'un mare număr de constituţii şi în special în constituţiile americană şi franceză dela sfârşitul secolului al XVIII-lea n'au statuat numai pentru cetăţean, ci şi pentru om" şi că „este cazul să se extindă în întreaga lume recunoaşterea internaţională a drepturilor omului".

Declaraţia Institutului de drept internaţional reprezenta un mare progres al ştiinţei dreptului internaţional, care —

după cum am arătat mai sus — se dezinteresase până de curând de problema aceasta. In ce privește însă conținutul noțiunii „drepturi ale omului" ea nu reprezenta nici un progres față de secolul al XVIII-lea. Articolul 1 al Declarației arăta care era concepția autorilor asupra acestor drepturi:

„Este de datoria oricărui stat să recunoască oricărui individ dreptul egal la viață, la libertate și la proprietate și să acorde tuturor, pe teritoriul său, întreagă și deplină protecție a acestui drept, fără deosebire de naționalitate, de sex, de rassă, de limbă sau de religie".

In lupta împotriva șovinismului și exclusivismului național, documentul avea o certă valoare. Insă din punct de vedere social — pentru motivele arătate la începutul acestei lucrări — el era insuficient.

Ca să înțelegem importanța progresului făcut totuși, să ne întoarcem o clipă la lucrările Comisiei pentru Societatea Națiunilor din 1919. La a 5-a ședință a comisiei care lucra la Hotel Crillon, delegația japoneză a propus introducerea în Pact a unui articol cu următorul conținut:

„Egalitatea națiunilor fiind unul din principiile fundamentale ale Societății Națiunilor, Inaltele Părți Contractante sunt înțelese să acorde, cât mai curând posibil, tuturor străinilor naționali ai Statelor membre ale Societății, un tratament egal și drept, sub toate raporturile, fără a face nici o deosebire, fie în drept fie în fapt, din cauza rassei sau naționalității lor".

La 9 Februarie 1919 a avut loc un schimb de vederi asupra propunerii japoneze între colonelul House, din delegația Statelor Unite și ministrul de externe britanic Balfour. Miller, istoricul redactării Pactului Societății Națiunilor, a notat în jurnalul său că House i-a înmânat lui Balfour un memoriu asupra amendamentului japonez, care începea cu acea frază din Declarația Independenții în care se spune că toți oamenii sunt creați egali.

„D. Balfour a spus că aceasta era o afirmație a secolului al XVIII-lea pe care nu o crede adevărată" — notează Miller. "El (Balfour) credea că era adevărat într'un anumit sens că toți oamenii unei anumite națiuni au fost creați egali, nu însă că un om din Africa Centrală a fost creat egal cu un european". Amendamentul nu a fost acceptat.

Japonezii nu au renunțat însă. La ultima ședință (a 15-a) a aceleiași comisii, cu ocazia discuțiilor finale asupra textului Pactului Societății Națiunilor, baronul Makino, delegatul japonez, a ținut o lungă cuvântare propunând inserarea în preambulul Pactului a propozițiunii „prin acceptarea principiului egalității Națiunilor și printr'un tratament drept al naționalilor lor". Minutele desbateri arată că „lordul Robert Cecil a regretat că nu este în situația de a putea vota pentru acest amendament, deși personal este absolut de acord cu ideia sugerată de delegația japoneză". In fața atitudinei intransigente a delegatului britanic, amendamentul japonez a fost respins deși întrunise 11 voturi din 17, Președintele Wilson declarând, în ultimul moment, că o asemenea gravă hotărîre reclamă unanimitatea.

Miller redă în lucrarea sa „The Drafting of the Covenant" atmosfera acelei ședințe:

„Prezentarea acestei propuneri de către delegații japonezi a fost admirabil adusă la îndeplinire. Baronul Makino a citit o declarație pregătită cu grijă, pe care minutele o reproduc integral. A vorbit și vicontele Chinda. Părea că ei sunt sprijiniți de simțămintele a aproape tuturor celor prezenți. Lordul Robert Cecil a refuzat să accepte amendamentul și a persistat în refuzul său, acționând, după cum spunea, în baza instrucțiunilor guvernului său. Mi s'a părut atunci că Cecil simțea că îndeplinește o misiune grea și dezagreabilă. După ce a vorbit, Cecil a stat cu ochii pironiți pe masă și nu a mai luat parte la dezbaterile următoare".

Cauzele atitudinii britanice sunt evidente: delegația britanică avea de apărat un vast imperiu colonial. Recunoașterea drepturilor egale pentru toți oamenii putea, firește, crea foarte mari neajunsuri, căci afirmarea superiorității albului asupra omului de culoare era piatra de temelie a întregei administrații coloniale.

Astfel a intrat în Istorie Pactul Societății Națiunilor fără să amintească, nicăieri în cuprinsul său, de egalitatea naturală a oamenilor și de principiile care decurg din aceasta, tocmai în ajunul „erei fascismului" care avea să fie amenințarea cea mai serioasă pe care drepturile omului le-au suferit vreodată.

Primul războiu mondial a coalizat aproape întreaga omenire civilizată împotriva imperialismului german. Dintr'o luptă de apărare, războiul s'a transformat într'o luptă de cucerire, cucerire a drepturilor naționalităților. Al doilea războiu mondial s'a transformat tot așa: dintr'o luptă de apărare împotriva imperialismului german, el a devenit una de apărare a drepturilor omului. Socotim că substratul ideologic al Națiunilor Unite este indiscutabil respectul pentru om. Toate celelalte inițiative, în deosebi consolidarea păcii printr'un sistem de securitate colectivă, și chiar ridicarea standardului de viață — care e, în fond, condiția libertății individuale — n'au sens, în opinia Națiunilor Unite, decât pentru că în ultima analiză tind să permită oamenilor, tuturor oamenilor, să-și aibă asigurată viața și libertatea și să-și poată căuta fericirea.

De aceia se cuvine să cităm aci cuvintele vizionare ale lui Franklin Delano Roosevelt, rostite la 6 Ianuarie 1941, când Statele Unite nu intraseră încă în luptă:

„...Pentru aceste zile viitoare pe care încercăm să le pu-

nem la adăpost de pericol, avem în vedere o lume bazată pe patru libertăţi umane esenţiale. Prima este libertatea cuvântului şi exprimării — în lumea întreagă. A doua este libertatea pentru orice persoană de a adora pe Dumnezeu în felul său — în lumea întreagă. A treia este liberarea de nevoi, ceeace exprimat în termeni curenţi, echivalează cu o înţelegere economică care va garanta o viaţă sănătoasă şi tihnită tuturor locuitorilor fiecărei naţiuni — în lumea întreagă. A patra este liberarea de teamă, ceeace echivalează cu o reducere generală a înarmărilor, reducere atât de completă şi de absolută, pe toată suprafaţa globului, că nici o naţiune nu va fi în măsură să comită un act de agresiune armată contra nici unui vecin ori unde ar fi — în lumea întreagă".

Lucru curios, în Charta Atlanticului, redactată câteva luni mai târziu, la 14 August 1941, nu sunt menţionate decât liberarea de nevoi şi liberarea de teamă. Insemnează aceasta oare că pe plan internaţional s'a acordat o mai mică importanţă libertăţilor spirituale? Credem că explicaţia e alta: libertăţile menite să asigure fiinţa biologică a omului au prioritate. Numai după asigurarea lor, se va putea trece şi la asigurarea universală a libertăţilor spirituale, menite să satisfacă nevoile cele mai înalte şi mai nobile ale fiinţei umane.

In cartea d-sale intitulată „Lumea celor patru libertăţi", publicată în 1943, d. Sumner Welles care a participat ca subsecretar de stat al Departamentului de Stat la redactarea Chartei Atlanticului scrie:

„Nu cred că primele două libertăţi — a cuvântului şi a religiei — vor putea fi vreodată asigurate omenirii atât timp cât mizeria şi războiul vor fi lăsate să facă ravagii pe pământ".

Ceeace nu însemnează desigur că libertatea de opinie nu este în cel mai înalt grad dezirabilă. In cartea d-sale intitulată „Libertatea în statul modern" publicată în 1930, profesorul Harold Laski, actualul preşedinte al comitetului executiv al partidului laburist englez, scrie:

„Este uşor de dovedit că libertatea gândirii şi a cuvântului sunt intrinsec bune. Dacă rostul celor care exercită autoritatea în stat este să satisfacă nevoile celor pe care îi guvernează, este evident că ei trebue să fie informaţi despre aceste nevoi; şi, evident, nu pot fi bine informaţi decât dacă massele de oameni sunt libere să-şi comunice experienţa".

Dar chestiunea are şi un alt aspect, pe care generalissimul Stalin l-a relevat în raportul său asupra Constituţiei Uniunii Sovietice:

„...se vorbeşte de libertatea cuvântului, a întrunirilor şi a presei, dar se uită că toate aceste libertăţi se pot preface, pentru clasa muncitoare, într'o vorbă goală, dacă ea este lipsită de posibilitatea de a dispune de localuri potrivite pentru întruniri, de tipografii bune, de o cantitate îndestulătoare de hârtie de tipar, ş. a. m. d.".

In lumina celor arătate mai sus, putem trece, credem, la examinarea a ceiace s'a făcut, în privinţa drepturilor omului, la conferinţa dela San Francisco. Prin Charta Naţiunilor Unite, care a intrat în vigoare, obţinând numărul de ratificări necesare, „respectul pentru drepturile umane şi pentru libertăţile fundamentale pentru toţi, fără deosebire de rassă, sex, limbă sau religie", recunoscut în art. 1 par. 3 al Chartei ca unul din scopurile Naţiunilor Unite, a intrat în dreptul pozitiv internaţional.

Aceasta nu este rezultatul unor lucrări de birou, făcute de un mănunchiu de experţi şi care ar fi intrat întâmplător sau lăturalnic în documentul adoptat. Dimpotrivă, proectul redactat de experţii Statelor Unite, Uniunii Sovietice, Marei Britanii şi Chinei la Dumbarton Oaks acorda acestei chestiuni o importanţă relativ redusă. Numai în capitolul al IX-lea, referitor la „Aranjamente pentru cooperarea economică şi socială" (partea A, par. 1) se spunea că „organizaţia ar trebui să faciliteze soluţionarea problemelor internaţionale economice, sociale şi a altora cu caracter umanitar şi să promoveze respectul drepturilor umane şi al libertăţilor fundamentale".

In cursul celor şase luni care s'au scurs dela publicarea proectului dela Dumbarton Oaks până la întrunirea conferinţei dela San Francisco, opinia publică a tuturor ţărilor care urmau să participe la conferinţă a arătat un interes deosebit acestei chestiuni. In comentariul care a însoţit Charta Naţiunilor Unite, când d. Bevin, ministrul de externe britanic, a prezentat-o Parlamentului pentru ratificare, se arăta (la punctul 18) că drepturile omului au fost cuprinse între scopurile organizaţiei „într'un mod care a fost larg sprijinit prin discuţii publice în această ţară şi în altele".

Iar în raportul pe care d. Stettinius l-a prezentat preşedintelui Statelor Unite asupra rezultatului conferinţei dela San Francisco, d-sa arată:

„Niciodată în cursul dezbaterilor nu s'a manifestat un interes mai mare de către grupul de consilieri americani, reprezentând patruzeci şi două de organizaţii şi grupuri americane de frunte, care se ocupă cu relaţiile externe, decât când s'a oferit prilejul de a extinde la toate popoarele beneficiul drepturilor umane şi libertăţilor fundamentale. Ei au sprijinit cu căldură adăogirile la expunerea scopurilor. In plus, ei au recomandat ca în Chartă chiar, să se prevadă un mecanism adecvat pentru promovarea acestor scopuri. Rezultatul direct al discuţiilor între Delegaţia Statelor Unite şi consilierii ei a fost propunerea Delegaţiei Statelor Unite, la care s'au alăturat celelalte Puteri-Gazdă, ca în Chartă (art. 68) să fie prevăzut o comisie pentru drepturile omului"...

De aceia, când mareșalul Jan Christian Smuts, prim ministru al Uniunii sud-africane și șeful delegației țării sale la San Francisco a propus, în cuvântarea pe care a rostit-o la a șasea ședință plenară a Conferinței Națiunilor Unite, în ziua de 1 Mai 1945, o Declarație a Drepturilor omului, propunerea a suscitat din prima clipă un foarte viu interes.

„Aș propune — a spus în acea cuvântare mareșalul Smuts — ca această Chartă să conțină chiar la începutul ei și în preambul o Declarație a drepturilor omului și a credinței comune care a susținut popoarele aliate în lupta lor amarnică și îndelungată pentru apărarea acestor drepturi și a acestei credințe. Acest războiu nu a fost unul obișnuit, de tipul vechiu. A fost un războiu al ideologiilor, al filosofiilor asupra vieții și al credințelor care se ciocnesu. A fost, în cel mai adânc sens, un războiu religios, poate într'o mai mare măsură decât orice alt războiu din istorie. Am luptat pentru dreptate și omenie și pentru libertățile și drepturile fundamentale ale omului, care sunt temelia oricărui progres uman. Să exprimăm, în această nouă Chartă a umanității, această credință a noastră și astfel să proclamăm lumei și posterității, că aceasta nu a fost o simplă și brutală ciocnire de forțe între națiuni, ci că pentru noi, în dosul luptei materiale era viziunea idealului, credința în dreptate și hotărîrea de a apăra drepturile fundamentale ale omului și pe baza lor să întemeiem în viitor o lume mai bună și mai liberă".

Câteva zile mai târziu, la 5 Mai, cele patru Puteri-gazdă au dat publicității amendamentele la proectul dela Dumbarton Oaks pe care hotărîseră să le prezinte împreună conferinței. Capitolul I al proectului dela Dumbarton Oaks era complectat, la paragraful 3, cu textul pe care l-am citat mai sus (art. 1 par. 3 al Chartei).

Făcând cunoscute propunerile colective ale celor patru mari puteri, d. Stettinius a afirmat că „substanța acestor amendamente... rezultă, în mare parte, din discuțiile foarte amănunțite asupra proectului dela Dumbarton Oaks care au avut loc în toată lumea începând din Octombrie trecut".

In aceiași cuvântare d-sa a amintit că „președintele Roosevelt socotea libertatea cuvântului, libertatea credinței, liberarea de nevoi și liberarea de teamă ca cele patru libertăți fundamentale pentru care a fost purtat acest războiu. Știm — a adăogat d. Stettinius — că aceste libertăți nu pot fi realizate peste noapte și că va fi nevoie de mulți ani de eforturi și lupte pentru a le realiza pe deplin. Dar lungimea și greutatea drumului ar trebui să ne facă cu atât mai nerăbdători să pășim pe el cu hotărîre și speranță".

Iar d. Molotov, în calitate de șef al delegației sovietice, a subliniat la 7 Mai, la o conferință de presă la care au asistat cca. 600 de ziariști, importanța amendamentelor propuse împreună de Puterile-gazdă și a adăogat:

„Delegația sovietică nu a insistat asupra propunerii sale de a se menționa că printre cele mai importante drepturi ale omului trebue să se considere dreptul la muncă și dreptul la învățământ. S'a arătat necesitatea de a se ține seama de cutare sau cutare drept, dar oare nu este limpede că, de pildă, dreptul la muncă are o importanță vitală pentru oamenii muncii acum când, trecând dela starea de războiu la starea de pace, pericolul șomajului în massă este deosebit de mare"?

In aceiași zi mareșalul Smuts a prezentat Comitetului I al Comisiei I-a proectul său de preambul al Chartei și a ținut cu această ocaziune o nouă cuvântare din care cităm:

„S'a făcut un efort de proporții ne-mai-întâlnite în trecut de a reduce omenirea la sclavie, de a degrada spiritul uman, de a transforma pe cetățeanul obișnuit într'un simplu robot. S'a făcut cea mai gigantică încercare în acest scop, dar datorită spiritului uman, datorită resurselor pe care le-a păstrat natura omenească, această încercare a fost înfrântă. Am ieșit din ea, și cred că trebue să punem chiar pe frontispiciul acestui document mărturia că aceasta a fost o luptă pentru om, că aceasta a fost o luptă pentru persoana omenească, pentru sufletul omului, pentru drepturile fundamentale care stau la baza civilizației noastre. Acesta este scopul preambulului".

Din citatele de mai sus se vede că d. Stettinius a ținut să amintească în declarația d-sale din ziua de 5 Mai de libertățile pe care președintele Roosevelt le socotea fundamentale, iar d. Molotov a vorbit la 7 Mai de importanța dreptului la muncă și a dreptului la învățământ.

Se simția într'adevăr nevoia definirii a ceiace se înțelege prin drepturi umane și libertăți fundamentale. La 10 Mai, Comitetul executiv al Federației internaționale a ziariștilor a adresat conferinței dela San Francisco o telegramă „cerând ca delegațiile Națiunilor Unite, cari redactează preambulul Chartei lumii noui, să introducă în acest preambul o declarație prin care să sprijine principiul libertății informațiilor și a părerilor ca singură bază pe care poate lucra presa pentru a servi cu adevărat popoarele națiunilor democratice libere și pentru a promova amiciția internațională".

Conferința dela San Francisco nu a redactat însă o „Declarație a drepturilor" mărginindu-se să enunțe principiul. In comentariul oficial britanic amintit mai sus, la punctul 91, se arată:

„Intre organele sale (ale Consiliului Economic și Social) va fi o Comisie pentru promovarea drepturilor omului (art. 68). Această chestiune s'a bucurat de multă atenție la Conferință. S'au făcut multe propuneri atât în ce privește diferitele drepturi pe care ar urma să le apere cât și cu privire la metodele

urmând a fi întrebuințate în acest scop. Dar a fost cu neputință să se rezolve atâtea probleme în puținele săptămâni la dispoziția Conferinței. S'a decis de aceia, pur și simplu, ca Adunarea Generală să aibă obligația să facă tot ce este posibil pentru a asigura respectul universal și observarea drepturilor umane și a libertăților fundamentale pentru toți fără deosebire de rassă, sex, limbă și religie. Va fi misiunea Organizației însăși să elaboreze metodele precise prin care acest țel înalt poate fi realizat".

Pentru completarea informației menționăm că la 16 Mai agenția Rador a anunțat că „d. Stettinius, secretarul Departamentului de Stat al Statelor Unite a propus ca redactarea unei Charte Internaționale a drepturilor, bazată pe cele patru libertăți, să fie prima sarcină a nouei organizații mondiale ce se făurește la conferința Roosevelt.

D. Stettinius a declarat la conferința de presă de Marți că este de părere că Consiliul Economic și Social al nouei organizații trebue să acționeze pentru a stabili standardurile libertății de exprimare, libertății religioase, eliberării de lipsuri și eliberării de temeri. El a precizat că problema drepturilor omului se va dovedi eventual cea mai importantă din cele ridicate în decursul conferinței".

In aceiași telegramă se afirma că „nu se plănuește instituirea nici unui mecanism de întărire, care să vegheze la aducerea la îndeplinire a politicei drepturilor omului și baza principală este pusă în opinia publică din țările respective".

Avem deci de aface cu un principiu care, deși intrat în dreptul pozitiv internațional, nu este întărit prin sancțiuni sau măcar printr'o procedură care să permită sezisarea unui for internațional în cazul violării de către un stat a drepturilor omului. Dispozițiile din Chartă referitoare la drepturile omului au prin urmare, deocamdată, caracterul de „lex imperfecta", iar situația omului în dreptul internațional este pentru moment aceia a unui obiect de drepturi, nu însă a unui subiect de drepturi, de oarece nu are o acțiune directă la dispoziție pentru apărarea lor.

De altfel abia după ce Comisia prevăzută de art. 68 al Chartei va fi elaborat o Declarație internațională a drepturilor omului, acceptabilă de toate statele, se vor putea lua măsuri menite să înzestreze declarația cuprinsă în Chartă cu atributele unei „lex perfecta".

Mai important însă decât faptul că la San Francisco nu s'a precizat conținutul noțiunii „drepturi umane" este împrejurarea că nici acum, după al doilea război mondial, conceptul de suveranitate națională a statelor nu a evoluat îndeajuns pentru a se asigura printr'un sistem internațional complet aceste drepturi. Iată de pildă părerea unuia din cele mai mici state suverane, Costa Rica (570.000 de locuitori) asupra acestei

chestiuni, părere pe care o extragem din comentariile guvernului respectiv asupra proectului dela Dumbarton Oaks:

„Ar fi posibil ca în capitolul IX să se dea un sens mai concret expresiei: „a promova respectul pentru drepturile umane și libertățile fundamentale". Propagarea unor idei și principii având aceste țeluri are o imensă valoare pentru omenire; dar cu siguranță că dacă cuvântul „a promova" este înțeles ca implicând posibilitatea de a exercita o coercițiune asupra Statelor sau de a crea înlăuntrul frontierelor lor anumite mișcări sociale, chiar având aceste țeluri, nici unul din statele în cauză nu va accepta principiul acesta. Ar trebui deci stipulat mai clar că funcțiunile organizației, în această privință, trebue să fie pur culturale".

Acesta este stadiul actual al chestiunii drepturilor omului. Vom asista cu siguranță în viitorul apropiat la extrem de interesante desbateri pentru a se ajunge la un numitor comun între diversele concepții asupra drepturilor omului, dezbateri la care atât reprezentanții sistemului democratic liberal cât și aceia ai sistemului democratic socialist vor avea de adus contribuții interesante căci între ambele sisteme există o puternică trăsătură de unire — mai puternică decât toate divergențele dintre ele — acel respect pentru om care le deosebește pe amândouă de fascism și militarism și care le va permite până la urmă cu siguranță făurirea unei lumi prielnice viețuirii omului, a „omului obișnuit".

Ce este însă, în fond, acest respect pentru om? Stalin povestea în 1935, absolvenților Academiei Armatei Roșii — deci unor tineri militari profesioniști, — următoarea întâmplare:

„Imi amintesc un caz din Siberia, unde mă aflam într'un timp în exil. Era primăvara, în vremea când creșteau apele râurilor. Vre-o treizeci de oameni s'au dus la râu, să prindă lemnele luate de apa furioasă a unui râu mare. Spre seară s'au înapoiat în sat, lipsea unul dintre ei. La întrebarea unde este al treizecilea, au răspuns cu nepăsare că al treizecilea „a rămas acolo". La întrebarea mea: „Cum așa, a rămas? ei mi-au răspuns cu aceeași nepăsare: „Ce mai este aici de întrebat? S'a înecat, se vede". Și îndată unul din ei a început să se grăbească nu știu încotro, spunând că „trebue să mă duc să adăp iapa". La dojana mea că ei au mai multă milă de vite decât de oameni, unul din ei mi-a răspuns, aprobat fiind de toți ceilalți: „Dar de ce să ne fie milă de ei, de oameni? Oameni putem face oricând. Dar iapa... încearcă să faci o iapă".

Și Stalin continuă, spunând tinerilor absolvenți:

„Iată o trăsătură, neînsemnată poate, dar foarte caracteristică. Mie îmi pare că purtarea nepăsătoare a unora dintre conducătorii noștri față de oameni, față de cadre și nepriceperea de a prețui oamenii, este o rămășiță a acelei atitudini stranii a oamenilor față de oameni, care s'a arătat în episodul din Si-

beria Orientală, pe care vi l-am povestit" — pentru ca apoi să declare:

„Trebue să pricepem, în sfârșit, că din toate capitalurile din lume, cel mai prețios și cel mai hotăritor capital sunt oamenii".

Biată ființă omenească despre cari unii cred că este bunul cel mai de preț din lume, în timp ce alții au schingiuit-o, i-au întrebuințat părul pentru saltele și cenușa pentru îngrășăminte.

Dar care este valoarea concretă actuală a stipulațiilor din Charta Națiunilor Unite privitoare la drepturile omului? În volumul său despre „Libertatea in statul modern" profesorul Laski se intreabă care este valoarea oricărei Declarații de drepturi cuprinsă într'o constituție.

„Anii pe care i-am petrecut în Statele Unite — scrie d. Laski — m'au convins că Declarațiile de Drepturi (Bills of Rights) au o valoare reală care poate fi ușor, dar greșit, subestimată. Dacă poporul este educat să le înțeleagă scopul, ele servesc să atragă atenția, și este necesar să se atragă atenția, asupra faptului că e nevoie de vigilență în domeniul a ceiace Cromwell numea lucrurile esențiale. Declarațiile de Drepturi sunt, absolut indiscutabil, o frână împotriva exceselor posibile ale guvernului zilei. Ele ne amintesc că pentru anumite puteri populare a trebuit să se lupte și s'ar putea întâmpla să mai fie nevoie de luptă...".

Aplicate la domeniul care ne interesează, reflecțiile profesorului Laski apar ca deosebit de luminoase și utile. Intr'adevăr faptul că în 1945 opinia publică mondială a impus introducerea ideii de respect pentru om în Charta Națiunilor Unite, nu numai că este rezultatul unei lupte, dar este chiar rezultatul celei mai cumplite și mai sângeroase lupte din istorie. Pentru ca la San Francisco respectul pentru om să devină substratul ideologic al Națiunilor Unite, zeci de milioane de oameni și-au dat viața pe câmpurile de luptă ale Răsăritului și Apusului. Milioane de soldați pe front, milioane de civili în câmpuri de concentrare, în tabere de muncă forțată, copii în Ucraina, Grecia, China, bătrâni și femei la Varșovia, Rotterdam, Coventry, Sevastopol...

Generațiile viitoare, pentru care imaginile cumplite ale anilor din urmă nu vor mai fi decât o amintire care va păli din ce în ce, își vor aminti de suferințele cumplite ale omenirii când li se va explica rostul înserării în Charta Națiunilor Unite a ideii respectului pentru drepturile omului și libertățile sale fundamentale.

Dar, după cum observă profesorul Laski, în acelaș loc, „o Declarație de Drepturi nu constitue o garanție automată a libertății... Eficacitatea oricărei Declarații de Drepturi depinde de hotărîrea poporului de a o apăra". Dacă Națiunile Unite vor voi, respectul pentru om nu va mai dispărea de pe lume.

GUY PAUKER

BUCUREȘTIUL COPILĂRIEI

Hai la groapa cu furnici,
e aici, ba nu-i aici.
Cu năluci, cu melci, cu spini,
hai pe nevăzute mîni.

Hai în Tîrgul Moșilor,
raiul norocoșilor.
Jos, în praf, printre ulcele,
hai la cortul cu mărgele.
Tu, carafa cea mai mare,
verde, groasă, nestemată,
s'o cîștigi în cui la roată,
numai tu ai fost în stare.
Sus, la bărcile din soare,
inima se 'nalță beată.
Numai tu ai fost în stare!

In vîrtej aprins de gloată,
trece Regele călare.

Hai alai, hai mai departe
de uluca ce desparte.
Către funduri clătinate,
hai, pe brațe 'ncrucișate.

Că e șapte dimineața,
și svîcnește 'n glasuri piața.
Suflă vîntul mort al grabei
și se 'nfoaie fusta babei.
Trece vîntul dimineții
și vînd totul precupeții.
Cere cinci. Iți dă cu trei.
Mama cumpără. Tu iei.
Iei cu tine, fără vamă,
talgerele de aramă.
Duci în sînge, peste vreme,
hala roșie care geme,
pești cu zale lucitoare,
hoituri vii, turburătoare,
miros putred, spaimă, greață,
moarte multe, multă viață.

Haide, văd că vrei să știi
despre nuntă și copii.
Ieși din groapa cu furnici,
ascunziș de sub gîrlici.

Seara crește, cerul vine,
melcul codobelc ne-aține
drumul spre ascunzătoare,
beciu cu flacări și răcoare,
Scoate melc și cornul mare,
că-ți dau apă stătătoare,
scoate coarne boierești,
că-ți dau lacrime lumești.

Pe scări jilave, pe lemne,
Berta face tainic semne.
Berta știe tot și spune,
— pentr'o mînă de alune —
spune cum se face omul,
din sămînță ca și pomul.

Cerul tremură ca 'n vis,
pe chepengul larg deschis.

Joacă frunze tinere,
în frac, ca un ginere.
Dar ce-i o mireasă?
Și morții? N'au casă?
Pat au? Farfurie?
Nimic! Berta știe.

Și cerul se'ntinde departe în vis
— O, Berta, spune-mi precis, precis...

Goală năluca,
sare uluca,
pe iedera porții,
cad straiele morții.

Departe, la Radu-Vodă, în deal,
zodiile noastre, curg în spre mal ...

Hai, acum întoarcem foaia
Lasă umbra și văpaia.
Noaptea-i gata,
Hai cu tata.

Hai în colț la frizerie
că e rost de ghidușie.
Sus, pe scaunul rotund,
capul bosumflat să-ți tund.

Domnu Mișu-i cavaler
și se poartă cu mister.
— Vreți un capalagarson?
— Vreau nițel odicolon.
Cît dă tatii de perdaf,
tu faci pozne sub cearceaf.
Taburetu 'nvîrți sub tine,
pînă nu știu cum îți vine!
Ești și tu, ești și paiață,
Mișu, tata, sunt de ceață.

Și cum tata este gata,
vine-acum la rînd și fata.
Sună foarfeca ușor.
Domnu Mișu-i zîmbitor:
— Domnișoară, stați frumos,
Tunsu-i cam periculos.
Scăunelul cu șurub,
face foarfecii bocluc.
Domnu Mișu zice tare:
— Am ureche de vînzare!
Cît e el de ghidușar,
s'a făcut alb ca de var.

Pe sub pudră, sbenghi și crește.
a; bărbierule-o poveste.
Zi-o, că oricînd o zici,
uit de sânge, uit de brici.

— Șade turcul pe saltea
și tot soarbe din cafea.
Șade turcul gras, uituc,
Și-i tot trage din ciubuc.
Și-i așa de nemișcat
Ca în cadru așezat.

Peste străzi și prăvălii,
bate vînt cu bălării.
E vînt iute și pizmaș,
duce molima 'n oraș.

Dar nu-mi pasă nici atît!
Am manșon legat de gît.
Peste ghete port jambieri,
ca o fată de boieri.
Ce mi-e boala din oraș?
Camfor, am sub laibăraș
Și la Jane, plăcintar,
cald îmi e ca 'ntr'un cuibar.
Strigă cioară, poți să strigi.
Din cuptor ies calzi covrigi !!!...
Și se duc, se duc pe geam,

și golași, și cu susan.
In cuptor, moș Iane scurmă.
Ei se duc, se duc pe sîrmă,
Rînced și dulceag miroase,
a plăcinte și artoase,
lîngă bolta fără fund,
a cuptorului arzînd.

Și-a intrat un mușteriu,
cu tot vîntul cel pustiu.
Sita lămpii fumegă,
tejgheaua se 'ntunecă.
Ușa bate de perete.
intră frunze, negre cete

Poți să bați vîntuie mort,
pulbere s'alegi din cort,
talgerele să coclești,
zodiile să le 'mpînzești,
Nu mi-e teamă nici de tine,
nici de iarnă, nici de mine

apără 'n vecie fata.
Berta, Mișu, Iane, tata.
Vatra din simigerie,
arde tare, arde vie.

MARIA BANUȘ

„ANTIDUHRING",
IN ISTORIA FILOSOFIEI ȘI A ȘTIINȚEI[1])

Spre deosebire de imensa majoritate a concepțiilor filosofice, materialismul dialectic nu s'a prezentat dela început intr'o organizare sistematică. Din anii genezei până la apariția lucrării lui Engels, au trecut mai bine de trei decenii. Creatorii materialismului dialectic n'au ținut și nu s'au grăbit ca doctrina lor să apară ca „sistem" coherent, într'o înfățișare arhitectonică, tratând orice problemă și răspunzând la orice întrebare, cu certitudini de oracol, așa cum era cazul cu marile sisteme din istoria filosofiei. Materialismul dialectic a pornit la drum mai modest: a căutat, a tatonat, a verificat fapte și ipoteze și s'a organizat încetul cu încetul. In cele din urmă s'a impus în istoria gândirii prin caracterul de viziune unitară, critică și riguros științifică, dar având orizont deschis spre orice prefacere, înoire și întregire.

Materialismul dialectic s'a impus ca o concepție originală înzestrată cu o autentică unitate interioară, cu totul deosebită de acea unitate artificială „sistematică" pe care o întâlnim la filozofii constructori de sisteme. Inainte de un Rickert și Nicolai Hartmann, Marx și Engels au criticat monsensul „sistemului" filozofic, care încheie dar și închide orizontul gândirii. Ei arătau că unul din viciile fundamentale ale filosofiei hegeliene a fost ambiția de a închide într'un sistem definitiv și cu pretenții de absolută valabilitate, gândirea vie care, ca și realitatea însăși, nu-i decât un proces în devenire, care nu poate fi zăgăzuit.

Marx și Engels au anticipat cu un veac distincția între „gândire" și „sistem", distincție pe care în zilele noastre un Nicolai Hartmann a ridicat-o la rangul criteriului unic în istoria filosofiei. In „Ludwig Feuerbach", Engels preciza tocmai acest criteriu, îmbrățișat azi de toți cei care concep istoria folosofiei ca o știință riguroasă, iar nu ca o însăilare de povești monografice. Vorbind despre Hegel, Engels desvăluia consecințele nefaste ale tendinței spre unitate: „Se înțelege dela sine că trebuințele „sistemului" l-au silit destul de des să recurgă la construcții arbitrare... La toți filosofii tocmai „sistemul" este trecător și anume, pentrucă el se naște dintr'o nevoie eternă a spiritului omenesc: nevoia de a învinge toate contrazicerile" [2]).

Intr'adevăr: orice „sistem" filosofic pornește dela unul sau câteva principii explicative (spirit, ideie, număr, voință, etc.), pe fundamentul căruia sau cărora înalță construcția universului gândit. Principiile sunt sau puține și evident insuficiente față de bogăția și varietatea aspectelor realității sau sunt rigid și mecanic aplicate. Totuși constructorii de sisteme au preferat totdeauna să elimine sau să denatu-

1) Vezi „*Materialismul dialectic în Anti Dühring*", Viața Românească", Iulie-Sptembrie 1945. Cartea lui Engels se află sub tipar, la „Editura D. C. R.".

2) Marx-Engels „Opere alese" vol. I, p. 476.

reze fenomenele, decât să renunțe la aplicarea principiilor menite să explice „unitar" lumea. Materialiștii mecaniciști după ce au găsit materia ca principiu universal explicativ al existenței, n'au vrut să mai recunoască nimic altceva decât atomii, negând de pildă faptele sufletești sau plăsmuirile mentale. Ei explicau rigid și mecanic principiul unitar al materiei, având groază de „contrazicerea" dintre fapte. Materialismul dialectic a evidențiat caracterul mecanic și pueril al acestei atitudini, arătând că faptele trebue luate așa cum se prezintă, în *diversitatea* și *contradicțiile lor*. De pildă: fenomenele sufletești sau spirituale, sunt *în acelaș timp diferite de materie*, dar *condiționate* și *dependente* de materie. Materialismul dialectic primește *diversitatea* faptelor, dar fără să piardă *unitatea* explicativă: toate aspectele realității, în natură, istoria și cultura, sunt manifestări *dialectice* ale materiei în mișcare. Gândirea nu-i o „secreție" materială cum spuneau materialiștii vulgari ca Vogt, dar ea se integrează în varietatea manifestărilor condiționate de materia organică. După cum vom vedea mai târziu, matedialismul dialectic realizează unitatea mult visată de constructorii de sisteme pentrucă concepe această unitate în chip dialectic. Unitatea nu este decretată *dela început*. Gândirea trebue mai întâi să uite de obsesia unității sistematice, trebue să se cufunde curajos în varietatea și contrazicerea faptelor, renunțând la ambiția sistematizării. Căci această ambiție este de ordin subiectiv. „Sistemul" este o voluptate egoistă a rațiunii. Gândrea autentică însă trebue să prefere contrazicerile obiective ale realității, chiar cu riscul să piardă unitatea sistematică. Ceea ce nu se întâmplă, fiindcă gânditorului care și-a învins subiectivitatea și s'a dăruit cu totul contrazicerilor realiății, îi este rezervată răsplata supremă a realizării unității autentice. Unitatea se desvăluie, tocmai atunci când nu o conjuri. Ea este răsplata celui care a ales cunoașterea realității obiective, în locul construcțiilor rațiunii subiective.

Unitatea de viziune care se realizează cu toate contrazicerile lumii reale, nu este o unitate creiată sistematic de către cugetător, ci este unitatea *materiei* care se afirmă prin cele mai diverse forme de mișcare.

Pentru a concepe unitatea unei doctrine în dreptul acesta, este necesară viziunea materialist dialectică, viziune care nu fuge de contraziceri, ci se fundează tocmai pe existența lor. Constructorii de sisteme au avut totdeauna o teamă instinctivă față de contrazicerile realității. Descartes, Spinoza, Schelling, Fichte sau Hegel însuși au preferat să se cantoneze în principiile lor desvoltate „sistematic". Putința de a construi un sistem constă în desvoltarea deductivă a principiilor de bază alese de filosof, faptele, fenomenele reale urmând să fie „potrivite" mai mult sau mai puțin arbitrar după aceste principii. Filosoful sistematic preferă să schematizeze realitatea și să elimine sau să denatureze faptele, decât să-și părăsească principiile. Deaici decurge caracterul artificial, „constructiv" al marilor sisteme filosofice. Gândirea „pură", — fiindcă nu vrea să se întineze în realități, ajunge în flagrantă contradicție cu varietatea și devenirea fenomenelor. Constructorul de sistem nu se contrazice cu sine însuși. Însă plătește greu acest tur de forță logică: nu-și contrazice principiile lui, dar *sistemul lui contrazice realitatea*.

Marx și Engels au intuit aceste adevăruri într'o vreme când massa imensă a discipolilor hegelieni erau amețiți de entuziasm pentru gândirea speculativă sistematică. Aceștia ignorau că „sistemul" nu coincide cu „gândirea", că sistemul este rezultatul nefast al speculației desprinse de realitate și că în cele din urmă sistemul înăbușe gândirea. Marx și Engelsau intuit încă din tinerețe slăbiciunile, și golurile serioase ale sistemului hegelian. Deaceia ei n'au ambiționat clădira sistematică a universului, ci au pornit în mod critic dela

acumularea migăloasă a cât mai multor *fapte*, din cât mai multe sectoare ale realității: fapteeconomice și ideologice, politice și juridice, biologice și etice. Ei au simțit că unitatea unei concepții originale nu poate să se realizeze decât prin cuprinderea faptelor celor mai diverse și că ea se va desprinde ca o concluzie neforțată, ca o evidență degajată prin simpla *oglindire a faptelor*.

Când Marx scria „Tezele asupra lui Feuerbach" (1845), materialismul dialectic se afla în faza primară a unei intuiții care se cerea desvoltată, controlată, aplicată și *apoi* teoretizată. Marx și Engels au conceput filosofia cu știință riguroasă. Deaceia ei au măsurat cumpătat distanța care separă ipoteza fragilă de teoria solid cimentată prin experiențe și verificare critică. Intre „Tezele asupra lui Feuerbach" și „Anti Dühring" avem acest interval necesar de răgaz și muncă, prin care materialismul dialectic s'a transformat din ipoteză genial schițată în teorie organic crescută și desăvârșită.

Istoria materialismului dialectic este geneza clasică a unei teorii științifice. In loc să pășească la crearea unui sistem filosofic pe bază de principii, Marx și Engels au luat drumul invers: ei au pornit dela varietatea faptelor istorice, dela analiza experimentală, dela confruntarea teoriilor adverse cu faptele date.

In loc să-și afirme grăbit și dogmatic originalitatea, materialismul dialectic a trecut la o critică ascuțită a ideologiilor care răsturnau faptele, care interpretau idealist istoria sau care schematizau metafizic varietatea în devenire a realității. Pentrucă în Germania deacum un veac, domina feudalismul economic și absolutismul politic, problemele sociale și politice apăreau camuflate în problemele abstractizate ale „esenței" istoriei, moralei, culturii.

Materialismul dialectic, ca o doctrină născută din contactul cu realitățile urgente, în loc să se aventureze în problema ontologică și cea gnoseologcă [1]), a luat poziție față de ideologia reacționară idealistă, reprezentată prin frații Bauer. Hegelienii aristocrați ca Bruno Bauer afirmau nu numai că istoria este manifestarea conștiinței (teza hegeliană), ci ajungeau și la teza direct reacționară că massele sunt un obstacol în calea desvoltării culturii. Supunând unei critici acerbe această concepție idealistă și reacționară asupra istoriei și culturii, Marx și Engels pregăteau în mod critic, bazele materialismului istoric. In acelaș timp, conștienți de limitele concepțiilor lui Hegel și Feuerbach, Marx și Engels luau poziție critică față de teza absurdă a idealismului cât și față de caracterul unilateral și mărginit, lipsit de simț istoric și practic, al materialismului feuerbachian. Aceași critică ascuțită se întoarce apoi asupra curentelor ș sectelor socialiste utopiste din Germania, Franța și Anglia.

In perioada genezei, materialismul dialectic se manifestă cu deosebire în aspectul lui critic, am spune ca o critică materialist dialectică a tuturor concepțiilor care deformează natura dialectică a realității. Critica aceasta nu se exercită pentru a proclama un nou sistem, menit să se instaleze falnic pe ruinele concepțiilor atacate. Critica aceasta pornește dela desideratul sobru științific al unei confruntări *între teorie și fapte*. Critica aceasta care ataca cu aceiași violență literatura leșinată și confuzionistă a „adevăraților socialiști, [1]) teoriile economice și concepțiile filosofice șubrede, răspundea nu numai unei necesități de ordin teoretic. Căci prin ideologia idealistă erau manifestate tezele politice reacționare ale feudalismului și absolutismului prusac, reprezentat prin marii moșieri. Materialismul dialectic, spre deosebire de imensa majoritate a doctrinelor filosofice, se

1) Curent ideologic german așa zis „socialist", care în fond servea politica reacționară a marilor moșieri prusaci, analizat și criticat de Marx și Engels în „Manifestul comunist".

afirma nu numai ca o teorie justă, ci şi ca o teorie menită să prefacă lumea, ca o teorie însufleţită de setea acţionării în sensul nevoilor şi aspiraţiilor masselor. Critica materialismului dialectic, oglindind dublul isvor teoretic şi practic al doctrinei, lovea simultan în tot ceeace se împotrivea progresului teoretic şi social. Căci marxismul se înfăţişa ca o sinteză, istoric determinată, a temelor primare etice: cunoaştere şi acţiune. O sinteză care anula dialectic atitudinile unilaterale şi sterile ale acţionării oarbe, lipsite de lumina teoriei, cât şi ale cunoaşterii abstracte, lipsite de efectul practic.

Simultan cu scrierile polemice, Marx şi Engels încep să desfăşure o activitate practică politică şi o activitate teoretică pozitivă. Eforturile lor se concretizează asupra problemei practice sociale şi asupra problemei teortice „ce este istoria". Ei făuresc materialismul istoric ca bază a socialismului ştiinţific, înţelegând materialismul istoric ca aplicare urgentă a concepţiei materialismului dialectic în sfera problemelor istoriei, economiei politice, sociologiei şi culturii. Materialismul dialectic s'a înfăţişat dela început ca o *teorie practică*, — în toate sensurile. Deaceea după perioade precumpănitor polemici se deschide perioada aplicării nouei concepţii în problemele concrete de economie politică (Marx: „Misère de la philosophie", „Discours sur le libre échange", „Critica economiei politice", „Istoria economiei politice", „Capitalul", etc) de istorie socială şi politică (Engels: „Situaţia clase muncitoare în Anglia", „Răsboiul ţăranilor", „Problema locuinţelor". Marx: „18 Brumar" şi „Răsboiul civil în Franţa" şi o serie nesfârşită de articole, cronici şi studii).

Materialismul dialectic arată că trebue pus preţ în primul rând pe o *metodă* nouă de gândire, o metodă care să justifice şi să fructifice noua *viziune* a lumii. Materialismul dialectic *ca viziune filosofică* accentua primatul materiei faţă de conştiinţă şi universalitatea mişcării şi a contradicţiilor în toate aspectele existenţei; — în natură, societate şi gândire. *Metoda* materialist-dialectică trebuia să demonstreze că această viziune era cea justă. Trebuia să arate că adevărul teoretic constă numai în oglindirea *totalităţii* momentelor şi aspectelor fenomenelornaturale şi sociale în devenire, această totalitate de momente sprijinindu-se totdeauna pe o bază materială. In locul metodei unilaterale analitice, care despică şi descompune, trebuia realizat un efort de cuprindere a contradicţiilor şi interacţiunilor. Gândirea trebuia să prindă contradicţiile în mişcarea lor, iar nu să le descompună în antiteze sterile.

Viziunea şi metoda trebuiau să-şi justifice dreptul la viaţă prin *rezultate*. Materialismul dialectic până la „Antidihring" este o serie de *ilustrări* şi *aplicări practice* ale metodei materialist- dialectice, un lanţ de strălucite *dovezi* şi *rezultate* concrete. *Teoria* materialismului dialectic din „Anti Dühring" a venit ca o *concluzie logică* la seria de argumente concrete, impunătoare pe care le reprezintă toate lucrările anterioare scrise de Marx şi Engels. Teoria se putea manifesta acum pe scena culturii, fiindcă îşi împlinise cu prisosinţă condiţia fundamentală a ştiinţei: să se sprijine pe rezultatele experienţei şi verificării critce, să se înalţe pe temeliile solide ale demonstraţiei prin fapte şi realizări concrete. In „Anti Dühring", Engels se dedică unei teme pe care până atunci nici Marx, nici el însuşi, nu o trataseră decât fragmentar: *tema prezentării teoretice a materialismului dialectic, integrarea marxismului în istoria cugetării*. Dar nici în „Antidühring", materialismul dialectic nu-i prezentat dogmatic, fără argumentări şi fără dovezi. Engels reia şi cuprinde într'o sinteză definitivă critica gândirii metafizice şi a idealismului, desfăşurând simultan ilustrarea enciclopedică a tezelor materialismului dialectic. Până în ultima clipă marxismul se manifestă critic şi experimental, alimentat numai prin argumentări substanţiale, prin exemple, şi ilustrări variate, culese din

istoria ştiinţelor positive şi din epocile cel mai variate ale istoriei societăţii. Căci tema centrală din „Antidühring" era de a dovedi că în materie şi istorie, fenomenele se petrec dialectic. Acastă teorie fusese ridicată de Hegel, dar compromisă din pricina excesului speculaţiei fanteziste, care de multe ori se bizuia pe devinaţie, în locul experienţei. Engels concepe realizarea temei numai pe baza ultimelor rezultate ale ştiinţelor naturii. Hegel tratase deductiv şi speculator tema dialecticei realităţii crezând că filosofia se poate ridica deasupra ştiinţelor. Engels tratează tema ştiinţific, căci pentru el filosofia coincide cu ştiinţa.

* * *

2. DIN ISTORIA PROBLEMEI DIALECTICEI DE MARX ŞI ENGELS

Această concepţie asupra coincidenţei dintre filosofie şi ştiinţă s'a manifestat de timpuriu atât la Marx cât şi la Engels. Din cercetările care s'au făcut în arhiva liceului din Trier, rezultă că Marx dă o deosebită atenţie ştiinţelor naturii, încă de pe băncile şcolii.

Interesul pentru aceste ştiinţe l-a păstrat Marx tot timpul vieţii, dar nu ca o simplă curiozitate de amator, ci ca o atenţie centrată în jurul unei anumite teme filosofice. Este tema care a creiat lărgimea de bază a problematicei marxismului: legătura dintre natură şi istorie, ambele domenii fiind concepute ca ilustrări universale ale materialismului dialectic.

Paralele între istorie şi natură se întâlnesc chiar din 1842-43, în articolele scrise de Marx pentru „Gazeta renană". In această epocă, studiind filosofia lui Feuerbach, a cărei temă centrală este „primatul naturii", Marx acordă un interes din ce în ce mai pronunţat ştiinţelor naturii. Intr'un manuscris publicat postum şi care a premers „Sfintei Familii" (prin 1844), Marx observă că „ştiinţele naturii au rămas străine de filosofie, tot aşa cum filosofia s'a înstrăinat de ştiinţe" 1)

Apare deci, chiar din această perioadă, conştiinţa necesităţii sintezei între filosofie şi ştiinţă, care se opune atât unilateralităţii empirismului mărgint al „savanţilor", cât şi a filosofiei speculative posthegeliene

Ştim că în perioada genezei marxismului (până la „Manifestul comunist" 1848), desbaterile teoretice au trebuit să se concretizeze în jurul problemei istoriei şi societăţii. Acestea erau problemele arzătoare ale epocei, fiiindcă în aceste probleme se înfruntau poziţia idealistă, — oglindind reacţionarismul feudal prusac şi materialismul, — oglindind mişcarea de trezire şi rezistenţă faţă de absolutismul politic şi ideologia lui retrogradă. Fiindcă bătălia hotăritoare se dădea în sfera problematicei istoriei, Marx şi Engels fac toate sforţările pentru a dovedi că şi istoria trebuie să devină o ştiinţă, polar opusă speculaţiilor fanteziste ale idealiştilor. Căci atât timp cât istoria era înţeleasă şi tratată ca un fel de „literatură filosofică", iar cauza evenimentelor istorice era aflată în „evoluţia conştiinţei", istoria slujea legitimării tezelor celor mai absurde din punct de vedere ştiinţific şi celor mai reacţionare din punct de vedre politic. Marx şi Engels trebuiau deci să marcheze cu accentul urgenţei problemele istoriei, societăţii, omului şi culturii, dar ei subînţelegeau istoria nu numai ca o

1) Citat în introducerea la vol. II din „Arhiva Marx-Engels", Moscova 1927, p. 119.

știință limitată la fapte istorice, ci ca o *știință generală a evoluției sau schimbării în întregul univers.* In „Ideologia germană" (1845) Marx scrie: „Cunoaștem o singură știință, — știința istoriei. Istoria, privită din două laturi, poate fi împărțită în *istoria naturii* și *istoria oamenilor.* Cele două laturi nu pot fi despărțite; atât timp cât există oameni, istoria naturii și istoria oamenilor se condiționează reciproc" [1]) Astfel era anticipat cadrul *total* al problemei dialecticei — în natură și istorie, — accentuându-se simultan raportul dialectic dintre cele două elemente.

Până la „Anti Dühring", studiile științifice ale lui Engels au variat și ele după împrejurările politice la care participa omul de gândire și omul de acțiune. Până prin 1860, Engels urmărise cu deosebire problemele economice, sociale, filosofice și literatura. [2]). După 1858, Engels reia studiul chimiei, stimulat fiind de probleme practice imediate; fabrica în care se afla Engels ca funcționar, avea nevoie să utilizeze descoperirile în chimia organică, — în speță folosirea coloranților pentru textile. Engels a intrat în legături de prietenie cu chimistul Karl Schorlemmer, discipol al lui August Wilhelm Hoffmann, inițiator de seamă în domeniul care îl interesa pe Engels.

In acelaș an (1851), apar în corespondența dintre Marx și Engels preocupări în jurul *problemei dialecticei naturii.* Căci tocmai în acest an, ambii sunt ispitiți să recitească Hegel. Marx scrie că ar fi tentat să dea unstudiu critic, în care să valorifice partea rațională din dialectica hegeliană, înlăturând „mistificarea" idealistă. Engels reia studiul lui Hegel din alt punct de vedere. El recitește „Filosofia naturii" și o confruntă cu marile descoperiri făcute în chimia organică, fizică și fisiologică. „Celula", scrie Engels, „este lucrul în sine al lui Hegel și străbate în desfășurarea ei exact procesul hegelian, până când se desfășoară din ea „Ideia", — organismul deplin desvoltat".

Intr'o scrisoare din 1865, Engels îi scria lui F. A. Lange: „Teoria modernă a interacțiunii forțelor naturale nu-i decât o altă formulare sau mai curând dovada positivă a desvoltării hegeliene despre cauze, efect, acționare reciprocă, forță, etc".

In perioada tipăririi „Capitalului" (1867), Marx are prilejul să marcheze deosebirea dintre concepția materialismului dialectic și materialismul vulgar al unui Büchner și Vogt. Lange și Büchner se aflau în relații amicale cu Marx, îi trimiteau lucrările lor și participau la mișcarea muncitorească, dar erau cu totul incapabili să înțeleagă deosebirea dintre dialectica idealistă și cea folosită de Marx și Engels. Afară de aceasta, Büchner era ignorant în filosofie — ceeace provoca pagini savuroase în corespondența dintre Marx și Engels.

Engels concepe chiar ideia *criticei* materialismului vulgar, din care au rămas o serie de note. El intenționa să arate să materialismul în științele naturii putea să capete altă înfățișare decât cea a materialismului vechiu. Engels s'a decis să atace sistematic problema criticii materialismului mecanicist și să reliefeze raporturile dintre materalismul dialectic și științe, deabia prin 1873. Planul inițial era o lucrare cu titlul „Dialectica și științele naturii". Conștient de munca uriașă pe care o necesita realizarea acestui program, Engels se pregătea pentru un efort de lungă durată. El a trebuit să scrie „Anti Dühring"-ul, în mijlocul acestei perioade de pregătire. După apariția lucrării, Engels și-a continuat liniștit „pregătirea". El ia cunoștință de sistemul periodic al lui Mendeleiev, pe care îl caracteriza o „aplicare inconștientă a legii dialectice a transformării cantității în calitate".

1) „Marx Engels Archiv", *vol. I,* p. 237.

2) Prea puțini știu că Engels a scris pagini de strălucită critică literară. Cf. în deosebi vol. II din „Marx-Engels Gesamtausgabe"".

Pela 1880. Engels studiază electrochimia și fizica, îndeosebi fenomenele electrice în magnetice.

In 1883, cu trei luni înaintea morții lui Marx, Engels credea că însfârșit se va putea dedica ducerii la capăt a „Dialecticei naturii" Dar după moartea lui Marx, renunțând la propria lui operă, s'a dedicat cu totul prelucrării și tipăririi scrierilor lăsate de Marx.

3. MATERIALISMUL DIALECTIC IN „ANTIDUHRING"

Intrebarea dacă în natură și istorie fenomenele se desfășură sau nu dialectic intră în problema filosofică tradițională: „ce este și cum se înfățișează lumea?" Cunoscută în istoria filosofiei sub numele de „problema ontologică", întrebarea aceasta palpită stăruitoare dela filosofii ionieni (sec. VI a. Chr.) până la „ontologia critică" a filosofului contemporan Nicolai Hartmann. Criticismul, — atât cel profesat de Kant cât și de neokantieni, a refuzat să răspundă la această întrebare considerând-o că depășește posibilitățile cunoașterii. Criticismul s'a cantonat în repulsia față de „lucru în sine", față de cunoașterea efectivă a realității și a statuat o nejustificată destincție între „aparență" (fenomen) și „lucru în sine" (noumen), distincția pe care a anulat-o marxismul înaintea ontologiei contemporane. Insă, deși a revenit la problema ontologică pe care Kant o considera desuetă, marxismul n'a atacat-o câtuși de puțin cu mijloacele compromise ale filosofilor speculativi dinaintea și după Kant, ci a arătat că trebuie făcută distincția între „problemă" și „metodă". Problema ontologică nu trebuie să poarte păcatele celor cari nu aflaseră metode juste. Marxismul ataca problema pornind dela experiență, împlinind astfel exigența justă a criticismului, dar respingând tezaagnostică a noncunoașterii lucrului în sine. Kant reprezenta compromisul politic și filosofic, prin faptul că oscila între criticism (în teoria cunoașterii) și dogmatism (în problema etică, în filosofia practică), tot așa cum burghezia germană al cărui ideolog era, oscila între vagi aspirații democratice și absolutism politic.

Engels a reluat o temă ontologică dar pe baze critice, tocmai în vremea când neokantinienii decretau că filosofia n'are a se ocupa decât de problema cunoașterii și nu trebuie să mai aspire la deslegarea întrebării: „ce este și cum se înfățișează lumea?". Materialismul dialectic afirmase, încă din primele manifstări, că lumea este materie, care se înfățișează în perpetuă mișcare, schimbări și contradicții. Acest răspuns trebuia acum desvoltat teoretic. Materialismul dialectic trebuia să marcheze definitiv opoziția față de idealism, agnosticism, positivism și materialism vulgar mecanicist, trebuia să-și clarifice poziția fermă față de doctrinele curente filosofice. In acelaș timp trebuia să dea o teorie a metodei materialist dialectice, dar care să fie curată și neatinsă de reproșurile întemeiate pe care oamenii de știință le aduseseră metodei dialectice hegeliene. „Anti Dühring" reușește să răspundă la toate aceste întrebări și să realizeze sinteza dintre filosofie și știință. Concepând fisolofia ca o știință, ca practica, Elgels umplea abisul care se căscase între filosofie și științele positive. In timp ce marxismul pătrundea în toate sectoarele realității și dovedea că gândirea materialist-dialectică trebuie să învioreze concepțiile generale ale savanților, filosofia oficială germană se oprea pentru vreo cinci decenii asupra unor nesfârșite desbateri metodologice (neokantienii din „școala dela Baden", — Rickert) sau relua idealismul kantian mai exagerat (școala dela Marburg, — Hermann Cohen). Până astăzi istoricii filosofiei n'au vrut să vadă că singura filosofie care a continuat tradiția ontologică, *dar pe baze critce,* a fost marxismul. Vâlva care s'a făcut de către filosofii contemporani în jurul „ontologiei"

unui Heidegger, a fost expresia unei decadențe totale a spiritului critic. Căci speculațile voit ermetice și pretențioase ale lui Heidegger din „Sein und Zeit", n'au în fond nimic comun cu gândirea critică asupra problemelor „existenței" și „timpului". Cartea lui Heidegger este o etică deghizată în ontologie, este monologul individualist pe tema „anxietății", al unei societăți care-i obsedată de „eu" și de „stările" lui. Această „filosofie" fenomenologică proclamă fățiș că nu vrea să aibă deaface cu științele pozitice. Deaceea o astfel de filosofie era menită să dispară, odată cu tipul uman care deviase cunoașterea dela experiență și realitate spre tălmăciri arbitrare ale stărilor eului. Acest tip uman, acest etos exacerbat individualist, înflorise ca expresie supremă a indiferenței și ostilității culturii imperialismului față de problemele de viață, față de frământările și aspirațiile masselor.

Inainte de criticismul kantian filosofii nu se întrebau ce temei au sistemele lor filosofice, nu se sinchiseau dacă principiile lor se potrivesc sau nu cu realitatea. Principiile le aflau și le decretau a priori, — înainte de orice experință. Oamenii credeau în puterile infailibile ale Rațiunii, fără să-și dea seama că rațiunea singură, nesprijinită pe fapte, ajunge să țeasă o horbotă de idei, care se deșiră la primul contact cu realitatea. Kant a pus capăt acestor juisări raționaliste speculative și a cerut ca înainte de orice, filosofia să se întrebe cum și cât poate cunoaște rațiunea omenească. Criticismul acesta a anulat construcțiile a priori, însă n'a fost un criticism materialist, ci clădit pe baze idealiste. Păcatul al doilea kantian a fost exagerarea critic-iste, anume: teza că lucrurile nu pot fi cunoscute în sine, deși Kant însuși practica științele și dovedea prin aceasta că lucrurile pot fi foarte bine pătrunse!

In „Anti Dühring", Engls pornește și el dela o critică a apriorismului lui Dühring, dar nu din unghiul de vedere îngust al agnosticismului Kantian, ci din perspectiva largă a materialismului dialectic. Engels dovedește că speculațiile metafizice pot fi foarte bine atacate și ruinate, fără ca criticul să fie numai decât kantian. Căci neokantienii se mândreau că dețin exclusivitatea criticei filosofice. Engels arată în „Anti Dühring" că toate teoriile confuze ale pretinsului filosof sunt pecetluite cu tara „apriorismului". In loc să pornească dela fapte și experiențe, Dühling decreta principii și axiome, după care siluia fenomenele, ca să le potrivească cu principiile. Acestea se întâmplă în teoria ontologică (problema existenței) ca și în problemele morale, economiei politice și istorice. Deaceia cartea lui Engels are un accent fundamental *criticist*, în opoziție cu *apriorismul* speculativ al lui Dühring.

Operația primă a criticei apriorismului, poate că ar fi reușit și un filosof neokantian. Dar niciun filosof neokantian n'ar fi cutezat să treacă la a doua temă, din „Anti Dühring", la *tema pozitivă a dialecticei naturii și istoriei*. Pentrucă neokantienii susțineau că lucrul în sine e intangibil și că nu se poate afrma nimic *pozitiv* despre fenomenele naturii sau istoriei. Engels n'avea această prejudecată filozofică. Deaceea el a reușit să dea o sinteză unică în istoria filosofiei, sinteza între critică și tratarea pozitivă a problemei ontologice. Problema dialecticei, în loc să fie tratată speculativ, aprioristic, ca la Hegel, este așezată pe bazele experienței. Iar critica apriorismului nu devine o atitudine fixă, țeapănă, ci se preface la tot pasul într'o pătrundere pozitivă a tuturor problemelor concrete. Filosofia se topește în științele pozitive, iar științele pozitive se ridică la înălțimea care îngăduie perspectiva cuprinderii ansamblului fenomenelor și relațiilor dintre ele. In acelaș timp filosofia nu-i numai contemplare rece, pentrucă atingând problemele sociale și morale, cunoașterea vine în contact cu necesitățile și valorile care frământă orice etos viu. Cunoașterea își trage seva din experiențe, pentru ca teoria să se transforme în faclă și armă.

4. „ANTIDUHRING" CA SINTEZĂ INTRE FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚĂ

Efectul criticismului kantian a fost nefast pentru imensa majoritate a filosofilor și savanților din sec. XIX și în parte din sec. XX. Și filosofii și savanții au rămas cu groaza de atingerea cu „lucrul în sine". Cine îndrăsnea să afirme că filosofia pătrunde legile realității însăși, filosofia „neștiintifică", păcătuia împotriva criticismului kantian. Filosofia neokantiană, îmbrătișată și de o mare parte din savanți, a trăit sub semnul acestei interdicții. Singurii gânditori cari au îndrăsnit totuși să muște din mărul oprit, fără să țină seamă de interdicția kantiană, au fost Marx și Engels. Ei au desvăluit încă din tinerete nonsensul sciziunii dintre filosofie și știință, evdențiând că problema adevărului nu poate fi concepută scolastic ca o problemă izolată și că practica (praxis) este sigura verificare întregitoare în problema adevărului [1]). Teoria nu poate exista fără practică, — filosofia nu poate trăi fără fuziunea cu științele pozitive. Marx observă (prin 1842-3) că „filosofia a rămas tot atât de străină față de științe, precum au rămas și ele străine fată de filosofie [2]). In timp ce tânărul Marx simțea necesitatea fuziunii între știință și filosofie, hegelienii se dădeau la cele mai absurde și inutile construcții „triadice", crezând că faimoasa tiradă a tezei, antitezei și sintezei poate înlocui experienta empirică printr'o formulă magică. Iar savanții, desgustați de aceste scamatorii speculative, trăgeau învătătura că omul de știință trebue să evite filosofia și mai ales dialectica.

Matrialismul dialectic, atunci când a început să cerceteze raporturile dintre filosofie și știință, a intuit necesitatea sintezei dintre ele. Se găsea însă în fața unei divergente, ba chiar a unei ostilități între filosofie și știință. Deaceia Engels s'a străduit să facă educația filosofică a savanților. Aceștia dispretuiau dialectica, fiindcă ignorau faptul că poate exista o filosofie dialectică materialistă, fundată pe fapte și rezultate științifice. In loc să disprețuiască gândirea speculativă idealistă și să facă distincția între baza idealistă și metoda dialectică, savanții aruncau dialectica odată cu idealismul. Acești savanți sau „positiviști" care priveau de sus filosofia în general, nu-și dădeau seama că științele rămân ca niste sfere izolate și neputincioase în isolarea lor să priceapă problemele gnrale ale realității care cuprinde raporturile dintre organism și organic, dintre organic și psihic, dintre psihic, logic și estetic. „Positiviștii" care se mândreau cu poziția lor trainică nu vedeau că înteoeneala în fapte brute n'are nici o valoare teoretică și că faptele rămân fapte, — isolate și nesemnificative, atât timp cât nu sunt cuprinse în fascicului de lumină al teoriei, care le creiază unitatea explicativă și le regăsește coherența lor originală, coordonarea disciplinlor separate. Insă aceasta este o teorie pe care nu o poate soluționa empiria pură. Pentru aceasta este necesară gândirea teoretică" [3]).

Savanții se iluzionau că pot trăi *fără* filosofie. In fond, de îndată ce voiau să iasă din sfera specialităților, se rătăceau dela primii pași în universul faptelor generale și cădeau victime filosofiei celei mai străine științelor, — filosofiei idealiste. Ademeniți de eticheta „criticistă" a filosofiei nekantiene, savanții îmbrățișau o filozofie care era esemțial străină practicei lor științifice. Căci kantianismul se desvolta orbește sub vechea contradicție: credea în știință, dar afirma că gân-

1) Marx: „Teze asupra lui Feuerbach", Opere alese, Vol. I, p.
2) Marx Engels. Opere complete, Vol. I, ed. germană, p. 324.
3) Marx-Engels Archiv. Vol. II p. 219.

direa umană nu poate pătrunde realitatea însăşi, iar ceace cunoaştem prin ştiinţă, spunea că depinde de raţiune, de categoriile apriorice ale gândirii. Teza idealistă a apriorismului înseamnă, pe scurt: obiectul, realitatea *depinde* de conştiinţă, de structura gândirii.

Printre contemporanii lui Engels, o mare parte din savanţi cultivau teza dealistă a apriorismului. Conturând tradiţia euclideană-platonică, ei credeau în originile pur raţionale ale matematicei, afirmând că această ştiinţă poate fi clădită pornind *numai* dela principii, postulate şi axiome. Engels arăta cât de mărginită şi falsă este această poziţie, care vrea să tăgăduiască originile empirice ale principiilor apriorice. Nu există principii *înaintea* experienţei (apriori), ele nu sunt decât rezultatul cercetării realităţii obiective, ele sunt atribute ale realităţii materiale, iar nu categorii pur mentale. „Matematicile au drept obiect formele spaţiului şi raporturile cantitative ale lumii reale, deci un obiect foarte real" 1).

Engels a desvăluit naivitatea procedeului care duce la teza aprioristă. „Este vechea poveste. Mai întâi faci abstracţii din lucrurile sensibile şi apoi vrei să le cunoşti empiric, să vezi timpul şi să miroşi spaţiul" [2]). Timpul şi spaţiul sunt abstrase din obiectele reale, dar cei care fac operaţia abstragerii *uită* de unde le-a abstras, uită de originea materială a principiilor şi le declară pur şi simplu categorii subiective apriorice!

Tot în „Anti Dühring", Engels soluţionează în sens materialist dialectic o serie de probleme ale *filosofiei ştiinţei*, probleme pe care savanţii nu le pot resolva prin prisma *specialităţii* lor, fiindcă sunt probleme evident filosofice.

Pe lângă problema apriorismului şi a cauzalităţii, Engels tratează rolul definiţiei, ineficienţa formalismului, sensul ipotezelor, caracterul istoric şi relativ al legilor naturii, clasificarea ştiinţelor, deosebirea dintre ştiinţele naturii şi cele istorice, dar mai ales caracterele şi ţelurile lor comune ca simultane ilustrări ale dialecticei materiei, — ale schimbării.

Pentru istoria ştiinţelor naturii în sec. XIX, nu pot fi trecute cu vederea observaţiile pe care le-a făcut Engels asupra importanţei teoriei cinetice, asupra caracterului unilateral al celui de-al doilea principiu al termodinamicei aşa cum l-a formulat Clausius, critica şi valorificarea darwinismului, asupra naturii materiale a eterului, însfârşit asupra noţiunilor de forţă şi energie.

„Ştiinţa modernă a naturii, scrie un savant sovietic 3), „chiar în formele ei cele mai rafinate, ar putea învăţa multe dela Engls. Este suficient să amintim de fizica quantelor a epocei noastre şi de felul în care dibuieşte în jurul principiului cauzalităţii, al determinismului şi intedetrminismului şi „principiului" impreciziei principiale, etc.

Dacă respingem ca total nevalabile încercările de a înlocui conceptul cauzalităţii prin independenţa funcţională matematică, ca încercări care duc îndărăt la idealism atunci ceeace este raţional în teoria modernă a quantelor este confirmarea sugestiilor metodologice ale lui Engels".

Materialismul dialectic datorează ştiinţelor confirmarea lui prin faptele şi rezultatele acumulate, de două veacuri; iar ştiinţele datorează marxismului luminarea unei serii de probleme fundamentale. In opera lui Engels a fost realizată acea sinteză dintre filosofie şi ştiinţă,

1) „Dialectica naturii, Marx-Engels Archiv. Vol. II, p. 237, ed. germană.

2) W. Jegorşin, „ Engels şi ştiinţele naturii", în vol. 64 din „Marea Enciclopedie sovietică", tipărit separat în l. germană.

3) W. Jegorşin, idem.

a cărei necesitate o simţea tânărul Marx încă din 1844: „ştiinţele naturii au rămas străine de filosofie, tot aşa cum filosofia s'a înstrăinat de ştiinţă" [1]). Engels a luptat din răsputeri împotriva opoziţiei sterile dintre ştiinţă şi filosofie, dintre inducţie şi deducţie, dintre empirism şi raţionalism. El era desolat de ostilitatea pe care o arătau unii savanţi faţă de filosofie şi le atrăgea atenţia că acelaş dispreţ şi aceiaşi ignoranţă în filosofie o afişase şi materialismul vulgar, care a însemnat între 1850—1860 perioada de cea mai adâncă degradare a ştiinţei oficiale germane (Vogt, Moleschott, Büchner). Cercetătorii naturii îşi închipuie că se pot elibera de filosofie ignorând-o sau înjurând-o". Insă fiindcă nu pot răsbi fără gândire iar pentru aceasta au nevoie de categorii logice, ei apelează la rămăşiţele unei filosofii de mult răsuflate sau îşi amintesc de cele audiate în silă prin anii studenţiei. Folosind amestecul acesta de elemente eteroclite, savanţii se află totuşi în robia filosofiei, însă de cele mai adeseori sub robia celei mai proaste filosofii [2]). „Nu poţi lua în mână o carte teoretică de ştiinţă naturii fără să nu ai impresia că cercetătorii naturii simt ei înşişi, cât de mult sunt stăpâniţi de desorientare şi confuzie şi că aşa numita filosofie curentă nu le arată absolut niciun drum. Şi aici nu există alt drum şi altă putinţă de a ieşi la lumină, decât întoarcerea dela o formă la cealaltă, *dela gândire metafizică la cea dialectică*. 3)

Opera lui Engels este o dovadă vie de chipul în care trebuie înţeleasă şi realizată sinteza dintre filosofie şi ştiinţă. In comparaţie cu această operă se reliefează caracterul mărginit şi steril al „positivismului" care fuge de filosofie şi al speculaţiei filosofice care ignoră experienţă. Dispreţul pentru fapte sau dispreţul pentru gândire sunt păcate la fel de greu plătite. „Positivismul" s'a înecat în fapte şi când a vrut să respire puţin oxigen teoretic a sorbit lacom din prima mixtură idealistă aflată pe piaţa ideologică. Iar idealismul, dela Hegel până la Spengler şi Scheler, a fost limbajul esoteric al categoriilor sociale reacţionare. In plină desvoltare modernă a ştiinţelor naturii, idealismul german a continuat să susţină teze care sunt răsturnate de faptele elementare din manualele de şcoală. Ceeace înseamnă că idealiştii, care nu ignoră nici ei lucrurile acestea, exprimă prin filosofarea lor o *atitudine etică*, o înstrăinare şi o ostilitate uneori făţişă faţă de frământările şi desideratele maselor. Deaceia „Engels se ridică împotriva reacţiunii idealiste, sub orice probleme s'ar ascunde — până la apriorism şi axioma timpului şi spaţiului, până la adevărurile matematice, libertate, necesitate şi aşa mai departe" [4]).

Pentru ca metoda dialectică să nu-şi trădeze, ci să-şi împlinească menirea de reînoire a filosofiei şi ştiinţei, au trebuit să vină Marx şi Engels Astfel dialectica a putut să realizeze progresul în problemele teoretice, dar şi în problemele practice ale vieţii şi luptei pentru luminarea şi acţionarea în sânul maselor. Căci marxismul nu reprezintă numai sinteza dintre filosofie şi ştiinţă, ci şi împletirea cunoaşterii cu acţionarea. Elanul cunoaşterii se înalţă simultan cu elanul necesar prefacerii teoriei în practică, cu setea de a desfiinţa toate obstacolele care stau în calea bucuriei de viaţă a majorităţii oamenilor. Una din temele perioadei de geneză a marxismului era „negarea stării inumane" în care trăeşte massa muncitoare. Prin această temă etică, a luptei împotriva suferinţei şi nedreptăţii sociale. Marx şi Engels au desemnat orizontul total la care poate şi trebuie să aspire omul actual, tinzând spre realizarea totală etică.

In acest sens au înţeles şi continuat marxismul, marii urmaşi Le-

1) Citat în „Marx-Engels Archiv". Bd. II, p. 119.

2) Op. cit. „Dialectică şi natură", p. 173.

3) Idem, p. 221.

4) Mitin, în „Friedrich Engels", ed. germană, p. 79, Moscova 1935.

nin și Stalin. Lucrările lui Lenin asupra problemelor economice și istorice ale Rusiei dela sfârșitul veacului XIX, formularea și soluționarea tuturor problemelor sociale, politice și filosofice ale epocei sale precum și lucrările lui Stalin asupra „Marxismului și chestiunea națională" sau analiza „Bazelor leninismului" sunt tot atâtea pilde ale sintezei dintre filosofie și știință. Iar intreaga lor activitate politică are la bază dublul isvor al elanului de cunoaștere și al elanului etic de prefacere a lumii. Lenin și Stalin au dovedit că între cunoaștere rece și simțul valorilor trebuie să existe un raport dialectic de susținere și intensificare reciprocă. Altfel, idealul democratic rămâne o formulă oratorică iar cunoașterea științifică o juisare individualistă.

Prin Lenin și Stalin, materialismul dialectic și-a desvăluit caracterul lui esențial de cercetare, de înoire și adaptare la noui probleme. Lenin scria că „teoria trebuie să răspundă la întrebările puse de practică". Când teoria devine o dogmă osificată când spiritul din ea a murit și a rămas numai cochilia uscată, atunci teoria nu mai este și nici n'a fost vreodată valabilă. Teoria este o fază de tranziție: ea pleacă dela practică, pentru a se întoarce la practică. Ea isvorăște din mișcare pentru a se preface în mișcare.

Prin amplificarea și concretizarea materialismului dialectic, Lenin și Stalin împlinesc cele două desiderate genuine ale marxismului: sinteza dintre teorie și practică, sinteza dintre cunoaștere și acțiune. In marxism „practica" nu are numai sensul limitat al utilizării industriale a unei teorii științifice, ci semnifică împlinirea totală a problemelor omului față de lume, — nu numai dominarea naturii, ci și prefacerea oamenilor. Prin apariția marxismului nu s'a înregistrat numai o nouă doctrină în istoria cugetării ci s'a realizat pentru prima oară plenar, rostul omului în univers. Umanismul ca ideal al înălțării omului a devenit deabia acum un ideal etic justificat, pentrucă din ideal aristocratic a devenit deviza de luptă pentru viață și bucurie a întregii omeniri.

C. IONESCU-GULIAN

JOHN PRIESTLEY

Cu toate că în ultimii ani, un număr mare de traduceri făcute, din păcate, fără discernământ, au popularizat la noi și unele dintre operele valoroase ale literaturii engleze, mulți dintre fruntașii scrisului modern și clasic au rămas încă aproape cu desăvârșire ignorați. Acesta este cazul lui John Priestley. Și totuși nu numai în Anglia, dar și pe tot intinsul globului, opera lui, tradusă în foarte multe limbi, a găsit o enormă răspândire. Intr'o anchetă, pe care a publicat-o revista sovietică Moscow-News, asupra scriitorilor englezi și americani celor mai citiți în Uniunea Sovietică, printre primele nume citate era cel al lui Priestley, alături de Mark Twain.

John Boynton Priestley, fiul unui învățător, s'a născut la Bradford în 1894. A făcut studii temeinice, trecându-și doctoratele în drept și litere; a luat parte la războiul din 1914—1918.

Activitatea literară și-a început-o în 1922 cu volumul Brief diversions (Scurte Divertismente). Din restul operei sale bogate, apărute în decursul celor 20 de ani următori, vom cita Benighted (Innoptații) din 1927, apoi în 1929 Good Companions (Bunii tovarăși), care poate fi considerată drept principala sa operă, Angel Pavement (1930), English Journey (Călătoria engleză) în 1934. Din lucrările sale dramatice, mai cunoscută este în special Cornelius (1935).

In actualul războiu, Priestley a fost printre oamenii de cultură care și-au închinat toate forțele participării la rezistentă. Cuvântările sale la radio și acțiunea sa permanentă, în clipele cele mai grele ale războiului, au fost inspirate de neclintita hotărîre a unui intelectual, conștient de ceeace era în joc. Să notăm, deasemeni, că Priestley este printre cei dintâi care au cerut și militat pentru prietenia anglo-sovietică și că face parte din Asociația engleză a Amicilor Uniunii Sovietice.

Priestley este continuatorul unor însușiri de soliditate și de prospețime, care constitue oarecum un factor comun pentru romanul englez din secolul al XIX-lea, aparținând în egală măsură victorienilor și eduardienilor. Spre deosebire de cei mai mulți dintre tovarășii săi de generație, el n'a căutat — de pildă — să anexeze la roman tărâmurile atrăgătoare și obscure ale imaginarului — ca frații Powys — să introducă în el proce-

dee technice quasi-științifice și vagabondările gândirii unui eseist — ca Aldous Huxley — sau să folosească o enormă forță creatoare în slujba răspândirii misionare a unui amestec de gândire filosofică și de misticism biologic — ca David Herbert Lawrence. Dar asta nu înseamnă că Priestley a rămas pe drumul cu orizonturi închise al naturalismului. De altfel, naturalismul propriu zis a prins destul de puțin în Anglia, fiind în contrast cu spiritul unei culturi, în care distincția școlărească între proză și poezie e cu desăvârșire lipsită de sens, în care povestirea e mai totdeauna saturată de curente subterane de poezie.

Când se vorbește de Priestley, e considerat ca adaptatorul la coordonatele realității moderne al romanului de tip dickensian — și cu anumite precizări, aceasta este și concluzia la care se oprește, într'un studiu, un critic pătrunzător ca Anton Szeb. O altă caracterizare frecventă este cea de neoromantic.

Cele două observații sunt numai în parte juste. Priestley este foarte aproape de Dickens în multe privințe. Amândoi creează lumi înțesate de personagii variate și pitorești — deși la Priestley dimensiunile sunt mai reduse în suprafață și adâncime —. Opera amândoura se așează pe un teren intermediar, care depășește realismul și se învecinează cu un anumit tip de basm. Dar cea a romancierului contemporan este mult mai aproape de realismul pur și optimismul său obișnuit, nu e ca la romancierul victorian, rodul unei viziuni de copil, ce transformă realitatea în feerie și îndulcește asprimile, ci consecința artistică a unei vitalități deosebit de intense. Și Priestley rămâne un romancier, care scrie în zilele noastre, între cele două războaie. In opera lui sunt prezente criza, șomajul, perplexitățile și răscrucile vremii noastre.

Intr'o și mai mică parte rămâne valabilă titulatura de romantic. Priestley e romantic, întrucât ține să facă parte aventurii, chiar în întâmplările cele mai umile și cotidiane. E romantic și printr'un anumit gust pentru mister. Dar romantismul lui Priestley se oprește aici. Spre deosebire de un Chesterton de pildă, nu găsim la el nici antiraționalism, nici revărsarea imaginarului în realitate și misteriosul nu se transformă în fantastic. Dimpotrivă, măsura și luciditatea prezidează la alcătuirea romanelor sale, opere arhitectonice solid plănuite și construite, care nu lasă loc pentru nicio intervenție subiectivă, sau isbucnire lirică.

Cele două trăsături dominante ale operei sale se arată a fi darul de a crea pitorescul — pitorescul personagiilor și mediilor — și verva lui neîntrecută. Amândouă caracterele se leagă între ele și fac parte din aceiași vână populară. Căci cele două doctorate n'au micșorat pentru fiul învățătorului din Bradford nimic din ceeace i-a oferit experiența sa de viață și cunoașterea desăvârșită a realității sociale engleze. Ca și Dickens — și în afară de o înrudire literară, poate că aci se găsește explicația asemănărilor — John Priestley cunoaște și zugrăvește admirabil mediile cele mai variate, dela cel popular londonez la acel al micilor orășele de provincie, la pașnicele reședințe arhiepiscopale sau la centrele industriale. Tot ca și lui Dickens îi place să se plece asupra vieții celor umili. Lumea pestriță a teatrului, atmosfera micilor școli de provincie, cea a vieții de birou din City, veselia sgomotoasă a bâlciurilor, toate apar în opera lui cu o unică vivacitate.

Din aceiași sevă populară pare a se hrăni verva lui Priestley. Pusă în serviciul unei puteri de observație, ce prinde în câteva trăsături esențialul unei situații sau al unui personagiu căruia îi înregistrează cu o uluitoare fidelitate felul de a vorbi, accentul, expresia, verva aceasta folosește pe rând humorul indulgent, aciditatea ironică, fantezia ce duce la imaginea cea mai neașteptată și în acelaș timp cea mai justă. Deși Priestley nu e originar din Londra, el dă parcă impresia că truculența și causticitatea locuitorului din foburgurile londoneze, ale „cockney-ului" și-au găsit o superioară expresie literară, în care, fără să piardă nimic din savoarea lor grasă, au câștigat în culoare și finețe.

Iată de pildă, cum descrie în acele încântătoare scene dela bâlciul din Ribden, din „Bunii tovarăși", strădania profesională a unui negustor ambulant:

„Peste un minut-două i-ar fi fost cu neputință să mai audă acest mesaj, pentrucă vecinul lor din dreapta își începuse campania zilei. Chiar dela început, acest vânzător de mușamale o pornise, fără o haină, asudat, într'o furie comercială și cu fiecare clipă devenea mai impetuos. Își pocnia sulurile de mușama, măsuța, propria lui mână, orice lucru din apropiere și se svârcolea într'o asemenea frenezie, încât ți se făcea cald privindu-l și te durea pe tine gâtul când îl ascultai. Transforma cumpărarea unui sul de mușama într'un act de caritate. „Acum, popor să vă spun ce o să fac — sbiera el — ca să fac saftea, n'am de gând să vând mușamaua, am de gând să v'o dăruesc"... Sau, tot în „Bunii tovarăși", descrierea picioarelor unui dansator de jazz: „Și picioarele lui, acești comentatori uimitori de energici și de versatili spuneau tot restul. Indată ce începu să tropăie cu aceste picioare, Jerry deveni dintr'odată un personagiu real, mărturisind anumite lucruri, făcând observații originale despre viață. Picioarele lui meditară, începură să spere, prinseră curaj, râseră și cântară, fură cuprinse de îndoială, se arătară dispețuitoare și deveniră cinice — și toate astea cu o grație în aparență lipsită de efort".

O privire cât de rapidă asupra principalelor opere ale lui Priestley ar depăși cadrele înguste ale unui simplu portret. Să ne ocupăm succint doar de două dintre cele mai pe drept renumite.

„Bunii tovarăși" e un roman făcând parte din categoria atât de atrăgătoare a operelor picarești, în care eroul sau eroii sunt purtați de împrejurări în locuri și aventuri diverse. Lipsa unei acțiuni unitare și precise și deci a tuturor eliminărilor și renunțărilor, pe care le impune o asemenea acțiune, dăruește unor atari opere farmecul neprevăzutului și al aventurii. In „Bunii tovarăși" se povestesc pățaniile unei trupe de „concert party", gen popular de teatru englez, cuprinzând dans, muzică

vocală și instrumentală, cuplet comic — trupă ce călătorește prin diverse orașe de provincie, într'un fel de turneu permanent.

Aventurile unei trupe de teatru constitue o temă care, prin contrastul dintre luminile scenei și mizeriile mărunte, amuzante sau triste ale vagabondărilor a atras pe mulți scriitori din diverse literaturi și timpuri. Astfel, în Franța, avem chiar în secolul al XVII-lea „Romanul Comic" al lui Scarron, și două secole mai târziu „Căpitanul Fracasse" al lui Teophile Gautier, iar în zilele noastre, câteva din romanele lui Colette. In literatura engleză, printre cele mai delicioase pagini ale lui Dickens sunt cele din Nicolas Nickleby, care descriu trupa de teatru a lui Crummles.

In „Bunii tovarăși", întâmplările trupei cu acest nume formează doar partea a doua a romanului. La început, din trei colțuri deosebite ale Angliei, trei personagii pornesc spre aventură: un muncitor concediat, un tânăr profesor, sătul de învățământ și o moștenitoare dintr'o familie înstărită de provincie. Fiecare din ei trece printr'un șir de aventuri personale, până când toți, întâlnindu-se cu un grup de actori naufragiați, formează trupa „Bunilor tovarăși". Aceasta străbate locuri și pățanii diverse, până ce întâmplarea, ajutată de optimismul lui Priestley, îi îndreaptă pe toți spre limanuri fericite.

In „Bunii tovarăși" toate însușirile lui Priestley apar la potențialul cel mai ridicat. Multiplicitatea personagiilor și împrejurărilor, pitorescul, verva și humorul, surâsul permanent cu care pare a fi fost scrisă cartea și care se transmite spontan cetitorului, îi dau un aspect luminos de eternă tinerețe.

„Benighted" (Innoptații)". reflectă o altă latură a talentului său, cea a creatorului de atmosferă. Povestea grupului de oameni, siliți de împrejurări să poposească într'o casă, unde îi întâmpină dramaticul și misteriosul, chipul în care, în această situație excepțională, reacțiile se schimbă și caracterele se desvăluie — toate acestea dovedesc o artă puternică de a evoca straniul și de a crea, gradat, misterul. Dar sub virtuozitatea construcției și sub problema psihologică, se regăsește același gust pentru mister, de care am mai vorbit, legat de spiritul unei literaturi, care — faptul nu trebue neglijat — a creat romanul polițist. Gustul acesta se regăsește și la Dickens și la scentistul Wells și în general la toți care, prin origină și evoluție, sunt mai adânc legați de spiritul culturii populare engleze. Pe un alt plan decât cel din „Bunii tovarăși", „Innoptații" exprimă aceeași vână populară, ce se impune ca o trăsătură esențială pentru John Priestley.

SILVIAN IOSIFESCU

CÂNTEC DE REVOLTA, DE DRAGOSTE ȘI MOARTE

„Totul mă chinuia atunci, faptul că aveam zece degete in loc de o sută; sau mai bine unul singur, putând să se prefacă în fulger
„că trebuia să merg pe pământ, în loc să sbor; sau mai bine să fi fost în o mie de locuri deodată;
„totul mă chinuia atunci, dragostea dintre bărbați și femei, pe care eu aș fi vrut-o altfel, supranaturală
„o întâmplare fantastică, la care să participe oceanele, cu vastitatea și profunzimea lor,
„desnădăjduit eram, și plin de o cumplită revoltă, împotriva mizerabilei mele condiții umane
„visând mereu flăcări mari, apocaliptice, care să prefacă în scrum sărmanele noastre ființe imperfecte și vulnerabile,
„tânăr neimblânzit, haotic, revoltat mai întâi de destinul biologic al lumii".

Cu aceste cuvinte își începe poetul Geo Bogza splendidul său „Cântec de revoltă, de dragoste și moarte". Și aceste prime cuvinte anunță o revoltă vastă față de felul însuși cum e construit Universul. Ce-l supără mai presus de toate pe poet e „destinul biologic" al acestui univers. Este într'adevăr supărător ca infinitele splendori ale lumilor, în loc să asculte de o lege internă, grandioasă ca și ele, să fie subjugate unei legi strîmte, care dă forțelor cosmice o economie dirijată, meschin dirijată spre om. De ce mizera, vulnerabila condiție umană să fi fost aleasă ca încoronare și cap de operă a creației? Este aci un paradox umilitor. Cam ca atunci când într'o societate vedem că toate bunurile și drepturile sunt deținute de cea mai neputincioasă fracțiune a ei.

De altfel e chiar ideea care îl tulbură mai tare pe poet. Ideea de „privilegii". „Nebunia — spune el — sinuciderea, și celelalte privilegii ale dragostei și biologiei". Aceste cuvinte revin întruna. Dragostea, cu „marile ei dezastre", neurastenia, moartea, poezia, viața, insomnia, sinuciderea, într'un cuvânt: condiția biologică a lumii, toate acestea sunt „privilegii", căci oarecum domină, ca o clasă suprapusă de fenomene, peste condiția comună a lucrurilor.

„Totul mă chinuia atunci" — spune el. Il chinuia atunci. Căci acum acceptă. O revoltă împotriva societății poate duce la încercarea de a dărâma acea societate; revolta contra legilor universului nu poate mâna decât cel mult la o mai justă înțelegere a lui. „L'univers m'engloutit comme un point" — zicea Pascal. „Mais je le comprends". Iată răsbunarea; iată revanșa. Poetul nostru va face la

fel. Revolta „tânărului neîmblânzit şi chaotic", exasperat „de destinul biologic al Lumii" se preface acum într'o aprigă nevoe de a re-înţelege Universul. Poemul său e o splendidă şi exhaustivă pictură a Cosmosului, cu măreţiile, dezastrele şi privilegiile lui.

Lupta poetului, — aceasta e: să vadă tot, să priceapă necruţător, dincolo de aparenţe. Cuvintele „radiogramă", „autopsie" revin într'una în acest poem unde:

„*radiografiile cutiilor craniene sunt rudă cu surâsul tragic al marilor poeţi*",

şi unde :

„*drumurile între linii cosmice şi ferbinţi duc până în memoria oaselor*".

* * *

„*Există un oval primordial, de viaţă frământat; şi, mai adânc, de moarte.*

„*Un drum între linii cosmice şi fierbinţi, ducând până în memoria oaselor,*

„*emoţia violentă şi îngrozitoare a întoarcerii acolo unde s'a plămădit lumea, şi unde vine iarăşi să se perpetueze şi să moară;*

„*oval de femee, pântec ocean şi nebuloasă*".

Există o metempsihoză reală, alta decât aceea a mitului naiv care urmărea biografii individuale. Tot ce există trece prin toate. A descrie universul este a reface drumul făcut de orice fiinţă, de orice lucru. A pricepe universul înseamnă a trece înapoi prin

„*toate locurile pe unde a trecut, a visat sau a delirat.*

„*fecioara galbenă rudă cu marile dezastre ale dragostei.*

Această „fecioară galbenă" e personajul principal al poemului. Ea întruchipează toate lamentabilele privilegii ale umanei condiţiuni şi ale biologicului destin al universului.

„*Fecioară galbenă rudă cu toate dezastrele dragostei*
„*aşa cum eucalipţii sunt rudă cu tropicele şi cu ecuatorul,*
„*fecioară galbenă rudă cu nebunia, cu sinuciderea*
„*aşa cum figurile geometrice sunt rudă cu oasele misterioase ale frunţii*
„*şi unghiul dintre soare şi lună, cu fluxul şi refluxul oceanelor.*

„*Fecioară galbenă rudă cu nebunia, cu sinuciderea, şi cu celelalte privilegii înspăimântătoare ale dragostei şi ale biologiei*
„*aşa cum viaţa conspiratorilor e rudă cu vocea procurorului care le cere condamnarea la moarte*
„*şi inima lor, cu pocnetul de armă al plutonului executând, în zorii zilei, sentinţa.*

„*Fecioară galbenă rudă cu inima conspiratorilor şi gloanţele plutoanelor de execuţie*
„*aşa cum noaptea de 3 Mai 1808, e rudă cu geniul îngrozitor al marelui Goya.*
„*fecioară galbenă rudă cu mine şi cu visul de dragoste al adolescenţei mele*
„*aşa cum somnul marinarilor e rudă cu dansul cataigelor în jurul stelei polare*
„*şi triunghiul elegiac al cocorilor, cu clipa unică a echinoxului de toamnă*

„*Fecioară galbenă rudă cu marile dezastre ale dragostei, aşa cum neliniştea fiarelor din junglă, e rudă cu apropierea astrelor aducătoare de nenorocire.*

„*Fecioară galbenă rudă cu visul de dragoste al adolescenţei mele aşa cum trupurile îngheţate ale exploratorilor sunt rudă cu liniştea eternă a peisajelor polare*
„*şi ochiul rece al morţilor, cu rostogolirea pământului printre astre pustii, în mileniile viitoare.*
„*fecioară galbenă — inima mea — cu surâsul ca o corabie incendiată, ca un vis, ca o radiografie a zădărniciei, ca o corabie incendiată.*

„Fecioara galbenă" este, în poemul lui Geo Bogza, simbolul privilegiilor care se opun condiţiei comune din Universul general. Ca orice privilegiu, şi acesta-i intricat, amestecat neîncetat cu celelalte clase de fenomene. Poetul zugrăveşte tabloul acestui univers, unde privilegii şi condiţie comună se întrepătrund necontenit. Un cuvânt, care revine într'una, ajută poetului să lege, în pictura sa, totul cu toate. Este cuvântul : „*rudă*". A fost inventat aici ca să exprime mai corect vechea idee de cauzalitate.

* * *

La început, oamenii concep legătura dintre lucruri animist şi pueril. Ştiinţa pozitivă apare, şi progresele ei duc la o exagerare inversă celei precedente : începem a crede în legi absolute, totale, fără excepţiuni posibile. Azi, gândirea e din nou nemulţumită. Îi trebue o reprezentare totodată mai suplă şi mai completă a legăturilor dintre lucruri. Fizicienii ne anunţă că toate legile sunt aproximative şi adevărul lor pur statistic. Unii chiar vorbesc de o „lege a impreciziunii" de care, cu preciziune, ar asculta mecanica electronică. Filozofii vorbesc serios de o „contingenţă a legilor naturii". Biologii au sfârşit prin a crede că legi, odinioară valabile, care au dus la evoluţia speciilor, au devenit azi inoperante. Legile naturii ar cunoaşte şi ele abrogarea şi desuetudineea. In altă ordine de idei, marxismul a aruncat la rându-i o asemenea bizară idee. După ce societatea socialistă va înlocui pe cea burgheză — spune Marx — nici-o altă înlocuire de tip social nu va mai fi cu putinţă. „Il y a eu de l'histoire ; il n'y en aura plus". Anumite legi sociologice vor dispărea din fenomenologia lumii.

Toate acestea nu puteau să placă. Ne aflăm azi la un sfârşit — şi deci început — de veac, într'o perioadă de prefaceri când, întocmai ca pe poetul Geo Bogza, „totul ne chinueşte", totul trebue priceput din nou.

In cursul ultimilor ani, o nouă teorie filozofică s'a bucurat de o

imensă vogă. O reamintesc fiindcă, în chipul cel mai neașteptat, ea se regăsește în poemul lui Geo Bogza.

Originea ideii este franceză. Deja Renouvier spunea că relațiile dintre lucruri constitue aceste lucruri, însele. Iar O. Hamelin, într'o lucrare despre care s'a zis că este una din capod'operile gândirii moderne, a putut conchide că „raportul, relația nu-i un idol, ci însăși realitatea".

Paralel cu aceasta, răsare în Germania un curent care azi stăpânește toată gândirea filozofică și științifică de pretutindeni. Este școala „structuralistă"; „filozofia formei". După această „Geestaltphilosophie", singura realitate e forma. Obiectele nu au formă, ci sunt forme. Iar forma exprimă raporturi de proximitate sau depărtare în spațiu și în timp. Cu alte cuvinte, legăturile matematice sunt singura realitate din Univers. Acolo unde asemenea relații operează, acolo există ceva. Unde aceste relații dispar, avem neantul cel mai perfect. Există forme tari și forme slabe, forme care se nasc și altele care se desfac, forme supra și forme subordonate. Ca și Hamelin, Gestaltiștii văd în univers o țesătură infinit variată de „legături".

Această concepție mulțumește. Impacă „criza determinimsului" cu un determinism nou, totodată mai vag și mai sigur. De aci favoarea acestor concepțiuni în spiritele contemporane.

Dar nouei teorii îi mai trebuia ceva. Un poet care s'o cânte. Și primul poet de acest fel, o spunem cu un legitim orgoliu național, este românul Geo Bogza. Poemul său e un fel de portret al Universului, zugrăvit în jurul unei idei-cheie, aceea de relație, legătură, raport. Poetul a vrut să ne picteze, în panouri multe, felul cum se înlănțuesc lucrurile în această vastă lume, felul cum fenomenele cele mai variate sunt „rudă" unele cu altele, și cum singura adevărată realitate a lucrurilor e această rudenie dintre ele.

Intreaga lucrare e un lung poem de variațiuni pe tema cauzalității.

Ar fi interesant să luăm, în parte, fiecare vers, pentru a descoperi cum fiecare zugrăvește un alt mod în care fenomenele se leagă între ele: dela raportul simplu și riguros al cauzalității newtoniene („*așa cum unghiul dintre soare și lună e rudă cu fluxul și refluxul oceanelor*"), la raporturi primitive de analogie confuză:

„*așa cum nopțile de insomnie sunt rudă cu drapelele negre care flutură la poarta lugubră a ospiciilor*".

Nopțile de insomnie sunt mai ales tulburătoare și exasperante fiindcă, în cursul lor, răsar mii de gânduri ce ni se par geniale, dar care, în fond, sunt doar nebune, și care mor odată cu somnul stupid care până la urmă ne copleșește. A compara aceste gânduri cu niște nebuni morți, este o simplă relație de asemănare, care totuși, simțim bine, cuprinde atâta adevăr, încât ne face să spunem că realmente o legătură organică există între cele două fenomene. Nopțile de insomnie nu-s ele, foarte lesne, preludiul internării în casa de alienați? Și oare moartea simplelor gânduri demente nu-i, adesea, un pre-exercițiu al morții dementului însuși?

Uneori avem acel raport misterios și întâmplător pe care Painlevé îl numea „interferența de serii":

„*Așa cum somnul marinarilor e rudă cu dansul catargelor în jurul stelei polare*".

Alteori avem raportul clar, dar complex, de forme suprapuse, de cauze și efecte devenite la rându-le cauze:

„Așa cum inima conspiratorilor e rudă cu pocnetul de armă al plutonului de execuție".

Atunci când vrem să înțelegem profund un lucru, nu pe calea superficială a logicei, ci prin aceea a unei intuiții analoage cu a istoricului care face să retrăiască trecutul, nu trebue să cădem în greșala multora care se cred „bergsonieni" fiindcă repetă extatic câteva din imaginile mai frapante găsite de Bergson". Din potrivă, — ne sfătuește Bergson însuși — să nu ne mărginim niciodată la una sau câteva din aceste imagini, ci să le multiplicăm împrumutându-le domeniilor celor mai diverse, ba chiar opuse, astfel încât, prin convergența acțiunii lor, ele să „ne dirijeze atenția într'acolo unde o anumită intuiție se poate naște. Alegând imaginile cât de disparate posibil, vom împedeca pe cutare din ele să uzurpe locul intuiției pe care ar trebui s'o deștepte". Astfel, immulțind imaginile, foarte diferite și totuși de acelaș sens, „cerem spiritului, în ciuda diferențelor, un fel identic de atenție și tensiune".

Aceasta e și metoda poetului nostru. O avalanșă de „înrudiri" între fenomenele cele mai disparate prepară la o intuiție directă și la o viziune magnifică a Universului, arătat în forme și lăuntrice legături, în spectacol și intimă țesătură a firelor care îl susțin.

Tabloul e exhaustiv. Dela „fecioara galbenă" și „înspăimântătoarele privilegii ale biologiei", poetul ne cere să-l însoțim mai departe. Căci:

„*mai departe, ca un pojar de lumini pe suprafața pierdută a continentelor sunt alte orașe;*
„*și mai departe, dincolo de luminile orașelor*
„*dincolo de plajele primordiale pe care au apărut primele ființe vertebrate, încep oceanele*
„*și mai departe,*
„*mai departe, adică dincolo de spuma albastră a oceanelor, dincolo de meridianele cerești pe care ultimele planete se învârtesc obosite în jurul soarelui*
„*foarte departe*
„*foarte departe, adică acolo unde nu ajunge decât închipuirea, și numai de acolo infinit mai departe*
„*plutesc nebuloasele.*

„*Oceane și nebuloase din nopțile mele de febră și de insomnie*
„*oceane și nebuloase, valuri de apă, valuri de foc, din nopțile mele de poezie,*
„*sub bolțile voastre indepărtate, fierbinți și eterne*
„*trimit să-și sune e oul, cântecul acesta de revoltă, de dragoste, și moarte ca o mărturie violentă a vieții la care am luat parte:*
„*sub bolțile voastre sonore, imense, și clocotitoare*
„*desfășur ultimul drapel al ființei mele nostalgice și exasperate*".

Găsim, în poemul lui Geo Bogza, ideea unei intime legături — aproape a unei identități între viață și moarte:

> *„O stea de sânge, roșie, în fiecare noapte peste ultima generație răsare*
> *„și însăși pasărea desnădejdii primește salutul noului condamnați"*

Aceste vorbe profunde ne scot dintr'o veche eroare și descopăr un teribil adevăr. Credeam că osândiții la moarte sunt numai acei pe care îi judecă plăpândele noastre tribunale sau îi designează câteodată diagnozele medicului. Dar aceste verdicte pot oricând rămânea neexecutate. Sentința care niciodată nu minte este aceea ce se pronunță omului în momentul chiar când el se naște. „Noua generație" este în fond o echipă de noui, de adevărați condamnați la moarte.

Altundeva, poetul nostru spune:

> *„așa cum drapelul alb care se ridică deasupra orașelor asediate e rudă cu paginile pline de sânge ale istoriei".*

Aceeași idee. După cum nouii-născuți sunt nouii condamnați la moarte, tot astfel pacea, întrerupând războiul, păstrează, mai bine, situația de condamnați la moarte a supraviețuitorilor, întărindu-le calitatea de candidați la proximele măceluri viitoare.

* * *

Se vorbește uneori de lecturi decisive, pentru că hotărăsc instantaneu biografia ulterioară a eroului. Dar mai există și o altă minune posibilă: o carte care să lumineze nu atât viitorul, cât trecutul, „determinându-l" ca pe o carieră. Sunt cărți care, cetindu-le, ne dau tulburătoarea sensație că rezumă și precizează tot ce până atunci bănuisem, sfios și chaotic, despre lume.

Un asemenea simțământ am încercat la lectura „Cântecului de revoltă, de dragoste și moarte" al lui Geo Bogza. Pe măsură ce înaintam intr'însul, mă cuprindea acea uimire supranaturală pe care, în „visele bune", o avem constatând că totul ne reușește, că tot ce întreprindem isbutim, că tot ce vedem înțelegem, că am fost până atunci inexplicabil de nerozi să credem că există lucruri grele, ba chiar imposibile...

Poemul lui Geo Bogza ne umple de o asemenea magică liniștire. Lichidează, parcă toate perplexitățile. O imensă fericire intelectuală ne cuprinde. Magicianul ne-a pus, direct, în fața unui portret adevărat al Universului. Cu acea divinație proprie poeților, el prevestește, în felul său, știința viitoare. Perplexitățile noastre trecute nu-s numai ale noastre. Ele aparțin, cum am arătat, întregei cugetări contemporane. Și poemul cel nou, parcă le face să conveargă, sudând ipoteze disparate intr'un tablou consistent de imagini coherente.

Titularul teribilelor privilegii și „destinului biologic al Lumii" este un personaj bizar, pe care poetul îl numește „fecioara galbenă". Pare straniu ca o fecioară să fie galbenă. În concepția comună, fecioarele sunt roz. Pentru ca o femee tânără să fie galbenă trebue să-și fi lepădat fardul, sau, — căci revine aproape la acelaș lucru, să se găsească extenuată de intimitățile carnale. Cuvintele „fecioară galbenă", prin paradoxul lor, trezesc imediat viziunea unor asemenea momente de păcat trupesc. Și, de altfel, așa chiar și-o și închipue poetul. Sunt, zice el:

> *„pe trupul tău locuri la care, când mă gândesc, respirația îmi distruge plămânii"*

Pentru ce, atunci, numele acesta de „fecioară"? Pentru ce poetul vorbește de *„încruntata ei virginitate, ca o stea necunoscută, ca o stea care aduce sfârșitul lumii"* ?

Este cu siguranță vorba de o altă virginitate decât cea trupească.

Femeea iubită a avut și mai conservă încă o particularitate exasperantă: în ciuda amorului fizic, care-i poate pătrunde corpul făcându-ni-l cunoscut ca pe propriul nostru buzunar, — sufletul ei rămâne de cele mai multe ori impenetrabil, astupat și blocat ca un trup de clasică fecioară. Nebunia, insomnia, sinuciderea și toate „marile, îngrozitoarele dezastre ale dragostei și ale biologiei" sunt fructe ale acestei obstinate și „încruntate virginități".

Este o lungă poveste aceea care explică aceste supărătoare caractere. Documentele etnografice și istorice ne arată pe femee ca pe un „bun" care trebue „cucerit" și apoi stăpânit. Obiect de proprietate, ea a deșteptat în noi sentimentul posesiunii, și prea puțin pe acel al înțelegerii morale. Iar azi, când simțul proprietății se ofilește, când amor și proprietate se disociază, simțim o furioasă nevoe de a iubi dragostea pentru incomparabila ei putere de a face două suflete să comunieze. Desbărat de gospodărescul simțământ al aproprierii private, sentimentul amorului — o descoperim abia acum — e cel mai sigur mijloc de a ne face să intrăm și să călătorim la nesfârșit în sufletul altuia.

De altfel, abia acum această minune a devenit posibilă. Posibilă, dar încă viitoare. Binefacere legată, ca multe altele, de dispariția urâciunilor proprietății private. Printre „privilegiile" legate de „destinul biologic al lumii" se numără și acesta. Câtă-va vreme lumea a trebuit să cunoască „marile, îngrozitoarele dezastre ale dragostei" fiindcă, dominat și spurcat de corcirea cu sentimentul posesiunii private, sentimentul amorului se mișca, oribil, între doi poli: gelozia și plictiseala; teroarea proprietarului înebunit la gândul că altul o să-l fure, și plictisirea proprietarului de obiectul său, greața de a-l mai vedea și pofta de a-și cumpăra altul. Între demența lui Otello și insațiabilitatea lui Don Juan, iubirea duce la disperare sau, în cel mai bun caz, la desgust. Este unul din amarele privilegii ale acestei lumi.

Dar această lume mai are și altele. Când, din fenomenologia amorului, vom expulsa sentimentul proprietarului, va răsări atunci un alt privilegiu al biologiei: putința de pătrundere totală și directă între două suflete. Până atunci, poetul comunist Geo Bogza va rămâne dureros de sensibil în fața femeii iubite, poartă închisă, poartă păzită de cea mai „încruntată virginitate".

„Fecioara galbenă", cu încruntatele ei virginități și cu sinuciderile din nopțile noastre de insomnie este poate cea mai tulburătoare figură din acest univers.

* * *

Poemul lui Bogza e scris în proză. In proză pură ; nici măcar ritmată. De aci imensa lui muzicalitate.

Este o delicată problemă de estetică aceea a sonorității în poezie. Condițiile auditive ale versului nu au nimic comun cu muzica. Ba poate sunt exact contrariul acesteia.

Desigur, poezia trebue scrisă în versuri, pe cât posibil cu rimă, ritm, cezuri și alte ortodoxe canoane. Căci poezia e arta cuvântului pur, arta de a provoca magia de care fiecare vorbă a limbii e capabilă. Un fel de rugină se așază pe cuvinte prin circulația lor socială, ca o crustă care le astupă conținutul și le maschează lunga lor Istorie. Poetul sparge coaja, și desgroapă sensuri și nuanțe uitate, făcând să sară afară sute de „prețuri" noui, sau care ne par astfel tocmai fiindcă fuseseră ascunse.

Sonoritățile meșteșugite, prin mirarea produsă, trag mintea direct spre cuvântul în sine, pe care îl revirginizează, parcă trezindu-l din somn, întocmai cum, în avalanșa de zăpadă pe care un zgomot a declanșat-o, omătul care doarme își readuce oarecum subit aminte de toate posibilitățile lui mecanice, de toate sensurile și științele lui de a întrebuința legile dinamicei.

Dar sonoritatea necesară poetului nu este muzicalitate. Muzica nu se ocupă cu detalii sau precise subiecte. Funcția ei e să exprime gândurile noastre în întregime. Deaci caracterul ei vag și totuși complect. O „étude"-ă de Chopin, o fugă de Bach, o sonată de Cesar Franck n'au „subiect". Ele vorbesc direct despre tot ce eexistă. Deaceea, samănă mult mai mult cu un discurs în proză decât cu un poem în versuri.

Dar regula comună are și excepții. Atunci când poetul nu vrea să exprime o idee particulară sau un sentiment determinat, ci simte nevoia să-și descarce sufletul întreg, să spună tot ce gândește despre tot ce există ; în asemenea momente metafizice, corsetul versului e prea strâmt și mișcarea infinit mai suplă, mai largă, mai nuanțată a prozei devine singurul limbaj posibil.

Cu un instinct sigur, acest adevărat artist care e Geo Bogza a procedat exact astfel. Nici-o rimă, nici-o asonanță, nici-un fel de trucaj sonor. Iar dacă strălucitul său poem e totuși „rudă" cu scrierile marilor compozitori muzicali, aceasta se datorește unor analogii de structură. Cetirea poemului ne dă aceleași pure sentimente de formă și mișcare, de avalanșe deslănțuite și apoi întrerupte, de elanuri tumultuoase urmate de opriri, continuări, răsuciri, reveniri și reînceputuri....

* * *

Mă întreb dacă această bucată poate fi tradusă. Ne izbim de două cuvinte-cheie, cuvântul „rudă" și acela de „fecioară galbenă", care par categoric intraductibile. Dar, cine știe ? In artă nu există

dificultăți absolute. Și poemul acesta ar trebui tradus. Interesul lui e sigur internațional. Viziunea artistului adună la olaltă curente și nevoi de gândire venite din toate țările. Nu numai prin valoarea artistică, dar și prin conținutul inspirației sale, Geo Bogza este un poet internațional.

Ibrăileanu spunea de Baudelaire că e un poet special și local, acela al marilor centre metropolitane. Arghezi e și el un poet local, poetul popular prin excelență, care

„schimbă acum, întâia oară
„sapa 'n condei și brazda 'n călimară.

și care din „sudoarea muncii sutelor de ani adunată „de bătrâni, printre plăvani", din „graiul lor cu 'ndemnuri pentru vite" „iveste cuvinte potrivite". Arghezi cântă numai pe Român, acel suflet romănesc particular pe care el îl numește „cuget hotar, între înger și măgar". Arghezi e poetul popular, care singur mărturisește că :

„durerea noastră surdă și amară
„o grămădii pe-o singură vioară"

Geo Bogza, Hugo sau Eminescu, nu-s poeți locali, ci mondiali. Cu lecturi relativ puține, dar cu un talent uriaș, Eminescu sau Hugo au pus în versuri uimitoare tot ceeace interesa gândirea și știința din vremea lor.

Din aceeași categorie poetică face parte și Geo Bogza.

Hugo nu are nevoe să fie tradus. Eminescu nu poate, căci versurile sunt totdeauna intraductibile. Geo Bogza are privilegiul de a fi scris poemul său în proză. Cu excepția celor două cuvinte greu de redat în altă limbă, această splendidă lucrare poate trece toate granițele.

D. I. SUCHIANU

CRONICA EXTERNA

ABSURDA TEORIE A CONFLICTULUI INTERALIAT

E rar, aproape chiar neîntâlnit prilejul să poți fi „la oră" cu o cronică externă, într'o revistă lunară. Îndeobște când mensualul apare, evenimentele în el comentate au fost deja depășite; și altele li s'au substituit, care vor fi examinate abia atunci când, la rându-le, vor fi dispărut. Deatfel, deaceea e re-vistă. Și deaceea suntem... cronicari. Și ea, și noi, suntem prin destinație, legați de „tempi passati".

Pentru prima dată, de astă dată, ni-a fost dat privilegiul să ne putem ocupa de un fapt politic internațional care, deși petrecut în urmă cu o lună, reține și în momentul când scriem, și va reține și în momentul când cele scrise vor ieși din teasc, — atenția încordată a lumii întregi.

E vorba de conferința celor cinci miniștri de externe care, începută la Londra pe ziua de 11 Septembrie, s'a rupt pe ziua de 2 Octombrie, fără încheere, fără înțelegere, fără vreun rezultat pozitiv.

Pe ordinea de zi, precum bine se știe, figura: tratatele de pace cu Italia, România, Bulgaria, Finlanda și Ungaria; chestiunea internaționalizării căilor de navigație (în care intra și problema strâmtorilor); memoriul sovietic cu privire la repatrierea cetățenilor ruși; propuneri în legătură cu reparațiile la care trebue să fie obligată Germania; memoriul francez referitor la restituirea bunurilor jefuite de germani din Franța, la care s'a adăugat în cursul lucrărilor, proectul francez de reglementare a statutului viitor al Ruhrului, ș. a.

Niciuna din aceste probleme n'a fost complect și practic soluționată, fiindcă, la 22 Septembrie, dezbaterile au deviat pe o chestiune de procedură și, întocmai ca la orice instanță de judecată, incidentele de natură procedurală au ținut în loc și întrerupt discuțiile asupra fondului.

Nu e un secret, însă, pentru nimeni, că incidentul de procedură, ridicat de reprezentantul sovietic, era de a se statua dacă delegatul Franței și acel al Chinei aveau drepturi egale cu ale celorlalți delegați de a-și spune cuvântul și de a hotărî în chestiunea tratatelor de pace. Pe temeiul celor înscrise în comunicatul dela Potsdam, d. Molotov susținea că nu au acest drept. Printr'o interpretare pretoriană pe care purtătorii de cuvânt ai puterilor anglo-saxone vroiau s'o dea textului oficial al suszisului comunicat, d-nii Byrnes și Bevin opinau pentru afirmativă.

A fost imposibil ca în această privință să se poată ajunge la un acord, nici una din taberele față în față, neizbutind să determine pe cealaltă să cedeze.

În dorința, totuși, de a evita impasul, s'a făcut apel direct la cei trei mari. Și cei trei mari, au dat, fiecare în parte, trimisului lor dispoziția de a nu se clinti de pe poziția adoptată. În felul acesta, nu s'a mai putut înainta deloc; și conferința a luat sfârșit fără desnodământ.

Răsunetul în lume, al acestui „eșec" a fost imens. Efectul, deprimant. Citind extrase din presa internațională, aveai impresia că în urma lecturii lor, a scris Samain:

„Il est des nuits du doute, où l'angoisse vous tord,
Où l'âme, au bout de la spirale descendue,
Pâle et sur l'infini terrible suspendue,
Sent le vent de l'abîme et recule éperdue!..."

Căci ce se spunea?

„Aceste neînțelegeri ar putea provoca o imediată catastrofă". (The Economist din Londra). „În cazul în care nu se va produce o schimbare de atitudini, va începe să pară foarte probabil ca perioada care urmează celui de al doilea război mondial să fie plină de frământări explosive și de manevre neplăcute, asemănătoare acelora care s'au produs după primul război mondial". („Baltimore Sun"). Tot de „catastrofă" vorbea și d. Summer Welles, fostul secretar de stat american la externe, în „New-York Herald Tribune". Iar „Chicago Daily Tribune" făcea chiar aluzie la un nou conflict armat.

Firește că dată fiind această îngrijorare care a cuprins o parte din opinia publică mondială în urma comentariilor alarmante pe care impresionabilii s'au pripit să le publice, a fost nevoe să se dea și să se ceară explicații în presă cu privire la cauzele care au dus la nereușită precum și la stabilirea culpelor și a culpabililor.

S'a spus că vina o poartă tendința, manifestată deo parte și de alta de a împărți lumea în blocuri. Francezii au menținut că conferința n'a fost suficient și îndelung pregătită dinainte. Americanii au pretins că nu s'a arătat o destul de largă înțelegere a răspunderilor. Sovieticii au văzut o încercare de a se viola acordul încheiat la Potsdam. Englezii au vorbit de preocuparea pe care fiecare putere o are numai pentru securitatea ei. Unii comentatori au dedus că n'a fost încredere mutuală. Alții, că n'a fost sinceritate.

Ceeace îndeosebi ne-a interesat pe noi, în această dispută, a fost concluzia, pe care eram încredințați că acei încă înfeodați propagandei goebbelsiene, o vor trage numaidecât din toate, spuse și scrise, pe marginea „falimentului răsunător" dela Lancaster House.

Bănuiam că vor fi mulți care vor jubila că profețiile lor s'au îndeplinit și că vor proclama sentențios că era de așteptat să se întâmple ceeace s'a întâmplat, fiindcă două regimuri atât de deosebite nu se pot cupla politicește.

Majoritatea acestora au gândit-o. Alții, însă, au și spus-o. De pildă, un redactor al agenției „Reuter" a declarat: „Două tendințe s'au manifestat la această conferință, ambele turburătoare. Una a fost ivirea de divergențe ideologice pe care războiul le ștersese sau le camuflase. A doua, a fost tendința puterilor occidentale de a se strânge și mai mult laolaltă". „Baltimore Sun" a întrebuințat chiar termenul de „puteri antagoniste, separate de o prăpastie ideologică".

Or, această concepție, dacă nu se desrădăcinează (căci de înrădăcinat, au înrădăcinat-o naziștii), va constitui o primejdie permanentă, pentrucă liniștea sufletească necesară consacrării operei de refacere nu va putea fi dobândită atâta vreme cât va dăinui temerea că o ciocnire între puterile ale căror regimuri nu se potrivesc, este inevitabilă. Nu pacea formală și nu pecețile puse pe diferite „Charte" vor asigura condițiunile de aplicare a principiilor statornicite în conferințele internaționale ci realizarea făgăduelilor, făcute omenirii, în ce privește lumea și viața de mâine. Ca brațele să se trudească harnice întru refacerea a tot ceeace a fost năruit; pentru ca mintea să poată cugeta tihnită la ceeace e de construit; pentru ca voințele să fie mânate a lua inițiative creatoare; pentruca să se investească, să se deschidă larg căi de circulație bunurilor de tot felul, trebue să existe în prealabil în sufletele popoarelor și ale indivizilor un sentiment de securitate. Oamenii și neamurile să fie apărați de teama zilei

de mâine și de teamă, în genere, cum spune Charta Atlanticului.

Dar acest sentiment nu-și poate găsi loc în atita vreme cit suntem urmăriți de gândul că dacă nu azi, atunci mai târziu, ciocnirea se va produce, întocmai cum era obsedat acel lord de ideea că într'o zi îmblânzitorul care își tot vâra capul în gura leului, nu și-l va mai putea scoate. Și își lăsase toate treburile ca să se ție după circ, ca nu cumva să piardă momentul tragic al sfâșierii.

S'a susținut de către comentatorii cei mai în măsură să cunoască culisele dela Lancaster House că toată criza a avut la bază o scădere a încrederii între parteneri.

Este un răspuns. Nu-i o explicație. In tot cazul, nu-i una satisfăcătoare. Căci trebuia arătată pricina acestei neîncrederi, și mers deadreptul la punctul nevralgic.

S'a întâmplat, însă, că atunci chiar când s'a încercat a se descoperi cauzele neîncrederii, cercetătorii s'au oprit la suprafață, la aparențe.

* * *

In fond, neîncrederea a pornit tot dela convingerea naivă, simplistă, de care vorbeam mai sus, și anume: că puterile cu regimuri politice și sociale deosebite sunt rivale și că o înțelegere trainică și sinceră între ele nu-i posibilă. Deci că odată și odată, mai curând sau mai târziu, ele vor veni în conflict.

Teoria aceasta, credibilă dar absurdă, ca atâtea alte teorii efemere, cu locul de obârșie în apolitica Germaniei, a fost lansată de Hitler. E îndeaproape înrudită, precum se poate lesne observa, cu teoria imposibilității de înfrățire între rasse, cu teoria că minoritățile germane trebue sau deslipite de națiunea majoritară, sau transferate în Grossdeutschland findcă nu poate exista conviețuire pacinică între majoritari și minoritari în cadrul acelorași fruntarii naționale. Așa dar înrudită cu teorii complect contrazicătoare acelora sovietice, acelora americane și engleze, potrivit cărora rasse deosebite, neamuri deosebite, religii deosebite, ca și sexe și vârste deosebite, pot perfect sălășlui în comun oriunde guvernează dreptatea și domnește libertatea.

Hitler a ajuns la teoria lui în mod simplist, aproape instinctiv, plecând dela ideea că un comunist e adversarul ireductibil al plutocratului și vice-versa, neputând fraterniza, nici cădea de acord. Apoi, trecând dela individual la colectiv și generalizând cazurile speciale, a ajuns la concluzia că nici regimurile nu s'ar putea înțelege și apropia.

Pe baza acestei idei fixe, a încercat în Mai 1941 lovitura cu Hess. Era convins că „plutocrata" Anglie îl va sustine în lupta pe care se pregătea s'o pornească împotriva Sovietelor. N'a izbutit în planul lui, întemeiat pe incompatibilitatea unei alianțe între cele două regimuri. Și totuși, la credința lui, n'a renunțat. Și-a închipuit că Anglia vrea să vadă mai întâi cât e de sincer. Și a dezlănțuit atacul, absolut persuadat că John Bull îl va ajunge din urmă.

A fost prima lui deducție funestă, trasă din premiza falșă că regimurile sovietic și anglo-saxon nu se pot acorda.

Mai pe urmă, deși armatele germane ajunseseră până sub porțile Leningradului și Moscovei, — Anglia, totuși, nu se conforma așteptărilor sale. Hitler nevrând să consimtă că a greșit, a atribuit neclintirea Angliei, îndărătnicii lui Churchill. Și toată presa nazistă a primit ordin să îndrepte săgețile împotriva persoanei primului ministru, arătând că e „cioclul imperiului britanic" și că duce o politică, a lui, care nu-i și a poporului.

A greșit și a doua oară. Căci, în pofida Singapurului, a Solumului și Halfayei, precum și a altor înfrângeri grele dacă primăvara anului 1942, nimic n'a putut răsturna pe acela care, credea Hitler, este singurul a împiedica fatalul să se producă.

Finalic, a continuat, cu toate acestea, să mizeze pe aceeași carte. A schimbat doar scaunul. A adoptat o altă temă de propagandă. Intrucât Rușii, nu numai că rezistaseră admirabil în 1941—42 dar îi și opriseră pe nemți, infirmând toate prorocirile lor cu privire la curânda cucerire a „Moscovei și Leningradului și la toala nimicire a spectrului roșu", Hitler a găsit ingenios să se adreseze englezilor în chip de anglofil și să le țină următorul limbaj (pe care îl extrag din articolul lui Pamfil Șeicaru, intitulat „Pentru ce mai luptă Anglia?", articol scris la comandă și apărut în „Curentul" dela 16 Martie 1942): „Continui un război când ai măcar o cât de redusă speranță că vei învinge. Care-i ultima speranță a Angliei? Rusia Sovietică! Să admitem, prin imposibil, că s'ar realiza și această plăpândă iluzie (va fi în curând spulberată spre a termina tortura prin speranță la care d. Churchill supune poporul englez), și că armata germană va fi înfrântă. Mă rog, victoria himerică a Rusiei n'ar însemna oricum înfrângerea Angliei?... Ne întrebăm și nu izbutim să aflăm pentruce mai continuă războiul, Anglia, când... etc.".

Cu alte cuvinte, propaganda hitleristă admițând „prin reducere la absurd" — cum spunea Șeicaru — ipoteza unei victorii rusești, vroia să sperie și să convingă parlamentul englez că aceasta ar însemna sovietizarea imperiului britanic.

Prin urmare, Berlinul continuă să bată monetă pe antagonismul dintre regimuri e puterilor aliate.

N'a mers. Și atunci, după aceasta de-a treia tentativă neizbutită de a detașa Anglia (fiindcă efectul propagandei a fost că la 26 Mai 1942, s'a semnat tratatul de alianță anglo-sovietic pe 20 de ani), Hitler, ca un inventator persecutat de o idee, și care repetă la infinit experiențele, crezând în axiomaticul adevăr al premizei pe care și-a pus'o, s'a îndreptat în vara aceluiaș an spre Kremlin: „Englezii vă tot făgăduesc să deschidă un al doilea front și pentru a vă amăgi, au făcut acel simulacru de debarcare la Saint Nazaire. In fond, vă lasă să sângerați și să vă sleiți, privind satisfăcută la prăbușirea regimului".

Iar Gayda, la Roma și Șeicaru, la București, complectând ideea stăpânului, sugerau Sovietelor încheerea unei păci separate. (V. articolul „Umbra păcii dela Brest-Litovsk" apărut în „Curentul" din 11 August 1942).

Acelaș eșec a încununat și această nouă încercare. Căci opt zile după ce Șeicaru scrisese că „se pune serios pentru Soviete problema unei păci separate", Stalin se întâlnea cu Churchill la Moscova, semnând împreună un comunicat unde se spune că „ambele guverne sunt hotărâte să ducă mai departe acest război de liberare".

In Ianuarie-Februarie 1943 devenise limpede pentru orice ochi neobosiți că Reichul nu mai putea câștiga războiul. Intervenise Stalingradul. Intervenise debarcarea americanilor în Africa de Nord. Intervenise ofensiva engleză din Libya. Socotim că și Hitler își dăduse seama că roata se întorsese. Dovadă că schimbase pe generalul Halder dela șefia statului major. Il înlocuise pe marele amiral Roeder la comanda flotei. Și la 30 Ianuar declara că nu va capitula (ceeace nu ar fi fost orzul să afirme dacă ar fi mers treburile bine). Pe de altă parte, la Roma Mussolini își remaniase guvernul, scoțând pe acei care înclinau spre o pace separată, cum erau: Frandi, Bottai și Riccardi.

Intr'o situație similară, un Ludendorff ar fi depus armele. Hitler a continuat lupta.

Pentru ce?

Pentrucă aștepta ca Moscova să nu se mai înțeleagă cu Londra și Washington. Mai de grabă s'ar fi putut scoate din inima unui evreu bigot nădejdea în venirea Messiei, decât din capul Fuehrerului această idee.

Iată motivul pentru care nici măcar după debarcarea anglo-americanilor în Calabria și nici după prăbușirea fascismului, el n'a încetat să dea nemților speranțe că vor câștiga războiul. El vedea în criza poloneză și în amânarea mereu a deschiderii celui de al doilea front, simptomele unui rupturi apropiate.

Dar, în locul rupturii, au venit conferințele dela Moscova și Teheran. Se pare că Hitler n'a crezut în ele, fiindcă nu se potriveau cu ceeace credea el. Și el persevera diabolic într'o iminență a dezacordului politic dintre cele două regimuri pe care el, și nu ele, le împreunase. Deaceea, la numai câteva săptămâni după Teheran, a pipăit terenul pentru o pace separată cu puterile anglo-saxone. Dovada o constitue o informație apărută, în acest senz, în Ianuarie, anul trecut, în „Pravda".

Firește că tatonările făcute la Madrid nu puteau decât să dea greș, fiindcă și scoteala pe care și-o făcuse Hitler și pe care și-o mai fac astăzi toți aceia, indoctrinați la școala lui, era fundamental greșită. In plus, Hitler mărturisise prin aceste propuneri de pace, că retragerile armatelor lui de pe frontul răsăritean erau datorite exclusiv forței sovietice și nu unei tactici noui germane.

Cu falsa lui concepție asupra posibilității și trăiniciei legăturilor dintre regimul sovietic, pe de o parte, și anglo-americani pe de altă parte, cădea din greșală în greșală.

In sfârșit, vine și marea debarcare (6 Iunie). Reușește. La 22 Iunie pornesc și Sovietele ofensiva. Se vede că este ceva concertat, conjugat, coordonat. Hitler nu crede. Vrea să lupte mai departe până se va întâmpla ceeace aștepta și era sigur că se va întâmpla. Nici Penelopa pe Ulysse și nici pe Peer Gynt Solveg, nu l-au așteptat cu atâta fidelitate și nestrămutată convingere cum a așteptat banda lui Hitler divorțul între U. R. S. S. și tovarășii ei occidentali.

S'a produs atentatul dela 20 Iulie care dovedea că mulți din anturajul încăpățânatului „va banque" nu mai credeau în acest divorț. Hitler dispunea tăierea capetelor cari primejduiseră logica lui. Și, la sfârșitul lui Iulie 1944, când Rokossovski era deja la Lemberg și Cerniakovski la Kaunas iar americanii la Rennes, mai vorbește încă de o victorie posibilă.

Arma cea secretă pe care se bizuia Fuehrerul cu Hannibal ante portas, era tot eterna discordie între regimurile care, după cum îi căzuse lui în cărți, urmau să aibă vorbe și să se despartă.

Insist asupra acestui punct înadins atât de mult pentruca să se vadă, în primul rând cât de generatoare de dezastru pentru Reich și pentru poporul german, a fost această greșală de calcul și pentruca, în al doilea loc, să poată reeși cât de mult debitori falselor concepții naziste sunt aceia care, în disprețul proastei experiențe făcute de Fuehrer, pun orice divergență între mari aliați în contul neafinității dintre regimurilile lor politice și sociale.

Mai relev o ultimă greșală, izvorîtă din aceeași eroare.

Suntem după 23 August. România, Finlanda, Bulgaria au trecut de partea Națiunilor Unite. Malinovski și Tolbukine stau la nord de Budapesta. Alte armate sovietice vin pe teritoriul Prusiei Orientale. In Vest, americanii sunt pe frontiera germană. Linia Siegfrid a fost străpunsă în patru locuri. Acum, chiar că s'ar putea pune întrebarea: Pentru ce mai luptă Germania?

Dar n'am putea spune ca Șeicaru: „ne întrebăm și nu izbutim să aflăm...". Căci pentru oricine a urmărit firul brun al strategiei politice hitleriste din Mai 1941, e clar că Hitler mai luptă ca să ajungă să vadă, însfârsit, mult visata zaveră între Aliați.

In Decembrie 1944 i se părea că ceasul sunase. In legătură cu problema poloneză, constituirea la Londra a guvernului Thomas Arciszewski înăsprise într'adevăr raporturile dintre puterea dela răsărit și aceleа din apus „Sunday Times" nu șovăia să scrie că: „perspectivele se întunecă". In același timp situația lăuntrică din Grecia se agravase. Izbucnise războiul civil și Englezii, luând partea guvernului Papandreu, deschiseseră focul asupra partizanilor elini, grupați în organizația de extremă stângă, HELLAS, ceeace putea fi interpretat ca o luare de atitudine politică potrivnică mișcării comuniste. Discursul d-lui Churchill dela 8 Decembrie întărea această impresie. Pe de altă parte, în Belgia, demisia miniștrilor comuniști, urmată de turburări de stradă de greve, de ridicarea de baricade de sârmă ghimpată în jurul Parlamentului, de intervenția armelor engleze, de interzicerea întrunirilor, arătau hitleriștilor că și aici se manifestă dihonia între aliați. La toate acestea se adăuga criza politică din Italia, cu mobile nu prea deosebite de acelea care determinaseră frământările din celelalte țări [1]) și ciudata declarație a ministrului american de război, Stimson, făcută la 30 Noembrie, că Eisenhower și-a amânat ofensiva generală. Deci, calculul lui Hitler fusese perfect. Intemeiat pe acest calcul, conducerea nazistă pune la cale acea stranie ofensivă, pe care mareșalul von Rundstedt o pornește, cu toate forțele retrase din Franța, la 14 Decembrie, izbutind chiar să împingă înapoi pe aliați până la Liège și să le provoace pierderi grele (vreo 22.000 de morți, mi se pare).

Ce rost avea această ofensivă care, pentru nemți, a fost încă și mai costisitoare?

Scopul ei era să sprijine, profitând de încordarea internațională și de divergențele dintre aliați, ofensiva păcii pe care, simultan, diplomația germană o pornea prin Lisabona cu direcția Washington și Londra.

Planul era acesta: să se facă o demonstrație de forță, să se probeze anglo-americanilor că Germania va fi în stare să mai reziste mult aducându-le prejudicii grave, slăbindu-i, și, făcându-i să vadă din ceeace se petrecea în Grecia, în Polonia, în Italia, în Belgia, că au tot interesul să nu-și slăbească puterile în hărțueli cu Reichul, ci să primească ofertele germane de pace sperată.

Toată propaganda presei naziste e dusă de Goebbels în această direcție. Dar planul, conceput cu atâta șiretenie pe convingerea că se apropiase ceasul desocierii aliate a eșuat, și sforțarea făcută de Rundstedt în Ardeni a fost fatală rezistenții ulterioare pe Rhin. Fusese epuizată în această ofensivă de prestigiu, toată forța care putea fi altcum și cu folos utilizată în defensivă.

La amploarea dezastrului nazist a contribuit, prin urmare, în decizivă măsură, credința, răspândită în afara fruntariilor germane, că în deosebirea regimurilor stă și rivalitatea lor iar în această rivalitate, piedica permanentă a realizării unui pacinice conviețuiri și a unei trainice înțelegeri între ele.

* * *

Să fie oare astfel?

La această întrebare faptul de mai sus nu constitue un argument irefragabil în sensul că, odată războiul terminta și inamicul comun doborît, ceeace nu s'a putut verifica până în prezent să nu se poată adeveri în perioada post-belică sau după încheerea păcii.

Socotesc că teoria nazistă, ai cărei adepți n'au dispărut cu desăvârșire (și dacă mai există vreo îndoială în această privință, ea a fost desigur spulberată după conferința dela Londra, prin ceeace s'a scris și s'a spus) constitue, pe plan principial, o aberație.

1°. — Ea este contrazisă, după cum arătam, de practicile în vigoare în U.R.S.S., în Statele Unite și în Imperiul Britanic, unde s'a experimentat cu rezultate strălucite că rase, clase, religii, naționalități, nea-

1) Comuniștii și socialiștii nu mai vroiau să sprijine guvernul Bonomi.

muri diferite se pot foarte bine împăca și pot admirabil conlucra; de ce n'ar putea coexista și conlucra regimuri deosebite?

2°. — S'a dovedit în ultimul an cum cu bunăvoință și spirit de înțelegere, s'a putut ajunge în Franța, Italia, Iugoslavia, Polonia, Finlanda, Norvegia și Olanda la o colaborare strînsă între partide cel puțin tot atât de deosebite ca regimurile existente în taberele aliate. Or, ceeace a fost cu putință pe plan intern este pe plan internațional încă și mai realizabil deoarece este lăsată, intactă, fiecărui partener toată independența, ceeace nu-i cazul întocmai în condițiile dinăuntrul statelor.

3°. — In cursul Istoriei problema a fost rezolvată afirmativ. Franța era o republică democrată. Rusia era un imperiu autocrat. Cărțile din Franța erau interzise în Rusia. Sistemele politienești țariste erau vehement atacate în Franța. Intre regimul liber, laic, parlamentar, republican din Franța și regimul strâmt, pravoslavnic, autoritar, monarhist absolut din timpurile Romanovilor deosebirea nu era de sigur mai mică decât este astăzi între regimul sovietic socialist din Uniune și regimul burghezo capitalist din Imperiul Britanic. Și cu toate acestea n'a fost alianță mai sinceră, mai solidă, care să fi funcționat mai bine ca între Republica a treia și Impărăția rusească. E drept că diferențele între acestea două țări erau mai mult politice. Astăzi diferențele între U. R. S. S. și Anglia sau între U. R. S. S. și Statele Unite sunt mai ales de ordin social. Dar avem un exemplu și de acest gen: U.R.S.S. și Turcia care, vreme de douăzeci de ani, vecine fiind și cu regimuri sociale complect deosebite, n'au venit niciodată în conflict, pe când imperiul otoman și acel rusesc, cu regimuri și politice și sociale aproape similare, s'au războit decenii dearândul. Acelaș lucru în ceeace privește U.R.S.S. și Suedia.

Am mai putea invoca, în susținerea tezei noastre, repetatele declarații făcute de cei mai sus puși factori de răspundere din rândurile Marilor-Puteri: că deosebirea de regim nu poate exclude apropierea politică și conlucrarea pe toate câmpurile de activitate internațională. Dar nu reproducem aceste declarații fiindcă citatele-s proclamative și nu demonstrative. Nu trebue decretat. Trebue argumentat, demonstrat. Trebue făcut altceva decât a făcut propaganda nazistă care, tot repetând indefinit un slogan, se deprindea ca însăși să creadă ca adevărat absurdul; străduindu-se în acelaș timp să răspândească în sfere cât mai largi gândirea eronată ca pentru a executa adagiul: *error communis facit jus.*

Pe ce anume se întemeiază, în genere, aceia care susțin inacomodabilitatea dintre U.R.S.S. și țările anglo-saxone?

Pe ura, teama, prejudecata, izvorîte din necunoașterea și izolarea în care aceste două lumi au rămas ani de zile. Adică exact pe acele elemente psihologice pe care s'au întemeiat toți creatorii de religii primitive spre a pune în circulație tot soiul de mituri și sperietori. *Caelo tonantem, credidimus Jovem regnare,* spune Horațiu. Am auzit cerul tunând și ne-am încredințat că acolo trebue să domnească Jupiter. La fel se exploatează, pentru intimidarea copiilor, întunericul. La fel s'a procedat, pentru a se plasa pe piața mondială, rasismul. S'a plecat dela repulsia pe care în urma creării ghettourilor, izolarea au produs-o; izolarea și necunoașterea.

Dar chiar dacă antisemismul ar fi, să presupunem o clipă, justificat, ar exclude aceasta o colaborare, pe plan mondial, între un stat antisemit și un stat evreesc? Răspunsul îl găsim în strânsele raporturi economice, turistice, culturale care au existat între România dinainte de războl și Palestina.

Care sunt, la urma urmei, condițiile prielnice unor legături trainice între puteri și unei înțelegeri cordiale între ele?

Ele se rezumă, *grosso modo,* la două: una negativă și alta, pozitivă. Condiția prima este să nu fie imperialiste, adică să nu urmărească

cuceriri și stabilirea de „spații vitale". Cum această condiție e neîndeplinită, înțelegerea devine posibilă. Regimurile nu modifică întru nimic această regulă. Pot fi regimuri identice care să se respingă și să-și dorească mutual exterminarea. Să ne gândim în trecut la Franța și Spania, la Austria și Prusia, la Anglia și Franța, ș.a.m.d. Pot fi, pe de altă parte, cum arătăm ami sus, regimuri diverse care, învecinate chiar fiind, să nu-și facă nici un rău. Totul pornește dela caracterul agresiv sau pacinic al regimurilor. Pe dublul continent american convețuiesc regimuri foarte diverse, dar neexistând între ele tendințe expansioniste, domnește pacea pretutindeni, chiar dacă înăuntrul fruntariilor fiecărei republici americane în parte, izbucnesc periodic: răscoale, comploturi, lovituri de stat. Fascismul, nazismul, au fost, prin esența lor, imperialiste, militariste, agresive. De aceea o înțelegere cu ele era imposibilă și chiar dacă s'a făcut, a fost nedurabilă. Statul sovietic, dimpotrivă, este pașnic prin însăși structura lui. A pledat întotdeauna pentru securitatea colectivă. A îmbrățișat din primul moment teza păcii indivizibile. Lui îi aparține definiția agresorului și prima semnătură pe pactul Briand-Killog pentru condamnarea agresiunii. Deci, în ce-l privește, are atributele necesare și indispensabile unui bun conducător de înțelegere și unui partener leal pentru pacinică conlucrare. Imperiul britanic a fost imperialist. Nu mai este. Dovadă că nici față de țările învinse, n'a pretins nici un fel de cuceriri teritoriale. Iar Statele Unite, democrația unde s'a născut legea Monroe, izolaționismul, ideea Ligii Națiunilor și a Organizației Națiunilor Unite, n'au cel puțin față de puterile de care depinde menținerea păcii, nici un fel de revendicări sau aspirații conquistadore. Și atunci, întrucât regimurile ar putea oare face ca aceste puteri să se ciocnească să se elimine sau să nu poată păstra permanent un contact politic, economic, financiar, cultural etc. între ele?

Legile chimice și fizice își găsesc aplicarea și în politică. S'ar putea scrie studii întregi despre Fizica sau Chimia politică. Sub acest aspect, regimul s'ar putea asemui cu structura unui corp. Dar nu structura importă în speță, ci „comportarea" — cum zic chimiștii, a acelui corp. Un corp explozibil, inflamabil, absorbant, constitue amenințare perpetuă pentru ce vine în apropierea lui. Un corp inert orcât ar fi de imens ca proporții și de însemnat ca potențial, orice sbârcitură ar avea, nu provoacă nici scurt-circuit, nici explozii, nici arderi.

Și acum a doua condiție (pozitivă aceasta), care determină apropierile politice, este: comunitatea de interese. In dispreţul teoriei rasiste, Reichul arian s'a aliat cu imperiul galben dintr'un comun interes expansionist. Nazismul german și-a atașat fascismul latin și iredentismul hungaro-finic fiindcă avea în comun cu ele un acelaș ideal revizionist. Comunitatea de interes de a se apăra în fața primejdiosului imperialism german a făcut atât de solidă alianța dintre regimul republican francez și regimul absolut țarist. Aceeași comunitate de interes a legat în cadrul Inţelegerii Balcanice, pe Greci de Turci, pe Turci de Români, pe toți trei de Jugoslavi, cu toate că nici unul din aceste popoare nu era de o rasă sau de o religie cu celelalt și cu toate că Turcia era o republică, Grecia, o monarhie dictatorială, România, una formal constituțională (vorbesc dinainte de 1938), iar Iugoslavia, o regență la cheremul unui partid.

Cele trei mari puteri sunt astăzi legate printr'o mare comunitate de interese. Interesul de a nu prilejui, prin discordia dintre ele, o renaștere a nazismului teuton și a militarismului nipon, ambele înfrânte dar nu extirpate. Interesul de a se ajuta mutual; pentru Uniunea Sovietică de a se putea reface în scurt timp, pentru Statele Unite de a-și putea repede găsi debușeuri și a opri șomajul; pentru Imperiul britanic de a-și putea ridica finanțele și promova reformele. Interesul pentru toate aceste trei puteri imperiale (nu imperialiste), larg exportatoare, de a avea pentru procesele lor, asigurată, o circulație neîngrădită dea-

lungul lumii. Interesele pentru U.R.S.S. de a fi prezentă în Africa, în Pacific, în America deSud, pe tot globul iar pentru celelalte două puteri, de a fi prezente în Asia, în Europa, ceace nu-i posibil decât printr'o înțelegere cordială. Interesul unei unificări monetare, a desființării barierelor vamale și atâtor restricții și prohibițiuni, interesul schimbului de invenții, interesul ca, printr'o securitate solidă garantată și o stabilitate continuă a unui climat pacific, toată puterea de producție, toate energiile și inițiativele să poată fi îndreptate pentru ridicarea nivelului de viață, pentru folosirea progresului în scopuri umanitare și pentru universalizarea civilizației.

Legate prin atâtea interese comune, neseparate prin niciun fel de tendință de a râvni una la bunul alteia, cele trei uriașe puteri îndeplinesc toate condițiile — cum se spune în matematică — „suficiente și necesare", pentru a continua în vremuri de pace colaborarea și înțelegerea care s'au dovedit atât de puternice în decursul luptei comune.

Legiuitorul care a oprit divorțul pentru incompatibilitate de caracter a avut dreptate. Caracterele pacinice se împacă sau termină prin a se împăca. Iar cele care nu sunt pacinice, merită iadul căsniciei, ca pedeapsă.

Dr. L. FLAVIUS

CRONICA IDEILOR

METAFIZICĂ ȘI ARTĂ

Impasul teoretic și criza în care se află știința modernă ca și nevoia de a căuta alte îndreptare, nu sunt caracteristice și exclusive disciplinelor științifice. Toate sectoarele cunoașterii și ale vieții umane sunt bântuite în timpul nostru de stări drame, care apar ca rezultatul imediat al înlăturării certitudinilor dogmatice și a suficientei intelectuale ce a definit pe gânditorii secolelor trecute. Apropierea gândirii de lucruri nu se mai face acum cu îndrăzneală și siguranță ; experiențele trecutului îndeamnă la sfială, la incertitudine și veșnice căutări. Gândirea își face anevoe drum printre dificultăți și opoziții de sisteme, pe care înțelege să le atace cu toate riscurile în nădejdea că va putea ajunge, până la urmă, la o poziție teoretică stabilă.

* * *

Gândirea D-lui Mircea Florian, exprimată în timpul din urmă prin două lucrări, care nu alcătuesc de altminteri decât fragmente dintr'o operă mult mai vastă, apare ilustrativă pentru această poziție intelectuală. Atitudinea reprezintă un fel de a fi, definind o gândire în lungul etapelor parcurse până în prezent : este efortul de a depăși contradicțiile sistemelor și a da metafizicei temeiuri mai adânci. Ne aflăm în centrul frământării filozofice contemporane, care, după liberarea omului de toate autoritățile tradiționale, caută acum un într'epiar, întemeiat pe critică și pe fapte pozitive. Reflexia D-lui Mircea Florian se află pe această direcție de cercetare, care presupune, cu deosebire, nutința de salvare a metafizicii. O atare restabilire a demnității teoretice a metafizicei a fost încercată fie prin filosofia existențialistă, fie printr'o direcție de gândire mai puțin avântată, dar sprijinită pe un teren pozitiv, de fapte și experiențe.

Lucrările D-lui Mircea Florian năzuesc către o „reconstrucție filosofică"[1] prin mijlocirea experienței. Desigur, nu ne aflăm în fața unei experiențe limitate la lumea sensibilă, la imediat ; termenul este luat în sensul lui cel mai larg, cuprinzând viața sub toate formele ei. Integrarea în experiență cuprinde astfel în gândirea autorului, planul logico-matematic, cel metafizic, ca și planul de irealitate, deci mitul și arta. Ne aflăm deci în fața efortului metodic, condus în lungul anilor, de a se ajunge până în inima lucrurilor, de a se insera în bogăția și pulsația

1) Mircea Florian. Reconstrucție filozofică. Casa Școalelor, 1944 și Metafizică și artă. Casa Școalelor, 1945.

faptelor, a realității. Cercetările D-lui Florian nu conduc prin urmare la o reconstrucție filosofică, rod al gândirii și speculației pure, ci a unei supuneri la obiect, rezultate din înregistrarea faptelor. Este o tendință, în același timp, critică și pozitivistă. Poziția presupune, în adevăr, dimpotrivă o operație atentă de discriminare și înlăturare a falșilor idoli, a formelor verbale și a prejudecăților, ca și a integrării gândirii filosofice în planul realităților directe. Astfel, poziția nu conduce la o depășire a experienței, ci la o adâncire a ei.

* * *

Metafizică și artă reprezintă integrarea metafizicei și artei în această experiență adâncită; dacă pentru artă raportarea este mai lesnicioasă, pentru că nimeni nu poate nega, în principiu, existența unei experiențe specifice ca punct de plecare al faptului artistic, pentru metafizică integrarea prezintă dificultăți; rezolvarea acestei probleme este însă vitală pentru această din urmă disciplină: de reușita acestei integrări a experienței, va depinde însăși existența disciplinei.

Centrul de gravitate al problemei se află, desigur, în accepția care se dă noțiunii de experiență. Recunoscând că punctul criticabil al pozitivismului antimetafizic se află în definiția experienței, D-l Mircea Florian reclamă „o reconstrucție a noțiunii de experiență prin lărgirea ei, cerută de însăși esența experienței" care „este deschisă tuturor posibilităților de cunoaștere. O experiență mutilată e o experiență frustrată de unele din drepturile ei. Tot ce poate fi cunoscut, trebue să-și găsească locul natural, sectorul corespunzător, în cadrul unei experiențe atotcuprinzătoare. Experiența cuprinde totul, fiindcă noi nu cunoaștem decât ceea ce e dat. Am recunoscut experienței extensiunea trebuitoare pentru a cuprinde ordinea matematică și logică, altminteri nu înțelegem cum matematica și logica valorează pentru experiență, sau de ce experiența e structurată matematic și logic" (pag. 43—44).

Problema de căpetenie pe care și-o pune autorul, care este în același vreme și problema filosofiei contemporane, este dacă experiența poate fi extinsă până la zona realității metafizice. Este, în ultima analiză, o încercare de a îmbina în același efort depășirea pozitivismului dar și folosirea învățământului teoretic care se desprinde din acest curent filosofic. Metafizica nu mai poate trece, în adevăr, peste concluzia esențială a pozitivismului, care interzice gândirii pure o aderență la planul realității. Cercetarea D-lui Florian înfățișează o perspectivă amănunțită a problemei, așa cum este reprezentată în gândirea contemporană. Revenind asupra unui studiu publicat cu ani în urmă în Revista de Filosofie și retipărit în volumul **Reconstrucție filosofică**, D-l Florian cercetează poziția reprezentanților metafizicii inductive asupra problemei, arătând în același timp contradicția fundamentală a acestei gândiri, care presupune putința experienței de a da indicații asupra propriei ei depășiri, prin gândire. Studiul se întregește prin adâncirea celorlalte metafizici contemporane, intuiționist-iraționaliste, „metafizica problemelor", a raportului dintre metafizică și științele exacte, ca și a modalităților metafizice în cugetarea românească. Perspectiva istorică și studiul sistematic ajung la concluzia pe care autorul o numește „iraționalistă", dar într'o accepție proprie, că „gândirea nu are acces la o realitate neîntâlnită în experiență" (pag. 76). „Neputința gândirii de a revela prin „activitatea ei spontană", prin constructivismul ei liber, prin atributele ei speculative, o realitate total deosebită de aceea dată în experiență, o realitate „supra sensibilă".

Suntem conduși la obligația teoretică a acceptării unei reforme a termenului tradițional de experiență, care să nu se refere la cazuri individuale și materiale, dar și la planul universului și spiritului. Prin această reformă, metafizica dobândește un nou temei: „Metafizica pornește dela fapte, dela experiență, nu pentru a o depăși și întregi fictiv, ci pentru a o adânci și înțelege astfel fără prejudecăți sau preconcepții despre natura lucrurilor și fără a dori un animism cu orice preț trecând peste ceea ce e hazard întâmplare primejduire, insecuritate, fragmentar în lume. Metafizica nu se mai teme de fragmentar și schimbare ci le recunoaște valoarea de existență. De ce să dictăm vieții măsuri „eterne", apriorice, în loc să căutăm treptat în sânul ei valori permanente și posibilitățile de regenerare și armonizare. Experiența se mișcă pe diferite planuri, nu pe unul singur, cel pur empiric, care de aceea trebue depășit, iar lumea e expansivă și capabilă de noutate (pag. 81-82).

Se deschide, prin urmare, metafizicii o nouă perspectivă, prin această lărgire de accepție, bogată, plină, fecundă, a experienței.

Dar probabilitatea de gândire, scrupulele intelectuale ale autorului nu-i îngădue instalarea pe poziții confortabile: oare se mai poate vorbi, chiar prin această adâncire a experienței, de o existență proprie a gândirii metafizice, care, prin însăși esența ei, depășește planul cunoștințelor clare, oferind nesfârșite prelungiri în zona tainei și a modului poetic de existență?

Pe cât înțelegem, studiile de până acum a D-lui Mircea Florian reprezintă părți dintr'o viziune care îmbrățișează destinul culturii în întregul ei. D. Mircea Florian raportează diversitatea formelor culturii la funcțiile esențiale ale omului, deosebind nevoia cunoașterii și putința creației. Aceasta a doua funcție alcătuește principiul artei și călăuzește prin caracterul ei activ înspre o modelare a lumii și a omului.

„Arta, afirmă D. Mircea Florian, e socializarea nu numai a omului, dar și a lumii întregi, e realizarea dorului de a face din Univers, cum spuneau stoicii, locașul oamenilor și zeilor". (pag. 6).

Al doilea studiu al volumului **Metafizică și artă** este consacrat condiționării artei de către o experiență specifică. Prin aceasta se săvârșesc o seamă de delimitări de fruntarii între domenii considerate adesea ca îmbinate. Firul călăuzitor al cercetării va fi și de data aceasta „revenirea la fapte, contactul cu experiența interpretată neprevenit" (p. 183).

Studiul comportă o perspectivă istorică, o descriere a stării estetice și o precizare a raportului dintre filozofie și artă.

D. Mircea Florian nu consideră esteticul ca un mod de cunoaștere. Starea estetică este contemplația, dar depășind logicul și orientată înspre ireal. „De aceia izvorul psichologic al contemplației estetice este imaginația cu jocul ei liber, cu posibilitățile ei nesfârșite, atât de potrivite plasticității și metamorfozelor din lumea „viselor". Imaginația este „receptivă", fiindcă ea este tot așa de creatoare ca și lumea ireală a frumosului" (pag. 245). Imaginația e o prospecțiune într'un univers de ficțiuni, a unui tărâm feeric. Această zonă depășește lumea imediată; ea se situiază într'o altă regiune; experiența care poate cuprinde această zonă nu este empirică, ci e o experiență mult mai adâncă. Artisticul îmbină desigur într'un univers specific realul și irealul, dar acesta din urmă domină. Imaginația nu creiază această lume; ea stabilește numai putința de înregistrare, a acestor irizări. Dar, după cum autorul a dovedit într'o altă lucrare, irealul comportă imagini, viață afectivă și faptă umană. Astfel, „esteticul este poetic", ține de funcția „creatoare" sau înfăptuitoare, nu de funcția de cunoaștere sau teoretică — cele două funcții fundamentale ale naturii umane" (p. 246).

* * *

Ultimul volum al D-lui Mircea Florian vădește aceiași informație intinsă, aceiași temeinicie și merge în adânc, aceiași nevoe intelectuală de înlăturare a contradicțiilor și de găsire a unor poziții dând problemelor o raportare la o ordine precisă de fapte, care definesc și celelalte lucrări ale autorului.

Expunerea, bogată în referinți și erudiție, este nuanțată prin sugestii rapide, aluzive, care dau și mai mult interes acestei lecturi deschizătoare de perspective.

ION BIBERI

CRONICA DRAMATICA

INTRE DOUĂ STAGIUNI. TEATRUL DE VARĂ. PRIMELE PIESE ALE ACTUALEI STAGIUNI.

Infruntând caniculele, în grădini sau în săli răcoroase și cu aer condiționat numai pe afișe, teatrul de vară a avut anul acesta o activitate neobișnuit de intensă. Mai bine de jumătate din multele companii teatrale existente au continuat să joace. Altele s'au înjghebat. Astfel că între Iunie și Septembrie s'au numărat vreo douăzeci de premiere.

Teatrul nostru a fost acuzat că e improvizat din imitații diverse adesea contradictorii și că e lipsit de tradiție. Există totuși numeroase tradiții, e drept că cele mai multe negative. Printre ele se cuprinde și tradiția teatrului estival, tradiția amuzamentului pur. Toată lupta aprigă și desinteresată pentru artă a oamenilor de teatru e amânată pentru anotimpurile răcoroase. Totul e permis pentru amuzarea spectatorului, pentru odihna circonvoluțiunilor sale, puse la atâtea încercări în restul anului, de către spectacolele dela Gioconda și Birlic.

Care să fie origina acestei tradiții e mai greu de precizat. Se poate să se găsească în începuturile teatrului nostru, când, în lipsa unor instituții stabile, trupe străine dădeau vara, în grădini, spectacole „bonnes pour l'orient". E desigur în legătură și cu destinderea din anotimpul concediilor și al odihnei, cu literatura de vară, cuprinzând mai ales romane polițiste și de humor ușor.

De ori unde ar proveni tradiția teatrului de vară, care, raportată la nivelul general al teatrului nostru, e destul de comică, servește mai ales drept o scuză generală și comodă. Devin inutile declarațiile solemne și programele făgăduitoare. Devin inutile rarele reprezentații de prestigiu — uneori foarte bizar alese, — care să aducă mărturie asupra scopurilor pur artistice ale companiei teatrale respective. Ca în vremile de tinerețe ale teatrului, spectacolele de vară se mulțumesc cu decoruri rudimentare — în afară de fastul pestriț al unora dintre reviste, iar în ce privește technica regizorală, singurul lucru cerut este vioiciunea.

Printre piesele de astă vară au fost operete, reviste, comedii bufe și muzicale, ba chiar și melodrame pure.

Cu operetele s'a încercat o formulă de modernizare, care trebue să fi surprins mult pe ferventii lor. Genul bătrân a fost altoit cu cel mai modern al revistei și s'au putut vedea spectacole cu „Contesa Marița" și „Silvia", în care o parte din muzică era înlocuită prin cuplet. Ideia este mai mult decât discutabilă. Căci dacă nu înseamnă o severitate excesivă să consideri melodiile siropoase și ultra-facile ale

majorităţii operetelor ca în afara muzicii, libretele lor, croite după unicul şi bine cunoscutul calapod, sunt fără îndoială inferioare partiturilor.

Despre restul spectacolelor de vară, prea puţine de spus. Revistele au fost făcute după chipul şi asemănarea tuturor revistelor din celelalte anotimpuri. Comediile poliţiste, fie reluări, ca „Este vinovată Mary Dugan ?", fie localizări ca „Omul de sub pod", au fost la fel de puţin ingenioase, construite cu aceleaşi câteva procedee elementare. Comediile bufe au continuat să brodeze fără fantezie asupra unor situaţii având drept centru patul. Intr'o piesă dela Colorado, am avut o dublă desbrăcare pe scenă : d. Birlic se desbrăca — efect comic — în acelaş timp cu o doamnă — efect de natură diferită. Ideia a părut probabil ingenioasă, căci a fost reluată la Atlantic, în lamentabila „Aventură la Paris".

O noutate în technica reclamei, folosită de o companie sezonieră de teatru, a luat aspectul mai grav al unui scandal. Această companie a găsit util să folosească actori de nume şi de real talent, împrumutaţi Teatrului Naţional, într'o farsă de cea mai ineptă şi mai coborâtă factură. Aşa că societarii au tercut dela Molière şi Shaw, la strâmbături, goană pe scenă, cuplet şi obscenitate. Bineînţeles, au jucat slab, stânjeniţi fie de improbabile scrupule artistice, fie mai curând de lipsa experienţei în acest gen.

Cu un alt prilej, un cântăreţ socotit pe drept ca unul dintre cei mai înzestraţi dela noi, a folosit un joc de scenă incontestabil şi o voce rară, într'un rol de paiaţă dintr'un spectacol hibrid — trei sferturi farsă bulevardieră şi un sfert operetă — în care era pus să scâlcească cuvinte, după un presupus accent italian.

Desigur, disproporţia dintre salariile teatrelor particulare şi ale celor de stat e foarte mare şi problema salarizării la aceste din urmă teatre cere o urgentă rezolvare. Dar sunt compromisuri pe care nici o ispită nu le scuză şi termenul de conştiinţă artistică nu poate rămâne doar o vorbă golită cu totul de sens.

* * *

S'au anunţat pentru stagiunea care a început o serie de lucrări de valoare. S'au mai anunţat şi anul tercut Shakespeare, Gorki şi Giraudoux şi s'au jucat Falena şi Feydeau. E o altă tradiţie, cea a repertoriilor de reclamă, a programelor vaste care se transformă de nerecunoscut în decursul stagiunii.

Printre piesele jucate în primele două luni de toamnă au predominat reluările. Astfel, la Teatrul Victoriei s'a reluat Electra, într'o nouă distribuţie. Acelaşi lucru cu Furtuna, la Teatrul Comedia. S'a mai reluat „Ion al Vădanei" şi „Nunta de Argint" la teatrul Maria Filotti precum şi „Marele Duhovnic" la Comedia.

Pentru a remedia criza repretoriului — criză care există numai în cadrul criteriilor ciudate de alegere ale celor mai multe teatre, — s'a căutat în trecut, dintre marile succese de acum câteva zeci de ani. Rezultatul : „Hoţul" de Bernstein, „Stane de piatră" de Sudermann. Să fi intervenit gustul personal al celor care le-au socotit potrivite, sau dorinţa de a răspunde cerinţelor vremii, dorinţă neajutată însă de un suficient discernământ, care să distingă drama socială de tiradele retoric-generoase ? Oricum, au fost rechemate la o viaţă de durată incertă aceste două vetuste opere, mirate parcă să vadă astăzi lumina rampei.

O altă deshumare de utilitate îndoelnică a fost „Nebun ?" al lui Macedonski, la Teatrul Naţional. Nu e un serviciu care se aduce operei atât de ignorate a lui Macedonski, prin reprezentarea acestei totale stângăcii dramatice.

Teatrul Comedia a reprezentat „Knock" de Jules Romains. Cerebral, centrat în jurul unor teme de natură abstractă, teatrul lui Jules Romains — ca, de altfel romanele şi poemele sale, — se resimte de pe urma acestui intelectualism printr'o oarecare uscăciune. In Knock, tema centrală nu e satira medicinei — temă prea inconsistentă pentru anul 1924 — ci triumful şarlatanismului de anvergură. Un şarlatanism care cuprinde nu numai îndrăzneală, ci şi foarte multă fantezie, care creiază ficţiuni pline de amploare, ce fac o concurenţă victorioasă realităţii. Ca şi Le Trouhadec, geograful oraşelor inexistente, doctorul Knock reuşeşte să tranforme pe oamenii dintr'o întreagă regiune în hipocondriaci, să înfrângă până la urmă rezistenţa şi să-l sugestioneze chiar pe confratele căruia i-a luat locul. „Knock" este însă mai puţin bine servit decât „Donogoo-Tonka", de pildă, sau chiar „Jean le Maufranc", în care structura abstractă a temei centrale era mascată de fantezia desfăşurării şi de atingerea cu o problematică de natură politică şi socială. Mijloacele cu care Knock îşi realizează triumful sunt prea simple şi provizibile — unele amintesc mult de situaţiile tradiţionale ale comediei franceze. Ceeace rămâne — întrucât e făcută într'o traducere cam grăbită — este eleganţa spirituală a dialogului unui scriitor de structură şi expresie foarte clasică.

Cu o interpretare în care domina inteligentul humor sec al d-lui Beligan, „Knock" a fost pus în scenă de d. Sică Alexandrescu într'un ritm viu, dar într'un spirit de localizare, de închinare către farsă, care formează şi el o trăsătură specifică pentru teatrul bucureştean. S'ar părea că sacrificiul pe care-l constitue pentru teatrele dela noi punerea în scenă a unei piese cât de cât deasupra mediei obişnuite, cere, ca o neapărată compensaţie, adaptarea ei pe măsura publicului.

„Petru Crâmov", piesa sovietică reprezentată la Studio, face parte dintre operele menite să dea un răspuns literar problemelor ivite în decursul războiului. In cazul lui „Petru Crâmov", din multiplicitatea problemelor pe care piesa le pune şi le rezolvă, domină în special două, cea a importanţei pe care au avut-o în luptă contribuţia — esenţială — a muncitorilor industriali şi cea a răustrnării, în anumite clipe grele, a scării de evaluare individuală. Dârzenia, asprimea hotărâtă, care înlătură orice alt considerent se dovedeşte nu numai preferabilă delicateţei scrupuloase şi şovăitoare, dar şi singura atitudine utilă în asemenea prilejuri. Contra-maistrul Petru Crâmov isbuteşte să risipească neîncrederea dispreţuitoare a soţiei sale — care socoteşte munca lui din spatele frontului drept un fel de ambuscare, — să frângă ostilităţile şi reputaţia de om hain, pe care şi le-a creiat prin fermitatea sa, tocmai pentrucă e perfect conştient de sensul şi importanţa misiunii sale şi pentrucă a subordonat orice altă problemă ducerii la capăt a acestei misiuni.

Orice nouă premieră a d-lui Tudor Musatescu — exceptând textele lucrate în serie pentru teatrele de revistă, care depăsesc limitele convenţionalului şi ale facilităţii, — confirmă aprecieri şi îndreptăţesc regrete. Se confirmă că d. Musatescu posedă un simţ ascuţit al teatrului, simţul celei mai ingenioase soluţii de transpunere scenică a unei situaţii, că mânueşte dialogul cu multă, chiar prea multă uşurinţă, că piesele d-sale evită orice element static. E regretabil însă că d-sa foloseşte toate aceste posibilităţi pe calea fără efort a succesului cel mai direct, mai uşor, mai sigur. Că uşurinţa d-sale, lipsită de un control selectiv, se revarsă peste tot şi se transformă în facilitate, iar spiritul foloseşte trăsătura ascuţită, închizând în ea de multe ori graţie şi putere de observaţie, laolaltă cu calamburul ieftin, de gust discutabil.

„Madona", care s'a jucat zilele acestea pe scena Studioului, reia o temă care, după chipul cum e folosită, poate fi adânc dramatică sau

grotescă: dragostea unei femei de patruzeci de ani pentru un tânăr de douăzeci. Cu multă cu excesivă agilitate, d. Mușatescu a evitat amândouă regiunile. Nu cade decât pe-alocuri în ridicul, dar se ferește și de adâncime. Piesa d-sale atinge în treacăt domeniile interzise ale poeziei după cum uneori evoluează nu prea departe de vulgaritate. Câteva pesonagii secundare bine prinse, unele lungimi, mai ales spre sfârșit — când o acțiune secundară de un ciudat pseudo-dramatism intervine și lungește iritant spectacolul — o serie de scene amuzante, multă spumă, adesea din cea de șampanie artificială, multe efecte de comic verbal de tipul acelora care, repetate prea des, au primit o etichetă generală de „mușatisme".

Probabil, un mare succes de public.

Madona a fost bine jucată în special de d-na Kitty Gheorghiu-Mușatescu sensibilă, extrăgând tot ce cuprindea omenesc personajul. Bună, deasemenea, d-na Victoria Mierlescu, precum și d. Balaban. In principalul rol masculin, d. Motoc a jucat cu un prisos de vulgaritate, care dădea impresia că depășește mult intenția autorului.

S. I.

CRONICA ȘTIINȚIFICA

TEMEIURILE FIZICE ALE BOMBEI ATOMICE

Pentru a expune principiile fizice cari stau la baza bombei atomice, trebuiesc rezumate întâiu ideile moderne despre structura materiei și trecute în revistă metodele obișnuite de a produce energie chimică, adică mecanismul reacțiilor chimice.

Bineînțeles, că nu poate fi vorba decât de principiile teoretice, deoarece asupra tuturor detaliilor, fie ele din domeniul fizicei sau al tehnicei, se păstrează încă cel mai desăvârșit secret.

Există în natură 92 corpuri simple, numite elemente. Părticelele lor cele mai mici sunt atomii. Doi sau mai mulți atomi ale diferitelor elemente se pot asocia între ele, formând molecule. Acestea sunt părticelele cele mai mici de corpuri compuse.

Atomul se compune din două părți: nucleul, încărcat cu electricitate pozitivă și un înveliș de electroni, adică electricitate negativă. In starea normală a atomului aceste două cantități de electricitate, pozitivă și negativă, sunt egale și deci atomul apare neutru din punct de vedere electric. Numărul electronilor unui atom, și deci și cel al sarcinilor electrice pozitive ale nucleului respectiv, variază dela 1 la hidrogen până la 92 la uraniu.

Atomul are dimensiuni extrem de mici. Dacă ne închipuim atomii înșirați ca mărgăritarele, ne-ar trebui vre-o sută de milioane pentru fiecare centimetru. Cu toate acestea, partea cea mai mare din spațiul ocupat de un atom este gol. Pentru a ne explica, să considerăm atomul cel mai simplu, cel al hidrogenului. El are, precum am spus, un nucleu cu o singură sarcină electrică — nucleu denumit **proton** —, și un singur electron la periferie. Spațiile ocupate de proton și electron sunt aproximativ egale între ele. Pentru a simplifica să considerăm atât protonul cât și electronul ca având forma unor sfere mici. Dacă ne închipuim atomul mărit până ce aceste sfere ajung la un diametru de 1 cm. (ceeace față de dimensiunile reale înseamnă o mărire de vreo zece bilioane de ori), ele s'ar găsi la o distanță una față de cealaltă de circa 1 km. Atomul, ca și Universul, este foarte vid.

Relații de aceleași ordine de mărime se găsesc și la toți ceilalți atomi. Cu toată egalitatea de volum între proton și electron, aproape întreaga masă a atomului este concentrată în nucleu. La hidrogen electronul are cam a doua mia parte din masa întregului atom. La celelalte elemente aportul electronilor este și mai mic.

In reacțiile chimice nu sunt implicate decât periferiile atomilor, adică electronii. La formarea unei molecule se produce un fel de încleștare a electronilor din doi sau mai mulți atomi componenți și se obține astfel o configurație electronică nouă, caracteristică compusului chimic care a luat naștere. Nucleul atomic în reacțiile chimice n'are decît un rol pasiv: se asociază în molecule cu alți nuclei, însă forța de legătură provine dela configurațiile electronice periferice.

Protonul, nucleul hidrogenului, intră în compoziția tuturor ce-

lorlați nuclei atomici. Cele 92 de elemente se deosebesc între ele tocmai prin numărul protonilor din nucleu, sau — ceeace revine la acelaș lucru — prin numărul electronilor din periferia atomilor.

Afară de protoni nucleii mai conțin și un alt soiu de particole, **neutronii**. Neutronul are cam aceeași masă și întindere ca și protonul, este însă neutru din punct de vedere electric.

Atomii unui element au cu toții acelaș număr de protoni; se pot deosebi însă prin numărul neutronilor din nucleu. In acest caz se spune că elementul are mai mulți **isotopi**.

Având configurații electronice identice, toți isotopii unui element au aceeași comportare chimică. Nu pot fi separați decât prin cele mai delicate și complicate metode fizice.

Aproape toate elementele prezintă fenomenul isotopiei. Chiar și cel mai simplu element, hidrogenul, are un isotop foarte rar, numit „hidrogen greu" sau **deuteriu**. Nucleul acestui isotop se numește **deuteron**. El cuprinde pe lângă proton și un neutron, are deci o masă aproximativ dublă față de hidrogenul obișnuit. Acest isotop a fost descoperit abia în 1932 de fiziochimistul american Harold **Urey**.

Apa care în locul hidrogenului obișnuit conține deuteriu se numește „apă grea" și, după cum vom vedea mai la urmă, are un rol important la construcția bombei atomice.

Să ne interesăm acum de felul cum se produce energia printr'o reacție chimică, de exemplu prin arderea carbonului. La o anumită temperatură — temperatura de aprindere — carbonul reacționează cu oxigenul din aer, producând oxid sau bioxid de carbon. Moleculele acestora conțin mai puțină energie internă decât conțineau corpurile care au intrat în reacție. Diferența de energie se manifestă sub formă de căldură, pe care o putem utiliza, de exemplu, în cazane cu aburi.

Dacă reacția, adică eliberarea energiei, se produce foarte repede, atunci aerul înconjurător își ridică temperatura și se dilată foarte brusc, și vorbim de o explozie.

Dintr'un exemplu luat din alt domeniu putem să ne reprezentăm mecanismul unei asemenea reacții de extremă repeziciune. Să presupunem că avem o pantă întinsă, acoperită cu pietriș. Aruncăm o singură piatră; ea va lovi o altă piatră și o va pune în mișcare. In al doilea moment aceste două pietre vor lovi alte două, în al treilea moment vor fi lovite patru, pe urmă opt, șaisprezece, etc; se naște o avalanșă. Pentru a ne figura repeziciunea unui asemenea proces, să reținem că într'al zecilea moment numărul pietrelor în mișcare este de 1024, într'al douăzeci'ea moment de peste un milion, iar într'al treizecilea de peste un miliard etc.

In mod analog se petrec lucrurile la unele reacții chimice, denumite „reacții-lanț". Să exemplificăm. O moleculă a unui corp — să zicem, roșu —, care conține mai mulți atomi de acelaș fel, să zicem negri, reacționează cu un atom negru liber — adică adus din altă parte — formând o moleculă mai săracă în atomi negri decât cea roșie, și eliberând în acelaș timp doi atomi negri. Aceștia reacționează cu alte două molecule roșii, eliberând iarăși patru atomi negri ș.a.m.d.

Repetăm că toate reacțiile chimice nu afectează nucleul. Natura nu **radioactivitatea** —, descoperită către sfârșitul secolului trecut ne prezintă decât un singur exemplu unde intervine și nucleul: de Henri **Becquerel** studiată și deslușită la urmă cu strălucit succes de soții Pierre și Maria Curie și alții. Nucleul unui atom radioactiv emite spontan — fără nici o cauză exterioară — așa numite **particule alpha**, cu foarte mare energie, transformându-se prin aceasta într'alt element. Particulele alpha nu sunt altceva decât nuclei de heliu, care se compune din doi patroni și doi neutroni. Din studiul radioactivității se știe că energiile eliberate de un nucleu în transformare sunt un multiplu enorm al energiilor eliberate de două molecule

între care se produce o reacție chimică: ele sunt de aproximativ un milion de ori mai mari. Nu se transformă toți nucleii deodată, ci transformarea are loc într'un ritm invariabil, care nu se poate influența prin nici un mijloc, care este însă deosebit de caracteristic pentru fiecare element radioactiv în parte.

Problema care se pune în vedera utilizării enegiei intranucleare era deci dublă: 1) să se găsească un mijloc pentru a accelera decursul fenomenelor naturale de radioactivitate sau 2) să se provoace artificial niște procese nucleare, cari să decurgă destul de repede.

Prima problemă nu s'a putut rezolva până în prezent și se pare că a fost abandonată. In a doua direcție prima breșă este făcută de savantul australian Ernest **Rutherford** în anul 1919. Atunci pentru prima dată în istoria fizicei s'a realizat transmutarea prin mijloace artificiale a unui element într'altul, — țel urmărit secole dearândul de alchimiști. Bineînțeles că Rutherford nu urmărea producerea de aur sau a vre unui alt element pentru scopuri practice. In fine, procentul atomilor transmutați era atât de infim încât problema întrebuințării industriale a acestui proces nici nu se putea măcar pune.

Până în 1932 Rutherford și colaboratorii lui, împreună cu alți cercetători, urmăresc și desvoltă rezultatele obținute. Anul 1932, un an enorm de fecund în descoperiri precum și anii următori aduc o adevărată revoluție în fizica experimentală. Englezii Cockroft și Walton descoperă metode experimentale noui, cari fac posibile transmutări artificiale la aproape toate elementele. **Chadwik** în Anglia, soții Fréderic și Irène **Joliot-Curie**, — ginerele și fiica lui Pierre și Maria Curie — în Franța, și **Bothe** și **Becker** în Germania, descoperă existența neutronului, necunoscută până atunci.

Descoperirea neutronului deschide perspective noui pentru transmutările artificiale. Electronii, din diferite motive, nu se pretează ca proectile pentru bombardarea nucleilor. Protonii și particolele alfa poartă o sarcină electrică pozitivă ca și toți nucleii de bombardat. Pe lângă toți ceilalți factori care reduc numărul nucleilor nimeriți, mai intervine deci și repulsiunea între sarcini electrice de acelaș semn. Neutronul, nepurtând nici o sarcină electrică, promitea un randament numeric mai ridicat, decât celelalte particole utilizate până atunci ca proectile bombardante.

Cu doi ani mai târziu, în 1934, Joliot-Curie decoperă **radioactivitatea artifcială**: Atomii unui element chimic care nu prezintă nicio radioactivitate, sunt supuse unui bombardament de particole alpha. Cea mai mare part din ele trec prin spațiul între nucleul și electronii atomului bombardat, fără să producă vre un efect. O parte infim de mică a particolelor bombardante pătrunde însă în nucleii bombardați și-i transpune într'o stare **excitată**. Pe timpul bombardamentului, dar și după încetarea lui, nucleii excitați emit o radiație radioactivă, transmutându-se în alte elemente chimice. Acest proces nu se petrece însă la toți atomii excitați deodată. Unii își pierd excitația imediat, alții o mențin ore, zile chiar luni întregi. Ritmul emisiunii de radiație este tot așa de inalterabil la radioactivitatea artificială ca și la cea naturală. La emiterea radiației, nucleul excitat se transformă într'un nucleu cu energie internă mai mică, iarăși la fel ca și la radioactivitatea naturală. Diferența de energie eliberată poate fi transformată în căldură sau orice altă formă de energie. Totuși problema nu este rezolvată decât parțial. S'a găsit mijlocul de a provoca în mod artificial reacțiuni nucleare, dar nu se nimerește decât o fracțiune extrem de mică a nucleilor bombardați și în al doilea rând nucleii excitați nu eliberează energia decât într'un ritm neinfluențabil.

Cam pe vremea aceasta marele public și presa începe să se intereseze pentru prima dată de problemele nucleare, în special de posibilitățile practice de utilizare a energiilor intraatomare. Debarcând la New-York, **Einstein** este asaltat de ziariști cu întrebări asupra

șanselor industrializării acestor energii. Făcând aluzie la configurațiile spațiale extrem de nefavorabile din interiorul atomului și la randamentul infim al bombardării nucleilor, Einstein aseamănă fizicianul care bombardează atomi cu un om care merge la vânătoare de păsări cu o pușcă cu alice, într'o țară care n'are decât foarte puține păsări și unde, afară de aceasta, din principiu, domnește totdeauna întunericul.

Intre timp cercetările asupra radioactivității artificiale și transmutările nucleare continuă în toate părțile lumii. Se descopere zeci și sute de reacții, provocate nu numai de particole alpha, dar și de protoni, deuteroni, neutroni și chiar de radiațiuni electromagnetice. Cercetătorul american E. O. L a w r e n c e costruește un aparat ingenios, c y c l o t r o n u l, cu ajutorul căruia particolele bombardate pozitive, protonii și deuteronii, capătă energii cu mult superioare celor utilizate până atunci.

Tot în anul 1934 fizicianul talian Enrico F e r m i are ideea de a cerceta efectele unei bombardări cu neutroni a elementelor celor mai grele, de exemplu a uraniului, care din natură este radioactiv. El ajunge la rezultatul că se formează elemente noui, necunoscute în stare naturală, mai grele decât uraniul, și care conțin 93 și mai mulți protoni în nucleu.

Rezultatele lui și ale colaboratorilor săi sunt confirmate la Berlin de Lise M e i t n e r și Otto H a h n. In special Lise Meitner se ocupă intens și mai mulți ani în șir cu aceste probleme, aducând mereu alte detalii și amănunte.

In 1939 Otto Hahn descoperă că interpretarea dată acestor experiențe atât de ei cât și de Meitner și Fermi — este eronată. De fapt este vorba de un tip cu totul nou de reacții nucleare: f i s i u n e a uraniului. Nucleul de uraniu, lovit de un neutron este literalmente sfărâmat, desfăcându-se în mai multe particole deodată, dintre care o mare parte sunt iarăși neutroni. Acest rezultat este confirmat de Joliot la Paris.

Nucleul bombardat de uraniu emite deci particole de acelaș fel cu cele cu care a fost el însuși bombardat. De aici se întrezărește posibilitatea unor „r e a c ț i i - l a n ț" n u c l e a r e.

De acum încolo rezultatele cercetărilor din toate țările nu se mai publică, pe cât se pare. A izbucnit războiul. Cel puțin în România nu se mai poate afla nimic, afară de o lucrare a lui Hahn, care în 1942 publică vr'o 40 reacții diferite de fisiune. In 1943 Hahn fuge în Suedia, unde se reîntâlnește cu vechea sa colaboratoare Lise Meitner, care din motive rasiale părăsise Germania.

Din cele ce s'au publicat prin radio asupra bombei atomice reiese următoarele: bomba conține o cantitate foarte mică de radiu, apă grea și un isotop al uraniului, al cărui nucleu cuprinde 92 de protoni și 143 de neutroni. Acest isotrop este destul de rar; în minereurile de uraniu el provine într'o proporție de vr'o trei sferturi la sută din conținutul total de uraniu. Separarea unui isotop atât de puțin abundent în mase destul de mari — o bombă atomică cântărește 1,30 kg. — este în sine o performanță extraordinară experimentală.

Din datele oficiale se poate bănui cu o oarecare probabilitate procesul ce are loc: In momentul declanșării bombei razele radioactive ale radiului sunt îndrumate spre apa grea. Acționând asupra deuteriului din această apă, îl scindează în două, un proton și neutron. Neutronul acționează asupra nucleului de uraniu, provocând fisiunea lui și eliberând deci în acelaș timp doi sau mai mulți neutroni, cari la rândul lor acționează asupra altor nuclei ș. a. m. d. Avem deci o reacție-lanț nucleară și energia eliberată se manifestă sub diferite forme, care la urma urmelor se transformă toate în cea mai mare parte în căldură. Procesul se termină cu epuizarea uraniului.

Acestea sunt trăsăturile generale care se pot întrezări. Rămân neexplicate o serie de chestiuni de detaliu, care au foarte mare importanță practică și științifică, dar asupra cărora se păstrează secretul. Nu

încape însă aproape nici o îndoială că, în linii mari, lucrurile se petrec după schema de mai sus.

Analogia cu reacțiile chimice de explozie constă în primul rând în reacția-lanț. Deosebirea este însă fundamentală. Și la bomba atomică se produce o explozie, chiar una probabil cu mult mai puternică decât exploziile obișnuite. Efectele brizante ale exploziei nu joacă însă decât un rol cu totul secundar. Puterea extraordinară de distrugere provine dela însuși faptul generator al exploziei: desvoltarea căldurii, care produce o temperatură enormă. Calcule precaute indică drept limită inferioară o temperatură de ordinea de mărime a unui milion de grade. Spre orientare adăogăm ca aceasta înseamnă o temperatură mai ridicată de câteva sute de ori decât cea a soarelui. Efectele brizante devin aproape neglijabile față de această temperatură, care distruge orișice; obiectele metalice, spre exemplu, nu sunt distruse de explozie, ci pur și simplu evaporate, volatilizate.

Alt aspect caracteristic privitor la producerea și păstrarea bombei atomice: neutronii au un „d i a m e t r u d e ș o c" extrem de mic față de nucleul uraniului. Acesta înseamnă că un neutron care se mișcă într'o masă de uraniu va trece pe lângă foarte mulți atomi fără ca să se întâmple ceva, până ce la urma urmelor va reacționa cu un nucleu. De aici urmează că bomba atomică trebuie să conțină o cantitate oarecare minimă de uraniu. Altfel nu numai că nu se produc efecte tot atât de puternice sau mai puțin puternice —, dar atunci nu se mai întâmplă absolut nimic. Pe dealtăparte urmează că isotopul de uraniu întrebuințat nu poate fi magazinat decât subdivizat în cantități inferioare acelui minim. Altfel un neutron venit întâmplător de undeva ar putea declanșa reacția-lanț.

Ce s'ar întâmpla dacă o bombă atomică cu uraniu ar fi lansată asupra unei regiuni bogată în minereuri de uraniu? Efectele posibile întrec închipuirea omenească. Nu este exclusă o catastrofă cosmică [1]).

După felul retrospectiv al acestei expuneri s'ar putea naște impresia greșită cum că fizicienii, cari au cercetat și descoperit fenomenele aplicate în felul acesta, — ca Joliot-Curie, Hahn sau Niels B o h r, savantul danez care a jucat un rol foarte important în partea matematică a cercetărilor — ar fi urmărit scopul de a inventa o bombă atomică sau fie chiar vr'un procedeu care să permită întrebuințarea industrială, pașnică, a energiei nucleare. — Realitatea este cu totul alta. Abia după ce descoperirile descrise au fost făcute, urmărindu-se țeluri pur științifice și teoretice, și abia după izbucnirea războiului, din îndemnul guvernelor lor, oamenii de știință au fost asociați cu ingineri și puși să găsească soluțiile fizice și tehnice care mai lipseau pentru construirea unei bombe atomice.

Deocamdată Statele Unite mențin secretul asupra tuturor chestiunilor în legătură cu bomba atomică. Nu credem că această politică își va putea atinge scopul. Peste scurt timp fizicienii chiar fără să „umble după secretele bombei atomice", le vor descoperi vrând nevrând. Numai dacă tot restul lumii ar renunța la cercetări științifice din domeniul fizicei nucleare în general, — numai în această ipoteză imposibilă, secretul ar putea să rămână nedesvăluit. Dar o asemenea renunțare nu este posibilă, nu este nici de dorit, nici măcar din partea acelora cari astăzi dețin secretul.

Avantajul Statelor Unite rămâne în resursele lor mari în oameni de știință și tehnicieni și, în general, în neegalata lor experiență și capacitate industrială.

---

[1]) Rusia este țara cea mai bogată în minereuri de uraniu (după ea, vine Canada, și în al treilea rând Cehoslovacia) Această vulnerabilitate face aceste țări, în fond, invulnerabile, căci atacându-le pe ele, sare întreaga planetă și bombardarea lor e dezastroasă deopotrivă pentru agresor. N. R.

Este neîndoios că peste puțini ani sau chiar mai de vreme se vor descoperi și desvolta și alte reacții nucleare, alte procedee, cari să permită utilizarea energiei nucleare pentru scopuri pașnice. Chiar acum ziarele au anunțat că s'ar fi găsit un proces de desintegrare a mercurului, care urmează să fie utilizat pentru punerea în mișcare a locomotivelor. Chiar dacă această știre nu ar corespunde adevărului, problema va fi rezolvată peste scurt timp într'un fel sau altul. Atunci toate grijile cu privire la secătuirea rezervelor de energie ale pământului (cărbuni, petrol, căderi de apă) vor fi dispărut și vom dispune de izvoare de energie inepuizabile.

Problemele ce se pun astăzi cu privire la energia nucleară sunt de ordin fizic (găsirea reacțiilor nucleare potrivite pentru diferitele scopuri industriale) și tehnic (eftinirea și perfecționarea procedeelor). Problema crucială este însă de a desvolta o organizație socială și internațională, care să asigure întrebuințarea acestor energii spre binele omenirii și să excludă nimicirea lumii noastre.

Prof Dr. I. AUSLANDER

CRONICA PLASTICA

Septembrie 1945

NOTE DE VACANȚĂ DESPRE PEISAJUL ROMÂNESC

Odată cu vacanțele a început migrațiunea pictorilor spre mare. Nevoia de a evada din acest București în care ochiul se obosește a căuta în van puțină frumusețe, împinge pe artiști spre un orizont liniștitor iar cei cari nu pleacă la mare găsesc în regiunea colinelor un refugiu mai limitat, mai intim. Se simte nevoia de a se relua contactul cu natura, nevoia unei destinderi, a uitării atelierului, salonului, revistelor, criticilor și clienților, nevoia de izolare pentru unii și de grupare pentru alții.

Ani dearândul marea majoritate a pictorilor plecau spre Balcic. Fiecare salon, fiecare expoziție avea pânze cu minarete, Turci sau bărci. Orășelul tătaro-turc care moțăia la soare pe temeliile anticului Dionisiopolis devenea timp de mai multe luni o adevărată academie de pictură, un loc de întâlnire a tot ce picta în România. Această polarizare merită a fi cercetată. Prima cauză e ușor de deslușit și mai ușor încă de explicat: un decor atrăgător și din cale afară de pitoresc așezat în jurul unui golf în care marea are mereu culori prețioase. Dar mai e o cauză adâncă și mai valabilă. Nu numai pitorescul, marea și perspectiva unui trai plăcut atrăgeau pe pictori la Balcic. Locul acela hotărnicit de falezele sale albe și orbitoare, cu buchetele de verdeață și compacta sa turmă de acoperișuri cu olane păstorită de câteva minarete, acest loc din care mai emană parfumurile antichității, înfățișează pictorului o lume nouă, cu totul străină României de până atuncea: lumea Mării Negre. Austeritatea coastei dintre Dunăre și Mangalia, marea nostalgie a șesului dobrogean nu atrăsese decât prea puțin peisagiștii noștrii. Pentru ei marea rămânea aceea din „Tristele" lui Ovidiu. Revelația veni de abia cu Balcicul, care prezenta un peisagiu totodată evocator, organizat, compus și cu un belșug de teme în care fiecare găsea, sau credea că găsește, motive adecvate temperamentului său. Dobrogea de Nord dimpotrivă, fiind o prelungire a stepei, cu toată calda ei lumină lăsa pe pictori nedumeriți în fața acestui orizont intins, pe care se ridică din timp în timp movila unui mormânt scitic sau o firavă și monotonă perdea de salcâmi. Faptul deci că Balcicul și toată regiunea coastei sale prezintă un tot compus și organizat, în care pitorescul „Ali-Baba" nu e decât un amuzament secundar, poate fi considerat ca adevărata cauză a entuziasmului pictorilor Români pentru Coasta de Argint. Cercetând aceste motive de entuziasm se pune de altfel, vrând nevrând, întreaga problemă a peisajului românesc. Dacă privim retrospectiv desvoltarea picturii noastre moderne, observăm că peisajul românesc

a rămas nerezolvat ca problemă picturală. Grigorescu a pictat atmosfera mai mult decât peisajul românesc, insistând asupra luminii și anumitor teme pitorești preconizate de semănătoriști. Carul cu boi, țărani întorcându-se dela muncă, grup de oameni la târg, sunt pictați în lumina prăfuită a șesului muntenesc. Grigorescu mai evocă câte odată și târguri moldovenești, dar nu încearcă o adevărată orchestrare a peisajului. Pentru dânsul, personagiile au întotdeauna toată importanța. E un contemporan al lui Milet, pentru care peisagiul e înainte de toate un acompaniament al scenelor țărănești. Andreescu a mers mai departe. La dânsul există o tendință de construire de mase și de volume în acele câteva tablouri de sate pe care le-a pictat într'o pastă tot atât de densă ca și gama culorilor sau structura desenului. Luchian în preocupările sale cromatice a mers pe drumul impresionismului, reușind în unele peisaje de coline o evocare de ansamblu mult superioară pastelurilor dela Balcic, Steriade a pictat pitorescul Bucureștiului periferic, malurile Dunării și a fost mereu în căutarea unor motive picturale, fără a se aventura în construire de ansamblu, până când a găsit Balcicul unde a întemeiat a adevărată școală. Pătrașcu a pictat la Târgoviște și la Sighișoara motive limitate de volume arhitecturale, în căutarea sa dominantă de tonuri și culori prețioase. Pallady a tratat în prețioasa sobrietate a paletei sale teme din împrejurimile Bucureștilor, în care siluete de mânăstiri, oglinzi de lacuri, livezi și pășuni compun o lume foarte evocatoare a vieții românești. Pallady a pictat peisajele cele mai construite, ocolind totodată pitorescul. Iser a încercat să picteze Iașul, ceea ce făcuse Pallady mai de mult. Orbit însă de amintirile sale spaniole încercarea lui e doar o trecătoare experiență. Lucian Grigorescu a avut veleități de peisagist. Dar în cascada lui de culori totul se dezorganizează, formele pier și volumele se fărâmă. H. Catargi a făcut o lungă serie de experiențe rodnice, încercând atât la Câmpulung cât și la Valea Jiului inferior să construiască cu materiale aride tablouri de o foarte consecventă disciplină. Poate că dânsul mai mult decât ceilalți va ajunge la rezultate concludente. In austeritatea viziunii sale sunt premisele unei solide reușite. Se poate spune deci că peisajul românesc n'a fost tratat în plin. Problema a fost privită dar nu și cercetată. De ce?

In primul rând noi credem că peisajul românesc nu e pictural... și asta din cauza durității luminii care stinge în loc ca să valorifice culorile. Pe urmă peisajul român e vast și inorganic. Nu e limitat nici de natură, nici de oameni. Se integrează greu într'o viziune organizată. E plin de motive de un pitoresc adesea foarte evocator, care mână pe picior spre anecdotic. Arhitectura intervine rar cu accentele sale pe zările românești. Lumina topește formele în loc ca să cânte pe ele. E o priveliște șerpuitoare, care caută parcă să scape compoziției. Instinctiv pictorii au ocolit aceste șesuri infinite, pe care satele lipite pământului schițează timid prezența unei așezări omenești și pe care apele curg anarhic, rupând monotonia lanurilor în haotice deserturi de prundiș. Ei s'au retras spre dealuri. Acolo măcar priveliștea e oprită de masele colinelor, printre care se deschid perspective bine încadrate. Problma luminii rămâne însă aceeași chiar acolo. Ardealul prezintă o lume de forme mai închegate. Spațiul e mai puțin vast, orașele au adesea profile mărețe. Munți împăduriți hotărnicesc orizontul. Păduri și pajiști se aștern ca parcuri. Apele îndiguite și supuse voinții omenești șerpuesc liniștit prin câmpii. Natura e mai fasonată de mâna omului decât în stepa valahă. Acțiunea voinței omenești se simte peste tot cu energie. Satele sunt grupate în jurul clopotnițelor, drumuri plantate își incisează traseul cu energie. Toată priveliștea e grupată în teme care se complectează sau se izolează succesiv. Cerul e înalt, limpede, bine boltit cu etajări de nori care

complectează măreția de pe pământ. Și totuși acest peisagiu nu s'a integrat în pictura românească. Probabil că n'a fost găsit destul de „specific" cum se obișnuește a spune, întrebuințând acest oribil cuvânt de origină medicală. Moldova și dânsa a rămas pe marginea preocupărilor picturale. Și totuși în Moldova lumina e mai blândă, mai temperată, filtrată de ceața ușoară a râurilor sale. Pe urmă este Iașul care chiar azi, ruinat cum e, și-a păstrat istorica sa zestre de monumente care desenează teme mărețe sau grațioase. Așezat în colinele sale, Iașul apare într'adevăr ca un popas al artei, în care arhitectura intervine în elementele naturale ca o isprăvire, o desăvârșire și o subliniere. Cu accidentele sale de teren, străzile sale urcând și coborând între zidurile vechi depășite de copaci, deasupra cărora se ridică turnuri și clopotnițe, cu movilele sale încoronate de mânăstiri și orizontul său închis de pretutindeni, cu înălțimi împădurite sau pieșuve, Iașul prezintă pictorului teme multe care evocă adesea cele mai frumoase priveliști italienești. Și totuși Iașul n'a fost pictat. Nici măcar școala sa de Bel'e Arte nu s'a ocupat de cadrul înconjurător. Acest oraș care a adăpostit și însuflețit atâția scriitori și poeți, acest oraș al culturii noastre nu și-a avut pictorii locali, iar ceilalți atrași de mirajul Balcicului au necunoscut vechea cetate moldovenească. Iașul e o expresie plastică românească unică pe tot întinsul țării noastre. E complect dominat de elementele sale istorice, care în fina lor arhitectură moldovenească pun accente dure și hotărîte în mlădioasa lene a liniei colinelor. Iașul nu e un muzeu, nu e un oraș de artă clasat. In părăsirea lui viețuește minor și înfrânt. Artistul izolat în acel decor poate fi la largul lui nestingherit de falangele turiștilor, cari obosiți de a fi de rassă albă, fac pe plajele Pontului Euxin tragice sforțări pentru a căpăta coloritul canibalilor. Iașul rezumă parcă peisagiul românesc, depășindu-l. Nimica vag, nimic haotic. O limpede ordonare, o echilibrată armonie de forme. Teme de pictură, teme de gândire, teme de vis. Cine se va duce să picteze Iașul?

Pentru moment pictorii s'au năpustit la Mangalia. Au regăsit câțiva Turci. Turcoaicele, din păcate, nu mai poartă șalvari. Stradele cu case văruite și acoperișuri de olane roze îi încântă. Marea foarte albastră se vede printre casele albe. E liniște, totul miroase acolo a lene și a vacanță. Și vântul aduce parfumuri dela Balcic. Micul minaret care seamănă cu o coloană dorică, înaltul pridvor al moscheii înconjurată de cimitirul năpădit de burueni, în care un mare sarcofag roman adună ploile ca într'o cisternă, străzile care se pierd în maidane, lacul misterios de după deal, toate acestea îndeamnă spiritul la nobile evadări, dând și la unii iluzia unor subiecte ușoare. Pe urmă sunt fete sculpturale pe plaje, care ele singure evocă antica Helada, sunt poeți prin cafenele și câteodată chiar vapoare care trec pe zare.

* * *

ACADEMIA DE ARTE FRUMOASE

Există o școală la București care a fost gratificată odată cu titlul de Academie, probabil din cauza a câtorva înalți și bătrâni arbori cari aștern, în zilele de vară, o largă umbră oblăduitoare pe iarba din curtea ei, justificând astfel întrucâtva evocarea grădinilor nobilului Academos. Altfel, nici porticuri, nici statui, nici măcar o bibliotecă. In fundul unui maidan îngust și lung, o construcție improprie adăpostește ateliere neîncăpătoare, și o casă măruntă așezată

spre stradă e afectată administrației. Intr'o fundătură din apropiere, un alt rând de case dărăpănate și mult mai improprii încă unui învățământ artistic, e rezervat sălilor de cursuri și altor ateliere. Această răspândire face aproape imposibilă o bună gospodărie iar lipsa de înfățișare a acestei instituții e dăunătoare prestigiului ei și a învățământului în general. De altfel, acest decor mizer e simbolic în cazul de față. Această școală a fost întotdeauna tratată cu vitregie de Ministerul Instrucțiunii. Miniștrii și directorii acestui Minister au considerat până acum învățământul artistic ca ceva neserios, care poate fi cel mai tolerat dar nicidecum ocrotit. Pe când instituțiile de gimnastică și în general de educație fizică aveau bugete bogate, Academia de Arte Frumoase era menținută cu metodă într'o cruntă mizerie. Pe când se înălțau în toată țara școli normale și alte instituții culturale, nu s'a găsit o cărămidă pentru îmbunătățirea localurilor strict necesare unui învățământ de artă. Nu s'a găsit niciodată un rest de fond bugetar pentru biblioteca sărmanei Academii, nu s'a găsit niciun donator iubitor de artă care să ajute această școală. Pentru ea nu erau niciodată bani, pentru că în România pentru anumite lucruri esențiale nu se găsesc bani.

Istoricul acestei școli merită a fi povestit. Ea a fost întemeiată în urma stăruințelor lui Theodor Aman. La început funcționa în podul vechii Universități. După câțiva ani, un ilustru ministru a scos-o din buget sub cuvânt că România n'are nevoie de pictori, ci numai de iconari. Atuncea Theodor Aman a luat asupra lui această școală, a continuat în casa sa învățământul, ajutat de câțiva prieteni, până când redeschiderea oficială a fost iarăși îngăduită. Târziu de tot, mult după moartea lui Th. Aman, s'a găsit de către Stat un maidan cu câteva clădiri dărăpănate, în care s'a admis ca școala să se mute. Theodor Aman și Mirea i-au lăsat prin testament bibliotecile. Cu greu, din bugetul ridicol al școalei, s'au cumpărat mai de mult câteva mulaje după antic.

Totuși, această instituție funcționează cu mai mult succes decât multe alte școli dela întemeierea ei și până astăzi. Majoritatea pictorilor și sculptorilor de vază ai școlii românești au trecut pe acolo. Acest lucru e datorit tradiției spiritului de echipă și de camaraderie a celor care au condus-o. Generosul îndemn al lui Th. Aman a fost urmat mereu. In această școală s'a creat un climat spiritual care a menținut învățământul la nivelul necesar educației plastice. Astăzi, în echipa de profesori se găsesc Jean Steriade, Dărăscu, Ressu, Stoenescu, Medrea și Han. Acești pioneri ai artelor noastre plastice îndeplinesc mai departe cu râvnă și convingere greaua sarcină de a pregăti pe tinerii artiști la lungul, anevoiosul și nesfârșitul examen ce este o carieră artistică.

De câteva luni Academia de Arte Frumoase a trecut la Ministerul Artelor. Așteptăm mult dela acest Minister, mai ales de când s'a lepădat de potcapuri și antirii. Poate că, datorită noii sale organizări, învățământul artistic în general va căpăta o altă și mai potrivită însemnătate în România. Căci, vorbind despre Academia de Arte Frumoase, n'am atins decât un punct al problemei. Nici școlile de arte și meserii, nici școlile provinciale de artă n'au organizarea adecvată menirii lor. Nu mai vorbesc de învățământul desenului în licee. O organizare și o sincronizare a eforturilor se impune. Programele au nevoie de o rev'zuire și de o coordonare. Toate acestea nu se vor pu'ea face decât dacă învățământul artistic va fi luat în considerație cu puțină evlavie. Dar cheia problemei rămâne totuși Academia de Arte Frumoase, care pregătește personalul didactic.

Bine înțeles că sunt bani mai puțini ca oricând. Dar Academia de Arte Frumoase nu cere belșug, ci strictul necesar pe care nu-l are. O bogată galerie de Anticuri e indispensabilă, precum e necesară o mică galerie de reproduceri bune și mai ales e nevoie de o bibliotecă

decentă. Pe urmă, odată va fi util și un local respectabil.

Ministerul Artelor e considerat de mulți ca un distribuitor de burse, de premii și de comenzi. Noi credem că Ministerul Artelor este înainte de toate Ministerul Culturii și Educației artistice. Sperăm că Ministrul Artelor este și el de această părere.

* * *

DESPRE O ESTETICĂ A RECONSTRUCȚIEI. LOCUINȚE!

Ziarele publică mai departe părerile personalităților vieții noastre politice și intelectuale despre reconstruirea țării. „Semnalul" a terminat ancheta lui cu două lungi articole ale unui eminent profesor al Facultății de Arhitectură din București, care preconizează mai ales refacerea drumurilor, motorizarea vieții rurale și înlocuirea carului cu boi prin bicicletă. Profesorul mai spune că trebue să se termine cu modernismul, că arhitecții nu trebue să se mai ocupe de stiluri, etc., etc., etc. Motorizarea satelor se va face odată și odată, treptat și normal. E clar că trebue drumuri pentru economia țării. E și mai clar că arhitectul de azi nu mai trebue să-și piarză mințile în căutarea unor stiluri de vanități personale care se poartă ca o cravată. A venit momentul ca arhitecții să aibe ei înșiși „stil" în atitudinea lor civică și morală.

Ceea ce însă e uimitor în unele din articolele recente e termenul de „locuințe eftine" pentru muncitori, „locuințe eftine" pentru populație nevoiașă, etc., etc. Tot vechea frazeologie. Inteleg ca să se ceară locuințe dar de ce eftine? Trebue să se găsească în viitor un „standard" minimal pentru locuințe, care să nu ajungă niciodată la eftin. Războiul a arătat că se găsesc întotdeauna bani când trebue sau să te aperi sau să fi agresor. Nu s'ar putea deci găsi bani pentru reclădirea orașelor fără mijloace de mântuială și procedee de speculă? In unele ziare au apărut tipuri de case din străinătate care se montează în câteva ore, sau locuințe pe jumătate construite cu elemente prefabricate. Să nu uităm două lucruri: în primul rând, că în acele țări sunt sute de mii de locuințe distruse, ceea ce nu e la noi, că industria acelor țări îngădue astfel de metode și însfârșit că această soluție de primă urgență nu e considerată de respectivele guverne ale acelor țări decât ca o soluție tranzitorie și deci foarte provizorie. Problema la noi e alta. Nu avem nevoie de faza tranzitorie și nu avem industriile necesare pentru a ne livra elemente de construcție prefabricate. Și între altele, nu suntem destul de bogați pentru a face acest lucru. Cu irosita noastră bogăție ar fi bine să trecem direct la construiri temeinice, cu materialele care se găsesc la noi. Am cercetat în precedentele cronici încotro tinde populația țării noastre. E o clară dorință de a avea locuințe individuale. Această dorință se simte deopotrivă cam în toată lumea. Numai că la noi acest desiderat a fost exprimat permanent, în toate vremurile, înfrângând modele arhitecturale și fantezii e speculei. Românul și-a vrut casa lui. Așa știe el că e bine. Să vedem acuma cum ar putea fi care locuința omului din țările Românești? Ce organizare internă, ce alcătuire spațială ar putea să aibe acea casă a orașelor noastre de mâine? Atât omul dela oraș cât și cel dela țară spune în vorbirea uzuală: Am fost lăsat la vatră (termen consacrat la militari); mă întorc la vatră; mi-am așezat vatra în cutare sau cutare loc; vatra satului, etc., etc. Acest cuvânt vatră, merită să fie meditat. Casa antică, cea mai antică, se construia în jurul atriumului, camera în care se făcea focul și care în loc de coș avea în tavan o deschidere pentru fum (Ater=negru, înegrit de fum). Planul acestei case

imemoriale punea depe atunci problema căldurii și grupării încăperilor în jurul focarului care iradia. Atriumul, adică vatra, era inima casei. Problema a rămas aceiași, cu sau fără calorifer. Pentru ca o casă să fie omenească ea nu trebue să fie o înșirare de camere, ci un grup compact de volume centrate în jurul unui element inițial: locul unde familia se adună și trăește în comun în jurul focului, în fața căminului. Englezii, cari au avut întotdeauna noțiunea foarte desvoltată a „home"-ului, cheamă această încăpere: „the „living room" adică: încăperea în care se trăește. Dormitoarele pot fi mai mici. Volumul de oxigen consumat de un om care doarme e redus. Faimosul salon, podoaba caselor burgheze de altădată, care se deschide numai la zile mari și a căror mobile sunt mai tot timpul acoperite de huse, a devenit complect inutil. Pentru unele profesiuni libere, un atelier sau un birou rămân necesare, salonul niciodată. S'a observat că în casele de muncitori, de breslași sau de țărani încăperea în care se adună familia e chiar bucătăria. De unde marile bucătării țărănești din Franța, care au devenit vatra „Living room"-ul prin excelență. Acolo se gătește, se discută și să trăește orele de repaus, în jurul focului și al bucatelor. Cu cât casa va fi mai puțin fragmentată în încăperi și subîncăperi, cu atâta va fi mai bună de trăit, mai umană, mai atrăgătoare. Se pot deci întrezări trei tipuri de case pentru diferitele categorii de muncă:

1. Casa cu camera familiară făcând una cu bucătăria și cu două dormitoare, unul pentru părinți și celălalt pentru copii;

2. Casa cu camera familiară (care servește totodată de sufragerie, loc de primire, loc de întâlnire a familiei după muncă), separată de bucătărie, cu trei camere dintre care una de servitor, având aceleași dimensiuni cu ale proprietarilor,

3. Casa cu camera familiară separată de bucătărie, plus un birou sau atelier și acelaș număr, sau mai multe, de dormitoare.

La toate aceste tipuri s'ar adăuga în mod firesc pivnița, cămara, sala de bae sau de duș, spălătoria, un pod și eventual un garaj. Casele acestea ar trebui să fie susceptibile să fie mărite cu camere în mansarde. Iată ce ar putea fi programul inițial. In ce măsură poate fi realizat? Pot toți locuitorii unui oraș să aibă case individuale? Bineînțeles că nu, cel puțin la început. Dar chiar atuncea când locuințele se grupează, ele pot fi concepute dela început cu generozitate, după aceleași principii și acelaș program. Fie că aceste grupe de locuințe vor fi de 2-4 sau mai multe familii desvoltându-se și în înălțime, fie că vor ajunge în unele cazuri la adevărate blocuri, nimic (afară de client) nu va putea împiedica pe arhitect să așeze aceste case libere pe toate fațadele sale, în grădini sau în jurul unor parcuri, pentru ca premisele unei vieți fericite și sănătoase să fie menținute. Raportul dintre terenul clădit și cel care rămâne liber și plantat va trebui să fie, în orașul de mâine, hotărît în favoarea celui de al doilea. Casa exploatată fără milă, cu scări înguste, camere insuficiente, instalații de mizerie înconjurată de curți fetide și străzi murdare trebue să dispară. Citind aceste rânduri nu mă îndoesc că mulți vor surâde spunând că e literatură. Intâi pentru că, din deferență pentru cetitor, n'am citat statistici. Pe urmă fiindcă le va găsi utopice și neeconomice. El va avea perfectă dreptate dacă ceea ce a fost va continua și dacă va judeca problema de mâine cu mentalitatea egoistă de ieri. Dar noi suntem convinși că orașul stupidului secol al XIX-lea o să dispară, că o să se găsească legiuitori cari vor codifica normele după care se va construi orașul omului liber și că atuncea problema locuinței se va rezolva în mod firesc. Locuințele populare care s'au construit până acuma sunt mai toate executate pe parcelări meschine și se înfățișează ca niște concesii pe care bogăția o face sărăciei. Totuși unele realizări valabile s'au făcut, din care putem trage unele concluzii: „Vatra Luminoasă", Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale a construit un cartier de case muncitorești, după planurile arhitectului

Aprihăneanu și Societatea de Gaz și Electricitate a realizat un alt cartier de case pentru funcționarii societății, proectat de arhitectul Octav Doicescu. Ansamblul Vetrei Luminoase e impersonal și monoton. Ar putea fi oriunde. Nu se simte preocuparea unei adaptări la climă și la peisajul local. Totul lipsește de intimitate și fiind construit de Stat, de generozitate. Totuși acea realizare își are calitățile sale. Nu e nici prea trist nici prea monoton, având unele distribuiri interioare judicioase. Cartierul făcut de Societatea de Gaz și Electricitate e conceput mult mai generos, atât de societate cât și de arhitect. Intâi noțiunea de „eftin" este înlăturată. Bineînțeles că ideia de economie există atât cât trebue. Tipurile de case sunt variate, formând un ansamblu. Spațiile libere și verzi sunt abundente. Aspectul modern, luminos și intim e hotărît românesc, fără a fi mănăstiresc și paseist. Arcadele și acoperișurile de olane se justifică, precum se justifică cerdacurile și balcoanele. Formele sunt sensibile, precum planurile sunt judicioase. De altfel O. Doicescu, ca și P. E. Miclescu și alți câțiva arhitecți ieșiți din Facultatea de Arhitectură din București, care au intrat pe șantiere în epoca dintre cele două războaie, au rezolvat în bună parte problema locuinței locale. Prostia îngâmfată, gustul corupt, ravagiile cinematografului în minți inculte au făcut să fie preferate de o parte a burgheziei noastre vile mexicane sau case de un modernism formal.

O locuință nu poate fi în nici un caz o primă de consolare. Ea este un drept al omului și ca atare trebue înfățișată și tratată. Tot în ultimul articol din „Semnalul", profesorul dela Facultatea de Arhitectură spunea că orașele noastre sunt puse pe fișe și că ele au mai toate planuri de sistematizare. Aceste planuri au fost făcute însă înainte de războl în vechiul spirit egoist, au fost concepute în funcția unor piețe și bulevarde bombastice și arbitrare. Nu poți construi dacă nu cunoști materialele. Materialul de primă necesitate care compune orașul e locuința. Deci, în primul rând locuința trebue cercetată și rezolvată și în funcția acestei locuințe se vor trasa planuri de orașe. Nu orchestrarea aliniierilor și a piețelor de paradă dau suflet unui oraș, dar locuința care e un imperativ social. Această locuință după clima regiunii își va schimba înfățișarea. Dar metodele după care va fi studiată rămân aceleași și izvorăsc din omenie, bună cuviință și priceperea problemelor sociale. Mi-aduc aminte că un tânăr și fanatic arhitect „funcțional" prezentând un bloc de locuințe comune în formă de frigider, a fost întrebat de cineva: „Dar ființa umană, omul, ce faci cu ea?"... — „Omul? răspunse junele Eupalinos — Omul? nu-l cunosc !"

Problemele sociale fac parte integrantă cu arhitectura, sunt chiar un ferment al spiritului arhitectural. Asta nu înseamnă că arhitectura se oprește la ele. Fiind o artă a formei ea are drept menire să depășească simpla și materiala rezolvare a problemelor care i se pun.

* * *

Orașele de provincie. Intr'un plan de reconstruire a țării nu trebue avute în vedere numai acele orașe de provincie care au fost distruse de pe urma războiului. In spațiul Vechiului Regat orașul de provincie a fost mereu o problemă nepusă. Centralizarea și egoismul Capitalei făceau zadarnice sforțările orașelor de provincie ca să se ridice. Ele erau lăsate la propria lor soartă care mai întotdeauna era vitregă. Puțin timp înainte de război Statul a intervenit în anumite localități cu „fonduri" dar nu și cu minte. Tendința era de a face din aceste urbe ceva arătos, nu și organizat structural. S'au făcut planuri de sistematizare care mai toate exprimă un formalism megaloman și aplicarea arbitrară a unor principii de organizare cu totul străine fe-

lului de viață și posibilităților Prefecturilor și Subprefecturilor noastre. Dar oricât de sărăcăcios ar fi orașul, el are mărunta sa personalitate și în mod obscur tinde către ceva. O notă comună însă a tuturor acestor orașe e, sau mai bine zis era atmosfera patriarhală, cam somnolentă a unui centru agricol. Orașele noastre dela șes și dealuri sunt târguri cu câteva autorități administrative. Sunt deci aglomerații de case ale unei categorii sociale ocupată cu agricultura sau cu administrația regiunii. Câteva instituții de educație și un centru comercial complectează mica așezare omenească. Acest tip de oraș pitoresc sau nu, e menit să dispară foarte repede. Procesul de desagregare a început odată cu prima expropriere. Deci, aceste orașe vor continua să decadă. Care va fi atitudinea Statului, presupunând că va avea una, în fața acestei năruiri a elementelor constitutive ale țării? Există deci o problemă care trebue cercetată.

Care sunt posibilitățile de viitor ale acestor orașe? Agricultura și comerțul lor nu va fi în mâini particulare. Recoltele se vor colecta în silozuri și vânzarea va deveni o pură operațiune bancară, făcută de un personal redus. Presupunând că creșterea vitelor va deveni o îndeletnicire care se va generaliza, comerțul lor se va centraliza pe regiuni. Se vor institui și fabrici de conserve, frigidere pentru export. In regiunile fructifere și viticole comerțul vinului și al fructelor se va intensifica. Alte orașe își vor complecta activitatea fiind pentru câteva luni ale anului stațiuni climaterice și balneare. Altele, cum e Turnu Severin, Câmpulung, Râmnicul Vâlcea și Piatra Neamț, așezate într'un decor măreț au însușiri pentru a deveni centre educative. Toate acestea vor cere un personal activ și bogat, care va înlocui cu prisosință pe foștii agricultori. Deci, orașele acestea sunt în funcția fatmoasei măriri a producției din trecut și mai ales a noii producții care va să vie. Putem să ne făurim perspective optimiste. Vechiul oraș care se desagreghează va fi înlocuit cu un altul, mai viu, mai laborios. Dar cum va arăta acest oraș? Care va fi structura lui? In locul urbei administrativo-agricolă, adică de îndoită moțăială, vom avea un oraș adevărat. Dar cum îl vrem? Căci aicea intervine voința. Iar îl vom lăsa să crească în neștire, sau vom încerca dela început să-i influențăm destinul printr'o organizare dinainte concepută; căci un oraș, ca să fie oraș, să semene a oraș și ca locuitorii săi să se simtă solidari cu el, este un act de voință, gândit unitar și susținut colectiv. Viitoarele orașe de provincie vor influența mult asupra aspectului țării. Deci se pune întrebarea: ce obraz vrem să aibă România de mâine? Orașele de provincie se vor compune oare mai departe din strada gării, piața Primăriei sau Prefecturii (care nu seamănă a piață niciodată), cu oborul periferic de vite și piața de desfacere așezată la întâmplare, cu căsuțe împrăștiate prin grădini și biserici informe cu turnuri de tinichea care se numesc bombastic catedrale, cu grădini publice niciodată îngrijite, în care praful asfixiază rarele flori, cu câteva cazărmi insalubre și triste licee așezate strâmb undeva, având ca singur loc de reculegere un cimitir năpădit de bălării, așezat primitor la intrarea orașului? Sau dorim orașe refăcute cu metodă după planuri îndelung elaborate pe baza unei serioase documentări, orașe construite cu materiale bune cartiere primitoare nebrăzdate de inutile bulevarde, cu piețe potrivite în funcția utilității lor, cu instituțiile Statului așezate în clădiri demne, cu cartiere de locuințe bine orânduite și străzi care nu șerpuesc ca drumuri de țară, cu industriile așezate nu la întâmplare dar cât mai aproape de căile de comunicație, cu școlile înconjurate de grădini, cu spitale primitoare, parcuri de sport și de plimbare? Pentru realizarea acestui program al bunului simț și al omeniei, înainte de bani trebue metodă și autoritate, sau mai bine zis autoritate în metodă. Construirea orașelor nu poate fi lăsată inițiativei particulare. Această inițiativă trebue să se încadreze într'un efort susținut al Statului. E opera unei generații dacă nu a mai multe. E important

însă ca să se iee o hotărîre odată: aceea de a începe o treabă temeinică bine și îndelung chibzuită. Poate că n'a venit încă momentul să clădim, dar a sosit fără nicio scutire clipa de începere a cercetării acestei probleme. Din acest războiu capacitatea inițiativei particulare va ieși mult slăbită. Socialul tinde spre o organizare mai riguroasă, cerând și forme plastice care să-i limiteze armonios spațiile. E de datoria celor ce simt tendințele lumii noi care începe, să propuie soluții înainte chiar ca ele să fie cerute

Chestiuni de principii. Cu toate că ei colaborează des împreună, arhitecții și inginerii se ceartă: chestiuni de principii și mai ales de prioritate. Această ceartă ne-a părut întotdeauna lipsită de temei. Când doi se ceartă, amândoi au o parte de vină. In primul rând fiindcă arhitecții câteodată se visează ingineri și inginerii întotdeauna se cred și arhitecți. Cearta provine dintr'o confuzie de noțiuni. A ști să faci o casă nu înseamnă necesarmente a fi arhitect și a ști să calculez betonul armat nu înseamnă a fi inginer. Pentru a clasifica chestiunea să încercăm foarte timid și băbește o definiție a acestor două bresle. Ce este oare un inginer? E un tehnician. Ce este un tehnician? Un om care practică o tehnică. Dar ce este o tehnică? O tehnică este un ansamblu de procedee bine definite și transmisibile, menite să producă anumite rezultate privite drept utile. După Espinas cuvântul „technic" se întrebuințează mai ales despre metodele organizate care se reazimă pe cunoștiințele științifice corespunzătoare. Dar un alt filosof, domnul M. Mentré, precizează că trebue distinse în general trei feluri de tehnice: 1) tehnicele propriu zise (industriale); 2) tehnicele umane (morale, economice, politice) și 3) tehnicele artelor frumoase inclusiv literatura. Toate tehnicele, spune el, au drept caracter de a fi colective și progresiste. Dacă admitem această ultimă clasare a tehnicelor inginerul ar fi tehnicianul prin esență, veșnic în acord cu știința, urmărind-o pentru a-și perfecționa tehnica pe care o practică, tehnica fiind știință aplicată sau partea științei care intră direct în domeniul utilului. Căci tehnica înțeleasă astfel este esențial utilitară.

In epoca contimporană știința a făcut uimitoare progrese, care nu se puteau încă bănui acum o jumătate de veac. Tehnica a fost marea beneficiară a acestor progrese ale speculațiunilor celor mai abstracte. Omul de știință dominând din ce în ce mai mult materia tehnicianul privind peste umerii lui i-a sustras unele taine întrebuințându-le la mărirea posibilităților sale creatoare. Tehnicele s'au subîmpărțit la infinit, dând tehnicianului, adică inginerului, o varietate mare de cariere. Asociat cu rapiditate la acest progres inginerul este marele beneficiar al civilizației noastre și constructivă și destructivă.

Și acum să încercăm a defini ce este un arhitect. Definiția e mai grea. Mulți arhitecți uluiți de tehnică și de progresele sale vor să fie și ei înainte de toate tehnicieni. Vor să fie și ei beneficiari ai acestui progresism. Ei afirmă că arhitectura fiind înainte de toate utilitară nu e decât o tehnică care subsidiar poate să atingă și frumosul. Pentru ei frumosul și utilul se suprapun din cauza unei confuzii, căci există și utilități spirituale de care nu vor să ție seamă. Dar oricare ar fi sforțările lor de a se încadra în tehnica pură e un lucru care îi desparte fundamental de ingineri: arhitectul întrebuințează o tehnică care evoluiază mult mai încet, având de tratat probleme permanente care nu se schimbă decât în amănunte. Ideea de locuință, de exemplu, a evoluat foarte puțin. S'a ameliorat, s'a perfecționat, atâta tot. Omul cu toate invențiile sale, redus la posibilitățile personale e acelaș. Or arhitectul e legat de modelul om, ceea ce inginerul nu e. De aci și invențiile sale inumane. Arhitectul construește pentru om locuințe, instituții și temple a căror finalitate este frumusețea. Nu e om care să nu dorească o casă care să depășească utilul, o casă în care poate să-și adăpostească nu numai familia dar și simbolurile și zeii. Deci,

arhitectul greşeşte când spune că e exclusiv un tehnician, dând atuncea inginerului dreptul să-l considere ca inferior, căci faţă de tehnica balisticei, navigaţiei pe apă şi mai ales în văzduh, faţă de tehnicele electro-dinamice şi altele, tehnica construcţiei rămâne rudimentară. E dintre toate tehnicele cea mai puţin progresistă şi nici nu e nevoie să fie altfel. Tehnicele vechi de construcţie ajunseseră la rezultate pe care betonul armat le-a întrecut cu greu: vezi cupola St-tei Sofii. Tehnica modernă de construcţie fiind ştiinţifică şi nu empirică şi intuitivă, se aplică mai usor. In asta constă în primul rând superioritatea ei.

Dacă arhitectul vrea să renunţe la artă şi la finalitatea artei care este frumuseţea, el se va pierde în masa inginerilor, luându-i-se totodată şi prerogativele de mare păstrător al armoniei. Dar tinerii arhitecţi îmi vor replica cu siguranţă că arhitectura fiind o funcţie socială nu poate fi rezolvată decât tehnic, sau mai bine zis e o tehnică socială. Da, e între altele şi asta şi tocmai fiindcă e asta depăşeşte utilul. Căci cine spune social, subînţelege toate năzuinţele colectivităţii, ale acestei colectivităţi compuse din mii şi mii de indivizi, care toţi au măcar o licărire de ideal în creerul lor şi nu se mulţumesc şi nu s'au mulţumit vreodată şi nici n'o să se mulţumească de utilul strict a cărui depăşire o cer mereu. Căci omul e un mare căutător de simboluri şi în arhitectură el a căutat întotdeauna şi va căuta întotdeauna înfăţişarea armoniilor permanente, în cari speră că se încadrează şi propriul lui destin. Arhitectul întrebuinţează mai multe tehnice, printre care şi cea socială. El orchestrează aceste tehnice diverse şi rezolvând utilul tinde spre o anumită frumuseţe statică. In arhitectură sunt de rezolvat probleme de utilitate strictă şi fizică şi probleme pur sufleteşti. Când un inginer proiectează un vapor sau un avion, căutând a rezolva cât mai strâns funcţiunea obiectului ajunge şi el la frumuseţe, la o frumuseţe care subliniază mereu şi precizează mereu utilul. Un vapor, un avion, devin astfel adevărate ideograme ale mişcării. Dar casa, modesta casă de cărămidă, de piatră sau de pământ bătut tinde dincolo de util să reprezinte omul cu toată demnitatea lui, cu tot idealul lui. Un templu de orice religie, fie ea cât de socială, tinde spre simboluri morale sau cosmice. Inginerul exprimă viteza pe pământ, pe ape, în aer; inginerul canalizează şi utilizează energia lumii. Arhitectul se ocupă de om şi de zeii lui. E destul de lucru, e destulă măreţie într'o meserie ca şi într'alta, ca să nu se certe şi să nu se supere nimenea.

G. M. CANTACUZINO

SCRISORI DIN RUSIA

UN POET INTRE DOUĂ LUMI: VALERII JAKOVLEVICI BRIUSOV

A fost unul din cei mai proeminenţi scriitori ai Rusiei, din primul sfert al secolului XX. (1873 — 1924).

Bunicul său era un ţăran iobag, care, eliberat mai târziu, a început să facă negoţ şi s'a îmbogăţit. Tatăl poetului n'a reuşit să ducă întreprinderea mai departe. Era preocupat de idei liberale, intrase în contact cu cercurile revoluţionare; pe urmă însă, dedat unei vieţi uşuratece, s'a încurcat cu totul în datorii.

In casa părintească Valerii fu educat în principii materialiste şi ateiste. Lăsat oarecum fără supraveghere, citea mult, citea tot ce-i cădea sub mână.

A învăţat în licee particulare, s'a înscris apoi la Universitatea din Moscova, urmând Facultatea de Litere, pe care a terminat-o în 1899.

A început să scrie — versuri şi proză — încă de foarte tânăr. Mult timp n'a cunoscut decât un singur poet, pe Necrasov, mai târziu fiind influenţat de Nadson. In 1890 studia poeţi francezi ca Baudelaire, Mallarmé, Verlaine.

Spre a populariza poezia nouă în Rusia, Valerii Jakovlevici Briusov editează între 1894-95 trei volume intitulate „Simboliştii Ruşi". Tot atunci dă la iveală şi un volum de poezii simboliste proprii intitulat „Chefs d'oeuvre". Presa întreagă se revoltă, îl stigmatizează drept „decadent", el devine ţinta atacurilor batjocoritoare şi parodiilor (multe din ele foarte ruşite) ale lui Vladimir Soloviev şi ale altora.

Briusov răspunde publicând încă un volum sub titlul „Me eum esse".

Ridiculizat de spiritele conformiste, ca poet revoluţionar ce răstoarnă vechea tradiţie stilistică, paginile tuturor revistelor şi uşile caselor de editură îi sunt pe rând închise. Totdeodată însă, el devine centrul în jurul căruia se grupează tineretul adept al poeziei noui şi în general al literaturii moderniste.

Anul 1900 îl găseşte în funcţia de secretar al revistei „Arhiva Rusă" iar în 1903 e secretarul revistei „Drumul Nou".

Editura „Scorpion" care ţintea pe atunci să promoveze poezia nouă — apuseană şi rusă — îi tipăreşte al treilea volum intitulat „Tertia Vigilia", întâmpinat de critica literară a vremii cu tot atâtea aprecieri câte rezerve. Printre cei cari îi subliniază meritele se numără şi Maxim Gorki.

Celui de al patrulea volum al său „Urbi et Orbi" îşi datorează Briusov consacrarea ca şef al şcoalei simboliste.

Intre 1904 — 1907 el redactează revista „Cântarul". Din această vreme încep însfârşit să i se deschidă şi paginile celor mai de seamă reviste. Din 1907 până la 1912 e redactorul secţiei de critică literară a revistei „Cugetul Rusesc".

La această dată el are în librării o serie de volume de poezii, nuvele, romane, articole critice, traduceri, eseuri (în timpul vieții i-au apărut peste 80 volume). Publică prin reviste și ziare, cercetări și recenzii. E membru a mai multor cercuri literare. Călătorește prin Europa. Opera lui e tălmăcită în limbi străine, europene și orientale.

In 1914 pleacă pe front și cunoaște de aproape ororile și tragediile lui. E corespondent de război. Mai repede și mai adânc își dă seama acum de mobilurile nefaste ale încăierării oamenilor și începe să colaboreze la revista anti-războinică a lui Gorki: „Viața Nouă".

Spre sfârșitul anului 1917, îndată după revoluția din Octombrie, stabilește o strânsă legătură cu luptătorii noului crez; se alătură din inimă țelurilor guvernului sovietic, se înscrie în partid, activează și pe teren nu numai cu pana sieste ales membru în Consiliul Municipal al Moscovei.

In 1921 ajunge profesor universitar.

Datorită lui, în acest an, ia ființă Institutul superior literar pentru educarea spiritelor iubitoare de literatură. El este ales rector al acestui institut.

Activitatea pedagogică nu-l sustrage preocupărilor literare. Continuă să scrie, încât din anii revoluției până la moarte scoate 7 volume de poezii dintre cari cele mai de seamă sunt: „Octombrie luminos", „In astfel de zile", „A treia toamnă" și „Colegilor intelectuali".

In 1923 pregătește editarea operei complete a lui Pușkin, lucrare pe care nu apucă să o isprăvească. Tot în 1923, cu prilejul aniversării a 50 de ani dela nașterea lui Briusov, Președintele Comitetului Central Executiv îi adresează un mesagiu citându-l în fața întregei țări, pentru meritele-i deosebite și aducându-i mulțumiri în numele guvernului sovietic.

Mai târziu, dintr'o răceală, Valerii Iakovlevici face o pneumonie gravă în urma căreia încetează din viață la 9 Octombrie 1924.

* * *

Activitatea scriitorului e foarte variată. Poetul, romancierul, autorul dramatic și tălmăcitorul își dau mâna cu spiritul critic, cu savantul cercetător, cu teoreticianul și istoricul literar.

Dar individualitatea sa artistică și ideile sale sociale, de o forță și o convingere deopotrivă remarcabile, străbat mai cu osebire în poezia lui.

E, prin excelență, un poet.

Mediul în care a trăit, concepțiile de viață din preajmă-i precum și bogatele lecturi pe care în anii de studii i le-a furnizat poezia franceză, au avut desigur o puternică influență asupra creației lui Valerii Briusov, — poetul dintre două lumi.

El a cunoscut la început toată gama individualismului.

Dragostea de sine, evadarea din realitate — realitatea secolului în care trăia —, aceea răceală sufletească opusă cu dârzenie și demnitate aboilului conformism burghez, aceea seninătate netulburată de pasiunile omenești și căreia sentimentul singurătății îi sporește adâncimea și înțelesul protestator, — iată motivele cele mai frecvente ce le întâlnim în primele sale volume și mai cu seamă în „Me eum esse".

Tehnica savantă, muzicalitatea și ineditul simboliștilor îl îmbată dela început. El abordează imaginea exotică, expresia rară, cuvântul cizelat, adjectivul sesizant, metafora îndrăzneață și întreține chiar un anumit cult pentru nefiresc și morbiditate. E torturat de ideia dezagregării fizice; se gândește la sinucidere; scrie „Versuri înainte de a muri".

In acest sens a suferit, fără îndoială, mai ales influența lui Verlaine — epatând de fapt cu „genul" acestuia fiindcă în realitate felul de a trăi și de a se purta al poeților blestemați, e cu totul străin de spiritul și individualitatea lui Briusov „sănătos" conturate.

Cu apariția celui de al treilea volum „Tertia Vigili" începe o perioadă nouă, a doua perioadă în creația lui Valerii Iakovlevici.

Volumul se deschide cu un poem ce poartă semnificativul titlu „Intoarcere". Poetul anunță în adevăr întoarcerea lui printre oameni, din lumea pustietăților și a armoniilor înghețate în care rătăcise, sau în care fugise. E o întoarcere nu către realitatea de până atunci pe care continuă să o disprețuiască, ci către o realitate în care multe se schimbaseră în răstimp.

Capitalismul ce-și croise drum în Rusia pe la sfârșitul sec. XIX, provoacă o desvoltare rapidă a industriei, schimbând simțitor întreg ritmul vieții, dar vrând-nevrând provoacă și o trezire fertilă a conștiințelor, o amplificare a ecourilor de luptă ce încep să pâlpâe mai viu din negura în care era ținută clasa muncitoare. Briusov nu mai cunoaște această lume activă, preocupată lacom de afacerile ei trepidante sau frământată chinuitor de noile idei generoase, ne mai semănând deloc — și într'un caz și în altul — cu lumea adormită, molcomă și afundă ca putregaiul, în care crescuse el.

E interesat și atras de aspectele variate ce i le oferă proaspăta pulsație și freamătul peisagiului citadin, metropola industrializată, mecanică, zgomotoasă. Ceeace îi farmeca însă, e umanitatea cu totul alta care se înfiripă și pe care o simte tresărind licărind sporind, dincolo de înaltele ziduri înegrite, dincolo de huruitul monoton al mașinilor, huruit și geamăt care anticipau cântecul de prohod al propriei lor stăpâniri, acea stăpânire flămândă, strivitoare, dezumanizată, așa cum o statornicise sistemul capitalist.

Versurile poetului afirmă că el iubește pietrele orașelor, asfaltul, casele uriașe, gălăgia străzilor, dar în acelaș timp tânjește după peisagiul rustic, după armoniile mai juste și mai închegate ale naturii, socotindu-se unul din miile de prizonieri ai cetății burgheze dominatoare.

Volumul „Tertia Vigilia" aduce primele modele de poezie citadină în literatura rusă. In acelaș volum, el ne indică și sursa literară în care își află unele echivalențe sufletești — traducând din poemele ample, pline de culoare și sugestie, ale autorului „Orașelor tentaculare".

Pasiunea arzătoare pentru tot ce e contemporan devine de aci înainte temă predilectică de inspirație și stimulent neîntrerupt în creația poetului.

Numai în ciclul „Balade" — „oglindirea umbrelor" din volumul „Urbi et Orbi", mai trece, se mai simte, în falduri moi, o undă din vechile fioruri decadente.

Adevărul este că întreagă opera poetică a lui Briusov e străbătută, dela un capăt la altul, de motive diametral opuse. Pe de o parte parcă răsună, dârză, goarna îndemnului la luptă, chemând voințe încordate la muncă constructivă, pentru lumină, pentru cultură; iar pe de altă parte, se îngână insinuant și cald glasul ce cântă plăcerea iubirii, adulmecând tainele ei amăgitoare, cinstind sinuciderile misterioase, deplorând nimicnicia vieții, slăvind beatitudinea morții. Din ansamblul operei sale — pricina pentru care îl și considerăm un poet de hotar între două lumi — apar două serii de imagini ce-i sunt în acelaș măsură proprii. Pe deoparte Teseu sau Eneas, care sare din alcov atunci când răsună goarna ce-i chiamă la datorie; iar pe de alta Antoniu care părăsește lupta ca s'o urmeze pe Cleopatra, Antoniu care preferă gloriei eterne și sceptrului ce-i acordă puterea, sărutările fierbinți ale femeii.

Ca slujitor al artei, Briusov poate fi pe bună dreptate socotit iniţiatorul şi promotrul înflăcărat al noilor forme stilistice în poezia rusă simbolistă. El transplantează în lirica patriei sale metodele şi formele stilistice caracteristice simboliştilor francezi, îmbogăţindu-le şi — datorită posibilităţilor oferite de limba rusă — chiar lărgind sfera lor.

Mai târziu gravitează spre poezia clasică ,trecând dela muzicalitate şi sugestie, la sobrietate şi conciziune. Este ultima perioadă de creaţie a lui Briusov, care începe odată cu revoluţia din Octombrie. El aderă la revoluţie, e pătruns de măreţia ei, activează pe teren cultural şi ca membru de partid — şi publică mai multe volume de versuri în care redă, cu putere, cântecul „Furtunii stăpânitoare ce răsună în revoluţie"...

Salutând marea victorie umană din Octombrie el nu ezită s recunoaşte cinstit că destul de greu îl apăsă trecutul, că fără să vrea în opera lui se aud unele note pesimiste, dar cu atât mai frumoasă e lupta cu sine însuşi, cu atât mai semnificative noile sale izbânzi poetice. Versurile lui din urmă sunt tot atât de însemnate prin valoarea artei lor subtile cât şi prin faptul că exprimă, cu vigoare, dorinţa sinceră a autorului de a merge pe căile deschise de revoluţie.

Pentru a putea urma aceste căi el se declară gata „să revină elevul elevilor săi"; căci o inepuizabilă energie l-a îndemnat să-şi dea o însemnată contribuţie în toate domeniile muncii intelectuale scriind proză şi versuri, publicând traduceri şi eseuri şi, deopotrivă teatru şi cercetări ştiinţifice.

Are un roman istoric remarcabil : „Ingerul de foc".

Şi o dramă remarcabilă : „Pământul".

Din activitatea lui de traducător rămân la loc de cinste, printre altele, „Faust" şi „Eneida".

Din lucrările lui de istorie literară cele mai de seamă se referă la Puşkin, Tiucev, Baratânschi şi Gogol.

In timpul revoluţiei şi după, a fost primul — dintre poeţii mai vârstnici şi cu reputaţie stabilită — care a remarcat cu căldură pe tinerii poeţi proletari, mărturisind chiar că. într'un anume sens, el este acela care are de învăţat dela lirica revoluţionară.

Un mare poet între două lumi a fost Valerii Iakovlevici şi prin aceasta destinul său literar putea să fie tragic.

El aparţine însă culturii sovietice şi aceasta şi-l revendică, pentru că a fost unul care a ţinut cumpăna artei sale literare şi ideilor sale sociale cu mână de autentic inspirat. El n'a trişat, el a cântărit bine. Şi Briusov a ştiut să vadă, din primul moment, şi unde va înclina — talgerul cel cu greutatea.

RĂSBOIUL MONDIAL

Vom aştepta lumina primăverii
Cu cât mai grea-i furtuna şi cu cât
Mai crâncem om pe om a tăbărât
Ca lupii contra lupilor, puzderii.

Sunt în răsboiu, în sânge şi mizerii
Uscatul, marea, cerul coborât...
La judecata cea de-apoi, de gât
Le vom târî — republici şi imperii!

Poporul singur va 'nălţa catargul.
Furtuna se va sparge'n ţărmul cald
Eliberat din valurile urii...

Şi sboruri iarăş. vor cuprinde largul
Urcând gândirea luminosu-i fald
Peste desmăţul tragic al naturii.

CINE-A FOST SUB CĂLCĂI...

Cine de mic a fost sub călcâi
Cine-a primit cu viaţa odată
— Arzând, sufocat, din ziua întâi —
O grea moştenire nerăsbunată,

Cine n'a supt potirele-auguste
Ci ale foamei ţâţe amare
Acela, acela ştie să guste
A libertăţii sfântă licoare.

Suntem sălbateci... De noi te sperii..
Nu-ţi place vulgul, e necioplit ?
Sute de ani sub osânda poverii,
Pe toţi tiranii i-a slugărit.

Injură, se'nfurie, strigă prea tare ?
Iţi pare'n mulţime că te bălăcări ?
Pătrunde tumultul — încet. cu răbdare —
Al graiului nou şi de flăcări...

In el ai s'auzi ce 'nainte
Răsunet n'aflase de veacuri :
O umanitate adâncă, fierbinte —
Şi, pentru toţi, o traistă cu leacuri.

Căzură — cătuşa şi lanţul hirsut,
Sunt liberi bătrânii, femeile, pruncii.
Alţi oameni, noi oameni au apărut
Aici în republica muncii.

Iubeşte-le freamătul aspru şi zilnic
Apleacă-te peste greoaia lor larmă
Chiar dacă urechile-ţi sgudue silnic
Vreo 'njurătură ca un pocnet de armă.

INCERCĂRI

Viața ne bate c'un viscol de ghiață
Ne'ncearcă'n botezuri de foc, ne învață
La foame și frig, la'ntuneric și sânge.
Ziua de gât, noaptea de suflet ne strânge.

Cartier general al lumii ce arde
Aici luptăm pe viață și pe moarte...
— Și veacul nostru luptă'n nevăzut
Cu toate veacurile din trecut!

Dușman e-acela care vrea odihnă...
Mințind: „nu pot"... oftatul îi rágâe din vintre!
Nevrednicii să stea pe țărm. Să nu mai vină.
In gaură de șarpe slăbănogii să intre.

Ciclonul talazuri cât munții cutremură —
Ajungem, ajungem pe creste îndată!
Nimeni in ora de noapte-a furtunii nu tremură.
Fulgeru-obuzelor drumul ne-arată.

Ne-a'mpietrit, ne-a călit al văpăii sărut.
Drept inimă, un arc de-oțel ne-a pus.
Alege răspicat ce vrei: pe veci pierdut
Sau — neclintit — acolo sus...

La noi de răsfățați nu e nevoe;
Doar luptătorul în cinste la noi e!
Cum ai să fii de-al nostru când moțăi de-a'npicioare?
...Dar, treaz, spre-o lume nouă când clipele-arzătoare

Trec, fulgere de-obuze, prin ale nopții steaguri.
Și cazi atunci — ce fericit vei fi:
Lumina fără moarte-a altor veacuri
Tu, muritorule, e vei zări!

RUSIEI

Ai fost sfâșiată de incendii flămânde
Lătrată cu ură de-o haită întreagă
Dar farmecul icoanei tale — mai mândre,
De tine — mai mult ne leagă.
Cununa înaltei tale chemări
Aruncă razele-i peste nori, peste zări,

O glorioasă Rusie de-acu!
In calea potopului mongolic, întâiul
Baraj cine puse — dacă nu tu?
Cine-a scos Europa de sub călcâiul
Lui Gingishan, cine-a dat greu tribut
Dacă nu tu — oțelitule scut?

Dintr'un adânc de umilinți fără sfârșit
Din besne și enigme și rugini,
Te-ai scuturat și-ai răsărit
Și-urcând în vijelie de lumini
Tu fulger suveran nu te-ai nălțat tu oare
In zilele lui Petru cel Mare?

Acum e gerul răfuelilor; — prin gurile de tun
Suflarea ta-i ce fumegă'n văzduhul rece
Și sufletul său flăcările-l spun...
Tuturor înainte le-ai trecut, le vei trece
Faclă roșie gonind întunericul, fumul.
Luminând popoarelor drumul.

Unde ești tu — nimeni nu-ți stă împotrivă.
Unde ești tu — nu mai lași, tremurând,
Rob spaimelor omul, mintea — spaimei captivă.
...Ne-om întoarce, cu poruncile tale în gând,
Și-om rămâne cu tine, liberi, acasă
Preamărindu-te, în veci majestuoasă!

Trad. CICERONE THEODORESCU

HUNII VIITORI

In una din bucățile sale amare din anul 42, unde nota, într'o ciriică sinistră, înaintarea armatelor germane spre inima Rusiei, Ilya Ehrenburg vestește și numește pe „Hunii viitori" cari dezlănțuiți se vor năpusti asupra cotropitorilor germani. Hunii aceștia, puși în fața lui furor teutonicus abătut asupra țării sale, răvășind-o cu foc și sânge, acești Huni viitori sunt o aluzie și au o tradiție literară. In noua literatură rusă se găsește un impresionant poem „Hunii viitori" scris de Valeri Brjussov (1873-1824).

Brjussov a fost unul din marii vizionari ai poeziei moderne. Resursele sale sunt multiple, resurse de limbă și de știință. Prin cunoștiințele sale imense, el a putut răsbate coaja mileniilor pentru a găsi cu imaginația pe primii stăpâni ai pământului, închipuindu-și-i șezând pe bolovani eratici, rostogoliți de un gând mai presus de orice gândire; domni și vlădici împietriți, vorbind în limba leatului încremenită într'o materie veșnică, asemenea celei ce ne-o transmite incrustată, țigla arsă, lespedea și runa.

Putința sa vizionară în dimensiunea istorică merge dela prezentare aproape parnasiană ca în poemul unde zugrăvește despotica conștiință de putere a assirianului mare-rege Assarhad și până la ritmul extatic din poemul de care ne ocupăm aci.

Pentru noi cei de astăzi, conceptul de hun este legat de-a dreptul de imaginea furiei, turbării barbare și de tropotul peste țările civilizate; cavalcada acelor oameni greoi cari dormeau în șea și încălzeau în ritmul galopului carnea zilnică atârnată dedesubt. Natura ne-a scuipat afară acest soi rău călător, neam cu avalanșele groaznice și furtunile siderale necercetate; dar stepa sarmatică e fără de hotar, sau poate terminată zice-se cu marginea șerpuitoare de pia-

tră cimentată şi prundiş a zidului chinezesc. Se prea poate chiar ca ea să nu sfârşească nicăieri: Rusia se învecinează cu Dumnezeu, spusese pelerinul care a fost Rilke. Şi de acolo vin alţi Huni, antidot al celor dintâi „Huni viitori".

Deosebirea între situaţia de biciu al lui Dumnezeu (fiindcă Dumnezeu însuşi îi stăpâneşte sfichiurile) deosebirea între această furie mistuitoare de gen teutonic — Berserkerwut — care nu fusese nimănui folositoare, şi gloatele venind dinspre răsăritul îndepărtat, dintr'un „Pamir" încă nedescoperit, având ceva mesianic în ele, cu creaţiile, certitudinele şi poezia lor, această deosebire, poetul Brjussov a văzut-o şi a zugrăivt-o în poemul său: „Hunii viitori" pe care-l reproducem mai jos aproape vorbă cu vorbă:

Calcă'n picioare raiul lor, Attila
Vjac. Ivanov:

Unde, Huni, sunteţi voi? Se destramă
ca un nor peste lumi atârnând.
Aud tropotul vostru de aramă
pe-un Pamir încă tainic călcând.

Voi veniţi peste noi, hoarde bete,
din ascunsele aşezăminte,
să'nvioraţi trupul mort pe-îndelete
ca un val, val de sânge fierbinte.

Chiar anul în care a fost scris poemul, anul 1905 — pecetlueşte poemul din capul locului. Nu-i o întâmplare că ciclul din acel an „Stephanos" să conţină cel puţin două poezii inspirate din soarta Rusiei: „Tsusima" unde flota de răsboiu rusă s'a înnecat par'că într'o lingură de apă şi cu ea toate speranţele imperiale, şi „Hunii viitori", poezia e celor cari poartă torţele cu faţa îndreptată înainte iar dedesubt, mocnind, revoluţia.

In introducerea la ediţia originală la ciclul „Stephanos" din 1904 şi care introducere lipseşte în ediţia completă din 1933, Bdjussov scrie arătând cu degetul asupra poesiei „Hunii": Sărmana mea carte, eu te înapoiez cetitorilor în zilele în care ei nu au nevoie de reflecţii liniştite, nici de beţia fericirei veşnice şi a suferinţelor eterne, ci de imnuri răsboinice şi de răfuiala tobelor. Tu ai să te asemeni, cartea mea, acelui cântăreţ, care a ieşit pe câmpul de luptă, în fum şi împuşcături numai cu o harpă. Unul, alergând încoace şi încolo, n'are să te bage în seamă; al doilea are să te respingă cu cuvintele: nu e timpul: al treilea te va blestema că în mâinile tale nu se află arme. Nu răspunde la aceste imputări. Ei au dreptate. Nu eşti pentru timpurile de azi. Treci la o parte ca să aştepţi în linişte ceasul său. Adio, sărmana mea carte. Tu eşti acuma departe de mine. Intr'adevăr a sosit timpul trâmbiţelor de luptă şi cântecelor răsboinice".

Poetul a înţeles să tragă toate consecinţele. S'a mazilit singur în 1905 — depe foişorul poeziei mânat de o poezie neînţeleasă şi de o pustietate lăuntrică, în vara anului 1905 se refugiază în Elveţia. In ţara turiştilor cosmopoliţi deprinşi a se căţăra pe munţi în patru picioare; în ţara celor încercaţi de o tristeţe cotidiană sau de o nebunie subită, el scrie: „Nu sunt al vostru, iar năzuinţele voastre îmi sunt străine...". Astfel vorbeşte poetul strofei vizionare din poemul „Hunilor", unde „noi înţelepţii şi poeţii cari păstrăm taina şi credinţa, vom duce torţele fumegânde în catacombe, pustiuri şi peşteri". (str. 5).

Nepotrivirea aceasta a poetului messianic cu timpul său, noi nu o înţelegem. Noi uităm că în Rusia truda pentru frumuseţea poetică

e lipsită de sens fără truda pentru omenie. Migala artistică se suprapune paralel cu şlefuirea neîncetată a materialului uman. Poeţii ruşi sunt apostoli prin vocaţia lor pentru tragic: vieaţa de câine a lui Essenin, sfârşitul mistic al lui Alex. Block, cules depe stradă mort de foame, accidentul stupid al lui Puşkin, cu schivnicia pribeagă al lui Tolstoi, închisorile lui Dostoyevski...

Brjussov, să nu uităm avea o curiozitate intelectuală universală cultiva pe Puşkin, Ljermontov pe Baudelaire, Mallarmée, Verlaine, (pe care l-a şi tradus), după cum a tradus din Poë, Shelley, şi Faust al lui Goethe. Dar la începuturile sale, o spune undeva desluşit i-au stat la căpătâiu Darwin, Pissarev, Cernişevski, autori profund materialişti, precum şi Nekrassov, poetul care ducea atâta grijă Rusiei sale.

Astfel întorcându-ne de unde am purces îl înţelegem pe Brjussov. O întâmplare ni-l apropie mai mult: In acelaş an 1905, emoţionat de sângele compatrioţilor săi răzvrătiţi aflându-se în Elveţia într'o vecinătate de şveiţari ursuzi şi de convenţionale talăngi citind într'un jurnal care se ocupa cu evenimentele din Rusia, că acolo se declarase grevă generală, (Groot strick) — se întoarce imediat acasă.

Criticii săi de mai târziu caută să explice nesiguranţa sa politică şi reticenţele sale din acea epocă: poetul care cântase veacurile istorice şi descifrase crestăturile străvechi, şi cele mai vechi hrisoave din lume ajunge în anul 1919 să-şi scoată simplu, carte de membru în partidul bolşevic, colaborând efectiv la numeroase înalte instituţiuni culturale ale statului sovietic nou născut.

Igor Postupalskij, editorul operelor sale complecte, scrie cu privire la poezia „Hunilor": Hunii reprezintă pentru Brjussov revoluţionarii proletari: la fel cu Heine socoate venirea lor ca putând duce la pieirea vechii culturi" sclavi ai libertăţii, voi ridicaţi colibele voastre lângă palat, aşterneţi câmpii voioase chiar pe locul sălii tronului". (str. 3) Se prea poate ca totul să dispară fără urmă cândva. Dar eu vă întâmpin, cu toate că mă distrugeţi, cu imnuri bine prevestitoare" (str. 17 ultima) Nu este oare cert — adăogă Postupalskij — că prin acest imn profetic, care mai târziu avea să distrugă multe, păstrând însă toate creaţiile autentice dragi, Brjussov s'a ridicat mai sus de societatea sa?... Chiar presupunând că pe atunci Brjussov nu văzuse pe atunci drumul adevărat spre socialism, socialismul cu toate acestea va cânta versurile lui ca o proprietate a sa legitimă".

In poezia aceasta are viziunea profetică a soartei feroce de mai târziu, a ororilor hitleriste, cu spânzurători, cavalcade ale morţii, cuptoare şi bejenii în neant. Dar viziunile lui imaginare, mototolite de o generaţie înspăimântător de plictisită, reînvie deabea acum, în fanalele adevărate ale oraşelor bântuite de pârjol şi de grenade ţintite bine, ca să ardă împreună în horă:

Asvârliţi cărţi pe ruguri, dansând
chiar în a lor voioasă lumină,
săvârşiţi făr'de legi în loc sfânt,
voi în toate copii fără vină.

„Copii fără vină", căci vina e a unei fatalităţi istorice neînduplecate, care vrea ca fericirea şi isbăvirea să fie scump plătite cu orori şi mărşăvii.

Brjussov, omul cu pomeţii ieşiţi tătăreşte, cu mustaţă de ataman crede în bine şi în rău.

Viziunea lui Brjussov poate fi exploatată în toate domeniile unde este nevoie de fâlfâiri puternice de steag. Elanul lui seduce pe oamenii cei mai placizi. Astfel, e interesant de amintit că epigraful poemei Hunilor e scris de un poet domol, Vjaceslav Ivanov, erudit

elev al lui Mommsen, și care trăise o mare parte a vieții sale la Roma, în mijlocul arheologiei și frumosului senin.

„Hunii viitori" n'au prea intrat în antologiile străine, Brjussov trecând drept cântărețul Rusiei Mari, al Revoluției din Octombrie și al proslăvirii Muncii.

Textul original prezintă sub aparențele unui ritm curgător, un deosebit interes technic de versificație savantă. Gh. Senghel (Technica versului, Moscova 1948), studiind fenomenul anakruzei — transformarea și reversibilitatea ritmului în poezie — îi schițează ingenios scheletul. Strofa, scandată succesiv în dactili, amfibrah și anapest, se transformă în una uniformă de dactil de 3 picioare, în care versului al doilea i-se adaogă din stânga o silabă neaccentuată, iar versului ultim al catrenului — două. Anakruza trebuie întrebuințată cu măestrie: dacă apare într'un vers uniform organizat la întâmplare, produce un efect neplăcut. Traducătorul, în orice limbă se va lipsi de ea, preferând echivalentul fluid al ritmului bătut din copită.

Dar am început cu un om, și nu se cuvine să sfârșim cu considerații de meșteșug. Ni s'a păstrat o scrisoare a lui Maxim Gorki adresată lui Brjussov, unde scrie: „Dumneata îmi placi foarte mult. Eu nu te cunosc, dar în fața dumitale este ceva dur și aspru, și un nu știu ce de cugetare adâncă și de credință. Dumneata mi-se pare, ai putea să intervii pentru omul asuprit. Da".

James Weissglas.

MISCELLANEA

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMÎN

In ultimul număr al revistei Fundațiilor Regale d-l Pompiliu Constantinescu se ocupă cu „Aforismele lui Lucian Blaga".

D-l Lucian Blaga este un vechiu candidat al revistei noastre. Candidat, pentru că eminența d-sale proză așteaptă de mulți ani să fie judecată la noi, pentru edificarea cetitorilor noștri. Și scadența, mereu, întârzie. Toți filozofii pe care i-am rugat să facă această profilactică lucrare se fac rugați. Și motivul invariabil este infinita plictiseală a unei asemenea operații. Totuși, în numărul viitor al revistei, sperăm a putea publica un studiu de acest fel. „Viața Românească" datorește aceasta publicului său. Să nu se uite că, prin 1939, am fost singura publicație care, învingând o plictiseală cel puțin egală, am compulsat cu răbdare infinitele fițuici și cărticele legionare, și am dat o analiză de ansamblu a unei doctrine de care toți auziseră dar pe care nimeni nu o cunoștea: doctrina gărzii de fier.

Cum prea bine spune Cocteau: nu există lucruri serioase sau neserioase, ci lucruri pe care le facem serios sau neserios. Colaboratorul nostru, d-l Ilie Constantinovski, cu aceeași seriozitate cu care ar fi studiat opera lui Kant sau teoriile asupra cancerului, a analizat neantul ideilor legionare. Tot așa ne propunem să facem cu ceea ce se persistă a se numi filosofia d-lui Lucian Blaga.

Deocamdată, profităm de prilejul că altcineva de curând, se ocupă de aforismele cuprinse în noul său volum: „Discobolul", pentru a anticipa puțin asupra verdictului.

D-l Pompiliu Constantinescu laudă aceste aforisme. Și citează din ele, bine-înțeles, pe cele mai bune. Această selecție ne-a atras mai cu samă. E o primă manșă câștigată asupra ideii fixe a admiratorilor lui Blaga. Nu ni se va putea imputa că am ales, cu rea credință, numai maximele proaste. Vom pleca dela părtinirea inversă, și vom cita numai aforismele citate de apologet.

* * *

Astfel:

„Embrionarul nu este mai haotic decât împlinitul. Nu este nici-o analogie între embrionar și haos".

Să fim cinstiți. Cine a zis că este? E lesne să inventezi probleme care nu sunt probleme, pentru a triumfa apoi declarând că nu-s.

Alt aforism:

„A crede este un talent".

Din tot ce știm, atât din viața curentă, cât și din știința psihologică, normală și patologică, a crede este o funcțiune elementară, de formație străveche, pe care numai maladii mentale grave o pot altera. Alte achiziții psihologice mai recente întâmpină dificultăți tocmai pen-

tru că trebue să lupte cu tendința foarte primitivă și solidă a credinței.

A dărâma dintr'un condeiu un fapt unanim admis atât de știință cât și de experiența zilnică; a declara, iac'așa contrariul, iar ca unic argument, a te încuia într'un silențiu pontifiant este o tipică metodă în filozofia d-lui Blaga.

Dar, cum zic englezii, să-i mai dăm o șansă. Poate că aforismul d-sale are un tâlc mai adânc. Poate vrea să spună de exemplu, că:

A crede tare în ceva este o atitudine gravă și prestigioasă. Stimăm pe cei convinși intens de o idee, chiar când nu o împărtășim. A apărea în fața publicului într'o astfel de postură e o profitabilă sursă de respectabilitate. Dar aceasta poate deveni o încă și mai excelentă afacere dacă reușim, totdeodată, să eliminăm riscurile inerente credinții. Pretenția de a fi fanatic fidel unui principiu obligă. Partizanatul implică consecvență și andosarea tuturor consecințelor. Neplăcut. Dacă însă „ideea" în care credem este una pe care n'o pricepe nimeni, atunci nimeni nu va putea să ne tragă la răspundere pentru ce vom zice sau face.

Dar nu e ușor să trâmbițezi urbi et orbi un credo pe care nici dracu să nu-l priceapă. Trebue multă iscusință. Și poate în acest sens:

„A crede este un talent".

Fără să pretindem a fi epuizat prin aceasta biografia d-lui Blaga, credem că e singurul mijloc de a da un sens aforismului său.

Mai departe:

„Omul este utopia animalelor".

Dacă autorul a vrut să spună că animalele mor de gelozie văzând ce liber și agreabil trăește rasa oamenilor, cugetarea, deși banală, are totuși un oarecare înțeles. Dar ce-i mai ales interesant aci este că cuvântul cel intenționat spiritual al frazei, cuvântul „utopie", este fals. Utopie înseamnă situație imaginară, adică exact contrariul faptului existent, cum e cazul cu traiul oamenilor care e perceput de animale ca o palpabilă realitate.

Fenomenul acesta de întrebuințare, alături, a sensului cuvintelor e frequent la categoria semidocților. Pornind dela o vagă bănuială de analogie verbală, ajungem a spune exact contrariul de ce am vrut să zicem. Astfel, într'un cotidian, la anunțuri, citeam:

„Perfectă menajeră, tânără, dorește să menajeze domn mai în vârstă".

Dar mai e ceva.

Circulația cuvintelor printre oameni care nu au simțul vorbirii corecte, le denaturează absurd înțelesul. Astfel, se spune curent: „am dus acolo o existență ideală". E contradictoriu ca ceva real petrecut să se numească ideal. Prin ce neglijență de gândire s'a ajuns la un asemenea „faux-sens" e ușor de priceput. Rezultatul e că „ideal" a devenit sinonim cu „admirabil" sau „foarte plăcut". D-l Blaga, care practică probabil curent acest înțeles de mahala al cuvântului „ideal", confundă cu inimă ușoară „utopie" cu „agreabil".

Mai departe:

„Adversarul, care-ți este o obsesie, a devenit o parte din tine".

Probabil fiind-că ți-a devenit o obsesie. Interesant.

Mai departe

„Muzeele sunt cultură oferită în formă de conserve".

Aflăm astfel că muzeele — care, dacă memoria nu ne înșală, se mai numesc uneori și „conservatoare", au misiunea de a conserva mărturiile culturale. Ingenios.

Alt aforism:

„Există două realități a căror imensă, sdrobitoare greutate o simțim, dar fără de care nu putem trăi: aerul și istoria".

Aflăm astfel că aerul e ceva apăsător, de o „greutate imensă, sdrobitoare". Cine ar fi zis? Iar Istoria, căreia ne supunem tocmai fără

s'o simțim, ar fi și ea de o greutate egală cu aceea a îngrozitorului amestec de oxigen și azot.

Alt aforism:

„Limba maternă a pasiunilor nu are sintaxă". *

Dar dacă am spune:

„Limba maternă a pasiunilor își are și ea sintaxa ei"? Recunosc, cugetarea e perfect banală. Dar prezintă acest mic avantaj de a nu fi stupidă.

Mai departe:

„Picurul de rouă împrospătează agreabil floarea, dar nu o fecundează".

Propunem, spre complectare:

„Amorul solitar face plăcere, dar nu face copii".

Mai departe.

„Din ciocnirea a două pietre nu se naște o piatră, ci o scânteе".

Cunosc o mulțime de persoane care socot la fel. Iar cu acela care cred că, dacă două pietre se ciocnesc, se naste o a treia, sunt dispus să întrerup orice relații.

Alt aforism:

„Vântul șuieră trist când se simte prins în aripele unei mori. A devenit — util!"

Pentru că, în orice alte împrejurări, e bine stabilit că vântul șuieră vesel.

Mai departe:

„Banul săracului e cald. Fiindcă săracul îl ține tot în mână".

Din nou, propunem spre complectare:

„Banul găsit iarna pe trotoar e rece. Fiindcă afară e ger".

Alt aforism:

„Un car, care umblă pe drumuri strâmbe, nu se strâmbă mai mult decât un care care umblă pe drumuri drepte".

La o asemenea profundă cugetare e foarte posibil ca cineva să spună: „Păi sigur". Dar alții vor zice, poate: „ei și?", după cum nu e exclus ca un al treilea să spună: „scuzați, cunosc o mulțime de cazuri care dovedesc că uzura căruțelor e mai mare când drumurile sunt proaste și strâmbe". Ceea ce dovedește bine aprigele controverse pe care le poate stârni diabolica gândire a d-lui Blaga.

Mai departe:

„Păunul poate fi un model pentru decoratori, dar nu pentru cântăreți".

Înțelegem unde vrea să ajungă acest pervers sofist. Vrea să ne facă să credem că păunul are pene și culori frumoase, dar glas urât. Noi însă ezităm să subscriem, dintr'odată, la adevăruri așa de îndrăznețe. Căci, atunci ar trebui să recunoaștem, bunioară că:

„O femee în vârstă, mușchiuloasă și hâdă poate fi o atracție pentru gospodari, dar nu pentru amanți". Sau:

„Un palat în ruină poate fi o atracție pentru turiști, dar nu pentru industriași".

Vedeți? Aceasta este admirabil la d-l Blaga: sugerează mii de idei paradoxale.

Mai departe:

„Dracul (atențiune, ne apropiem de cea mai afurisit luciferică a d-sale concepțiune) vrea să știe totdeauna mai bine și nu se dă înapoi dela nici-o experiență. Curiozitatea lui excesivă e întreținută de o gravă lipsă de instinct. Dacă s'ar face grădinar, el ar încerca să fecundeze florile cu cenușă în loc de polen".

Ce oroare! In loc să facă și el, ca orice brav grădinar, care atunci când vrea să fecundeze o floare, toarnă repede o baniță de polen deasupra.

Rămâne să vă explic data viitoare cum o „curiozitate excesivă" poate fi „întreținută de o gravă lipsă de instinct".

Dar fiindcă am vorbit de concepția d-lui Blaga despre grădinari, voi aminti și de aceea, tot atât de luciferică, despre ciobani:

„Un cioban a refuzat să iubească o nimfă. Și nimfa s'a prefăcut în jeratec pe vatra lui“.

O! prea ferice trai al bunilor păstori! Când o femee, fie chiar din clasa superioară a nimfelor, vrea să se dea unui cioban, și acesta o trimite la plimbare, ea, în loc să se răsbune, se transformă modest și profitabil în comodități de gospodărie, ajutându-l pe ingrat să-și încălzească casa și supa. Neprețuite avantagii ale vieții bucolice! Cu câtă dreptate Tytir a putut spune „Deus nobis haec otia fecit“.

Și nu suntem de părerea d-lui Pompiliu Constantinescu care remarcă:

„Mai lipsește ca mitul să capete viață artistică, pornind dela acest scenariu schematic“.

Noi găsim că nu lipsește nimic. Și scenariul cel schematic ne place așa cum e.

In sfârșit, un ultim aforism:

„Prezența, într'o literatură, a unor autori de înalt nivel, dar dificili, este un elogiu, indirect ce-i drept, dar cel mai măgulitor adus publicului“.

Căci nu este omagiu mai mare adus unui cetitor decât să-i atribui o bună credință, o onestitate intelectuală așa de mare, încât chiar în fața unor scritori insuportabili prin mofturile lor superioare și prin conținutul incomprehensibil al textelor, cititorul totuși să se căznească a înțelege ceea ce nici dracu nu poate să priceapă.

De aci stima d-lui Blaga pentru asemenea cititori, și dreptatea noastră când spuneam că aforismul cu:

„A crede este un talent“

nu epuizează biografia personală a filozofului clujan.

Volumul din care au fost extrase, pe alese, de către d-l Pompiliu Constantinescu, aforismele citate mai sus se intitulează „Discobolul“.

D-l Pompiliu Constantinescu ne atrage atențiunea că, spre deosebire de „Pietre pentru Templul meu“, — volum de tinerețe al d-lui Blaga — volumul „Discobolul“ este o operă de maturitate, sinteză a unei „creații încordate și sistematice, de întinse proporții“. De altfel nici nu era nevoie. Din citatele făcute de noi, se vede clar că-s fructul unei mature cugetări.

Titlul „Pietre pentru Templul meu“ ne place. Pentru moderația lui discretă, aproape timidă. Ce lalt titlu ne place mai puțin. „Discobolul“, adică omul care aruncă departe și nimerește. Am fi preferat să-i zică, solemn și demn: „Ieremia“.

CAUZA PROFUNDĂ A TRECUTULUI RĂSBOIU

In epoci tulburi cum e a noastră, problema meritelor și vinovățiilor se pune neîncetat și acut. Trăim momente de reclădire generală, când numeroase oportunități de ascensiune apar pentru toată lumea. La această competiție, mai vie ca în vremi normale, argumentele invocate de concurenți sunt meritele proprii și viniile rivalilor, raportate ambele la perioada istorică anterioară.

Iată de ce este special supărător a constata că criteriile obicinuite pentru judecarea meritelor și vinovățiilor sunt astăzi vagi și confuze. In deosebi, amestecul de cantitativ și calitativ ne face să ezităm a spune dacă cineva e „mai“ vinovat fiindcă recidivează, sau fiindcă acumulează multe greșeli diverse, sau fiindcă comite una singură dar care, în codul nostru social, e tarifată scump.

Codul penal, care lucrează cu delicte obiective și simple, încă se

încurcă într'un imens dedal de distincțiuni și subtilități teoretice. Cu atât mai delicată va fi cântărirea unor fapte — meritoase sau condamnabile — pur morale, pe care legile normale nu le pedepsesc, sau în tot cazul nu le pedepseau până acuma.

Căci s'au ivit, în ultima vreme, categorii juridice noui, pentru a servi la un nou drept al ginților. Printre ele, trei sunt incontestabile: antisemitismul (și în genere orice ură rasială), provocarea la răsboiu și atitudinea ostilă față de muncitorime. Și ar fi greu de spus, deocamdată, care din aceste crime încă fără cod este mai gravă

Se vorbește mult astăzi de merite *democratice* și de antidemocratice *vinovății*. Se vorbește chiar de sancțiuni, atât punitive cât și recompensatorii, acordate guvernelor din diverse țări pe temeiul acestei noțiuni de democrație, care dacă e în fond destul de clară în sine, rămâne totuși extrem de confuză în spiritul tocmai al celor ce se cred mai îndrituiți să judece în numele ei. Așa se explică, de ce guverne totalitare pot declara astăzi (Reuter 28 Oct. Madrid), prin însuși șeful statului, că promisiunea de a trimite un milion de oameni să combată bolșevismul în Germania „n'a putut fi ținută pentru că națiunile europene n'au știut să-și păstreze demnitatea națională“. Și un asemenea guvern, instituit cu forța armelor germano-italiene, nu-i socotit indeajuns de nedemocratic pentru a i se refuza recunoașterea. Toate acestea dovedesc că noțiunea însăși de democrație nu mai e atât de clară. Lucru de altfel foarte natural. Căci azi singurul profesor de democrație nu mai e Occidentul. In Apus, democrația trebue doar conservată. Intr'o mulțime de alte țări, ea trebue construită, piatră cu piatră, și repede. E o mare deosebire între un bogătaș care a moștenit o avere însemnată și un om de afaceri care trebue să inventeze mii de stratageme pentru a atinge iute acelaș standard de cheltueli cu cel dintâi. Altă mentalitate, alte procedee de lucru, altă morală în viață. Consumatorul unor bunuri deja adunate concepe altfel avuția decât acela care deabia azi trebue să o cucerească. Există un singur moment când aceste două categorii omenești încep să semene: atunci când conservarea patrimoniului moștenit e periclitată de vre-un cataclism. Așa s'a întâmplat în timpul războiului. Țări de veche și organizată democrație au trebuit să lupte pentru a salva aceste bunuri sacre. In timpul luptei, a fost nevoe să se renunțe, provizoriu, la anumite binefaceri considerate ca tipic democratice. Libertatea cuvântului, a circulației și consumației au fost grav stânjenite. Dar nimănui nu i-a trecut prin minte comica idee de a protesta contra acestor îngrădiri în numele democrației ultragiate.

Am pronunțat adineaori un cuvânt care spune totul. Cuvântul „sacru“. Un patrimoniu primit dela străbuni apare ca ceva sacru în sensul că fiecare mică parte dintr'însul trebue păstrată cu o superstiție aproape religioasă. Când însă e vorba nu de păstrat, ci de cucerit; când entuziasmul și analiza sanctifică un țel pe care abia de aci înainte îl vom împlini, atunci „sacru“ nu mai e decât un singur lucru: scopul final. Pentru tot restul, arborăm acel machiavelism în mijloace pe care îl admirăm așa de sincer la eroii din maquis, dar care merită exact aceeași stimă în lupta politică de timp de pace.

In Europa de astăzi — și în lumea întreagă — există două categorii de democrați: păstrătorii de democrație și cuceritorii de democrație. Este limpede că meritul e mai mare al constructorilor decât al conservatorilor. Și lecții de democrație e logic să primim dela amândoi.

In democrațiile vechi, experiența e și ea veche, dar tocmai prin aceasta adesea uzată și chiar uitată. Epoca lor de cucerire se plasează cu șapte secole înapoi. In democrațiile tinere ca cele din Europa răsăriteană, unde libertatea e o operă de realizat, experiența e mai vie, dar mai puțină. Folositor ar fi ca ambele categorii de luptători să-și acorde atât stimă cât și reciprocă bunăvoință —, poate și circumstanțe

ușurătoare. Și este probabil că așa se va proceda până la urmă. Democrațiile vechi își vor aduce aminte că simpla conservare a libertății periclitate le-a costat șase ani de suspendare a libertății însăși. Asta le va face să înțeleagă prețul unei opere mai grele decât simpla conservare, — crearea aproape dela început a acestor libertăți.

Adevăruri elemetare pentru cei ce au azi de clădit, aproape din temelie, o democrație pe care în trecut au întrezărit-o just cât trebue pentru a o vedea alterată de cei chiar ce-și ziceau constructorii ei — aceste adevăruri sunt în schimb destul de nebuloase în țările unde procesul de naștere al democrației se plasează cu peste cincisute de ani în urmă.

Am reamintit toate acestea pentru a arăta că nu oricine azi e în stare a folosi criteriul democrației pentru judecarea meritelor și culpelor diverselor națiuni. Dealtfel, aplicarea riguroasă — și pur formală a acestui criteriu ar da naștere la cele mai bizare rezultate.

Astfel ar trebui logic să scoatem Franța din rândul Națiunilor-Unite și să refuzăm a-i recunoaște guvernul pentrucă, după spusele unora (spuse exact tot atât de nedovedite precum sunt și acuzațiile de fascism aduse guvernelor balcanice) ar fi „ajutat, dacă nu organizat fuga quislingului irakian Rașid Ali". Aceeași soartă urmează să aibă și guvernul chinez, acuzat că sprijină armatele fasciste japoneze împotriva trupelor comuniste chinezești.

Tot astfel ar trebui să se întâmple și Egiptului unde brutalități antisemite colective au neîncetat loc. Insfârșit, toate Statele care mai tolerează azi un regim de cenzură al presei, (adică aproape toate Națiunile-Unite") trebuesc stigmatizate ca nedemocratice.

Chiar Statele Unite ale Americii, nu ar scăpa de o asemenea acuzațiune. Căci și acolo libertatea de opinii este încătușată. In momentul când cineva pune piciorul pe pământul liberei Republici, trebue să se angajeze solemn a nu practica doctrine anarhiste. Ceeace, într'o concepție strict britanică a cuvântului, este categoric antidemocratic.

In fond, toate aceste lucruri trebuesc judecate cum grano salis. Și tocmai de aceea este bine, în loc să ne acățăm, obtuz, de cuvinte, să căutăm criterii practice și comprehensive de apreciere.

Exemplul limită ales adineaori, acel al anarhismului în Statele Unite, ne luminează calea. Pentru americani anarhismul nu-i socotit opiniune, ci delict. In alte țări, e altfel. In Franța, de pildă, anarhismul se predă în facutăți. In America el e considerat infracțiune.

Nu e nevoe a căuta care din cele două conduite este cea justă. Interesant pentru noi e faptul în sine că, la un moment dat, ceeace fusese până atunci socotit opiniune, devine delict. Aceasta ne ajută să percepem mai bine apariția unui drept penal internațional care se naște subt ochii noștri. Două sunt infracțiunile fundamentale ale acestui nou Cod al Națiunilor: antisemitismul și provocarea răsboiului.

A provoca răsboiul poate însemna multe lucruri, dela simplele începuturi de înarmare până la trecerea frontierelor vecinului. Apoi noțiunea de agresor e și ea elastică. Juriconsulții vor găsi desigur indicii obiective pentru a preciza aceste concepte pe viitor. Dar mai rămâne trecutul. Un trecut care, într'o pivniță, este extrem de prezent, căci meritele și vinovățiile oamenilor de azi izvorăsc din fapte săvârșite de dânșii ieri. Și dacă delictul de a provoca răsboiul e încă nedefinit pentru timpurile ce vor veni, acest delict, în cazul ultimului răsboiu, poate fi lesne precizat. Ii cunoaștem destul de bine dosarul pentru a putea fixa vinovățiile. Și e surprinzător cât de ușor este să sărim, pe deasupra împrejurărilor formale și secundare, direct la cauza profundă și generală.

Răsboiul hitlerian a fost făcut posibil și încurajat de forța

imensă a unei erori. Timp de peste douăzeci de ani, Franța, Anglia și America au avut o atitudine nu destul de amicală față de Rusia și nu destul de ostilă față de Germania. Această eroare, cele trei State o recunosc cu lealitate azi. Dar problema mai prezentă, pe atunci, și un alt aspect.

Intre cele trei mari-puteri, deoparte, și Rusia de alta, nu era numai Germania, ci mai existau o mulțime de alte țări. In special cele din imediata apropiere a Uniunii Sovietice: Finlanda, Țările Baltice, Polonia, Ungaria, România.

De aceste țări depindea ca politica celor trei mari-puteri să fie sau activitatea permanentă sau compromisul.

De aceste țări a atârnat în fond soarta răsboiului. Dacă ele ar fi fost prietene cu Rusia, niciodată democrațiile occidentale n'ar fi îndrăsnit să sprijine pe Hitler. Și fără acest sprijin, niciodată Hitler nu s'ar fi putut înarma. La fundul tuturor cauzelor acestui răsboiu găsim aceste câte-va țări mici și reacționare, unde s'a practicat în permanență cea mai fățișă politică anti-rusă, și unde ostilitatea mergea până la insulte cotidiene într'o presă controlată de cenzură.

In fond, nu țara însăși ar fi fost vrăjmașă Rusiei. Corpul electoral multă vreme n'a avut asemenea sentimente. In România, bunăoară, partidul lui Stere — acuzat de național-liberali că e infeodat Moscovei — culegea cele mai impresionante majorități în alegeri, și aceasta în ciuda ingerințelor guvernului. Dar cele două mari partide de dreapta (sau de centru, căci existau pe atunci partide încă mai de dreapta), partidul liberal al regățenilor și cel național al ardelenilor (care avea să macine, când absorbind, când lepădând, tot sau parte din partidul țărănesc, pentru a-l anula până la urmă în întregime) — aceste două partide de funestă istorică amintire au făcut, timp de douăzeci de ani până la războiu și continuă, după războiu a face tot posibilul pentru a consolida teoria „cordonului sanitar". După succesele lui Mussolini și Hitler, când nazismul își creia sucursale în Europa, fascismul român găsea terenul deja pregătit de cele două mari partide. De altfel, ele merg de atunci mână în mână cu fascismul. Guvernul mobilizează toată calea ferată pentru sărbătorirea grotescă a eroilor legionari morți pentru d. Franco. Cellalt partid face cu garda de fier cartel electoral. In ciuda unor mici și neînsemnate neînțelegeri, bunăoară asasinarea primului-ministru liberal, șef al partidului, sau asasinarea principalului teoretician economist al partidului național-liberal, relațiile au fost totdeauna cordiale, și tot astfel s'au menținut și în epoca 1940—1944. Pe lângă atitudinea antisemită și antonesciană, cele două mari partide aveau în comun cu extrema dreaptă credința nestrămutată în „cordonul sanitar".

Pentru istoricul imparțial de mai târziu, care va judeca toate cauzele războiului cu reculul și răceala necesară științel, — cauza profundă și originară a acestuia nu trebue căutată nici în nebunia lui Hitler, nici în obediența abrutizată a poporului german, nici în nedreptățile dela Versailles, nici în mizeria economică a celui de al doilea Reich, și nici chiar în afinitatea naturală între regimurile de capitalism monopolistic și războaiele mondiale imperialiste. Toate acestea au fost nu cauze, ci „condițiuni", împrejurări favorabile care ar fi rămas virtuale dacă acel fenomen istoric care s'a numit „cordonul sanitar" nu s'ar fi produs. El a fost ca fărâma de cristal care determină subit cristalizarea unei întregi soluții suprasaturate de posibilități. Guvernele toate din România, Polonia și Ungaria au avut lugubra onoare de a fi fost cauza declanșării răsboiului, singura cauză sine qua non în condițiile istorice date.

In generozitatea, noastră de țară fericită, scăpată ca printr'un miracol de nimicire și de necinste. trăind o liniște socială și o pros-

peritate materială cum puține țări mai cunosc în momentul de față; în generozitatea noastră de popor ușuratec care uită lesne, nu trimitem azi pe băncile tribunalelor politice pe membrii — sau măcar pe principalii membri — ai acestor vinovate grupări. Am admis ca ei să facă mea culpa, dându-și o orientare nouă. Și mulți dintrânșii au făcut-o. Dar alții se încăpățânează a practica mai departe, pe lângă tradiționalul antisemitism, și scumpa doctrină a cordonului sanitar. Firește în locul campaniei fățișe și tipărite din epoca Carol sau Antonescu,— avem o variantă pur orală, dar tot atât de sinceră, conștiincioasă și entuziastă. Fără, de dată aceasta, nici-o justificare, blândețea noastră îi mai iartă încăodată. Dar puțin importă: Urmărite sau nu în baza noului Drept al Ginților, aceste vinovății sunt vinovății. Poate chiar mai mari ca altele. Judecate obiectiv istoric, ele apar mai grave chiar decât ale lui Hitler însuși.

IERARHIA IN VINOVĂȚIE

Când vorbim de „vină gravă", cuvântul „grav" are un sens amfibiu. Inseamnă și cantitativ mare (grav = greu), și calitativ important (o singură vină gravă face cât foarte multe altele adunate). Unii oameni consideră culpe mari numai recidivele inveterate, pentrucă „einmal ist keinmal", oricât de mare ar fi fost această una și singură vinovăție. Alții socot, dinpotrivă, că „ce n'est que le premier pas qui coûte", că după aceea păcătuim cu inimă ușoară, singura adevărată violare a moralei fiind numai această blestemată întâie oară. Prostituatele, pungașii și chiar criminalii ne țin adesea un asemenea limbaj.

Nu știm dacă, din punct de vedere al moralei individuale, această ultimă teorie se acordă cu psihologia deliquentului. Subt raportul însă al eticei sociale, suntem siguri că e cea mai corectă.

Politicește vinovat e cel ce a făcut începutul răului. Vinovăția cea mai... vinovată nu-i vinovăția cea mai mare, ci vinovăția cea mai veche, vinovăția celui care a păcătuit întâi.

Pare nesocială o asemenea teorie. Culpa se măsoară socialmente după rezultatul produs, după dimensiunile dezastrului pricinuit colectivității, chiar indiferent, într'un oarecare grad, de elementul intenţional, de conștiința vicioasă. Răul obiectiv e adevăratul metru al culpabilității. Așa se judecă mai totdeauna în politică. Se pedepsește cel mai sever acela care a adus catastrofa cea mai mare. Sau — căci revine la acelaș lucru — autorul celei din urmă catastrofe. Proceduri exact inversă aceleia de care spuneam noi că-i echitabilă și profitabilă societății. Ceream să se dea pedeapsa cea mai mare aceluia care a fost primul să comită răul. In loc de asta, societatea pedepsește numai pe ultimul.

Este greșit, este nedrept și este mai ales dăunător să se procedeze așa.

Odată făcută prima fisură într'un zid, toate crăpăturile ulterioare vor fi mai mari; nici nu pot fi altfel decât mai mari. Prima breșă a fost grea. Lărgirea ei se face aproape dela sine, până la dărâmarea zidului întreg. Și pentru această prăbușire ultimă, e deajuns adeseaori o simplă atingere cu degetul.

Generația celor de cincizeci de ani își mai amintesc atmosfera de înainte de 1916. Funcționărimea română nu era desigur compusă numai din „premii de virtute", dar își păstra, în bună parte, un standard moral decent, fiindcă standardul economic era el însuși satisfăcător. O mie de lei pe lună pentru un profesor universitar, adică cinci-

sprezece milioane de azi (în loc de o sută de mii cât se primește efectiv) — iată cu ce se putea duce o existență demnă.

După războiu, lucrurile se schimbă. Nu din cauza inflației — care fusese insignifientă — ci dintr'un plan metodic și preconceput al unei burghezii noui, sau mai precis devenită atot puternică, fiindcă marea noutate adusă de pacea din Versailles a fost tocmai putința pentru burgheziile incipiente de a scăpa în oarecare măsură de exploatarea capitalismului mai evoluat din occident și de a exploata, o bucată de vreme, singure întreaga avuție a țării.

Dar monopolul economic antrena și pe cel politic. Trebuia să se pună stăpânire pe întreg aparatul de Stat. Și nu era greu. Totuși trebuia oarecare tact. Deja sistemul parlamentaro-cenzitar al lui Carol I-iu fusese un corset delicat în care se strângea anevoie „despotismul luminat al unei oligarhii liberale" — cum foarte bine caracterizează istoricul Zeletin această primă aproximație în hipocrizia democratică a tinerei noastre burghezii. Tratatul dela Versailles aduce incomodități noui: sufragiul universal, drepturi evreilor, promovare a țăranilor, etc. Afară de aceasta, mărirea teritoriului sporește considerabil ginta funcționarilor. Stăpânirea peste ei devine mai anevoioasă.

La aceasta, burghezia română tânără și viguroasă, cu acel cinism propriu claselor cuceritoare în faza lor de creație, găsește o soluție ingenioasă, care se rezumă lapidar în formula „în România, toate conștiințele sunt de vânzare". Pentru a capta prăzi dificile, se găsea prețul potrivit ca quantum și formă. Pentru funcționărime însă, exista o rețetă standard. Funcționarii, în această concepțiune, trebuiau să fie mulți și rău plătiți. Mulți, fiindcă numirea în slujbă era un mijloc de recrutare. Insuficient retribuiți, pentru ca să trăiască veșnic încordați spre speranța unui supliment de venit în momentul venirii partidului la putere. Ba chiar, acest supliment odată căpătat la guvernare, se putea prelungi și în opoziție. Căci provenea din întreprinderi private al căror monopol îl aveau liberalii. Dacă funcționarul dădea cel mai mic semn de infidelitate, își pierdea câștigul extraordinar și rămânea la salariul ordinar, dinadins insuficient. Astfel slujbașul public urma să rămână „adscriptus" indefinit guvernelor prezente și viitoare.

Prima fisură în demnitatea și onestitatea funcționarului fusese făcută. Restul povestei nu mai interesează, căci sunt simple urmări automate.

Desigur, pentru observatorul actual, e mai impresionantă mizeria materială de astăzi și mai revoltător cinismul cu care funcționarul se lasă acuma cumpărat. Dar suntem, judecând așa, victimele unei iluzii optice. Faptele de azi sunt aparent senzaționale fiindcă-s ele însele produs de inflație. Primul rău, cel din 1919, prima breșă ce se face în conștiința morală a funcționarului român, acela e păcatul cel mare, vinovăția cea fecundă în dezastre. Urmașii au adâncit fără efort de invenție, spărtura primă. Ei sunt mai puțin culpabili decât inițiatorii.

Tot astfel trebue judecate răspunderile și în materie de antisemitism. Desigur, conducătorii din 1920 ar fi fost incapabili de erorile antisemite practicate de regimurile legionare și quasi-legionare. Totuși grație lor aceste bestialități au putut fi, mai târziu, tolerate, ba chiar aplaudate de pături largi din burghezia cultă din România. Era ușor să fii slab în 1941, când cuta cea rea era deja făcută. A fost mai greu în 1921 să fii tare deajuns pentru a imprima țării obiceiuri pe care nu le avea și pe care destul de zadarnic politicieni neserioși care practicau pe față antisemitismul încercau să le împământenească.

Acelaș lucru în materie de politică agrară. Ce vină au putut avea guvernele dictatoriale propriu zise, în fața unei țărănimi pauperizate gata de o sistematică politică de zece ani, în care beneficiile leonine industriale au fost finanțate exclusiv de clasa țărănească?

Acelaș lucru, în sfârșit, în materie externă. In teoria cordonului

sanitar şi a războiului sfânt, Codreanu sau Antonescu sunt simpli agramaţi discipoli. Pentru noi cei din generaţia dela 1919, care am trăit zece ani de atotputernicie deghizată subt lozinci democrate, care am crescut în atmosfera sufocantă de dictatură ipocrită şi care am cunoscut, apoi, alţi zece ani de amăgire, în care rivalii cei creditaţi cu speranţele noastre se dovedeau până la urmă simpli continuatori ai adversarului, — pentru cei ce am cunoscut aceşti douăzeci de ani de indignare şi decepţiune, — vinovăţiile celor câţiva ani de fascism propriu zis ne apar, fără voie, mici şi neînsemnate. Nu pentru că nu-s impresionante, dar pentru că le raportăm la altceva. Involuntar, vedem în ele simple exagerări. Accidentale şi deci trecătoare ca toate exagerările.

Dar răul pe care ele îl exageraseră era, în schimb, un rău durabil. L'am văzut născând. Am suferit de făţărnicia lui, de felul mincinos în care ucidea rând pe rând toate libertăţile, vorbind tocmai limba libertăţii şi a revoluţiei franceze. Azi, vedem aproape acelaş oameni, repetând acelaş joc. Şi fiindcă nu ne mai pot mistifica pe noi, încearcă, exact ca legionarii, să înşele pe minori şi pe îndepărtatele popoare din străinătate.

Azi, când fascismul propriu zis, lipsit de sprijin extern, se lichidează cu riguroasă necesitate, coşmarul tinereţii noastre rămâne intact. Acei ce au păcălit odinioară aşteptările noastre democrate trăiesc încă şi ne chinuesc mai departe.

—

LA MOARTEA LUI PAUL VALERY

Hugo ar fi putut foarte bine fi englez, Laforgue italian, Verlaine neamţ, Verhaeren american. Intr'o lume însă din care ar lipsi Franţa, un Racine sau un Baudelaire ar fi, simplu, inconceptibili. Şi tot astfel şi Valéry.

Francezii se miră când un străin nu înţelege pe Racine. Iar străinii, la rându-le, se indignează văzând cu ce unanimitate francezii se pamează în faţa retoricei plicticoase, vociferările amabile, răcnetelor deferente şi furiilor cu mănuşi ale politicoşilor eroi racinieni.

In fond, străinii nu înţeleg o mulţime de lucruri. Şi, mai întâi de toate, nu înţeleg că, pe deasupra accidentelor talentului, care au dat un Villon sau Verlaine, un Materlink sau Musset; că pe deasupra hazardurilor, există o poezie *franceză* unde — cum zicea Valery — nimic nu e lăsat întâmplării. Regulă dură, fundată pe muncă decepţionantă şi pe exigenţă necruţătoare. A fi poet, aceasta se chiamă în Franţa a te supune: „à de si longues et rudes contraintes, qu'elles absorbent toute la joie naturelle d'être poète, pour ne laisser enfin que l'orgueil de n'être jamais satisfait".

Poetul francez concepe poezia ca o stare de spiritualitate pură. „L'enthousiasme — zice Valery — n'est pas un état d'âme d'écrivain". E o situaţie de vulgară fiziologie. Poezia este nobleţe şi puritate intelectuală. Eforturile ei sunt de a spiritualiza ca muzica. „Ce qui fut baptisé le Symbolisme — spune Valery — se résume très simplement dans l'intention commune à plusieures familles de poètes (d'ailleurs ennemies entre elles) *de reprendre à la Musique leur bien*". Artă grea şi trufaşă. E caracteristic cum aceşti poeţi se retrag, mândru, din lume şi se izolează zeci de ani într'o superbă solitudine. Deja consacrat, Valery părăseşte douăzeci de ani poezia. Un biograf al său scrie, destul de comic: „după douăzeci de ani de tăcere uimitor de fecundă consacrată ştiinţelor exacte şi meditaţiei intelectuale..." De fapt nici-o operă, oricât de modestă, de „ştiinţă exactă" n'a rezultat din aceşti douăzeci de ani atât de „uimitori de fecunzi". Dar tocmai această sterilitate e „uimitor" de respectabilă. Valery nu s'a refugiat în altceva fiindcă de acolo ar fi putut spera recolte mai mari. Şi, de altfel, nu s'a refugiat. S'a izolat. S'a izolat pentru a-şi putea cultiva mai bine insatisfacţiunea şi exigenţa lui de perfecţiune. Mallarmé maestrul făcuse la fel. Simplu profesor de liceu în provincie, şi numai la sfârşitul vieţii venit la Paris, Mallarmé trăise aproape numai retras în el însuşi. („Cette fuite en soi — zicea el; mais soi, déjà ne devient-il pas loin, pour se retirer?").

„Lucrurile lumii, spune Valery, nu mă interesează decât sub raportul intellectului". Nu există decât o poezie posibilă: poezia absolută prin care spiritul, pe deasupra varietăţii lucrurilor, „se străduește a forma imagini decisive". Poetul e cel care „se livre entier à la discipline effrayante de l'esprit libre"; „la poésie absolue ne peut procéder que par merveilles exceptionnelles". Viaţa poetului e plină de perpetua constatare de a fi eşuat. Reuşitele poetice sunt „ce que dans la littérature on remarque de plus rare et de plus improbable". Iată de ce sterilitatea unui Mallarmé e o nobilă nenorocire ale cărei dimensiuni le măsoară însăşi frumuseţea puţinelor sale reuşite.

Baudelaire, şi el scria groaznic de greu. Cum spune Charles du Bos: „l'objet fondamental de Baudelaire c'est le perfectionnement de son esprit; et cet esprit était devenu avec le temps un instrument infaillible". Ca şi discipolii săi, Mallarmé şi Valéry, el era un „profesor de luciditate" şi, cum observă Lalou, „il ne s'est penché sur aucun sentiment sans le parfumer d'intelligence".

Cunoaşterea pură a inteligenţei şi rigoarea severă a artei, combinate, trebue să acopere şi să ascundă tot ce e fiziologic, sentimental, ne-nobil. Aceasta e atitudinea franceză a poeziei. Există — spune Valery — „une attitude centrale a partir de laquelle les entreprises de la connaisance et les operations de l'art sont également possibles". „Il faut enchaîner une analyse à une extase". „La plus grande liberté naît de la plus grande rigueur". „La rigueur instituée, une liberté positive est possible". Poetul este trei lucruri deodată: „source, ingénieur et contraintes".

Sentimentul, în toate acestea, e lesne de bănuit ce devine. Sau mai bine zis, ce rămâne. Sentimentul rămîne ceeace nu se vede. Ceea ce se ascunde. Ca o ruşine. Spiritul ascultă de două reguli: mândra modestie a cunoaşterii şi tirania regulilor artistice. Inteligenţă înainte de toate. Până şi „le songe est savoir". Peste tot obsesia unei noui lovituri de dat cu inteligenţa. „O, récompense, après une pensée...". A gândi e o îndrituire la o recompensă. Şi, alături de această datorie, — cealaltă: ascultarea de canoanele artei. Ca şi Baudelaire, Valery stimează şi iubeşte tirania metricei şi prozodiei. Vorbeşte chiar de o „machine de langage", care să ajute la gândire aşa cum maşina dactilografică ajută la scris. Sentimentul, sursă, în fond, a tuturor acestora, este nu ucis, dar mascat şi înăbuşit. Sentimentul, dacă nu e împodobit, gătit în straele splendide ale inteligenţei şi ale artei, apare ca ceva obscen şi plebeian. Pentru poet, limbagiul e ornament şi obligaţiune, podoabă şi constringere:

> *„Honneur des hommes, Saint Langage,*
> *Discours prophétique et paré*
> *Belles chaînes en qui s'engage,*
> *Le dieu dans la chair égaré*". (La Pythie).

„Paré". Gătit. Iată de ce străinii nu înţeleg pe Racine. Ceea ce nouă ni se pare afectat, încărcat şi niţel ridicol, Valéry, vorbind de Racine, pe care îl adoră, numeşte „mode transparent de discourir". Tradiţia poetică franceză şi ideea ei fixă consistă din a cere poeziei să

fie ceva totodată intelectual și solemn ; intelectual mai mult decât sentimental, solemn mai bine decât spontan. Poet e omul care, mai presus de orice, „pricepe". A pricepe universul, e suprema lui funcțiune. Când facem asta, oficiem, iar vorbirea noastră trebue, deaceea, să fie nobil pontificantă. Subtilitatea și interesul lucrurilor spuse vor alunga pe urmă, prin a lor grație, tot ce e rigiditate, păstrând numai solemnitatea. A gândi poetic este, cum spune Mallarmé, „un coup de dés", o lovitură de zar extrem de grea, căci trebue să împăcăm naturalețea cu solemnitatea și pasiunea cu eleganța. In estetica franceză, tot ce e tumultuos, afectiv, animalic și vulgar, într'un cuvânt acel „entuziasm" urît de Valery, trebue înecat și distilat în limbajul savant al pasiunei aristocratic conținute.

Politețea exchiză cu care personagiile lui Racine își povestesc catastrofele ; snobismul lui Baudelaire, care cerea „strivirea mitocanului"; intransigența lui Mallarmé care, de trei ori din patru greșea lamentabil, preferând să rămână cu un text incomprehensibil, decât să facă concesii unui public pe care tocmai îl stima prea mult ca să-i dea altceva decât „des merveilles exceptionnelles" ; Racine, Baudelaire, Mallarmé, Valéry, poeți francezi, au dat într'adevăr lumii, cum ar zice Hugo, „un frisson nouveau". Acest fior provine dintr'o curioasă atitudine în fața Universului. Imensa lor deferență față de frumusețile intelectuale și plastice ale lumii, combinată cu nu mai puțin considerabilul respect față de ei înșiși și de imensul lor travaliu, îi duce la un sentiment foarte cunoscut dar pe care cu surpriză îl descoperim în aceste afaceri: sentimentul politeții.

Poezia franceză e, mai presus de toate, o atitudine de politețe față de univers. Nu e voie să se vorbească oricum acestui univers. Trebue să fie „un saint langage paré", gătit ca de recepție. Căci recepție este. A fi poet înseamnă „a „primi" tot timpul, a face oaspe din toate lucrurile lumii. Poetul este un amfitrion universal, care ar decădea în demnitate dacă n'ar ține un limbagiu mai îngrijit, mai nuanțat, mai adequat schimbătoarelor împrejurări. Politețea în lucrurile curente, este asuplisarea discursului la fiecare interlocutor. Poetul, el, vorbește universului întreg. Tonul său trebue să fie „gătit" și adevărurile spuse amabil. Nu ornamente încărcătoare, ci area prețiozitate exigentă care, în fond, poate duce, sau chiar duce, poate, la puritate și simplitate.

Racine a fost precursorul. Ceeace la el apare ca simplă politeță, care ne agasează puțin să o vedem folosită de limbajul pasiunii, devine la urmașii săi, Baudelaire, Mallarmé și Valery o morgă imensă, o înșelătoare răceală și un dandism aparent care-s în fond mărturiile unui dublu respect : față de Univers și față de sine ; o afectație și o prețiozitate car duc nu la gândire alambicată, ci dimpotrivă la o epurare până la absolut a acesteia.

Inăbușirea sentimentului, subt tripla acoperire a curiozității intelecttuale, a supunerii la canoanele artei și a unui parti-pris de limbai nobil — aceasta este poezia franceză. „L'esprit sinistre et clair", al lui Baudelaire, „la netteté désespérée" a lui Valéry sunt mărcile de fabrică ale acestei neîntrecute substanțe literare.

Gide, care e foarte francez, și deci în întregime complice la această estetică națională, și-a dat întreaga lui adeziune într'o zi când întrebat care e cel mai mare poet al Franței, a răspuns: „Hélas, Hugo". Pentru că Hugo e entuziasmul etalat și împodobit cu găteli tapajoase, frizând adesea mitocănia culturală. Chiar un străin ca Nietzche a putut fi jenat de aceasta. Hugo — spunea el — este „entuziasmul care își scoate vesta".

Hugo e „hélas" genial. Dar estetica franceză e alta. „Entuziasmul — spune Valéry — nu-i o stare sufletească de scriitor". Cerebralitate, noblețe, inteligentă, elegantă și reținută — iată ce iubesc poeții Franței, dela Racine la Mallarmé.

Spuneam că străinii nu înțeleg pe Racine. Incomprehensiunea lor e atât de decisă și entuziastă, încât îi duce uneori la rezultate exact opuse. Un asemenea străin, exasperat de politicoasele dezastre sufletești ale eroilor racinieni, spunea : „francezii, fără contest cei mai mojici oameni din lume, consideră că politețea e ceva așa de extraordinar, încât nu o întrebuințează decât în marile pasiuni, și atunci numai în versuri".

Străinul acesta avea mult mai multă dreptate decât singur și-o închipuia. La francezi, politeța e realmente o formă de poezie ; este forma franceză a poeziei.

In fond politețea consistă din a spune ușor lucruri grele de spus, a spune clar lucruri tumultuoase, a spune cu reținere lucruri agitate.

Una din formele tipice și originare ale politeței franceze, ale eleganței de limbaj, este redarea cu vorbe distinse a unor realități pornografice. O asemenea reușită, francezii o consideră ca o amabilitate îndatoritoare față de interlocutor. Ca dovadă, curioasa expresie :

„ah, qu'en termes gallants ces choses là sont dites".

Cuvântul „gallant", adică politicos, curtenitor, arată bine cum politețea franceză e esențialmente o victorie de limbaj, isbânda stilului reținut și inteligent asupra stilului afectiv și torenției. De altfel tot la Valéry găsim, despre asta o formulă decisivă : *sentimentalismul* — spune el — *e înrudit cu pornografia*.

După cum trebue ingeniozitate în găsirile de cuvinte și eleganță în ținuta frazei atunci când vrem să vorbim de toate acele lucruri tabù care se numesc pornografie, — tot astfel, când e vorba de realitățile ascunse ale suflettului sau ale universului. Aceste lucruri sunt și ele lovite de o interdicție, cu deosebire că ea stă în dificultatea lor naturală, și nu în hotărîrea convențională a societtății. In tot cazul, și indiferent de motive, francezii sunt înclinați a asemui cele două fenomene, și a le aplica acelaș tratament. Acest tratament e îngrijirea literară, o oarecare noblețe și solemnitate în exprimare, o distincție de limbaj în care străinii văd doar afectație și artificială politețe, dar care la francezi e o reacție naturală, spontană și perfect potrivită obiectului.

Când Baudelaire spune, cu o solemnă morgă și aproape cu impertinență aristocratică :

„Comme le débauché pauvre baise et mange
Le sein martyrisé d'une antique catin

sau :

„Les débauchés rentraient, brisés par leurs travaux

face exact ca Racine, care rezolvă dificultatea exprimării unor realități psihologic subtile și insezisabile prin îmbrăcarea lor într'o eleganță literară sobră și precisă. Tot astfel procedează și Valéry. Numai că în poemele lui nu numai nuanțele de psihologie, dar și viziunile metafizice și cosmologice sunt redate prin acelaș procedeu esențialmente francez al „politeței poetice".

In estetica versului francez, caracteristica primă e cazna, căutarea laborioasă a unor cuvinte care, odată găsite, să dea ideii totodată aripi și majestate.

Intr'o țară ca Franța, poeți se vor naște mereu. Dar nu se poate și dacă poezia aceea inimitabil franceză, descoperită de Racine, continuată de Baudelaire, Mallarmé și Valéry, nu a murit odată cu acesta din urmă.

ULTIMELE SCRIERI ALE LUI VALERY

Ultimele cărți ale lui Valéry n'au putut ajunge până la noi. Au apărut două volume de aforisme, intitulate „*Tel quel*", și un „*Variété 5*". Deasemeni, Valéry a scris un *Faust*, care se chiamă „Mon Faust" și din care vom reproduce aci scena 5 din actul II.

Dar înainte, vom alege și câteva din cugetările publicate în volumele adineaori menționate.

* * *

„Un romantique qui a appris son métier devient un classique".

✦

„Le goût est fait de mille dégoûts".

✦

„Les plus grands hommes sont des hommes qui ont osé se fier à leurs jugements propres — et pareillement les plus sots".

✦

„Il n'existe pas d'être capable d'aimer un autre tel qu'il est. On demande des modifications, car on n'aime jamais, qu'un fantôme. Ce qui est réel ne peut être désiré, car il est réel. Je t'adore, mais ce nez, mais cet habit que vous avez....".

✦

L'ami sincère :
Qui osera dire à son ami : je t'avais parfaitement oublié...

✦

Je ne pense pas que les esprits puissants aient besoin de l'intensité des impressions. Elle leur est plutôt funeste, étant ceux qui de rien font quelque chose.

✦

Une certitude peut détruire une certitude : mais une idée ne détruit pas l'autre. Elle détruit sa présence, non sa possibilité.

✦

Est prose l'écrit qui a un but exprimable par un autre écrit.

✦

Nos plus importantes pensées sont celles qui contredisent nos sentiments.

✦

La plus belle femme, l'être séduisant, songeant : „Il m'arrive que presque pas un ne s'approche de moi, qu'il ne se sente prendre sur moi une sorte de droit, et je ne sais quelle propriété jalouse. Je leur appartiens parce, que je leur plais".

Leur prétention m'est insupportable... Je ne pourrais vivre sans elle.

✦

Toute doctrine se présente nécessairement comme une affaire plus avantageuse que les autres. Elle dépend donc des autres.

✦

Le véritable orgueuil est le culte rendu à ce que l'on voudrait faire, le mépris de ce que l'on peut, la préférence lucide, sauvage, implacable de son idéal. Mon Dieu est plus fort que le tien.

✦

Un poème n'est jamais achevé; c'est toujours un accident qui le termine, c'est-à-dire qui le donne au public... Mais jamais l'état même de l'ouvrage (si l'auteur n'est pas un sot) ne montre qu'il ne pourrait être poussé, changé, considéré comme première approximation, ou origine d'une recherche nouvelle.

FAUST-UL MEU (FATA DE CRISTAL, Act. II, Scena 5.)

JOY FAUSTT. (Faust ține un trandafir in mână)

FAUST : Am venit... Uite ți-am adus un trandafir. Dar acum, repede, ia tot ce trebue pentru scris... Vreau să-ți dictez aici... Mi-e capu, plin de idei...

JOY : Mulțumesc, Doctor Faust! Cât e de proaspăt! Aș vrea să închid ochii și să-mi petrec viața extrăgând toate miresmele otrăvitoare pe care le poate da... Ah! mirosul ăsta totdeodată tare și dulce!

FAUST : Tocmai... Dar ideile nu așteaptă. Ești gata? Pune floarea jos.

JOY : Am tot ce trebue — hârtie, creioane.. (își pune floarea în sin).

FAUST : Așa. O să dictez cum îmi vine. Nu ideile mă încurcă... forma. Totuși trebue să le punem pe hârtie..

JOY : Sunt gata, Doctor Faust.

FAUST : Bine.. Bine.. Dar acum nu sunt eu. Am pierdut firul.. (O pauză). E o seară paradisiacă...

JOY (scriind) : E o seară...

FAUST : Nu, nu.. Acum nu dictez.. Just exist. E o seară paradisiacă. Prea subțire, prea blândă, prea drăguță, chiar...

O mare bunătate îmbrățișează tot pământul...

JOY : Să mai stau? Vrei să rămâi singur?

FAUST : Nu... E prea mult pentru un singur om... Șezi acolo.. Trebue să rămâi.. Trebue să te bucuri cu mine și ca mine de mirosul proaspăt al pământului ud și de aceste prețioase esențe, cari în ultimele ceasuri ale zilei, se distilează din toate florile mele. Parfumurile îmi par făgăduinți. Pure făgăduinți și nimic alt. Căci nu e nimic mai bun pe lume decât promisiunea.... absolut nimic.

JOY : Și chiar nu vrei să lucrezi?

FAUST : O să lucrăm mai târziu. E o înțelepciune a lăsa răsplata să vie mai înainte. Clipa aceasta e atât de prețioasă... Mă pătrunde ca acele corzi muzicale care poartă ascultarea dincolo de durata ascultătorului, care amestecă și topește întreaga ființă în acea fuziune stranie și ferice, din care țâșnește totdeodată putere și slăbiciune... Totul împrejurul nostru cântă. Cea mai drăguță parte din zi cântă înainte de a muri.

JOY (con amore) : Dumneata ești cel care cânți, Doctor Faust.. Astă-seară arăți ca un zeu... Ești mai mult decât viu... Ca și cum D-ta însuți ai fi unul din acele misterioase momente încărcate cu toate acele puteri cari țin moartea în loc. In această clipă, fața D-tale e cea mai frumoasă dintre fețele D-tale. Tot ce e noblețe și spiritualiltate în D-ta, stă deschis pentru a fi iluminat de adânca strălucire a apusului. Nu, eu nu te-am văzut niciodată până acum. Pentrucă până acum nu te-am văzut niciodată și trufaș și amabil în acelaș timp; și cu această privire în ochi care vede mai mult decât este de văzut... Nu cumva.. poate te pregătești să mori? Ochii D-tale par să contemple universul în imaginea acestei grădinițe, exact așa cum o pietricică, culeasă de un învățat, îi va vorbi din golul palmei, de cutare perioadă din istoria lumii.

FAUST : Universul nu mă interesează și nici nu mă gândesc la nimic.

JOY : De unde știi?

FAUST : Iți spun că nu mă gândesc la nimic... Totuși trebue să iau o decizie, și asta o știu tocmai fiindcă nu mă gândesc la nimic...

JOY : Ce anume :

FAUST : Ceva... Și poate altceva.. Dar trupul meu nu știe încă ;

și mintea nu-mi spune. Acum e doară incantația momentului; plenitudinea serii.

JOY: Curios.. Nici eu nu mă gândesc la nimic.

FAUST: E o seară prea perfectă. Nimic alt nu merită să te rețină. Câți ani ai?

JOY: Puteam să mă mărit acum cinci ani.

FAUST: Puteam să mor acum foarte mulți ani, acum foarte, foarte mulți ani. Am fost tânăr odată, Joy.

JOY: Dar niciodată, sunt sigură, n'ai fost atât de frumos.

FAUST: Am fost tânăr, Joy. Apoi am fost bătrân. Pe urmă din nou tânăr. Am străbătut mai mult decât o lume.. Dar am cântărit dorințe și experiențe în singurătate.

JOY: In deșert?

FAUST: Dece? Singurătatea se poate creia oriunde.

JOY: Și.. acum?

FAUST: Am cântărit totul. Bilanțul nu aduce nimic în plus. Am făcut bine. Am făcut rău. Am văzut binele eșind din rău. Răul din bine.

JOY: Adică ciclul complet?

FAUST: Da.

JOY: Și acum?

FAUST: Și acum sunt ceeace sunt, și — sper — nimic altceva. Câte nădejdi și disperări, triumfuri și dezastre au trebuit pentruca să pot împlini aceasta... Și acuma iată.. dacă mintea mea ar fi fost nițel mai îndatoritoare, mintea singură ar fi împlinit toate astea.

JOY: Doctor Faust, nu înțeleg tot ce spui. Vorbești cu D-ta, nu vorbești cu mine. Dar nu am nevoe să înțeleg. Astă seară nu pot urmări discuții. E totuși vocea D-tale care mă poartă ca o muzică. Mă transportă.. până la marginea lacrimelor... Oh! spune mai departe, spune-mi orice vrei. Aproape mă doare... Mă simt gata de-a leșina de cât mă simt de bine. Sunt atât de fericită, și totuși par'că mă sufoc. Nu găsesc cuvinte sau vre-o cale, să-mi descarc din suflet acest prea plin... de mine însă-mi. Ah! și pe deasupra, huruitul acestor păsări oribile, sus pe cer, despicându-mi fericirea.

FAUST (către sine): Oare aceasta să fie culminația artei mele? Trăesc. Și nimic alt. In asta îmi stă toată opera... Acum în fine, eu cel care am fost, sfârșesc prin a fi ceeace sunt. E singura mea semnificație. Aici și acum sunt prezentul însuși. O căsătorie adevărată între prezență și eu însumi, un schimb perfect între mine și ori-ce-s'ar-întâmpla. Fără resturi. Fără mister. Acum infinitul e definit. Neexistența a încetat să existe. Dacă conștiința este ceeace trebue să producă mintea pentruca ce ESTE să FIE — atunci EU, FAUST, sunt acum conștiință pură și perfectă. Plenitudine. Implinire. Sunt ceeace sunt. Aceasta e culminația artei mele, vârsta clasică a artei de a exista. Aceasta mi-e realizarea: să fiu viu. Nu e asta totul? Totuși trebue să existe și conștiința faptului... Nu trebue să se atingă ținuturile înalte ale existenței, fără știința aceasta. Câte aventuri, discuții, visuri și erori au trebuit să fie, pentru ca să putem liber fi ceeace suntem — și nimic alt decât asta. Ce e perfecția, decât suprimarea a ceeace ne lipsește. Lipsa e totdeauna de prisos... Dar acum e limpede pentru mine că cea mai ușoară privire, cea mai ușoară senzație, cel mai mic act al vieții, au devenit echivalenții propunerilor și avânturilor interioare ale minții mele. Aceasta e suprema condiție prin care tot ce există e rezumat în trăire, și la un zâmbet al meu, tot ce e întrebare și răspuns e alungat... A TRĂI... A RESPIRA. Ce mai poate fi în afară de asta? RESPIR... Și fiecare suflare e totdeauna prima și fiecare întinde din nou acele aripi interioare care scandează adevărata vreme. Ele poartă pe aceea care este, dela aceea care a fost, la aceea care va fi... SUNT. Extraordinar, într'adevăr: să fii suspendat deasupra morții așa cum

o piatră ar atârna în spațiu. E de necrezut... RESPIR, nimic alt. Mireasma grea a florilor mele mă îndeamnă să respir și să simt mirosul proaspăt, din ce în ce mai dorit, din ce în ce mai vrednic de dorit, schimbând puterile respirației mele. RESPIR nimic alt, pentrucă altceva nu e. RESPIR și VĂD. Este o mare dulceață să privești locul acesta... Și totuși ce înseamnă acest loc? Ce importă ce anume vedem? Este destul să VEZI, și să știi că vezi... E o întreagă știință în asta. Văd acest pin. Ce înseamnă el însuși? Ar putea-fi tot atât de bine stejar. Și acoperișul acela de șindrilă lucitoare ar putea fi tot atât de bine o oglindă de apă liniștită. Cât despre linia neregulată a acelor dealuri depărtate împresurând peisajul, simt în mâinile mele puterea de a desena din nou, cum vreau, lungul, flexibilul lor contur... A VEDEA, așadar, a vedea este tot atât de bine un lucru sau altul; a vedea ce este, e a vedea ce poate să fie

JOY (aparte și apropiindu-se de el precaut din spate ca împinsă de o forță irezistibilă): Nu pot sta așa departe de el. E ca și cum aș sta departe de mine... Ce-ar zice dacă i-aș săruta mâna? Ce-ar face?

FAUST (către sine, RESPIR și VĂD... Totuși ceeace este mai prezent acum este aceasta: PIPĂI... (lovește speteaza băncii pe care stă). Și cu o singură lovitură descopăr și creez realitatea... Totuși, mâna mea, atingând se simte ea însăși atinsă. Asta înseamnă realitate. Nimic altceva.

JOY (în spate, șușotind): El vorbește și eu vorbesc; dar între noi nu schimbăm niciun cuvânt. Și totuși nu e cu putință ca între ceeace simte el, și ceeace simt eu să nu fie... o asemănare viețuitoare Momentul prezent e prea plin, prea încărcat de fructul copt al unei zile splendide, pentruca doi oameni chiar atât de diferiți ca noi doi, să nu se simtă la capătul rezistenței în fața presiunei întâmplărilor. Amândoi la fel de supraîncărcați și de atrași, și plini de o forță aproape intolerabilă de fericire care nu se poate descărca sau nu-și poate găsi o eșire firească, o expresie sau un sfârșit... E ca un fel de moarte.

FAUST (către sine): Da. Ce poate fi mai real? Pipăi. Sunt pipăit. Un vechiu autor spunea: A atinge și a fi atins este o proprietate exclusivă a corpurilor... (O liniște. Joy și-a pus mâna ușor pe umărul lui). Cineva mă atinge... Cine? (cu emoție) Joy scumpă, D-ta ești?... Mi se păruse că ai plecat...

JOY: Da, eu. De ce-mi zici scumpă, așa?

FAUST: Pentrucă mi-ai pus mâna pe umăr... Ah! draga mea, dece ai făcut asta?

JOY: Mi-a fost teamă că o să adormi visând... Nu e bine.,

FAUST: Nu am de ce să mă tem de încă un apus.. Lasă mâna pe umărul meu.

JOY: Nu. De ce-aș lăsa-o?

FAUST: Fiindcă nu mai are rost. Ia mâna depe umărul meu

JOY: Nu!

FAUST: Dece?

JOY: Fiindcă și-a găsit acolo dela sine locul. In fond, nu știu dece. Dece s'a așezat pe umăr, dece a plecat. D-ta însuți, cu întreaga D-tale știință, nu știi pentruce m'ai numit SCUMPĂ adineaori. Asemenea lucruri se întâmplă pur și simplu. Se întâmplă ca dintr'un fel de voință a lor proprie, ca tot ce este cu adevărat important. (Abia acum își trage mâna depe umărul lui).

FAUST: Și așa, asta a fost ceva care s'a născut din D-ta și mine, nu din mine sau D-ta. Impreună, mâna D-tale și acea vorbă a mea au creiat ceva, ceva ca o ființă. Nu știm despre asta mai mult decât acei care vor să facă pe un copil să știe ce fac ei. Intimitatea e ceva care se naște uneori din nimic, dintr'o distracție, dintr'o eroare împărtășită... și câteodată acest nimic se întoarce la loc, în nimica; alte-

ori cuprinde în el totul... (politicos) Fii bună te rog şi ia mâna depe
umărul meu.

JOY: Doctor Faust, am luat mâna de mult.

FAUST: Mi s'a părut că o simt încă apăsând uşor... Intoarce-te..
Am nevoe de asta. Am nevoe. Este ceva prea fericit în această obo-
seală ca să mă pot ridica. (Ea îi dă mâna. El face o mişcare ca pentru
a o atrage spre el; dar deodată îşi retrage mâna şi o lasă să cadă).
Nu... la ce bun... Nu mă ajuta. Dacă ar fi fost să...

JOY: Da?

FAUST (ridicându-se): Totul s'ar fi întâmplat întocmai.

JOY (lăsând capul în jos şi cu voce tremurândă): Intri în casă?

FAUST: Incă nu. Mi-ar plăcea să lucrez puţin aici afară. Ne-a
mai rămas un ceas de lumină a zilei. Vrei să fii bună să iei creionul
şi caietul de note?

(trad. MARIA PAUKER)

SERIE NOUĂ

Luna aceasta au apărut în publicistica românească două reviste
noui. Sau aproape două — adică aproape noui — căci una din ele e
„Revista Fundaţiilor Regale" care mai apăruse deja.

Noutatea acesteia din urmă provine din următoarele trei cauze.
După cum o explică foarte bine într'o „Notă lămuritoare", d. Al. Ro-
setti, directorul ei, revista s'a hotărît a licenţia şi ultimele resturi ale
unui personal fascist de neplăcută memorie. In al doilea rând, re-
vista şi-a schimbat considerabil coperta. Altă culoare, altă literă, alte
nume de rubrici. Noua ei fizionomie grafică este foarte „Nouvelle Re-
vue Française". Şi cu siguranţă mult mai estetică decât cea prece-
dentă. Insfârşit, un al treilea puternic motiv care ne îndrituește să
credem că este ceva nou în regala revistă română — e pe colţul din
dreapta al cuverturii, deasupra titlului, menţiunea: „*Serie nouă,
Nr. 1*". Aşa dar, înşişi conducătorii revistei declară, fără înconjur, că
înţeleg să schimbe ceva în conţinut şi în metode. După cum în justiţia
penală simplele prezumţii şi deducţii indirecte alcătuesc instrumente
de probaţiune imperfectă, pe când mărturisirea constitue o dovadă
netă şi irefagrabilă, tot astfel amintita menţiune este o probă incon-
testabilă a dorinţii de inovaţiune.

Intrucât această dorinţă a fost realizată, e greu de spus după
lectura unui singur număr din noua serie. De altfel, nici nu era ne-
voie ca revista să fie ameliorată prea mult subt raportul conţinutului.
Ea a fost totdeauna o revistă bună. Pe vremea hitlerismului nu era
nici bună, nici rea. Nu era nimic. Căci o publicaţie permisă în regim
de dictatură nazistă nu are absolut nici-o semnificaţie, iar platitudinea
ei necesară se plasează „jenseits des Guten und Böses". Nu suntem de
părerea d-lui Rosetti; epoca 1941—1944 nu a fost o ruşine, ci un acci-
dent. O maladie rea şi astăzi lichidată. Iar înainte, precum şi după,
„Fundaţiile Regale" au fost o revistă foarte bună în felul ei.

Ceeace însă ni se pare curios este când d-l Rosetti spune: „re-
vista îşi reia atitudinea de sinceră şi largă democraţie pe care a avut-o
în primii ani de apariţie". Cusurul — poate unicul cusur al acestei
excelente reviste — era că, fiind o revistă regală, trebuia să-şi inter-
zică orice atitudine. Nu putea milita nici pentru nici contra democra-
ţiei. „Largă" în atitudinea ei nu putea fi decât abstenţiunea, şi vastă
doar circumspecţia. Aceasta pentru că tronul nu se putea angaja în

discuţii polemice cu ziariştii şi scriitorii. Şi nici nu putem, pentru tre-
cutul de înainte de războiu, să „deducem" o atitudine indirect demo-
cratică invocând opiniile personale ale conducătorilor, exprimate nu
în revistă, ci aiurea în general (afară poate de acele notoriu demo-
cratice ale conducătorului suprem al revistei, defunctul Octavian
Goga). Pentru aceste motive, şi altele, e deci preferabil a nu se pomeni
de loc despre „larga atitudine democratică" de odinioară a revistei. Şi
de altfel este bine să nu se abuzeze de cuvântul „democraţie". Avem
azi destul de multe neplăceri din partea celor ce trişază cu această
noţiune, mistificând străinătatea îndepărtată şi făcând ţării un rău
nemeritat. In „Viaţa Românească" tocmai ne-am propus, încă dela în-
ceput, să nu pronunţăm acest cuvânt decât însoţit, pentru fiecare caz
în parte, de infinite dovezi şi precizări.

Dar să revenim la „Fundaţiile Regale". Numărul cel nou este
sigur mai bun decât cele precedente. Factura e riguros aceeaşi; dar
calitatea e, incontestabil, mai bună. Este — dacă-i permis a spune —
o „noutate de grad". O revistă regală, nefiindu-i îngăduită polemica,
vioiciunea combativă, şi în genere atitudinile ferme, trebue să se re-
zigneze a fi un bazar, un fel de Galleries Lafayette pentru ştiri şi idei.
Bazarul era destul de bun şi înainte, pe vremea lui Carol; acum, pe
vremea d-lui Rosetti, este, după cât ne pare, încă şi mai bun, şi, poate
chiar, pe viitor din ce în ce mai bun.

Spunem „poate", fiindcă acest viitor ar putea opune piedici po-
zitive unei asemenea ameliorări. Intr'adevăr, ceeace constitue o ino-
vaţie fericită în No. 1 din Seria Nouă, este abundenţa de material
cultural internaţional. Material, fireşte, cam inferior şi amestecat,
căci provine din telegrame şi „magazine" mai mult sau mai puţin
ilustrate, ziarul străin fiind, după cât se pare, sumum-ul infor-
maţiei de înalt nivel. Dar puţin importă. Publicul, lipsit încă de ştiri
culturale străine, e avid de această marfă. Şi „Revista Fundaţiilor"
i-o dă, cât poate de abundent, cu sacrificii de timp şi nervi pentru a-şi
procura rarile exemplare de reviste, sau pentru a asculta toate pos-
turile de radio.

Suntem bucuroşi că, astfel, se satisface o cerinţă culturală a
publicului. Deşi am avea două rezerve de făcut.

Mai întâi, ne întrebăm dacă e bine să se dea „pêle-mêle" ştiri
de valoare inegală şi de importanţă istorică atât de neasemănătoare.
Prin aceasta se încurajează acea pornire, caracteristică epocii noastre,
şi pe care Sombart o numea „standardizarea culturii". E un curios
sentiment dublu, unde aviditatea şi indiferenţa se găsesc amestecate:
cetăţeanul modern consumă azi ştirile din gazete şi reviste cu aceeaş
lăcomie, combinată cu insensibilitate la diferenţe, cu care profesio-
nistul de aperitive îngurgitează şnapsuri sau coctailuri. Cetitorul
de „news" pune pe acelaş plan de interes un match de box şi o nouă
carte de Bergson, abdicarea la tron a unui rege sau descoperirea
teoriei quantelor.

Revista noastră — „Viaţa Românească" — a combătut întot-
deauna această maladie a discernământului. Iar în 1944, în momentul
reapariţiei, ne aflam în faţa unei probleme destul de delicate. De
atâta vreme, publicul cetitor fusese lipsit de ştiri culturale. De bine
de rău, în cei patru ani ai dictaturei, tot am reuşit să adunăm o serie
de informaţiuni, pe care cenzura timpului nu ne permisese să le
difuzăm, dar pe care le puteam aduce acum la cunoştinţa publicului,
adăogindu-li-le ştirile nouă, pe care de asemeni ni le puteam pro-
cura mai uşor ca alţii.

Totuşi, am rezistat tentaţiunii. Am preferat să rămânem fideli
principiilor. Chiar în epocile de indigenţă, selecţia e preferabilă can-
tităţii brute. Selecţia şi, apoi, aprofundarea. Când am reţinut o „news",
a fost pentru ca, după, să proectăm cât mai multă lumină asupră-i.

Cărților interesante li s'au făcut analize foarte detaliate (de ex.: lucrarea sociologului elvețian Gittermann asupra lumii de după pace; sau cartea d-lui Gafencu asupra Rusiei; sau aceea a d-lui Stanciu Stoian asupra tristei istorii a ideii țărăniste în România; sau scrierile d-lui Pătrășcanu asupra ultimelor decade ale societății noastre, etc.). Când am vorbit de vre-o performanță tehnică americană, ca de pildă instalațiile dela Tennessy Valley, am făcut-o pe 30 de pagini. Am reprodus și discursuri electorale. Dar le-am reprodus in extenso, și le-am ales special de caracteristice, fecunde în sugestii pentru comentator și constituind adevărate documente de epocă (de pildă cele două discursuri antagoniste Churchill — Cripps). Un alt exemplu caracteristic. Opinia publică e avidă de știri referitoare la bomba atomică. Cât de avidă este, o dovedește mai ales prin aceea că nu o interesează problema științifică și morală, cât aceea să-i zicem practică, a secretului, a păstrării sau a împărtășirii lui, și în genere a rivalităților posibile între marii aliați pe această chestiune. Respectând o asemenea atitudine a publicului, revista Fundațiilor a avut excelenta idee de a reproduce numeroase extrase din presa zilnică, unde se vorbea de toate acestea. Cetitorul a fost satisfăcut văzându-și rezumate și adunate preocupările lui de curiozitate. „Viața Românească" a procedat și aci, diametral opus. Intr'o lungă cronică științifică, scrisă de unul din puținii profesori specialiști în mecanica electronică, a expus „temeiurile fizico-chimice" ale nouei descoperiri. Alt exemplu. A murit Valéry. Revista Fundațiilor a publicat cu această ocazie un necrolog plin de anecdote despre autorul articolului și indirect și despre Valéry. „Viața Românească" a așteptat să poată reproduce pasagii încă necunoscute din opera lui Valéry însuși.

Am reamintit toate acestea pentru a arăta mai bine deosebirea de concepție. Poate că ne înșelăm. Poate că partizanii teoriei bazarului au dreptate. In fond, publicul e stăpânul nostru. Și publicul cere „news". Publicistul i le dă. Puțin importă dacă le triază; principalul e ca ele să fie multe. E treaba cetitorului să le clasifice, ulterior, după o ierarhie de importanță. Lanson spusese că jurnalistica, prin cultivarea știrei brute, introduce realismul și naturalismul în literatură, adică colaborarea lectorului care, cu imaginația lui, re-crează realul cel direct și tern. Publicistul nu trebue să trieze, dând publicului materiale cu valoare clasificată gata, ci doar să-i excite gustul de clasificare aducându-i un cât mai bogat bazar de fapte.

Se poate. Dar chiar și așa, subsistă multiple inconveniente. Incă două-trei luni, asemenea reviste fotografice ale evenimentelor zilei vor fi foarte apreciate. Dar în curând, mult mai curând decât cred pesimiștii apărători ai „libertății", în foarte curând vom fi iarăși liberi a primi din apus (a „primi", adică a „putea plăti", căci acesta-i semnul democratic al cuvântului libertate) — toate cărțile, revistele și ziarele pe care le vom dori. In ziua aceea, vom avea știri mult mai multe, și le vom avea transmise proaspăt și direct. Dar poate că tocmai nu ne place aceasta, ci dorim ca știrile să ni se aducă în buchete asortate și prealabil împreunate. Chiar și atunci deschiderea granițelor va fi fatală genului. Străinătatea ne va furniza și asta. O revistă ca „LeMois" e un bazar mai bun decât ale noastre.

O NOUĂ REVISTĂ SĂPTĂMÂNALĂ

Așteptăm de mult să apară în România o revistă săptămânală cum este „Lumea". A mai fost pe vremuri o încercare de acest fel și care chiar începuse a isbuti, dar pe care au răpus-o după câtva

timp condițiile ei financiare de apariție. Ne aducem cu toții aminte de „Adevărul literar". Constantin Graur, acel intelectual generos, inteligent și cuminte, se gândise să facă din „Adevĕrul literar" o revistă bună. Insărcinase pe d-l Sevastos cu aceasta, și, mai puțin de un an, revista atinsese un nivel egal cu acel al oricărei bune publicații din occident. Dar d-l Sevastos nu era singur. Trăia în societate, într'o societate românească nu foarte inteligent alcătuită, și unde producția intelectuală trebuia să se supună opiniei finanțatorilor. Acești finanțatori, pe lângă alte cusururi pur economice, îl mai aveau și pe acela, general, de a avea păreri. Și s'a întâmplat aci în mic ceeace se întâmplă în mare la Hollywood. Dispensatorii de fonduri au vrut ca revista să nu fie cauză, ci efect; să nu fie un profesor de cultură, ci furnisorul unei clientele. Problema devenea deci a cunoaște gusturile consumatorului. Astfel, fizionomia revistei, cu toate rezistențele d-lui Sevastos, se schimba treptat. Se introduce o preocupare de a satisface aviditatea de senzațional, glumă și cancan a unui cumpărător încă inferior. Dacă la aceasta adăogăm sgârcenia crescândă pentru remunerarea colaboratorilor, vom înțelege de ce „Adevĕrul literar" a sfârșit prin a muri. In locul lui, s'a instalat o altă revistă care ducea până la limitele ultime estetica semidoctă despre care vorbeam. Ani de zile, săptămânalul „Vremea" a cultivat cu grije cerințele de platitudine și mediocritate ale unui public înapoiat.

După 23 August, „Vremea" în niciun caz nu mai putea să apară. Căci „înapoiat" acest public era nu numai subt raportul literar, ci și subt acel politic. „Vremea", pentru a-și satisface clientela, avusese și atitudine socială reacționară.

Paralel cu acest public, există însă un altul, care șase ani așteptase și care acum era dispus să-și arate exigențele. Era deci loc, în publicistica românească, pentru o revistă săptămânală totodată vie și de gust sever. Astfel, „Lumea" a strîns în jurul ei, fără „parti-pris" de ideologie socială, tot ce este valabil în scrisul românesc. Largă informație culturală și cât mai puține concesii mitocăniei intelectuale gen „Vremea" — aceste două trăsături fixează poziția revistei în literele noastre.

Că ea va avea un succes crescînd, aceasta e neîndoios, după cum tot atât de sigur este că, deocamdată, ea e primită cu oarecare ostilitate de toată acea categorie de falși intelectuali pe care îi deranjează abundența numelor de stânga din cuprinsul revistei. Autorul acestor rânduri a avut norocul să asiste la o scenă pitorească și edificatoare, pe care își va permite să o povestească aci.

Se cunoaște acel vechiu obiceiu practicat de părinți atunci când n'au dreptate în polemicele lor cu proprii lor copii. Fiindcă argumentelor acestora ei nu pot opune altele valabile, se mulțumesc a reproduce fraza copilului, căutând să o discrediteze printr'o pronunțare batjocoritoare. Este un procedeu de rea credință asemănător aceluia al ghilimetelor. Când vrem să insultăm pe un scriitor, îl numim „scriitor" între ghilimete.

Zilele trecute, oprindu-mă să cetesc un afiș în care se dedea sumarul ultimului număr al revistei „Lumea", am auzit conversația dintre doi tineri foarte elegant îmbrăcați. Domnul citea Doamnei numele diverșilor colaboratori. Fiecare nume era pronunțat între ghilimete. Trișeria acestei ironii fără conținut se repeta la fiecare cuvânt, care era rostit cu o mimică superior batjocoritoare, cași când simplul fapt că respectivul scriitor îndrăsnea să se adreseze public concetățenilor săi ar fi constituit o impertinență. In viață asemenea situații există, când simpla pronunțare a unei liste de nume e o judecată care dispensează de orice comentariu. Elegantul care cetea afișul executa prin contrabandă o asemenea conduită, cu aerul de a spune că a priori nici-un credit nu poate fi acordat prozei unui om de stânga. Tânărul cetea,

pe un ton sarcastic, iar tânăra, sprijinită afectuos de braţul lui, surâdea complice şi plină de amuzate subînţelesuri.

Acest spectacol de săracă excrocherie intelectuală mă făcea să măsor puţinătatea mijloacelor de luptă a unei întregi categorii de tineri cu stare, care consideră cultura un prilej rezervat oamenilor bine îmbrăcaţi şi subţirimea intelectuală o calitate care se dovedeşte nu cu rezultate ci cu afirmare de pretenţiuni. Şi, în tot cazul, scena din faţa afişului constituia, pentru fixarea valorii nouei reviste, un verdict de preţuire cel puţin tot atât de edificator cât cea mai amplă anchetă a Institutului Gallup.

† *IOAN C. FILITTI*

A murit, de curând, un învăţat de seamă, care a fost şi colaboratorul nostru. Ioan C. Filitti, exact ca şi Radu Rosetti, care de asemeni nu era colaborator, făcea parte din acei boeri de viţă domnească pentru care apartenenţa la clasa socială superioară, dându-le largi loaziruri de învăţătură, costituia ca un fel de poliţă trasă asupra lor de întregul popor al ţării, şi care obliga să dea înapoi, sub formă de cultură, tot ceeace dela popor primiseră sub formă de putere economică. Această concepţiune, într'o privinţă asemănătoare aceleia a poporanismului „narodnik" care a inspirat în parte la începuturile ei revista noastră, atrăsese spre „Viaţa Românească" pe Ioan C. Filitti aşa cum îl mânase şi pe Radu Rosetti. Il mai apropia de noi şi acel comun sentiment de agasare faţă de toţi patriotarzii care făceau din iubirea de ţară o avantajoasă şi odihnitoare profesiune. Iar pe noi ne apropia de dânsul calitatea excelentă a ştiinţei sale precum şi însuşirile lui literare. Căci Ioan Filitti, fără a fi scris vreodată literatură, era un meşter neîntrecut al scrisului. Stilul său, de o eleganţă sobră, unde simplitatea formei erau un rezultat complicat de eforturi estetice, unde proprietatea termenilor mergea mână în mână cu precizia conţinutului, — stilul său avea frumuseţea aceea lucidă pe care o întâlnim la un Fustel de Caulanges

Ioan C. Filitti a scris mult, deşi scria greu. Intreaga lui viaţă şi-a dedicat-o cercetărilor istorice. Deşi intrase, ca orice fecior de boer cu învăţătură, în cariera diplomatică, această meserie a fost pentru el — cum mai continuă să fie momentan la noi şi astăzi — o simplă sinecură, sau cel mult un supliment de comoditate pentru cine vrea să se dedea cercetărilor ştiinţifice. Către cincizeci de ani, este numit Consiller permanent în Consiliul Legislativ, pe care îl onorează cu mai multe importante lucrări de Istorie a Dreptului.

In tot timpul vieţii sale a năzuit să profeseze Istoria instituţiilor sociale româneşti la vreuna din Universităţile noastre. Dar ostilitatea lui Nicolae Iorga (care, pe dealtă parte era obligat să-i laude regulat lucrările) îi închidea orice cale. Tot aceasta explică de ce a rămas până la sfârşitul vieţii, doar membru corespondent al Academiei Române.

Ioan Filitti a publicat aproape 100 de lucrări asupra trecutului nostru. Lipsa lui de mediocritate precum şi firea lui demnă — casantă chiar — l-au împedecat de a deveni profesorul poate cel mai eficace în învăţământul lui, din câţi au avut Facultăţile noastre de Istorie. O analiză detaliată a contribuţiilor lui la ştiinţa românească este azi necesară, şi o vom cere cât mai curând unuia din specialiştii colaboratori ai revistei noastre.

„Viaţa Românească", pe care Iona Filitti a cinstit-o cu scrisul şi prietenia lui, îi va păstra pentru totdeauna o pioasă amintire.

NICANOR & Co.

RECENZII

MIHAIL ROLLER: „Despre pedagogia în U. R. S. S." (Editura P. C. R.).

Desigur că nu există azi muncitor sau intelectual conştient pe care să nu-l intereseze principiile şcolii sovietice. Ca model de ţară progresiste, U. R. S. S. trebuia să fi realizat şi o transformare a şcolii, a pedagogului şi a şcolarului. Dar despre toate aceste lucruri cititorul român avea numai bănuieli sau informaţii vagi. Cartea d-lui Roller împlineşte tocmai rolul de informator sigur şi accesibil nespecialiştilor. Nu ştim ce vor afla specialiştii în această lucrare, pentrucă autorul a predestinat-o intenţionat marelui public, doritor să cunoască toate aspectele vieţii şi culturii sovietice. D-l Roller, după cum ne avertizează în prefaţă, n'a voit să facă o analiză completă a pedagogiei sovietice, n'a voit să epuizeze problemele, ci numai să le prezinte. D-sa a reuşit însă, în mod permanent, aproape în fiece pagină, să marcheze noutăţile pedagogiei sovietice, trăsăturile ei originale faţă de pedagogia tradiţională.

In ce constă aceste trăsături?

In Uniunea Sovietică pedagogia nu-i un ansamblu mecanic de principii formale şi aride. La noi, licenţiaţii universitari rămân cu desgust pentru pedagogie pe toată viaţa, desgust pe care îl datorează faimoaselor examene şi tomuri ale d-lui G. G. Antonescu. Pedagogia devine într'adevăr insuportabil de aridă şi inutilă când există un hiatus între şcoală şi viaţă, între principii şi aplicare, între profesor şi elev. In cazul acesta întreaga „ştiinţă" pedagogică capătă un caracter de farsă; nimeni nu izbuteşte să ia în serios o teorie care nu foloseşte nimănui.

In U. R. S. S. pedagogia este o problemă vie. In loc să fie izolată de viaţă, şcoala se află în continuă interacţiune cu viaţa socială. In locul distanţei şi uneor ostilităţii dintre învăţător şi elevi o continuă fuziune şi sprijin reciproc, pentru că scopurile lor sunt identice: creşterea omului nou pentru creşterea statului socialist. In locul discrepanţei dintre intelect şi organism, grija amănunţită pentru sănătatea fizică şi particularităţile psihice ale elevului. In locul ştiinţei care solicită simple recorduri de memorizare, o ştiinţă care pregăteşte oamenii pentru construcţia statului.

Astfel se justifică pedagogia sovietică ca o pedagogie nouă: pentrucă realizează acea sinteză dintre teorie şi practică, criteriul fundamental al materialismului dialectic, pentrucă nu rupe niciuna din legăturile vii, din aspectele componente ale fenomenului, educaţiei şi pentrucă educaţia nu este concepută ca o dogmă fixă ci ca o ştiinţă în desvoltare, mulată după desvoltarea societăţii.

Pedagogia sovietică a frânt principiul care transforma pedagogia într'o sferă de probleme autonome. Chiar când se scriau tomuri întregi despre „Şcoala activă", „Şcoala şi viaţa", formula era o simplă asocia-

ţie de cuvinte. Căci pentru care viaţă urma să fie pregătit copilul şi
ce fel de raporturi puteau exista între o societate care îşi desvăluia
structura viţioasă şi o şcoală care proclama principii idealiste?

In U. R. S. S. nu există această ipocrizie a moralei educative pe
care o desminte la tot pasul viaţa reală. Educaţia este o autentică ar-
monie între principii şi viaţă, între necesităţile statului şi valorile mo-
rale. Este în acelaş timp realizarea idealului umanist dintre ştiinţă şi
viaţă. Cartea d-lui Roller poartă drept motto un citat, în care genera-
lissimul Stalin cere „...înflorirea ştiinţei care nu se lasă separată de
popor, ...care e gata să predea poporului toate cuceririle ştiinţei...". Şi
autorul povesteşte cum, în ziua în care era anunţată o eclipsă solară,
la fiece colţ de stradă se vindeau ochelari negri speciali, cu rame de
carton, pe care se află explicaţia într'o formă populară a cauzelor
eclipsei, a modului de studiere, etc. Presa, şcolile, societăţile, în sfârşit
intreg poporul dela astronomi până la şcoli primare era mobilizat pen-
tru înţelegerea ştiinţifică a fenomenului.

In U. R. S. S. ştiinţa luptă efectiv şi masiv, iar nu sporadic,
pentru ridicarea oamenilor, pentru combaterea erorilor şi ignoranţei.
Dar, în acelaş timp, copilul sovietic este pus în contact cu toate fră-
mântările şi problemele vieţii sociale. El trebuie să înveţe nu numai
din manuale, ci să înveţe să vadă şi să observe natura, să simtă şi să
participe conştient la problemele statului în care trăieşte. Deaceia în
şcolile sovietice ziarele contituie un material de prelucrat: probleme
economice, politice, sociale sunt discutate, prelucrate, difuzate. Şcolarul
sovietic este cufundat de timpuriu în curentul vieţii şi nu-i mai ră-
mâne vreme să-şi creieze problema sterilă a antitezei dintre sine şi
lume. Individualitatea lui în loc să-i genereze complicaţii sufleteşti
inutile, se transformă în personalitate activă, pe care se pot bizui cei-
lalţi, — colectivitatea, în orice clipă. Foarte semnificativ în această
privinţă este şi felul în care se controlează cunoştinţele şcolarului şi
metoda corijării insuficienţelor lui. Invăţătorul nu-l consideră vinovat
pe şcolar sau numai pe şcolar, în cazul când acesta nu corespunde.
Dacă elevul n'a învăţat, el nu trebue pedepsit, ci *ajutat*. Atunci vine
în ajutor colectivul clasei care îşi ia angajamentul moral de a-l ridica
pe cel rămas în urmă la acelaş nivel cu ceilalţi.

Autorul subliniază principiul de bază al pedagogiei sovietice:
grija, atenţia pentru om. „Profundul umanism, grija pentru supremul
bun al societăţii — omul — aceasta este trăsătura fundamentală a pe-
dagogiei sovietice". Grija aceasta este marcată în toate problemele care
răsar înaintea pedagogului: sănătatea, regimul de odihnă şi muncă al
elevului, atenţia asupra tarelor lui organice sau psihice, adaptarea ex-
plicaţiilor şi temelor după tipurile de inteligenţă şi nivelul pe care îl
permite vârsta, etc.

Diverse amănunte ilustrează mai sugestiv principiul că şcoala
este pentru elevul „concret" cu particularităţile, talentele şi lipsurile
lui, iar nu pentru un tip abstract al elevului. Când se dau teme extra-
şcolare, învăţătorul se gândeşte şi la faptul dacă părinţii elevilor îi
vor putea ajuta sau nu, dacă au sau nu cunoştinţele necesare. De altfel
o altă trăsătură caracteristică pedagogiei sovietice este şi colaborarea
dintre *şcoală şi familie*. Prin adunări consultative lunare, părinţii sunt
ţinuţi la curent cu principiile educative, cu regimul şcolar, cu desvol-
tarea elevilor. *Părinţii înşişi* sunt instruiţi prin conferinţe pedagogice
speciale.

Ce învaţă şcolarul sovetic? La această întrebare autorul răspunde
prin întreaga carte: educaţia şi instrucţia este multilaterală, totală.
Niciun desechilibru între fizic şi intelect, nici un desacord sau hiatus
între învăţătura din şcoală şi viaţa care pulsează împrejurul şcolii.
Şcoala fiind a societăţii, şcolarul trebuie să capete o educaţie care să-i
desvolte toate însuşirile, toate capacităţile. Unitatea instrucţiei politeh-
nice şi a educaţiei intelectuale în U. R. S. S., este prima punere în

aplicare a idealului educativ preconizat de Marx şi Engels, idealul sin-
tezei dintre desvoltare spirituală, fizică şi muncă manuală. Pentru rea-
lizarea acestei teme unice în istoria pedagogiei prin complexitatea ei,
pedagogii sovietici au valorificat tot ceeace au găsit just şi utilizabil în
istoria anterioară a pedagogiei. Dar se poate spune că au topit aceste
elemente într'o sinteză nouă, creatoare, care este pedagogia marxistă
sovietică.

La efortul pe care îl cere şcoala elevului sovietic şi învăţătorului
sovietic se răspunde prin multă muncă şi disciplină conştientă. Invă-
ţătorul nu este lăsat să naufragieze într'un colţ de provincie, izolat de
desvoltarea culturală şi socială. El este ajutat şi îndemnat de către
Stat să-şi revizuiască şi să-şi îmbogăţească mereu cunoştinţele, frec-
ventând cursuri superioare. Absolvirea şcolii normală este considerată
un minim, care trebuie depăşit. Stimularea pentru desăvârşirea profe-
sională, are la bază asigurarea materială a existenţei. Profesorii au
locuinţă în şcolile în care lucrează; învăţătorul sătesc primeşte un lot
gratuit cu pomi fructiferi, teren pentru grădinărit, aprovizionare cu
diferite mărfuri, etc. Creând condiţiile optime necesare exercitării şi
desăvârşirii profesionale, Statul sovietic poate astfel să se bizuie pe o
armată de pedagogi, cu totul dedicaţi şcolii sovietice. Pedagogia sovie-
tică îşi are de pe acum eroii ei, care au creiat o tradiţie a pedagogiei
sovietice, crescută din ştiinţa şi munca practică, din sete de progres
şi jertfă de sine. Pedagogul sovietic s'a afirmat în Marele Războiu pen-
tru apărarea Patriei ca unul din elementele cele mai conştiente. Şi
era firesc ca Statul sovietic să acorde o importanţă atât de mare con-
ducătorul şcolii sovietice, conducătorilor tineretului sovietic. Căci şcoala
sovietică este creuzetul în care se plămădeşte omul nou, călit de expe-
rienţele cele mai grele şi mai diverse, având orizontul cel mai larg
şi supus exigenţelor celor mai severe.

Cartea d-lui Roller cuprinde o analiză limpede şi sistematică,
uneori poate prea concisă, — cum este de pildă acea scurtă istorie pe-
dagogică cu care începe volumul. Am fi dorit şi amănunte despre
„şcoala politehnică" (profesională) despre care ştim încă prea puţin.
Lucrarea are însă meritul de a informa precis şi substanţial despre
probleme şi fapte pe care publicul românesc le ignora. Este o carte
nouă şi preţioasă fiindcă slujeşte simultan două culturi şi pentru că
deschide oamenilor noştri de şcoală perspectivele ademenitoare ale unei
adevărate şcoli umaniste.

C. I. GULIAN

ION BIBERI: Individualitate şi destin, I-II, Fundaţia Regele Mihai I, Buc., 1945 (Biblioteca de Filosofie).

Incă dela 31 de ani, d. Ion Biberi, medic, s'a dedicat literaturii
şi într'un spaţiu de cinci ani, a scris şapte volume, adică: două romane
(*Proces*, 1935 — *Cercuri în apă*, 1939), un esseu (*Thanatos*, 1936), un vo-
lum de nuvele (*Oameni în ceaţă*, 1937), nişte „profiluri literare" *Études*
sur la litterature roumaine contemporaine, 1937) un studiu (*Funcţiunile*
creatoare ale subconştientului, 1938) şi o lucrare despre *Breugel*, ciuda-
tul, 1940. Ultimii cinci ani l-au împiedicat să-şi continue activitatea în
mod public, autorul însă n'a stat degeaba. Alte două romane, un jur-
nal de războiu, două volume de critică şi unul de estetică, precum şi
două traduceri se află în prezent în manuscris sau sub presă. Periodic
(zilnic, săptămânal ,lunar), d. Ion Biberi publică felurite articole, cro-
nici, interview-uri, colaborând la majoritatea ziarelor şi revistelor din
Bucureşti. De curând a ieşit şi opera de circa 800 pagini *Individualitate*
şi destin (două volume), despre care urmează să ne ocupăm.

Intelectualul român e intimidat în genere de omul multilateral şi matematicienii care fac versuri, inginerii care scriu nuvele (cazul recent al lui Alexandru Ştefanopol), doctorii care compun romane, avocaţii care tratează probleme de filosofie sunt priviţi mai totdeauna cu ironie sau scepticism. Foarte des se invoacă „specialitatea" — înţeleasă astfel — încât la Universitate literatura română se studiază pe domenii (veche, modernă), separat, de doi, sau mai mulţi, „specialişti". O încălcare a domeniului celui dintâi de către cel de al doilea e socotită, de aceea, ca o impietate, dovada incompetinţei rezidând în faptul însuşi al amestecului susmenţionat.

Că nu avem poate destui specialişti, e altă vorbă. Se face, ce-i drept, prea multă gazetărie din toate. Dar a nega cuiva principial dreptul de a aborda o chestiune de chimie pe motiv că ar fi — să zicem — teolog, iată ceeace ni se pare absurd.

Cartea d-lui Ion Biberi s'a publicat în Biblioteca de Filosofie şi este o lucrare de filosofie, pe alocuri, după cum e şi (mai ales) de biologie, genetică, sociologie, psihologie, etc. Ceeace preocupă pe autor este problema individualităţii pe care tinde a o defini spre a-i scruta în urmă finalitatea (destinul). In fond, autorul reia, prin urmare, problema ontologică, neglijată în ultima vreme de filosofii din răsărit şi apus. Nu însă şi de existenţialiştii noştri, până deunăzi. Dar să urmărim puţin ideile.

Pornind dela constatarea că individualitatea umană e un fapt unic, specific, ireductibil, aşa cum a întrevăzut intuitiv Goethe, sau ştiinţific Cucier, d. Ion Biberi trece la o serie lungă de discriminări în privinţa metodelor de cercetare. Aci e toată soliditatea scrierii ce pare sugerată în rest de faimoasa carte a d-rului Alexis Carrel (*L'Homme cet inconnu*).

Un mare capitol e consacrat discuţiei cuceririlor geneticei în înţelegerea individualităţii. Cu litere mari şi mici, se stabileşte valabilitatea legilor lui Mendel-Naudin; teoria chromozomilor şi genilor e aplicată studiului eredităţii.

In partea a doua, se analizează pe larg „substratul biologic al fiinţei umane". Cu privire la „forma" individualităţii sunt desbătute pe rând: „combinaţiile" morfologice ale lui De-Giovanni, clasificaţiile „raciale", teoriile lui C. Lombrozo, principiile endocrinologiei, consideraţiile lui Armand Gautier asupra înrâuririi alimentaţiei asupra metabolismului (aci puteau să intre şi teoriile lui Sanielevici în legătură cu aparatul masticator!), teoria „coloidelor" lui Mac-Auliffe, precizările lui A. C. Guillaume despre rolul sistemului vago-simpatic în viaţa vegetativă, tipologiile morfologice ale lui E. Kretschmer şi Nicola Pende, fiziognomia cu W. Böhle, Lavater, etc., metoda cranioscopică sau frenologia lui F. J. Gall, chirognomonia şi chiromancia.

Un alt capitol se ocupă apoi cu dinamica somatică, semnificaţia atitudinilor corporale în artă, mişcările mânilor şi ale picioarelor, mimica, vocea, metoda grafologică.

După ce omul a fost definit morfologic şi fiziologic, static şi dinamic, trebue amănunţit şi sub raportul psihic. Partea a III-a vorbeşte despre „omul, fiinţa spirituală". In capitolul I, „om şi animal", sunt expuse datele paleontologiei şi biologiei, în al doilea — teoriile despre temperament, caracter şi personalitate, în al treilea, dinamica psihică (conduita umana), al patrulea fiind consacrat distincţiei dintre „om" şi „mască". Abia după această bogată excursie, d. Ion Biberi operează o „sinteză". Aci se arată că ţinta cercetării este „unicul" şi, pentru a demonstra acest lucru, sunt trecute în revistă şi clasificaţiile oamenilor de ştiinţă întreprinse în domeniul individualităţii: Clasificaţiile caracterologice (morfologice: Sigaud, De Giovanni, Kretschmer; fiziologice: N. Pende; biologice: după sex şi vârstă; psicho-patologice: Schiller, Nietzsche, Jung, Pfahler, Paulhan, Ribot, W. şi E. Jaensch, R. Müller-Freienfels, A. Delmas şi M. Boll; sociologice: după epoci, naţionalitate, profesie şi mediu; Ed. Spranger, filosofice: L. Klages).

In fine, ca să pună „diagnosticul" individualităţii, d. Ion Biberi utilizează o metodă proprie, combinată din cercetările lui A. Lassurski şi Otto Schultze. Concluzia este că individualitatea reprezintă o „constituţie", în accepţia cea mai largă a acestui termen. (Individul e un genotip, adică purtător al unei sarcini ereditare şi un phenotip în acelaşi timp: antrenat de influenţa mediului).

Până aci, lucrarea d-lui Ion Biberi nu e decât o compilaţie, exhaustivă poate, totuşi compilaţie. De altfel, pentru problema destinului n'au mai rămas decât o sută de pagini, în economia autorului. Dar destinul face parte din fiinţa umană şi nu poate fi discutat aparte...

Originalitatea d-lui Ion Biberi stă în postularea ideii de „schemă" în desfăşurarea existenţii omului. Credinţa savantului nostru e că structura individualităţii conţine destinul uman pe plan spiritual şi practic. Se poate deci vorbi de un fel de predestinaţie organică ce poate fi, conform teoriilor lui Freud, şi dobândită, conducând în aceste cazuri la „reacţii-tip". De regulă însă, un paralelism perfect domneşte între individualitate şi peristază (mediu). Biocosmologia (medicina astrologică modernă) confirmă şi ea înrâurirea reciprocă dintre viaţă şi cosmos.

Omului nu-i sunt îngrădite manifestările, decât de timp. In colo, el are putinţa să cuprindă lumea şi să se depăşească. „Există un ferment în adâncul de viaţă al omului care-l împiedică să se limiteze la existenţa calmă, vegetativă, şi care-l împinge la aventură, autodepăşire, negaţie a realului şi îmbrăţişare prin înţelegere a lumii". Acest ferment ce „diferenţiază pe om de animal" e „neliniştea". Nu ţelurile sunt obiectul ultim al căutărilor omului, ci căutarea însăşi, efortul, lupta, întreţinerea neliniştii, adică a aventurii. Rod al neliniştii originare este şi cercetarea condiţiei proprii de viaţă. „Ideia destinului este imboldul neliniştii". Adoptarea unei atitudini? Nu aceasta trebue să reţină pe individ, ci „drama lăuntrică, suferinţa omului în faţa vieţii, universului sau neantului". Nu e greu de recunoscut aci kirkegaardiana Angst...

Dar realitatea „timp" domină încă sensibilitatea şi gândirea cercetătorului. El trebue să treacă prin urmare la „experienţe" hotărîtoare, la interiorizare şi cunoaştere de sine, la „trăirea" violentă a „realităţilor de gând legate intim de cunoştiinţa duratei: moartea şi simţul divinităţii". Este ceeace a încercat d. Ion Biberi în *Thanatos* sărind împreună cu Heidegger în neant, prin mijlocirea codeinei..

E de prisos a spune că toate acestea sunt mistagogie din bagajul, destul de restrâns de altminteri, al lui Nae Ionescu. D. Ion Biberi, om de înaltă cultură, cum reiese şi din *Individualitate şi destin*, persistă într'un trăirism juvenil. Chiar în lucrarea de faţă, d-sa vorbeşte la sfârşit de o „oprire în timp" după o „nelinişte" de douăzeci de ani, cât a durat gestaţia operei...

Studiul individualităţii umane este — avertizează autorul — un preambul la o critică literară caracterologică a cărei fundamentare autorul lui *Breugel* şi *Études sur la littérature roumaine* o pregăteşte. Va să zică d. Ion Biberi, critic, va lucra după o metodă, ţinând seama — cum ne înştiinţează — de datele biologice (sex, vârstă, stare sanitară) şi condiţiile sociale (mediu, epocă, profesie) ale scriitorilor. Nu ştim cum vor fi *Profilurile literare franceze* (aflate în manuscris), cunoaştem însă *studiile asupra literaturii române contemporane* de acum opt ani. La momentul potrivit, deşi nu aveam pe atunci decât 20 de ani, ne-am exprimat părerea despre ele. D. Ion Biberi a binevoit să ne răspundă într'o revistă al cărui nume nu-l reţinem. In esenţă afirmam că d. Biberi nu este critic, ceeace ne permitem a accentua şi azi.

Intr'un stil mai sobru şi pe un sfert din numărul actual de pagini, cu eliminarea paradei de erudiţie, simplificarea materialului prezent, şi renunţarea la teza trăiristă, *Individualitate şi destin* ar deveni un eseu trebuincios.

AL. PIRU

P. G. ADRIAN, Ochiul cerului: inima, poeme, Socec & Co., S. A. R., 1945.

Până la primirea volumului de față, numele d-lui P. G. Adrian nu ne era cunoscut. Cu toate acestea, d. P. G. Adrian a mai publicat un volum acum optsprezece ani! (*Jocuri de lumini în întuneric*, 1927) și altul cu un portret de M. H. Maxy în 1938 (*Columb*).

Puțină reflecție ar fi determinat pe autor — dacă cele două decenii nu l-au scos din anonimat — să renunțe la alte încercări. Din nefericire, poeții nu sunt atât de dificili cu ei înșiși. Așa că trebue să fim noi.

Sub pretextul poeziei se practică în *Ochiul cerului* un limbaj comercial obscen :

Corpul tău îmi întinde sânii
Ca o probă.
Sânii — portarii edenului apropiat
pontoane îmi iau în primire corăbiile mâinilor,
Imi iau în primire corabia inimii.

Sânii sunt ochi ai simțurilor
Ochi ai cărnii, închiși în lumea lor limitată
Nu deschiși în afară cu ochii adevărați legătură lumilor
nelimitate.

Sânii umplu cavernele dorințelor mele
Imi umplu bogăție palmele
Imi umplu țeasta două emisfere.

Așadar, capul poetului conține, la un moment dat, o o pereche de sâni. Dar nu e numai atât. Inima sa e „poarta raiului", norii sunt „o față de mască pe cer", munții — „mâinile pământului", etc. Cu acest antropomorfism se construesc multe „poeme". Poetul se rușinează a vorbi românește și în loc de *am să-l pun* scrie: *să-l pun am*.

O poezie despre *Mare* se termină cu invocația :

marea, marea, marea.
marea, marea, marea.

In legătură cu niște *stoluri de stele* ni se comunică faptul extraordinar că au plecat spre sud spre „africa inimii", adică în ținuturile calde. Consecință :

Se vor duce iar
Se vor întoarce iar
Se vor duce iar
Se vor întoarce iar.

In acest chip s'ar putea compune câteva tomuri de „poeme".

P.

CONSTANT TONEGARU, Plantații, Buc., Fundația regală pentru literatură și artă, 1945.

Mai iarna trecută, trecătorii de pe străzile centrale ale Capitalei ieșiți în oraș la ora de promenadă, puteau să vadă un ins ciudat. Deșirat, slab, ciufulit, lugubru la înfățișare, cu un fular înfășurat de câteva ori în jurul gâtului, el atrăgea privirile mai ales prin aceea că în miez de iarnă umblă cu bască și ochelari de soare. In special, basca

mică și rotundă, răsărită ca o ciupercă nemaivăzută deasupra mulțimii de pietoni, făcea loc la tot felul de presupuneri și bănueli burgheze. Oricum ar fi, lumea întorcea capul și se putea bănui cu ușurință că dorința de singularizare a personagiului era în chipul acesta pe deplin satisfăcută. Constant Tonegaru, căci de el este vorba, în goana după alcătuire a unui stil original al personalității sale întregi, nu disprețuia sfidarea juvenilă și teribilitatea. Nici poezia nu-i va fi altfel, expresie cum este a unui tânăr poet bucureștean, cu aplicare firească spre miticism, bombastic, blagă și burlesc.

Jurnalul liric al unui fantezist, blazat și teribil, care se duce des la cinematograf, citește cu pasiune romane de aventuri și suge bomboane în Cișmigiul plin de fete, acesta este în ultima analiză cuprinsul volumului de debut al d-lui Constant Tonegaru, căruia i se va face un serviciu atrăgându-i-se atenția dela început asupra părților viabile și factice din programul său poetic.

Latura exotică a inspirației sale, culeasă cu ajutorul ecranului și romanului de aventuri, din cele patru puncte cardinale, este vizibilă dela primele pagini, alcătuind formal nota distinctivă a *Plantațiilor*, care sugerează tropicele până și în titlu. Poetul se visează plutind pe mările sudului, îmbarcat pe nave cu ciocul de fier, intrând în spelunci și taverne, luând hașiș, făcând contrabande în China, când nu se lasă pișcat de musca Tze-Tze și nu seduce europenește o biată mulatră. Proectarea acestui vis adolescent este împinsă pe nesimțite în timp și Constant Tonegaru va închipui acum flibustieri, condotieri, răscoale sângeroase pe galere ale morții, Olandezul sburător cu a sa corabie fantomă, notă deviată curând spre fantasticul grotesc și macabru : schelete, oameni spânzurați, demonul sângelui, corbi siniștri. Toată această evaziune în geografia exotică, privită pe deasupra, este adesea grațioasă, Constant Tonegaru aducând în tratarea unor teme celebre faconda și jactanța sa juvenilă care le împrospătează pe durata lecturii. Multe din poeziile sale poartă titluri de tango, înrudirea de substanță cu spiritul lirismului minulescian fiind de netăgăduit. Miticismele sunt atât de numeroase încât pot fi desprinse de pretutindeni. Dăm doar o pildă :

„La etaj o femee își lipea sânii
„de cristalul unei oglinzi ;
„era cald, prea cald, copiii supărați
„pe tramvaiul ce nu le-a spus ceva nou
„au scris pe platformă cu 'n cui
„un cuvânt de ocară : BOU.

Ca mai toți poeții din generația sa se observă și la d. Tonegaru o anumită vulgaritate și trivialitate voită, simulată, rușinarea de orice urmă de sentimentalism, zugrumarea țâșniturii lirice, printr'o trecere spre burlescul neacoperit :

„Cu nota finală toate au stat ca un pendul neifora
„mâine plopul acela va face promenada sub camera unde sînt închis;
„ — Domnule paznic intervino să tremin cu acest romantism,
„altfel mâine seară clarul Lunii mă înneacă precis.

Din toate aceste ticuri și mimetisme, o mică notă distinctivă ne pare a se desprinde. Confesiunea tinerească și declamatorie, blazată și ironică, repede stropită cu apa tare a farsei funambulești, acesta este deocamdată climatul cel mai prielnic poeziei din volumul de debut al d-lui Tonegaru :

„Toamna, printre pomii anemici trăgeam la fit ;
„de bunăseamă cândva se va fi zis : — uite, ăsta e Tonegaru, poet
decadent;

„scrie despre fantome, constelații și alte drăcii
„fără a se ști că la limba românească a rămas repetent.

In direcția aceasta, lectura lui Banville cu ale sale *Odes funambulesques* i-ar fi de netăgăduit folos. Ceva din spiritul lui Max Jacob și al

lui Cocteau (aruncarea la întâmplare de imagini heteroclite nu are altă origină în poezia noastră tânără) străbate deasemnea în versurile sale, care a sorbit atâtea efluvii aflate în aer. Notabilă este uneori erotica ingenuă, candidă, de abia sugerată printr'un mic gest de intimitate:

„Iubita mea cu reflexe de amurg pe pulpele albe ca sideful
„îmi şoptea surâzând neutral: — Frigul a incrustat pe geam o hartă
„iar pentru noi amândoi ca şi cum plecam spre Terranova
„în sobă castanele trozneau ca tunurile de bord altădată.

În afară de adâncirea fibrei proprii, d. Constant Tonegaru va trebui să fugă pe viitor de unele facilităţi prea evidente, de o anumită afectare („Hei Tonegaru..."), de bombastic, precum şi de marea primejdie a manierismului. Şi apoi adevărata poezie (observaţie valabilă pentru toţi poeţii generaţiei sale!) nu se scrie la tinereţe.Byron a avut un succes nebunesc. Astăzi nu-l mai citeşte nimeni.

ADRIAN MARINO

DIMITRIE STELARU, *Ora fantastică*, poeme, Bucureşti, „Prometeu", 1944.

Vorbind fără ipocrizii critice, este greu de dat o judecată definitivă asupra poeziei lui D. Stelaru din lectura imediată a unui singur volum, cu atât mai mult cu cât sunt destule indicii care să ceară din partea noastră un spor de atenţie prevăzătoare. Socotit de mulţi drept un mic Rimbaud român, boem de factură europeană, „poet blestemat" după canonul clasic, D. Stelaru va trebui cândva scrutat dela înălţimea modelelor sale ilustre, sau numai închipuite de anume persoane înclinate oricând să scoată dintr'un stil de viaţă şi o judecată de valoare definitivă. Impresia noastră finală, încă insuficient documentată, este că D. Stelaru va trece în chip mulţumitor prin toate aceste încercări, transcrierea reacţiunilor de faţă fiind cu necesitate fragmentară şi oarecum provizorie.

Totuşi, oricât de imperfectă ne-ar fi cunoaşterea poeziei lui D. Stelaru, autor de numeroase volume în bună parte secrete, va trebui să arătăm dela început că stilul poeziei sale aminteşte ceva mai puţin pe Edgar Poe (toţi vizionarii şi halucinaţii vin în critica românească din Edgar Poe) şi mai mult pe romanticii germani de tipul Hölderlin-Novalis. Il apropie vag de aceştia stările de spirit vaporoase, uneori febrile, efuziunile, decorurile de fum, atmosfera selenară, obsesia stelelor, tonul grav şi confesional de oracol misterios şi extatic care mişcă prin solemnitatea vorbelor sale nelămurite. Viziunea este cețoasă, ştearsă, de septentrion sufletesc, umbrită s'ar zice de zburi alcoolului, ochiul poetului având mica sa fixaţiune inefabilă, care caută înfrigurat prin ceaţă răsbaterea mântuitoare la lumină. De aici vin în poezia lui D. Stelaru, ceţurile, negurile şi indirect obsesia soarelui, a luminii strălucitoare care dă fiorul reînvierii. Patru orbi, „pierduţi în negurile crude dintre ei",

„Cu ceaţă în ochi, cu toamna în spate
„Necunoscând, cunoscuţi, din cetate 'n cetate
„Căuta Soarele.

Alte note tipice poeziei sale aparţin aceluiaşi program romantic ideal, luat în excepţia de categorie sufletească eternă, isvorând din afirmaţi care desfid orice asociaţii prea stringente. Există, de pildă, la D. Stelaru un anume serafism hieratic, prerafaelit am spune dacă n'ar

fi complicat cu aluzii de revoltă, tradus prin apariţii de îngeri şi heruvimi, care şi ei merg prin „ceaţă". „cu lumina tulbure a ochilor neplânşi", plutind aerian şi trist pe deasupra solului, pentru a se destrăma pe negândite.

Iubitele stranii, diafane, deabia sugerate par la rândul lor a veni într'adevăr din Edgar Poe, cu privire la erotica poetului fiind de făcut şi o observaţie de ordin general. Niciodată nu vom putea şti cu certitudine cât de mare este un poet, înainte de a-i cunoaşte în amănunţime poezia de dragoste, locul cel mai prielnic platitudinei, dar şi originalităţii ce clasifică odată pentru totdeauna. Poeţii tineri au intuit acest lucru, evitând sistematic să cânte pe această coardă, care trădează talentul sau impostura dela primele versuri.

Nu s'ar putea spune că D. Stelaru a ocolit cu desăvârşire această dificultate fundamentală, deşi nota cu adevărat distinctivă ne scapă. Sugestia cea mai personală pare a fi evocarea tovarăşei de vagabondaj, prostituata serafică Maria-Maria, în felul lui Ann a lui Thomas de Quincey. Viziunea poetului este însă ceva mai complexă, altădată întâlnind doar chipuri eterate, vaporoase, aproape simboluri ale feminităţii ideale. Nici mica notă grotescă nu poate fi trecută cu vederea, D. Stelaru evocând odată „saltimbancul" semnificativă fiind nu mai puţin evocarea lui Nijinsky, dansatorul genial, halucinat şi nebun.

Cu toate acestea, preferinţele noastre se îndreaptă în altă parte, spre latura exultantă şi atroce a poeziei sale, de boem rătăcit într'o epocă ,oricum s'ar explica, trivială şi ostilă pentru poezie. Destăinuirea gravă a desgustului de vagabondaj, în felul lui Villon, efuziunea unei conştiinţe chinuite, ajunsă la saturaţie, „câinia", setea violentă de „somn", în această parte ne pare a găsi adevărata originalitate a poetului. Temele sunt vechi, banalizate, curente mai ales în poezia franceză şi totuşi D. Stelaru de abia acum poate fi ţinut cu adevărat minte. Secretul vine dintr'un fond adânc de experienţă personală, unită cu o vitalitate românească, puţin cam chinuitoare:

„Braţele supte de foame
„Facă-se lângă nori cavou!
„Lăsaţi-mă, risipit, între porci —
„Pentru ei putrezesc, Om nou.

„Poate un somn mă va prinde odată
„Ca liniştea din bronzul de statui
„Vieaţa mi-a fost prea stricată.
„Prea vie pentru cei sătui.

Memorabilă este autobiografia poetului, vibrantă şi patetică, de vagabond aspirând la puritatea divinităţii, deşi asociaţia crucificare — existenţă chinuită poate părea banală:

„Prea târziu, prea târziu —
„Atunci va fi prea târziu;
„Dimitrie Stelaru, noul Cristos,
„Se va ridica lângă tine, rănit,
„Scuipat, bătut, alungat
„Profeţind: „prea târziu —
„Prea târziu, vierme golit".

„Drumul lui a fost uns
„Cu otravă şi noroi.
„Prietenul Iuda l-a iubit de-ajuns
„Şi azi aşteaptă, în umbra lui, strigoi:
„Doamne Stelaru, Cristoase,
„Sub banca din parc mai e loc
„Şi pentru obositele tale oase.

„Cum lucrurile se rostogolesc
„Tot mai în Iad vârîndu-ne!
„Ah! Tată nevăzut, primeşte-ne ruga:
„Prea plin paharul şi prea drăcesc.

Cum se întâmplă de obiceiu cu poeţii adevăraţi, D. Stelaru a fost imitat în latura sa cea mai facilă. „Dimitrie Stelaru, noul Cristos" a făcut în scurtă vreme o şcoală întreagă.

ADRIAN MARINO

LEONID SOLOVIEV, Minunata istorie a lui Nastratin Hogea. Traducere din limba rusă de Magda Isanos şi Eusebiu Camilar, „*Cartea rusă*", Buc., 1945.

Poveştile orientale cu tâlc având de erou un personaj popular au ispitit pe mulţi scriitori şi Voltaire însuşi a adaptat în scop satiric ori didactic câteva basme de acestea. La noi sunt cunoscute adaptările lui Mihail Sadoveanu (*Divanul persian*) şi G. Călinescu (*Şun sau Calea neturburată*, „mit mongol", operă, de fapt, originală). Figura lui Nastratin Hogea a fost pusă în circulaţie în România de Anton Pann încă din 1853.

Din legenda lui Hogea Nasdraedin se inspiră şi romanul lui Leonid Soloviev *Tulburătorul ordinei*, tălmăcit în româneşte cu titlul *Minunata istorie a lui Nastratin Hogea* de Magda Isanos şi Eusebiu Camilar.

Caşi Bertoldo din *Le sottilissime astuzie di Bertoldo*) a lui Giulio Cesare Croce della Lira, caşi *Thyl Uylenspiegel* din legenda belgiană a lui Charles de Coster, personagiul lui Leonid Soloviev este un simbol. El întrupează mai ales virtuţile spirituale ale poporului său, după cum şi pe cele morale. Dar la scriitorul rus accentul nu cade pe humorul propriu zis, deşi hazul nu e niciodată ocolit. Hogea Nastratin e înainte de toate un „turburător al ordinei", adică un revoluţionar. Prin năzdrăveniile lui, el nu stârneşte numai râsul, ci şi meditaţia. Toate acţiunile sale curajoase şi ingenioase sunt puse în serviciul poporului asuprit şi umilit.

Ca într'un adevărat basm, autorul ştie să ne facă unele personagii simpatice, pentrucă reprezintă principiul binelui (Nastratin, olarul Niaz, potcovarul Iusup) iar pe altele antipatice, deoarece sunt întruchiparea răului (Emirul din Buhara, vizirul Bachtiar, Arslanbec — căpetenia gărzii, cămătarul Djafar). La sfârşit, triumfă, evident, binele. Nastratin răpeşte emirului din harem pe frumoasa Guldjan şi se răzbună pe cămătarul Djafar trimiţându-l în fundul unui iaz cu tot registrul de datornici.

In prezentarea moravurilor administrative din Buhara, arta lui Soloviev, sarcastică şi umanitară, este mai mult decât vioaie, iar tipurile şi culoarea locală sunt de un pitoresc amănunţit. Ceaihanele, pieţile publice, curtea emirului sunt vii, la fel cu Nastratin şi măgarul

său, iar ironia scriitorului — când îşi bate joc de falsa pietate şi ştiinţă a preoţilor şi înţelepţilor musulmani — tăioasă. Autorul crează pe marginea *Halimalei* ca I. L. Caragiale în *Abu Hasan*.

Italienii care gustă mereu pe Giulio Cesare Croce şi pe Machiavel (inspirator deasemenea al lui Caragiale în *Kir Ianulea*) au tradus pe Soloviev încă din timpul lui Mussolini („Medusa", Mondadori) prezentându-l atunci ca pe un „scriitor bulgar". Traducerea artistică, savuroasă în întregime, a Magdei Isanos şi Eusebiu Camilar, este de inspiraţie fericită şi menită să umple un gol în literatura noastră.

Al. Piru

ALEXANDRU MIRONESCU, Limitele cunoaşterii ştiinţifice, Fundaţia Regele Mihai I, Buc., 1945 (Biblioteca de Filosofie).

D. Alexandru Mironescu, romancier şi el, şi jurnalist, este la a doua lucrare de filosofie (întâia, *Spiritul ştiinţific*, nu ne e cunoscută). Se vede că preocuparea de a împăca teoriile filosofice cu cele ştiinţifice — prin împăcarea acestora din urmă în cele dintâi — e ceva mai vechie.

In *Limitele cunoaşterii ştiinţifice*, autorul îşi propune să analizeze pe scurt contribuţia ştiinţelor experimentale la problema epistemologică. Ideia de bază este că omul modern a ajuns — datorită succesirilor ultime ale ştiinţei — la un fel de „teamă superstiţioasă" în domeniul gândirii, fiind redus la o adevărată „sclavie" intelectuală. Pierderea „libertăţii de a judeca" în favoarea „opiniei publice" — la o atentă examinare — se constată şi în sectorul cercetărilor şi teoriilor ştiinţifice. E tocmai ceeace vrea să demonstreze prezentul studiu, spre a justifica încăodată primatul raţiunii asupra experienţii. In fond, scrierea d-lui Alexandru Mironescu este o complectare a principiului „incertitudinii" (denumit şi „indeterminism") enunţat odinioară de Werner Heisenberg (v. *Les principes physiques de la théorie des quanta*, Villars). Heisenberg a atras printre cei dintâi atenţia că „pretenţia noastră de a extinde, cunoştinţa privitoare la un fragment restrâns al lumii asupra înţelegerii universului este exagerată şi absurdă. „Gradul de precizie al unei cunoştinţe este o problemă de limitare a domeniului în care anumite norme funcţionează şi altele nu", iar năzuinţa de a integra domenii noi de experienţă într'o schemă preexistentă trebue abandonată.

In lumina unor astfel de criterii, cercetătorul român ia în discuţie o serie de teorii asupra microcosmului biologic caşi asupra macrocosmului fizic. Cu privire la „microcosmul biologic" materia se aseamănă cu aceea din *Individualitate şi destin* a d-lui Ion Biberi. Şi aci se vorbeşte, dar cu mai mult spirit critic, de endocrine (Articulaţia mecanică a organismului în lumina noilor cercetări în legătură cu secreţiile interne), de hormoni (consecinţele neaşteptate ale relaţiilor fizico-chimice din procesul reproducerii), de ou (Viziunea atomistă la nivelul vieţii şi ecoul ei metafizic), de virusul-proteină, de funcţiunile nervoase, de chromozomi, geni, soma, etc. Concluzia este că viziunea mecanicistă a lumii, deşi a dus la strălucite descoperiri, neglijează caracterul de unicitate al fiecărui fenomen vital căruia îi atribue numai proprietăţi generale, adică neesenţiale.

Intr'o altă parte, filosoful român încearcă, de aceea, un acord între interpretarea mecanică şi concepţia vitalistă, afirmând că „mate-

ria este organizată de forțe care o depășesc, și care atârnă de ea numai în măsura în care manifestarea lor explică anumite proprietăți". Cât despre evoluționism, se arată că nu poate păstra un sens decât dacă „strămută accentul dela *formă* la relația *funcțională*, asociindu-și în același timp viziunea finalistă a lumii".

Partea rezervată „microcosmului fizic" tratează despre problemele ridicate de materie (divizibilitate, teoria electronică). Credința d-lui Mironescu este aci că materia, electricitatea, lumina sunt „aspecte ale unei realități mai profunde", neutronul fiind poate „forma concentrată de energie care procedează nașterea materiei". Însă cu cât ne apropiem de atom, prin arsenalul de cunoștinți al fizicei moderne, cu atât ne dăm seama că „pătrundem într'o ordine de nedumeriri tot atât de copleșitoare cât sunt acelea ale întregului Univers".

Poziția d-lui Alexandru Mironescu este așadar un intelectualism antipozitivist pe care secolul nostru — din nou scientist — pare să-l îndreptățească: „Omul de știință — scrie autorul — a ajuns să piardă mereu din vedere obiectivele principale și să transforme știința într'o disciplină care nu mai e în stare să aducă niciun răspuns la problema, totuși esențială, a propriului său sens, a semnificației acestei activități.

„Analiza aceasta excesivă, împinsă la nesfârșit, cercetarea aceasta pentru cercetare și nu pentru desvăluirea adevărului, drumul acesta fără nici o ieșire în care umblă dela o vreme omul de știință, pulverizează necontenit cunoașterea aruncând-o în cele din urmă într'un soiu de neant...

„Perseverența într'o anumită atitudine, spre care au împins-o mai ales sumedenia specialiștilor de foarte înguste orizonturi, a transformat știința într'un simplu meșteșug al inovațiilor tehnice.

„În asemenea condiții, domeniul teoriilor, al concepțiilor nu mai este decât o anexă; al unor prea efemere considerații care folosesc din ce în ce mai puțin marelui efort de cunoaștere a adevărului.

„Știința a devenit — trebue să vorbim răspicat — cel mai puternic instrument de inducere în eroare, de confuzii, de barbarizare; iar la limită — în presupunerea că această situație ar dăinui — prilejul unei rătăciri fără precedent.

„Avem însă motive temeinice să nădăjduim că știința aceasta, ispitită de orgolii nemăsurate, desrădăcinată din înțelesurile ei profunde, desumanizată își va însuși un alt spirit, acela de slujire a Vieții și a Adevărului".

Fără să împărtășim în întregime scepticismul manifest al d-lui Alexandru Mironescu referitor la activitatea științifică modernă, apreciem criticismul său.

Al. Piru

DEMOSTENE BOTEZ, Lumea cea mică, Cartea Românească, București, 1945.

Afară de interesul pur literar, *Lumea cea mică* a lui Demostene Botez are o incontestabilă valoare documentară. Deși încă activ ca poet și ziarist, autorul își scrie amintirile din copilărie simțindu-și probabil rolul împlinit. Din fericire, nu e nimic în acest gest de natură a produce nemulțumiri. Poetul va merita odată o biografie, iar pentru biograf aceste însemnări sunt esențiale.

Prezentate ca niște note găsite (vechi procedeu romantic) amintirile lui Demostene Botez nu sunt literarizate. Toate însușirile poetului

se regăsesc aci atât în chipul de a povesti întâmplările (calm, sincer, melancolic) cât și în fapte. Născut în satul Hudum din județul Botoșani, ca fiu de preot, scriitorul a avut o copilărie fără multe evenimente, cuminte, austeră, tristă mai degrabă. Doi frați mai mari au murit înainte de venirea lui pe lume. Altul a murit adolescent (Gheorghiță). Tatăl era un om cucernic, gospodăros, sobru și autoritar. Mama o ființă închisă, care a suferit mult, fără să se plângă. Copilul pare să fi moștenit caracterul dela amândoi. Curios, ca toți copiii, el a luat parte la drama dintre Catinca (fată orfană crescută de părinți) și Constantin, soțul ei de mai târziu, un tip dostoiewskian. În colo, zilele copilăriei n'au fost epice. Iarna se dădea cu sania, sau pe ghiață, ori prindea cu lațul sticleți. Îi plăcea să intre în grajd și să privească boii:

„În copilăria mea eu n'am avut niciodată jucării sau păpuși. Imaginația mea nu s'a cheltuit alcătuind lucruri vii din miniatură și artificial, ci s'a desvoltat, impresionată de proporțiile gigantice ale lumii care-mi apărea, și în contact direct cu realitățile. Și realitățile vieții dela țară, cele intersante pentru un copil, sunt animalele. N'am desmierdat în copilăria mea urși de vată și mucava, ci boi „gigantici", cu coarnele atât de lungi pe cât eram eu de înalt. Atunci când fluturau cu capul în lături și-i isbeau de coaste ca să se apere de muște, presiunea aerului mă asvârlea la doi metri.

„Jucăriile mele au fost viteii, vacile, boii, caii... Mai puțin cânii și pisicile. Aveam se vede o atracție firească înspre tot ce-mi apărea pentru viziunea și proporțiile mele, epopeic, aproape mitologic".

Vara, mergea cu mâncare la câmp (ca Ion Creangă) și aducea vacile dela suhat. Îi plăcea mult „la treierat". Alteori era luat în vizite — plicticoase pentru el — la un preot din satul vecin, unde călătoreau cu trăsura. Plecarea la școală în Botoșani a fost dureroasă, iar șederea la cucoana Victorița, în gazdă, cu alții, un chin. Elevul era desrădăcinat. A suferit acolo și de scarlatină...

Interesul literar al acestor însemnări stă în evocarea atmosferei din casa părintească: odăi mari, pustii, întunecoase, în care se vorbea puțin, în șoaptă. Acest mediu grav, sacerdotal, a dat un stil sentimentalismului organic al lui Demostene Botez.

Al. Piru

IERONIM ȘERBU, Oamenii visează pâine, Fundația Regele Mihai, I, București, 1945.

D. Ieronim Șerbu este un gazetar care înființând împreună cu Dan Petrașincu și Horia Liman o revistă, *Discobolul*, a determinat pe E. Lovinescu să vadă în el „una din forțele literaturii de mâine". Tânărul a publicat un volum de nuvele în 1940 (*Dincolo de tristețe*). Împiedicat apoi să-și continue activitatea de legiuirile rasiale a renunțat, se pare, la literatura propriu zisă pregătind „un pamflet ideologic împotriva Germaniei"

Oamenii visează pâine este o colecție de șapte reportagii din viața vagabonzilor, cerșetorilor, pungașilor, derbedeilor, barbutarilor, negustorilor ambulanți, tuberculoșilor, țiganilor mahalagii din Tei și Bujaverca, precum și din existența sumbră a evreilor de pe Calea Văcărești sub regimul legionar. O parte din ele par a fi scrise mai de mult, altele sunt de dată recentă (*Calea Griviței, Calea dezolării*).

In descrierea mecilor pestrițe, mizere, ticăloase, sordide, îmbibate de boli, insecte și materii stercorare, jurnalistul dispune de un simț pronunțat al observației, explicabil și prin aceea că reportajul se face la fața locului, prin anchetă. Deasemenea, scenele — în cea mai mare parte — sunt „trăite". Dar predilecția pentru aspectele fetide sau numai triviale ale realității îl împinge la exagerări adesea disgrațioase și neverosimile. Cel mult povestirea persecuției evreilor de către „jivina blondă" poate avea valoare de document.

Fără să scoată semnificații din prezentarea faptelor, ce un naturalism fals, lipsit de gravitate, mai mult umoristic și vag umanitarist, reportagiile d-lui Ieronim Șerbu nu au cu literatura niciun raport.

A. P.

TIPOGRAFIA „UNIVERSUL" S. A.
BUCUREŞTI, STR. BREZOIANU, 23—25
1945

Preţul Lei 1[illegible]